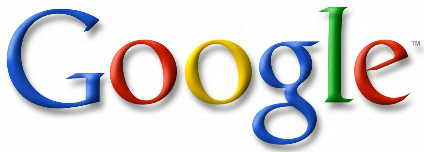
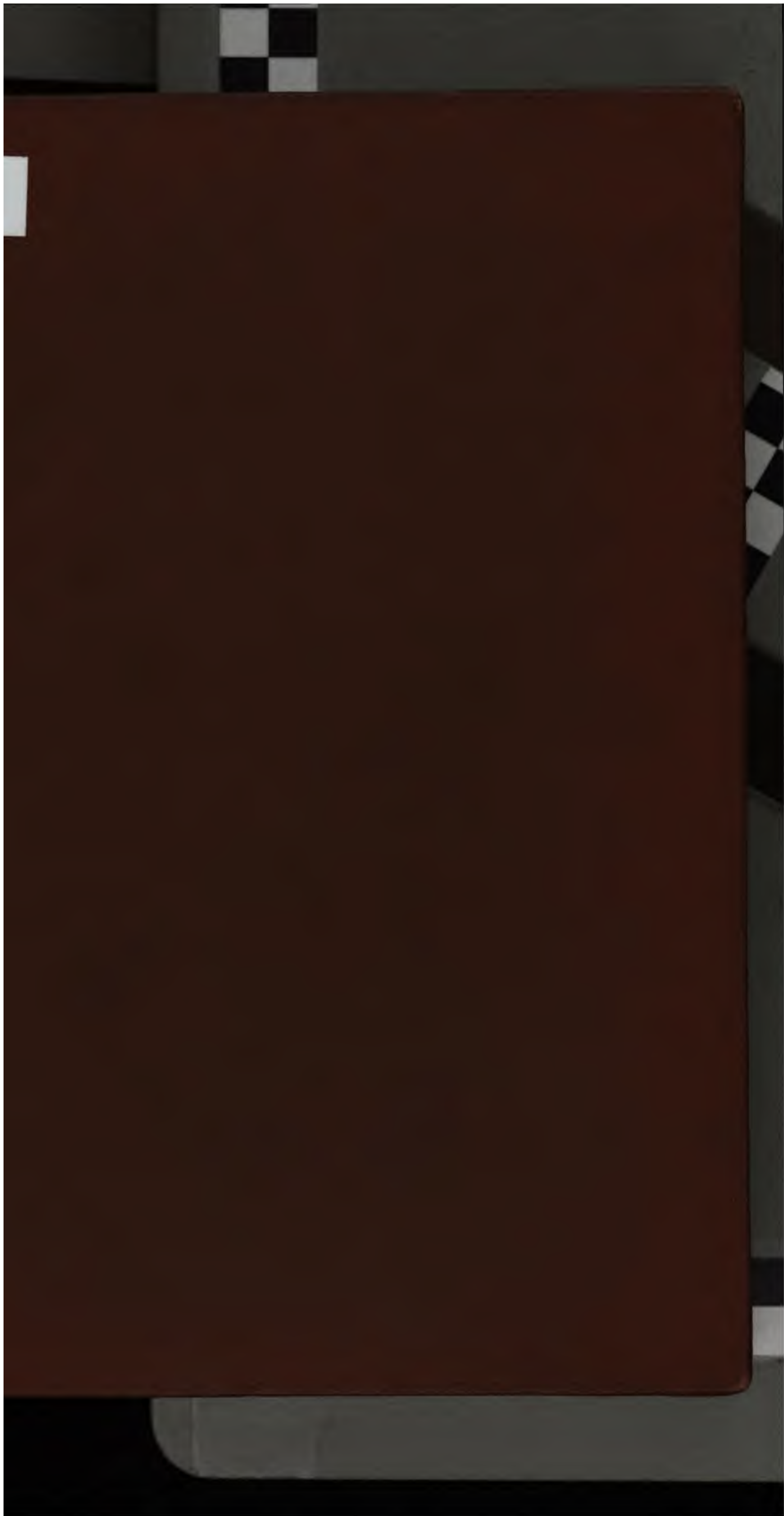

VERHANDELINGEN,

RAAKENDE DEN

NATUURLYKEN EN *GEOPENBAARDEN*

GODSDIENST,

UITGEGEEVEN DOOR

TEYLER'S

GODGELÈERD GENOOTSCHAP.

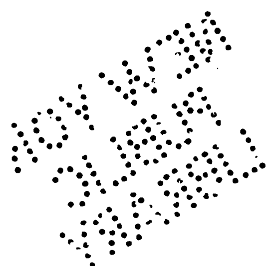
IV. DEEL.

TE HAARLEM
by JOH. ENSCHEDÉ en ZOONEN
en J. VAN WALRÉ,
MDCCLXXXIV.

VOORAFSPRAAK.

Op de ontvangst van alle de ingekomene ſtukken, ter beantwoordinge van ons voorſtel, raakende het naſpooren van de gevoelens der oude Wysgeeren, wegens den ſtaat der zielen na dit leven, *heeft niemand onzer getwyfeld, om den voorrang te geeven aan eene verhandeling, welke, by het openen van het nevensgaande verzegelde briefje, bleek opgeſteld te zyn, door den beroemden Hoogleeraar* DANIEL WYTTENBACH, *en deswegens aan zyn Hooggeleerden den uitgeloofden Gouden Eerprys toe te kennen. By de vergelyking der overige ſtukken, welke meerendeels ook hunne waarde hadden, kwamen nog twee verhandelingen, (daar er tog niet wel meer geplaatst konden worden, om dit vierde deel van Godgeleerde verhandelingen niet bovenmaate te doen uitdyen,) by uitſtek in aanmerking, als zulken, die bovenal door den druk verdienden gemeen gemaakt te worden; waarop aan derzelver geagte Schryveren te gelyk een Zilveren Eerpenning is toegeweezen, en hunne Verhandelingen, benevens de bovengemelde Prysverhandeling, in dit Deel geplaatst zyn. In dit drietal van Verhandelingen worden dan de gevoelens der oude Wysgeeren, nopens het opgenoemde gewigtige ſtuk, zints* THALES *tot op* SENECA, *Wysgeerig onderzogt en ontvouwd. Ze dienen dus, naar het beoogde van ons Voorſtel, ter voordragte van de verſchillende denkbeelden dier Wysgeeren desaangaande, van de grondſtellingen waar*

* op

op zy dezelven vestigden, en van hunne redeneerwyze, waarmede zy, inzonderheid de laateren, (dewyl de vroegſten veelal eer op het van oudsher zeer algemeen aangenomen gevoelen van een leeven na dit leeven ſteunden, dan het onderwerp zelve beredeneerden,) hunne gevoelens tragtten te ſtaaven. De geëerde Schryvers deezer Verhandelingen, 't is waar, zyn niet in alle deelen eenſtemmig in het opgeeven van den uitſlag hunner navorſchingen; dan dit zal niemand, op het leezen deezer ſtukken, vreemd voorkomen, als waaruit hun duidelyk blyken zal, dat men hier dikwerf, by mangel van eigene ſchriften van veelen dier Wysgeeren, op de berigten van anderen heeft moeten afgaan; dat die Wysgeeren zelven zig meermaals door de Volksbegrippen hebben laaten wegſleepen, of althans er zig min of meer na geſchikt hebben; alsmede dat hunne openbaare *of Volksleer, en hunne* verborgen *of Wysgeerige leer niet zelden tegen elkander aanliep: uit hoofde van welk alles, met andere bykomende omſtandigheden, het veel moeite in zig heeft, en 't zomtyds niet wel mogelyk is, om er op eene volſtrekt beſlisſende wyze van te ſpreeken; in hoedanige gevallen onderſcheiden Schryvers ligtlyk na verſchillende zyden overſlaan. Edoch met dit alles komen de Heeren Opſtellers deezer Verhandelingen hierin overeen, dat ze ons ten duidelykſte doen zien, hoe de ſchranderſte Wysgeeren, onder de geoefende Grieken en Romeinen, alleen door 't licht der Rede geleid, het niet verder in dit ſtuk hebben kunnen brengen, dan tot duistere en verwarde begrippen van dit onderwerp, en dan nog gevestigd op redeneeringen, die niet wel geſchikt waren, om aan een Wysgeerig verſtand eene onwrikbaare overtuiging te verleenen.*

Eene

VOORAFSPRAAK.

Eene oplettende beſchouwing van dit alles moet zekerlyk den Christen opleiden, tot een indrukbaar bezef van zyn geluk, onder het genot der Euangelieleere, als door welke de leer van een leeven na dit leeven, voorheen met zo veele duisterheden omzet, in volkomene zekerheid is opgehelderd geworden; zo dat PAULUS, 2 Tim. I. 10, *met regt mogte ſchryven, dat* JEZUS CHRISTUS den dood heeft te niet gedaan, en het leeven en de onverdervelykheid aan 't licht gebragt door het Euangelie. — *Men ontdekt tog, naar uitwyzen van 't geen ons deeze Verhandelingen onder 't oog brengen, dat het denkbeeld van een leeven na dit leeven wel, door alle eeuwen heen, aan alle oorden vooral der beſchaafde Waereld, heeft ſtand gegrepen en ſtand gehouden; ja dat veelen der oude Wysgeeren zig deswegens zo ſterk hebben uitgedrukt, als of ze er eene onwankelbaare overtuiging van bezaten. Maar tevens worden we, in 't hieromtrent voorgeſtelde, zo veele dubbingen, twyfelingen, gisſingen en onzekerheden gewaar, dat men bykans bewoogen worde om te denken, dat ze meerendeels dit gevoelen, eer om deszelfs aangenaamheid dan om deszelfs zekerheid, omhelsden.* CICERO *althans, één der grootſten, zo niet het grootſte Vernuft onder de Heidenen, vond zig, na met de vermaaklykſte aandoening der ziele van dien toekomſtigen ſtaat geſproken te hebben, in 't ſlot van zyn* Geſprek over den Ouderdom, *gedrongen te betuigen:* Ja, zo ik hier in dwaal, dat ik de zielen der menſchen als onſtervelyk beſchouw, dan dwaal ik gaarne, en ik wil niet, dat men my deeze dwaling, in dewelke ik zo veel vermaak ſchep, zo lang ik leeven zal, ontneeme. *Geheel anders is 't met hun geſteld,*

die

die door het Euangelie onderweezen zyn, en hunnen wandel naar deszelfs lessen inrigten! Zy zien eenen gelukstaat na dit leeven te gemoet, en verblyden zig in deszelfs vooruitzigt, niet twyfelagtig, maar met eene volle verzekerdheid des geloofs; zo dat ieder hunner met PAULUS 2 Tim. I 12, *ver van gisfing, betuige:* Ik weet wien ik geloofd hebbe, en ik ben verzekerd, dat hy magtig is myn pand by hem weggelegd te bewaaren tot dien dag. — *Gadeloos voorregt der Euangelieleere! God geeve den Christenen, dit zo ter harte te neemen, dat het den rechten invloed hebbe op hunnen geheelen wandel!*

AANWYZING
DER
VERHANDELINGEN
IN DIT VIERDE DEEL,

OVER DE GEVOELENS DER OUDE WYSGEEREN, WEGENS DEN STAAT DER ZIELEN NA DIT LEVEN.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

HOEDANIG WAS HET GEVOELEN DER OUDE WYSGEEREN, VAN THALES EN PYTHAGORAS AF, TOT OP SENECA TOE, WEGENS HET LEVEN EN DEN STAAT DER ZIELEN NA DEN DOOD DES LIGCHAAMS?

DOOR

DANIEL WYTTENBACH,

HOOGLEERAAR IN DE WYSBEGEERTE AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE AMSTERDAM.

Aan welke Verhandeling door TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP de GOUDEN EERPENNING is toegewezen.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG

OVER DE GEVOELENS DER OUDE WYSGEEREN WEGENS DEN STAAT DER ZIELEN NA DIT LEVEN.

Daar is mooglyk niet ééne zaak die op de menschlyke ziele eene nadere betrekking heeft, of haar sterker aandoet, dan de overweging van haren toestand en gesteldheid na dit leven. Immers is het der menschlyke nature by voorregt eigen, niet alleen, gelyk de beesten, slechts door het tegenwoordige bewogen te worden, maar ook door middel van de gedachten der ziele, zich afwezige dingen te vertegenwoordigen: en de duisterheid der zaken, die na dit leven staan te volgen, heeft zo veel vermogen op ons gemoed, dat zy het als 't ware kittelt en opgetogen houdt in de onzekere verwachting van toekomende dingen. Wy zullen derhalven ontdekken, dat, van de allervroegste tyden af, waarin men begonnen heeft zich op de Wysbegeerte toe te leggen, ieder Wysgeer, naar mate hy zelf of aan de menschlyke nature of aan de Wysbegeerte eene grotere waardigheid toeschreef, ook meerder vlyt ter opheldering van dit gedeelte heeft

aangewend. Mooglyk zullen er sommigen zyn, die hieruit besluiten, dat dit gedeelte of afgehandeld, of ten minsten zodanig behandeld is, dat er merklyke vorderingen in gemaakt zyn. Doch het is hier zo verre van daan, dat er, in tegendeel, wel veele moeite is aangewend, doch weinig voordeels te wege gebragt. Want men is wel in zo verre gevorderd, dat men met zekere of ten minsten waarschynlyke redenen bewyzen kan, dat er na dit leven *iets* moet overig blyven, en dat de ziel niet met het ligchaam vernietigd wordt, maar nochtans heeft de scherpzinnigheid van het menschlyk vernuft nimmer kunnen doorgronden, hoe dit *iets* gesteld zy, en welk het leven en de werking der ziele zal zyn, wanneer zy van het ligchaam ontslagen en als 't ware naakt is. Dit moet echter by ons niet van die uitwerking zyn, dat wy het geheel voorstel, als onoploslyk, ter zyde stellen: in tegendeel moet onze yver er te meer door aangespoord worden, om, zo wy al tot geenen volkomen gelukkigen uitslag kunnen geraken, ten minsten eenige schreden te vorderen. Inzonderheid is het nuttig en aangenaam, te weten hoeverre die genen onder de Ouden, die de meeste vorderingen in de Wysbegeerte gemaakt hebben, in dit perk gekomen zyn. Want wy zullen of eenig voordeel trekken, door ons voor hunne dwalingen te wachten, en de door hun gevondene waarheden, als op hun voetspoor, verder na te gaan; of de beschouwing zelve hunner vorderingen zal ons ten minsten vermaak toebrengen, en ons over onze onwetendheid vertroos-

ten.

ten. Toen ik derhalven het voorſtel, door UEd. myne Heeren! ter behandeling opgegeven, vernomen had, heeft deszelfs keurigheid my terſtond aangeſpoord, om te beproeven, of ik, misſchien, in deszelfs behandeling iets kon uitwerken, dat aan uw oordeel mogt behagen. Eer ik nochtans tot het onderzoek overga, kan ik niet nalaten kortlyk iets te zeggen over deszelfs inrigting en orde, en de wetten voor te dragen die ik in het zelve zal volgen.

I. By de opgave van het gevoelen van ieder Wysgeer, moet men wel opletten, of het zelve volgens de algemeen aangenomene denkwyze, of volgens eene Wysgeerige leerwyze (naar een vast Syſtema, gelyk men 't noemt) zy voorgedragen. Want de Wysgeeren hebben verſcheidene zaken gezegd en geſchreven, welke men niet terſtond voor gedeelten van hunne leere moet aanneemen; by voorbeeld, korte ſpreuken, brieven, enz. Ook verdeelt men de boeken, door hen geſchreven, in twee ſoorten: Sommigen hunner ſchriften zyn *Eſoterisch*, in welken zy hunne wezenlyke, als 't ware innerlyke, leere verklaarden: Sommigen zyn *Exoterisch*, in welken zy het algemeen aangenomen gevoelen gevolgd zyn. Men moet derhalven onderſcheid maken, tusſchen het geen een Wysgeer, als Wysgeer beſchouwd, en tusſchen het geen hy, als tot het algemeen behorende, gezegd heeft.

II. Daar het de pligt eens Wysgeers is *te bewyzen*,

moeten wy niet alleen zien, wat hy vastgesteld, maar ook met welke redenen hy het vastgestelde bewezen hebbe.

III. Wy moeten derhalven de Wysgeeren volgens hunnen leeftyd en verschillende secten optellen en van drie zyden beschouwen: eerst, *of zy vastgesteld hebben dat de ziel na het ligchaam in wezen blyft:* vervolgens, *welk denkbeeld zy zich gevormd hebben van dien staat der ziele;* en eindlyk *op welke bewysredenen dit hun gevoelen gegrond was?*

IV. Terwyl alle deze kundigheden wegens de Ouden uit de Oude Schryveren alleen moeten getrokken worden, zullen wy ook dit onderzoek uit derzelver eigene bronnen afleiden, niet dewyl wy de hedendaagsche Schryvers verachten, maar dewyl wy het geschikter achten hen als medehelpers dan als geleidslieden te gebruiken. Op deze wyze zullen wy vryer en zuiverer van ontleend gezag en vooroordeelen ons eigen oordeel kunnen volgen.

V. De stoffe derhalven moet eerst byeen gebragt worden, en wy moeten, in zo verre zulks mooglyk is, die plaatsen, welken tot nog toe door niemand zyn bygebragt, voor den dag brengen. Immers is er nog veel verborgens in de gedenkstukken die ons van de Ouden overig zyn, en de naauwkeurige vlyt der hedendaagschen heeft uit dezelven niet alles aan het licht gebragt.

VI.

VI. Wy hebben ook oordeelkundige aanmerkingen nodig, om het gezag der plaatsen die wy als getuigenisſen gebruiken, naauwkeurig te ſchatten. Men moet derhalven toezien of het boek, waarin zo eene plaats gevonden wordt, waarlyk van dien Schryver, op wiens naam het gaat, geſchreven zy of niet; en of de Schryver zelf geloof verdiene.

VII. Wy moeten de plaatſen der Schryveren op eene gepaste wyze verklaren, om derzelver waren zin te ontdekken. Deze verklaring is van twederlei aart: zy betreft de woorden, welker uitlegging afgeleid wordt uit ſpraakkundige regelen en kennis der taale; of zy betreft de zaken, door welke verklaring de echte zin eener plaats wordt aangetoond uit des Schryvers Wysgeerige ſecte of byzondere ſchryfwyze en gewoonte.

VIII. Op deze wetten zal ik in zo verre achtgeven, dat ik geenszins ieder byzondere plaats naar elk derzelven in 't byzonder verklare, het welk voorzeker eene eindloze moeite zoude zyn, zo voor my om te ſchryven, als voor U, myne Heeren, om te lezen: maar in zo verre, dat ik dezelven ſtilzwygens altoos waarneme, en by moeilyke plaatſen uitdruklyk daar van gebruik make. Eindlyk zal ik eene zodanige orde in acht nemen, waarby de opvolgingen der Secten volgens den loop des tyds worden aangewezen: dus zal ik allereerst handelen over Thales en de overige Wysgeeren tot op Socrates, vervolgens over

over de Pythagorifche en Eleatifche Wysgeeren (welke laatfte fecte aan de Pythagorifche haren oorfprong verfchuldigd is) voorts over Socrates en de van hem voortgefprotene fecten der Academifche, Peripatetifche, Cynifche, Stoifche, Epicurifche en andere Wysgeeren tot op Cicero; en eindlyk zal ik myne verhandeling van Cicero tot op Seneca ten einde brengen.

EERSTE AFDEELING.

Over de Ionifche Wysgeeren.

Afd. I. Ionische Wysgeeren.

Dat het gevoelen, wegens een leven der ziele na den dood des ligchaams, reeds in de allervroegfte eeuwen onder de Grieken in zwang gegaan hebbe, blykt uit Homerus en andere gedenkftukken der oude tyden. De oorzaken die famengewerkt hebben om dat gevoelen vroeg by de Griekfche Natie te doen heerfchen zyn, ten deele *natuurlyk*, ten deele *zedelyk*. Het is om deze reden, dat die genen, welke beweeren dat dit gevoelen alleen door de infpraak der natuur in de gemoederen der menfchen ontftaan is, my veel nader aan de waarheid fchynen te komen, dan zy die deszelfs oorfprong by de Egyptenaren, Chaldeeuwen, of elders, zoeken. Doch dit gehele gefchil zal ik hier

hier voorbygaan, als zynde door U, myne Heeren, die myne beoordeelaars zyt, van dit onderzoek uitgesloten. Het is my genoeg, hier ter plaatse het gezag van Cicero bygebragt te hebben, welke (*a*) zegt, *dat het gevoelen wegens de onsterflykheid der zielen niet uit eenig onderwys, maar uit de natuur zelve, gesproten is, en de kracht heeft van eene wet der natuur.* AFd. I. IONISCHE WYSGEEREN.

Daar ondertusschen de oudste Dichters en Theologische of Orphische Wysgeeren de leer van de onsterflykheid der zielen, gelyk ook de gehele overige kennis der natuur, op eene ruwe en onbeschaafde wyze behandeld hadden, leefde in Ionie, omtrent de 40ste Olympiade, THALES van Milete, die eene veel groter kennis der natuur, dan zyne voorgangeren, bezat, en die kundigheden volgens eenen vasten regel en orde, dat is, naar eene wysgeerige leerwyze, inrigtte. Het is der moeite waardig wat naauwkeuriger en breder te onderzoeken, wat dees Wysgeer gedacht hebbe omtrent den staat der ziele na dit leven, dewyl eensdeels Thales voor den Insteller der Wysbegeerte gehouden wordt, en ten anderen hier door in het begin van myn onderzoek blyken zal, hoe moeilyk het zy iets vast te stellen wegens de gevoelens der Ouden, daar zo velen hunner gedenkstukken voor ons verloren zyn. Wy vinden by Diogenes Laertius (*b*) aangetekend, dat Thales de zielen onsterflyk gesteld heeft: "*Sommigen*, (zegt hy) *waar onder de Dichter Choerilus, zeggen, dat Thales het eerst zou geleerd heb-* THALES.

(*a*) Tusc. I. 13, 14. (*b*) I. 24.

hebben dat de zielen onsterflyk zyn." By Diogenes voege men den Schryver (*a*) van het boek *over de gevoelens der Wysgeeren*, verkeerdelyk aan Plutarchus toegeschreven, welken Schryver Stobaeus (*b*), volgens zyne gewoonte, heeft uitgeschreven: *Thales is de eerste geweest die openlyk leerde, dat de ziel eene altoos bewegende, of zich zelf bewegende natuur is.* Nemesius (*c*) bericht, met een gering onderscheid, dezelfde zaak: *Thales heeft het eerst gezegd dat de ziel iets is 't welk altoos beweegt en zich zelf beweegt.*

Ook schynt de Oudvader Theodoretus (*d*), wiens woorden, hier toe betreklyk, door Menagius in zyne aantekeningen over Diogenes Laertius (*e*) aangehaald zyn, volgens deze verkeerde lezing: *Thales noemde de ziel eene onbeweeglyke natuur*, (ἀκίνητον): Theodoretus, zeg ik, schynt met de overigen uit dezelfde bronnen geschept, en dus geschreven te hebben: *Thales noemde de ziel eene altyd bewegende natuur* (ἀεικίνητον). Wie zoude nu op het gezag dezer getuigenissen niet gelooven, dat men omtrent het gevoelen van Thales volkomen verzekerd is? Immers heeft hy gezegd, dat de ziel onsterflyk is, hy heeft er bewysredenen bygevoegd; dat namelyk de ziel eene *natuur*, of, gelyk men tegenwoordig zegt, eene *zelfstandigheid* is, die zich zelve in beweging brengt, die altoos in beweging is, of die zich zelf altoos in beweging brengt. Nochtans wordt het gezag van die getuigenissen door ge-

(*a*) IV. 2. (*b*) Ecl. Phys. p. 93. (*c*) de Nat. Hom. c. 2.
(*d*) Serm. V. p. 83. (*e*) VIII. 83.

gewigtige twyfelingen, zo niet geheel weggenomen, ten minften merklyk verminderd. In de eerfte plaats vraagt men: van waar heeft Choerilus, die hierin de voorganger van Diogenes Laertius is, dit gevoelen van Thales leeren kennen? uit de fchriften van Thales, of uit de overlevering van anderen? Reeds onder de Ouden heeft men, volgens het bericht van Diogenes Laertius (*a*), getwyfeld of Thales eenige fchriften had nagelaten, en of die werken, welken toen op zynen naam gingen, van hem zelven gefchreven waren. Alexander van Aphrodifium (*b*), Themiftius (*c*), en Simplicius (*d*) houden ftaande, dat hy generleie fchriften over de Wysbegeerte hebbe nagelaten. Integendeel haalt Galenus (*e*) eene plaats aan uit zyn boek *over de Beginfelen der Dingen*. Ook maken andere Schryvers gewag van zyn werk over de Natuur, wegens het welk men ook andere merkwaardigheden vinden kan by Fabricius (*f*) en Brucker (*g*). Laat ons dan hierin Ariftoteles volgen, een oud en geloofwaardig Schryver, die gewoon is in het begin zyner verhandelingen de gevoelens der oudere Wysgeeren voor te dragen, en om deze reden met regt onder de voornaamfte bronnen van de Hiftorie der Wysbegeerte te tellen is. Deze meldt ons het volgende (*h*). *Ook Thales fchynt, volgens het geen men wegens hem bericht,*

(*a*) I. 23. (*b*) Comm. in Arift. Metaphyf. p. 12. (*c*) Orat. XXVI. p. 317.
(*d*) Comm. in Arift. Phyf. p. 6. (*e*) Tom. VIII. p. 513.
(*f*) Biblioth. Gr. vol. I. p. 239. (*g*) Hift. Crit. Philof. Tom. I. p. 462.
(*h*) De Anima lib. I. cap. II. § 22.

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Thales.

richt, de ziel voor zodanig iets te houden, 't welk werkſaam en in beweging is (κινητικόν τι), *dewyl hy zegt, dat de zeilſteen met eene ziel begaafd is, dewyl dezelve het yzer beweegt.* Dus ziet gy reeds, myne Heeren, welke graad van zekerheid er is voor het, gewoonlyk daar voor gehoudene, gevoelen van Thales, wegens de onſterflykheid der ziele, indien wy daarover oordeelen moeten uit Ariſtoteles, den geloofwaardigſten en oudſten van alle de Schryveren, die wegens Thales eenig bericht geven. Laat ons dan hieruit het volgende beſluiten: dat Thales aan de ziel een vermogen van beweging hebbe toegeſchreven, en dat, wanneer naderhand andere Wysgeeren uit dit vermogen van beweging de onſterflykheid als een gevolg afleidden, zulks te wege gebragt hebbe, dat men aan Thales niet alleen dat geen toeſchreef, 't welk hy uitdruklyk had vastgeſteld, dat namelyk de ziel een vermogen van beweging bezit; maar ook dat geen, 't welk uit het eerſte ſcheen te volgen, dat namelyk de ziel onſterflyk is. Ondertusſchen blykt uit de woorden van Ariſtoteles, dat hy het gevoelen van Thales niet uit deszelfs eigene ſchriften, maar volgens het gemeen gerucht vermeld heeft; het welk aan het gezegde van Simplicius, dat er ten tyde van Ariſtoteles geene ſchriften van Thales gevonden wierden, eene meerdere waarſchynlykheid byzet.

Dit alles moet echter niet zo verre getrokken worden, dat wy denken zouden, dat het gevoelen wegens de onſterflykheid, door Thales of geheel ver-

waar-

waarloosd of verworpen zy. In tegendeel durven wy gerust verzekeren, dat, schoon hy het zelve niet afzonderlyk en met uitdruklyke woorden geleerd heeft, dat hy, zeg ik, het nochtans geloofd en goedgekeurd heeft. Want in de eerste plaats, was dit gevoelen ten dien tyde gantsch niet nieuw, maar sedert langen tyd reeds voorgedragen of in den geheimen Orphischen Godsdienst, of door de oude Godgeleerden en Dichteren. Ten anderen schynt het niet alleen geenszins strydig, met de verdere leere of het Wysgeerig stelsel van Thales, maar het schynt zelfs daarmede volkomen overeen te stemmen en een gedeelte van het zelve uitgemaakt te hebben. Immers zyn wy op het bygebragt gezag van Aristoteles ten minsten hier van verzekerd, dat Thales vastgesteld heeft, *dat de ziel een vermogen van beweging bezit;* dat is, volgens de taal der hedendaagsche Wysgeeren, *dat zy het beginsel van werking (principium agendi) in zich zelve heeft.* Voorts heeft hy gesteld dat zy niet ligchamelyk is, gelyk blykt uit het zelfde hoofddeel van Aristoteles (*a*), alwaar van Thales en eenige andere Wysgeeren gezegd wordt, dat zy de natuur der ziele bepaalden, als bestaande uit de drie volgende eigenschappen: *eigene werking* (*κίνησις*), *vermogen van gewaarwording* (*αἴσθησις*), en *onligchaamlykheid* (*ἀσώματον*.) Indien dan de ziel het vermogen van beweging bezit, en van eene onligchaamlyke natuur is, heeft men geene reden om te denken, dat zy te gelyk met het ligchaam vergaa. Voorts

Afd. I. IONISCHE WYSGEEREN. THALES.

(*a*) § 29.

Afd. I. IONISCHE WYSGEEREN. THALES.

Voorts stelde Thales, zo als insgelyks uit Aristoteles (*a*) blykt, dat alles vervuld is met Godlyke Geesten, dewyl er door het gantsche Heelal eene ziel als 't ware verspreid is; het welk bevestigd wordt door het gezag van Cicero (*b*) en Diogenes Laertius (*c*), op welke plaatsen men de Uitleggers, Davisius en Menagius, kan raadplegen. By dit alles voege men inzonderheid het voortreflyk getuigenis van Stobaeus (*d*): *Thales heeft gezegd, dat God de ziel der Waereld is, en dat het Geheelal bezield en vervuld is met geesten* (Daemones), *en dat het vocht, het welk de stoffelyke oorsprong van alles is, doordrongen is van eene Godlyke kracht die het zelve in beweging brengt.* Eindlyk wordt Thales by Plutarchus (*e*) op zulk eene wyze sprekende ingevoerd, waarby hem het volgende gevoelen wordt toegeschreven: *dat in de grootste en voornaamste deelen der Waereld eene ziel wone, welke door God als een werktuig gebruikt wordt; en dat God derhalven ook de Dieren als werktuigen gebruikt, als welke geheel van de Godlyke kracht afhangen.*

Uit dit alles mag men dan, naar myne gedachten, dit besluit opmaken, dat het gevoelen van Thales daarop uitkome, *dat de zielen der menschen gedeelten zyn van de ziel der Waereld, die het gantsche Heelal beweegt, en dat zy derhalven geenszins te gelyk met het ligchaam vergaan.* En hier mede koomt een ander gevoelen overeen, het welk aan Thales toegeschreven wordt

(*a*) De Anima I. 8. (*b*) De Leg. II. 11. (*c*) I. 27.
(*d*) Ecl. Phys. I. pag. 2. (*e*) In Sept. Sap. Conv. Tom. II. pag. 163.

wordt by den Schryver van het werk *over de Gevoelens der Wysgeeren* (a). *Thales*, (zegt hy), *Pythagoras*, *Plato en de Stoicynen ſtellen vast, dat de geesten* (Daemones) *bezielde zelfſtandigheden zyn: dat ook de uit het ligchaam geſcheidene zielen tot verhevener wezens* (Heroes) *worden, de goede zielen tot goede wezens, de boozen tot boozen.* Dit gevoelen bevat derhalven niets in zich, dat niet overeen kan gebragt worden met die leerſtukken, welken aan Thales met algemeene ſtemmen worden toegekend: en ik kan myne toeſtemming niet geven aan Brucker (b), die vermoed heeft, dat het zelve van Thales leer- en denkwyze vervreemd ware.

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Thales.

Op denzelfden tyd byna leefden er twee vermaarde mannen, die wy niet met ſtilzwygen kunnen voorbygaan. De eerſte is Epimenides van Creta, wegens wien het volgend verdichtſel algemeen verhaald wierd, dat hy verſcheidene jaaren achtereen in het hol van Jupiter Dictaeus geſlapen en gedurende dien tyd met de onſterflyke Goden verkeerd had. Met dit verdichtſel heeft hy, volgens het oordeel van Maximus van Tyrus (c), een geleerd Platonisch Wysgeer, niets anders te kennen gegeven, dan *dat voor onze zielen dit leven een droom en geenszins een waar leven is:* welk gevoelen naderhand door Heraclitus aangenomen en verbreid is. De andere is Pherecydes, uit het eiland Syrus afkomſtig en leermeester van Py-

Epimenides.

(a) I. 8. (b) Hiſt. Crit. Phil. Tom. I. p. 474.
(c) Diſſ. XVI. § 1.

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Pherecydes.

Pythagoras, die volgens de woorden van Cicero (*a*) *het eerst gezegd heeft, voor zo verre zulks in geschrifte te boek gesteld is, dat de zielen der menschen altoos voortleven.* Het welk op deze wyze begrepen moet worden, dat Pherecydes de eerste geweest zy van die genen, welken dat gevoelen uitdruklyk in hunne schriften te boek gesteld hadden. Doch of hy het zelve met bewysredenen bevestigd hebbe, en welken die bewysredenen geweest zyn, is ons, dewyl het boek van Pherecydes verloren is, en andere Schryvers er niets van reppen, volstrekt onbekend.

Anaximander.

ANAXIMANDER was een leerling van Thales, en is, volgens de verzekering van den geleerden Schryver Themistius (*b*), de eerste geweest, die een boek schreef over de Natuur der Dingen. Op dezen is ANAXIMENES gevolgd, die niets geschreven schynt te hebben: en, wat zyne brieven aan Pythagoras betreft, die by Diogenes Laertius (*c*) gevonden worden, men behoeft geenszins te twyfelen, of dezelven zyn hunnen oorsprong aan het bedrog van een' Sophist verschuldigd. Deze Wysgeeren schynen, wat de ziel betreft, het gevoelen van Thales behouden te hebben: want de oude Schryvers zyn gewoon, zo by andere Wysgeeren als ook by dezen, die leerstukken inzonderheid te melden, waarin dezelven van hunne leermeesteren verschilden.

Anaximenes.

ANAX-

(*a*) Tusc. I. 16. (*b*) Orat. XXVI. p. 317.
(*c*) II. 4, 5.

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Anaxagoras.

rispt, niet nagelaten hebben zulks er by te voegen en aan te tekenen. De twyfeling, die uit den Schryver *over de gevoelens der Wysgeeren* ontleend is, wordt door eene oordeelkundige aanmerking weggenomen. De eerste plaats by dien Schryver (*a*) is van dezen inhoud: De navolgers van Anaxagoras zeiden dat de ziel eene soort van lucht en ligchaamlyk is. Doch Stobaeus, die uit dezelfde bronnen zyn bericht getrokken heeft, slaat het woord *ligchaamlyk* over, op zulk eene wyze dat er tevens uit blykt, dat hy een oud volkomener handschrift gebruikt hebbe: *Anaxagoras*, zegt hy, (*b*) *Anaximenes*, *Archelaus*, *en Diogenes zeiden dat de ziel eene soort van lucht is.* Ook stelt Aristoteles (*c*) hem onder die genen, welken de ziel door deze drie eigenschappen bepaalden, *beweging of werking*, *gewaarwording*, *en onligchaamlykheid.* Dit zy genoeg ter wederlegging van de eerste plaats, waarin bericht wordt dat Anaxagoras zou gezegd hebben *dat de ziel ligchaamlyk is.* In de andere plaats, uit het werk *over de gevoelens der Wysgeeren* (*d*), wordt het gevoelen van Anaxagoras over den slaap opgegeven, met byvoeging van de volgende woorden: *Ook is de scheiding de dood der ziele.* Deze woorden hebben veel moeite veroorzaakt, zo aan de geleerde Uitleggeren van dat boek, als aan Stanlei (*e*) en Brucker (*f*). By deze zwarigheid komt nog eene andere, door die Geleerden niet opgemerkt; dat naamlyk de Uitschryver van het boek *over*

(*a*) IV. 3. (*b*) Ecl. Physf. p. 93. (*c*) De Anim. I. 2, 29. (*d*) V. 25.
(*e*) Hist. Phil. T. I. p. 104. (*f*) Hist. Crit. Phil. T. I. p. 514.

over de Gevoelens der Wysgeeren, die onder den naam van Galenus ſchuilt, wegens Anaxagoras (*a*) de zelfde zaak met de zelfde woorden bericht. Doch elk, die in de Griekſche zegswyze bedreven is, bemerkt ligtlyk dat op beide die plaatſen eene verbastering ſchuilt in de lezing. Ook heeft niemand anders onder de Ouden dit van Anaxagoras gezegd, en men kan het niet overeenbrengen met zyne overige leerſtellingen; *dat de ſcheiding* (van het ligchaam) *de dood der ziele is.* Immers is dit de ware zin van die woorden, ſchoon Brucker, tegen de wetten der Griekſche Sprake, getracht heeft dezelven in eenen anderen zin uitteleggen. Wat ons betreft, de gehele geſteldheid en ſamenhang der plaatſe leidt ons tot die gisſing, om te denken dat het woord *des ligchaams*, het welk kort daarna nog eens volgt, van een' oud overſchryver zy uitgelaten, en dat de Schryver zelf de plaats dus geſteld hebbe: *Ook is de dood de ſcheiding der ziele en des ligchaams.* Laat ons nu, na de oplosſing van die twyfelingen, uit zekerer gedenkſtukken opmaken, welk het gevoelen van Anaxagoras geweest zy. Ariſtoteles, een Schryver, die tevens zeer oud en zeer geloofwaardig is, meldt van hem de volgende gevoelens, (*de Anima lib. I. cap.* 2.) "*Anaxagoras*, (zegt hy § 9,) *zeide dat de ziel iets bewegends is, en anderen, die geloven dat het Heelal door eenen verſtandigen geest bewogen wordt, ſtellen het insgelyks.*" Verder (§ 11) "*Anaxagoras maakt weinig onderſcheid tusſchen den Geest*

νοῦς,

AFd. I. IONISCHE WYSGEEREN. ANAXAGORAS.

(*a*) Tom. IV. p. 437. Ed. Baſ.

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Anaxagoras.

(νοῦς, *Mens*,) *en de Ziel* (ψυχὴ, *Anima*): *want op veele plaatsen noemt hy den Geest den oorsprong van het geen Deugdsaam en Rechtvaardig is: op andere plaatsen houdt hy wederom staande, dat de Geest het zelfde is als de ziel, want dat alle dieren, groven en kleinen, verachtlyken en edelen, met een' Geest begaafd zyn.*" Vervolgens (§ 32) "*Anaxagoras alleen zegt dat de geest niet vatbaar is voor lyden, en niets gemeens heeft met de overige hoofdstoffen.*" Men voege hier by nog een ander gezegde wegens Anaxagoras in het zelfde hoofddeel § 21, en lib. III. cap. V. § 4, en 12. Eindlyk plaatst Stobaeus (*a*) hem onder die genen, welken stellen *dat de Geest van buiten in het ligchaam ingelyfd wordt*. Men merke hier by op, dat de *geest* (νοῦς) en de *ziel* (ψυχὴ) van de Griekſche Wysgeeren zodanig onderscheiden worden, dat de eerste voor het edeler, de laatste voor het geringer gedeelte der ziele, de eerste voor redelyk, de tweede voor dierlyk gehouden worde. Men merke tevens op, dat het gevoelen, door den zogenaamden Plutarchus (over de Gevoelens der Wysgeeren) en Stobaeus aan Anaxagoras toegeschreven, dat namelyk *de ziel eene soort van lucht zou zyn*, hem geenszins moet toegekend worden. Immers is het getuigenis van Aristoteles, waar uit het zeker is, dat Anaxagoras gesteld heeft *dat de ziel niets gemeens heeft met de overige hoofdstoffen*, hier van meerder gezag: en het gevoelen, *dat de natuur der ziele uit lucht besta*, is verkeerdlyk op hem overgebragt door anderen, die zelf op deze dwa-

(*a*) Ecl. Phyf. p. 93.

dwaling gekomen zyn door een valsch befluit, opgemaakt uit de overweging dat Anaximenes *het Godlyk wezen* voor *eene oneindige lucht* gehouden had, en dat zyn leerling Anaxagoras gezegd had *dat de zielen gedeelten zyn van den Godlyken geest*: welke beide zaken op zich zelven wel waar zyn, doch waaruit men verkeerdlyk befloot, dat Anaxagoras, even als Anaximenes, geloofd zou hebben dat het Godlyk wezen eene oneindige lucht zy, en dus ook de zielen van dezelfde natuur als de lucht zyn. Indien wy dan, uit het geen wy hier bygebragt hebben, een befluit opmaken, en tevens nadenken, dat oude Schryvers niets berichten, wegens eenig verfchil tusfchen Anaxagoras en Thales in het gevoelen rakende de Onfterflykheid der Zielen: Zo fchynt buiten twyfel zyn gevoelen hierin beftaan te hebben, dat de zielen zo der menfchen, als der overige dieren, gedeelten zyn van den allerhoogften en fcheppenden geest, van God zelf; en dat zy derhalven geenszins met het ligchaam vernietigd worden. Men zou ook hier toe kunnen brengen het volgend gezegde van Anaxagoras by Diogenes Laertius (*a*): *Iemand vroeg hem "of zyn vaderland hem niet ter harte ging?" Voorzeker "antwoordde hy," het gaat my zeer naauw ter harte" met zynen vinger naar den Hemel wyzende.* Doch het gezag van diergelyke gezegden is veelal onzeker, en dezelven zyn meest naar het algemeen volksbegrip, niet volgens een Wysgeerig famenftel, ingerigt. Liever zoude ik derhalven hier ter plant-

AFd. I. IONISCHE WYSGEEREN. ANAXAGORAS.

(*a*) II. 7.

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Euripides. plaatse, indien er meer getuigenissen vereischt wierden, 's Mans leerling, Euripides, bybrengen, een Wysgeer op het Schouwtoneel, by wien dikwerf gezegden voorkomen *wegens de ziel als levende en denkende na den dood des ligchaams.* Doch wy hebben wegens dit onderwerp niets te voegen by de voortreflyke verhandeling van den Hooggeleerden Valckenaer (*a*).

Diogenes van Apollonia. DIOGENES van Apollonia was insgelyks een leerling van Anaximenes en hield, naar het voorbeeld van zynen meester, de lucht voor het beginsel der dingen en voor het Godlyk wezen zelf. Hy stelde derhalven ook, dat de ziel uit lucht bestaat, volgens het uitdruklyk getuigenis van Aristoteles (*b*). *Diogenes stelde, met eenige andere Wysgeeren, dat de ziel uit lucht bestaat, dewyl hy dacht dat lucht de fynste stoffe en het beginsel aller dingen is: dat derhalven ook de ziel met kennis en beweging begaafd is; met kennis, dewyl de lucht het eerste aller dingen is; met beweging, dewyl de lucht het fynste is van alle dingen."* Deze plaats is niet aangetekend by Brucker (*c*), daar hy over de gevoelens van Diogenes handelt. Integendeel bericht hy, uit den Schryver *over de gevoelens der Wysgeeren* (*d*), dat Diogenes gesteld hebbe, *"dat de ziel geplaatst is in de holle slagader van het hart, welke ziel geestelyk is: en dat de dieren onbezield geboren worden, doch dat de natuurlyke warm-*

(*a*) In Diatr. ad Eurip. Fragm. Cap. VI. p. 54 et seqq.
(*b*) De Anima I. II. § 23.
(*c*) Hist. Crit. Phil. T. I. p. 517. (*d*) IV. 5. et V. 15.

warmte, terstond by de geboorte van het dier, de ziel in de longen optrekt." Het laatste gedeelte van deze plaats is verkeerdlyk vertaald: want men kan dien zin aan de Grieksche woorden niet geven, en Corsini heeft in zyne aantekeningen met regt aangemerkt, dat derzelver lezing verbeterd moet worden uit derzelver naschryver, die voor Galenus doorgaat, zo dat de zin hier op uitkome: *dat, niet de ziel* (τὴν ψύχην), 't welk niet eens by den zogenaamden Plutarchus gelezen wordt, *maar de koude* (τὸ ψυχρὸν) *in de long wordt opgetrokken*. Daar ondertusschen deze Schryver niet te kennen geeft, tot welken Diogenes deze gevoelens behooren, en dezelven, gelyk wy in 't vervolg zien zullen, gantsch niet vreemd zyn van de leer der Stoicynen, het geen Brucker te onregt vermoedde, zo oordeel ik, dat dit veeleer de gevoelens van Diogenes den Babylonier, een Stoisch' Wysgeer, dan van dezen Diogenes van Apollonia geweest zyn. Wy besluiten derhalven, en uit het verder leerstelsel van Diogenes, en uit de plaats van Aristoteles, dat het gevoelen des eerstgenoemden hierin bestaan hebbe, "*dat de ziel, dewyl zy het vermogen van beweging en denking bezit, een gedeelte is van die lucht; welke het beginsel aller dingen en God zelf is; dat zy derhalven niet te gelyk met het ligchaam vernietigd wordt.*"

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Diogenes van Apollonia.

De laatste in deze opvolging van Ionische Wysgeeren was ARCHELAUS, de leermeester van Socrates, wiens byzonder gevoelen wegens deze stoffe wel niet by Schryvers, die zeker geloof verdienen, gemeld wordt,

Archelaus.

Afd. I. Ionische Wysgeeren. Archelaus.

wordt, doch waaromtrent ik echter myne toestemming geve aan Brucker, die uit een boek dat valschelyk op den naam van Origenes doorgaat, aan Archelaus het volgend gevoelen toeschryft: "*dat aan alle dieren eene ziel is ingeboren; want dat zelfs alle ligchaamen het gebruik eener ziele bezitten, sommigen vroeger, sommigen later* (*a*)." Want dit gevoelen stemt overeen met de verdere leere der Ionische Wysgeeren. Wegens den staat der ziele na dit leven schynt Archelaus niet verschild te hebben van zynen leermeester Anaxagoras; immers waren zyne overige leerstellingen niet van zulk een' aart, dat zy hem noodzaakten van dien Wysgeer te verschillen, en de oude Schryvers hebben nergens van zodanig een verschil gewag gemaakt.

Indien wy dan, uit het geen wy tot hier toe verhandeld hebben, op eene verzekerde wyze het gevoelen der Ionische Wysgeeren, wegens den staat der ziele na dit leven, willen opmaken, zullen wy bevinden, dat het zelve hierop uitkomt: "*dat de Ziel der Menschen een deel is van dien Godlyken Geest, welke alles doordringt en bezielt, dat derhalven de ziel na den dood des ligchaams in wezen blyft, dewyl zy een deel is van dien Godlyken Geest.*" Doch wegens de gesteldheid van het leven na den dood hebben zy of niets gezegd, of niets van het geen zy gezegd hebben is ter onzer kennisse gekomen. Uit het geen zy echter gezegd hebben, volgt en blykt, schoon het niet uitdruklyk van hun gezegd is "*dat de bewustheid van zich zelyen*

(*a*) Vid. Orig. Philosophum. cap. IX. p. 890.

ven, en als 't ware de perfoonlykheid altoos aan de zielen zal byblyven, en dat dezelve niet zal weggenomen worden door de wederkering der zielen tot de Godlyke natuur of zelfſtandigheid." Ondertusſchen hebben de Ioniſche Wysgeeren geenszins de Onſterflykheid der ziele als een' grondſlag van hun leerſtelſel aangenomen en behandeld, gelyk naderhand de Pythagoriſten en Platonisten. Doch zy hebben dezelve nochtans vast geloofd, als voortvloeijende uit hunne leer wegens de eerſte Grondbeginſelen der Natuur (*Principiis Naturae*), tot welker verklaring zy de meeste vlyt aanwendden. AFD. I. IONISCHE WYSGEEREN.

Het geen wy dan tot hiertoe gezegd hebben is uit latere Schryveren, dewyl alle de ſchriften der Ioniſche Wysgeeren verloren zyn, byeen verzameld, en, voor zo verre zulks mooglyk was, tot eenen genoegſamen trap van geloofwaardigheid gebragt.

TWEEDE AFDEELING.

Over de Pythagoriſche Wysgeeren.

Wy gaan over tot PYTHAGORAS, die de leer van de Onſterflykheid der Zielen tot eenen hogen graad van gezag en vermaardheid gebragt heeft. Daar ondertusſchen AFD. II. PYTHAGORAS.

Afd. II. Pythagoras. schen de schriften der oudste Pythagoristen over dit onderwerp verloren zyn, en het geen wegens de leerstellingen van hun en hunnen meester verhaald wordt, door latere Schryveren zo verward en duister tot ons is overgebragt, dat het meer naar verdichtselen dan naar waarheid gelyke, zullen wy ons best doen, om dat geen, 't welk de Onsterflykheid der Zielen betreft, op eene oordeelkundige wyze uitgekipt, kortelyk op te geven. Wy moeten dan in de allereerste plaats de gesteldheid en het oogmerk dezer Secte uit haren oorsprong aantonen. Pythagoras heeft tweederleie soort van Leermeesters gehad; sommigen Godgeleerden, Pherecydes namelyk en misschien Epimenides; sommigen Ionische Wysgeeren, te weten of Thales of Anaximander. Ook is het niet moeilyk te bemerken, dat hy uit deze beide Wysgeerige leerstelselen zyne eigene Wysbegeerte heeft saamgesteld. Laat ons dan zien, welk onderscheid er geweest zy tusschen de oude Godgeleerden en de Ionische Wysgeeren, en het zelve in het licht stellen met de woorden van een zeer oordeelkundig Schryver, Plutarchus, die daar over zich op de volgende wyze uitdrukt (*a*): "*Daar alles wat aanvangt te bestaan twee oorzaken heeft*" (*te weten een werkend verstandlyk vermogen en eene lydelyke stoffe*) "*zo hebben de oudste Godgeleerden*" (*namelyk de Orphische Wysgeeren*) "*en de Dichters alleen gewag gemaakt van de voortreflykste oorzaak en op alle dingen dit bekend gezegde*" (*der Orphische Wysgeeren*) "*toegepast:*

God

(*a*) De Orac. Defectu. Tom. II. p. 436.

God is begin, en eind, en alles is door hem. AFD. II. PYTHAGORAS.

Doch tot de verklaring der natuurlyke en noodwendige oorzaken zyn zy nimmer gekomen. In tegendeel zyn de Wysgeeren die naderhand geleefd hebben, en Natuurkundigen genoemd zyn," (*te weten de Ionische Wysgeeren,*) *"van dat heerlyk en Godlyk beginsel der oorzaken afgedwaald: en hebben alles aan de ligchamen, derzelver aandoeningen, onderlinge aanrakingen, veranderingen en vermengingen toegeschreven. Het is om deze redenen, dat beider leerwyze onvolmaakt is, dewyl de laatstgenoemden"* (*Natuurkundigen*) *"de werkende en eindoorzaak, de eersten"* (*Godgeleerden*) *"in tegendeel de stoflyke en werktuiglyke oorzaak niet kenden of verwaarloosden."* Pythagoras heeft derhalven getracht het goede uit beide die Secten te volgen en het gebrekkige te vermyden, inzonderheid hier door, dat hy beide de soorten van oorzaken ter verklaringe aanwendde. Dus heeft hy van de Godgeleerden de leerstellingen behouden, wegens het vermogen en den invloed van Goden en Geesten op menschlyke zaken, wegens de wyze van dezelven te verzoenen, wegens de voorzeggingen, de zuivering der zielen, en de beloningen en straffen na dit leven: van de Natuurkundigen heeft hy de verklaring der Natuur overgenomen, zo dat hy, de oorzaken der dingen aantonende, niet altoos de magt van God onmiddelyk te hulpe riep, maar het vermogen en de gesteldheid der stoffe en der denkende wezens ontvouwde. Daarenboven verschilde Pythagoras ook nog daarin van Thales, dat de laatstgenoemde in den eigenlyken zin een Natuurkundige was, en met de waar-

AFD. II. PYTHAGORAS. lyk bestaande, ligchaamlyke, en byzondere dingen zich bezig hield, Pythagoras integendeel een Bovennatuurkundige, die, uit algemene en van het ligchaam afgezonderde denkbeelden, eene diepzinniger kennisse der Natuur afleidde. Wat de Onsterflykheid der Zielen betreft, dit gevoelen, 't welk door Pherecydes reeds aangenomen en verbreid was, is door Pythagoras naar de leerwyze der Ionische Wysgeeren ingerigt en bevestigd. Cicero noemt alleen Pherecydes, dewyl de Ionische Wysgeeren, gelyk wy reeds aangemerkt hebben, in dit gedeelte niet veel vlyts aangewend, en zich van dien kant geenen byzonderen roem verworven hebben: *"Voor zo verre zulks in geschrifte te boek gesteld is*, zegt hy (*a*), *heeft Pherecydes van Syrus het eerst gezegd dat de zielen der menschen altoos voortduren. — Zyn leerling Pythagoras heeft dit gevoelen het sterkst bevestigd."* Nochtans bespeurt men by Pythagoras blykbare voetsporen van Ionische Wysgeeren. Want daar hy vaststelde dat er eene ziel, uit eene fynere soort van lucht of uit vuur bestaande, door de gehele natuur verspreid is, stelde hy tevens vast dat de zielen der denkende wezens uit dezelfde Godlyke Natuur genomen zyn. Voor dit gevoelen getuigt, behalven andere Schryvers, ook Cicero, by voorbeeld in de volgende woorden (*b*): *Ik vernam dat Pythagoras en zyne navolgers, die schier onze landgenoten geweest en eertyds Italische Wysgeeren genoemd zyn, nimmer getwyfeld hebben, of wy bezitten zielen uit den God-*

(*a*) Tusc. I. 16. (*b*) De Sen. 21.

Godlyken Geest genomen." En op eene andere plaats (*a*): *Pythagoras dacht dat hy* (*God* namelyk) *eene door de gantsche natuur der dingen verspreide en alles doordringende ziel zy, waaruit onze zielen genomen worden.* Wy behoeven hier niet veel te zeggen over de leer van Pythagoras wegens de Godheid: het is tot ons oogmerk genoeg, *dat de zielen onsterflyk zyn*, als zynde gedeelten van de Godlyke zelfstandigheid (*b*). Doch de menschlyke ziel bestaat niet enkel uit de Godlyke zelfstandigheid: want zy heeft twee deelen, namelyk een beter Godlyk en een slechter dierlyk gedeelte, gelyk Cicero (Tusc. IV. 5) en anderen, door Davisius in zyne aantekeningen over Cicero bygebragt, het gevoelen van Pythagoras opgeven. By dezen voege men den Pythagorischen Wysgeer Timaeus Locrus (*c*), welke zegt: "*Het eene gedeelte der menschlyke ziel is beter, redelyk, verstandig; het andere is slechter, redeloos, onverstandig. Het verhevener gedeelte bestaat uit eene zelfstandigheid van eene onveranderlyke zich zelf altoos gelyk zynde natuur: het zelve is in het hoofd geplaatst om over de andere deelen te heerschen. Het slechter gedeelte bestaat uit eene zelfstandigheid van eene veranderlyke en onstandvastige natuur, en heeft twee deelen: het eene is de hartstocht van gramschap, welk deel dicht by het hart gelegen is; het andere is de begeerte, het welk dicht*

Afd. II. Pythagoras.

(*a*) De Nat. Deor. I. 11. alwaar men Davisius na kan zien, die in zyne aantekeningen meer plaatsen hierop betreklyk heeft bygebragt.
(*b*) Diogenes Laertius VIII. 28. en aldaar de aantekeningen van Menagius.
(*c*) De Anima Mundi. pag. 555. edit. Plat. Lugd.

Afd. II. PYTHAGORAS.

dicht by de lever gelegen is." Van de ziel derhalven, bestaande uit eene tempering en overeenstemming van deze tweederleie stoffe, gaven de Pythagoristen deze bepaling: *dat zy een getal is, 't welk zich zelf beweegt.* Want zy waren gewoon ook andere zaken, en vooral de algemene beginselen der dingen, door getalen aan te duiden. Dus noemden zy de Godheid, als de eerste werkende oorzaak, *de Eenheid;* en de stoffe, als de twede in rang en lydelyke oorzaak, *het Tweetal.* Dit bericht ons de Schryver *over de gevoelens der Wysgeeren* (*a*), en nog uitdruklyker Diogenes Laertius (*b*), die zich beroept op het getuigenis van Alexander Polyhistor, een' oud en geloofwaardig, doch voor ons verloren Schryver, over de Historie der Wysbegeerte. Doch wy behoeven hier niet meerder bytebrengen over de getalen der Pythagoristen; laat ons den staat der ziele na dit leven, volgens hun gevoelen, beschouwen. Zy stelden dan het betere deel der ziele onsterflyk, het slechtere sterflyk, niet op zodanig eene wyze, dat het na den dood terstond zou vernietigd worden, maar zodanig echter, dat het kon vernietigd worden en naar eene lange reeks van jaaren vergaan, en het beter gedeelte, 't welk als dan levend en gezuiverd zyn zal, verlaten zou (*c*). Uit dit gevoelen der Pythagoristen is het uitmuntend gezegde van Virgilius voortgevloeid (*d*).

Tot

(*a*) I. 7. (*b*) VIII. 25.
(*c*) Vid. Iamblichus ap. Stob. in Ecl. Phys. p. 144. sequ. Proclus Comm. in Plat. Tim. p. 311.
(*d*) Aen. VI. 745.

Tot de afgelopen kring van dien bepaalden tyd, Afd. II. Pythagoras.
Van de aangekleefde ſmet haar hemelsch deel bevrydt,
En 't Godlyk vuur, in haar door hoger geest ontſteken,
Niet langer wordt bezwalkt door nevlen van gebreken.

De ziel dan, uit het ligchaam ſcheidende, behoudt deszelfs gelykenis en gedaante, welk gevoelen der Pythagoristen ons, door den zelfden Alexander Polyhiſtor, by Diogenes Laertius (*a*) gemeldt wordt. Deze gedaante kleeft niet het betere gedeelte der ziele aan, het welk geestelyk is, maar het ſlechtere, 't welk grover is en onder het bereik der ligchaamlyke zintuigen valt. Doch het gevoelen wegens de ziel, als behoudende de gedaante des ligchaams, 't welk reeds van de oudſte tyden af door het bygeloof van het gemeen geloofd en ingeworteld was, is door Pythagoras niet, zo als het was, onwysgeerig, aangenomen, maar integendeel met zyn leerſtelſel overeengebragt. Want, vooreerst, beweerde hy, dat dit gedeelte der ziele uit ſtoffe beſtond, op dat, door deszelfs tusſchenkomst, het betere gedeelte op de ligchamen zou kunnen werken en met dezelven gemeenſchap hebben. Ten anderen was dit ſlechtere, redeloos en ſtoffelyk gedeelte door het geheele ligchaam verſpreid, en nam dus de gedaante des ligchaams aan. Iets dergelyks heeft naderhand Democritus, een groot Natuurkundige voor die tyden, vastgeſteld: en anderen onder de Ouden (*b*) heb-

(*a*) VIII. 31.
(*b*) Hunne plaatſen wegens dit gevoelen zyn aangetekend by den Uitgever van Plutarchus *de ſera Numinis Vindicta*, pag. 97 en vervolgens.

Afd. II. Pythagoras.

hebben getracht zulks op eene Wysgeerige wyze te verklaren. Doch laat ons de overige gezegden van Alexander by Diogenes Laertius beschouwen: "*De ziel, uit het ligchaam gedreven,* (want dit is de beteekenis van het woord ἐκριφθεῖσα, waarover Aldobrandinus en Brucker (*a*) getwyfeld hebben,) *zwerft op aarde door de lucht, behoudende de gedaante des ligchaams: Mercurius is de Bewaarder der Zielen: en wordt deswegens Gids* (*Ductor*) *Poortier* (*Janitor*) *en Aardeling* (*Terrenus*) *genoemd, dewyl hy te land en ter zee de zielen uit de ligchamen geleidt. De zuivere zielen worden op eene zeer verhevene plaats gebragt: de onzuiveren hebben geene gemeenschap noch met de zuiveren noch onderling, maar worden door de Razernyen gebonden met kluisters, welken zy op generleie wyze kunnen verbreken.*" Dus moet deze gehele plaats vertaald worden, die hier en daar verkeerdlyk begrepen is door den Latynschen Vertaler. Doch dit is niet de eenige staat der onzuivere zielen; want zy moeten verscheidene ligchamen of van menschen of van beesten, het een na het ander, doorreizen, tot zy den vastgestelden loopkring des tyds vervuld hebben. Dit is het, onder den naam van zielverhuizing, berucht gevoelen van Pythagoras, waarvan de Ouden dikwerf gewag maken. Cicero meldt een gesprek van hem met Leon Phliasius (*b*), in het welk eene plaats gevonden wordt, tot dit gevoelen betreklyk, alwaar hy zegt: "*dat wy uit een ander leven in dit leven vertrokken zyn, gelyk men uit de eene* *of*

(*a*) Tom. I. p. 1091. (*b*) Tusc. V. 3.

of andere stad naar eene grote volkryke koopmarkt vertrekt." En wie is zo geheel van letteren vervreemd, dat de beroemde plaats van Ovidius (*a*) hem onbekend zy, alwaar Pythagoras tot zyne leerlingen sprekende wordt ingevoerd. A^d. II. PYTHAGORAS.

o Menschdom, dat met schrik den bleeken dood verwacht,
Wat vreest gy Styx en Helle en 's afgronds zwarten nacht?
En straffen, daar bereid voor hier bedreven zonden?
Verziersels, door het brein der Dichtren uitgevonden!
Het zy de houtmytvlam uw overschot verslind',
Of kwynende ouderdom uw ligchaam zacht ontbind',
U dreigt daarom geen leed! Uw ziel blyft altoos leven,
En ziet, voor 't oud verblyf, zich straks een nieuw gegeven.
Ik zelf, dit heugt my, was voor Troje, in Priaams tyd,
Euphorbus, Pantheus zoon, die sneuvelde in den stryd,
En stout, in de open borst, de doodwond heeft ontvangen,
Daar hem de zware-spies van Atreus zoon bleef hangen.
Ik zag het schild, dat toen in myne vuisten blonk,
Nog korts, tot Junos eer, in Argos choor te pronk.
't Verandert wat er is, doch niets van alle dingen
Kan ooit of ooit vergaan: de geest der stervelingen
Dwaalt altoos heen en weêr en komt en gaat van hier,
Trekt, uit een dier, in ons, verlaat ons voor een dier,
Zelf onverderflyk in verderfelyke leden.
Gelyk het buigsaam wasch zich telkens laat verkneden,
En, altoos lenig, nooit in éénen vorm verblyft,
Maar, duizendmaal vervormd, nochtans het zelfde blyft:
Dus blyft ook onze ziel, die altoos voort zal duuren,
De zelfde, doch verhuist in allerlei figuren.

(*a*) Metam. XV. 152.

Afd. II. PYTHAGORAS. Ik heb deze plaats, hoewel genoegfaam bekend, nochtans bygebragt, zo ter getuigenisfe, als om er eenige aanmerkingen over te maken. Want vooreerst moeten wy opmerken, dat Ovidius hier Pythagoras zodanig doet fpreken, als of hy *de fabelen der Dichteren, wegens den Styx en de onderaardfche gewesten geheel voor verdicht en valsch gehouden had.* Ik fta toe, dat Pythagoras aldus in het verborgen (*Efoterice*) gedacht heeft, doch ik fta geenszins toe, dat hy ook voor het uiterlyk (*Exoterice*) zulks vastgefteld hebbe. Immers heeft hy zelf verhaald, dat hy in het ryk der doden geweest was, en de ftraffen en pynigingen der bozen gezien had: het welk dus bericht wordt by Diogenes Laertius (*a*) door twee Schryvers, die gantsch niet verwerplyk zyn, Hieronymus en Hermippus: en dat de overige Pythagoristen van deze fabelen niet vreemd waren, zullen wy in 't vervolg zien, wanneer wy over Empedocles en Timaeus handelen. Ook heeft Plutarchus (*b*), een oordeelkundig Schryver, aangemerkt, *dat de Wysbegeerte door Pythagoras vervuld en als opgeblazen was met fabelen, verfchyningen, en bygeloof.* Vervolgens moeten wy ook dit aanmerken, dat Ovidius daarin van het gevoelen van Pythagoras is afgedwaald, dat hy deze verhuizing der zielen door verfchillende ligchamen altoosdurende ftelt, zo dat er geene zielen zyn, die te eeniger tyd van dat doorreizen ophouden. Dan het is zeker, dat het gevoelen van Pythagoras hier in beftaan hebbe, *dat de zuive-*

(*a*) VIII. 21. 41. (*b*) De Genio Socratis. Tom. II. p. 580.

vere zielen niet langer in de ligchamen zouden ingesloten worden, maar naar een hoog verheven verblyf of tot het geslacht en den rang der Goden vertrekken zouden. Dit wordt bevestigd met het getuigenis, zo van andere Schryveren, als van Alexander Polyhistor, dien wy reeds bygebragt hebben, en van den Schryver van het Gouden Gezang, dat gemeenlyk aan Pythagoras wordt toegeschreyen, welke Schryver, wie hy ook moge geweest zyn, om zyne oudheid zekerlyk van geen gering gewigt is. Zie hier, wat hy zegt ten besluite van zyn gedicht: Afd. II. Pythagoras.

By 't verlaten van dit ligchaam, wacht u 's Hemels vrye lucht.
Daar, daar zult ge onsterflyk leven, voor verderf noch dood beducht.

Eindlyk hebben wy, gelyk reeds gezegd is, ook ter getuigenisse de plaats van Ovidius bygebragt, waarin echter twee zaken wel van elkander moeten onderscheiden worden; het gevoelen naamlyk van de zielverhuizing zelf, en het wonderlyk verdichtsel van Pythagoras, waarin hy gezegd heeft zich te kunnen herinneren in welke menschlyke ligchamen hy te voren gewoond had. Het is der moeite waardig nader te beschouwen, op welken grond dit verdichtsel aan Pygoras worde toegeschreven. Men denke dan geenszins, dat Ovidius zelf, naar de gewoonte der Dichteren, het zelve verzonnen hebbe: het was, in tegendeel, een algemeen gerucht, en kort voor Ovidius

Afd. II. Pythagoras. reeds door Horatius gevolgd (*a*). Doch de oudste Schryvers, welken daar van gewag maken, zyn, voor zo verre men er iets zekers van weet, byna tydgenoten van Aristoteles geweest. Dezelven zyn verloren en slechts door het bericht van latere Schryveren ons bekend. By Gellius (*b*) naamlyk vinden wy Dicaearchus en Clearchus, by Diogenes Laertius (*c*) vinden wy Heraclides van Pontus vermeld. De twee eerstgenoemden zyn Oordeelkundige en zeer Geleerde Schryvers geweest, de laatste bezat insgelyks eene uitgebreide geleerdheid, maar was aan fabelen en bygeloof zeer gehecht. Het blykt derhalven, dat dit gerucht zeer oud geweest zy; immers zouden Dicaearchus en Clearchus het zelve niet zonder het gezag der oudheid in hunne schriften te boek gesteld hebben: Doch daar het onbekend is, of zy het gemeld hebben als *een gemeen gerucht*, dan, als *iets dat op gewisfen grond aan Pythagoras werd toegeschreven*, zo kunnen wy zelf niet vaststellen of dat verdichtsel van Pythagoras zelf zynen oorsprong ontleene; dan of latere Schryvers zulks van hem verzonnen hebben. Beide deze meningen hebben eenige waarschynlykheid. Want vooreerst heeft Pythagoras geenszins alle bygeloof uit zyne instellingen verbannen, gelyk wy reeds in het voorgaande hebben opgemerkt: maar ten anderen heeft naderhand Empedocles zelf van zyne eigene zielverhuizing dergelyke zaken verhaald, die mooglyk, gelyk meer andere dingen op Empedocles betreklyk, door de

(*a*) Carm. I. Od. 28. (*b*) Noct. Att. IV. 11. (*c*) VIII. 4.

de dwalende nakomelingschap op den naam van Pythagoras zyn overgebragt. Laat ons nu het gevoelen van de verhuizing der zielen zelf beschouwen, het welk door eene zo standvastige en algemeene famenstemming der geheele Oudheid aan Pythagoras wordt toegeschreven, dat er niet de geringste twyfeling overschiet of hy het zelve hebbe aangenomen. Doch de Schryvers stemmen niet genoegzaam overeen hierin, of hy deszelfs uitvinder geweest zy of niet. Diogenes Laertius (*a*) schryft den roem der uitvindinge aan Pythagoras toe in deze woorden: "*Men zegt dat hy het eerst geleerd hebbe, dat de ziel, terwyl zy den loopkring, haar door het noodlot voorgeschreven, doorloopt, op verschillende tyden in verschillende menschen of dieren ingesloten wordt.*" Want aldus moet deze plaats vertaald worden, die gantsch niet naauwkeurig door den Latynschen Overzetter is uitgedrukt. Volgens Herodotus (*b*) koomt die roem den Egyptenaren toe: "*Ook zyn*, zegt hy, *de Egyptenaaren de eersten geweest, welke zeiden, dat de ziel des menschen onsterflyk is, dat zy na den dood des ligchaams vervolgens in een ander geboren wordend dier verhuist, en, wanneer zy door alle Landdieren, Zeedieren en Vogelen haren loopkring volbragt heeft, dat zy dan, op nieuw geboren wordende, wederom in een menschlyk ligchaam trekt: en dat deze omloop door haar volbragt wordt binnen den tyd van drie duizend jaren.*" Wy kunnen niet twyfelen of het gezag van Herodotus is van meer gewigt, dan dat van Diogenes Laer-

Afd. II. Pythagoras.

(*a*) VIII. 14. (*b*) II. 123.

Afd. II. PYTHAGORAS.

Laertius, inzonderheid dewyl de laatstgenoemde geene getuigen bybrengt. Want Herodotus voegt zelf er by als een getuigenis voor zyn gevoelen: "*Eenige Grieken hebben van deze mening, als iets dat hunne eigene byzondere uitvinding was, gebruik gemaakt, sommigen in vroeger, sommigen in later tyden, welker namen ik, schoon dezelven my bekend zyn, echter hier stilzwygends voorby gaa.*" Laat ons dan aan het gevoelen van Herodotus den voorrang geven, doch laat ons echter zorge dragen om hem niet meer toeteschryven dan hy zelf gewild heeft. Immers naar myne gedachten eischen de regelen van spraakkunde geenszins dat men deze woorden zo verklare, "*als of de Egiptenaren elk dezer gevoelens in het byzonder het eerst aan 't licht gebragt hadden*; maar zodanig, *dat zy dezelven, te samen genomen, volgens deze leer ingericht hebben:*" zo dat Herodotus het volgende hebbe willen te kennen geven: "*dat de Egyptenaren het eerst gezegd hebben dat de ziel, daar dezelve onsterflyk is, in verscheiden ligchamen achter een verhuist, en ten laatsten wederom in een menschlyk ligchaam terug keert, en dat deze omloop volbragt wordt binnen den tyd van drieduizend jaren.*" Zo dat aldus de Egyptenaren de uitvinders zyn, niet van de Onsterflykheid, maar van de verhuizing der zielen. Doch ik denk niet, dat het voor de hoofdzaak van dit onderzoek van veel belang is, wat men hieromtrent vaststelle: de volgende vraag komt hier beter te passe; of namelyk deze leerstelling van Pythagoras *Esoterisch* of *Exoterisch* geweest zy. Wat my betreft, dezelve schynt my toe *Esoterisch* geweest te zyn, en tot het

Wys-

geerig famenftel, of de diepzinniger leere van Pythagoras behoord te hebben; fchoon zy ook, wat het uiterlyke betreft (*Exoterice*), van nut was, om de menfchen by voorbeeld door de overweging van eenen toekomenden ftaat beter te maken, en om hen door de gedachten eener gemeenfchap tusfchen het geflacht der menfchen en der dieren van het gebruik der dieren tot fpyze af te trekken. Zo dat wy, indien wy overwegen in welk verband dit gevoelen met de overige leerftellingen van Pythagoras geftaan hebbe, niet zullen twyfelen of het zelve is *Efoterisch* geweest. Zie hier het verband en de orde, waarin die gevoelens uit elkander voortvloeien: "*God is eene ziel, die door de geheele natuur verfpreid is: Hy zelf is de eerfte aller dingen, de werkende verftandlyke oorzaak. De ftoffe bekleedt de tweede oorzaak, zynde de lydelyke oorzaak, die redeloos en van alle denkvermogen ontbloot is. De zielen der menfchen zyn famengefteld uit twee gedeelten, het eene redelyk, het ander redeloos. Het redelyke is ontleend uit de Godlyke Zelfftandigheid, het redeloze uit de ftoffe. De zielen vergaan geenszins te gelyk met de ligchamen, maar gedeeltelyk keeren zy terug tot de Godlyke Zelfftandigheid van waar zy gekomen zyn; gedeeltelyk ondergaan zy de ftraffen hunner misdryven, of in de onderaardfche ftrafplaats, of in andere ligchamen, zo van menfchen als van dieren: Want ook de zielen der dieren beftaan uit twee gedeelten, een redelyk, en een redeloos: immers befpeuren wy in hunne bedryven niet flechts de driften van toorn en begeerte, maar ook verftand en reden. Derhalven zal het redelyk en verftandlyk gedeelte der ziele, na* Afd. II. PYTHAGORAS.

dat

Afd. II. Pythagoras. *dat het genoegzaam zal gezuiverd zyn, eindlyk uit het menschlyk ligchaam tot God wederkeeren, en zelf van Godlyken geslachte zyn.*" Dit is het geen wy op het gezag van de oudste Schryveren aan Pythagoras mogen toeeigenen. Want het gevoelen der Zielsverhuizing kan ook met andere bewysredenen tot eenen hogeren graad van waarschynlykheid gebragt worden. Doch dit is eerst van latere Wysgeeren, en inzonderheid van Plato in het werk gesteld. Dus hebben wy zelf in dit onderzoek niet alles zonder onderscheid willen te berde brengen, wat latere Schryvers onder de Ouden, Jamblichius by voorbeeld en dergelyken, hieromtrent gezegd hebben, dewyl het zeker is, dat zy de leerstellingen van Plato en Pythagoras onder elkander verward hebben. Ik denk derhalven genoegzaam te hebben aangetoond, wat het gevoelen van Pythagoras geweest zy, en in hoe verre zyne leering van die der Egyptenaren verschilde.

Pythagorische Wysgeeren. Laat ons nu, het gevoelen van Pythagoras zelf voorgesteld hebbende, kortlyk zyne Leerlingen en Opvolgeren beschouwen.

Alcmaeon. Alcmaeon van Crotona, die, nog een jongeling zynde, de lessen van Pythagoras, welke toen reeds oud was, gehoord had, heeft het eerst een werk geschreven *over de Natuur der Dingen*, volgens het bericht van Favorinus (*a*) en Clemens van Alexandria (*b*). Dit schynt zodanig te moeten verstaan worden, *dat*

(*a*) VIII. 83. (*b*) Strom. VIII. p. 308.

dat Alcmaeon de eerste onder de Pythagoristen geweest zy, die zulk een boek schreef, indien het waar is, het geen wy in het voorgaande opgemerkt hebben wegens Pherecydes en Anaximander, die gezegd worden over het zelfde onderwerp geschriften te boek gesteld te hebben. Uit dit boek van Alcmaeon is ons eene plaats, op de onsterflykheid der ziele betreklyk, overig gebleven. Wy vinden naamlyk by Diogenes Laertius (*a*) dit gezegde van hem gemeld." *Ook heeft hy gezegd dat de ziel onsterflyk is en altoos bewogen wordt, even als de Zon.*" Hier mede stemt Stobaeus (*b*) overeen: *Alcmaeon zegt dat de ziel eene zelfstandigheid is, die zich zelf beweegt en altoos in beweging is: waarom hy ook dezelve onsterflyk en zeer gelyk aan de Goden acht.*" Deze twee Schryvers zyn de eenigen, op welken Brucker (*c*) zyn bericht grondvest, daar nochtans hun gezag gantsch niet van volkomene zekerheid is, inzonderheid dewyl zy zelf geene getuigen voor dit gevoelen bybrengen. Welaan laat ons het zelve bevestigen met getuigenissen van geloofwaardiger Schryveren. Aristoteles (*d*) zegt: "*Op dezelfde wyze schynt ook Alcmaeon over de ziel gedacht te hebben: want hy zegt, dat zy onsterflyk is, dewyl zy gelykt naar de onsterflyke Wezens; welke gelykheid daarin bestaat, dat zy altoos in beweging is; immers worden ook alle de Godlyke dingen, de Maan, de Zon, de Sterren, en de geheele Hemel altoos onophoudlyk bewogen.*" Boethus, uit wien deze

Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. ALCMAEON.

(*a*) l. l. (*b*) Ecl. Phys. p. 93. (*c*) Hist. Crit. Phil. T. I. p. 1133.
(*d*) De Anima lib. I. cap. II. § 25.

Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. ALCMAEON.

ze volgende plaats is opgetekend door Porphyrius by Eusebius (*a*), zegt insgelyks: "*Hierop zinspeelende heeft ook de Natuurkenner van Crotona gezegd, dat de ziel onsterflyk is en van nature eenen afkeer heeft van alle rust, even als de Godlyke ligchamen.*" Wy hebben in het voorgaande by Thales reeds aangemerkt, dat de lezing in de Griekfche woorden van Theodoretus, door Menagius over Diogenes Laertius aangehaald, bedorven is: wy hebben thans het zelfde aan te merken wegens dat gedeelte van die plaats, het welk tot Alcmaeon behoort: *Alcman* ftaat er, (lees, *Alcmaeon*) *heeft gezegd, dat de ziel het vermogen bezit van zich zelf te bewegen.*" Dit gevoelen van Alcmaeon is door den Epicurist Vellejus, volgens gewoonte, ter kwader trouwe voorgefteld, by Cicero (*b*): en berispt door Clemens van Alexandria (*c*).

Dit zy genoeg over Alcmaeon: want, welk denkbeeld hy zich gevormd hebbe van den ftaat der ziele na dit leven, vinden wy nergens opgetekend; zo dat men met veel grond kan gisfen, dat hy daaromtrent van Pythagoras niet verfchild hebbe.

HIPPASUS.

Ik zie geene reden om niet het zelfde te gisfen wegens HIPPASUS van Metapontum, die zelf insgelyks de lesfen van Pythagoras gehoord heeft. Voor het overige had zyne leer zeer veel overeenkomst met die van Heraclitus, in welke de Onfterflykheid fterk word voorgeftaan. (*d*).

Zeer

(*a*) Praep. Euang. XI. p. 555. (*b*) De Nat. Deor. I. 11.
(*c*) In Proureptico, pag. 43. D. (*d*) Vid. Bruckerus, Tom. I. p. 1136.

Zeer beroemd was ook de naam van Empedocles, die de Pythagorische leer in zyne Dichtwerken heeft opgehelderd en algemeener bekend doen worden. Sommigen beweren dat hy de Schryver zy van *de Goudene Vaerzen*, die op den naam van Pythagoras zelf doorgaan; waaromtrent wy niets vastſtellen. Doch, schoon zyne overige schriften verloren zyn, hebben wy nochtans een genoegſaam aantal van Fragmenten overig, om 's Mans gevoelen daaruit te ontdekken. Ligtlyk zou iemand op de gedachten gebragt worden, als of Empedocles de ziel ſterflyk geſteld had, door eene plaats van Cicero (*a*), alwaar hy zegt: "*Empedocles denkt dat het bloed, het welk rondom het hart vloeit, de ziel is.*" Doch Daviſius heeft in zyne aantekeningen over die plaats geleerdlyk aangetoond, dat zulks niet van de ziel zelve, maar van de plaats, waar zy huisvest, moet begrepen worden. Ook blykt het, zo wel uit zyne geheele leer, als uit de gedeelten zyner gedichten die overgebleven zyn, dat hy een voornaam voorſtander der Onſterflykheid geweest is. Want, in de eerſte plaatſe, ſtemde hy overeen met Pythagoras in het gevoelen, *dat onze ziel een gedeelte is der Godlyke Zelfſtandigheid.* Laat ons hooren, wat Sextus Empiricus hieromtrent zegt (*b*): *Pythagoras, Empedocles, en de overige Italiſche Wysgeeren in 't algemeen, ſtellen, dat er niet alleen tusſchen ons menſchen onderling, en tusſchen ons en de Goden eene gemeenſchap plaats heeft, maar ook tusſchen ons en de redeloze dieren; dewyl er*

AFD. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. EMPEDOCLES.

éène

(*a*) Tuſc. I. 9. (*b*) Adv. Mathemat. L. IX. § 127.

Afd. II. Pythagorische Wysgeeren. Empedocles.

ééne geest is, die gelyk eene ziel het ganſche Heelal doordringt en ons met hun vereenigt." Op welke plaats men de aantekeningen van den geleerden Uitlegger Fabricius behoort na te zien. Hier uit volgde, *dat de zielen reeds te voren beſtaan hebben en namaals beſtaan zullen: dat er niets vergaat, maar dat de dingen ſlechts veranderd worden, door de ſamenvoeging of ontbinding der deelen:* het welk Empedocles zelf uitdruklyk getuigt in eenige vaerzen, die by Plutarchus (*a*) bewaard zyn." *Doch de oorzaak, zegt hy, waarom de ziel, daar zy by de Goden haar verblyf hield, nochtans uit dat verblyf in een ligchaam geboren wordt, is in de zonde gelegen; om welke te boeten zy uit den Hemel in ballingſchap op de aarde geworpen wordt, tot dat zy, naa aldaar door veele ligchamen verhuist te zyn, eindlyk na een' langen tyd in den Hemel als in haar Vaderland wederkeert.*" En dus heeft Empedocles van zich zelven gezegd, dat hy balling op aarde was, in de volgende plaats by Plutarchus (*b*):

Naar 't hoog en oud bevel van 's nootlots yzren wet,
In aller Goden raad van eeuwigheid beſloten,
Wordt ieder Geest, die zich met euveldaên beſmet,
Schoon hy onſterſlyk blyve, uit zynen rang verſtoten;
Voor dertig duizend jaar vervreemd van 't Godendom.
Dus zwerf ook ik nu als verwezen balling om.

De naastvolgende woorden van Plutarchus behelzen eene verklaring van dit gevoelen, getrokken uit andere

(*a*) Adv. Colotem, Tom. II. p. 1111. F. (*b*) De Exilio, Tom. II. p. 607.

re plaatſen van Empedocles zelf, waarop de Uitleggers in 't algemeen niet gelet hebben: Laat ons dan die woorden hier bybrengen: "*Empedocles verklaart niet alleen zich zelf, maar ook, van zich zelf tot anderen beſluitende, alle overige menſchen voor vreemdelingen en ballingen hier op aarde. Niet het bloed,* (zegt hy) *o Menſchen, niet een ingegeven adem is de oorſprong van de zelfſtandigheid en het beſtaan der ziele: maar uw aardsch ligchaam is daaruit ſaamgeſteld. Doch de geboorte der ziele, die van elders herwaart gekomen is, noemt hy, met eenen verzachten naam, eene vreemdelingſchap; in de daad nochtans is de ziel hier eene zwervende balling, door Godlyke beſluiten en wetten gedreven.*" Laat ons nog eene andere plaats van Empedocles aan het licht brengen uit den zelfden Plutarchus (*a*): "*Empedocles zegt dat ook de Godlyke Geesten* (*Daemones*) *de ſtraffen hunner zonden en misdryven ondergaan:*

AFD. II. PYTHAGORISCHE WYSGEREN. EMPEDOCLES.

De toornige aether dryft, met yslyk ſtormgeluid,
Den Oceaan hen in; dees werpt hen yllings uit
Op 't aardryk, dat, voorlang den last dier bozen moede,
Hen ſlingert naar de Zon; die weer, met de eigen woede,
Hen van zich ſtoot ten prooi voor 's aethers dwarrelwind.
Dus wordt hun ſnode ziel, die nergens ſchuilplaats vindt,
Door d'eenen wreker ſteeds den andren toegedreven,

tot dat zy, aldus getuchtigd en gezuiverd, hun natuurlyk verblyf en rang weder verkrygen." De zelfde plaats des Dichters wordt ook in een ander boek van Plutarchus (*b*) by-

(*a*) De If. et Ofir. T. II. p. 361. C. (*b*) Tom. II. p. 830.

Afd. II. Pythagorische Wysgeeren. Empedocles.

bygebragt, en uit dezelve heeft misschien Virgilius de zuivering der ziele in de verschillende hoofdstoffen afgeleid, welke hy dus beschryft (*a*):

Dees worden door den wind gereinigd en verfrischt,
De smet van andren wordt door water afgewischt,
Of 't kwaad hun uitgebrand door reinigende vlammen.

Wy zouden hier geredelyk andere gezegden van Empedocles, wegens de nederdaling der zielen in de ligchamen, kunnen byvoegen, by voorbeeld uit Clemens van Alexandria (*b*) en Hierocles (*c*). Doch het is genoeg, dit slechts aangewezen te hebben. Voorts *zwerft de ziel niet alleen in de ligchamen der dieren, maar ook in de plantgewassen om:* het welk hy geenszins heeft nagelaten met zyn eigen voorbeeld te bevestigen. Dus vindt men zulks in een gezegde van hem, dat by Diogenes Laertius (*d*) en anderen vermeld wordt. "*Ook stelde hy, dat de ziel de ligchamen van allerleie dieren en planten aanneemt, want, zegt hy,*

Ik ben een jongeling, ik ben een maagd geweest,
Zelf woonde in plant en visch en vogel deze geest.

Doch hy heeft ook met uitdruklyke woorden gezegd, *dat de zielen van die genen, welke deugdsaam en vroom geleefd hebben, tot de Goden wederkeeren en derzelver gemeenschap en verkeering genieten.* Welk gezegde bewaard is by den zelfden allergeleerdsten Kerkva-

(*a*) Aen. VI. 740. (*b*) Strom. L. III. p. 537. B. et L. IV. p. 479. C.
(*c*) In Comm. in Aur. Carm. Pyth. p. 248. (*d*) VIII. 77.

vader Clemens van Alexandria (*a*). "*Ook Empedocles heeft gezegd, dat de zielen der Wyzen tot Goden worden, daar hy er dus van schryft:*

AFD. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. EMPEDOCLES.

Dus zyn de Dichters, die den lof der Goden melddden,
En Artsen, hier betreurd, en waarlyk groote Helden,
Wier trouw het magtloos regt beveiligd heeft voor dwang,
Met glorie daar verhoogd tot Goddelyken rang."

En, gelyk wyze mannen, Voorzeggers, Dichters, Artsen en Staatsbestierders tot het geslacht der Goden overgaan en dus zelf tot Goden worden, zo *worden de overige menschen, die regtvaardig en heilig geleefd hebben, dischgenoten der Goden:* gelyk Empedocles zegt by den zelfden Clemens van Alexandria (*b*). "*Doch indien wy heilig en regtvaardig ons leven zullen doorgebragt hebben, zullen wy reeds hier op aarde gelukkig zyn, en nog gelukkiger na onze scheiding van hier, niet slechts voor eenen tyd de gelukzaligheid bezittende, maar eene eeuwige ruste genietende,*

Op hemelspys getoefd aan aller Goden disch
Bevryd voor 't leed, dat hier het deel des sterylings is;

volgens het Wysgeerig gedicht van Empedocles."

Hier uit blykt derhalven, dat Empedocles wel de gevoelens van Pythagoras behouden heeft, doch ter verklaring van de gesteldheid en wyze des toekomenden

(*a*) Strom. lib. IV. pag. 534. C. (*b*) Strom. lib. V. pag. 607. B.

Afd. II. Pythagorische Wysgeeren. Empedocles.

den levens niets nieuws heeft bygebragt, dat hy daar in meer als Dichter dan als Wysgeer gehandeld heeft en by deze gelegenheid, als geschikt en vatbaar voor Dichterlyke vryheden, zyner verbeelding den vryen teugel gevierd heeft, zo dat wy onze toestemming geven aan het oordeel van Simplicius, een geleerd Schryver (*a*), welke gezegd heeft, *dat Empedocles fabelachtig geleerd heeft, als zynde een Dichter.*

Philolaus.

PHILOLAUS van Crotona, aan wien de uitvinding van het sterrekundig samenstel, dat door Copernicus verbreid is, wordt toegeschreven, heeft in allerleie kundigheden uitgemunt en veele schriften nagelaten, welken men zegt dat Plato naderhand gekocht heeft. Schoon deze schriften allen tot één toe zyn verloren gegaan, is er geene reden om te twyfelen, of hy heeft van de Onsterflykheid en verhuizing der ziele gehandeld. Want eensdeels is de zaak op zich zelf waarschynlyk, ten anderen wordt onze gisfing bevestigd door het bericht, dat hieromtrent gevonden wordt by Clemens van Alexandria (*b*): *"Het gezegde van Philolaus verdient hier bygebragt te worden: dit zyn de woorden van dien Pythagorischen Wysgeer: "Ook de oude Wysgeeren en Dichters getuigen, dat de ziel om straffe te lyden met het ligchaam vereenigd, en in het zelve als in een graf* (*σήματι*, dus moet men lezen voor *σώματι*) *begraven is."* Uit zyn boek *over de ziel* is een uitmuntend

(*a*) In Comment. ad. Aristot. de Coelo, pag. 129.
(*b*) Strom. III. p. 433. A.

tend fragment bewaard by Stobaeus (*a*), het welk nochtans op onze ftoffe weinig betrekking heeft, dewyl het niet over de ziel des menfchen, maar over de ziel der Waereld handelt. Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN.

OCELLUS de Lucaniër heeft insgelyks in deze Secte uitgeblonken. Sommigen twyfelen of het boekje over de Natuur van het Geheelal, dat nog tegenwoordig op zyn' naam doorgaat, van hem zelf gefchreven zy: wat my betreft, ik kan daarin niets bemerken, dat van dien leeftyd en den perfoon van Ocellus vervreemd is, uitgezonderd den Griekfchen tongval, wegens welken wy, zonder iets te zeggen dat van de waarfchynlykheid afwykt, gisfen kunnen, dat het boekje door iemand van lateren tyd, uit den Dorifchen tongval, in den gewonen is overgebragt. Wat de Onfterflykheid der Ziele aangaat, wy vinden wegens dezelve daarin geene melding, ten ware mogelyk iemand het tweede hoofddeel met de plaats van Philolaus over de Ziel der Waereld vergelyken en hiertoe als 't ware wringen wilde. Andere voetfporen van dit gevoelen, die wel min duister, maar nochtans niet duidlyk genoeg zyn, vindt men in een fragment van denzelfden Ocellus, uit een verloren boek *over de wetten*, welke plaats door Stobaeus (*b*) bewaard is. Deszelfs inhoud koomt hier op uit: "*dat de ziel, dewyl zy altoos in beweging is, der Godlyke Natuur deelachtig is, en om die reden de plaats bekleedt van oorzaak en beftierfter.*" OCELLUS.

TI-

(*a*) Eclog. Phyf. lib. I. pag. 44. (*b*) Ut fupra, p. 32.

Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. TIMAEUS.

TIMAEUS, van Locren, is insgelyks beroemd geworden, zo door zyne eigene geleerdheid, als door de achting en navolging van Plato, die, volgens het boekje van Timaeus *over de Ziel der Waereld*, zyne eigene ſamenſpraak over dat onderwerp ingericht en met den naam van Timaeus betyteld heeft. Wy hebben in het voorgaande, over Pythagoras handelende, 's Mans gevoelen gemeld, wegens de twee gedeelten der Ziele, van welken het eene Godlyk, het andere Aardsch is. Doch het is hier niet nodig, zulks te herhalen. Maar geenszins kunnen wy met ſtilzwygen voorbygaan, wat hy gedacht hebbe over de ſtraffen nà dit leven. Want, wegens dit gevoelen heeft hy zich zodanig uitgedrukt, dat hy het niet voor waar gehouden, maar geloofd ſchynt te hebben, dat het tot afſchrik der bozen was uitgedacht: "*Zo iemand* (zegt hy) *een verhard verachter der wetten is, moet men hem eensdeels bedwingen door de ſtraffen der wetten, en ten anderen hem afſchrikken met zodanige bedreigingen, waarin den geſtorvenen bozen onverbiddelyke ſtraffen van Hemelſche en Helſche Godheden aangekondigd en andere onheilen voorſpeld worden, welken de bozen volgens de verdichting van Homerus ondergaan* (ἐκ παλαιᾶς ποιεῦντα τὼς ἐναγέως; in deze woorden hebben de meeste Uitgevers een feil in de lezing vermoed: ik geloof, dat men lezen moet ἐκπλᾶσαι ποιεῦντα). *Ik acht het oogmerk van Homerus allerloſlykst. Want, gelyk men de lighamen geneest met bittere en onaangename geneesmiddelen; zo het geweld der ziekte niet wyken wil voor zachte en heilzame middelen, zo moeten ook de zielen door valſche*

me-

meningen in toom gehouden worden, indien zy geen gehoor geven aan ware en heilzame redenen. Men moet derhalven ook noodzakelyk gewag maken van nieuwe en ongehoorde ſtraffen, dat naamlyk hunne zielen in andere ligchamen zullen overgaan, dat de zielen van blodaarts en verwyfden in de ligchamen van eerloze vrouwen, die van Wreedaarts en Bloeddorſtigen in de ligchamen van wilde dieren zullen geſtraft worden; dat de zielen van wellustigen in de gedaante van zwynen, die van ydelen en verwaanden, in verſchillende ſoorten van vogelen, de zielen eindlyk van luie, ledige, domme en dwaze lieden, tot het geſlacht der visſchen overgaan: dat alle deze vonnisſen in den tweeden loopkring der zielen aldus door Nemeſis worden uitgeſproken, welke daar toe den dienst gebruikt van aardſche Geesten, die wrekers zyn der misdaden, en beſpieders der menschlyke verrichtingen, aan welken de opperſte Godheid het beſtier heeft overgegeven van de Waereld, welke ſaamgeſteld is uit Goden, menſchen en verdere dieren, welke allen gemaakt zyn volgens de volmaakte gedaante van een ongeſchapen en eeuwig voorbeeld." Wie zal hier uit niet denken, dat Timaeus de zielverhuizing beſchouwd hebbe als een van die verdichtſelen, welken verzonnen zyn om de gemoederen van het gemeen in toom te houden? Dit wordt vastgeſteld niet alleen by andere Uitleggeren, die door de twee laatſte Franſche Uitgeveren Dargens en Batteux gevolgd zyn, maar ook by Brucker (*a*), die dezen in geleerdheid verre overtreft. Wat my betreft, my koomt de zaak anders voor.

Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. TIMAEUS.

(*a*) Hiſt. Crit. Phil. T. I. p. 1093.

Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. TIMAEUS.

voor. Want, in de eerste plaats, hebben wy reeds in het voorgaande aangetoond, dat de leer der zielverhuizing by de Pythagoristen niet alleen *Esoterisch*, maar ook *Exoterisch* geweest is, en dat dezelven van Plato en andere latere Wysgeeren toegestemd, en zelfs met scherpzinnige bewysredenen aangedrongen is, welke redenen door Plato, waarschynlyk uit verlorene schriften van Pythagorische Wysgeeren, getrokken zyn. Indien mogelyk iemand ons hier het gezag van Aristoteles (*a*) wilde tegenwerpen, die aan *het gevoelen wegens de ziel als haar verblyf nemende in allerleie ligchamen*, den naam geeft van *Verdichtselen der Pythagoristen*, zo merken wy op, dat de plaats dus verstaan moet worden, dat Aristoteles, doch geenszins de Pythagoristen, dat gevoelen voor een verdichtsel gehouden hebbe. Vervolgens wanneer ik de woorden van Timaeus zelf naauwkeurig overwege en aan de regelen der taalkunde toetse, vind ik dat hier onder den naam van valsche meningen voorkomen, niet de Zielverhuizing, maar de Verdichtselen van Homerus, wegens de onderaardsche straffen. Want Timaeus, naar eerst Homerus geprezen te hebben, gaat over tot de Zielverhuizing met deze woorden: *Men moet derhalven noodzakelyk gewag maken van nieuwe en ongewone straffen.* Dus wordt het voorgaande van het volgende door dezen overgang gescheiden. Eindlyk moet men letten op de betekenis van het woord Αναγκαῖος (*Noodzakelyk*), welke zeer uitgestrekt is, en niet alleen dat geen be-

(*a*) De Anima lib. I. Cap. III. § 25.

bevat, *het welk wy gedwongen worden te doen*, maar ook dat geen *waar toe wy door de kracht der waarheid genoopt worden om het toe te stemmen:* zo dat derhalven de zin hierop uitkome; *Men moet ook volgens waarheid gewag maken van nieuwe straffen.* AFD. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. TIMAEUS.

Het is niet nodig hier de overige Pythagoristen, die zich eenen groten naam verworven hebben, naar vervolg op te tellen, daar hunne gezegden, wegens de Onsterflykheid der Zielen, te gelyk met hunne schriften zyn verloren gegaan. Daar is echter geene reden van twyfeling, of dat gevoelen is door hen aangenomen en opgehelderd. Laat ons hier volstaan met een gezegde van THEANO, de vrouw van Pythagoras, het welk gevonden wordt by Clemens van Alexandria (*a*): "*Het leven, schryft de Pythagorische Theano, zou indedaad een vrolyk gastmaal zyn voor de bozen, die sterven, na dat zy allerleie kwaad bedreven hebben, indien de ziel niet onsterflyk was.* Wy zien derhalven, dat de Pythagorische Wysgeeren ook in dat bewys veel gewigts gesteld hebben, het welk afgeleid wordt uit de Godlyke Voorzienigheid, welke den vromen beloningen en den snoden straffen na dit leven beschoren heeft. THEANO.

Wy kunnen echter eenige andere Dichters, uit deze zelfde leerschole afkomstig, die dit gevoelen in hunne vaerzen voorgesteld hebben, geenszins met stil- EPICHARMUS.

(*a*) Stromat. lib. IV. p. 492. A.

Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. EPICHARMUS.

ſtilzwygen voorbygaan. De eerſte zy hier EPICHARMUS, geboren te *Cos*, doch *Siciliër* genoemd, dewyl hy nog jong zynde in Sicilie gekomen was en aldaar door zyne wysheid zich eenen groten naam verworven had. Dees Dichter, een leerling der Pythagoriſche ſchole, vond, daar het ongeoorloofd was de gevoelens van die Secte openlyk bekend te maken, een nieuw ſoort van Poëzy uit, het welk onder den naam van *Blyſpel* bekend is, en voerde, door middel van dit ſoort van Dichtwerk, de Wysbegeerte openlyk ten tonele. Hy ſtelde, *dat al het vermogen niet alleen van denken, maar ook van gewaar worden, in de ziel alleen gelegen is, en dat het ligchaam zelve en deszelfs zintuigen niets gewaar worden.* Daar is een gezegde van hem, dat by de Ouden zeer dikwyls voorkomt: "*De ziel ziet, de ziel hoort, al het overige is blind en doof* (*a*)." Hierop zinſpeelt Cicero (*b*) in de volgende woorden: "*Zo dat men ligtlyk begrypen kan, dat het de ziel is, die ziet en hoort, niet die deelen des ligchaams, welken om zo te ſpreken de venſters der ziele zyn,*" op welke plaats men de aantekeningen van Daviſius kan raadplegen. Dit gevoelen wordt berispt van Lucretius (*c*): *Het is dwaasheid*, zegt hy, *te beweren dat de oogen geenszins eenig voorwerp aanſchouwen kunnen, maar dat de ziel door dezelven als door geopende venſteren uitziet.*" Uit deze leerſtelling volgde dan ook, *dat het er zo verre van daan is, dat de ziel het ligchaam zoude behoeven om te le-*

(*a*) Zie Plutarchus, T. II. p. 336 B.
(*b*) Tuſcul. I. 20. (*c*) III. 36.

leven, dat zy in tegendeel na den dood des ligchaams tot den aether vertrekken en aldaar het leven genieten zou. De woorden des Dichters, waarin dit gevoelen vervat is, zyn bewaard by Plutarchus (*a*). Voortreflyk derhalven zegt Epicharmus: *Het is ſaamgevoegd en wordt ontbonden, en vertrekt naar de plaats, van waar het eens gekomen is; ſtof tot ſtof, de geest naar boven: wat is hier voor onheil in gelegen? Niets, volſtrekt niets* (*b*)!" Laat ons nog een ander dergelyk gezegde hier byvoegen, dat bewaard is by Clemens van Alexandria (*c*). "*My behaagt Epicharmus, daar hy uitdruklyk zegt: Indien gy vroom van gemoed zyt, ſtaat u, wanneer gy ſterft, niets kwaads te duchten, want uw Geest zal boven in den Hemel in wezen blyven.*"

Afd. II. Pythagorische Wysgeeren. Epicharmus.

Dat ook Pindarus de Pythagoriſche Wysbegeerte gevolgd hebbe, blykt, zo uit zyne eigene ſchriften, als uit de getuigenisſen van anderen, onder welken ſommigen gevonden worden, waarin hy uitdruklyk een Pythagorist genoemd wordt (*d*). Wy kunnen derhalven niet nalaten hier iets van hem te zeggen, gelyk wy ook van Euripides geſproken hebben, ſchoon geen van beiden gewoonlyk onder de Wysgeeren geteld wordt. Onder de verſchillende ſoorten der Dichtwerken van Pindarus, was er één inzonderheid ingerigt

Pindarus.

(*a*) In Conſol. ad Apollon. T. II. p. 110. A.

(*b*) Dus is de lezing van deze plaats goed opgegeven by Gataker over Antoninus, p. 225, die meer plaatſen van andere Schryveren, welker zin hiermede overeenkomt, heeft byeen verzameld.

(*c*) Strom. l. IV. p. 541. C.

(*d*) By voorbeeld by Clemens van Alexandria, Strom. l. V. p. 598. B.

AFD. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. PINDARUS.

rigt om de bedrukte vrienden van gestorvene menschen te vertroosten, het welk *Klaagliederen* (Θρῆνοι) genoemd wierd, en waarin hy op verscheidene plaatsen van de Onsterflykheid gewag maakte. Het is deze soort van gedichten, waarvan Horatius spreekt in zynen voortreflyken tweeden lierzang van het vierde boek, daar *Pindarus* (zegt hy)

Schreit met de bruid, wier jeugdige echtgenoot,
Te vroeg helaas! gerukt wierd uit haar' schoot;
's Mans edle ziel, door blanke deugden groot,
Der magt ontrukt van afgrond, graf en dood,
Haar voert ten Hemel.

Doch laat ons, daar deze Dichtwerken van Pindarus verloren zyn, eenige overblyffelen byeen vergaêren, die op dit gevoelen betreklyk zyn, Hy zegt dan in de eerste plaats, *dat het geslacht der Goden en Menschen uit denzelfden oorsprong is voortgesproten*, in eene plaats die bewaard is by Clemens van Alexandria (*a*). "*Goden en Menschen zyn één geslacht; uit ééne Moeder, de stoffe, hebben wy beiden den ademtocht ontvangen.*" Voorts heeft hy ook het gevoelen wegens de *Zielverhuizing* verbreid, naar het getuigenis van Plato (*b*), die zyne eigene woorden heeft bygebragt: *De Dichters, welke Godlyke mannen zyn, en onder anderen ook Pindarus, zeggen dat de ziel des menschen onsterflyk is, en dat zy dan eens vertrekt van deze aarde,*

het

(*a*) Op de aangehaalde plaats. (*b*) In Menone, p. 16.

het welk wy gemeenlyk STERVEN *heeten; dan wederom terug keert op aarde, het welk wy* GEBOREN WORDEN *noemen, doch dat zy nimmer vergaat: en dat men derhalven zyn leven heilig en regtvaardig behoort door te brengen: want, zegt Pindarus, de zielen van die genen, die aan Proſerpina de afgevorderde ſtraffe hunner vorige misdaden zullen voldaan hebben, worden naar verloop van negen jaaren door die Goden in het licht des levens herſteld. Uit hun ontſtaan voortreſlyke Koningen, dappere en wyze Mannen, weldadige Geesten en grootmoedige Helden, geëerbiedigd by de ſtervelingen."* Men vindt nog veele andere plaatſen dezes Dichters, waar hy de gelukzaligheid der vromen en de ſtraffen der bozen op eene Poëtiſche wyze beſchryft. Wy zullen, om dezelven hier niet geheel te plaatſen, ſlechts aanſtippen, waar zy gevonden worden. Men leze derhalven zyn tweede Olympisch gezang, een fragment by Plutarchus (*a*), en een ander by Clemens van Alexandria (*b*); welke plaatſen byna gevolgd zyn door Virgilius, in het zesde boek der Aeneade.

Afd. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN. PINDARUS.

Van den Treurſpeldichter AESCHYLUS wordt insgelyks gezegd (*c*), dat hy een Pythagorist geweest zy. Wy behoeven van hem niet uitvoerig te ſpreken, dewyl hy in deze ſtoffe, meer nog dan Pindarus, het algemeen aangenomen volksgevoelen en de gewoonte der Dichteren gevolgd heeft.

AESCHYLUS.

Het

(*a*) Tom. II. pag. 120. (*b*) Strom. III. p. 433. B. IV. p. 141. D.
(*c*) Zie Cicero, Tuſc. II. 9.

Afd. II. Pythagorische Wysgeeren. Cercops.

Het is zeker dat de Pythagoristen inzonderheid beminnaars en navolgers van Orpheus geweest zyn, en velen hunner leerstellingen op den naam en het gezag van Orpheus gesteld hebben. Tot dezen behoort ook CERCOPS, die onder den naam van Orpheus een Dichtstuk geschreven heeft over deszelfs *Nederdaling in het ryk der Doden*, in welk Dichtstuk hy de Fabelen der Poëten met de leer der Pythagoristen schynt saamgevoegd te hebben (*a*).

Indien wy derhalven, uit de tot hier toe bygebragte gevoelens en gezegdens der Pythagoristen, het gevoelen van die Secte in 't algemeen, wegens de onsterflykheid der zielen, willen opmaken, zullen wy ontdekken, dat de bronnen, waaruit het voortgevloeid is, gelegen zyn in dezelfde beginselen, waar van de Ionische Wysgeeren gebruik maakten; van welke laatsten de Pythagoristen wel in andere gedeelten verschilden, doch waarmede zy echter hierin byna overeenkwamen: *dat God tevens de werkende en de stoffelyke oorzaak der zielen is, en dat derhalven ook de zielen na den dood in wezen blyven, dewyl hun oorsprong voortreflyker dan die der ligchamen en Godlyk is; en dewyl zy zich zelf bewegen, en het beginsel hunner handelingen (principium actionum) in zich zelf bezitten: dat de geheele natuur bezield is en doordrongen wordt van de Godlyke Zelfstandigheid, waarvan onze zielen, om zo te spreken, gedeel-*

(*a*) Conf. Cicero de N. D. I. 38. Clemens van Alexandria Strom. I. p. 333. A. en Fabricius B. G. T. I. p. 119 & 120.

deelten zyn. Doch wat de staat en gesteldheid van het toekomend leven betreft, hieromtrent hebben de Ionische Wysgeeren byna niets, de Pythagoristen in tegendeel zeer veel gezegd: *daar zy eene verhuizing der zielen door verscheidene dierlyke ligchamen, en eene wederkeering tot den Godlyken Oorsprong vastftelden, en de verdichtselen der Poëten, wegens het ryk der doden, op dit gevoelen toepasten.* Voorts *gebruikten zy, ter bevestiging van dit gevoelen, het overoud en van de Godlyke Voorzienigheid afgeleid bewys, dat er na dit leven beloningen en straffen voor goede en kwade daden zyn vastgesteld.* Men heeft reden om te denken, dat die gevoelens door de Pythagoristen naauwkeuriger verklaard en bevestigd zyn, doch de kennis van die bewysredenen is ons, tegelyk met de schriften dier Wysgeeren zelf, door de ongenade der tyden ontrukt. AFD. II. PYTHAGORISCHE WYSGEEREN.

DERDE AFDEELING.

Over de Eleatische Wysgeeren.

Uit de leerschole van Pythagoras is de Eleatische Secte als een afzetsel voortgesproten: zy heeft haren naam verkregen van Elea, eene Griekſche Stad van Italie, welke door de Latynen Velia genoemd is. De AFD. III. ELEATISCHE WYSGEEREN.

Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Xenophanes.

Insteller van die Secte was XENOPHANES, die uit Colophon, eene Stad van Ionie, naar Sicilie, en tot het onderwys van Pythagoras was overgegaan, daar hy te voren Anaximander gehoord had; gelyk men met veele waarschynlykheid staande houdt. Want hy schynt uit de gevoelens van beide die Secten zelf eene nieuwe leere samengesteld te hebben, die naderhand door zyne Opvolgeren tot de Ionische en Natuurkundige leerwyze is overgebragt. Byzonderlyk heeft hy veel vlyts aangewend ter bevestiging van die leerstelling *dat alles één is*, waarin hy gevolgd is door Parmenides en Zeno. Men weet niet regt wat hy wegens de ziel geloofd hebbe. Ik vind slechts eene zeer korte melding daaromtrent by Diogenes Laertius (*a*), "*dat de ziel geestlyk* (*πνεῦμα*) *is*;" welk woord men geenszins moet opvatten volgens het gebruik der Alexandrynsche en Christelyke Schryveren, dat naderhand in zwang geraakt is. Ook blykt het niet duidlyk, en Diogenes heeft niet aangetekend, wat Xenophanes met dit woord πνεῦμα hebbe willen te kennen geven. Doch wanneer ik de overeenstemming van Xenophanes met de Ionische Wysgeeren, met Heraclitus en met de Stoicynen, die de ziel op dezelfde wyze beschreven, overwege; dan schynt het my toe, dat hy onder den naam van πνεῦμα (*Spiritus*) aangeduid hebbe eene beweging van de lucht, of eene zelfstandigheid, ontleend uit de ziel van het Geheelal, begaafd met vermogen van beweging: uit welk gevoe-

len

(*a*) L. IX. § 19.

len dan ook volgde, *dat de ziel niet met het ligchaam vergaat.* Wy vinden nergens eenig uitdruklyk gezegde van Xenophanes, wegens de Onsterflykheid, en uit zyne Wysgeerige Dichtstukken, die veel in getale waren, zyn ons slechts eenige weinige fragmenten overig gebleven.

AFd. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. XENOPHANES.

PARMENIDES.

PARMENIDES, de leerling van Xenophanes, heeft de leer, die hy van zynen meester ontvangen had, een weinig veranderd, en dezelve voor het overige, naar deszelfs voorbeeld, in Dichtwerken verbreid: van welken niets in zyn geheel tot onze tyden gekomen is. Doch laat ons, zonder van 's Mans overige leerstellingen iets te zeggen, dat geen beschouwen, 't welk op ons onderzoek betreklyk is. Diogenes Laertius (*a*) bericht ons, dat hy gesteld heeft "*dat er twee hoofdstoffen zyn, het vuur en de aarde: dat het vuur de plaats bekleedt van Maker of werkende oorzaak, en de Aarde de plaats der stoffe.*" Tot hiertoe is alles klaar; en met dit *scheppend vuur* komt overeen de beschryving van God, die by Cicero (*b*) voorkoomt; "*Een onafgebroken kring van glinsterend licht, die den Hemel omringt.*" Het volgende by Diogenes Laertius is duister en de lezing bedorven. "*Dat het geslacht der Menschen eerst uit de Zon gesproten is, dat dezelve warmte en koude is, uit welke beiden alles bestaat: en dat de ziel* (ψυχὴ) *en de Geest* (νοῦς) *het zelfde zyn.*" Dus leest men deze plaats in de gewone Latynsche vertaling. Doch

(*a*) L. IX. § 21. 22. (*b*) De Nat. Deor. I. 11.

AFD. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. PARMENIDES.

Doch vooreerst moeten wy hier de gissing goedkeuren van die Geleerden, welken voor ἡλίου, (*uit de Zon*), lezen ἰλύος (*uit slyk*). Ten anderen, zyn de woorden, *dat de Zon zelf warmte en koude is*, in zich zelf vreemd; en hier ter plaatse zinstorende; waarom ik voor ἀυτὸν liever lezen wilde ἀυτῶν, en zulks betreklyk maken op ἀνθρώπων (*Menschen*). Dus zal de zin der plaats hierop uitkomen: "*Dat de menschen eerst uit aarde gesproten zyn: dat zy uit twee gedeelten bestaan, uit warmte en koude; uit welken alles bestaat: dat ziel en geest een en het zelfde zyn.*" Mericus Casaubonus heeft niet gelet op het onderscheid tusschen Geest en Ziel, en over deze plaats veele spitsvindigheden aangetekend. Doch volgens de algemeene zegswyze der Wysgeeren betekent νοῦς (*de Geest*) *het verstandlyk en voortreflyker gedeelte*: ψυχὴ (*de Ziel*) is in tegendeel *het slechter gedeelte, waarin het dierlyk leven gelegen is*. Het is zeker dat Parmenides deze beide deelen voor één en het zelfde gehouden heeft: want Theophrastus, uit wien Diogenes Laertius deze gevoelens heeft opgegeven, heeft de vaerzen van den Wysgeer zelf ons bewaard, en dus uitgelegd, *dat denking en gewaarwording dezelfde zaak zyn, en dat dezelve ontstaat uit eene behoorlyke tempering van warmte en koude*. De plaats van Theophrastus vindt men in de *Poësis Philosophica* van H. Stephanus, pag. 46: waarby men voegen moet Aristoteles (*a*), en de Schryvers die aangehaald worden door Aldobrandini, in zyne aan-

(*a*) Metaphys. V 5.

aantekeningen over Diogenes Laertius. Ondertusschen besluit ik uit dit alles, dat het gevoelen van Parmenides aldus geweest zy: "*dat de ziel bestaat, niet uit twee byzondere deelen, 't welk de Pythagoristen beweerden, maar uit twee onder elkander vermengde deelen, warmte en koude: van welke beiden de warmte uit die hoofdstoffe ontstaat, die de werkende oorzaak en de Godheid zelve is, doch het koude of aardsche deel ontstaat uit de hoofdstoffe, welke de stoffe en lydelyke oorzaak is. Dus hebben in het denken beide die gedeelten, zo wel het betere, dat uit God, als het slechtere, dat uit de stoffe is, evenveel invloed; en dus is νοῦς en ψυχὴ, de Geest en de Ziel, het zelfde. Dit vermogen van denken en gewaarworden, 't welk één en het zelfde is, wordt beter of slechter, naarmate er in deze vermenging meerder warmte of koude is; beter, zo de warmte, slechter, zo de koude de overhand heeft.*" Doch, welk het voornaam gedeelte zy, 't welk hy, naar het bericht van den Schryver *over de gevoelens der Wysgeeren*, in de borst geplaatst heeft, kan men niet ligtlyk ontdekken. Daar ondertusschen geen gezegde van Parmenides, wegens de Onsterflykheid der Zielen zelf, tot onze tyden is overgekomen; komt het my, uit het geen tot hiertoe is bygebragt, en uit 's Mans overige leere en vermaardheid, waarschynlyk voor, *dat hy de Onsterflykheid der Ziele hebbe aangenomen*, als stellende dat haar beter gedeelte uit God ontleend is.

AFD. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. PARMENIDES.

ZENO, geboortig van Elea en leerling van Parmenides, die ontkende dat er in het Heelal beweging plaats hebbe, heeft, op het voetspoor van zynen meester,

ZENO.

AFd. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. ZENO.

ter, der ziele nog meer van de ligchaamlyke natuur toegeschreven. Diogenes Laertius (*a*) heeft zyn gevoelen over de natuur der ziele opgetekend. "*Het geslacht der menschen is uit de aarde gesproten, en gelyk de gansche natuur der dingen uit warmte en koude, vochtigheid en droogte bestaat, dus is de ziel eene vermenging en tempering van deze vier deelen, wanneer namelyk geen derzelven sterker is dan de overigen.*" Doch of hy de warmte voor een werkend beginsel en Godlyke zelfstandigheid gehouden, en dus ook beweerd hebbe, dat dit gedeelte der ziele na het vergaan des ligchaams in wezen blyft, en in 't algemeen, wat hy wegens de onsterflykheid der zielen geloofd hebbe, hieromtrent kunnen wy, by het verlies van zo veele oude gedenkstukken, niets bepaalen.

LEUCIPPUS.

LEUCIPPUS was een toehoorer van Zeno en de leermeester van Democritus. Deze heeft nog meer in de leerstellingen dezer Secte veranderd en alles tot ondeelbare beginselen (*Atomi*) gebragt. Aristoteles heeft zyn gevoelen over de ziel opgetekend (*b*). "*Sommigen* (zegt hy) *beweren, dat de ziel voornaamlyk en allermeest dat geen is 't welk in beweging brengt: en daar zy geloofden, dat iets, het welk zelf niet bewogen wordt, ook geene andere zaken in beweging kan brengen, hebben zy gedacht, dat de ziel tot dat soort van dingen behoort, welke bewogen worden. Hierom heeft Democritus gezegd, dat zy een soort van vuur of warmte is: want daar er on-*

(*a*) L. IX. c. 29. (*b*) De Anima lib. I. cap. 2. § 4.

ontelbare verschillende gedaanten en ontelbare Atomen zyn, *zegt hy dat die genen*, *welken van eene ronde gedaante zyn*, *vuurdeelen en zielen zyn; hoedanigen er in de lucht zweven als stofjens en vezeltjens*, *welke gezien worden in de stralen der Zonne*, *wanneer dezelven door eene enkele opening in eene duistere plaats vallen. Uit eene menigte van deze deeltjens bestaan*, *volgens hem*, *de grondbeginselen der geheele natuur. En dus dacht ook Leucippus*." Vervolgens verklaart Aristoteles, op welk eene wyze het leven, volgens het gevoelen dezer Wysgeeren, door de inademing dier deeltjens onderhouden wordt. Indien men dan uit de overeenkomst der leere van Leucippus met die van Democritus gissen moet, schynt hy in 't geheel niet onder de voorstanders der Onsterflykheid te behoren. Indien wy in tegendeel den Schryver *over de Gevoelens der Wysgeeren* (*a*) gehoor geven, schynt hy niet gesteld te hebben, dat de ziel met het ligchaam vergaa. Want deze, het gevoelen van Leucippus over de oorzaken des doods verklaard hebbende, voegt er by: "*Dit alles ondergaat het ligchaam*, *niet de ziel*." Doch het gezag van dezen Schryver is van weinig gewigt, wanneer alle de overigen stilzwygen: waarom ik dan ook deze zaak onbeslischt late.

Afd. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. LEUCIPPUS.

DEMOCRITUS heeft het leerstelsel, 't welk hy van Leucippus ontvangen had, vermeerderd en door veele schriften opgehelderd; welke schriften, schoon langen tyd

DEMOCRITUS.

(*a*) L. V. c. 25.

Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Democritus.

tyd bewaard, nochtans tot onze tyden niet gekomen zyn. Dees Wysgeer blonk uit in allerleie foorten van kundigheden en bezat een groot gezag; 't welk de reden is, daar hy zelf vastftelde, *dat de ziel met het ligchaam vergaat*, dat veelen zyn gevoelen gevolgd hebben. In de eerfte plaats dan, terwyl hy van het Godlyk wezen gansch gene verhevene gedachten voedde, zo is het hierby toegekomen, dat hy wegens de ziel insgelyks niet beter dacht. Wy hebben gezien, dat onder alle de Wysgeeren, waar van wy tot hier toe gefproken hebben, die genen, welke de Onfterflykheid der Ziele verdedigden of geloofden, voornamelyk van die bewysreden zich bediend hebben, *dat de menschlyke ziel een deel der ziele van het Geheelal, of der Godheid is.* Democritus, in tegendeel, heeft geenszins vastgefteld dat de waereld van eenen Godlyken geest doordrongen en bezield is, en, op dezelfde wyze byna, als naderhand Epicurus, den naam van Goden behouden, doch dezelven in de daad verloogchend, daar hy hun by den oorfprong der waereld in 't geheel geenen, en in deszelfs beftier eenen zeer geringen invloed toefchreef, beweerende dat zy groote ligchaamlyke gedaanten en niet onveranderlyk zyn. Wy gaan dan hier, als genoegfaam bekend, voorby, dat hy de geheele natuur tot ondeelbare beginfelen (*Atomi*) gebragt heeft, van welken hy beweerde, dat zy de allerkleinfte deeltjens der ligchamen en zelf ligchaamlyk zyn. Had hy derhalven gezegd, dat de ziel uit één dergelyk deeltje beftond, zo kon hy tevens haare Onfterflykheid ftaande houden. Doch hy ftelde in tegendeel,

dat

dat de ziel eene verzameling en ſamenſtel van Atomen is: waaruit volgde, dat, *wanneer het ſamenſtel der Atomen ontbonden wierd, als dan de Atomen wel in wezen blyven, doch de ziel zelve ontbonden wordt.* Doch laat ons de Schryvers, die dit getuigen, bybrengen. De Schryver *over de Gevoelens der Wysgeeren,* (*a*) zegt van hem: "*Democritus ſtelt, dat de ziel een vuurig ſamenſtel is uit deelen, die wy alleen door redenering leeren kennen,* (*naamlyk uit* Atomi:) *welke deelen van eene ronde gedaante zyn, en de eigenſchappen van vuur hebben; en dat de ziel derhalven ligchaamlyk is.*" Het gezag van dees getuige is hier ter plaatſe des te minder verwerplyk, daar Stobaeus (*b*) en Ariſtoteles, wiens woorden wy in het naastvoorgaande wegens Leucippus hebben bygebragt, met hem overeenſtemmen. By dezen voege men eene andere niet min uitdruklyke plaats uit denzelfden Ariſtoteles (*c*): "*Democritus heeft, naauwkeuriger dan anderen, reden gegeven, waarom de ziel beide deze Eigenſchappen heeft,* (*te weten van vuur en beweging*)*: want hy zegt dat de ziel* (ψυχὴ) *het zelfde is met den Geest* (νοῦς)*: dat de laatstgenoemde beſtaat uit ondeelbare ligchaamlyke beginſelen: dat dezelve het vermogen van beweging bezit, dewyl hy beſtaat uit kleine deelen, die van eene ronde gedaante zyn, want dat van alle gedaanten de ronde het ligtst bewogen wordt.*" Democritus heeft derhalven, op het voorbeeld van Xenophanes en Parmenides, de vermogens van gewaarworden, van denken, en

Afd. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. - DEMOCRITUS.

(*a*) L. IV. c. 3. (*b*) Phyſ. L. I. p. 93.
(*c*) De Anima lib. I. cap. 2. § 20.

Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Democritus.

en met één woord van leven, voor ééne en dezelfde hoedanigheid gehouden. Met Ariſtoteles komt hier in overeen Diogenes Laertius (*a*): "*Democritus dacht dat de ziel beſtaat uit een ſamenſtel van ronde Atomen, en dat de ziel en de geest* (ψυχὴ καὶ νοῦς) *één en het zelfde zyn.*" Dit is de zin van die plaats, waarin voor het overige eene feil in de lezing is. Daar het derhalven hier uit klaarblyklyk en zeker is, dat, volgens Democritus, het redelyk en onredelyk gedeelte één en het zelfde geweest zy, zo ſchynt de Schryver *over de Gevoelens der Wysgeeren* (*b*) in 't geheel geen geloof te verdienen, daar hy zegt: "*Democritus en Epicurus zeiden dat de ziel uit twee deelen beſtaat, uit een redelyk, en uit een onredelyk deel, dat het eerſte deel in de borst huisvest, het laatſte door het ganſche ſamenſtel des ligchaams verſpreid is.*" Want vooreerst ſpreekt de Schryver zich zelf tegen, daar hy in het begin van het volgend hoofddeel zegt: "*Plato en Democritus hebben het ganſche hoofd voor het verblyf van het voornaamſte gedeelte der ziele gehouden.*" Ten anderen, was dit wel het gevoelen v n Epicurus, *dat de ziel door het geheele ligchaam verſpreid is, doch dat haar voornaamſte deel in de borst geplaatst is,* gelyk blykt uit Lucretius (*c*): Doch dat Democritus van dit gevoelen vervreemd geweest is, blykt uit denzelfden Lucretius (*d*). "*Men kan* (zegt hy) *hieromtrent geenszins onderſtellen, 't geen het gevoelen was van den eerwaardigen Democritus, dat in de ſamenſtelling der ligchaam-*

(*a*) IX. 44. (*b*) L. IV. c. 3.
(*c*) L. III. vs. 136. (*d*) Ibid vs. 371.

chaamlyke leden de oorſpronglyke deeltjens van het ligchaam en van de ziel onderling te ſamengevoegd zyn en elkander beurtelings afwisſelen." Voorts heeft Epicurus beweerd, dat de geest (νοῦς) en de ziel (ψυχὴ) geenszins ééne en dezelfde zaak zyn, maar twee met elkaer vereenigde deelen, die te ſamen ééne zaak uitmaken. (*a*). Doch gelyk wy ons hier niet zo zeer daarover behoeven te bekommeren, of Democritus en Epicurus het zelfde gedacht hebben of niet, zo ſtaat ons hier vooral te onderzoeken, welk zyn gevoelen geweest zy wegens den ſtaat der ziele na dit leven. Uit die gevoelens derhalven van Democritus, welken wy tot hier toe verklaard hebben, volgt, *dat de ziel door den dood des ligchaams vernietigd wordt.* En dat hy dit laatſte geſteld hebbe, kunnen wy niet in twyfel trekken. De Schryver *over de Gevoelens der Wysgeeren* (*b*) zegt: "*Democritus en Epicurus hebben geſteld dat de ziel vergang-lyk is en te gelyk met het ligchaam vergaat.*" Op het gezag van dit ééne getuigenis ſchryft Brucker (*c*) dit gevoelen aan Democritus toe. Daar zyn echter, gelyk wy ſtraks zien zullen, eenige redenen, hoewel dezelven valsch zyn, waar door iemand tot de gedachten zou kunnen gebragt worden, als of Democritus geloofd had *dat er eenige gewaarwording na den dood overblyft.* Wy moeten des het getuigenis van den zogenaamden Plutarchus bevestigen door de overeenſtemming van andere Schryveren. Cicero dan (*d*), ter

AFD. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. DEMOCRITUS.

(*a*) Ibid. vs. 397—440. (*b*) L. IV. c. 7.
(*c*) Hiſt. Crit. Phil. T. I. p. 1195. (*d*) Tuscul. I. 11.

AFd. III. ELEATISCHE WYSGEEREN. DEMOCRITUS.

ter plaatſe daar hy de gevoelens der Ouden wegens de ziel en hare onſterflykheid optelt, ſpreekt van Democritus op zulk eene wyze, als van iemand, by wien niets ter ſtaving der Onſterflykheid gevonden wordt. "*Dit zyn* (zegt hy) *ten zy er eenigen my mogten ontgaan zyn, de gevoelens van alle Wysgeeren over de ziel. Want Democritus, ſchoon een groot man, die de ziel door eenen toevalligen ſamenloop uit ligte en ronde ligchaamlyke deeltjens ſamenſtelt, gaan wy hier voorby. Immers is er by die ſoort van Wysgeeren niets, dat niet door eene menigte van Atomen kan te wege gebragt worden.*" By Cicero voege men Lucianus (*a*). "*Democritus geloofde vastelyk, dat de zielen, na dat zy uit het ligchaam geſcheiden zyn, niets meer zyn.*" Wat betreft het geen ik in het voorgaande gezegd heb, dat er eenige redenen zyn, door welken iemand tot het gevoelen zou gebragt worden, als of Democritus geloofd had *dat er in de ziel eene gewaarwording overblyft na den dood*, dit koomt hier op uit. Cicero (*b*) maakt op de volgende wyze gewag van Democritus: "*Want ſtel* (zegt hy) *dat de ziel eveneens vergaat als het ligchaam, is er dan eenige ſmertelyke aandoening of over 't geheel eenige gewaarwording na den dood in het ligchaam. Dit zegt niemand, ſchoon Epicurus Democritus beſchuldigt zulks gezegd te hebben, doch de navolgers van Democritus ontkennen zulks. Derhalven blyft zelfs in de ziel geene gewaarwording overig, immers is de ziel zelve nergens.*" Indien derhalven Democritus iets dergelyks gezegd heeft, dan moet men zulks van het ligchaam

wer-

(*a*) In Philopſeude § 32. Tom. III. p. 59. (*b*) Tuſc. I. 34.

verstaan, niet van de ziel. Tot deze gedachten heeft hy zelf oorzaak gegeven door een gevoelen, dat gemeld wordt by den Schryver *over de gevoelens der Wysgeeren.* (a) "*Democritus zegt, dat alle dingen met eene soort van ziel begaafd zyn, ook zelfs de doode ligchamen, dewyl zy altoos eenige warmte en dus eenig vermogen van gewaarwording behouden, ook alsdan, wanneer het grootste gedeelte dezer warmte reeds verspreid en vervlogen is.*" Het geen dus moet begrepen worden, dat, indien er eenige ronde Atomen en eenige warmte in het dode ligchaam overblyft, hieruit volge, dat er ook eenige duistere voetsporen van het vermogen van gewaarwording stand houden: doch geenszins dat de werkelyke uitoefening van dat vermogen en de ziel zelve in wezen blyve, als welke door de ontbinding van het samenstel der Atomen zelve ontbonden is. Doch Democritus heeft ook een werk geschreven *over den staat der doden*, waarin hy mede de gevallen onderzocht heeft van die genen, welken gezegd worden uit den dood in het leven terug gekeerd te zyn: in welk werk zyn oogmerk geenszins schynt geweest te zyn, de Onsterflykheid der Zielen te verdedigen, maar in tegendeel het algemeen bygeloof wegens den staat der doden te wederleggen, en aan te tonen op wat wyze zulke herlevende Menschen, wanneer het leven reeds had opgehouden, wederom begonden te leven, door Natuurlyke, Genees- of Natuur-kundige oorzaken, wanneer naamlyk hetzelfde getal van de zelfde ronde

Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Democritus.

(a) Lib. IV. c. I.

Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Democritus.

de Atomen tot het zelfde ſamenſtel wederkeert. Doch wegens dit werk van Democritus leeze men Fabricius (a) en Wyttenbach over Plutarchus (b). Uit dit zelfde werk is de plaats ontleend wegens de belofte van Democritus van zelf te zullen herleven, waarvan Plinius (c) gewag maakt; tegen wiens berisping Democritus door Brucker (d) met regt verdedigd is. Doch laat ons dit onderzoek wegens Democritus beſluiten met een gezegde van hem zelven, het welk bewaard is by Stobaeus (e). "*Sommigen* (zegt hy) *onkundig van de ontbinding der ſterſlyke natuur* (der ziele naamlyk) *brengen, uit inwendige bewustheid dat zy ſnood geleefd hebben, hun leven in angst en vreze elendiglyk door, zich verdichte voorſtellingen vormende, wegens eenen toekomenden ſtaat na den dood.*" Het gevoelen van Democritus kwam dan hier op uit: "*dat de ziel beſtaat uit een ſamenſtel van ronde Atomen, die door eenen toevalligen ſamenloop zich vereenigen; dat dit ſamenſtel door den dood ontbonden wordt, dat derhalven de ziel vergaat en buiten het ligchaam niet beſtaan kan: dat het echter tegen de natuur der dingen geenszins ſtrydig is, dat dezelfde Atomen, op dezelfde wyze ſamengevoegd, in eenig ligchaam terug keeren en dus de ziel herleve.*

Protagoras.

PROTAGORAS van Abdera, een voornaam Sophiſt, was een leerling van Democritus, en heeft waarſchynlyk het gevoelen van zynen Meeſter gevolgd: daar hy, naar

(a) Biblioth. Graeca Tom. I. pag. 804. (b) De Ser. Num. vind. p. 89. ſeqq. (c) L. VII. cap. 55. (d) Tom. I. p. 1195. (e) Serm. CXIX. p. 603.

naar het getuigenis van Diogenes Laertius, (*a*) gesteld heeft, "*dat de ziel niets anders is dan de zintuigen.*" Afd. III. ELEATISCHE WYSGEEREN.

By deze Wysgeeren voege ik eindlyk HIPPON van Rhegium, die door sommigen onder de Atheisten geteld wordt. Deze heeft, volgens sommigen, twee beginselen aller dingen gesteld, het water en het vuur, volgens anderen slechts één, het water. Hy heeft ten minsten beweerd, dat de ziel een teel-zaad is, en uit een waterig beginsel ontstaat, gelyk men leest by Aristoteles (*b*). Getuigenissen van andere Schryvers zyn verzameld door Fabricius (*c*), uit wien Brucker schier alles heeft overgenomen. Wat Hippon wegens de Onsterflykheid der Ziele geloofd hebbe, vind ik wel nergens uitdruklyk gemeld, doch hy schynt nochtans *dezelve eer ontkend dan vastgesteld te hebben*, indien men gissen moet uit de hier door my bygebragte en anderen zyner leerstellingen. HIPPON.

Wy moeten insgelyks te dezer plaatse gewag maken van HERACLITUS den Ephesiër, niet dewyl hy een der opvolgeren van de Eleatische schole geweest is, maar dewyl hy in orde van tyd en in eenige leerstellingen met dezelve overeenkomt, als hebbende Hippasus en Xenophanes tot leermeesters gehad. Zyn allerduisterst boek *over de Natuur der dingen* is sedert lang reeds verloren, doch men vindt by oude Schryvers HERACLITUS.

(*a*) L. IX. c. 51. (*b*) De Anima L. I. c. 2. § 26.
(*c*) Ad Sext. Empir. Pyrrh. III. 30. et Bibl. Gr. T. I. p. 819.

ELEATISCHE WYSGEEREN. HERACLITUS.

vers gezegden uit dat werk ontleend, waaruit wy 's Mans gevoelen kunnen opmaken. Hy beweerde dan, "*dat het vuur het algemeen beginsel is: dat de ligchamen uit allerkleinste deeltjens bestaan, welke vuurig zyn en waaruit vervolgens andere hoofdstoffen ontstaan: dat dit enkelvoudig en hoofdstoflyk vuur de Godheid en het Noodlot is, waar door de Waereld bezield en bestierd wordt. Dat er derhalven twee Waerelden zyn; de eene naamlyk, dat hoofdstoflyk en Godlyk vuur, de andere, dit zichtbaar Heelal uit het hoofdstoflyk vuur saamgesteld: dat de eerste eeuwig is, geen begin of einde heeft, en als een Geest door het zichtbaar Heelal verspreid is: dat de laatste integendeel sterflyk is en door herhaalde verbrandingen staat veranderd te worden.*" Dit hebben wy als de gronden en voornaamste stellingen der leere van Heraclitus aangetekend, om voorts byzonderlyk te onderzoeken, wat hy gevolglyk daaruit wegens de ziel hebbe vastgesteld. Hy stelde dan in de eerste plaats, *dat alles vervuld is met geesten en zielen* (*a*), het welk byna het gevoelen was van die genen, welke beweerden, dat er een Godlyke Geest door de Waereld verspreid is, gelyk Thales, Pythagoras en anderen. *Dat de natuur der ziele op geenerlei wyze te doorgronden is* (*b*). Hy zelf stelde nochtans wegens de ziel veele zaken vast: Want hy beweerde, *dat de ziel door uitwaseming ontstaat*, volgens Aristoteles (*c*): *doch de ziel der Waereld en de zielen der dieren op verschillende wyze*, naar het be-

(*a*) Vid. Diog. Laert. IX. vs. 7. (*b*) Ibid.
(*c*) De Anim. L. I. c. 2. § 24.

ELEATISCHE WYSGEEREN. HERACLITUS.

bericht van den zogenaamden Plutarchus (*a*). *De ziel derhalven is meer verſtandig, naar mate zy nader komt aan de natuur van het vuur en droger is;* 't geen hy in het volgend gezegde heeft uitgedrukt: *eene drooge ziel is de verſtandigſte:* waarover men eene geleerde verhandeling heeft van den uitmuntenden P. Wesſeling (*b*). Voorts *is de ziel niet uit hare eigene natuur onſterflyk, maar ſlechts zo lang, als zy die droogte behoudt;* want de zielen vergaan door het aannemen van vochtigheid. De oorzaak hier van is gelegen in de onderlinge omkering en verwisſeling der hoofdſtoffen, van welken de eene uit de andere ontſtaat, welk gevoelen uit Orpheus ontleend is, naar het bericht van Clemens van Alexandria (*c*): "*Uit deze Orphiſche gezegden heeft Heraclitus zyn gevoelen ſaamgeſteld; daar hy zich dus uitdrukt: Tot water worden is de dood der zielen; tot aarde te worden is de dood des waters: uit de aarde ontſtaat het water, uit het water de ziel.* Porphyrius meldt in zyn boekje *over het Hol der Nimfen* eene aanmerking van Numerius, waarin gezegd wordt, dat Heraclitus geenszins *θάνατος* (*dood*) maar *τέρψις* (*verlustiging*) zoude geſchreven hebben (*d*). Het geen my echter door Numenius meer als eene Wysgeerige verbetering, dan wel volgens taalkundig gezag, ſchynt voorgeſteld te zyn. Want my heugt ook by andere Schryvers dezelfde leezing gevonden te hebben, van welken er eenigen genoemd zyn by Henr. Stephanus (*e*): *De ziel kan der-*

(*a*) De Plac. Phil. IV. 3. (*b*) In Obſerv. Miscell. Belg. Vol. V. Tom. III. (*c*) Strom. l. VI. p. 624. C. (*d*) Vid. Cap. X. (*e*) In Poeſ. Philoſ. p. 131.

ELEATISCHE WYSGEEREN. HERACLITUS.

derhalven sterven en wederom op nieuw geboren worden (*a*): En, gelyk er een geduurige omloop en afwisseling van alle dingen plaats heeft, dus *wordt geduuriglyk het een uit het ander, uit het leven de dood, uit den dood het leven* (*b*). *Doch dit leven, het welk wy thans leiden, is een dood:* welk gevoelen hy op verscheidene wyzen heeft uitgedrukt: by voorbeeld by Eustatius (*c*): "*Ons leven draagt wel de naam van leven, doch is in de daad een dood:*" welk gezegde door Euripides is nagevolgd, volgens de aanmerking van den beroemden Valckenaar (*d*), met wien men Davisius over Cicero (*e*) vergelyken kan. Eene andere plaats, die op denzelfden zin uitkomt, wordt gevonden by Clemens van Alexandria: (*f*): "*Heraclitus noemt het geboren worden sterven, daar hy zegt, het geen wy wakende zien is de dood, het geen wy slapende zien, een droom.*" Insgelyks by den zelfden Schryver (*g*): "*Even als Heraclitus heeft hy de nederdaling der ziele in het ligchaam eenen droom genoemd.*" Hy heeft derhalven de menschen zodanig met de Goden of Godlyke Geesten (*Daemones*) vergeleken, dat de dood der Goden het leven der Menschen, de dood der Menschen het leven der Goden zy: dat is te zeggen: dat de stervende Goden overgaan tot zulk eenen staat als het leven der Menschen is, en dat de stervende Menschen tot zulk eenen staat overgaan als het leven der Goden is: welk gezegde van Heraclitus aange-

(*a*) Vid. Plutarchus Tom. II. p. 392. C.
(*b*) Vid. Plutarchus T. II. p. 106. E. et Clemens Alexandr. Strom. IV. p. 530. D.
(*c*) Ad Iliad. A. p. 131. (*d*) Ad Phoeniss. vs. 1168. (*e*) Tusc. I. 31.
(*f*) Strom. III. p. 434. A. (*g*) Strom. V. p. 600. A.

ELEATISCHE WYSGEEREN. HERACLITUS.

getekend is by Heraclides (*a*) "*Goden en sterflyke Menschen, onsterflyk, leevende de eenen den dood der anderen, en stervende tot het leven der anderen:*" by wien men Porphyrius (*b*) en Hierocles (*c*) voegen moet, die het zelfde gevoelen aan Heraclitus toeschryven. *Den menschen is derhalven na dit leven een andere staat bereid, die zo voortreflyk is, dat, indien zy deszelfs voordeelen kenden, niemand gewillig in dit leven blyven zoude.* Dus wordt er in zekere plaats by Plutarchus (*d*) gezegd: "*Niets zou in staat zyn volgens Heraclitus, om de ziel, wanneer zy verzekerd was van het geen den menschen na den dood te wachten staat, in het leven terug te houden.*" Hierop zinspelen insgelyks Clemens van Alexandria (*e*) en Theodoretus, de eenige Schryver die als getuigen voor dit gevoelen van Heraclitus by Henr. Stephanus (*f*) wordt aangehaald: Doch alle zielen hebben geenen gelukkigen staat te wachten; want daar zyn er ook die door vuur gestraft en gezuiverd worden: dus zegt dezelfde Clemens (*g*): "*Ook de uitvinders van leugenen en de valsche getuigen zal de Regtvaardigheid achterhalen, gelyk de Ephesische Wysgeer* (Heraclitus) *zegt: Want ook deze had uit de Wysbegeerte van vreemde volken geleerd, dat die genen, welken snood geleefd hebben, door vuur gezuiverd worden, het geen de Stoicynen naderhand* (*uitbranding* ἐκπύρωσις) *genoemd hebben. Zy stellen insgelyks, op het gezag van Heraclitus, dat ieder met zyne*

by-

(*a*) De Allegoriis Homeri p. 443 Edit. Galei. (*b*) De Antro Nymph. c. 10. (*c*) Comm. in Aur. Carm. p. 248. (*d*) Ad Calcem libri de Ser. Num. Vind. ex Edit. Wyttenb. p. 147. (*e*) Strom. l. IV. p. 532. B. (*f*) In Poes. Phil. p. 134. (*g*) Strom. l. V. p. 549. D.

Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Heraclitus.

byzondere eigenschappen zal opgewekt worden". Dus moet men deze plaats vertalen, waarvan de zin door den Latynschen Overzetter bedorven is. Het zelfde gevoelen is door den zelfden Schryver voorgesteld op eene andere plaats (*a*): "*Dezen hebben na hunnen dood zaken te wachten, die zy noch hopen noch verwachten: en Heraclitus de Ephesiër voorspelt hun het vuur als zynde Tovenaars, ydele Offeraars en Begoogchelaars.*" Wat de wyze betreft, waarop de zielen buiten het ligchaam de uiterlyke dingen gewaar worden, hieromtrent schynt Heraclitus dus gedacht te hebben, dat, *by de vernietiging der overige zintuigen, de reuk alleen overig blyft*, het geen Plutarchus niet onduidlyk te kennen geeft: (*b*) "*Voortreflyk heeft Heraclitus gezegd dat de zielen na den dood haar reuk behouden*". Wat de werken betreft van Heraclitus, getyteld over het verblyf der dooden, Zoroaster, over eenige Natuurkundige zwarigheden, welke schriften van Plutarchus gemeld worden (*c*), dezelven zyn geenszins van dezen ouden Wysgeer, maar van eenen lateren Peripatetischen Heraclitus geschreven, gelyk Fabricius (*d*) met regt tegen Menagius heeft aangemerkt. De oude Heraclitus heeft niet meer dan één boek geschreven, het welk duister en voor het begrip van het algemeen geenszins geschikt was, zo dat men te minder twyfelen kan, of alles was daarin volgens het gevoelen van zyn hart en zyne eigene of Esoterische leere voorgesteld. Heraclitus heeft der-

(*a*) Adhort. ad Gentes p. 13. D. (*b*) De Facie in orbe Lunae, T. II. p. 943. D.
(*c*) T. II. p. 1115. A. (*d*) Bibl. Gr. T. I. p. 801.

derhalven vastgesteld; *dat er, wanneer het ligchaam gestorven is, zeker levende ziele is, welk leven veel duidlyker en werkzamer is van gewaarwording en bevatting van zaken, zo dat het tegenwoordige leven als 't ware een staat des doods is. Dat er ook straffen en belooningen zyn.* Door den dood der zielen, zo als hy het noemde, schynt hy niets anders dan dit leven betekend te hebben. Of hy gedacht hebbe, dat sommige zielen geheel vernietigd worden, het zy door vochtigheid, het zy door de verbranding der waereld, gelyk naderhand de Stoicynen beweerden, dit kunnen wy, by het gemis van zo veele schriften der Ouden, niet vastStellen. Doch, daar hy stelde dat de geheele natuur der dingen in eene gedurige vloeijing en verandering is, zo is hy daardoor op die gedachten gekomen, *dat de zielen nu eens sterven, dat is, in ligchamen geplaatst worden, dan wederom leven, dat is, buiten de ligchamen zich onthouden en werkzaam zyn.*

Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Heraclides.

Laat ons, daar wy van Heraclitus gewag gemaakt hebben, zynen leerling in de wysbegeerte den voorganger der Geneeskundigen, HIPPOCRATES van Cos, geenszins voorbygaan. Deze heeft van de Onsterflykheid der Zielen geen gewag gemaakt en in zyn stelsel die zyde gekozen, naar welke gemeenlyk de meeste Geneeskundigen overhellen, van naamlyk de ziel voor een saamgesteld ligchaamlyk wezen te houden. Hy heeft echter beweerd, dat zy eene van het ligchaam onderscheidene natuur of zelfstandigheid is, die niet ontstaat of vergaat, maar, gelyk alle overige din-

Hippocrates.

Afd. III. Elеatische Wysgeeren. Hippocrates.

dingen beurtlings aangroeit en afneemt. Laat ons hier 's Mans eigene woorden bybrengen (*a*). "*Alles bestaat uit vuur en water: het vuur bezit de eigenschappen van warmte en droogte, het water die van vochtigheid en koude. Daar deze stoffen in eene gedurige en onderscheidene beweging zyn, moeten er noodwendig verschillende gedaanten en eigenschappen van dierlyke wezens ontstaan. Geen derzelven ontstaat uit niets of vergaat tot niets, alles word ontbonden en saamgevoegd. De menschen drukken zich kwalyk uit wanneer zy zeggen, dat, dat geen geboren wordt, het welk tot zo verre is aangegroeid, dat het onder de gewaarwording onzer zintuigen valt:* en dat, dat *geen sterft, het welk tot zo verre afgenomen is, dat het zich der gewaarwording onzer zintuigen onttrekt. Doch zulke lieden geloven meer hunne oogen dan hunne reden. Ik integendeel, door redenering tot dat besluit gekomen, verklaar het volgende: Niets, dat leeft, sterft of kan sterven, ten zy alle dingen te gelyk tot niets vergaan. Want daar kan niets geboren worden, ten zy er iets anders is, waaruit het geboren wordt. — Doch het grotere wordt groter van kleiner, en dit heeft plaats, zo by alle andere dingen, als by de ziel en het ligchaam, dat door haar bestierd wordt; want gelyke dingen voegen zich by gelyken. De ziel begeeft zich in het ligchaam, neemt het in bezit, en vereenigt zich met hetzelve door de samenvoeging der deelen. Immers is de ziel zelf, even als het ligchaam, saamgesteld uit water en vuur.*

Men

(*a*) Lib. I. de Diaeta pag. 342.

Men kan derhalven uit deze gezegden niets voor of tegen, wegens het gevoelen van Hippocrates, besluiten. Want de ziel kan zeer wel onsterflyk zyn, schoon zy uit water en vuur is saamgesteld. En, aan de andere zyde, schoon zy geenszins tot niets vergaan kan, nochtans kan zy, volgens dat zelfde gevoelen, tot zo verre verminderd en verzwakt worden, dat haar staat byna van alle werking ontbloot en niet veel van den dood onderscheiden zy. Afd. III. Eleatische Wysgeeren. Hippocrates.

VIERDE AFDEELING.

Over Socrates.

Wy gaan over tot dien Wysgeer, die de Wysgeerte tot een beter en redelyker staat gebragt, en dezelve zo door middel van zyne eigene gesprekken, als door de aankleving en yver zyner leerlingen, door geheel Griekenland voortgeplant heeft, zo dat hy met recht de vader der Wysbegeerte genoemd is. Ik bedoel Socrates, den Athener. Laat ons, terwyl zyn verder leven en leer genoegsaam algemeen bekend is, dit eene gedeelte beschouwen, het welk de Onsterflykheid der Ziele betreft. Daar byna alle de Wysgeeren, van Afd. IV. Socrates.

Afd. IV. Socrates.

welken ik tot hiertoe gesproken hebbe, in de behandeling der Wysbegeerte afgeweken waren van dien eenvoudigen weg der Natuur, die tot de volmaaktheid en het geluk der ziele geleidt; en daar zy of zich bepaald hadden by het Natuurkundig gedeelte en het onderzoek der hoofdstoflyke beginselen, gelyk de Ionische Wysgeeren, of zekere Mystische en Fanatische leerwyze gevolgd hadden, gelyk de meeste Pythagoristen: dit zo zynde heeft Socrates de Wysbegeerte tot de Redekunde terug gebragt, en van de beschouwing tot de beoeffening, van het onderzoek wegens nutteloze zaken, tot de kennis en beoefening der menschlyke en noodzakelyke dingen doen wederkeeren. Doch uit het groot getal van leerlingen, die de gezegden en daden van hunnen meester te boek gesteld hebben, zyn er niet meer dan twee tot op onze tyden bewaard, Plato namelyk en Xenophon; terwyl Socrates zelf niets geschreven had. Want de gesprekken van Aeschines, het Tafereel van Cebes en de Brieven der Socratische Wysgeeren, zyn wel ook nog tegenwoordig in wezen, doch er is geen twyfel aan, of dezelven voeren te onregt den naam van die Schryvers. Doch dat Socrates voortreflyk over de Onsterflykheid der Zielen gedacht heeft en zodanig gestorven is, dat hy niet tot het ryk der dooden maar tot de Onsterflyke Goden scheen te vertrekken; dit getuigt Plato, en de geheele Oudheid stemt er mede overeen. Het is ons echter niet geoorloofd met dit eene getuigenis hier af te stappen, en de zaak moet, vooral in een zodanig onderzoek, myne Heeren! dat onder uw

er-

ervaren oordeel geschiedt, uit den grond opgehaald en tegen alle berisping verdedigd worden. Plato doet Socrates dikwerf redenen voeren over zulke zaken, die hy zelf niet behandeld had; in Timaeus by voorbeeld over den oorsprong der waereld; en Parmenides over de Ideën. En over 't geheel is Plato gewoon onder den persoon van Socrates zyn eigen gevoelen voor te stellen. Xenophon integendeel voert Socrates op zulk eene wyze sprekende in, dat hy over geene andere zaken handelt dan die genen, welken ik zo even gezegd hebbe dat van Socrates geacht werden het onderwerp der Wysbegeerte uit te maken. Nu spreekt Socrates by Xenophon duisterlyk en zeer zelden van de Onsterflykheid der Zielen; by Plato integendeel dikwerf en breedvoerig. Tevens is het gezag van Xenophon in de beoordeeling der daden en gevoelens van Socrates van groter gewigt dan dat van Plato: wy moeten ons ten minsten wachten van niet alles zonder bedenking aan Socrates toe te schryven, 't geen hem in de gesprekken van Plato toegeschreven wordt. Sommigen zullen derhalven beweren dat Socrates dat gedeelte der Wysbegeerte, het welk de Onsterflykheid der Ziele betreft, onaangeroerd gelaten hebbe, en dat men alles wat hy geacht wordt over dat onderwerp gezegd te hebben, aan het vernuft van Plato verschuldigd is. Indien dan sommigen dit beweren, zo beweren zy voorzeker iets dat in den eersten opslag een aanmerklyken schyn van waarheid schynt te bezitten. Daar zyn echter veele en zeer gewichtige redenen, om welken ik myne toestemming hun geenszins geven kan.

AFD. IV. SOCRATES.

ART. IV. SOCRATES.

In de eerste plaats is het niet te geloven dat zulk een Wysgeer, die de geheele Wysgeerte tot zedekunde en deugdsbetrachting gebragt heeft, dat deze, zeg ik, dezen grondslag van de deugd, die in de Onsterflykheid der Zielen gelegen is, zou verwaarloosd hebben. Want wat zou het toch voor eene zedekunde zyn, die zich niet bekommerde of de ziel met het ligchaam te gelyk vergaa of niet? Voorts vinden wy by Xenophon zodanige gezegden van Socrates, die, zo zy al geene uitdruklyke verzekering van de Onsterflykheid in zich bevatten, dezelve nochtans bevestigen; by voorbeeld over de Godlyke Voorzienigheid, over de voortreflykheid der Menschelyke Ziele en haare gelykheid met de Godlyke Natuur: in welke gezegden hy zich in de daad zodanig uitdrukt, dat zy geheel vervreemd zyn van den persoon van iemand, die vaststelt, dat er na dit leven niets overig blyft. Voorts moet men het stilzwygen van Xenophon mooglyk afleiden uit de verdeeldheid en nayver, die tusschen hem en Plato plaats vond. Immers, gelyk deze heeft te wege gebragt dat die Schryvers ook andere omstandigheden van Socrates op eene verschillende wyze melden, zo heeft het ook hierby kunnen toekomen, dat Xenophon Socrates zeldsaam en duisterlyk over de Onsterflykheid sprekende invoert; dewyl namelyk Plato in zyn gesprek Phaedon, onder den Persoon van Socrates, over dit onderwerp zo gehandeld had, dat hy, volgens aller toestemming, een gedenkteken, duurzamer dan marmer, voor zynen roem had opgericht.

Eindelyk, hoewel Socrates en Plato by de nakomeling-

lingſchap veele berispers gevonden hebben, is er echter, voor zo verre my bewust is, niemand geweest, die beweerde, dat of Socrates niets van de Onſterflykheid der Ziele geſproken, of dat Plato hem dat gevoelen verkeerdlyk toegeſchreven hebbe. Ook ſchynen de overige navolgers van Socrates, wier ſchriften verloren gegaan zyn, geenszins, even als Xenophon, weinig gewag van dit gevoelen gemaakt te hebben; dewyl Cicero en alle de Ouden, die de ſchriften der Socratiſche Wysgeeren bezaten, en hier over konden oordeelen, uitdruklyk dat gevoelen aan Socrates toeſchryven, en nergens eenige aanleiding ter twyfeling geven. Waarom ik dan, hoewel ik geredelyk toeſta, dat Plato in den Phaedon veele bewysredenen aan Socrates heeft toegeſchreven, die van zyne denkwyze vervreemd zyn, by voorbeeld zodanigen die afgeleid zyn uit de zielverhuizing en de eeuwigheid der denkbeelden, nochtans in 't geheel niet overeenſtemme met die genen, welke geloven dat alles in dat geſprek verdicht is, en dat Socrates op den laatſten dag van zyn leven niets dergelyks verhandeld heeft. Doch laat ons echter, om der berispinge in 't geheel geenen voet te geven, het gevoelen van Socrates voornaamlyk uit Xenophon opmaken, en van Plato niets aannemen dan alleen zyne verdediging van Socrates, in welke hy dien Wysgeer tot zyne Rechters doet ſpreken op zodanig eene wyze die volmaakt overeenkomt met den perſoon van Socrates en de waarheid der zake, zo dat Cicero niet geſchroomd heeft hierin het gezag van Plato te volgen. By Xenophon derhalven heb ik geen eene

Afd. IV. Socrates.

Afd. IV. Socrates. plaats kunnen vinden, daar Socrates uitdruklyk iets wegens de Onsterflykheid der Ziele vastſtelt, en ſlechts twee plaatſen gevonden, daar hy iets zegt, het welk ter bevestiging van de Onſterflykheid ſtrekken kan. De eerſte is in de gedenkſchriften van Socrates (*a*), ter plaatſe alwaar over de Godlyke Voorzienigheid en de voortreflykheid der menschlyke ziel geſproken wordt. Aldaar wordt geleerd (*b*), dat onze ziel uit zekere ziel der waereld op gelyke wyze geſproten is, als ons ligchaam zyne deelen heeft uit de ſtoffe der waereld: "*Denkt gy dan*, (zegt hy) *dat gy eenig verſtandlyk beginſel in u zelf hebt, en dat er buiten u niets, dat met verſtand begaafd is, gevonden wordt: en denkt gy zulks daar gy wel weet, dat gy uit de aarde, die zeer groot is, een zeer klein gedeelte in uw ligchaam bezit, en uit het water, dat zeer uitgeſtrekt is, insgelyks een zeer klein deel; en dat gy dus ook uit de overige ſtoffen, die zeer uitgebreid zyn, een klein gedeelte ontvangen hebt, waaruit uw ligchaam is ſaamgeſteld. Denkt gy dan, zeg ik, dat gy het verſtand alleen, nergens buiten u beſtaande, door een gelukkig toeval verkregen hebt, en dat alle die grote en ontelbare zaken, die in het Heelal zyn, door een verſtandloos vermogen in zo ſchoon eene orde geſchikt zyn.*" By deze plaats voege men een gedeelte van dat zelfde geſprek, een weinig verder (*c*), alwaar hy zegt: "*Leer derhalven dat ook de geest, die in u is, uw ligchaam naar zynen wil beſtiert; men heeft derhalven reden om te denken dat ook de verſtandige geest, die in 't heelal woont, al-*

(*a*) Lib. I. cap. 4. (*b*) § 8 & 9. (*c*) § 17.

alles naar zyn welbehagen dus geschikt heeft." De andere plaats vindt men in het zelfde werk (*a*): "*Doch zo er iets van het menschlyke der Godlykheid deelachtig is, dan is het zeker de menschlyke ziel. Want het blykt dat dezelve in ons heerscht, en nochtans is zy zelve onzichtbaar.*" Hieruit kunnen wy dit gevoelen opmaken: *Dat er zekere geest in het heelal is, met de hoogste wysheid en werkend vermogen voorzien, welke geest de waereld op gelyke wyze regeert en bestiert als ieder menschlyke ziel haar ligchaam regeert: en dat, gelyk het ligchaam bestaat uit deelen der stoffe die in het heelal is, dus ook de ziel ontleend en voortgekomen is als een gedeelte van dien geest welke het heelal regeert, en dat zy dus ook der Godlykheid deelachtig is.* Vraagt men derhalven, welke van beiden uit dit gevoelen volge, dat de ziel met het ligchaam verga, of dat zy na het zelve in wezen blyve? dan is het voorzeker verre weg waarschynlyker, dat zy in wezen blyve dan dat zy verga. En het is waarschynlyk dat Socrates in dit gevoelen zynen leermeester Anaxagoras en de Ionische Wysgeeren gevolgd hebbe. Voorts drukt zich Cicero, die niet alleen uit Plato en Xenophon, maar ook uit de schriften der overigen, van Socrates kon oordeelen, hieromtrent zodanig uit, dat zyn gezag geen twyfel of uitvlugt overlaat. "*By my* (zegt hy *b*) *geldt meer het gezag der oude Wysgeeren, of onzer eigene voorvaderen, die den afgestorvenen zulke heilige regten hebben toegeschreven. — of het gezag van hem (Socrates) die door het orakel van Apollo voor den wys-*

Afd. IV. Socrates.

(*a*) L. IV. c. III. § 14. (*b*) De Amic. c. 4.

Afd. IV. Socrates.

wysten sterveling verklaard is: die hierin niet, gelyk in de meeste andere zaken, nu het een en dan het ander, maar altoos het zelfde zeide, dat naamlyk de zielen der menschen Godlyk zyn, en dat hun, wanneer zy uit het ligchaam gescheiden zyn, de wederkomst in den Hemel bereid is, die den besten en regtvaardigsten het ligtst valt." En, wanneer Socrates by Plato in zyne verdediging tot de Rechters gesproken had over den toekomenden staat der ziele, en ten besluite er bygevoegd had: "*Doch het is reeds tyd om van hier te gaan, voor my ter dood, voor u om te leven. Wie van ons beiden er het best aan zy is den Onsterflyken Goden bekend; onder de menschen denk ik niet dat iemand zulks weet:* zo voegt Cicero by dit laatste gezegde deze beoordeeling (*a*): *schoon hy (Socrates) dat geen, het welk hy zegt dat niemand buiten de Goden weet, zelf wel wist; welk dier beiden namelyk beter zy; want in het voorgaande had hy zulks reeds gezegd. Doch hy houdt zyne gewoonte van niets te bevestigen, tot het uiterste toe vast.*" Welaan dan, laat ons zelf dat gedeelte der verdediging van Socrates by Plato (*b*) hooren, gelyk het door Cicero gevolgd is (*c*). "*Myne hoop is zeer groot, o Rechters, dat het my tot geluk zal verstrekken, dat ik ter dood gebragt worde. Want een van beiden is noodwendig zeker, dat de dood volstrekt alle onze gewaarwordingen wegneemt, of dat wy door denzelven uit deze gewesten naar eenige andere plaats vertrekken. Derhalven, zo onze gewaarwording verdoofd wordt, en de dood gelyk is aan zodanig een' slaap, die ons somtyds*

(*a*) Tusc. I, 42. (*b*) Pag. 368. (*c*) Tusc. I, 41.

tyds, zonder dat wy eenige dromen bemerken, de volmaakste rust doet genieten, goede Goden! welk een gewin is dan het sterven! Hoe veele dagen zou men kunnen vinden, die beter zyn dan zulk een nacht! Wie is gelukkiger dan ik, indien de gansche duuring van den toekomenden tyd aan zulk een' nacht gelyk zal zyn! Doch zo het waar is, 't geen men zegt, dat de dood eene verhuizing is naar die plaatsen, welke bewoond worden door hen, die uit 't ligchaam gescheiden zyn, dan is zulk een lot nog veel gelukzaliger. Ontslagen van hun, die zich hier onder de Rechters willen geteld hebben, tot hen te koomen die naar waarheid Rechters genoemd worden, tot Minos, Rhadamanthus, Aeacus, Triptolemus! Te spreken met hun, die rechtvaardig en eerlyk geleefd hebben: komt zulk eene reis u van middelmatige waarde voor? Hoe veel prys zoudt gy er op stellen, dat het u vrystond te spreken met Orpheus, Musaeus, Homerus, Hesiodus? In de daad, ik zou meer dan eens willen sterven, indien zulks mogelyk ware, om dat heil, waarvan ik spreke, te verwerven. Welk genoegen zou ik gewaar worden verkeerende met Palamedes, Ajax en anderen, die door onrechtvaardige vonnissen mishandeld zyn? Ik zou de wysheid beproeven van den grooten Koning, die de meeste Krygsbenden naar Troje gevoerd heeft, van Ulixes en van Sisyphus. En ik zou om die reden, deze zaken onderzoekende, gelyk ik hier gedaan heb, niet ter dood gedoemd worden. Ook gy, myne Rechters, zo veelen uwer my hebben vrygesproken, gy hebt den dood niet te vrezen. Immers kan een' braaf man nimmer iets kwaads overkomen, noch in zyn leven noch na zyn' dood; en nimmer wordt het geen hem betreft van de onsterflyke Goden verwaarloosd.

AFd. IV. SOCRATES. *En dit myn lot koomt my zelven geenszins by geval over."* Dus spreekt Socrates in zyne verdediging: Ik ga met voordagt eene andere plaats by den zelfden Cicero (*a*) voorby, als zynde uit den Phaedon genomen. Ik sla insgelyks eene plaats van Xenophon over, in het besluit van zyn werk over Cyrus den Eersten, als zynde niet onder den persoon van Socrates maar van Cyrus voorgesteld. Uit het geen derhalven hier door ons opgegeven is en met algemene toestemming aan Socrates toegekend wordt, blykt het, dat hy de meer afgetrokkene bewysredenen voor de Onsterflykheid niet aangeroerd, en dit ééne slechts uit de leer van Anaxagoras behouden heeft, *dat de menschlyke ziel de Godlykheid deelachtig en, om zo te spreken, gesproten is uit dien Geest die het gansche heelal bestiert. Dat schoon in den dood zelf, al ging zy verzeld met de vernietiging der ziele, geen kwaad gelegen zy, dat het echter veel waarschynlyker is, dat de zielen tot God en de ziel van het heelal, waaruit zy geboren zyn, zullen wederkeeren, inzonderheid de zielen der vromen, dewyl de menschlyke zaken bestierd worden door eenen Godlyken geest, die inzonderheid zorge draagt voor brave menschen, zo levenden als dooden. Dat derhalven, het zy er zekere maatschappy der gestorvenen, en een verblyf in andere gewesten bereid is, gelyk het algemeen door Dichters en Godgeleerden verbreid gevoelen was, of hoedanig ook het leven en de staat der ziele zyn moge, een' braaf man nimmer eenig kwaad kan overkomen, en dat hy nimmer van God verwaarloosd wordt.*

SO-

(*a*) Tusc. I. c. 29, 30.

SOCRATES bloeide door eenen grooten toevloed van leerlingen, die zyne Wysbegeerte door geheel Griekenland voortplantten, en dezelve ieder naar zyn eigen begrip inrigtten, waaruit veele fecten van Wysgeeren ontftaan zyn, Academifchen, Peripatetifchen, Cynifchen, Stoicynen, en andere die allen NAVOLGERS VAN SOCRATES genoemd en daarvoor gehouden wilden wezen. Doch in den eigenlyken zin, werden die genen met den naam van Socratifchen genoemd, die, gelyk zy Socrates zelf gehoord hadden, dus ook zyne leer zuiver en onvervalfcht aan anderen overleverden, by voorbeeld *Xenophon*, *Aefchines*, *Phaedon*, *Euclides*, *Criton*, *Simon*, *Glaucon*, *Simmias*, *Cebes*. Van deze Wysgeeren zyn veele gefprekken geweest, die allen, de werken van Xenophon alleen uitgezonderd, zyn verlooren gegaan. Want dat het Tafereel van *Cebes*, hetwelk nog tegenwoordig op zyn naam doorgaat, te onregt aan hem, als Schryver, toegekend wordt, blykt zo uit andere redenen, als uit de wyze van behandeling en den fchryfftyl, welke geen van beiden het echt kenmerk van de Socratifche leerwyze bezitten. En wat de gefprekken van *Aefchines* betreft, de twee eerften zyn klaarblykelyk uit Plato famengeflanst door een of ander later Schryver; het gefprek Axiochus, waarin over den dood gehandeld wordt, is geheel vervreemd van den fchryfftyl van Aefchines, die uit eenige fragmenten bekend is, en is tevens vervreemd van de gewone leerwyze van Socrates. Voeg hier by dat eenige gedeelten uit den Axiochus, door oude Letterkundigen aangehaald, in

Afd. IV. Navolgers van Socrates.

Aft. IV. Navolgers van Socrates.

dien Axiochus, welken wy thans bezitten, niet gevonden worden: Zo dat 'er geen de minste twyfeling is of dezelve is naderhand door het bedrog van een Sophist te voorschyn gebragt; het welk, als gedeeltelyk reeds opgemerkt door Fabricius (a), geenszins behoorde veronagtzaamd te zyn door Duieker (b), die het gezag dezer gesprekken ter goeder trouwe gevolgd heeft. Laat ons dan hier ter plaatse uit de navolgeren van Socrates XENOPHON alleen bybrengen,

Xenophon.

uit wien wy reeds eene plaats die in de redenvoering van den stervenden Cyrus voorkomt zo even hebben aangeroerd, omtrent welke plaats ik niet twyfele of dezelve is, volgens het gevoelen van Xenophon zelf, voorgesteld. Het is my gansch niet onbekend dat het laatste gedeelte der Cyropaedie door sommigen aan Xenophon geenszins toegekend wordt, dewyl daarin over de natuur en de Onsterflykheid der Ziele zodanig gehandeld wordt, dat er bewysredenen worden voorgedragen welke van den geest van Xenophon vervreemd zyn en al te afgetrokken schynen. Dit komt my echter anders voor. Want in de eerste plaats is er niets in, dat afwykt van die gevoelens welke wy in het voorgaande uit het werk van Xenophon, de Gedenkschriften van Socrates genaamd, bygebragt hebben, ten anderen is de houding van styl en rede volmaakt Xenophontisch. Eindelyk heeft Cicero, wiens gezag van veel gewigt is, geene zwarigheid gemaakt om die geheele vermaning van Cyrus aan Xeno-

(a) Bibl. Gr. T. II. p. 29. (b) Tom. I. p. 576.

nophon toetefchryven (*a*). Ik ontkenne niet dat de bewysredenen, aldaar bygebragt, den Perfoon van Cyrus niet genoegzaam voegen: maar dat dezelve met het gevoelen van Xenophon overeenkomen, ftel ik vast en zeker, daar de geheele Cyropaedie volgens de Socratifche leerwyze ingerigt is. Doch laat ons de plaats van Xenophon befchouwen (*b*). "*Ik heb my*, (zegt Cyrus) *nimmer kunnen overreden, dat de ziel, zo lang zy een fterflyk ligchaam bewoont, zoude leven, en wanneer zy van dat ligchaam gefcheiden wordt, zoude fterven. Want ik zie dat de fterflyke ligchaamen met leven begaafd zyn, geduurende den tyd dat de ziel er in huisvest. Ook kan ik my geenszins overreden dat de ziel, na dat zy van een verftandloos ligchaam ontflagen zal zyn, zelf verftandloos zal wezen: in tegendeel wanneer de geest onvermengd en zuiver uit het ligchaam fcheidt, als dan moet hy zekerlyk allerverftandigst zyn. En wanneer de Menfch door den dood ontbonden wordt, dan zien wy dat alle zyne deelen tot hunne gelykfoortige ftoffen vertrekken, behalven de ziel, welke alleen, noch wanneer zy tegenwoordig is, noch wanneer zy vertrekt, gezien wordt.*" Dus verre Cyrus. Wat het verdere gedeelte van deze plaats betreft, wy zullen daarin insgelyks de tweeledige bewysreden van Socrates en de vergelyking van den dood met den flaap ontdekken. Laat ons dat gedeelte nog ten befluite hier byvoegen. *Gy ziet dan alrede dat er niets zo veel na den dood gelykt als de flaap. Doch de zielen der flapenden tonen duidlyk hunne Godlykheid;*

Afd. IV. Navolgers van Socrates. Xenophon.

(*a*) De Sen. c. 22. (*b*) Cyrop. L. VIII. c. VII. § 19.

Afd. IV. Navolgers van Socrates. Xenophon.

heid; want; wanneer zy vry en onbedwongen zyn, zien zy veele toekomende dingen vooruit; waaruit men kan opmaken, hoedanig zy wezen zullen wanneer zy zich geheel zullen ontslagen bevinden van de banden des ligchaams. Derhalven, indien dit zo is, zo eert my, gelyk eenen God: doch indien de ziel te gelyk met het ligchaam vergaan zal zult gy nochtans, de Goden vreezende, die dit gansche schoone samenstel bewaren en bestieren, myne gedachtenis heilig en ongeschonden bewaren.

VYFDE AFDEELING.

Over Plato.

Afd. V. Plato.

Onder alle de genen, die uit de leerschole van Socrates zyn voortgekomen, heeft Plato de Athener het meest in de Wysbegeerte uitgeblonken, en zich den grootsten roem en gezag verworven. Wy moeten wegens dezen Wysgeer breedvoeriger en uitgebreider handelen om twee redenen. Want vooreerst is Plato die gene, welke onder alle Wysgeeren de grootste vlyt besteed heeft tot bewys en opheldering van de Onsterflykheid der Zielen. Ten anderen zyn zyne schriften tot op onze tyden overgekomen, zo dat wy daar

door

door in staat zyn om meerder en zekerder blyken wegens zyne leer en gevoelens aan den dag te brengen. Hier mede was het anders gelegen by die Wysgeeren welke wy tot hiertoe gemeld hebben, van welken eenigen, zeer weinigen uitgezonderd, alle de schriften zyn verloren gegaan, zo dat hunne gevoelens niet anders dan uit eenige zeldsaam voorkomende voetsporen en overblyfselen, met veele moeite verzameld en in orde geschikt, op eene waarschynlyke wyze kunnen vastgesteld worden. Doch laat ons in een kort bestek de leerstellige grondbeginselen beschouwen, uit welken Plato de Onsterflykheid der Zielen heeft afgeleid. Daar zyn drie beginselen der dingen welke eeuwig zyn, te weten *God, de eeuwige Denkbeelden (Ideae) en de Stoffe.* God heeft de stoffe, welke in eene onbepaalde en ongeregelde vloeiende beweging was, in orde gebragt, naar het voorbeeld der eeuwige denkbeelden ingerigt, en uit haar de waereld saamgesteld. Hy heeft aan de waereld *eene ziel* (ψυχὴν) en aan de ziel *het verstand* (νοῦν) gegeven. (ziet den Timaeus, pag. 527. A. B.) Deze ziel is gemengd uit tweederlei stoffe, de eene is *enkelvoudig en onveranderlyk*, de andere *ligchaamlyk*, *deelbaar* en *veranderlyk*: ook is dezelve door de gansche waereld verspreid, en, hoewel geschapen van de hoogste Godheid, nochtans verstandlyk en Godlyk, en als 't ware eene tweede Godheid (ziet pag. 528.) Voorts heeft de opperste scheppende Godheid hemelsche Goden geschapen, die vuurige sterren zyn, (p. 530. C. D.) onsterflyk, wel niet uit hunne eigene natuur, doch door den wil der hoogste God-

Afd. V. Plato.

Afd. V. Plato.

Godheid. Verder heeft de hoogste Godheid de zielen der dierlyke wezens gevormd op dezelfde wyze als hy de ziel der waereld gevormd had, welke zielen echter niet zo voortreflyk zyn als de hemelsche Goden, maar in eenen tweden en lageren trap; als bezittende een geringer deel van die enkelvoudige en onveranderlyke stoffe, (ziet p. 531, A, B, en vervolgens). Deze zielen der dierlyke wezens heeft de zelfde opperste scheppende Godheid onder de Hemelgoden verdeeld, op dat zy ligchamen voor dezelven vormen zouden en haar in die ligchamen plaatsen. Indien zy in die ligchamen wel zouden geleefd hebben, zouden zy elk tot hare natuurlyke ster wederkeeren: doch zo zy in tegendeel niet wel zouden geleefd hebben, zouden zy wederom in ligchamen geboren worden, en dat wel de mannen in vrouwlyke ligchamen; naar verloop van duizend jaren zouden zy terug keeren, en zich zelf eene soort van leven uitkiezen; waarby het gebeurt dat ook de menschlyke ziel in het ligchaam van een dier verhuist, en by veele achtereenvolgende geboorten in het geslacht der dieren blyft, tot zy van de slechtheid, welke door de ligchaamlyke besmetting van vuur, water, lucht en aarde by haar ingeworteld is, volkomen bevryd en hersteld worde in haaren eersten staat, waarin zy zich bevond toen zy uit de scheppende hand der hoogste Godheid voortkwam (ziet p. 531 en vervolgens). Dit is ontleend uit het gesprek het welk den naam van Timaeus voert, alwaar Plato zyn gevoelen over de beginselen en oorsprong der dingen verklaart. Laat

ons

ons verder zyne byzondere gesprekken (*disputationes*) over de Onsterflykheid beschouwen; zodanig echter, dat wy dezelven van de verdichtselen onderscheiden. Want by drie zyner gesprekken, den Gorgias, het laatste boek over het Gemeenebest en den Phaedon, heeft Plato zodanige besluitredenen (*Epilogi*) gevoegd, in welken hy over den staat der zielen na dit leven, volgens het algemeen volksgevoelen en de verdichtselen der Poëten, handelt. Het behoort niet tot ons oogmerk deze plaatsen by te brengen, en, indien er iets in gevonden wordt van de ware en afgetrokkene leere des Wysgeers, zullen wy dat naderhand aantekenen. Doch vooreerst en vooral moeten wy onderzoeken met welke redenen en bewyzen Plato getracht hebbe de Onsterflykheid der Ziele te voldingen en te bevestigen. Deze bewysredenen zyn in verscheidene gesprekken voorgedragen, in den Timaeus, Meno, Phaedrus, het tiende boek over het Gemeenebest, en inzonderheid in den Phaedon.

AFD. V. PLATO.

Het geen in den Timaeus gevonden wordt hebben wy zo even bygebragt. Het zelve is niet met wettige sluitredenen bewezen, maar door eene gevoeglyke verklaring geschikt volgens de leer van de beginselen en den oorsprong der dingen. Laat ons derhalven terstond tot het volgende overgaan.

In den Menon wordt aangetoond, dat alle leering slechts herinnering is, dat de menschen niets nieuws leeren, maar de oude zaken slechts herdenken: want zo iemand wel ondervraagd wordt over onbekende dingen, zal hy zodanig antwoorden dat het blyke dat

AFD. V. PLATO. hy een denkbeeld van die zaken in zyne ziel reeds ingewikkeld bezat: daar hy dan in het tegenwoordig leven dat denkbeeld nimmer heeft verkregen, zo volgt noodwendig, dat hy het zelve in een of ander voorig leven verkregen hebbe. Hieruit volgt dan, dat onze zielen, eer zy in dit leven kwamen, zich in een ander leven bevonden, en uit het zelve eene kundigheid medegebragt hebben van die dingen welke nu door middel van onderwys, dat is door hen wel te ondervragen, als opgewekt worden. Doch de zielen zullen, even gelyk zy voor dit leven bestaan hebben, insgelyks na het zelve in wezen blyven, het welk Plato in den Phaedon tracht te bewyzen (*a*).

In den Phaedrus, dien hy nog jong zynde geschreven heeft, schetst hy, als 't ware den teugel vierende aan zyn weelderig vernuft, een wonderlyk tafereel van de ziel, daar hy zegt, "dat zy gelyk is aan eenen wagenmenner, die twee Paarden bestiert: dat zy, tevens met vleugelen voorzien, met de Goden door den gantschen hemel gevoerd wordt; dat zy, haare vleugelen verliezende, op de aarde valt, in een ligchaam geplaatst, en dus vervolgens geboren wordt, en dat zy deze reis binnen driemaal duizend jaren volvoert. "Indien onder deze verdichtselen eenige waarheid en Wysgeerige betekenis verborgen is, zullen wy zulks naderhand uitleggen. Thans moeten wy het begin van die plaats hier bybrengen, in het welk een bewys is voor de Onsterflykheid. Dit luidt aldus (pag. 344)

"Wy

(*a*) Vid. Menon p. 16. et Cicero Tusc. I. 24.

"*Wy moeten in de eerste plaats van de natuur der ziele, zo voor zo verre zy menschlyk, als voor zo verre zy Godlyk is, en van haare werkingen en aandoeningen een waar denkbeeld vormen. Het begin van het bewys wordt aldus ingerigt: Alle zielen zyn onsterflyk: want, het geen zich zelf beweegt is onsterflyk: doch het geen niet alleen iets anders in beweging brengt, maar ook zelf door iets anders in beweging gebragt wordt, zodanig eene zaak heeft zekerlyk, dewyl zy een einde van beweging heeft, ook een einde van leven. Doch dat geen alleen, het welk zich zelf beweegt, houdt nimmer op met bewegen, dewyl het zich zelf nooit verlaten kan: by alle de overige zaken die bewogen worden heeft een bron en beginsel van beweging plaats. Een beginsel zelf heeft geenen oorsprong; want alles, wat ontstaat, moet uit een beginsel geboren worden; doch het beginsel zelf kan uit geene andere zaak ontstaan; want, indien het zelf uit eene andere zaak ontstaan was, zou het in het geheel geen beginsel zyn. Daar dan een beginsel in het geheel geenen oorsprong heeft, zo volgt, dat het ook geene vernietiging ondergaat. Want een beginsel vernietigd zynde, kan het zelf nergens uit weder ontstaan, en uit het zelve kan in 't vervolg geen andere zaak ontstaan, daar het zeker is dat alles uit een beginsel ontstaan moet. Derhalven is een beginsel van beweging in die zaak, welke zich zelf beweegt: en deze zaak zelf kan niet vergaan of ontstaan; want, zo dit gebeurde, dan zou er uit volgen, dat Hemel en Aarde konden wegvallen en in hunne beweging ophouden, zonder op eenige wyze weder in beweging te kunnen gebragt worden. Derhalven, terwyl het blykt, dat het geen zich zelf beweegt onsterflyk is, zal men*

AFD. V. PLATO.

Afd. V. PLATO.

van de gezonde reden in het geheel niet afdwalen, wanneer men dit de zelfstandigheid (Essentia) *en de natuur der ziele noemt. Want al het ligchaamlyke, 't welk van buiten bewogen wordt, is onbezield: maar het geen inwendig uit zich zelf bewogen wordt, is bezield, dewyl de natuur der ziele in deze eigene zelfbeweging gelegen is. Daar het nu met de zaak dus gesteld is, dat niets, de ziel alleen uitgezonderd, zich zelve kan bewegen, zo volgt noodzakelyk, dat de ziel niet ontstaan of vergaan kan."* Dit is het beroemde bewys voor de Onsterflykheid, het welk reeds van Thales af bekend, doch tot hier toe niet naauwkeurig voorgesteld was, en het welk op het gezag van Plato door de meesten der Ouden, en vooral door Cicero gevolgd is, die het op de sterkste wyze geprezen en in het Latyn overgebragt heeft (*a*). Indien wy dit bewys in eene korte Dialectische vorm brengen, zullen wy vinden, dat het omtrent uit deze sluitredenen bestaat: *"Het geen zich zelf beweegt, heeft geenen oorsprong: De ziel beweegt zich zelf: Derhalven heeft de ziel geenen oorsprong.* De tweede stelling (*Assumtio*), waarin gezegd wordt, *dat de ziel zich zelf beweegt*, zal niet ligt door iemand in twyfel getrokken worden, die de vryheid van werking (*Libertas agendi*) wil staande houden. De eerste stelling (*Propositio*) moet derhalven bewezen worden, waarin gezegd wordt, *dat het geen zich zelf beweegt geenen oorsprong heeft.* Dit bewyst Plato aldus: *Het geen zich zelf beweegt is een beginsel* (Principium): *De ziel beweegt zich zelf: Derhalven*

(*a*) Tusc. I. 23.

ven is de ziel een beginsel. Hy vervolgt: "*Een beginsel heeft geenen oorsprong: De ziel is een beginsel: Derhalven heeft de ziel geenen oorsprong.*" Eindelyk besluit hy zyne betooging aldus: *Wat geenen oorsprong heeft, heeft geen einde. De ziel heeft geenen oorsprong: Derhalven heeft ook de ziel geen einde.*" Om den samenhang van het bewys nog korter voor te stellen; het wordt bevat in deze drie stellingen (*Enunciationes*). "*De ziel is een beginsel* (*Principium*) *dewyl zy zich zelf beweegt: Een beginsel heeft noch oorsprong noch einde: Derhalven heeft de ziel altoos bestaan, en zy zal altoos bestaan.*" In de daad, deze gevolgtrekking koomt my, en zo ik denk, ook anderen, wonderlyk voor; dat namelyk het geen zich zelf beweegt, noodwendig altoos bestaan hebbe. Want die genen, welken de vryheid der ziele op het sterkst verdedigen, en haar in een eigen en inwendig vermogen van werking, dat is, volgens de uitdrukking der oude Wysgeeren, *in het vermogen van zich zelf te bewegen*, stellen, ontkennen eehter daarom in het geheel niet, dat de ziel van God geschapen is. Mooglyk zyn er ook sommigen die Plàto berispen, dat hy zich zelf tegenspreke, daar hy in den Timaeus uitdruklyk zegt dat de zielen van God geschapen zyn. Deze tegenwerping kan echter opgelost worden door te zeggen, *dat de zielen der menschen uit dezelfde zelfstandigheid saamgesteld zyn als de ziel der waereld, en dat die zelfstandigheid van alle eeuwigheid af altoos in beweging geweest zy* (*a*). Het is niet nodig hier de uitvlugt by te

AFD. V. PLATO.

(*a*) Vid. Timaeus p. 327. A. 328 et 331. A.

Afd. V. PLATO.

te brengen, die door sommigen der latere Platonisten gebruikt is, welke beweerd hebben, dat volgens Plato de waereld niet in den tyd, of van een zeker begin af, door God gemaakt is: wegens welk gevoelen dier Wysgeeren men Cudworth en Mosheim (*a*) na kan zien. Derhalven zo iemand dit vastſtelt, dat de zelfſtandigheid der ziel altoos beſtaan hebbe en in beweging geweest zy, en dat dezelve van God niet uit niets geſchapen, maar ſlechts gevormd zy, zal hy Plato van de misdaad van tegenſtrydigheid vryſpreken. Het blykt derhalven, dat dit geheele bewys, het welk in den Phaedrus wordt voorgeſteld, van weinig kracht is, indien het niet met andere ſtellingen, die in den Timaeus voorgedragen zyn, wordt ſaamgevoegd. En ik denk byna dat Plato zelf naderhand de zekerheid van dit bewys in twyfel getrokken heeft, dewyl hy het niet aangenomen heeft in de redeneering, die in den Phaedon te boek geſteld is, in welke hy de bewysredenen, die ter bevestiging van de Onſterflykheid ſchenen te dienen, naauwkeurig heeft voorgeſteld. Ondertusſchen kon men op eene andere wyze uit de eigenſchap en het vermogen der ziele van zich zelf te bewegen, een bewys afleiden, dat gantsch niet te verwerpen is, om aan te toonen dat de ziel niet van eene ligchaamlyke natuur is, en derhalven niet vergaan kan door het bederf en de ontbinding der deelen. Want daar de veranderingen in de ligchamen ontſtaan, volgens vastbepaalde wetten van gewigt

(*a*) Syſt. Intell. T. I. p. 368

wigt en beweging, en byna volgens eene werktuiglyke noodzakelykheid; zo is het onbegryplyk, hoe de ziel, indien zy ligchaamlyk is, eenige vryheid kan deelachtig zyn. Afd. V. Plato.

Het tiende boek over het Gemeenebest wordt door Plato besloten met het verhaal van een verdichtsel wegens zekeren Heres, een' Armenier, die uit den dood tot het leven zou wedergekeerd zyn, en berigt gegeven hebben wegens de beloningen en straffen der gestorvenen. Doch eer hy tot het verdichtsel zelf overgaat, laat hy een zeer ernstig onderzoek vooraf gaan, waarin hy de Onsterflykheid der Ziele tracht te bewyzen. Laat ons hier ter plaatse het verdichtsel voorbygaan, en het bewys zelf overwegen, het welk wy, daar het vry lang is, niet met de eigen woorden des Wysgeers, maar in een kort begrip gebragt zullen voordragen, zodanig echter dat deszelfs kracht en samenhang blyke. Zie hier dan het kort begrip van die redenering, welke p. 516 en 517 te vinden is. "Alle dingen in de natuur zyn of goed of kwaad of onverschillig. Goed zyn die dingen welke de zaken, waarin zy gevonden worden, behouden: kwaad zyn die genen, welken dezelven verderven. Onverschillig zyn die genen welke geen van beiden doen. Dus is voor de ligchamen der dieren de ziekte een kwaad, voor de vruchten de roestigheid, voor het hout de verrotting, voor het yzer de roest, voor andere dingen iets anders, welke zaken het geen, dat er mede besmet is, doen vergaan. Nu bestaat het kwaad voor de ziel in onregtvaardigheid

Afd. V. Plato.

heid, onmatigheid, vreesachtigheid, dwaasheid, wegens welke zaken op geenerleie wyze kan bewezen worden dat dezelven het vermogen bezitten van de ziel te doen ſterven. Voorts is het met het vergaan van alle zaken, welken niet door eene inwendige ziekte en kwaal, maar door uiterlyk geweld vergaan, zodanig gelegen, dat de uiterlyke oorzaak alleen niet genoegſaam is, om dezelven te doen vergaan; maar de bron en oorzaak van dat vergaan is gelegen in een inwendig kwaad, het welk gelegenheid geeft aan, en wykt voor het uiterlyk geweld. Doch het kwaad der ziele is niet van dien aart, dat het of alleen uit zich zelf der ziele den dood kan aandoen, of door uiterlyk geweld ten verderve der zielen gekeerd worden. Derhalven kan de ziel noch door eene inwendige, noch door eene uitwendige oorzaak tot de vernietiging gebragt worden. Daarenboven moet men in aanmerking nemen, dat het getal der zielen niet vermeerderd of verminderd wordt. Want zy vergaan niet, gelyk wy gezien hebben, en worden ook niet meerder in getale, dewyl hun getal uit de ſterflyke natuur zou moeten vermeerderd worden, en dus allengskens alle ſterflyke dingen tot de Onſterflykheid zouden gebragt worden. Ook moet de ziel, indien zy, gelyk zy waarlyk is, eeuwig zal zyn, aldus zyn ſaamgeſteld, dat er geene de minſte ſtrydigheid, maar integendeel de hoogſte overeenſtemming tusſchen hare deelen zy." Tot dus verre gaat dit bewys. Deszelfs twee laatſte gedeelten, wegens het getal der zielen, dat niet vermeerderd of verminderd kan worden, en wegens de overeenſtem-

ftemming harer deelen, zyn er, om zo te fpreken, ten overvloede bygevoegd, en worden breeder verklaard in den Phaedon, gelyk wy terftond zien zullen. Het eerfte gedeelte verdient zekerlyk den lof van fcherpzinnigheid en kan tot een hogen graad van waarfchynlykheid uitgelegd worden, door namelyk uit de vergelyking der ligchaamlyke zaken aan te tonen, dat de ziel in zich zelf niet heeft, en van buiten niet ontvangen kan, zodanig een kwaad waardoor zy zelve zou vernietigd worden en vergaan.

Afd. V. Plato.

Laat ons den Phaedon thans befchouwen, die door de geheele Oudheid voor zodanig een boek gehouden is, in het welk de redenen voor de Onfterflykheid der Zielen op de krachtigfte en klaarfte wyze zyn voorgedragen. Dit boek heeft echter dien roem en dat gezag niet zo zeer verkregen door de fterkte der bewysredenen, als wel door de welfprekenheid van Plato. Het behelst eene redenvoering, onder den perfoon van Socrates, die op den laatften dag van zyn leven een gefprek tot zyne vrienden houdt, met zo veele bedaardheid en grootheid van ziel, met zo veel vertrouwen en overtuiging van een toekomenden gelukftaat, dat hy niet fcheen ter dood te gaan, maar naar de verblyfplaats der onfterflyke Goden te vertrekken. Om deze reden, gelyk ik gezegd heb, zo er iets verkeerd of duister is in de redenering zelf, werd de indruk daarvan by den lezer terftond uitgewischt door de overweging en als 't ware aanfchouwing van Socrates, en door de deftigheid en aangenaamheid van den Platonifchen fchryfftyl. Ik heb ondertusfchen, daar het wel

AFD. V. PLATO.

verstaan der redenering zelve van Plato niet weinig moeite kost, myn best gedaan, om dezelve in een kort begrip te brengen, en, naar den inhoud der bewyzen, kort en duidlyk voor te stellen.

De inleiding derhalven koomt hier op uit (p. 377.) "Men moet den tyd des doods afwachten en het staat niemand vry zich zelf om het leven te brengen. Want de menschen zyn door de Goden, gelyk slaven door hunne meesters, in dit leven geplaatst: en wy moeten niet heengaan, ten zy de Goden zelf ons als 't ware uit dezen kerker bevryden. Derhalven onderga ook ik zelf den dood met een bedaard gemoed: want de Goden roepen my thans uit dezen kerker terug, en ik hoop tot beter menschen te zullen komen; ten minsten, zo ik iets vaststelle, durf ik met de sterkste verzekering vaststellen, dat ik tot de beste meesters, de Goden namelyk, komen zal." Dit wordt vervolgens bewezen.

Hy vervolgt (p. 378—380 fin.) "De Wysbegeerte bestaat in de overweging en betrachting des doods. Immers is de pligt eens Wysgeers daarin gelegen, dat hy de ziel van de ligchaamlyke en veranderlyke dingen aftrekke, en haar tot de onzichtbare dingen en tot de zuivere en echte waarheid wende. Doch zo lang wy in dit leven zyn en in een ligchaam wonen, kan men aan dezen pligt niet genoegzaam voldoen. Want de ziel is alsdan voornamelyk geschikt om vlug te denken, wanneer zy zich het meest van het ligchaamlyke afgescheiden, en hare vermogens in zich zelf byeen verzameld heeft: waaruit blykt, dat het er

zo

zo verre van daan is, dat zy, om sterk en voortreffelyk te denken, het ligchaam zou nodig hebben, dat zy veeleer, van deszelfs banden verlost en door den dood bevryd, tot de volmaaktheid harer natuur geraakt. Het ligchaam trekt ons af van het onderzoek der zuivere en echte waarheid. De zinnen en de verbeelding, die de plaats der zinnen bekleedt, storen terstond de denking der ziele, en vervoeren haar tot valsche gevoelens en dwalingen. Het ligchaam is de vyand en wederparty van de deugd. In het ligchaam is de bron van alle besmetting en bederf. De ziel wordt gedwongen om aan het onderhoud en vermaak des ligchaams ten dienste te staan, en wordt door deszelfs verleiding tot ondeugden en euveldaden vervoerd. Het is derhalven waarschynlyk, dat de ziel, na den dood des ligchaams, een volkomener kennis der waarheid verkrygen en met de Goden samenwonen zal; indien zy namelyk reeds in dit leven, voor zo verre zulks geschieden kan, zich zelven van de besmetting des ligchaams gezuiverd heeft door het bepeinzen der waarheid, en door zich toe te leggen op wysheid, rechtvaardigheid en kloekmoedigheid."

AFD. V. PLATO.

Op dat niemand zoude tegenwerpen, dat de ziel buiten het ligchaam niet bestaan kan, zo dienen de volgende bewyzen om aan te toonen, dat de ziel reeds bestaan hebbe eer zy in het ligchaam kwam: (p. 380—384). "In de gansche natuur der dingen heerscht bestendig deze wet, dat alles, wat ontstaat, uit zyn tegenovergestelde ontstaat. By voorbeeld, al wat groter wordt, wordt groter van kleiner, snel ontstaat uit langsaam,

Afd. V. Plato. ſaam, ſterk uit zwak, hitte uit koude. Integendeel wordt insgelyks klein uit groter, zwak uit ſterk, langſaam uit ſnel, koude uit hitte. Met dezelfde noodwendigheid zyn leven en dood aan elkander verknocht: en, gelyk uit een levenden een doode wordt, dus wordt uit een dooden een levende. Ten zy wy mooglyk dachten dat de natuur in dit eene geval van haren regel afwykt, en dat er, uit alle dingen, twee van het verband dezer wet ontſlagen zyn, het leven en de dood. Op dat dit bewys nog naauwkeuriger begrepen worde, moet men opmerken, dat alle veranderingen in eenen drievoudigen ſtaat beſtaan. De eerſte is die ſtaat, uit welken de veranderde zaak vertrekt; de tweede is die welken de veranderde zaak doorloopt; de derde is die, tot welken de veranderde zaak koomt. By voorbeeld, zo iemand ſlaapt, is hy zekerlyk uit den ſtaat van waken tot den ſtaat des ſlaaps overgegaan: er zyn dan twee ſtaten, de eerſte van *waking*, de derde van *ſlaap*: tusſchen dezen beiden is in het midden een tweede ſtaat en overgang van den eerſten tot den derden, te weten de ſtaat van *inſlapen*. Op dezelfde wyze, zo iemand uit den ſlaap tot het waken wederkeert, moet hy den middelſtaat doorgaan, dien wy *ontwaken* noemen. Zal iemand derhalven leven, zo moet hy noodwendig eerst dien ſtaat doorgaan welken wy *het ſterven* noemen. Derhalven wordt door het ſterven de ziel niet vernietigd, maar gaat ſlechts tot een' anderen ſtaat over."

"Verder; indien de voortbrenging rechſtreeks en niet als 't ware in eenen cirkel geſchiedde; dat is, indien al-

alle levenden geduurig den dood ondergingen en geenszins, langs eenen wederkerigen weg, uit den dood in het leven keerden, zou de geheele natuur langſamerhand uitſterven, en in een veel zwarer ſlaap en mymering gedompeld worden dan dien van Endymion in de Fabelgeſchiedenis. Doch de natuur is de behoudſter van zich zelve. Zy put zich derhalven niet uit door altoos op nieuw voorttebrengen, maar herſtelt het leven uit den dood, en brengt dus levenden uit de doden voort. Uit deze bewysredenen volgt, dat er na dit leven een ander leven zyn zal, waarin het den goeden wel en den bozen kwalyk gaan zal." Afd. V. Plato.

"Voorts zal het te meer blyken dat de ziel beſtaan hebbe eer zy in het ligchaam kwam, indien wy acht geven op den oorſprong onzer denkbeelden. Want het geen wy *leeren* noemen is niet anders dan herdenken; immers antwoorden die genen, welke op eene geſchikte wyze wegens onbekende zaken ondervraagd worden, zodanig, dat het klaarlyk blyke, dat zy de denkbeelden van die dingen reeds te voren ingewikkeld in hunne ziel bezaten. Het welk gemaklyk blyken zal, indien wy acht geven, hoe het by de herinnering en beoordeeling der dingen toegaat. Wy ondervinden namelyk dagelyks, dat wy met onze gedachten van de eene zaak op de andere gebragt worden. Zo by voorbeeld iemand Cebes ziet, zal hem te gelyk Simmia in de gedachten komen: en zo wy een mensch zien, die gelykt naar Cebes, zo vergelyken wy hem in onze gedachten met Cebes, en vellen ſtilzwygend een oordeel, in hoe verre hy naar Cebes

Afd. V. PLATO.

gelyke, en hoe verre hy van hem afwyke. En dit heeft niet alleen plaats by die zaken, welken wy door de ligchaamlyke zintuigen gewaar worden; maar ook by zodanigen, welke het verſtand zich voorſtelt, dat is, by afgetrokkene en van de ligchaamlyke natuur vervreemde denkbeelden. Want, om dit voorbeeld te gebruiken, wanneer wy eene ſchone zaak beſchouwen, van waar ontſtaat dan die gedachte, *de zaak is ſchoon?* Zekerlyk alleen daaruit, dat wy de zaak ſtilzwygende met het denkbeeld van de ſchoonheid zelf vergelyken, en beoordeelen hoe naby de zaak koomt aan dat voorbeeld van denkbeeldige ſchoonheid. Insgelyks indien wy deze of gene daad goed of ſlecht oordeelen, dan vergelyken wy deze daad, welke wy door de zintuigen gewaar worden, met onze algemeene denkbeelden van goedheid of ſlechtheid. Van waar nu hebben wy deze algemeene denkbeelden verkregen? Zekerlyk niet, gelyk ſommigen beweren, door de zintuigen des ligchaams. Want door dezen verkrygen wy de denkbeelden van byzondere dingen, welken wy beproeven en beoordeelen volgens de denkbeelden van algemeene dingen. Zelfs konden wy, indien wy niet eerst algemeene denkbeelden bezaten, de byzondere denkbeelden niet eens bevatten. Want wy zouden als dan niets hebben, waartoe, als tot een voorbeeld, wy dezelven zouden kunnen brengen, en waaruit wy dezelven zouden herkennen. Waaruit dan volgt, dat de allereerſte kundigheden van zaken niet door de ligchaamlyke zintuigen in de ziel gebragt worden, maar te vooren reeds in dezelve geweest zyn:

en

en dat derhalven de ziel reeds werking en leven bezeten hebbe, eer het ligchaam geboren wierd." Doch daar by de meesten deze bekommering diep geworteld is, dat zy, namelyk denken, dat de ziel door den dood des ligchaams ontbonden wordt, en by haar vertrek uit het ligchaam verdwynt, en als 't ware door den wind verstuift, zo laat ons onderzoeken, wat dit *ontbonden worden* eigenlyk is, en in welk eene natuur het vallen kan (p. 384—387). "*Ontbonden worden* is niets anders, dan zodanig van zyne deelen ontbloot te worden, dat dezelven van elkander afwyken, en dat het geheel, het welk uit deze deelen bestond, niet meer in wezen zy. Derhalven kan niets ontbonden worden, dan het geen uit deelen bestaat. Laat ons verder opmerken, dat alle dingen in twee soorten verdeeld worden; de eene soort is uit deelen saamgesteld, wordt door eenen geduurigen dwarrelwind van veranderingen geslingerd, en blyft nimmer in den zelfden staat: de andere soort is enkelvoudig, bestaat uit geene deelen, en is derhalven aan zo grote veranderingen niet onderworpen, maar blyft in den zelfden staat. Het saamgestelde valt onder het bereik der ligchaamlyke zintuigen, het enkelvoudige valt onder geen ligchaamlyk zintuig, maar wordt alleen door de gedachten der ziele bevat. Wat nu de ziel zelve betreft, wy kunnen niet twyfelen, of zy behoort tot het enkelvoudig soort van dingen: immers valt de ziel niet onder het bereik van eenig zintuig des ligchaams, maar wordt alleen door hare eigene werking en denking zich zelve bekend. De ziel zelve blyft altoos de-

Afd. V.
Plato.

Afd. V. PLATO.

zelfde; ſchoon het ligchaam geſtadig veranderd wordt. De ziel zelve verliest nimmer het vermogen van denken, al wordt het ligchaam verminkt en van de zinnen en derzelver ligchaamlyke werktuigen beroofd. De ziel geraakt tot de kennis eener eenvoudige en onveranderlyke natuur; het ligchaam ontvangt geene andere kundigheden, dan van onbeſtendige en veranderlyke dingen. De ziel geraakt allerbest tot de zuivere en onvervalschte waarheid, wanneer zy hare vermogens het meest in zich zelf verzameld en van het ligchaam afgetrokken heeft, en dus begeeft zy zich tot eene natuur die der hare gelyk is, en verlustigt zich in de zekere beſchouwing der waarheid. De ziel gebiedt, het ligchaam gehoorzaamt: het laatſte bekleedt de plaats van ſlaaf, de eerſte van Heer; zo dat men ook hieruit begrypen kan, welk gedeelte van den menſch godlyker zy, de ziel of het ligchaam. Daar nu tegenſtrydige dingen tegenſtrydige eigenſchappen bezitten; zo volgt, dat de ziel onontbindlyk is, dewyl het ligchaam ontbindlyk is. Gelyk derhalven na den dood de deelen des ligchaams ontbonden worden, dus blyft de ziel in wezen en vertrekt naar eene zuivere en onzichtbare plaats, tot den wyzen God: tot wien elke ziel te zekerder en ſpoediger komen zal, naar mate zy zich in dit leven zuiverer en reiner zal bewaard hebben van de wellusten des ligchaams. Doch die genen, welken in dit leven aan het ligchaam ten dienst geſtaan hebben, en met het ligchaamlyke beſmet zyn, zoeken na hunnen dood andere ligchamen, om daarin op nieuw geboren te worden."

"In-

"Indien iemand dit gevoelen beweeren wilde, dat *de ziel eene overeenſtemming* (*Harmonia*) *is*, ontſtaande uit eene juiſte tempering van vocht en droogte, warmte en koude, zo kan men hem wederleggen (p. 390 — 392), door aan te tonen, dat wel de gezondheid des ligchaams door eene zodanige tempering te weeg gebragt wordt; doch dat het niet te begrypen is, op wat wyze daaruit het vermogen van denken ontſtaan zou: dat het ook met de algemene ondervinding ſtrydig is, te ſtellen dat het denken beſtaat in zulk eene tempering en overeenſtemming; daar in de gedachten der menſchen veeleer ſtrydigheid dan overeenſtemming gevonden wordt." Afd. V. Plato.

"Eindelyk moet men opmerken, dat de natuur van de ziel dezelfde is als die der onzichtbare dingen, dat is van de Ideën en Esſentien (p. 394 — 396.) Want, op dat iets ſchoon zy, wordt het byzyn van ſchoonheid vereischt; op dat iets warm zy, wordt het byzyn van warmte vereischt: op dat iets bezield zy en leve, wordt het byzyn eener ziele vereischt: en dus is het gelegen met alle andere zaken. Nu kan, by voorbeeld, iets dat warm is wel koud worden, doch de warmte zelf kan nooit koude worden. Eene ſchone zaak kan leelyk worden, doch de ſchoonheid zelf kan nimmer leelykheid worden. Want wanneer de koude ergens bykoomt, vertrekt de warmte, doch zy wordt niet zelve in koude veranderd; wanneer de leelykheid ergens bykoomt, vertrekt de ſchoonheid, doch wordt niet zelve in leelykheid veranderd. Dus vertrekt de ziel by de komst van den dood, doch wordt niet zelf

Afd. V. PLATO.

in den dood veranderd. Want door de tegenwoordigheid der ziele, wordt het ligchaam bezield en levend; en de natuur der ziele is dezelfde met die der Ideën en Esſentiën, die altoos beſtaan, en hun vermogen nimmer verliezen. Derhalven is de ziel onſterflyk."

Dit is de korte inhoud der bewyzen, die in den Phaedon voorgedragen worden, voor zo verre zulks mooglyk was, in een kort en duidlyk begrip gebragt. Doch wy moeten nog van elk in 't byzonder met weinig woorden iets aanmerken.

Het eerſte ſteunt op de Godlyke voorzienigheid en de belemmering van het ligchaam, "De ziel kan, terwyl zy in het ligchaam is, de waarheid en de deugd niet verkrygen. Doch de menschlyke dingen worden door de Godlyke Voorzienigheid beſtierd, die inzonderheid voor die genen zorg draagt en hen beſchermt, die in dit leven zich op waarheid en deugd hebben toegelegd, dezen zullen na den dood des ligchaams deze goederen verwerven." In de daad deze bewysreden bezit een' hogen graad van waarſchynlykheid.

De kracht van het tweede bewys beſtaat hierin, dat men uit de vergelyking van alle de overige veranderingen, die in de natuur voorvallen, aantone, dat de dood geenszins een overgang tot niets, maar een overgang tot een' anderen ſtaat is. De uitmuntende Wysgeer Moſes Mendelsſohn heeft de kracht van dit bewys voortreflyk begrepen, en verklaard in zyne verhandeling over de Onſterflykheid, Phaedon genaamd. "Want, daar alle verandering in de natuur der dingen

al-

allengskens en trapswyze geschiedt; zo geschiedt die verandering, waar door iets uit het leven tot den dood, dat is, uit het zyn tot het niet zyn, overgaat, niet trapswyze; en hoe zeer men ook iets verminderen moge, de afstand van het niets zal daarby echter altoos even groot zyn. De ziel kan derhalven door de krachten der natuur niet vernietigd worden." Afd. V. Plato.

Het derde bewys is gebouwd op twee gronden, waar van de een zeker, de ander onzeker is. Het is zeker en door oude en latere Wysgeeren aangenomen, dat er in de natuur niets nieuws ontstaat, en dat er niets vergaat; dat het ontstaan en vergaan geenszins geschiedt uit niets, maar door samenvoeging en ontbinding der deelen. Onzeker is het, dat alle zielen reeds bestaan hebben eer zy in de ligchamen kwamen, en dat er geene nieuwe zielen door God zelf geschapen worden, of door eene samenvoeging van stofdeelen ontstaan. Doch uit de leer van Plato, zo in 't geheel als byzonderlyk uit dat gedeelte, het welk de Voorzienigheid betreft, volgt, dat de zielen, indien zy onmiddelyk door God geschapen worden, niet te gelyk met het ligchaam vergaan. Op dat derhalven deze onzekere grond van bewys tot zekerheid gebragt worde, moet men aantonen, dat het denkvermogen der ziele niet ontstaan kan uit de samenvoeging van stofdeelen: het welk Plato in zyne zesde bewysreden tracht te voldingen.

Het vierde strekt ten betoge, dat de zielen reeds algemene kundigheden wegens de dingen gehad hebben eer zy in de ligchamen kwamen; en is zodanig

 be-

AFd. V. PLATO. behandeld, dat ik er zeer aan twyfele, of de latere voorſtanders der aangeborene denkbeelden wel iets ſcherpzinnigers en fyners uitgedacht hebben, om hunne zaak te voldingen. Daar zyn namelyk wegens den oorſprong en het beginſel der denkbeelden twee tegen elkander overſtaande gevoelens van Wysgeeren: het eene van Ariſtoteles en Locke, die vastſtellen dat het beginſel van kennis gelegen is in de zintuigen des ligchaams, en dat door dezelven het eerst de denkbeelden der uiterlyke dingen in de ziel, die als 't ware naakt en ledig van alle kundigheid is, worden ingebragt: het ander gevoelen is van Plato, die beweert, dat er alrede denkbeelden in de ziel geweest zyn eer zy in het ligchaam kwam; dewyl zy anders de beeldtenisſen der uiterlyke zaken, die zich voor hare zintuigen opdoen, niet zou kunnen aannemen en als 't ware herkennen, indien zy niet eerst andere denkbeelden bezat, met welken zy die van buiten haar toegebragte beeldtenisſen vergelyken en beoordeelen kan. Dit is de kracht van het Platonisch bewys, welk gemeenlyk door de Uitleggers niet wel begrepen is. Leibnitz is het gevoelen van Plato gevolgd, en heeft het onder den naam van de *leer der aangeboren denkbeelden* verbreid. Doch Plato heeft hieruit getracht te betogen dat de ziel reeds te voren in andere ligchamen geweest was. Leibnitz hield zich met dit ééne voldaan, dat de ziel kundigheden bezeten heeft eer zy in het ligchaam kwam.

De betogende kracht van het vyfde bewys moet afgeleid worden uit de algemene verdeeling van Plato, waar

waar door hy de geheele zelfstandigheid der dingen in twee tegen elkander overstaande soorten verdeelt, in *onstoflyk* en *saamgesteld*, van welke beide soorten de laatstgenoemde ontbonden wordt, en gestadig verandert; de eerste niet kan ontbonden worden en altoos aan zich zelf gelyk is. De waarheid dezer verdeeling wordt ontkend door de Stoicynen, Epicuristen en die genen onder de latere Wysgeeren, welke *Materialisten* genoemd worden. Doch indien dit aan Plato toegestemd wordt, is er geene reden om niet insgelyks dat geen toe te stemmen, het welk daaruit volgt, dat namelyk de ziel onstoflyk is en door den dood des ligchaams niet ontbonden wordt. Want dit wordt van Plato door eene naauwkeurige vergelyking tusschen de ziel en het ligchaam betoogd. Eindelyk brengt hy dit bewys over op de Godlyke Voorzienigheid, leerende dat de zielen door God tot waarheid en deugd gevormd zyn: en dat derhalven ieders toekomende staat daarna zal ingerigt wezen, naar mate hy in dit leven aan deze Godlyke wet zal gehoorzaamd hebben. Want dat die genen, die zich op waarheid en deugd toegelegd hebben, tot God, die de oorsprong van waarheid en deugd is, komen zullen; maar dat die genen, welken aan de wellusten des ligchaams ten dienste gestaan hebben, op nieuw een ligchaam zullen zoeken en daarin geboren worden.

AFD. V.
PLATO.

Het zesde bewys strekt om het gevoelen te wederleggen van die geenen, die de ziel in zekere aandoening (*affectio*) des ligchaams en in eene tempering van vochtigheid en warmte, droogte en koude gesteld hebben;

Afd. V. PLATO. ben; zo als Parmenides, Zeno en anderen. De ſterkte van dit bewys is zeer groot en breedvoeriger ontwikkeld, door latere Wysgeeren, die het voetſpoor van Plato verder gevolgd zyn, en eene voortreflyke betoging aan het licht gebracht hebben, waar door bewezen wordt, *dat het vermogen van denken in het ligchaam geen plaats kan hebben, dewyl alle deszelfs handelingen en aandoeningen beſtaan in verplaatſing der deelen en beweging.*

Aan het zevende bewys kan ik myne toeſtemming niet geven, en ik dien er met een enkel woord iets op aan te merken. Deszelfs ſterkte moet hier in beſtaan: "De Esſentiën der dingen zyn beſtendig en onveranderlyk: Nu is de Esſentie van de ziel gelegen in denking: het is derhalven onmooglyk dat de ziel ooit hare denking verlieze. Hier uit volgt dan dat de ziel onſterflyk is." Deze gevolgtrekking kan ik geenszins toeſtemmen. Want, om niets te zeggen wegens andere gedeelten van het bewys, die men zou kunnen berispen; Plato verwart de ſoorten van *werklyk beſtaande* en *bloot mooglyke* dingen onder elkander. Immers, hoewel men zich geene zaak, die in beweging is, anders kan voorſtellen, dan zodanig dat dezelve van plaats verandere, volgt echter hier uit niet de minſte noodzakelykheid dat de zaak altoos in beweging zou moeten zyn, of altyd beſtaan. Ik ſta derhalven toe, dat wy ons eene ziel niet anders kunnen verbeelden, dan zodanig dat zy leve, maar echter ſta ik daarom geenszins toe, dat hier uit noodzakelyk volge, dat de ziel altoos leve of altoos beſta. Doch

Pla-

Plato is tot dit gevoelen gekomen ingevolge zyner eigene beginfelen. Want, daar hy ftelde dat de Ideën in de daad beftonden en eeuwig waren, en daar hy aan de zielen de natuur der Ideën toeëigende, moest hy ook gevolglyk ftellen, dat de zielen even min van het leven kunnen beroofd worden, als, by voorbeeld, een driehoek van zyne drie zyden kan beroofd worden, en echter een driehoek blyven. AFD. V. PLATO.

Wy hebben nu het Wysgeerig gedeelte der leere van Plato befchouwd, in het welk bewezen wordt, *dat de zielen onfterflyk zyn*. Het andere gedeelte, waarin geleerd wordt, *hoedanig die ftaat na dit leven zyn zal*, is op eene fabelachtige en dichterlyke wyze van Plato behandeld, waarom het ook niet tot het oogmerk van dit onderzoek behoort, het zelve geheel hier by te brengen. Daar zyn vier plaatfen, alwaar Plato, dit ruime veld als 't ware voor verdichtfelen gevonden hebbende, daarin heeft uitgeweid en het zelve dichterlyk opgefierd, in den Phaedrus, den Phaedon, den Gorgias en het tiende boek over het Gemeenebest. Niemand werpe my hier tegen, dat Plato deze berichten niet als verdichtfelen, maar als ware zaken verhaalt; daar hy zelf in den Gorgias (p. 312 E.) en het tiende boek over het Gemeenebest (p. 518 F.) deze verhaalen aanvangt met eene inleiding, waarin hy zegt, dat hy geen verdichtfel maar waarheid verhaalt. Want in de eerfte plaats ziet ieder een, die eenigfins de gewoonte van Plato kent, dat zulks niet in ernst, maar op den fchertfenden toon van Socrates gefproken is. Ten anderen zegt Socrates

 zelf

Afd. V. Plato. zelf uitdruklyk in het verhaal wegens de verſchillende gewesten van Hemel en Hel, 't welk aan het eind van den Phaedon gevonden wordt (p. 401. A.) "*Dat de ſtaat der ziele na den dood in de daad zodanig geſteld is als ik verhaald heb, dit behoort geen verſtandig mensch te verzekeren, maar dat dezelve, terwyl onze zielen onſterflyk zyn, op deze of dergelyke wyze geſteld is, dit mag men gerust verzekeren en op deze overtuiging vertrouwen.*" Laat ons dan zien wat er in deze verdichtſelen gevonden wordt, het welk Plato zelf heeft kunnen aannemen, en het welk met zyne Wysgeerige gevoelens overeenſtemt.

In den Gorgias vinden wy het volgende: "De ziel, na den dood tot de onderaardſche gewesten vertrekkende, wordt naakt geoordeeld, op dat niets de Reehters beletten zou haar inwendig te beſchouwen. Want de zielen krygen door de zonden en euveldaden, die zy in dit leven bedreven hebben, zweeren en ſtriemen. De Rechters, die zweeren onderzocht hebbende, vellen vonnis, of de zielen geneeslyk zyn of niet. De geneeslyken worden verbeterd en gezuiverd met veelvuldige pynen. De ongeneeslyken worden in eeuwigheid geſtraft met de vreeslykſte pynigingen, door welken zy zelf geene nuttigheid erlangen, maar anderen ten voorbeelde geſteld worden."

Uit den Phaedon: "Elke ziel heeft haren geleigeest, deze voert haar wanneer zy uit het ligchaam vertrekt naar de onderaardſche gewesten; de verſtandige zielen gewillig, de dwazen en aan het ligchaam overgegevenen

nen tegen haaren zin. Dus in ééne plaats door haare geleigeesten gebragt zynde, worden zy aldaar geoordeeld. Die genen, welken zich middelmatig in dit leven gedragen hebben, worden voor hunne slechte daden zodanig gestraft, dat zy gezuiverd en in gezondheid hersteld worden, en ontvangen de beloning hunner goede daden. Die grotere doch echter geneeslyke misdaden begaan hebben, by voorbeeld, doodslagers en beledigers hunner ouderen, ondergaan zwaardere straffen, van welken zy niet eerder verlost worden, dan zy die genen, welken zy beledigd hebben, voldaan en verbeden hebben. Doch die genen, welke ongeneeslyke misdaden begaan hebben, door veelvuldige en gruwelyke moorden te bedryven, worden in den Tartarus geworpen, waaruit zy nimmer verlost worden; eindlyk komen die genen, welke heilig geleefd hebben, in een hemelsch gewest, en inzonderheid zullen die genen, die hier ware Wysgeeren geweest zyn, altoos aldaar wonen, en nimmer in ligchamen wederkeren. Dit verblyf der gelukzaligen is wel op deze zelfde aarde, maar op eene verhevene en hemelsche plaats. Want onze lucht is by hen hetzelfde dat by ons water is: en, gelyk by ons de lucht is, is by hen de aether; alles is er zuiverer, helderer en fyner: zy zyn met scherper zintuigen begaafd, van een uitgebreider verstand en genieten eene nadere gemeenschap met de Goden. Wy houden op de zelfde wyze ons verblyf in de benedenste lucht, gelyk de visschen in de diepte der Zee: eenige weinige heffen het hoofd omhoog in den zuiverer aether; by ons is alles dik en aardsch,

AFD. V. PLATO.

AFD. V. PLATO. onze zintuigen zyn ſtomp, ons verſtand traag, niets is er waarlyk en zuiver goed."

Uit het tiende boek over het Gemeenebest. "Daar zyn twee openingen in de aarde, en regt over dezelven zyn twee openingen in den hemel, door welken de zielen op en afklimmen. In het midden zitten de Rechters, die over de zielen oordeelen, en hen met zekere tekenen hunner goede en kwade daden merken. Zy verzenden de goeden ter rechterhand naar boven, de ſnoden ter ſlinkerhand naar beneden. Deze omloop, dien de zielen volvoeren, geſchiedt in duizend jaren; die euveldaden bedreven hebben, worden telkens om de honderd jaren geſtraft, zo dat zy tienmaal ſtraffe lyden voor hunne ſnode daden, indien zy zich door doodſlagen en beledigingen wredelyk jegens anderen gedragen hebben: Op dezelfde wyze ontvangen de goeden tienwerf de beloning hunner brave daden. Doch er zyn ook ongeneeslyke boosdoeners, welker ſtraffen geenszins binnen den omloop van duizend jaren bepaald is, maar telkens vernieuwd wordt, by voorbeeld heiligſchenders, dwingelanden en dergelyken. Wanneer de duizend jaren voltallig zyn, worden de zielen gebragt ter plaatſe waar hun nieuwe levens uitgedeeld worden, alwaar zy vooral een voorzichtig oordeel nodig hebben, op dat zy niet, door den ſchyn bedrogen, een ſlechter ſoort van leven voor een beter verkiezen: de meesten nochtans volgen de geneigdheden van hun voorig leven in het verkiezen van een nieuw leven. Na dat zy ieder een leven gekozen hebben, worden zy elk door haren geleigeest

in

in de ligchamen ingevoerd. Eerst echter doorwaden zy het veld en de rivier der vergetelheid, en naar mate zy uit dezelve meer of minder gedronken hebben, verliezen zy de geheugenis hunner voorige handelingen. Ook kiezen de zielen zich niet alleen levens van menschen uit, maar ook van beesten. Doch ieders geleigeest blyft haar bestendig by als gids en uitvoerder van die zaken, welken in haar nieuw leven zyn vastgesteld." Afd. V. PLATO.

Uit den Phaedrus: "De ziel is gelyk aan eene gevleugelde zelfstandigheid (*natura*) welke bestaat uit een menner met twee Paarden, een goed en een slecht Paard. (Dit zyn de drie deelen der ziele; de menner verbeeldt het *redelyke* (τὸ λογικὸν), de Paarden het *onredelyke* gedeelte (τὸ ἄλογον): het beste Paard is *de moed* (θυμὸς), het slechtere *de begeerte* (ἐπιθυμία).) Ieder ziel behoort als 't ware tot een choor, en staat onder de bescherming van een uit de elf Goden, die in den hemel zich onthouden; want Vesta bewaart haar verblyf. De zielen die tot het choor van elke Godheid behooren, kunnen niet allen op gelyke wyze hare Godheid volgen. Zodanig eene ziel, welke haar volgen kan, heft het hoofd boven den top des hemels, en beschouwt aldaar de ware en eeuwige waarheid, en blyft in veiligheid tot den tweeden omgang der Goden; en zo zy als dan hare Godheid wel gevolgd heeft, en indien zy het zelfde in de volgende omlopen altoos zal gedaan hebben, blyft zy altoos in veiligheid. Want in dat verblyf der zuivere en eeuwige waarheid worden haare vleugelen gevoed en ver-

 sterkt

Afd. V. Plato.

ſterkt. Doch de zielen, welker Paarden den menner in de war geholpen hebben, vallen op de aarde met uitgevallene en gebrokene vlerken, en begeven zich in ligchamen, niet ten eerſten van dieren, maar van menſchen; en zy begeven zich in verſchillende ligchamen, naar den verſchillenden graad en mate der wysheid waar mede zy begaafd zyn. De beste ziel, en die in het verblyf der zuivere en eeuwige waarheid het meest gezien heeft, koomt in het ligchaam van een Wysgeer: die minder gezien heeft, koomt in een ligchaam van een minder ſoort. Zy keeren niet weder in den zelfden ſtaat waarin zy eerst geweest zyn, voor dat de tyd van tienduizend jaren vervuld is; want in dien tusſchentyd krygen zy nieuwe vleugelen. Die zielen alleen, welke de Wysbegeerte waarlyk betracht hebben in die achtereenvolgende levens, krygen binnen den tyd van drieduizend jaren hunne vleugelen weder, en keeren tot hunnen vorigen ſtaat. De overige zielen worden, als hun eerſte leven geëindigd is, geoordeeld, en ten deele om ſtraffe te lyden onder de aarde gezonden, ten deele om beloningen te ontvangen tot een hemelſche verblyfplaats verheven. Wanneer duizend jaren verlopen zyn, keeren beide die ſoorten van zielen weder, om een nieuw ſoort van leven uit te kiezen, het welk ieder met volkomene vryheid kiest. Waarby het gebeurt dat menigmaal eene menſchelyke ziel zich in het ligchaam van een dier begeeft, en dat eene ziel, die in den beginne menschlyk geweest is, uit een dier zich in een menschlyk ligchaam begeeft."

Dit

Dit is byna alles dat uit deze fabelen tot eenen Wysgeerigen zin kan overgebragt worden, met achterlating van veele verdichtselen en dichterlyke namen, zo als Minos, Rhadamantus, den Styx, Acheron en dergelyken. Zo men ondertusschen dat geen, het welk wy bygebragt hebben, vergelykt met het geen Plato verhandelt in den Timaeus (p. 531), kan men met veele waarschynlykheid het volgend gevoelen, wegens den staat na dit leven, aan Plato toeschryven: "Dat de zielen na dit leven bestaan zullen op dezelfde wyze als zy te voren bestaan hebben. Dat er na den dood des ligchaams een oordeel over haar gehouden wordt in het ryk der doden, en dat er straffen en beloningen vastgesteld worden. Dat de straffen by haar eigenlyk als geneesmiddelen aangewend worden, de ongeneeslyke zielen uitgezonderd, die altoos in den Tartarus blyven, en ten voorbeelde strekken om anderen van euveldaden afteschrikken. Die zielen, welken in dit leven de Wysbegeerte waarlyk betracht, zich in de beschouwing der waarheid geoeffend, en zich zuiver en rein van de besmetting der ligchaamlyke wellusten bewaard hebben, dezen blyven by de Goden en keeren niet weder in ligchamen. Die genen, welke meer bevlekt geweest zyn met zonden en met de besmetting der wellusten, worden eerst gezuiverd en lyden straffe; doch ontvangen echter insgelyks beloningen, zo zy iets goeds in hun leven verricht hebben. Doch naar eenen langen omloop van jaren keeren zy weder in nieuwe ligchamen, zo dat aan ieder vrye keur gegeven wordt welk soort van leven hy

AFD. V. PLATO.

Afd. V. PLATO.

kiezen wil. Naar mate zy dit leven deugdſaam of zondig zal doorgebragt hebben, zal 't haar, na den dood des ligchaams, wel of kwalyk gaan. Geene ziel keert weder tot haren eerſten en voorigen gelukſtaat, indien zy zich niet door de Wysbegeerte van alle beſmetting der ligchaamlyke dingen gezuiverd heeft."

Wegens het getal der jaren, binnen het welk de omloop der zielen volbragt wordt, is Plato zich zelf niet gelyk; want aan ſommigen ſchryft hy duizend jaren, aan anderen tien duizend jaren toe; zo dat men ligtlyk bemerkt, dat hy wegens dat getal niets zekers heeft vastgeſteld. De bewysredenen, met welken hy de zielverhuizing bevestigd heeft, kan men deels uit de gantſche leer en het Wysgeerig ſtelſel van Plato, deels uit byzondere plaatſen opmaken. Want hy heeft dat gevoelen geenszins zonder bewys blotelyk voorgeſteld, gelyk de Pythagoristen: maar hy heeft de redenen voor het zelve uit de natuur der ziel zelve getracht te verklaren. "Want de ziel, door de gewoonte van een vorig leven verkleefd aan de begeerte der wellusten, zoekt zich zelf zodanig een ligchaam, dat best geſchikt is ter vervulling van die begeerten: zy wordt bedrogen door haare onkunde wegens het waare goede, waar door zy, by de verkiezing van een nieuw leven, het ſlechter voor het betere kiest." En dus hebben de latere Wysgeeren het gevoelen van Plato begrepen, gelyk aangemerkt is door Wyttenbach over Plutarchus (*a*).

Wy

(*a*) De Ser. Num. Vind. p. 113.

Wy hebben derhalven gezien dat Plato zich uitmuntende verdiensten verworven heeft wegens de leer der onsterflykheid, en dezelve niet alleen door zyne welsprekenheid by de meesten aanneemlyk gemaakt, maar ook met bewyzen bevestigd heeft: onder welke bewyzen sommigen zeer waarschynlyk, sommigen duisterer zyn, maar in welken echter de zaden als 't ware verborgen liggen, door welker opkweking latere Wysgeeren aan deze leere eene grotere zekerheid hebben bygezet. Hoedanig ondertusschen die staat na dit leven zyn zal, dit heeft Plato wel in zo verre met waarschynlykheid te kennen gegeven, dat het er den goeden wel en den snoden kwalyk gaan zal: dat de gelukzaligheid bestaat in waarheid en deugd; en dat in derzelver tegenovergestelde de rampzaligheid gelegen is: doch het geen hy nog daarenboven byzonderlyk wegens dezen staat heeft voorgesteld, dat alles, hoewel hy getracht heeft hetzelve waarschynlyk te maken, is echter ten uitersten onzeker en duister. AFd. V. PLATO.

Ik gaa over om iets wegens de opvolgers van Plato te zeggen. Uit zyne leeringen zyn voornamelyk twee leeraren der Wysbegeerte voortgekomen: Speusippus, dien hy als erfgenaam van zyne leer in de Academie naliet: en Aristoteles, die, van zynen leermeester in gevoelens verschillende, zelf eene nieuwe schole in het Lyceum oprigtte. Doch de leeraren die in de Academie elkander opgevolgd zyn, zyn geenszins allen bestendig in het zelfde gevoelen gebleven; het welk de reden is dat er verscheidene Academische secten ge- ACADEMISCHE WYSGEEREN.

Afd. V. Academische Wysgeeren. geteld en genoemd worden. De eerste heeft geduurd van Speusippus tot Crantor, welke Wysgeeren door dezelfde leer als Plato gebloeid en daaraan bestendig zich gehouden hebben. De tweede is opgericht door Arcesilas; de derde door Carneades; welke beiden volstrekt niets vaststelden, maar tegen alles redentwisten, en de beginselen van alle kennis door twyfelingen op losse schroeven stelden. Carneades had tot zynen leerling Clitomachus: onder de toehoorders van dezen was Philo de leermeester van Cicero, die veel van die twyfeling liet varen en nader kwam aan de oude leerwyze van Plato, waarom dan ook van hem af de vierde Academische secte gerekend wordt. Eindlyk was er Antiochus, die in veele stukken de Stoicynen gevolgd heeft; waarom hy voor de oprichter eener vyfde Academische secte gehouden wordt. Daar ondertusschen de schriften van alle deze Wysgeeren verloren gegaan zyn, zullen wy kortelyk aantekenen welk het gevoelen der eerste Academische secte wegens de onsterflykheid der ziele geweest zy. Want van deze secte alleen kunnen wy, uit sommige berichten van andere Schryveren, eenige gissingen opmaken.

Speusippus. SPEUSIPPUS heeft, volgens Diogenes Laertius (a), zich by de leer van Plato bestendig gehouden, en ook over de ziel geschreven.

Xenocrates. Zyn opvolger XENOCRATES overtrof hem in roem

(a) Lib. IV. § 1. en 4.

roem van geleerdheid, en heeft het gevoelen van Plato door veele ſchriften opgehelderd, waar onder een boek was *over de ziel*, volgens het bericht van Diogenes Laertius (*a*). Men heeft ook van hem een boek gehad *over den dood* (*b*). Marſilius Fanus, en na hem anderen, hebben beweerd, dat dit boek het zelfde was als de *Axiochus*, die nog heden op den naam van Aeſchines doorgaat. Doch te onregt: want de Axiochus zweemt veeleer naar den ſtyl van een' Sophist, en ſtemt met het gevoelen van Xenocrates niet genoegſaam overeen. Immers heeft Xenocrates, in navolging der Pythagoristen, gezegd, *dat de ziel een getal is het welk zich zelf beweegt*, en vastgeſteld, dat dezelve van alle gedaante en ligchaamlyke ſamenvoeging geheel vervreemd is, volgens het bericht van Cicero (*c*), met wien men Plutarchus (*d*) vergelyken moet. In de leerſtellingen wegens de natuur der Geesten (*Daemones*) en der dieren, is hy ook de Pythagoristen gevolgd, gelyk blykt uit Clemens van Alexandria (*e*), by wien men Brucker (*f*) kan voegen.

AFD. V. ACADEMISCHE WYSGEEREN. XENOCRATES.

CRANTOR heeft zich een groot gezag verworven in de Wysbegeerte, zo door zyne verdere kundigheden, als door de uitgave van een alleruitmuntendst boek over de *Vertroosting*, het welk door de Ouden menigwerf geprezen en nagevolgd is; by voorbeeld, door

CRANTOR.

(*a*) Lib. IV. § 13. (*b*) Idem L. IV. c. 21.
(*c*) Tusc. I. 10. alwaar Daviſius meer plaatſen heeft bygebragt.
(*d*) De Anim. procreatione ſecundum Platonem in Timaeo T. II. p. 1012. D.
(*e*) Strom. Lib. V. p. 590. C. (*f*) Tom. I. p. 739.

Afd. V. Academische Wysgeeren Crantor.

door Cicero, Seneca, Plutarchus en anderen: die ons geenen twyfel overlaten, of daarin zyn veele troostredenen van de Onsterflykheid der Ziele ontleend geweest. Plutarchus (a) meldt ons zyn gevoelen over de zelfstandigheid der ziele, waaromtrent hy, gelyk voor hem Plato, beweerde, dat dezelve uit een hartstogtlyk en een verstandlyk deel bestaat. By denzelfden Plutarchus (b) is een fragment uit zyne vertroosting overig, in het welk hy ook daarin met Plato overeenstemt, dat hy zegt, dat het bederf der zielen uit de besmetting der ligchaamlyke zaden ontstaat.

Doch terwyl, gelyk ik gezegd heb, de schriften van alle deze Wysgeeren verloren zyn, zullen wy hun gevoelen, gelyk ook dat van Philo, volkomener uit Cicero kunnen opmaken, wegens wien wy in 't vervolg byzonderlyk moeten handelen.

(a) L. cit. Tom. II. p. 1012. D. F. (b) T. II. p. 104. C.

ZESDE AFDEELING.

Over Aristoteles.

Afd. VI. Aristoteles.

De naastvolgende op Plato in tydorde en gezag was Aristoteles, wegens wien van ouds af hevige ge-

geschillen onder de Wysgeeren geweest zyn, of hy de ziel onsterflyk of sterflyk gesteld heeft. Zo in het algemeen waar was, het geen Cicero op yerscheidene plaatsen gezegd heeft, dat er in 't geheel geen onderscheid geweest zy tusschen de oude Academische en de Peripatetische Wysgeeren (*a*), behoefden wy by dit geschil in 't geheel niet stil te staan. Doch het oordeel van Cicero geldt alleenlyk met betrekking op de leerwyze en eenige stellingen van beide secten. En men kan niet ontkennen dat Aristoteles van Plato verschild hebbe, zo in veele andere stukken, als over de natuur der ziele. Of hy ook wegens de onsterflykheid van hem verschild hebbe staat ons nu te overwegen. Ik had, in de daad, my uit dit geschil wel aldus kunnen redden, door hetzelve te beslisschen volgens het gezag van die genen, welke in onze latere tyden het aangeroerd hebben, van Cudworth namelyk en deszelfs uitlegger Mosheim (*b*), of volgens Brucker (*c*), die deze zaak beter behandeld heeft. Doch ik denk dat er van my in zodanig een onderzoek, het welk onder uw geleerd oordeel geschiedt, myne Heeren! geenszins gevorderd wordt, dat ik zulke zaken, welke door anderen reeds voorlang gezegd en algemeen bekend zyn, herhale, maar wel dat ik de zaak uit de beginselen zelf en uit de bronnen der Ouden ophaale. En ik hoop op deze wyze in staat te zyn om U iets voorteстellen, dat de goedkeuring van uw oordeel moge wegdragen. Dat

AFD. VI. ARISTOTELES.

(*a*) Acad. I, 9. Off. III., 4.
(*b*) Syst. Intell. T. 1. pag. 88. (*c*) Histor. Crit. Phil. T. 1. p. 824.

AFD. VI. ARISTOTELES.

Dat Ariſtoteles wegens de onſterflykheid der ziele met Plato overeenſtemt, wordt beweerd door Hierocles (*a*) en een' ongenoemd Schryver over het leven van Pythagoras (*b*), als mede nog duidelyker niet alleen met woorden, maar ook door redeneering, door Simplicius ad Ariſtot. de Anim. L. III. p. 69. De meeste Alexandrynſche Wysgeeren namelyk, die ook onder den naam van latere Platonisten en Eclectiſchen bekend zyn, lagen er zich op toe om Ariſtoteles met Plato overeen te brengen. Zy hebben echter niet allen zulks gedaan, want Plotinus en Porphyrius (*c*) berispen het gevoelen van Ariſtoteles wegens de zelfſtandigheid der ziele, als beſtaande in eene Ἐντελέχεια: gelyk ook Jamblichus (*d*) om eene andere reden. Ook ſchynt de Schryver over de Gevoelens der Wysgeeren (*e*) de onſterflykheid in dit geval te begunſtigen, daar hy dit gevoelen van Ariſtoteles voordraagt: "De dood behoort tot het ligchaam, niet tot de ziel; want nimmer heeft er eene vernietiging der ziele plaats." Doch deze plaats is overgeſlagen by den uitſchryver van dat zelfde werk, die valſchelyk op den naam van Galenus doorgaat, waarom ik zonder eenige twyfeling myne toeſtemming geve aan den laatſten Uitgever van dat boek, Corſinus, welke vastſtelt, dat die plaats verkeerdlyk in den text van dien Schryver is ingeſlopen.

De Schryver, die op den naam van Origenes doorgaat

(*a*) De Prov. & Fato ap. Phot. Bibl. cod. CCXIV.
(*b*) Ed. Kuſteri Sect. 14. (*c*) Ap. Euſeb. Pr. Euang. XV. 10. 11.
(*d*) Ap. Stob. Ecl. Phyſ. L. I. p. 107. (*e*) L. V. 25.

gaat (*a*), heeft een foort van middenweg zoeken te houden: eene plaats by hem luidt aldus: "*Plato ftelt de ziel onfterflyk; Ariftoteles denkt dat dezelve wel in wezen blyft na den dood des ligchaams, maar naderhand echter verdwynt in de vyfde hoofdftoffe, welke hy ftelt behalven de vier anderen, en welke hy beweert dat fyner dan de lucht en als een foort van geest is.*" Niet ongelyk hieraan is het gevoelen dat de zogenaamde Plutarchus (*b*) voorftelt: "*Ariftoteles en Dicaearchus zeggen, dat er in de dromen, wegens de verrukking, eene Goddelyke voorzegging plaats heeft; dewyl zy denken, dat de ziel wel niet onfterflyk, maar nochtans Godlyk is.*" Hier mede ftemt Sextus Empiricus (*c*) overeen, daar hy zegt, "dat de menfchen het denkbeeld van eene Godheid ook door de dromen verkregen hebben, en daar toe gebragt zyn, om te denken, dat de Goden gelyk zyn aan onze ziel."

AFD. VI. ARISTOTELES.

Dat de ziel volgens het gevoelen van Ariftoteles fterflyk is, wordt ons uitdruklyk bericht door Alexander van Aphrofidium, wiens gezag door de meeste lateren gevolgd is, gelyk Mosheim en Brucker (*d*) te regt aanmerken. Juftinus de Martelaar (*e*) zegt reeds in de opgave van het verfchil tusfchen Plato en Ariftoteles: *Wat Plato betreft, deze zegt uitdruklyk, dat alle zielen onfterflyk zyn, doch Ariftoteles, die haar eene "Entelechia" noemt, beweert, dat zy niet onfterflyk maar fterf-*

(*a*) In Philofophum. c. 20.
(*b*) De Plac. Philof. V. 1. (*c*) Adverf. Mathem. IX. 20.
(*d*) Locis citatis. (*e*) Coh. ad Gentes p. 7. E.

Afd. VI. ARISTOTELES. *ſterflyk is. Plato zegt, dat zy altoos beweegt; Ariſtoteles beweert, dat zy zelf onbeweeglyk, maar de voorgangſter aller beweging is.* By dezen voege men Atticus, een zeer geleerd Platonist, uit wien eene plaats bewaard is by Euſebius (*a*); die wel niet verzekert, dat Ariſtoteles uitdruklyk zou gezegd hebben, dat de ziel ſterflyk is, maar echter beweert, dat zulks uit de overige ſtellingen van dien Wysgeer volge.

Ondertusſchen ſchynt dit geſchil wegens het waar gevoelen van Ariſtoteles in Cicero's leeftyd nog niet betwist geweest te zyn. Want Cicero (*b*) maakt van deszelfs gevoelen over de natuur der ziele op zulk eene wyze gewag, dat hy zonder twyfel het zelve ter bevestiging van de onſterflykheid aanneemt. "*Ariſtoteles* (zegt hy) *die alle anderen (waar van ik Plato echter altoos uiezondere) verre overtreft in verſtand en naauwkeurigheid, wanneer hy de vier bekende ſoorten van hoofdſtoffen, waaruit alles beſtaat, had vastgeſteld en aangenomen, denkt, dat er zekere vyfde zelfſtandigheid is, waaruit de ziel beſtaat. Want hy oordeelt dat het denken en vooruitzien en leeren en onderwyzen en uitvinden en zo veele andere zaken, herinneren, liefhebben, haten, begeeren, vrezen, beangst zyn, verblyd zyn, deze en dergelyke zaken, zegge ik, oordeelt hy, dat in geen van die vier ſoorten gevonden worden. Hy gebruikt dan om dit te verklaren eene vyfde ſoort, die geenen vasten naam heeft, en noemt dus de ziel zelf met eenen nieuwen naam* Ἐντελέχεια, *als 't ware zekere voortduurende en beſtendi-*

(*a*) Praep. Euang. XV. 9. (*b*) Tuſc. Diſp. I. 10.

dige beweging." Cicero besluit hieruit in 't vervolg (*a*), dat de zelfstandigheid der Goden en der zielen eene en dezelfde is, daar hy zegt: "*Doch zo er eene vyfde zelfstandigheid is, die door Aristoteles het eerst is ingevoerd, dan is deze zelfstandigheid die der Goden en der zielen.*" Vervolgens het gevoelen van Aristoxenus berispende, die beweerde dat de ziel in eene overeenstemming (*Harmonia*) bestaat, en derhalven sterflyk is, voegt hy er by: "*Doch deze, hy mooge zo geleerd zyn als hy wil, gelyk hy waarlyk is, laate dit echter aan zynen meester Aristoteles over, en onderwyze liever in de zangkunst* (*b*)." Hieruit blykt zekerlyk, dat Cicero geoordeeld hebbe, dat het gevoelen van Aristoteles geschikt was ter bevestiging van de onsterflykheid der zielen.

AFD. VI. ARISTOTELES.

Men heeft lang getwist en betwist nog heden, wat Aristoteles toch eigenlyk gemeend hebbe met 't woord ἐντελέχεια, en dit geschil hangt te samen met 's Mans verdere leer, zo dat men, indien hetzelve zou verhandeld worden, een groot gedeelte der gantsche Aristotelische Wysbegeerte zou moeten verklaren. Daar zulks derhalven breder zou uitlopen, dan het bestek van dit onderzoek toelaat, zal ik dat geen hier alleen behandelen, 't geen tot myn oogmerk behoort; ik zal namelyk trachten aan te toonen, welk het gevoelen van Aristoteles geweest zy wegens het leven en den staat der ziele na den dood des ligchaams.

In de eerste plaats dan, terwyl er een groot getal wer-

(*a*) Eodem libro c. 27. (*b*) Fragm. Ed. Ern. p. 1097.

Afd. VI. ARISTOTELES.

werken van dien Wysgeer tot onzen leeftyd gekomen zyn, zo laat ons liever in die schriften zelf, dan elders, zyn gevoelen opsporen. De werken van Aristoteles waren van tweederley soort, *Esoterisch* en *Exoterisch*. Tot het *Esoterische* soort behoren meest allen die boeken welke tegenwoordig overig zyn, zekerlyk althans die genen, waarin over de natuur en de eigenschappen der ziele gehandeld wordt. *Exoterisch* was de Eudemus, een gesprek over de ziel, het welk verloren is. En dus zyn byna alle de Exoterische schriften verloren gegaan, tot groot verlies der wetenschappen; dewyl in 't algemeen deze dwaling veld had gewonnen, dat alleen in de Esoterische schriften het echt gevoelen van Aristoteles te boek gesteld was. Indien die genen, welke getwist hebben over het gevoelen van dien Wysgeer, omtrent het leerstuk der onsterflykheid, wegens dit onderscheid van schriften gedacht hadden, zouden zy eenen zekerer uitslag van hun geschil gevonden hebben. Wat het werk betreft *over de ziele*, in het zelve, gelyk ook in de andere schriften die van Aristoteles overig zyn, maakt hy byna in 't geheel geen gewag van de onsterflykheid, maar in zyne verloren geraakte gesprekken had hy dezelve met opzet behandeld. Voortreflyk is hier omtrent het getuigenis van Proclus (*a*), in wiens leeftyd de gesprekken van Aristoteles nog niet verloren waren. Zie hier zyne woorden: "*Aristoteles, in zyn werk over de ziel, dit onderwerp natuurkundig, dat is uit*

(*a*) Comm. in Tim. Platonis Lib. V. p. 338.

uit de waarneming der natuur, behandelende, heeft niets Afd. VI. ARISTOTELES.
gezegd wegens de nederdaling der ziele in het ligchaam, noch wegens haar lot en ſtaat: want wegens dit gedeelte had hy by wyze van voorbereiding reeds gehandeld in zyne geſprekken." Van het geſprek Eudemus genaamd is door veelen der Ouden gewag gemaakt, gelyk Fabricius (*a*) aanmerkt, en uit het zelve is eene allervoortreflykſte plaats bewaard by Plutarchus (*b*), alwaar nadruklyk verklaard wordt dat de geſtorvenen een Godlyk heillot genieten, en dat zy gelukkig en zalig zyn.

Laat ons nu zien, of hy mooglyk in zyne Eſoteriſche ſchriften, voor zo verre die tot op onzen leeftyd gekomen zyn, zodanige grondbeginſelen hebbe voorgedragen, waaruit de onſterflykheid der ziele zou volgen. Hy beweerde dan dat de ziel beſtaat uit drie eigenſchappen of vermogens, van *dierlyk leven* (*vegetabilis*), van *gevoeligheid* (*ſentiens*), en van *verſtand* (*intelligens*). Deze laatſte noemt hy Νοῦς, *verſtand* of *geest*, en indien er, volgens het gevoelen van Ariſtoteles, in den mensch iets onſterflyks is, dan kan zulks alleen in dezen verſtandlyken geest gelegen zyn. Hy zegt dat deze geest alleen in de menſchen is, en zo er eenige andere dierlyke wezens voortreflyker dan de mensch zyn (de Anima lib. II. cap. 3.). Voorts zegt hy *dat deze geest niet met het ligchaam vermengd is* (lib. III. c. 5). Verder (cap. 6.) *dat dezelve van het ligchaam kan afgeſcheiden worden, dat hy zuiver is en dat deszelfs esſentie in werking beſtaat: dat hy, afgeſcheiden zyn-*

(*a*) Biblioth. Gr. T. II. p. 190. (*b*) Tom. II. pag. 115.

Afd. VI. ARISTOTELES.

zynde van het ligchaam, alleen dat geen is 't geen waarlyk bestaat, en dat hy alleen onsterflyk en eeuwig is: dat wy ons dan echter niet herinneren, dewyl de herinnering alleen valt in het lydelyk gedeelte van den geest Νοῦς *(patiens), het welk verganglyk is en zonder dit niets denkt.*" Deze plaats, schoon in uitdruklyke bewoordingen vervat, is echter van inhoud duister: waarom dan ook die genen, welken over het gevoelen van Aristoteles geschreven hebben, weinig acht daarop geslagen hebben. Ik zie geen reden, om niet in deze zaak my te voegen by de geleerde Uitleggeren van Aristoteles, Themistius (*a*) en Simplicius (*b*): welker meening hierop uitkoomt; "dat het ééne gedeelte der menschlyke ziel, de werkende geest (Νοῦς πρακτικὸς) eeuwig en onsterflyk is: dat de ziel zich echter die dingen niet herinnert, welke haar in haar eerste leven zyn overgekomen, dewyl zy ontbonden is van den lydelyken geest (Νοῦς παθητικὸς), in welken alleen de herinnering plaats heeft, als zynde iets lydelyks." Simplicius leidt niet te onregt dit Aristotelisch bewys af van dat van Plato, wegens het vermogen der ziele van zich zelf te bewegen: doch hy beweert, dat de werkende geest (Νοῦς πρακτικὸς) niet vergaat, maar met den lydelyken geest (Νοῦς παθητικὸς) vereenigd wordt en in hem overgaat: om, zo ik gelove, Aristoteles met Plato dus te beter overeen te brengen. Themistius, in tegendeel, vergelykt deze plaats met een ander uit het zelfde werk (lib. I. cap. 4.): waaruit hy dit besluit op-

(*a*) Pag. 88—92. (*b*) Pag. 69. sequ.

opmaakt, dat de werkende geest (Νοῦς πρακτικὸς), alleen op zich zelf gelaten, vry is van alle lydelyke aandoening, van geheugen, vermaak, pyn, en in 't geheel van alle denking die tot het lydelyke behoort (*a*). Afd. VI. Aristoteles.

Men voege by dezen nog andere getuigenisſen uit andere ſchriften van Ariſtoteles. In een boek over de voortteeling der dieren (*b*), na eerst den oorſprong van de deelen der ziele uitgelegd te hebben, voegt hy er by: *Het blykt derhalven, dat de geest* (Νοῦς) *alleen van buiten zich in den menſch begeeft en dat dezelve alleen Godlyk is.* "Deze plaats had Mosheim niet behooren te berispen, door het naastvolgende gedeelte by te brengen, alwaar Ariſtoteles zegt: "dat het geheele vermogen der ziele van een voortreflyker zelfſtandigheid is dan die der vier hoofdſtoffen, en dat de geest des levens, die in het zaad verborgen is, gelyk is aan de hoofdſtof, waaruit de ſterren beſtaan." Want Ariſtoteles, dit zeggende, zegt niets, dat met de onſterflykheid der ziel ſtrydig is: want in de eerſte plaats, hoewel hy beweert dat al het vermogen der ziele uit de vyfde hoofdſtof ontſtaat, ſtelt hy echter, gelyk wy gezien hebben, dat de geest (Νοῦς) alleen van eene nog voortreflyker natuur, Godlyk en onſterflyk is: ten anderen is de natuur der ſterren volgens de Peripatetiſche Wysgeeren voortreflyk en Godlyk. Eindelyk vindt men in anderen zyner ſchriften zodanige gezegden die de onſterflykheid ſchynen te beves-

(*a*) Vid. etiam Ammonius in Ariſt. de Interpr. in initio.
(*b*) Lib. III. cap. 3.

Afd. VI. Aristoteles. vestigen. In zyne Metaphyſica (*a*), wordt in een zeer duistere redenering dit echter zeer klaar gezegd, "*dat de geest des menſchen* (Νοῦς) *ondeelbaar en niet ſtoflyk is.*" Elders zegt (*b*) hy: *al wat veranderlyk is kan gedeeld worden:*" en op eene andere plaats (*c*): "*Verandering heeft geen plaats dan in het gevoelig deel der ziele.*" Deze gezegden derhalven, indien zy op eene gepaste wyze verklaard worden, brengen ons tot zodanig een beſluit, by het welk de ziel geſteld wordt onſterflyk te zyn; zo dat, al was zulks niet uitdruklyk van Ariſtoteles gezegd, nochtans dit gevoelen daaruit volgen zou.

Gelyk de geheele Eſoteriſche leer van Ariſtoteles duisterlyk is voorgeſteld, zo zyn zulks in 't byzonder die gedeelten, welke van God en de ziel handelen. Ariſtoteles heeft derhalven reeds van ouds af hier door aanleiding ter berisping gegeven, als of hy geene genoegſaam verhevene gedachten gevoed had wegens God, de Voorzienigheid en de Onſterflykheid der Zielen. Nochtans hebben zyne ſcherpſte berispers hem nimmer beſchuldigd dat hy de waarheid van die zaken geheel ontkend had, maar wel dat hy duister en als in 't voorbygaan daarover geſproken had. Dus ſtemt Atticus, by Euſebius (*d*), wel toe, "*dat Ariſtoteles den geest* (Νοῦς) *onſterflyk geſteld hebbe:* doch hy voegt er by, *dat de wyze, waarop deze onſterflykheid den geest wordt toegeſchreven, en hoedanig deszelfs ſtaat* na

(*a*) XIV. 10. (*b*) Phyſ. Auscult. VI. 3.
(*c*) Ibid. VII. 4. § 14. (*d*) Praep. Euang. XV. 9.

na den dood zy, van Aristoteles in het geheel niet verklaard was. Afd. VI. Aristotelische Wysgeeren.

Aristoteles derhalven, gelyk hy, schoon duisterlyk, gesteld heeft, dat de ziel onsterflyk was, zo heeft hy van de gesteldheid des toekomenden levens niets gezegd. Hy schryft der ziele wel een onsterflyk leven toe, doch het geen echter ontbloot is van gedachten over byzondere dingen, van herinnering, begeerte, vermaak en pyn.

Op Aristoteles volgde THEOPHRASTUS, uit wiens talryke schriften sommigen bewaard zyn, doch niet die genen waarin hy wegens de ziel gehandeld had, by voorbeeld, zyne *stelling wegens de ziel*, gemeld by Diogenes Laërtius (*a*). Dat hy, wat de ziel betreft, van Aristoteles niet verschild hebbe, kan men opmaken, eensdeels, dewyl by de oude Schryvers van zodanig een verschil niets gerept wordt; ten anderen dewyl sommigen, Themistius (*b*), by voorbeeld, en Stobaeus (*c*) zelfs uitdruklyk zeggen, dat hy het gevoelen van zyn leermeester gevolgd en het zelve breder verklaard heeft. Theophrastus.

De Opvolger van Theophrastus was STRATO, die de leer van zynen meester op veele plaatsen veranderd en byna alleen het natuurkundig gedeelte behandeld heeft, waardoor hy den bynaam van *Natuurkundigen* verkre- Strato.

(*a*) Lib. V. cap. 26. (*b*) Paraphr. in Aristot. de Anim. lib. III. p. 91.
(*c*) Eclog. Phys. L. I. p. 108. fin.

ARISTOTELISCHE WYSGEEREN. STRATO.

kregen heeft. Daar hy Democritus volgde, en alle werking in de natuur uit de eigenfchappen der ligchamen, zwaarheid, gewigt en beweging, afleidde, fchynt hy wegens de onfterflykheid der ziele niet zeer verheven gedacht te hebben. Zyne fchriften zyn, gelyk die van alle de overige Wysgeeren, die van Theophrastus af tot Cicero toe geleefd hebben, tot een toe verloren gegaan. Men vindt echter fommige voetfporen by de Ouden, waaruit men zyn gevoelen kan opmaken. Dus zegt Sextus Empiricus (*a*)." *Sommigen, en wel de meeften, zeggen dat de ziel van de zinnen onderfcheiden is: andere zeggen, dat de ziel zelve in de zinnen beftaat; door de werktuigen der zinnen als door openingen naar buiten als 't ware uitpuilende, van welke fecte Strato en Aenefidemus de voorgangers geweest zyn*" Ik heb de plaats zelf hier bygebragt op dat men te beter over deszelfs ware betekenis zou kunnen oordeelen. Het blykt dan, dat men dezelve niet anders verftaan kan dan zodanig, dat het gevoelen van Strato hierin beftaan hebbe, dat de ziel niets anders is dan de zintuigen. Nochtans heeft de geleerde Brucker (*b*) de woorden van Sextus Empiricus in dien zin willen dwingen, als of Strato de ziel van de zinnen onderfcheiden had. In welke dwaling hy, zo ik my niet geheel bedriege, voornamelyk gebragt is door plaatfen, welken hy by Fabricius vond aangehaald. De eerfte is van Lucretius, welke die genen berispt die ftellen, dat de oogen zelven niets zien, maar dat de ziel door de oogen ziet: welke beris-

(*a*) Adv. Mathem. VII, 350. (*b*) Tom. I. p. 850.

rispiog niet op Strato; maar veeleer op Epicharmus en anderen ziet, gelyk wy in het voorgaande aangemerkt hebben. De andere is van Tertullianus, in zyn boek over de ziel, alwaar Strato tegenovergesteld wordt aan die genen, welke met Dicaearchus en andere *het redelyk deel der ziele (principale) geheel wegnamen, door te beweeren dat de zinnen in de ziel zelve zyn.* Doch vooreerst is in de opgave van de gevoelens der Wysgeeren het gezag van Sextus groter dan dat van Tertullianus. Ten anderen kunnen de gevoelens van Strato en Dicaearchus zodanig tegen elkander overgesteld worden, dat de eerste gezegd hebbe *dat de ziel niets anders is dan de zinnen zelf,* doch de laatste gedacht hebbe, *dat de ziel dat gedeelte is 't welk in ons zinnelyk gewaar wordt.* Doch hoe men deze plaats opvatte, raakt ons weinig. Dit volgende moet vooral in aanmerking genomen worden, dat de woorden van Sextus, wiens gezag gantsch niet te verwerpen is, geen andere betekenis toelaten, dan *dat de ziel zelf in de zintuigen bestaat.* Hier koomt by, dat Strato voornamelyk Democritus gevolgd heeft, die de ziel sterflyk stelde, en wiens leerling Pythagoras, gelyk wy in het voorgaande gezien hebben, dit zelfde beweerde, *dat de ziel* niets anders is dan de zintuigen. Ook behoort tot het gevoelen van Strato, 't geen de zogenaamde Plutarchus over de gevoelens der Wysgeeren (*a*) bericht, *dat hy het verblyf der ziele stelde ἐν μεσοφρύῳ, dat is in dat gedeelte van het hoofd, het welk tusschen*

ARISTOTELISCHE WYSGEEREN. STRATO.

(*a*) Lib. IV. c. 5.

Afd. VI. ARISTOTELISCHE WYSGEEREN.

schen de wenkbrauwen is. Uit dit alles dan koomt het my waarschynlyk voor, dat de onsterflykheid der zielen door Strato ontkend is.

Wat die genen betreft, die in deze opvolging van Wysgeeren in het Lyceum achtereen gebloeid hebben, Lycon, Ariston, Critolaus, Diodorus, dezen zyn wederom nader aan de leer van Aristoteles en Theophrastus gekomen, zo dat zy, voor zo verre men by een zo groot verlies van oude gedenkstukken gissen kan, ook in de leer wegens de onsterflykheid der ziele niet schynen afgeweken te zyn van de oprichters dezer schole.

HERACLIDES.

Behalven dezen, zyn er anderen geweest, wel geene opvolgeren in het Lyceum, maar nochtans leeraren der Aristotelische Wysbegeerte, die zich door hun vernuft en geleerdheid roem verworven hebben. De eerste is HERACLIDES, van PONTUS, zekerlyk een geleerd man, doch tevens ten uitersten bygelovig, die eerst Plato, naderhand Aristoteles, als leermeester gehoord heeft. Diogenes Laertius heeft (*a*), op zyne gewoonlyke wyze, 's Mans leven beschreven, en beweert, dat hy ook in de Pythagorische Wysbegeerte zich geoefend heeft. Alle de schriften van dezen Wysgeer, die veel in getale waren, zyn verlooren. Want het boekje over de Zinnebeelden van Homerus, hetwelk onder den naam van Heraclides van Pontus doorgaat, is van een' anderen schryver. Wanneer ik on-

(*a*) Lib. V. cap. 86. et seqq.

ondertusschen overwege dat hy ook de Pythagoristen en Plato gehoord heeft, twyfele ik in 't geheel niet of hy heeft breedvoeriger dan Aristoteles over de onsterflykheid der zielen gehandeld. Hy heeft *over de ziel* twee werken geschreven, volgens het bericht van Diogenes Laertius (*a*). Eindelyk, op dat niemand aan de waarheid onzer gissing twyfele, hy heeft zelfs de verhuizing der zielen na den dood vastgesteld, en gezegd, dat dezelve, eer zy in de ligchamen wederkeren, in den melkweg des hemels woonen, volgens het bericht van Jamblichus in een verloren boek over de ziel, waar van Stobaeus (*b*) eenige gedeelten bewaard heeft.

Afd VI. Aristotelische Wysgeeren.

DICAEARCHUS, die hieromtrent in gevoelen zeer veel van Heraclides verschilde, bezat eenen zeldzamen rykdom van bevallige geleerdheid, zo dat Cicero hem zynen geliefden Schryver noemt. Deze heeft uitdruklyk de onsterflykheid der ziele bestreden. Laat ons Cicero over hem hooren (*c*): "*Deze onsterflykheid is door Dicaearchus, myn geliefden Schryver, het sterkst bestreden. Want deze heeft drie boeken geschreven, die Lesbische gesprekken genoemd worden, dewyl het gesprek als op Lesbos gehouden wordt voorgesteld, waarin hy betoogen wil dat de zielen sterflyk zyn.*" Dezelfde (*d*) op eene andere plaats: "*Wat zal ik van Dicaearchus zeggen, die beweert dat de ziel in 't geheel niets is.*" Insgelyks

Dicaearchus.

(*a*) V. 87. (*b*) Lib. I. p. 113.
(*c*) Tusc. I. 31. (*d*) Ibid. c. 11.

Afd. VI. Aristotelische Wysgeeren.

lyks zegt hy (*a*): "*Dicaearchus schynt zelfs nimmer smart gevoeld te hebben, daar hy niet voelt dat hy eene ziel heeft.*" Sextus Empiricus zegt (*b*): "*Dicaearchus beweert dat de ziel niets is dan zekere aandoening en eigenschap des ligchaams.*" Atticus zegt by Eusebius (*c*): "*dat Dicaearchus de geheele zelfstandigheid der ziele heeft weggenomen.*" Hy heeft ook geschreven: *de Nederdaling in het hol van Trophonius*, in welk boek hy het gevoelen der onsterflykheid als een bygeloovig denkbeeld van het volk schynt verworpen te hebben. Doch wy behoeven hieromtrent niets te voegen by Fabricius (*d*) en Brucker (*e*).

Aristoxenus.

Aristoxenus, een tydgenoot en vriend van Dicaearchus, heeft vastgesteld, dat de ziel geene byzondere zelfstandigheid, maar slechts eene eigenschap en overeenstemming (*harmonia*) van het ligchaam is. Cicero zegt wegens hem (Tusc. L. 10.): "*Aristoxenus, in de Muzyk en tevens in de Wysbegeerte ervaren, heeft gezegd dat de ziel bestond in zekere inspanning van het ligchaam zelf, gelyk aan datgeen 't welk in gezang en snarenspel overeenstemming (harmonie) genaamd wordt; dat aldus uit de natuur en gedaante van het geheele ligchaam verschillende bewegingen ontstaan, gelyk in het gezang de klanken.*" Zie insgelyks Cicero c. 18. Dit gevoelen was echter alrede wederlegd, niet alleen door Plato in den Phaedon, maar door Aristoteles (*f*), den leermeester zelf van

(*a*) c. 18. (*b*) Adv. Math. VIII. 349.
(*c*) Praep. Euang. XV. 9. p. 810. A. (*d*) B. Gr. T. I. p. 796. seq.
(*e*) H. C. Ph. T. I. p. 854. (*f*) De Anim. lib. I. cap. 4.

van Ariſtoxenus. Dat hieruit volgt, dat de ziel te gelyk met het ligchaam ſterve, wordt van zelf begrepen, en is aangemerkt door Cicero in het aangehaalde boek cap. 11. AFD. VI. ARISTOTELISCHE WYSGEEREN.

Wat de overige Peripatetiſche Wysgeeren betreft, die tot op Cicero gebloeid hebben, by voorbeeld, Clearchus, Demetrius Phalereus, Hieronymus van Rhodus, Phanias van Ereſus, Andronicus van Rhodus, Boethus van Sidon, en Cratippus; wegens dezen is in die werken der Ouden, welken nog overig zyn, niet gemeld wat elk hunner wegens de onſterflykheid vastgeſteld hebbe.

Daar Ariſtoteles derhalven in zyne Eſoteriſche ſchriften, waarin de beginſelen van zyne Wysgeerige leer naauwkeuriger verklaard worden, zeer zeldſaam en duisterlyk iets wegens de onſterflykheid der ziele had vastgeſteld, heeft dit aanleiding gegeven aan zyne leerlingen, om, of zelf de onſterflykheid te ontkennen, of tevens te beweeren, dat dezelve van Ariſtoteles zelf ontkend was. Hier by kwam de overweging van het onderſcheid, dat er is tusſchen de leerſtelſels van Plato en Ariſtoteles. Van het eerstgenoemde is de onſterflykheid de eenige zekere en vaste grondſteun. In het laatſte bekleedt de onſterflykheid ſlechts de plaats van een gevolg, dat duisterlyk vastgeſteld is, en door welks ontkenning de overige ſamenhang der leer niet ſchynt verbroken te worden. Voorts had Plato het zedekundig gedeelte der Wysgeerte voornamelyk gegrondvest op het leerſtuk der onſterflykheid: dit was niet geſchied door Ariſtoteles. Verder had

 de

Afd. VI. Aristotelische Wysgeeren.

de laatste eenige gronden der onsterflykheid ontkend, die door den eerstgenoemden gebruikt waren: daar by voorbeeld Plato vastftelde, dat de ziel zich zelf beweegt, had Aristoteles beweerd, dat de ziel in 't geheel niet bewogen wordt; wegens welk geschil men ook Macrobius (a) na kan zien. Plato beweerde, dat en de geest (νοῦς) en de ziel (ψυχὴ) onsterflyk zyn, en dat die twee zelfstandigheden nimmer van een gescheiden worden. Aristoteles heeft gezegd, dat dezelven van een gescheiden worden, en dat de geest (νοῦς) alleen onsterflyk is. Eindelyk had Aristoteles zich niet klaar genoeg uitgedrukt wegens twee zaken, die allernaauwst met de onsterflykheid verbonden zyn, het Godlyk Wezen en de Voorzienigheid. Terwyl hy ondertusschen vastftelde, dat God eene verstandige en onsterflyke natuur (dat is zelfstandigheid) is, en dat dezelve het beginsel is van alle beweging, schoon zelf van alle beweging ontbloot, en daar hy dezelfde eigenschappen aan de menschlyke ziel toeschreef, behoort men voorzeker hem niet onder die genen te rekenen, die de onsterflykheid der zielen ontkend hebben.

(a) Somn. Scipionis lib. II. c. 13—16.

ZE-

ZEVENDE AFDEELING.

Over de Cynische Wysgeeren.

Onder de leerlingen van Socrates bevond zich ook Antisthenes, die inzonderheid dat gedeelte der Socratische leer omhelsd heeft, het welk de geharden heid van gestel en verachting der wellusten ten onderwerp heeft, en die de oprigter geweest is der Cynische secte. Van de drie deelen, waarin de Ouden de Wysbegeerte verdeelden, beoeffenden de Cynische Wysgeeren alleen de Zedekunde, verwierpen de Redeneerkunde en de Natuurkunde, gelyk Diogenes Laertius naar waarheid bericht (*a*). Doch dit is, gelyk meer andere dingen, naderhand eerst in de Cynische leerwyze aldus ingesteld: Want Antisthenes zelf heeft alle de drie gedeelten beoeffend, gelyk blykt uit zyne schriften, die opgeteld zyn by Diogenes Laertius (*b*). Daar zyn in de daad onder zyne schriften sommigen geweest, waarin hy zekerlyk heeft moeten spreken over den toekomenden staat der ziele, by voorbeeld zyne boeken *over den staat van een' stervenden*

AFD. VII. CYNISCHE WYSGEEREN. ANTISTHENES.

(*a*) VI. 103. (*b*) VI. 15—18.

Afd. VII. Cynische Wysgeeren. Antisthenes.

den, over het leven en den dood, over het verblyf der dooden. Wat hy ondertusschen wegens deze zaken gesteld hebbe, daaromtrent kunnen wy, by een zo groot verlies van gedenkstukken, niets verzekeren. Ik heb slechts één gezegde van hem aangetekend gevonden by Eustathius over Homerus (*a*). *Hieruit volgens de Ouden voortredeneerende, heeft Antisthenes gedacht, dat de zielen de gedaante hadden des ligchaams* (ὁμοιοσχήμονας εἶναι τὰς ψυχάς). Terwyl dan dit gezegd wordt daar ter plaatse, alwaar eenige gevoelens der Wysgeeren over den staat der ziele na dit leven opgeteld worden, blykt daaruit, dat Antisthenes vastgesteld heeft, dat de ziel na het ligchaam in wezen blyft. Hier koomt by, dat niemand der Ouden bericht heeft, dat hy in dat gedeelte anders dan Socrates gedacht hebbe. Welk bewys, van het stilzwygen van anderen ontleend, geenszins van weinig of geen gewigt is: daar de meeste oude Schryvers van de Historie der Wysbegeerte, die overig zyn, zeer naarstig geweest zyn in het vermelden van die gevoelens, waarin de leerlingen van hunne leermeesteren verschild hebben.

Diogenes.

Diogenes van Sinope is Antisthenes op zodanig eene wyze gevolgd, dat hy, met achterlating van het Natuur- en Redeneerkundig gedeelte der Wysbegeerte, de Zedekunde alleen behield, en dezelve stelde in gehardheid van levenswyze, het verdragen van ongemakken, ware vryheid van ziel en verachting der wellus-

(*a*) Comm. ad Homeri Iliad. Ψ, p. 1788, Ed. Rom.

lusten en der algemeen aangenomene gevoelens. Hoewel er van dezen Wysgeer veele wonderlyke gezegden en daaden, alles juist niet op de zekerste gronden, verhaald worden, wordt echter niets van hem bericht, waaruit men op eene zekere wyze kan opmaken, welk zyn gevoelen geweest zy wegens den toekomenden staat der zielen. Hy heeft wel die bygelovige mening bespot, waarby in 't algemeen gedacht wordt, dat die genen, welken in de Eleusinische Geheimnissen waren ingewyd, na den dood een beter lot zouden ondergaan dan de ongewyden (*a*). Echter volgt hieruit geenszins, dat hy gesteld hebbe, dat de ziel met het ligchaam vernietigd wordt. Zo hy indedaad geloofd heeft, het geen als een gezegde van hem gemeld wordt (*b*); *Gevraagd zynde of de dood iets rampzaligs is: Hoe zoude toch, was zyn antwoord, dat geen iets rampzaligs zyn, 't welk, wanneer het er is, in 't geheel niet gevoeld wordt?* dan kan zulks, hoewel de uitdrukking zeer na schynt te komen aan het gevoelen van die genen, welke stellen dat de ziel te gelyk met het ligchaam vergaat, nochtans inderdaad op eene andere wyze uitgelegd worden, wanneer namelyk het gezegde alleen op het ligchaam toegepast wordt. Het koomt als dan byna op het zelfde uit als een ander gezegde van hem by Cicero (*c*), alwaar van hem bericht wordt, dat hy stervende zou gezegd hebben, *dat het hem volkomen om 't even was, of hy begraven,* dan

Afd. VII. Cynische Wysgeeren. Diogenes.

(*a*) Vid. Diogenes Laertius VI. 39. (*b*) Diog. Laert. VI. 68.
(*c*) Tusc. I. 43.

Afd. VII. Cynische Wysgeeren. Diogenes.

dan of hy door het gedierte verslonden wierd, daar toch een dode nergens gevoel van heeft. Ook heeft hy een boek *over den dood* geschreven, indien hem met recht die werken worden toegeeigend, welken Diogenes Laertius (*a*) optelt. Men verhaalt ook van hem dit gezegde: "*Alles behoort den Goden toe; de wyzen zyn vrienden der Goden; onder vrienden is alles gemeen; derhalven behoort alles den wyzen toe.*" Dit en dergelyke zaken kunnen even goed van iemand gezegd zyn die de zielen voor sterflyk houdt, als van iemand die dezelven onsterflyk acht. Want ook de Stoicynen, die uit de Cynische secte oorspronglyk zyn, hebben insgelyks veele zaken op eene dergelyke verhevene wyze, wegens de vereeniging van de menschlyke natuur met de Goden, gezegd, zonder dat hun dit belette om te zeggen dat de zielen sterflyk zyn. En het is even onzeker, wat andere Cynische Wysgeeren hieromtrent gedacht hebben. Want het geen Diogenes Laertius (*b*) van Menedemus bericht, dat hy, onder de aangenomene gedaante eener Razernye, rond gegaan en gezegd zou hebben, dat hy uit de hel gezonden was om de zonden der menschen te bespieden en die aan de helsche boze geesten te boodschappen; dit blykt van zelf dat niet naar het gevoelen zyner secte, maar naar de gewone volksmening begrepen moet worden. Ook Menippus heeft een *beschryving van het onderaardsch verblyf der doden* geschreven, volgens het bericht van denzelfden Diogenes Laertius (*c*), welken schryftrant door

(*a*) VI. 80. (*b*) VI. 107. (*c*) VI. 101.

door Lucanus in 't byzonder zeer gelukkig gevolgd is. Hieruit volgt echter niet, dat de onsterflykheid by Menippus geloof gevonden hebbe, zo min als by Lucanus, die dezelve uitdruklyk ontkend heeft, of by iemand anders die de gesprekken der doden verdicht heeft. Afd. VII. Cynische Wysgeeren. Diogenes.

ACHTSTE AFDEELING.

Over de Stoische Wysgeeren.

Crates, een leerling van den Cynischen Diogenes, was de leermeester van ZENO van Cittiëum, de oprigter der Stoische secte, die met zynen meester wel in zo ver overeenkwam, dat hy het eindoogmerk der Wysbegeerte in de waare vryheid en deugdsaamheid der ziele stelde, doch daarin echter van hem verschilde, dat hy vaststelde, dat men dit eindoogmerk niet door de enkele overreding van den wil en door oeffening, het welk het gevoelen was der Cynische Wysgeeren, maar ook door redeneering (*ratione*) en Wysgeerige kundigheden, bereiken moest. Hy heeft derhalven ook het zedekundig gedeelte scherpzinniger behandeld, en de twee overige gedeelten, de Rede- Afd. VIII. Stoische Wysgeeren.

Afd. VIII. Stoische Wysgeeren. neerkunde en de Natuurkunde in zyn leerſtelſel aangenomen, en dezelven met dat oogmerk trachten uit te leggen, om daaruit een volmaakt gebouw of ſtelſel van Wysbegeerte, daar nergens iets aan ontbrak, te ſamen te ſtellen. Breedvoeriger hier te ſpreken over de voortreflykheden of gebreken van dit leerſtelſel, zou ons lang ophouden en koomt hier niet te pas. Laat ons dan liever tot ons tegenwoordig onderzoek overgaan.

Het is buiten tegenſpraak zeker, dat dit het gevoelen der Stoicynen geweest zy, *dat de zielen ſterflyk zyn.* Schoon de eene Wysgeer dit gevoelen op eene andere wyze aannam, dan de ander, ſtemden zy echter allen daarin overeen, *dat de zielen niet eeuwig voortduren.* Dit is te meer te verwonderen by de Stoicynen, die het hoogſte goed in de deugd ſtelden, die beweerden, dat de deugd zelve door oefening en moeite verkrygbaar is, die de menschlyke natuur op eene grootſche wyze verhieven, en byna aan de Godlyke gelyk ſchatten. Doch zy achten het leerſtuk der Onſterflykheid, ter bevestiging van de gewigtigſte hoofdleeringen der Wysbegeerte, zo weinig nodig, dat zy integendeel oordeelden, dat het hoogſte goed alles in zich zelf bevat en volkomen is, en dat het niet kan vermeerderd worden door tyd of langheid van duur. Zy gebruikten derhalven de volgende gelykenis, dat namelyk, even gelyk die geen de beste fluitſpeler is, niet die het langst, maar die het best naar de regelen van de kunst geſpeeld heeft; aldus ook die geen het best geleefd heeft, niet die het langst, maar die het

meest

meest overeenkomstig met de voorschriften des levens geleefd heeft; en dat, even gelyk die geen de beste Toneelspeler is, niet die het langst, maar die het best zyne rol gespeeld heeft; aldus ook in dit toneel als 't ware der waereld aan elk zyne byzondere rol is toegeschikt, en dat het er niet op aankoomt, of iemand die lang, maar of hy die wel en naar behoren speele. Wat den staat en duuring der zielen na dit leven zelve betreft, hieromtrent hebben allen niet het zelfde gedacht. Verschillend waren de gevoelens der oudere Stoicynen, die beweerden, dat de ziel eenigen tyd in wezen blyft; en die der lateren, welken byna tot die gedachten gekomen waren, dat de zielen te gelyk met het ligchaam vergaan. Daar derhalven de schriften van alle de oudere Stoische Wysgeeren, die voor Seneca geweest zyn, zo als van Zeno, Chrysippus, Cleanthes, Posidonius, en anderen verloren zyn, en daar wy van niet meer dan drie Stoicynen eenige schriften, hiertoe betreklyk, overig hebben, van Seneca namelyk, Epictetus, en M. Antoninus; zo zullen wy ons bevlytigen om de gevoelens der ouderen en lateren wel te onderscheiden, en geenszins aan alle Stoicynen zonder onderscheid alles toe te schryven, wat van die drie Wysgeeren, wier schriften bewaard zyn, gezegd wordt.

Afd. VIII. Stoische Wysgeeren.

De Stoicynen verschilden vooreerst van Aristoteles en Plato daarin, dat zy de ziel ligchaamlyk stelden, niet op zulk eene wyze dat zy haar een vermogen en eigenschap van het dierlyk ligchaam, maar zodanig dat zy haar eene ligchaamlyke zelfstandigheid noem-

Afd. VIII. Stoische Wysgeeren.

den. Want daar zy alle dingen in *ligchaamlyken* en *onligchaamlyken* verdeelden, hielden zy slechts vier zaken voor onligchaamlyk, λεκτὸν, dat is een *denkbeeld, iets dat met woorden kan uitgedrukt worden, de ruimte, de plaats, en de tyd*: al het overige beweerden zy dat ligchaamlyk is. Naar hun gevoelen derhalven waren de meeste dingen ligchaamlyk, die thans *zelfstandigheden en toevalligheden* (*Substantia et Accidentia*) genoemd worden, die vier zaken alleen uitgezonderd (*a*). Doch wegens de natuur der ziel zelve dachten zy niet allen op de zelfde wyze, daar de een zeide, dat zy uit lucht, de ander dat zy uit vuur, een derde dat zy uit een warmen wind (*Spiritus*) saamgesteld is (*b*). Zy kwamen echter daar in overeen, dat zy de ziel der Godlykheid deelachtig maakten, stellende dat de zielen der dierlyke wezens gedeelten zyn van de ziel der Waereld: echter stelden zy deze onsterflyk, de eerstgenoemden sterflyk (*c*). Dat oorspronglyk scheppend vuur namelyk (πῦρ τεχνικὸν), het welk God en de ziel der Waereld is, doordringt het bloed, uit welks geest en uitwaasseming de menschlyke ziel bestaat. De ziel heeft derhalven een' aanvang des levens, dewyl zy als dan eerst ontstaat, wanneer de tempering van het bloed in het geborene dier zo verre in vermogen gevorderd is, dat het door het Godlyk vuur doordrongen wordt. Zeno zelf beweerde dat het manlyk zaad een uit de vermogens der ziele geno-

(*a*) Vid. Sextus Empiricus Adv. Mathemat. L. X. 718.
(*b*) Vid. Diog. Laertius VII, 156, 157. Cicero Acad. I, 12, Pseudo-Plutarchus de Plac. Phil. IV., 3. (*c*) Vid. Diog. Laertius, l. c.

nomen deeltje is, waaruit in de baarmoeder de ziel des kinds te gelyk met het ligchaam aangroeit (a). Chryſippus verzekerde integendeel, dat de ziel eerst na de geboorte des ligchaams haar beſtaan verkrygt (b): en Chryſippus was over 't geheel aan Epicurus in dit ééne ſtuk zeer gelyk, dat hy alle moeite aanwendde, om de werkingen der ziel uit de ligchamelyke natuur afteleiden, het welk verſtandiglyk is opgemerkt door een uitmuntend Schryver, Longinus, by Euſebius (c).

Afd. VIII. STOISCHE WYSGEEREN.

Dat de zielen t' eeniger tyd vernietigd worden, was een algemeen aangenomen leerſtuk der Stoiſche Wysgeeren. Laat ons hieromtrent de getuigenisſen der oude Schryveren zelf beſchouwen, om daaruit op te maken, welk eene verſcheidenheid er nochtans in deze ſamenſtemming der Stoicynen geweest zy. Cicero zegt (d): *De Stoicynen geven ons lang uitſtel, gelyk aan de Kraaijen: Zy beweren dat de zielen lang zullen voortleven, doch niet altoos.*" Diogenes Laertius bericht ons (e): "*De Stoicynen houden ſtaande, dat de ziel gevoelig is, en dat dezelve beſtaat in den ingeſchapenen adem: dat zy derhalven ligchaamlyk is, en na den dood in wezen blyft, hoewel zy vernietigd kan worden. Doch Zeno van Cittiëum, Antipater in zyne boeken over de ziel, en Poſidonius, beweren, dat de ziel een warme adem is, dewyl wy door dezelve ademen en bewogen worden. Cleanthes zegt* [illegible] *dat*

[illegible]

(a) Vid. Plutarch. Tom. II. p. 462. F. et Euſeb. Praep. Euang. XV. 20.
(b) Volgens het bericht van den zelfden Plutarchus T. II. p. 1053. D.
(c) Praep. Euang. XV, 21. (d) Tuſc. I, 32. (e) VIII. 156. 157.

Afd. VIII. Stoïsche Wysgeeren.

dat alle de zielen tot aan de verbranding van het heelal voortduuren; doch Chrysippus zegt zulks alleen van de zielen der wyzen." By dezen voege men Arius Didymus, een Schryver van veel gewigt, uit wiens verlorene schriften Eusebius een gedeelte bewaard heeft (*a*). "*De Stoicynen* (zegt hy) *stellen, dat er eene ziel in het geheelal is, welken zy Aether en Lucht noemen, die de Aarde, het Water en derzelver Dampkring omgeeft, en dat de overige zielen deze ziel van het geheelal aankleven, zo die genen welken in de dieren zyn, als die zich in de rondomverspreide lucht bevinden: want zy stellen dat ook de zielen der gestorvenen in wezen blyven. Doch sommigen der Stoicynen zeggen dat wel de ziel van het geheelal eeuwig is, maar dat de overigen echter in zo verre vergaan, dat zy met die ziel vermengd worden. — Voorts zeggen zy, dat de ziel geboren wordt en sterft: doch dat zy echter niet terstond na haar vertrek uit het ligchaam vergaat, maar van zelf nog eenigen tyd voortduurt: dat de zielen der wyzen voortduuren tot dien tyd toe, waarin alle dingen door het vuur ontbonden worden; doch de zielen der dwazen een' korter tyd. Dit hun gezegde, dat de zielen voortduuren, heeft de betekenis dat wy, enkele met geen ligchaam omkleedde zielen zynde, wanneer het ligchaam ons begeeft, en de zelfstandigheid der ziel vermindert, in wezen blyven: doch dat de zielen der dwazen en der redeloze dieren te gelyk met de ligchamen zelf sterven.*" Panaetius heeft dit met een bewys gestaafd: van welken Wysgeer Cicero (*b*) bericht, "*dat hy, voor het overige met*

(*a*) Praep. Euang. XV, 20. (*b*) Tusc I, 37.

met Plato overeenſtemmende, dit eene gevoelen van dien Wysgeer wegens de onſterflykheid der ziele niet goed keurde. Want hy beweert, dat al wat geboren wordt, ook vergaat; het geen niemand ontkent: en dat de zielen geboren worden; het welk blykt uit de gelykheid tusſchen die genen die geboren worden en derzelver ouderen, die niet alleen in de ligchamen, maar ook in de gemoederen zich ontdekt. Ook brengt hy eene andere reden by, dat er niets pyn kan lyden of het kan ook ziek worden, en dat het geen tot ziekte vervallen kan, ook t' eeniger tyd ſterven zal: dat de ziel pyn lydt, en derhalven ook ſterflyk is."

Afd. VIII. STOISCHE WYSGEEREN.

In deze plaatſen vindt men genoegſame blyken, om te zien, dat dit het gevoelen der Stoicynen geweest zy: *dat de zielen niet altoos zullen voortduren, en dat zelfs die genen die het langst in wezen zouden blyven, nochtans door de by het noodlot vast bepaalde verbranding, in zo verre vernietigd worden, dat zy in het Godlyke vuur en de ſcheppende Godheid als ingelyfd worden, en haare medebewustheid en denking, waarin het leven der zielen beſtaat, verliezen.* Wy moeten nu onderzoeken welk denkbeeld zy zich van dezen ſtaat der ziele, wanneer zy van het ligchaam geſcheiden is, gevormd hebben. Het is moeilyk, daar de ſchriften der oudere Stoicynen verloren zyn, dit geſchil te beſlisſchen, zonder de lateren, Seneca en anderen, raad te plegen. Wy behooren echter ons best te doen, om, zo het mooglyk is, iets waarſchynlyks by te brengen. Laat ons in de eerſte plaats van Lucanus gewag maken, die de leer der Stoicynen gevolgd is. Niemand berispe ons hier, dat wy een gezag aannemen van geen genoegſaam

AFd. VIII. STOICHE WYSGEEREN.

ſaam gewigt, als zynde van een Dichter, die daarenboven, ſchoon een Stoicyn, nochtans onder de lateren behoort. Want wy zullen zien dat zyn gezag bevestigd wordt door de overeenſtemming der oudere Stoicynen. Lucanus dan ſchetst op deze wyze, in het begin van het negende boek der Pharſalica, den geest van Pompejus uit het ligchaam naar de hemelſche gewesten vertrekkende:

Hy ryst met ſnellen vaart ter grafzerke uitgeſtegen,
Verlaat gebeente en asch, en ſtreeft, langs hoger wegen,
Naar 't heerlyk Godspaleis, alwaar de waereld draait
Om d' ongemeten as, met ſterren ryk bezaaid.
Daar is 't verblyf, van aarde en maankring afgemeten,
Der edle zielen, die de reinheid van geweten
En 't ſchuldloos leven, hier in zuivre deugd geleid,
Tot burgers vormden voor 't verblyf der heerlykheid.
Zy leven daar, vergood, in luisterryker kringen.
Dat zalig oord ontvangt geen trotſche ſtervelingen,
Wier houtmyt rookt van myrrhe en ſchittert voor 't gezicht.
's Mans groote geest, vervuld met waar en Godlyk licht,
Ziet met verbazing thans de wondre hemelbollen,
Ziet die onwrikbaar ſtaan en dezen eindloos rollen:
Hy ziet, wat zwarte nacht ons helderst licht bedekt,
En lacht om 't rif, dat hem ten kerker heeft geſtrekt:
Zweeft over 't veld, nog rood van 't bloed van duizend zielen,
En Ceſars zegevaan, en zyn verſtrooide kielen.
Ter wraak van zo veel leeds bezielt hy met zyn gloed
Nu Brutus heilig hart en Catos fier gemoed.

De-

Deze plaats heeft geene uitlegging nodig: van welk gewigt dezelve zy zullen wy zien, wanneer wy eerst de gezegden van anderen zullen bygebragt hebben. Laat ons dan Cicero hooren, wiens gezag van het grootste gewigt is om de leer der oudere Stoicynen te kennen. Deze spreekt op eene dergelyke wyze als Lucanus van de zielen, die uit het ligchaam scheiden (*a*). "*Het blykt zekerlyk klaar*, (zegt hy), *dat de zielen, wanneer zy uit het ligchaam zullen gescheiden zyn, het zy dezelven uit lucht bestaan, het zy dat zy van eene vurige zelfstandigheid zyn, opwaart gevoerd, en als 't ware ingeademd worden. Doch indien de ziel zeker getal is, het welk meer scherpzinnig dan duidlyk gesproken is, of zo zy bestaat uit die vyfde hoofdstoffe, die zo min met name genoemd, als regt begrepen is, dan is alles nog veel volmaakter en zuiverer. Die ziel dan, welke, indien zy behoort tot die vier deelen, waaruit alles gezegd wordt te bestaan, zekerlyk bestaat uit eenige vurige lucht; welk gevoelen ik zie dat aan Panaetius het best behaagt, moet noodwendig de verheyener gewesten zoeken: immers hebben deze soorten van stoffe niets dat naar beneden neigt, en zy zoeken altoos de hoogte. Op deze wyze dan, het zy dat de zielen ontbonden worden, geschiedt zulks verre van de aarde, het zy dezelven voortduren en haaren staat behouden, dan is het nog noodwendiger dat zy ten hemel gevoerd worden, en deze dikke saamgepakte lucht, die het naast aan de aarde is, doorbreken, en zich eenen openen weg banen. Immers is de ziel van eene hetere of liever gloei-*

AFD. VIII. STOISCHE WYSGEEREN.

(*a*) Tusc. I, 17, 18.

Afd. VIII. Stoische Wysgeeren.

gloeijender natuur dan deze lucht is, die ik zo even dik en saamgepakt noemde, het welk men daaruit ontdekken kan, dat onze ligchamen, die uit de aardsche hoofdstof zyn saamgesteld, door den gloed der ziele warm worden. Hier koomt nog by, op dat de ziel te ligter uit deze lucht, die ik reeds dikwerf genoemd heb, zich verheffe, en die doordringe, dat er niets sneller is dan de ziel, en dat geene snelheid het immer tegen de snelheid der ziel zou kunnen uithouden. Indien zy dan onverderslyk en zich zelve gelyk in wezen blyft, wordt zy noodwendig zodanig opgevoerd, dat zy doordringt en zich een' open weg baant door dezen ganschen hemel, in welken de wolken, regenbuien en winden worden saamgedrongen, die vochtig en duister is door de uitdampingen der aarde. Wanneer dan de ziel zich boven dat gewest verheven heeft, en eene gesteldheid van dezelfde natuur als haar eigene aangetroffen en herkend heeft, dan rust zy by die warmte, welke uit eenen dunnen waassem en den gloed der zonne getemperd is, en houdt op zich hoger te verheffen. Want alsdan eene ligtheid en warmte verkregen hebbende die aan de haare gelyk is, in evenwigt als 't ware door gelyke zwaarte, wordt zy nergens heen bewogen, en vindt alsdan eerst haare natuurlyke verblyfplaats, doorgedrongen zynde tot eene gesteldheid gelyk aan haare eigene, waarin zy, zonder ergens gebrek aan te lyden, zal gevoed en onderhouden worden met het zelfde voedsel, waardoor de sterren onderhouden en gevoed worden." Wegens deze geheele redenvoering en misschien ook wegens het naastvolgende, waarin over den gelukstaat der zielen, wanneer zy, van hartstochten bevryd, zich in de beschouwing der hemelsche gewes-

ten

ten verlustigen, gehandeld wordt, hebben wy geen reden om te twyfelen of dezelve is geheel Stoisch. Ik heb daaraan echter weleer getwyfeld. Want Justus Lipsius (*a*), ter plaatse daar hy zegt dat deze gevoelens van Cicero op de Stoische wyze uitgedrukt zyn, heeft geene genoegsaam klare blyken daarvan bygebragt. Ik herinnerde my dat Lipsius somtyds onnaauwkeurig geweest was in de opgave der eigenaartige gevoelens van iedere secte, zo dat hy by wylen aan de Stoicynen gevoelens van anderen toeschryft. Ik heb echter naderhand bevonden, dat hy in dit stuk niet gedwaald had. Want in de eerste plaats spreekt Cicero zodanig van de natuur der ziel, dat het blykt uit zyne gezegden, dat hy volgens de leerwyze der Stoicynen spreekt: want hy noemt de ziel een geest of adem (*anima*), een ligter vurigen waasfem, een vuur (*anima tenuis*, *imflammata*, *ignis*), welk alles van de Stoicynen ontleend is. Hy brengt ook het getuigenis van Panaetius by, die een zeer voornaam Stoisch Wysgeer was; welk getuigenis ik van elders bemerkt heb, dat niet alleen betreklyk is op de natuur der ziele, als bestaande in een *vurigen waasfem*, maar ook tot de geheele verdere redenvoering. Want wy hebben tot nog toe geene genoegsaame blyken, om deze geheele redenvoering op de Stoische leere thuis te brengen, en te denken, dat er niets Pythagorisch of Platonisch onder vermengd is. Doch, het geen ik by zal brengen, is van dien aart dat het alle twyfeling geheel weg-

Afd. VIII. Stoische Wysgeeren.

(*a*) Physiolog. Stoic. III. 14.

AFD. VIII. STOICSHE WYSGEEREN.

wegneemt. Ik heb dan by Sextus Empiricus, een' zeer geleerd en tevens ſcherpzinnig Schryver, eene plaats gevonden, die zeer gelyk aan die van Cicero is, ontleend uit de ſchriften der Stoicynen, en wel der ouderen onder hen; want Sextus, van de Stoicynen ſprekende, bedoelt altoos de oprigters van die ſecte. Zie hier zyne woorden (a): "*Men kan geenszins vermoeden, dat de zielen naar beneden zouden gevoerd worden; want daar zy van eene fyne, niet minder uit vuur dan lucht beſtaande, zelfſtandigheid zyn, worden zy veeleer naar verhevener plaatſen gevoerd. Zelfs blyven zy door zich zelven zonder ligchamen in wezen, en worden geenszins, wanneer zy van de ligchamen ontbonden zyn, gelyk Epicurus zegt, verſpreid als rook die verdwynt. Want voor den dood zelf bewaarde en behield het ligchaam geenszins de zielen, maar de zielen zelf behielden en bewaarden het ligchaam, en nog veel meer zich zelven. Zy bewonen dan buiten de Zon eene plaats onder de Maan gelegen, en verkrygen aldaar door de zuiverheid der lucht eenen langeren leeftyd; want zy gebruiken een natuurlyk en als 't ware hun eigen voedſel, namelyk de uitwaasſemingen der aarde, die ook de overige ſterren voeden: en zyn daar ter plaatſe geene oorzaken, die hen zouden doen vergaan. Indien dan de zielen in wezen blyven, verkrygen zy dezelfde natuur als de Godlyke Geesten (Daemones).*"

Uit onderlinge vergelyking dan van deze drie plaatſen, welke wy hier niet byzonderlyk behoeven in 't werk te ſtellen, blykt het dat Cicero, Lucanus, en Sex-

(a) Adv. Mathem. IX. 71—74.

Sextus uit dezelfde bronnen der oude Stoicynen geschept hebben. De zielen der gestorvenen blyven derhalven voortleven, in een zuiverer lucht onder de Maan, en zy leven niet alleen voort, maar bemoeien zich ook met menschlyke zaken; zodat Lucanus niet zo zeer de dichterlyke vryheid als wel de leerstellingen der Stoicynen gevolgd is, daar hy de ziel van Pompejus invoert, Cato en Brutus aansporende, om Cæsar te straffen. Want dat dit het gevoelen was der Stoicynen, bericht Diogenes Laertius (*a*) uitdruklyk in deze woorden. "*Ook zeggen zy dat er zekere geesten (Daemones) zyn, die gemeenschap met de menschen hebben, en opzichters der menschelyke zaken zyn, alsmede dat de zielen der wyzen, na den dood in wezen blyvende, tot Helden (Heroes) worden.*" By dezen voege men den Schryver over de gevoelens der Wysgeeren (*b*), welke zegt, dat dit het gemeen gevoelen van Thales, Pythagoras, Plato en de Stoicynen geweest zy, "*dat de geesten (Daemones) zelfstandigheden zyn van denzelfden aart als de zielen, dat er ook Helden (Heroes) zyn, namelyk de uit de ligchamen gescheidene zielen, en dat de goede zielen, goede Helden, de booze integendeel booze Helden zyn.*" Doch, het geen vooral moet opgemerkt worden, hoewel de Stoicynen eenen gelukstaat der wyzen en braven na dit leven vastgesteld hebben, stelden zy dien echter niet als eene beloning maar als een natuurlyk gevolg voor. Wy vinden derhalven ook niets van de straffen der godlozen gemeld: de Stoicynen

Afd. VIII. STOISCHE WYSGEEREN.

(*a*) VII. 151. (*b*) I. 8.

Afd. VIII. Stoische Wysgeeren.

nen verwierpen althans de gewone volksverdichtſelen wegens de onderaardſche ſtrafplaatſen. Dus zegt de Stoiſche Balbus by Cicero (*a*): "*Wie gelooft dat er een Hippocentaurus of Chimera ooit beſtaan hebbe? Welk oud Wyf is er te vinden, die dwaas genoeg zy, om te vrezen voor die vreemde ſchrikbeelden, welken men eertyds geloofde dat in het verblyf der doden gevonden wierden: immers vernietigt de tyd de verdichtſelen van dwaze meningen, en bevestigt de wyze oordeelen der Natuur.*" Hier mede ſtemmen de latere Stoicynen, Seneca (*b*) en Epictetus (*c*) overeen: "*Daar is* (zeggen zy) *geen Acheron, geen Cocytus, geen Pyriphlegethon: alles is vol Goden en Geesten.*" Echter denke ik niet, op gezag van dit eene bewys, dat de Stoicynen niets vastgeſteld hebben wegens de ſtraffen na dit leven. Want iemand kan, met verachting der dwaze volksmeningen, de zaak zelf echter op een redelyker wyze ſtaande houden. Doch, gelyk ik gezegd heb, wy vinden zodanige gedachten niet vermeld in de gedenkſtukken der Stoicynen, en dezelven volgen niet uit hun overig leerſtelſel. Lactantius (*d*) bericht wel het volgende: "*De Stoiſche Zeno heeft geleerd, dat er een verblyf der zielen is, dat de plaats der vromen van die der bozen afgezonderd is, dat de eerſten een gerust en aangenaam gewest bewonen, terwyl de laatſten ſtraffe lyden in duistere plaatſen en afgryslyke draaikolken van ſlyk.*" Van wien Tertullianus, een Christen Kerkleeraar uit de Stoiſche ſecte, weinig

(*a*) De Nat. Deor. II. 2. (*b*) Conſol. ad Marc. c. 19.
(*c*) Diſſ. XIII. Lib. III. (*d*) Inſtit. VII. § 13.

nig verschilt (*a*), daar hy zegt: "*dat het gevoelen der Stoicynen is, dat de zielen der bozen ter Helle verstoten worden.*" Doch wy kunnen, by het stilzwygen der overige Schryveren, hun getuigenis niet voor genoegsaam keuren. Lactantius althans heeft Zeno klaarblyklyk verward met Plato, wiens gevoelen aldus geweest is, gelyk wy in 't voorgaande gezien hebben, en die dat verblyf der bozen in draaikolken van slyk uitdruklyk dus had voorgesteld, in een gezegde dat van de Orphische Wysgeeren ontleend is (*b*): "*Wie onheilig en ongewyd naar het verblyf der Geesten vertrekt, zal in eenen poel van slyk liggen.*" Wat Tertullianus betreft, deze heeft of zelf zyn eigen gevoelen aan de Stoicynen toegeschreven, of heeft eenige onbekende Stoische Wysgeeren gevolgd, die in dit stuk van de leerstellingen hunner secte zyn afgeweken. Wy konden hier ter plaatse nog andere zaken opmerken, by voorbeeld het gezegde van Chrysippus, te vinden by Eusthathius (*c*): "*dat de zielen na den dood des ligchaams eene ronde gedaante aannemen.*" Doch ik acht het geen gezegd is genoegsaam tot het oogmerk der opgegevene vrage.

Afd. VIII. STOISCHE WYSGEEREN.

Het blykt derhalven dat de Stoicynen gesteld hebben, dat de zielen niet eeuwig voortleven, daar zelfs die genen, die het langst van leven zyn, echter in de by het Noodlot bepaalde verbranding vergaan, in hunnen oorsprong, te weten het scheppend vuur, de hoog-

(*a*) De Anim. c. 54. (*b*) Phaedon p. 308. Conf. Orphicum fragm. in edit. Gesn. p. 409. et Spanh. ad Arist. Ranas vs. 145. (*c*) Ad Homeri Iliad. Ψ vs. 1288.

AFd. VIII. STOISCHE WYSGEEREN.

hoogſte Godheid, die alleen eeuwiglevend is, ontbonden worden, en by de nieuwe herſtelling aller dingen, welke door de Opperſte Godheid geſchiedt, geen nieuw leven wederom ontvangen. Het blykt dat de onſterflykheid by hen de plaats bekleedde niet, gelyk by Plato, van eenen onontbeerlyken grondſlag, maar ſlechts van een gevolg; op zodanig eene wyze dat zy vastſtelden, dat de zielen, de eene langer, de andere korter, voortleven, de vromen namelyk een langer, de ſnoden een korteren tyd; dat de zielen zich naby de Maan onthouden, als zynde die plaats het geſchiktst voor haare fyne natuur. De Stoicynen beweerden dat het uit de natuur zelve van deugd en ondeugd voortvloeie, dat de zielen der vromen gelukkiger en langer van leven, die der bozen in tegendeel rampzaliger en korter van leven zouden zyn; maar zy beweerden dat dit onderſcheid geenszins als beloning of ſtraffe beſchouwd moeſt worden.

NE-

NEGENDE AFDEELING.

Over andere Wysgeerige Secten van dezen tyd.

Eer wy tot Cicero overgaan, moeten wy kortelyk iets aanmerken wegens andere fecten van Wysgeeren, welken in dien tyd bloeiden. Van EUCLIDES, een leerling van Socrates, zyn de Megarifche Wysgeeren voortgefproten, wier gevoelen wegens de natuur van het goede, welke zy voor het zelfde hielden, als de Godheid, het Verftand en de Wysheid, door Cicero (*a*) en Diogenes Laertius (*b*) is opgetekend. Of zy deze eigenfchappen tevens aan de menschlyke zielen toeeigenden, valt moeilyk te bepalen; zy zyn ondertusfchen, gelyk in de Redeneerkunde, dus ook in veele gedeelten der Natuurkunde, Parmenides, Zeno en de Eleatifche Wysgeeren gevolgd, waarmede ook dat gevoelen wegens *het Goede* overeenftemt.

Afd. IX. ANDERE WYSGEERIGE SECTEN. MEGARISCHE WYSGEEREN.

Van PHAEDON, den Eliër, een leerling van Socrates, ontving de ELISCHE fecte, en uit deze naderhand, door Menedemus, de ERETRISCHE fecte haa-

ELISCHE EN ERETRISCHE WYSGEEREN.

(*a*) Acad. II. 42. (*b*) Lib. II. 106.

Afd. IX. ANDERE WYSGEERIGE SECTEN. ELISCHE EN ERETRISCHE WYSGEEREN.

haaren oorſprong. Wy vinden noch van de anderen, noch van Menedemus eenig bericht, wat hy wegens de onſterflykheid geloofd hebbe. Ondertusſchen is het niet van waarſchynlykheid vervreemd, dat hy dezelve vastgeſteld hebbe: ten minſten, indien 't waar is, 't geen Diogenes Laertius (*a*) uit Heraclides bericht, dat hy de gevoelens van Plato behouden hebbe.

CYRENAISCHE WYSGEEREN.

Van ARISTIPPUS, een Cyreniër, insgelyks een leerling van Socrates, is de CYRENAISCHE ſecte voortgekomen, wegens welke ik nergens by de Ouden heb opgetekend gevonden, wat derzelver gevoelen omtrent de onſterflykheid geweest zy. En terwyl Ariſtippus de Natuur- en Redenkundige gedeelten der Wysbegeerte verwierp, kan men daaruit opmaken, dat hy tevens de bewyzen voor de onſterflykheid, uit het Natuurkundig gedeelte genomen, verworpen hebbe. Want, het geen wy by Diogenes Laertius (*b*) vinden, dat deze ſecte geſteld hebbe, dat er genoegſame ſtoffe was om wel te redeneeren, en het bygeloof en de vrees des doods te ontwyken, in de kennis der goede en kwade dingen, of in het zedekundig gedeelte, dit kan zo wel van iemand gezegd worden, die de onſterflykheid ſtaande hield, als van iemand die dezelve ontkende. Uit dezelfde ſchole was HEGESIAS voortgekomen, die den bynaam van πεισιθάνατος (*aanrader* of *overreder ter dood*) verworven heeft, dewyl hy door de afſchetſing van de verdrietlykheden en

(*a*) Lib. II. 135. (*b*) II. 97.

en rampen des menschlyken levens, veelen tot eenen vrywilligen dood overreed heeft (*a*). Dit is echter niet genoegſaam om ons te doen denken, dat hy in die redeneering gebruik gemaakt hebbe van de hoop op een beter leven. Want de Ouden melden ſlechts van deze ééne drangreden van hem, die ontleend was van de rampen des menschlyken levens. Uit dezelfde ſchool ontſtond THEODORUS, de Godverzaker bygenaamd, uit wien Epicurus veel ontleend heeft (*b*), zo dat hieruit zelfs kan opgemaakt worden, welk zyn gevoelen wegens de onſterflykheid geweest zy. Het volgende gezegde is van hem bekend (*c*): *dat het geenszins met de gezonde reden overeenkomt, dat een wys man voor het Vaderland den dood onderga, want dat het niet betaamlyk is, dat hy zyn eigen verſtandlyk deel* (φρόνησιν) *ten prooje geve voor het welzyn van onverſtandigen* (ἄφρονες); welk gezegde in het Grieksch veel aardiger luidt. Zo derhalven iemand vastſtelt, dat *het verſtand* door den dood vernietigd wordt, is het ligt te beoordeelen, wat hy denke wegens de onſterflykheid der zielen. Deze had tot leerling BION, den Boryſtheniter, van wien veele aardige dog godloze gezegden verhaald worden, die, na dat hy het ganſche gedeelte der Wysbegeerte, 't welk het Godlyk Wezen en de Onſterflykheid der Zielen betreft, ſcherpelyk beſpot had, zelf nochtans door eene ziekte ter nedergeſlagen, tot kinderachtig bygeloof verviel, en gee-

Afd. IX. ANDERE WYSGEERIGE SECTEN. CYRENAISCHE WYSGEEREN.

(*a*) Vid. Cicero Tuſc. I. 34. (*b*) Vid. Diogenes Laertius lib. II, 97. (*c*) Ibid. 98.

Afd. IX. ANDERE WYSGEERIGE SECTEN. EPICURISCHE WYSGEEREN.

geenerleie foort van ydele plegtigheid onbeproefd liet om de gramfchap der Goden te ftillen.

Uit zulke bronnen derhalven vloeide de leer van EPICURUS, die zelf eene nieuwe fecte heeft opgerigt, waarvan het grootfte gedeelte van Democritus ontleend, doch in de Zedekunde veel van Ariftippus en Theodorus den Godverzaker behouden heeft. Door de leerftellingen derhalven van deze fecte werd de Godlyke Voorzienigheid en de Onfterflykheid der Zielen geheel weggenomen en als belachlyk verworpen. Ik heb derhalven te minder over de Zielkunde der Epicuristen te handelen, eensdeels, dewyl de voorgeftelde vraag die Wysgeeren betreft, welken gefteld hebben dat er na dit leven iets overig bleef; ten anderen, dewyl de melding van de redeneerwyze der Epicuristen de ftoffe van een byzonder onderzoek zou uitmaken: en eindelyk, dewyl hunne gevoelens zo algemeen bekend zyn, dat er niet ligt iemand gevonden wordt, die zo geheel van de kennis der oudheid vervreemd is, dat hy van die gevoelens onbewust zy. Intusfchen heeft Lucretius de redenen, waarmede zy het leerftuk der Onfterflykheid trachten omverre te werpen, in het derde boek van zyn dichtftuk opgegeven.

TIEN-

TIENDE AFDEELING.

Over Cicero.

Wy moeten nu Cicero beſchouwen, den vader, gelyk van de Welſprekendheid, zo ook van de Wysbegeerte der Romeinen. Het is met woorden naauwlyks uittedrukken, hoe onbillyk en valsch de beoordeelingen der meeste latere Schryveren zyn wegens de Wysbegeerte dezes Mans, wanneer zy zeggen, dat Cicero of eene geringe kennis der Wysbegeerte bezeten hebbe, of door onzekere meningen geſlingerd, en ſtrydig met zich zelven, geweest zy, of dat hy, als een Academisch Wysgeer, niets als zeker vastgeſteld en tegen alles geredentwist hebbe. Welke bewoordingen, niemand te na geſproken, allen zyn voortgekomen uit onkunde van de Academiſche leerwyze, en van het oogmerk van Cicero. Deze aanmerking opent hier een ruim veld voor onderzoek, waarin het ons thans niet vry ſtaat uitteweiden: Laat ons echter, om de kortheid en de voorgeſtelde vraag tevens in 't oog te houden, die zaken hier aantekenen, welken men vooral beſtendig moet in acht nemen om de Wysgeerige gevoelens van Cicero regt te verſtaan.

Afd. X. Cicero.

I. In

Afd. X. Cicero.

I. In de eerste plaats dan moeten deze gevoelens niet ligt ergens anders dan uit zyne Wysgeerige schriften ontleend worden. Want in zyne Redenvoeringen legt hy niet zyn eigen gevoelen aan den dag, maar handelt als Redenaar en voegt zich naar de zaak die hy verdedigt. Iemand zou derhalven te onregt zoeken aan te tonen, dat de Onsterflykheid der Zielen van Cicero ontkend was, uit zyne Redenvoering voor Cluentius (*a*), daar hy zegt: "*Want wat heeft de dood hem toch voor leeds toegebragt, ten zy wy mischien ons laten leiden door buitensporigheden en verdichtselen, zo dat wy denken zouden dat hy in de hel de straffen der godlozen, en aldaar nog meerder vyanden gevonden dan hier gelaten heeft: dat hy door de wraakzuchtige schimmen van zyne Schoondochter, Vrouwen, Broeder, Kinderen ter nedergesloten is in het verblyf en gewest der snoden: Indien dan dit alles valsch is, het welk iedereen begrypt, wat heeft de dood hem dan anders ontnomen dan het gevoel van smart.*" Dit wordt derhalven van Cicero op dezelfde wyze gezegd, als het geen in de Redenvoering van Cæsar by Sallustius voorkomt (*a*), daar hy beweert, dat de saamgezworenen met zwaardere straffen gestraft behoren te worden, niet met den dood, dewyl deze van alle gevoel ontbloot is. "*Wy kunnen*, (zegt hy), *wegens de straffen zeggen, gelyk het met de zaak in de daad gelegen is, dat in eenen staat van rouw en elende, de dood niet eene pyniging maar eene ruste van onheilen is: dat hy de stervelingen van alle rampen verlost, dat er geene*

(*a*) cap. 61. (*a*) Catil. c. LI. § 20.

geene plaats meer overblyft voor zorg of blydschap." En Afd. X. Cicero zelf wederlegt in dezelfde redenvoering (*a*) Cicero. die, genen, welke zyn waar en eigen gevoelen in zyne redenvoeringen dachten te vinden en te bezitten. "*Doch*, (zegt hy), *wie gelooft dat hy ons getuigenis in onze redenvoeringen, die wy voor de Rechtbank gehouden hebben, bevat kan vinden, dwaalt ten hoogsten. Want alle die redenvoeringen zyn op de zaak en tyd toepaslyk, niet op de persoonen en Pleitverzorgeren zelf.*"

II. Ten anderen moet men geenszins uit alle de brieven van Cicero bewyzen voor een Wysgeerig leerstuk ontleenen. Want in zyne brieven handelt hy dikwerf zodanig, dat hy niet zyn wezenlyk gevoelen wegens Wysgeerige leerstukken ontdekke, maar iets voor den dag brenge, dat ingericht is naar den persoon en aart van dien genen, aan wien hy schryft. Hy gebruikt derhalven in het vertroosten van zyne Epicurische vrienden zulke troostredenen, welke uit die schole ontleend zyn: by voorbeeld aan Torquatus schryft hy (*b*): *Dog dit is eene troostreden van weinig kracht; gewigtiger is die geen, waarvan gy, zo ik vertrouwe, gebruik maakt; waarvan ik ten minsten my bediene: immers zal ik, zo lang ik in wezen blyve, nergens door beangstigd worden, indien ik van alle misdaad zuiver ben: en indien ik niet zal in wezen blyven, zal ik van alle gevoel ontbloot zyn.*" Op dezelfde wyze redeneert hy tot hem in den naastvolgenden brief. Dus gebruikt hy ook, aan Titius (*c*) schryvende, deze ge-

(*a*) cap. 49. (*b*) ad Div. VI, 3. (*c*) V. 16.

Afd. X. Cicero. gebruiklyk tweeledige redeneering (*Dilemma*). "*Ik heb zeer dikwerf gelezen en gehoord dat er in den dood niets kwaads is. Want indien uit denzelven eenig gevoel overblyft, dan heeft men zulks eer eene Onsterflykheid dan een Dood te achten: indien integendeel het gevoel geheel verloren gaat, dan behoort iets, dat niet gevoeld wordt, ons geene elende toe te schynen.*"

III. Daar dan het Wysgeerig gevoelen van Cicero uit zyne Wysgeerige schriften moet getrokken worden, dient men vooral eerst zeker te zyn wat oogmerk hy daarin gehad en welke secte hy gevolgd hebbe. Dan, men kan geenszins twyfelen, of hy is een Academist geweest. Zyne tegenpartyen vallen derhalven terstond op dezen naam van Academist aan, en beweeren, dat Cicero volstrekt niets wegens eenige zaak hebbe vastgesteld. Doch is het dan aan alle de Academisten in 't algemeen eigen aan alles te twyfelen? Arcesilas, die een zeer sterk twyfelaar was, redentwistte wel op zulk eene wyze tegen de Stoicynen, dat hy zeide, dat er niets bevat kon worden, doch had echter alleen voor zich zèlf zyne gevoelens, en deelde die aan zyne leerlingen mede (*a*). Van dezen hogen graad van twyfeling zyn de volgende Academisten allengskens afgeweken: Carneades een weinig; Clitomachus' meerder: nog meerder Philo, de leermeester van Cicero, die nader terug gekeerd is tot het gevoelen van Plato. Voorts was de Academische re-

(*a*) Vid. Cicero Acad. II. 18. ibique Davis. et Fragm. ap. Aug. contr. Acad. III. 2. by wien men voege Sextus Empiricus Pyrrh. Hyp. I. 33.

redeneerwyze van Cicero daarin gelegen, dat hy gaarne voor en tegen redentwistte; niet dewyl hy alles zonder onderſcheid even goed valsch als waar achtte, maar dewyl hy oordeelde, dat uit de vergelyking der gevoelens dat geen het best kon uitgevonden worden, 't welk het naast aan de waarheid koomt. Hy ontkende derhalven niet alles wat van andere ſecten werd vastgeſteld, maar noemde die dingen, welken zy *zeker* noemen, *waarſchynlyk* (*a*). Plato zelf verbande de waarheid uit de ligchaamlyke en geſchapene dingen, en ſtelde haar alleen in de Ideën, doch heeft zich niettemin voortreflyk wegens de Godlyke Voorzienigheid en de Onſterflykheid der Zielen uitgedrukt. Cicero derhalven, terwyl hy een Academist was, en daar voor gehouden wilde wezen, heeft in het Natuur- en Zedekundig gedeelte der Wysbegeerte Plato voornaamlyk gevolgd. Dezen noemt hy den God der Wysgeeren, dezen ſtelt hy voor alle anderen, met dezen wil hy liever dwalen, dan met anderen waarheid ſpreken. De ſchriften van Cicero zyn vervuld met dergelyke lofſpraken over Plato, waarvan ik, dewyl zy zo dikwerf en menigvuldig voorkomen, de byzondere plaatſen, daar dezelven gevonden worden, niet behoeve aan te tekenen. Het is hier genoeg, dat wy zien zullen, dat hy ook, met betrekking op de Onſterflykheid, voornaamlyk het gezag van Plato gevolgd is. Afd. X. Cicero.

IV. Wy kunnen zelf uit de Wysgeerige ſchriften van

(*a*) Cic. de Offic. II. 2.

Afd. X. CICERO. van Cicero niet overal en zonder onderſcheid getuigenisſen ontlenen. Want men moet naauwkeurig opletten, wat Cicero in eigen perſoon, en wat hy in den perſoon van anderen zegt. Wy moeten derhalven niet aan hem zelf toeſchryven, en onder zyne gevoelens tellen, het geen Vellejus de Epicurist, in het eerſte, en Balbus de Stoicyn, in het tweede boek, over de natuur der Goden, of het geen Torquatus, een Epicurist, in het eerſte, of Cato de Stoicyn, in het derde boek, over het hoogſte goed en kwaad, verhandelt. Ook moet men hem niet alles toeſchryven, wat van de Academisten, die in het geſprek worden ingevoerd, geſproken wordt; by voorbeeld, van Cotta, in het derde boek, over de natuur der Goden, onder wiens perſoon men in 't gemeen gelooft, dat Cicero verborgen is; en dit te meer, dewyl hy in 't beſluit van het derde boek zelf zegt, dat de redevoering van Balbus hem waarſchynlyker is voorgekomen dan die van Cotta. En in 't geheel is er hier ter plaatſe eene naauwkeurige onderſcheiding van noden, waaromtrent wy voor ons oogmerk genoeg hebben aangemerkt. Want wy moeten voorzeker met algemeene toeſtemming die gevoelens aan Cicero toeſchryven, welken hy in zyn eigenen perſoon voorſtelt; by voorbeeld, in de Geſprekken te Tuſculanum, in de boeken over de Pligten, over de Wetten, en anderen, of in die geſchriften, waar hy zelf uitdruklyk te kennen geeft, dat hy onder den perſoon van dien genen, die ſprekende wordt ingevoerd, zyne eigen gevoelens verklaart; by voorbeeld,

in

in het Gefprek over den Ouderdom, onder den perfoon van Cato; in de fragmenten van de boeken over het Gemeenebest, onder dien van Scipio, elders van anderen. Welaan dan, laat ons het gevoelen van Cicero, wegens de Onfterflykheid, uit zodanige plaatfen vastftellen, op wier gezag geene de minfte uitzondering vallen kan. Afd. X. Cicero.

Het voornaamfte boek wegens dit onderwerp is het eerfte boek der Gefprekken te Tufculanum, alwaar Cicero zelf, en dat wel zeer ernftig en nadruklyk, fpreekt.' Zyn voorgefteld oogmerk was, te bewyzen *dat de dood geen kwaad is*: dit heeft hy gedaan door eene tweeledige fluitreden of Dilemma, zo dat hy aantoont dat er niets kwaads in den dood is, het zy door denzelven alle gewaarwording der ziel worde uitgedoofd, het zy die gewaarwording ons byblyve; dewyl, indien het eerfte waar is, niets kwaad voor ons kan wezen, wanneer wy zelf niet meer zyn: doch ook niet, indien de gewaarwording ons byblyft, dewyl alsdan die ftaat der ziele niet ongelukkig zyn kan. Derhalven, na de gevoelens der Ouden te hebben opgegeven, befluit hy op zulk eene wyze, dat hy het gevoelen van Plato als het waarfchynlykfte volgt. Wy bepalen ons ondertusfchen, dewyl het veel te lang zoude zyn hier die geheele redenering by te brengen, daarby, dat wy den famenhang en als 't ware de hoofdpunten der bewysredenen van Cicero aantekenen. Hy brengt eerst de oudheid en algemeenheid by van het gevoelen wegens de Onfterflykheid der Zielen; welk gevoelen, volgens hem, van alle tyden af, by

Afd. X. CICERO. alle volken, geheerscht heeft, en derhalven de kracht heeft van eene natuurwet, als zynde door de famenftemming van alle volken vastgefteld (zie cap. 12 - 15). Doch gelyk de volken daarin overeenftemmen, *dat de zielen na den dood in wezen blyven*, dus verfchillen zy *wegens de gefteldheid van den toekomenden ftaat* (c. 16). Doch welke ook de zelfftandigheid der ziel zyn moge, zy is zekerlyk niet van een aardfche of waterachtige, maar veeleer naar lucht of vuur gelykende natuur, welk gevoelen den Stoicynen behaagde, indien zy namelyk uit een of meer van de vier bekende hoofdftoffen beftaat. Zy wordt derhalven na haar vertrek uit het ligchaam opwaart gevoerd. Het zelfde gaat door, indien zy, volgens Ariftoteles, uit de eene of andere vyfde hoofdftoffe beftaat. Want dat het insgelyks doorgaat, indien zy naar het gevoelen van Plato van alle ligchaamlyke famenftelling vervreemd en eenvoudig is, begrypt men van zelf. Zy koomt derhalven, omhoog gevoerd zynde, in gewesten van een zuiverer lucht, en is aldaar gelukkig, welk geluk voornamelyk uit deze twee zaken beftaat, eensdeels daarin, dat zy rust en bevryd is van begeerten en hartstochtelyke ontroeringen: ten anderen, in de befchouwing der hemelfche zaken, die als 't ware het voedfel der ziele is. Ziet cap. 17—20.

Hoewel er dan Wysgeeren zyn, die beweeren, dat de ziel, van het ligchaam ontbonden zynde, volftrekt niets is en niet beftaan kan, moet men echter dit gevoelen verwerpen. Want zo al het geen, waarvan wy de wyze niet doorgronden kunnen, ontkend moet worden,

den, mag men ook ontkennen dat er een God is, dat de ziel van het ligchaam bestuurd wordt, en veele andere dingen, die werklyk plaats hebben, schoon wy derzelver oorzaken en wyze niet begrypen. Doch dat de zielen onsterflyk zyn, dewyl zy door hun eigen en niet door een vreemd vermogen zich bewegen, dit heeft Plato zò fraai en scherpzinnig uitgewerkt, dat er niets beter kan uitgedacht worden (zie c. 21—23). Dit is het bewys dat van Plato in den Phaedrus is voorgesteld, waarvan wy in de vyfde afdeeling gesproken hebben. AFd. X. CICERO.

Indien wy verder de vermogens der menschlyke ziele beschouwen, die zich ontdekken in herinneren, beoordelen, uitvinden; in kunsten en Wetenschappen; dan kan het op generleie wyze worden toegestaan, dat de ziel ligchaamlyk is, maar, van wat natuur zy ook wezen moge, zy is zekerlyk Godlyk en derhalven eeuwig. (zie c. 24—29).

Men moet derhalven het gevoelen van Socrates, uit deze beginselen afgeleid, voor waarschynlyk houden, dat die genen, welken dit leven godvruchtig en zuiver doorgebragt hebben, tot de Goden wederkeeren, en in derzelver gemeenschap gelukkig zullen zyn: doch dat voor hun, die zich met ondeugden en euveldaden besmet hebben, een weg ten afgrond leidt, afgescheiden van de vergadering der Goden. Doch onze vrienden, de Stoicynen, zyn hier zich zelf niet gelyk en handelen niet gelykmatig, wanneer zy toestaan dat de ziel na den dood des ligchaams in wezen blyft, maar nochtans t' eeniger tyd vernietigd

Afd. X. Cicero. wordt: Want de zwarigheid is daarin alleen gelegen; hoe de zielen zonder ligchamen kunnen bestaan en leven: en dit eens toegestaan zynde, is er geene reden, waarom zy t' eeniger tyd vergaan zou (zie c. 30—33).

Dit blyft ondertusschen zeker dat de dood geen kwaad is. Want, gelyk wy gezegd hebben, indien door denzelven de ziel vernietigd wordt, dan is die staat volstrekt niets, en derhalven noch goed noch kwaad; indien de ziel integendeel hare gewaarwording en leven behoudt, dan zal die staat eer gelukkig dan ongelukkig zyn. Dit verklaart Socrates by Plato, in zyne verdediging; (men zie de IVde afdeling); doch, welk ook van beiden ons te wachten sta, laat ons bereid zyn, en daar de dood ons is vastgesteld, laat ons hem niet onder de onheilen rekenen, als vastgesteld zynde of van de onsterflyke Goden, of van de Natuur, onzer aller Moeder. — (zie c. 33—49.) *Want wy zyn niet zonder eenig oogmerk en by geval voortgebragt en geschapen, maar daar is voorzeker een vermogen geweest het welk zorge draagt voor het menschlyk geslacht, en het geenszins tot dat einde voortgebragt en gevoed heeft, op dat het, na alle moeilykheden te hebben doorgeworsteld, eindlyk in het eeuwigdurend onheil des doods vervallen zou* (cap. 49).

Dit is de korte inhoud van die redenering, voor zo verre zy het gevoelen van Cicero zelf, wegens de Onsterflykheid, betreft. Op dat niemand intusschen eenigen twyfel opvatte, dewyl Cicero ook het andere lid van de sluitreden ten sterksten aandringt en dik-

werf

werf infcherpt, dat de dood zelfs dan geen kwaad zyn zou, wanneer zy verzeld was van eene volftrekte verdoving van alle gewaarwording. Want dit ftrekt geenszins om eenige twyfeling over te laten, of de ziel na den dood in wezen blyft of niet: maar Cicero moest, daar hy zelf uitdruklyk gezegd had, dat de Onfterflykheid hem allerwaarfchynlykst voorkwam, zich nochtans fchikken naar den perfoon met wien hy redentwistte, op dat, indien hy hem wegens de Onfterflykheid niet overtuigen mogt, nochtans dat geen, waarin het oogmerk van het boek beftond, aangetoond zou worden, dat namelyk de dood geen kwaad is. Laat ons, op dat zulks te zekerder blyke, bewyzen bybrengen uit twee andere werken van Cicero. Afd. X. Cicero.

In het boek over den Ouderdom, fchoon Cato fprekende wordt ingevoerd, verklaart echter Cicero onder deszelfs perfoon zyn eigen gevoelen, gelyk hy zelf getuigt in het einde van het eerfte hoofddeel. Hy handelt dan in de eerfte plaats over de verachting des doods, dezelfde tweeledige fluitreden gebruikende (cap. 19): *Elendige Gryzaart, die in zulk een langen leeftyd nog niet gezien heeft dat men den dood behoort te verachten, als welke of geheel geene opmerking verdient, indien hy de ziel ganschlyk vernietigt, of zelfs wenschlyk is, indien hy dezelve ergens heen voert, waar zy eeuwig leven zal.* Kort daarna (cap. 21 en 22) verklaart hy uitdruklyk, dat de zielen der geftorvenen leven en eeuwig zyn, leert dat haar oorfprong Godlyk is, en brengt bewyzen by van Plato, van Pythagoras, en de redenvoering van den ftervenden Cyrus, by Xenophon.

Afd. X. Cicero. phon. Het is hier genoeg dit te hebben aangewezen; alles uitteſchryven zou langwylig en overtollig zyn..

Het is ook zeker dat Cicero in de boeken over het Gemeenebest, die tot zeer groote ſchade der letteren verloren zyn, onder den perſoon van Scipio zyn eigen gevoelen heeft voorgeſteld. Dezelfde ongenade der fortuin zou ook het laatſte gedeelte van dit werk, beſtaande in een' droom van Scipio, vernield hebben, indien Macrobius hetzelve niet met eene verklaring had opgehelderd, die tot op onze tyden bewaard is. Naar myne gedachten heeft Cicero dit onderwerp, de Onſterflykheid namelyk, in het eerſte geſprek te Tuſculanum, en in het boek over den Ouderdom, ſchoon en voortreflyk opgeſierd, en in den droom van Scipio zich zelf overtroffen. Want ſchoon hy geene nieuwe bewyzen voor den dag gebragt heeft, heeft hy echter van de uitgevonden bewyzen der Ouden zodanig gebruik gemaakt, den oorſprong en het lot der menschlyke ziel zodanig voorgeſteld, den toekomenden ſtaat der vromen zodanig beſchreven, dat die geen voorzeker een onmenschlyk en yzeren gemoed bezitten moet, die op het lezen van dit boekje niet beter wordt, en, met verachting der menschlyke en verganglyke zaken, de Hemelſche en Godlyke dingen najaagt. Het is hierom te moeilyker, de redenen in dat boek voorgeſteld, in een kort begrip te brengen. Hier by koomt, dat er veele zaken zyn tusſchen gevoegd uit de Natuur- en Sterrekunde der Ouden, welke toegepast worden op de Hemelſche verblyfplaatſen der gelukzaligen. Laat ons dan met

met achterlating van die byvoegfelen, als zynde ten deele meer ter verfiering dan naar waarheid aangenomen, ten deele verder van ons oogmerk vervreemd, alleenlyk dat geen befchouwen, 't welk de naaste betrekking heeft op den ftaat der zielen na dit leven. Afd. X. Cicero.

De zielen der Menfchen zyn door den Opperften God en Beftierder dezer waereld uit de fterren, welke met Godlyk verftand bezield zyn, op deze aarde geplaatst. Indien zy aan deszelfs wil gehoorzaam zyn, vertrekken zy na den dood in de verblyfplaats der gelukzaligen, die in den melkweg is. Dat leven verdient eerst den naam van een waar leven: want het leven, dat wy nu in het ligchaam leiden, is een dood. Niets is Gode behaaglyker, dan dat de menfchen door Maatfchappyen en wetten vereenigd zyn. Waarom ook voor die genen, die wegens den burgerlyken ftaat zich het best verdiend gemaakt hebben, de wederkering naar de plaatfen van waar zy gekomen zyn, en tot de Goden het meest openftaat, zie cap. 3.

De aarde neemt de onderfte plaats in, die tevens het middenpunt van het geheelal is, en naar de aarde toe vallen door hunne neiging en zwaarte alle fterflyke en verganglyke dingen: opwaarts, van boven de maan af, is alles Godlyk: en uit de beweging der hemelfche ligchamen ontftaat een allerzoetfte muzyk, die van de menfchen niet gehoord kan worden, dewyl hunne ooren door dien zelfden klank doof geworden zyn; doch van de gelukzaligen wordt dezelve gehoord, zie cap. 4 en 5.

Daar derhalven al het aardfche verganglyk is, be-

Afd. X. Cicero. hooren die genen, welken naar de hemelsche plaatsen zoeken weder te keren, zich niet over te geven aan de praatjens van 't gemeen, en hunne hoop niet te vestigen op menschlyke beloningen: de deugd zelf moet hen door haare eigene bekoorlykheden tot de ware glorie trekken, zie cap. 7.

De zielen der menschen zyn Godlyk: want gelyk God zelf leeft, gewaar wordt, herdenkt, vooruitziet, het ligchaam van deze waereld bestiert en beweegt; dus leeft, wordt gewaar en herdenkt ook de ziel van ieder mensch, en bestiert en beweegt haar ligchaam. Hieruit volgt ook, dat de zielen der menschen eeuwig zyn: want het geen zich zelf beweegt werkt en leeft altoos, zie cap. 8 en 9. Dit is het bewys uit den Phaedrus van Plato, waarvan ook in het eerste Gesprek te Tusculanum gewag wordt gemaakt.

Men moet derhalven de ziel reeds gedurende dit leven in de beste oefeningen bezig houden. De beste oefeningen zyn die gene, welken tot welzyn van het vaderland strekken. Eene ziel, die daarin bezig en geoefend is, zal sneller naar deze hemelsche plaats, haar verblyfplaats, vliegen, en dit zo veel te spoediger, als zy reeds, in dit ligchaam zich onthoudende, het meest getracht zal hebben zich daaraan te onttrekken, en tot de beschouwing der Godlyke te wenden. Doch die genen, die zich aan de ligchaamlyke wellusten overgegeven, en, op den aandrang van die wellusten, de regten van Goden en Menschen geschonden hebben, worden, uit hunne ligchamen vertrokken zynde, rondom de aarde gewenteld, en keeren niet, dan naar

vee-

veele eeuwen lang gezworven te hebben, tot deze hemelfche plaats terug, zie cap. 9. Afd. X. Cicero.

Dit is derhalven het geen uit dat boekje tot ons oogmerk fchynt te behoren. Op dat niemand ondertusfchen het gezag dezer gezegden om die reden verwerpe, dewyl zy als 't ware in een' droom voorgefteld zyn, zo moet men aanmerken, dat de naam en het verhaal als van een' droom aan derzelver echtheid niet te kort doet. Want de redenvoering zelve is nadruklyk en ernftig, en deszelfs byzondere gedeelten ftemmen overeen met de overige gevoelens van Cicero, die wy in het voorgaande verklaard hebben. Cicero is hierin het voorbeeld van Plato gevolgd, die het tiende boek over het Gemeenebest met een' dergelyken droom befloten heeft, waarin, onder het dekkleed van een verdichtfel, veele ware redenen en gevoelens voorgedragen zyn, gelyk wy ter zyner plaatfe hebben aangetekend. Ik twyfel derhalven niet, of dat geen, 't welk wy uit den droom van Scipio bygebragt hebben, is van Cicero in goeden ernst, en volgens de ware gevoelens van zyn hart, gefproken.

Het blykt derhalven dat Cicero, met betrekking op de Onfterflykheid, het gevoelen van Plato gevolgd heeft, op zulk eene wyze, dat hy uit deszelfs bewyzen inzonderheid die genen gebruikte, die uit den Godlyken oorfprong der ziele, Gods voorzienigheid en het vermogen der zielen om zelf te werken, zyn afgeleid: dat hy ook van andere Wysgeeren, by voorbeeld Peripatetifchen en Stoicynen, hulpmiddelen ontleende en tot hetzelfde einde aanwendde; dat hy aan

Afd. X. Cicero. beloningen en ſtraffen geloofde; de eerſte ſtelde in de wederkering naar een Godlyk verblyf, de laatſten in het gemis van dat geluk en het verblyf naby de aarde, zodanig echter, dat ook den bozen t'eeniger tyd een einde hunner ſtraffen en wederkering tot het Godlyk verblyf zy toegeſtaan.

ELFDE AFDEELING.

Over andere Wysgeeren voor Seneca.

Afd. XI. Andere Wysgeeren. Hoewel Cicero de INSTELLER der Wysbegeerte by de Romeinen geweest is, en van die genen, wier ſchriften bewaard zyn, Seneca hem het naast koomt in ouderdom en gezag, zyn er echter, zo tusſchen deze beiden, als ook voor Cicero, niet weinig Wysgeeren geweest, die zelfs wegens hunnen beroemden naam en ſecte gemeld moeten worden, op dat men daaruit zien moge, welke en hoedanige voorſtanders deze zelfde leer der Onſterflykheid, waarvan wy handelen, gehad hebbe.

Die genen derhalven, welken het eerst onder de Romeinen de Wysbegeerte beoefend hebben, zyn meestal Stoicynen geweest. Want toen het doorluchtig

tig gezantschap der Atheners, in het twede jaar der CLVI Olympiade, U. C. 598, naar Rome gezonden wierd, welks drie hoofden tevens de voornaamste waren uit drie Wysgeerige secten; Diogenes, een Stoicyn, Carneades, een Academist, en Critolaus, een Peripatetisch Wysgeer; en daar deze gezanten te Rome de Wysgeerte onderwezen, zo heeft C. Laelius inzonderheid Diogenes den Stoicyn gehoord, en P. Scipio Africanus, de gemeenzaamste vriend van Laelius, heeft hierin deszelfs yver en keuze gevolgd. Afd. XI. Andere Wysgeeren.

Dus is dezelfde Stoische leerwyze insgelyks gevolgd door de Schoonzonen van Laelius, C. Fannius en P. Mucius Scaevola den Wigchelaar, den voornaamsten der Romeinsche Regtsgeleerden, door Q. Tubero, den zusters zoon van Scipio, en door P. Rutilius Rufus. Lucullus was ondertusschen der oude Academische secte toegedaan. Nog algemeener begon de beoefening der Wysgeerte te worden ten tyde van Cicero, onder wiens tydgenoten of vrienden M. Cato van Utica; Q. Cicero, de broeder van Marcus, L. Balbus en S. Sulpicius, Stoicynen waren. M. Brutus was, naar het voorbeeld van Cicero, een Platonist; M. Piso een Peripatetisch Wysgeer; doch de meesten waren Epicuristen, by voorbeeld Atticus, de waardste vriend van Cicero, Trebatius, Torquatus, Vellejus, L. Calp. Piso, C. Cassius, Lucretius, Amafanius, en Catius: Academisten waren Cotta en Varro; Pythagoristen eindelyk, Appius, Nigidius Figulus, Vatinius.

Dat ten tyde van Augustus de meeste Wysgeeren

Afd. XI. ANDERE WYSGEEREN. Epicuristen geweest zyn, wordt gemeenlyk gezegd, doch op geen' genoegſamen grond. Men late dit derhalven gelden van de voornaamſte Ryks-groten en vrienden van Augustus, die echter meer door een wellustig leven, dan door Wysgeerige gevoelens, Epicuristen geweest zyn. Want veelen van hun hebben ook de gevoelens van andere ſecten gevolgd, en onder de leermeesters zelfs van Augustus in de Wysbegeerte was Athenodorus, een Stoicyn, Areus, een Academist, Nicolaus van Damascus, een Peripatetisch Wysgeer.

VIRGILIUS Wy moeten hier ook gewag maken van den Vorst der Dichteren VIRGILIUS, die, in het zesde boek der Aeneade, de Onſterflykheid der Zielen voortreflyk gezongen heeft, op zulk eene wyze nochtans, dat hy meer den post van Dichter dan van Wysgeer in acht nam. Want hy heeft deze zaak behandeld eensdeels, op het voorbeeld van Homerus, die Ulysſes insgelyks naar het ryk van Pluto gevoerd heeft, ten anderen, dewyl de ſtoffe geſchikt was voor het oogmerk des Dichters, en vatbaar voor het ſieraad van verdigtſelen. En gelyk hier ter plaatſe voornamelyk Plato; dus heeft hy op andere plaatſen anderen gevolgd; by voorbeeld de Stoicynen ten aanzien van de ziel der waereld (*a*): de Epicuristen in den oorſprong der dingen (*b*), en de verachting van het noodlot en de onderaardſche ſtrafplaatſen (*c*): ook bekent hy zelf, in

(*a*) Georg. IV. 220. (*b*) Eclog. VI. (*c*) Georg. II. 490.

in zyn dichtstuk Ciris, dat hy te Athenen de scholen der Epicuristen bezocht heeft. Ik acht derhalven dat het niet tot dit onderzoek behoort, die plaats uit het zesde boek der Aeneade breder te verklaren, eensdeels, dewyl dit stuk fabelachtig en dichterlyk is, ten anderen, dewyl deszelfs Platonische gedeelten in het voorgaande verklaard zyn, en eindelyk, dewyl het niet voor het eigen gevoelen van Virgilius zelf te houden is. Men behoort ook HORATIUS niet tot eene vaste secte te brengen, en noch veel minder tot die van Epicurus alleen (a). Integendeel, hy volgt nu deze dan gene secte, en men vindt eene plaats by hem, alwaar hy van de ziel, volgens de leer van Plato en de Stoicynen, spreekt, en haar een deel van den Godlyken Geest noemt (b). Wanneer dus ook OVIDIUS in zyn werk der Herscheppingen, van de kunstige schepping der Waereld en des Menschen en van de Onsterflykheid der Zielen, zingt, moet men hem meer als Dichter dan als Wysgeer hooren. Men vindt de volgende plaats in het besluit van dat werk: "*Myn beter deel zal nochtans eeuwig boven de hooge sterren gevoerd worden;*" het welk echter alleen op den eeuwigen roem zyns naams betreklyk is. En in dat zelfde boek, daar over de Onsterflykheid en verhuizing der Zielen gehandeld wordt, spreekt hy niet uit eigen persoon, maar uit dien van Pythagoras, wiens gevoelen hy echter niet naauwkeurig naar waarheid heeft opgegeven. Want dit was geenszins eene leerstelling van Pythagoras,

AFD. XI. ANDERE WYSGEEREN. VIRGILIUS.

HORATIUS.

OVIDIUS.

(a) Vid Lib. I. Ep. 1. (b) Sat. Lib. II, 79.

Afd. XI. Andere Wysgeeren. Ovidius.

ras, dat er geen eigenlyk gezegde ſtaat na dit leven (*inferi*) is, en dat de zielen altoos in nieuwe ligchamen omzwerven, en nimmer tot den Godlyken Oorſprong wederkeren. Zyn getuigenis ſchynt van meer gewigt te zyn, daar hy, in het begin van het eerſte boek, de Schepping der Waereld op eene Platoniſche en Stoiſche wyze beſchryvende, zegt, dat de menschlyke zielen uit een Godlyk of hemelsch zaad geſproten, en naar de gelykenis der Goden gevormd zyn.

In de Pythagoriſche leer zyn beroemd geweest Moderatus van Gades, en Sotion, Seneca's leermeester, welke die leer met Stoiſche ſtellingen heeft ſaamgevoegd. Twee lieden inzonderheid, uit deze Pythagoriſche leerſchole voortgekomen, hebben dierzelfde leer door toverkunſten en gochelaryen ſchande aangedaan, Anaxilaus van Lariſſa, door Augustus om tovery uit Italie gebannen, en Apollonius van Tyane, byna terzelfder tyd met onzen Verloſſer, of kort daarna, geboren. Welke beiden, daar zy de Onſterflykheid der Zielen hebben ſtaande gehouden, nochtans oorzaak geweest zyn, dat de Wysgeerte der volgende eeuwen met tovery en bygeloof vervuld wierd.

Inzonderheid echter heeft de Stoiſche leer veld gewonnen, en zo in deze als in de naastvolgende eeuw geheerscht. Het is my genoeg de namen der beroemdſten onder hen, die voor Seneca geweest zyn, te hebben opgetekend. Er zyn derhalven geweest Jaſon, kleinzoon van Poſidonius, Q. Sextius, Strabo de Aardsrykskundige, de Dichter Manilius, C. Muſonius, van

wien

wien eenige voortreflyke zedekundige fragmenten bewaard zyn by Stobaeus, Chaeremon den leermeester van Nero, Canius Julus, op bevel van Caligula omgebragt, Thrasea Paetus, een man van eene byzondere heiligheid, eerst door Nero in groot aanzien gehouden en naderhand omgebragt. Afd. XI. ANDERE WYSGEEREN.

Onder de Peripatetischen zyn, behalven de reeds gemelden, beroemd geweest Boëthus, Sosigenes, Andronicus, Xenarchus, Athenaeus, Adrastus, en de leermeester van Nero Alexander Aegeus: Onder de Platonisten voornaamlyk Onosander en Thrasyllus, die door Tiberius omgebragt is.

Dit scheen my toe te moeten voorafgaan, op dat niet de tyd, die tusschen Cicero en Seneca verlopen is, ledig wierd gelaten, en op dat men uit de opgave der secten, waartoe de Wysgeeren behoord hebben, zou kunnen opmaken, wat de meesten wegens den toekomenden staat der zielen gedacht hebben.

TWAALFDE AFDEELING.

Over Seneca.

Afd. XII. SENECA.

Ik ga dan eindelyk tot Seneca over, om met hem dit onderzoek te fluiten. Dees Schryver was onder alle de genen, die na Cicero in het Latyn over de Wysbegeerte geschreven hebben, de voornaamste, zo in welsprekenheid als rykdom van geleerdheid. Het is zeker, dat hy inzonderheid de Stoicynen gevolgd heeft, hoewel hy zelf zich by geene byzondere secte gevoegd, en ook leeringen van Plato had aangenomen. Doch laat ons uit 's mans eigene woorden zyn gevoelen opmaken.

In de eerste plaats dan telt hy wegens de natuur der ziel zelf (*a*) de verscheidene van elkaêr verschillende gevoelens der Wysgeeren op, waaruit hy het besluit opmaakt, dat niemand twyfelt, of de ziel besta, maar dat men geenszins weet hoedanig dezelve zy. Het welk niet op zulk eene wyze gezegd is, als of hy zelf wegens de natuur der ziele getwyfeld had, maar op dat daaruit blyke, dat men meer zekerheid heeft

(*a*) Quaest. Natur. VII. 24.

heeft wegens het bestaan der ziele, dan wegens hare eigenschappen. Want hy zelf geeft op een andere plaats (*a*) de natuur der ziele kortlyk te kennen. "*Wat is* (zegt hy) *de ziel anders dan een soort van lucht of wind* (*Spiritus*), *op deze of gene wyze gesteld.*" Deze uitdrukking is ingerigt volgens de bepaling der ziele, in 't Grieksch (πνεῦμα πῶς ἔχον), dat is, *eene zelfstandigheid uit lucht bestaande, met zekere eigenschappen voorzien.* Voorts zegt hy, dat onze zielen gedeelten, en, als 't ware, ledematen der Godheid zyn (*b*). *Wat reden hebt gy om niet te denken dat er in dat geen, 't welk een gedeelte der Godheid is, iets Godlyks bestaat? Dit alles, 't welk ons omvat, is Een, en is God. Onze ziel is daar voor vatbaar. Zy wordt derwaart gevoerd indien de ondeugden haar niet ter neder drukken. Wy zyn Gods medegenoten en ledematen.*" Dit is derhalven geheel Stoisch. Ten deele Stoisch, ten deele Platonisch is dat geen 't welk wegens het ligchaam als de broze verganglyke woonstede der ziele gezegd wordt (*c*). "*Hy bezat eene volmaakte ziel, gekomen zynde tot den hoogsten trap van zyne eigene volkomenheid, boven welken niets verheven is dan alleen het gemoed der Godheid, waaruit ook een gedeelte in dit menschelyk hart gevloeid is: welk hart nooit Godlyker is dan wanneer het zyne sterflykheid overdenkt, en weet dat de mensch daartoe geboren is, om het leven afteleggen, en dat dit ligchaam geen huis maar een verblyf op reis is, en dat wel een zeer kort verblyf, het*

Afd. XII. SENECA.

(*a*) Epist. L. (*b*) Epist. XCII. (*c*) Epist. CXX.

Afd. XII. Seneca.

het welk wy verlaten moeten, zodra wy zien dat wy onzen Gastheer tot last zyn."

Uit deze natuur der ziel volgt, dat zy niet vergaat door den dood des ligchaams. Te onregt derhalven hebben sommige Stoicynen gedacht, dat, wanneer het ligchaam door eenen zwaren last gedrukt wordt, en vergaat, ook de ziel vergaan zou. (*a*). Want de ziel is fyner dan vuur, en indien zy het ligchaam overleeft en niet vergaat, dan moet zulks zo volstrekt doorgaan, dat er geene uitzondering plaats heeft, by welke zy te gelyk met het ligchaam vernietigd zou worden.

Dus schynt deze moeilyke plaats verklaard te moeten worden. In de overeenstemming der volken is mede een bewys voor de Onsterflykheid (*b*). *"Wanneer wy over de eeuwigheid der zielen handelen, heeft by ons de overeenstemming van alle menschen, die de geesten of vrezen of hen eer bewyzen, geen gering gewigt."* Want, gelyk hy even te voren gezegd had: *"By ons is het een bewys voor de Waarheid, dat eene zaak allen menschen eveneens voorkoomt. By voorbeeld, dat er Goden zyn, maken wy onder anderen hieruit op, dat het gevoelen dat er Goden zyn by allen menschen is ingeworteld, en dat er geen volk ergens zo geheel woest en wetteloos is, dat het niet aan eenige Godheden gelooft."* Alleen uit den Godlyken oorsprong der ziele wordt hare eeuwige voortduring afgeleid in de troostreden aan Helvia (*c*): *"De zuivere en harer nature indachtige ziel, die zelf ligt en*

(*a*) Epist LVII. (*b*) Ep. CXVII. (*c*) Cap. XI.

en naar boven zwevende is, en zich, wanneer zy zal losgelaten zyn, tot de hoogste gewesten staat te verheffen, beschouwt ondertusschen, in zo verre het haar door de logheid der ligchaamlyke leden, en dezen zwaren haar omringenden last niet belet wordt, met vlugge en snelzwevende gedachten de Godlyke dingen. Zy kan derhalven ook nimmer in ballingschap zwerven, daar zy vry is en met de Goden vermaagschapt en geschikt om door alle eeuwen te leven. Immers worden hare gedachten rondsom den geheelen hemel en in het voorledene en in het toekomende weggevoerd. Dit nietig ligchaam, de kerker en kluister der ziele, wordt herwaart en derwaart geslingerd. Met dit ligchaam lyden wy straffe, begaan wy misdaden en gevoelen wy ziekten; doch de ziel zelve is heilig en eeuwig, niemand kan de handen aan haar slaan." De ziel zal derhalven eerst na dit leven een zuiver licht genieten, wanneer zy in den hemel zal terug gekeerd zyn, van waar zy gekomen was (*a*). Want, ontslagen van het ligchaam, ziet zy echter de menschlyke zaken, en begrypt zelve hoe veel gelukkiger zy is. Men leze hier over de troostreden aan Marcia (*b*), alwaar een overleden vader dus tot zyn zoon sprekende wordt ingevoerd: *"Wy vergaderen allen byeen, en zien ulieden, omgeven met eenen dikken nacht. Ulieden is niets wenschlyks, gelyk gy meent, niets verheyens, niets luisterryks, maar alles is laag en zwaar, en benaauwd, en een gedeelte misschien, doch hoe klein? van ons licht bemerkende. Wat zal ik er u van melden? dat hier nergens de wa-*

Afd XI. SENECA.

(*a*) Cf. Epist. LXXIX. (*b*) Cap. XXVI.

Afd. XII. SENECA. *wapenen met wederzydsche aanvallen woeden; geene vloten tegen vloten aan stukken stoten: geene gruweldaden uitgedacht of voorgenomen worden: dat de pleitzalen niet geheele dagen van twistgedingen wedergalmen: dat er niets in duister verborgen is, dat de gemoederen bloot en de harten geopend zyn, dat men er in 't openbaar leeft en de gebeurtenissen van alle eeuwen voorziet.*" Dus ook in de troostreden aan Polybius (*a*): "*Benyd derhalven uwen broeder niet, hy rust nu. Eindlyk is hy vry, eindlyk veilig, eindlyk eeuwig. — Hy geniet nu eenen geopenden en onbewolkten hemel. Uit een laag en benaauwd verblyf heeft hy zich naar dat gewest verheven; hoedanig hetzelve ook zyn mag, het welk de zielen uit hare kluisters ontbonden in zynen zaligen schoot ontvangt. Nu zweeft hy vry rondom, en doorziet met het hoogste genoegen alle de volmaaktheden van de natuur der dingen. Gy bedriegt u! Uw broeder derft het licht niet, neen! hy heeft een' veel verzekerder licht verworven. Die reis is ons allen gemeen. Wat beschreien wy zyn lot. Hy heeft ons niet verlaten, maar is vooruitgegaan.*

Een Hel en onderaardsche strafplaatsen, waaraan men in het gemeen gelooft, zyn er in 't geheel niet (*b*). "*Denk*, (zegt hy), *dat een gestorvene door geene onheilen getroffen wordt, dat alles, wat ons den staat na dit leven verschriklyk maakt, een verdichtsel is, dat den gestorvenen geene duisternissen te wachten staan, geen kerker, geen rivieren van vuur, geen stroom der vergetelheid, geen rechtbanken en vonnissen, geenerleie tyrannen*

(*a*) Cap. XXVIII. (*b*) Cf. Epist. XXIV. et Consol. ad Marc. c. XIX.

nen in die zo volmaakte vryheid. De Dichters hebben deze zaken speelswyze voorgesteld, en ons door ydele verschrikkingen geslingerd." Op deze wyze hebben de Stoicynen en meest alle andere Wysgeeren hieromtrent gedacht: doch het geen Seneca er verder byvoegt is volstrekt Epicurisch, en strydig met het geen wy in het voorgaande uit hetzelfde boek hebben bygebragt: *"De dood is de verlossing en de eindpaal van alle smarten, waar buiten zich onze rampen niet uitstrekken, die weder ons in dezelfde rust herstelt, waarin wy lagen eer wy geboren wierden. — De dood is geen goed of geen kwaad. Want dat geen alleen, 't welk iets is, kan goed of kwaad zyn, doch het geen zelf niets is en alles tot niets brengt, geeft ons aan geenerlei goed of kwaad lot over: want geluk en ongeluk vindt alleen plaats by eenig voorwerp. Het lot kan geen magt behouden over 't geen de natuur verlaten heeft, en hy, die niet is, kan niet rampzalig zyn."* Indedaad, ik geloof niet dat iemand achteloos of roekeloos genoeg zyn kan om, in het zelfde boek, volstrekt tegenstrydige dingen vastestellen, eerst te zeggen, dat de zielen door den dood vernietigd worden, en vervolgens te verzekeren, dat diezelfde zielen na den dood des ligchaams leven en gelukkig zyn door de kennis der natuur. Men moet derhalven in 't oog houden dat het oogmerk van Seneca niet geweest is, eene Wysgeerige verhandeling, maar eene troostreden te schryven. Hy die een anderen vertroost, schikt zyne redenen naar deszelfs persoon, het welk wy in het voorgaande uit het voorbeeld van Cicero aangemerkt hebben. Seneca geeft der-

Afd. XII. Seneca.

derhalven, aan Marcia onderscheidene troostreden op; op dat zy, welke reden zy ook gehoor moge geven, nochtans begrype, dat zy geen reden heeft om bedroefd te wezen, en hy besluit, na eerst de denkwyze der Epicuristen voorgesteld te hebben, zyne troostreden op een Stoische wyze. Want hoewel hy zelf naar de wyze der Stoicynen hierover dacht, kon hy echter zeer wel gebruik maken van de dikwerf gemelde tweeledige sluitreden, dat de dood geen ramp is, het zy de ziel in wezen blyve of vernietigd worde, en hy heeft dezelve indedaad dikwerf gebruikt (*a*). Zo Seneca derhalven wegens de Onsterflykheid in twyfel gestaan heeft, en zich zelf niet gelyk geweest is, dan blykt zulks niet uit de bygebragte plaatsen, maar men zou tot dat vermoeden kunnen komen uit andere gezegden, die wy derhalven thans overwegen moeten. Want in het zelfde boek, de Troostreden tot Marcia, mengt hy Stoische en Platonische denkbeelden onder elkander. By voorbeeld (cap. 25); *zuiver, niets op aarde achterlatende, vlugt hy en wykt geheel en volkomen: eerst een korten tyd boven ons vertoevende, terwyl hy gezuiverd wordt, en de aanklevende gebreken en de bezoedeling van het sterflyk leven afschudt, vervolgens naar omhoog opgevoerd, streeft hy voort onder de gelukkige zielen: de gewyde vergadering ontvangt hem, Scipios en Catos, verachters van dit leven, en door den weldadigen dood vrygemaakt. Uw vader Marcia plaatst aldaar zynen kleinzoon (hoewel alles daar aan elkander evenzeer vermaagschapt*

(*a*) By voorbeeld Epist. XXIV, LXV, LXXI, CII, Consol. ad Polyb. c. XXVII.

schapt is) plaatst zynen kleinzoon, nu met een nieuw ver- Afd. XII.
vrolykend licht bestraald, naby zich en leert hem den loop Seneca.
der naburige sterren: niet door gissingen, maar in alles naar waarheid ervaren, geleidt hy hem met vermaak in de geheimenissen der natuur enz." Dit is ten deele Stoisch, ten deele Platonisch: doch het geen er aan het einde des boeks wordt bygevoegd, dat de ziel vernietigd wordt door de by het noodlot bepaalde verbranding der waereld (ἐκπυρώσις), is volkomen Stoisch. "*Wanneer de tyd zal gekomen zyn, waarin de waereld zich vernietigen zal, om weder vernieuwd te worden, dan zal al het vergangkyke door wederzydsche krachten zich zelf vernielen; sterren zullen tegen sterren stoten, en, terwyl alle stoffe in brand staat, zal alles, wat nu in eene geschikte orde ons voorlicht, door eene en dezelfde vlam verteeren. Ook wy gelukzalige en der eeuwigheid deelachtige zielen, wy zullen alsdan, wanneer het Gode behagen zal op nieuw dit alles te scheppen, wy zullen, zeg ik, terwyl alles wegvalt, zelf een klein gedeelte der algemeene verwoesting uitmakende, in de voorige en eerste stoffelyke beginselen wederkeeren. Hoe gelukkig is uw zoon Marcia, die dat alles reeds weet.*" Hetzelfde gevoelen heeft hy voorgedragen in zyn 71sten brief: "*Wat is er van het gevaar van verandering uitgezonderd? Zelfs de hemel en aarde, ja dit geheele samenstel van dingen, schoon bestierd door de werking der Godheid, zal niet altoos deze zelve orde behouden, maar het een of ander tydstip zal het uit dezen bestendigen loop wegstoten. Alles gaat naar vastbepaalde tydperken. De dingen moeten ontstaan, groeijen, vergaan. Alles wat gy boven ons hoofd ziet omlopen, en*

 al-

alles waar wy op steunen en vastslaan, als op het onwrikbaarste dat er is, dat alles zal afnemen en ophouden te zyn. Daar is niets dat niet zyn Ouderdom heeft. De natuur brengt alles in verschillende tydperken tot hetzelfde einde. Al wat er is, zal t'eeniger tyd niet zyn, het zal niet vergaan, maar ontbonden worden. Ontbonden te worden is voor ons vergaan."

Tot hiertoe derhalven is Seneca genoegsaam aan zich zelven gelyk: immers kan men niet zeggen, dat iemand wegens een leerstuk zelf in twyfel staat, dewyl hy het naar de bewysredenen van verschillende secten zoekt interigten en te bevestigen. Doch het geen voornamelyk door veelen aan Seneca als eene misdaad van wufte onstandvastigheid wordt voorgeworpen, kan ik met stilzwygen niet voorbygaan. In zyn 102den brief handelt hy op zulk eene wyze over de Onsterflykheid, dat hy dezelve voor een droom schynt gehouden te hebben. Hy schryft aan Lucilius: *Ik vermaakte my met de eeuwigheid der zielen te onderzoeken, ja zelfs te geloven: immers geloofde ik ligtelyk de meningen van groote mannen, die zulk eene bekoorlyke zaak meer beloven dan bewyzen. — Wanneer ik in eens ontwaakte, by het ontvangen van uw brief, en zulk een schonen droom verloor, dien ik zal herhalen, en wederom trachten te krygen, wanneer ik met u zal afgehandeld hebben.*" In het vervolg echter van dienzelfden brief vinden wy veele voortreflyke en ernstige verklaringen wegens den staat na dit leven: "*Wanneer die dag zal komen, welke dit samenstel van Godlykheid en menschlykheid van een zal scheiden, dan zal ik dit ligchaam laten*

daar

daar ik het gevonden heb: ik zal my zelf aan de Goden wederom geven: en zelfs tegenwoordig ben ik niet zonder hun, maar worde door de aardsche logheid tegengehouden. Dit vertoeven in een sterflyk leven is als 't ware een voorspel van een langer en beter leven. — Eens zullen u de geheimenissen der natuur geopenbaard worden; die duisternis zal opgehelderd worden: van alle kanten zal u een helder licht omschynen. Verbeeld u, in uwe eigene gedachten, welk een glans het is, wanneer zo veele sterren hun licht samen vereenigen. — Hoe zal dan het Godlyk licht u voorkomen, als gy het in deszelfs eigene stede aanschouwt."

Afd. XII. Seneca.

Wie zou niet denken dat Seneca alle deze voortreflyke gezegden in het begin zelf van den brief wederlegd had? Laat ons echter niet zo onbillyk zyn, dat wy hem onverhoord zouden veroordeelen. In de eerste plaats dan, op dat niemand het woord *droom* hier aanstootlyk vinde, zo overwege men, hoe nadruklyk en ernstig Cicero over deze stoffe in een boekje, dat insgelyks den tytel van *droom* voert, gehandeld hebbe. En indien wy naauwkeurig de geheele inrigting van den brief nagaan, zullen wy ontdekken, dat Seneca de overdenking van de Onsterflykheid een droom heeft kunnen noemen, schoon hy dezelve niet voor ydel en valsch hield. Voorts bedoelt hy met het gezegde, dat namelyk groote mannen die alleraangenaamste zaak meer beloven, dan bewyzen; geenszins zyne Stoicynen, by welken de Onsterflykheid der Zielen de plaats bekleedde, niet van een grond-leerstuk, maar van een gevolg, en die derhalven zich in 't geheel geene moeite gaven om dezelve

 te

Afd. XII. SENECA.

te bewyzen, waarmede het anders gelegen was by de Platonisten, welke hier door Seneca bedoeld worden, die, schoon hy zelf hier en daar het gevoelen van Plato, wegens den staat der ziele na dit leven, volgt, deszelfs bewysredenen echter nergens gebruikt heeft. Dit blykt insgelyks hieruit, dat hy in het begin van den brief de Onsterflykheid, niet alleen eeuwigheid (*Aeternitas*), maar ook *het bezit van een altoosdurend leven* (*posfesfio totius aevi*) noemt, daar hy in het vervolg van den brief alleen van *Eeuwigheid* spreekt, en op de wyze der Stoicynen dezelve behandelt. Nu is de Onsterflykheid der Platonisten eene Eeuwigheid die geen einde heeft, en door alle tyden heen voortduurt; de Onsterflykheid der Stoicynen integendeel, schoon zy zelf daaraan den naam van Eeuwigheid geven, strekt zich echter niet verder uit dan tot aan de verbranding der waereld. Eindelyk geeft hy met de woorden (*Ik heb een' droom verloren, dien ik wederom zal trachten te krygen en herhalen, wanneer ik met u heb afgedaan*;) uitdruklyk te kennen, dat hy dien droom in dezen brief zelf niet verhaalt. Waaruit ten klaarsten blykt, dat hy niet de Stoische beschryving van den toekomenden staat, welke in het volgend gedeelte van den brief bevat is, maar wel de bewysredenen en beschryvingen van andere Wysgeeren een' droom genoemd hebbe.

Indien wy derhalven dat geen, 't welk wy uit Seneca hebben bygebragt, vergelyken met het geen wy in de achtste afdeeling verhandeld hebben, dan zal het ons blyken, dat hy met de oude Stoicynen in gevoelen

len heeft overeengeſtemd. Want hy heeft eene Stoiſche bepaling gegeven van de natuur der ziele, en geſteld dat zy voortdure tot aan de verbranding der waereld: voorts, dat de ziel, na den dood des ligchaams, opwaart gevoerd wordt in den zuiveren en helderen aether, en aldaar een gelukkig leven leidt, zo door de verkeering en gemeenſchap met goeden en vromen, als door de kennis der natuur. Wegens de ſtraffen der bozen zegt hy niets; want wat de Razernyen, den Styx, Cerberus enz. betreft, dit zyn verdichtſelen der Poëten. Afd. XII. SENECA.

Dat er eene zuivering der ziele plaats heeft, door welke zy na den dood, in de bovenſte gewesten der lucht, van de gebreken en overblyfſelen der aardſche dingen bevrydt wordt, en vervolgens naar den verhevenen aether vertrekt; dit heeft hy van de Platonisten ontleend. Doch hy zelf heeft, zo min als de overige Stoicynen, eenige byzondere bewyzen voor de Onſterflykheid bygebragt, en geene reden gegeven, waarom de zielen, na dat zy zelfs buiten het ligchaam lang zouden voortgeduurd hebben, nochtans by de verbranding der waereld moeten vergaan, en in hunne vorige en eerſte hoofdſtoffe, het Godlyk vuur namelyk, ontbonden worden.

BESLUIT.

Het is derhalven gebleken, myne Heeren! dat het waar is, 't geen ik in den beginne gezegd had, dat, namelyk, de Wysgeeren wel in zo verre gevorderd zyn, om te kunnen bewyzen, dat de ziel na den dood des ligchaams in wezen blyft, maar dat zy vergeefſche pogingen hebben aangewend om te verklaren, hoedanig de ſtaat en geſteldheid zy der van 't ligchaam geſcheidene zielen. Onder de voorſtanders der Onſterflykheid heeft Plato de meeste bewyzen bygebragt, op wien Cicero in rang behoort te volgen, dewyl de ſchriften der overige Wysgeeren van de eerſte Academie, als van Xenocrates, Crantor en dergelyken, die het gevoelen van Plato breder verklaard hadden, verloren zyn. De bewysredenen waren van tweederleie ſoort, of ontleend van de beloningen en ſtraffen na dit leven, welke bewysreden reeds voor Thales, hoewel duisterlyk, behandeld zyn; of genomen uit de natuur der ziele zelf, welke bewyzen eerst naderhand zyn uitgedacht. Laat ons dan, daar over de bewyzen van Plato ter zyner plaatſe genoeg gezegd is, hier in 't algemeen aanmerken, dat alle die genen, welke geſteld hebben dat de ziel het ligchaam overleeft, in deze bewysredenen byna overeengekomen zyn, dat de ziel of der Godlyke nature deelachtig, of een gedeelte van God zelf is, dewyl zy name-

melyk met het vermogen van denken begaafd is, en het beginſel harer werkingen in zich zelf bezit; dat zy derhalven door den dood des ligchaams niet ontbonden wordt, maar of altoos in wezen blyft, het welk het gevoelen der Pythagoristen en Platonisten was, of langen tyd in wezen blyft, en eindlyk in de Godlyke natuur als in hare oorſpronglyke hoofdſtoffe ontbonden wordt, gelyk de Stoicynen dachten. Dat de ziel, van het ligchaam ontſlagen zynde, nog een zekere verblyfplaats en woning heeft, en de uitwendige dingen gewaar wordt, wierd wel by hen vastgeſteld, doch zy gebruikten daartoe geene vaste bewyzen, maar volgden veeleer de algemeen aangenomene volksmeningen, of de buitenſporigheid hunner verbeelding.

In het onderzoek zelve, heb ik my bevlytigd, om van alle roekloosheid in het maken van gisſingen my te onthouden, en geen gevoelen aan eenig Wysgeer toeteſchryven, dat niet op het zekere gezag van oude Schryveren ſteunde, welker plaatſen ik of uitdruklyk aangewezen, of bygebragt heb. Ik heb alleen over de Grieken en de Latynen, die van de Grieken afſtamden, gehandeld, dewyl er geene Wysgeerige gedenkſtukken van andere volken, waarvan het zeker is, dat zy de Onſterflykheid geloofd hebben, by voorbeeld, de Aegyptenaren, Geten, Thuſciſche of Celtiſche natien, tot onzen leeftyd gekomen zyn. Ook gyl. myne Heeren! liet dit gedeelte buiten de palen van dit onderzoek uitgeſloten.

Schoon dit geſchil tot ons oogmerk niet behoort, blykt

blykt het echter uit het voorgeſtelde, dat in Seneca niets gevonden wordt, dat niet uit vorige Wysgeeren kon getrokken worden. En in 't algemeen heeft de Christelyke leer eerst later, en lang na deze tyden, eenigen invloed op de leeringen der Wysgeeren verkregen.

Hoe meer vermaak ik intusſchen altoos gevonden hebbe in de Wysgeerige geſchiedenis der gevoelens over den ſtaat na dit leven, des te groter was myn genoegen, toen ik hoorde, dat eene Maatſchappy van Geleerde Lieden, onlangs te Haarlem in Nederland opgericht, in dit gevoelen met my overeenſtemt, en deze ſtoffe waardig gekeurd heeft, om ter behandeling op te geven. Terwyl ik dan van zelf deze ſtoffe met vermaak behandelde, heeft de inrigting en keurigheid uwer keuze, myne Heeren, te weeg gebragt, dat ik met nog meer vermaak voor UWED., als beoordeelaars, dezelve behandelde. Ik zal derhalven myne vlyt met vrucht beſteed achten, indien dit geſchrift aan uw oordeel mag behagen!

ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

HOEDANIG WAS HET GEVOELEN DER OUDE WYSGEEREN, VAN THALES EN PYTHAGORAS AF, TOT OP SENECA TOE, WEGENS HET LEVEN EN DEN STAAT DER ZIELEN NA DEN DOOD DES LIGCHAAMS?

DOOR DEN HEER

JERONIMO DE BOSCH,

EERSTEN KLERK TER SECRETARYE DER STAD AMSTERDAM; LID VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM, EN VAN DE MAATSCHAPPY DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEYDEN; ALS MEDE SECRETARIS DER MAATSCHAPPYE TOT BEVORDERING VAN DEN LANDBOUW TE AMSTERDAM.

Wien daarop door de Heeren Directeuren van TEYLERS NALAATENSCHAP een ZILVEREN EERPRYS is geschonken.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG

OVER DE GEVOELENS DER OUDE WYSGEEREN WEGENS DEN STAAT DER ZIELEN NA DIT LEVEN.

Zodra ik vernam, dat gyl. myne Heeren! wien, volgens den uiterſten wille van den Heere Teyler de zorg is toebetrouwd van geleerde lieden uit te nodigen, om naar den eerprys te dingen, by voorkeuze, deze ſtoffe den beminnaren der letteren had opgegeven, om aan te tonen, "*welk het gevoelen der Oude Wysgeeren, van Thales af tot Seneca toe, wegens de geſteldheid en ſtaat der menſchen na dit leven geweest zy;*" gevoelde ik eenen byzonderen lust om, zo ik konde, aan deze opgave te voldoen. Ik voorzag namelyk, dat, indien ik door derzelver behandeling eenigen roem verwierf, die roem voor my op eenen hoogen prys te ſchatten was, als hebbende de goedkeuring verworven van zodanige beoordeelaars, die alrede zo groot een blyk

van verſtand en oordeel gegeven hadden in het uitkiezen eener ſtoffe, die eenen Godgeleerden zo overwaardig is.

Eer ik echter geheel ter zake trede, heb ik nodig geacht, ter meerdere opluistering en opheldering dezer ſtoffe, eenige zaken vooraf aan te merken.

In de eerſte plaats dan merk ik aan, dat die genen zeer onnaauwkeurig en roekeloos te werk gaan, die, wanneer men vraagt wat de oude Grieken en Romeinen wegens God en Godlyke dingen gedacht hebben, altoos daarop aandringen, dat al het geen de Griekſche Wysgeeren voortreflyks wegens het Godlyk Wezen, den Godsdienst, de Deugd, en den ſtaat der menſchen na dit leven te boek geſteld hebben, als uit eene bron zou voortgevloeid zyn uit de leeringen der Egyptenaren, der Chaldeeuwen, en vooral der Joden. Het is namelyk algemeen bekend, dat Thales, Solon, Pythagoras, Democritus, Plato, door zucht tot wysheid gedreven, verre reizen ondernomen hebben, Egypte, Phoenicië en Babylonië bezocht hebben, en door de Priesters en Wyzen dier volken, in alles wat de kennis van Godlyke en Menschlyke zaken betreft, onderwezen zyn; en dat zy derhalven ook van hun de gewigtigſte leeringen en inſtellingen hunner Wysbegeerte zouden ontleend hebben. Myn oogmerk is geenszins Clemens van Alexandria, Euſebius, Gregorius van Nazianzen en andere Oudvaders, en alle die genen, welken zich naderhand beroemd gemaakt en hen gevolgd hebben, hier te wederleggen. Iedereen, die met aandacht overwogen heeft het geen

Cle-

Clericus, en vooral het geen de Heer Wyttenbach heeft byeengebragt in zyne verhandeling, waaraan in den jaare 1780 door Beſtuurderen van het Stolpiaansch Legaat de eerprys is toegewezen, zal terſtond begrypen, dat alle die redenen, waarmede de Kerkvaders en anderen hebben getracht te bewyzen, dat de Grieken de leeringen hunner Wysbegeerte uit de inſtellingen der Oosterſche volken ontleend zouden hebben, op zeer onzekere gronden ſteunen.

Daar is in de Wysgeerige leer van ieder volk naauwlyks eenig merkwaardig leerſtuk, dat niet als 't ware eene echte en oorſpronglyk inheemſche kleur heeft, zo dat men met weinig moeite uit deszelfs gedaante en de houding, waarin het voorgeſteld is, kan ontdekken, op welken grond het voortgeſproten, en by welke volken het aangekweekt is; vooral indien die leerſtukken van dien aart zyn, dat zy niet veele naſpooring vereiſchen, en door de natuur openlyk voor ieders oogen als 't ware bloot gelegd zyn. Van dezen aart zyn die dingen, welken de wyste lieden uit alle volken te boek geſteld hebben wegens God, zyne magt en voorzienigheid in het beſtier dezer waereld, de onſterflykheid der zielen, en de beloningen en ſtraffen, die na den dood zyn vastgeſteld; want wat de Meetkunde, Sterrekunde, Geneeskunde, en andere kunſten betreft, daaromtrent moet men geheel anders denken. De natuur heeft deze kundigheden zo geſchikt, dat de ſcherpzinnigheid van ons vernuft dezelven niet terſtond doorgronden kan, maar dat er, eer zy eenige volkomenheid bereiken, oefening, on-

 der-

dervinding, en gestadige waarnemingen van onderscheidene volken vereischt worden. Is niet, om deze zaak niet breder te bevestigen, is niet het geloof dat de ziel onsterflyk is, dat de menschen, naar mate zy in hun leven gehandeld hebben, ook na den dood met beloningen beschonken of met straffen gepynigd worden, zo openlyk in het licht gesteld en in de gemoederen van alle stervelingen ingeworteld, dat er naauwlyks eenig volk geweest is, het welk maar eenigzins beschaafd was, dat niet van zelf op deze gedachten gekomen is. Een vader die zynen zoon, door een ontydigen dood weggerukt, betreurde; eene moeder die hare te vroeg naar het graf gedragene dochter, de gezellinne hares levens, beschreidde; ja met één woord, alle menschen en volken hebben die genen, welken zy in derzelver leven lief gehad hadden, na hunnen dood niet alleen met tranen, maar ook met de hoogste lofbetuigingen en eerbewyzen vereerd. Van hier zo veele gedenkzuilen, heuvels, en prachtig gebouwde grafnaalden, met welken zy, zo veel zy konden, de gedachtenis der gestorvenen poogden te vereeuwigen. En gelyk zy aan dezen Godsdienstigen liefdepligt geen geringe kracht toeschreven ter vermindering van droefheid, zo kwam het ook met de natuur der dingen zelve overeen, dat er die hoop bykwam, welke zy voedden, van die genen welken zy bemind of om hunne deugden hooggeacht hadden, wanneer zy zelf het leven zouden verlaten hebben, wederom te zullen zien, en derzelver bestendigen omgang te genieten. Wat behoef ik hier die grote man-

nen

nen te melden, die door het geven van wyze wetten of het wel bestieren van het Gemeenebest, zich by hunne burgers voortreflyk verdiend gemaakt hebben? Wat behoef ik te spreken van die grootmoedige Krygshelden, die voor hun vaderland strydende, dapper gesneuveld zyn? Zyn dezelven niet van alle volken terstond na hun dood onder het getal der Goden geplaatst? Is niet, om zo te spreken, de geheele hemel vervuld met Helden en Heldinnen, die aan het menschlyk geslacht weldaden bewezen hebben, gelyk men in het derde boek van Cicero over de natuur der Goden zien kan? De natuur had namelyk zelve den gemoederen aller stervelingen dit ingeplant, dat de levensdagen van hun, die aan het menschlyk geslacht weldaden bewezen hadden en, om anderen by te staan, te beveiligen en te behouden, geenen arbeid of moeite, ja den dood zelf niet ontzien hadden, dat, zegge ik, de dagen van zodanige menschen, niet binnen de palen van dit sterflyk leven behoorden beperkt te worden, maar dat men, om de menschen ter deugd aan te moedigen, de gedachtenis van zodanigen door Godlyke eerbewyzingen moest vereeuwigen; gelyk dit zeer wel door Lactantius (a) is opgehelderd. Ik heb om deze reden my dikwerf verwonderd, dat eenige voor het overige zeer geleerde mannen, zich zo veele moeite gegeven hebben, om den roem der eerste uitvinding dezer zaken niet alleen aan het een of ander volk, maar zelfs aan den een of anderen Wy-

zen,

(a) Instit. Div. I, 15.

zen, met uitsluiting van anderen, toe te eigenen. Indien wy aan Pausanias, een Schryver van beproefd gezag, en in alles wat de oudheid betreft zeer ervaren, geloof geven, dan hebben de Chaldeeuwsche en Indische Wyzen het eerst de onsterflykheid der zielen geleerd. "My is bekend, (zegt hy *a*) dat de Chal-
„ deeuwen en de Wyzen der Indianen het eerst ge-
„ zegd hebben dat de ziel des menschen onsterflyk
„ is. Hun gevoelen is aangenomen zo door andere
„ Grieken, als in 't byzonder door Plato, den zoon
„ van Aristo."

Indien wy den Vader der geschiedenis, Herodotus, geloven, dan zyn het de Egyptenaren die zulks het eerst der nakomelingschap hebben overgeleverd. "De Egyptenaren (zegt hy *b*) zyn de eersten,
„ die gezegd hebben dat de ziel onsterflyk is, dat
„ zy, wanneer het ligchaam verderft, in een ander
„ dier, dat telkens geboren wordt, verhuist, en
„ dat zy, wanneer zy de ligchamen van alle land-
„ dieren, visschen en vogelen is doorgegaan, weder
„ om een menschlyk ligchaam, dat als dan geboren
„ wordt, aanneemt." Indien wy het gevoelen van den Dichter Choerilus by Diogenes Laertius, of van Nemesius (*c*) volgen, dan is het Thales, die het eerst verzekerd heeft dat de zielen onsterflyk zyn: en indien eindelyk het gezag van Cicero by ons van gewigt is, dan heeft "Pherecydes van Syrus, voor
„ zo verre zulks in geschrifte te boek gesteld is,
„ het

(*a*) Lib. IV., cap. 32. (*b*) In Eut. c. 123. (*c*) In libro de Nat. hom.

„ het eerst gezegd dat de zielen der menſchen eeu-„ wig voortduuren." Men moet echter deze woorden van Cicero niet zodanig opvatten, als of hy gedacht had, dat Pherecydes dit leerſtuk het eerst aan het licht gebracht zou hebben. Want in de eerſte plaats voegt hy er by (*voor zo verre zulks in geſchrifte te boek geſteld is*); immers konden anderen het gezegd hebben, van welke geene ſchriften overig waren: ten anderen heeft Cicero dit alleen willen te kennen geven, dat, hoewel het gevoelen wegens de onſterflykheid der zielen genoegſaam algemeen was, als zynde door de oude Dichters en Godgeleerden reeds behandeld, Pherecydes echter de eerſte geweest zy, die in proſa over deze ſtoffe geſchreven en dezelve, met bewysredenen uit eene beredeneerde Wysbegeerte getrokken, ſterker bevestigd heeft. Ondertusſchen heeft Iſidorus Haereticus by Clemens van Alexandria (*a*) zorge gedragen, dat men den roem dezer uitvinding niet aan Pherecydes alleen benyde, daar hy zegt, dat die Wysgeer zyne leerſtellingen uit ik weet niet welke Prophetiſche ſchriften van Cham zou getrokken hebben, waaromtrent men Brucker (*b*) na kan lezen. Doch, op dat niemand zulks vreemd voorkome, het vernuft der Kerkvaderen is nooit vruchtbarer, dan wanneer zy, om de voortreflykheid van den Christelyken Godsdienst, die zich zelf genoegſaam beſchermt en zulke bewysredenen geenszins behoeft, in top te heffen, de wysheid der Grieken en Romeinen geheel ver-

(*a*) Strom. l. VI. p. 642. (*b*) Hiſt. Crit. Philoſ. T. I. p. 69.

verachten, of ten minsten zodanig afschilderen, als of dezelve geheel uit de scholen der Joden ware voortgekomen; daar het uit de Historische gedenkstukken, die voor de tyden van den groten Alexander geschreven zyn, en in welken geen spoor of blyk van eenigen Joodschen naam of daad voorkoomt, genoegsaam blykt, dat hetzelve volk eerst na Alexander den Grieken is bekend geworden, gelyk onder anderen de hooggeleerde Heer Wyttenbach zulks in de te voren aangehaalde verhandeling bewezen heeft. Onder de voornaamste Kerkvaderen behoort, om geene anderen by te brengen, Justinus de Martelaar (*a*), die, gezegd hebbende dat Plato een gevoelen van Moses ontleend zou hebben, het volgende daarby voegt "Want Mo„ ses is ouder dan alle de Grieksche Schryveren, en „ alles, wat de Wysgeeren en Dichters wegens de on„ sterflykheid der zielen, of de straffen na den dood, „ of de beschouwing der hemelsche dingen, of andere „ dergelyke leerstukken gezegd hebben, dat alles heb„ ben zy, aanleiding uit de Propheten gekregen heb„ bende, dus kunnen begrypen en voorstellen."

Men zou met reden in twyfel staan, of Justinus hier met meer onwetenheid of meer onbeschaamdheid gesproken hebbe. Immers wie is er, die de schriften van Moses maar eenigzins kent, die niet weet, dat in dezelven de leer van de onsterflykheid der zielen, en van de straffen en beloningen, den menschen na dit leven bereid, of in 't geheel niet, of ten minsten

(*a*) Apolog. I. p. 70.

ſten zeer duiſterlyk is voorgedragen. Het blykt integendeel, zo uit de wetten van Moſes, als uit de overige gedenkſtukken der oude Propheten, dat alle de beloften en voorregten, door welken de Joden wierden aangelokt om hun leven deugdſaam interigten, meer betreklyk waren op het geluk dezer aarde, dan op het geen in den hemel namaals te wachten is; het welk ook door den uitmuntenden H. de Groot bevestigd wordt (*a*). Ondertusſchen is dat geen, 't welk Philo en Joſephus wegens de matigheid, eenvoudigheid, zedigheid, vroomheid, ingetogenheid, rechtvaardigheid, kloekmoedigheid en ſtandvastigheid der Esſenen berichten, allervoortreflykst. Zo wy aan die Schryveren geloof geven, dan hebben deze Joodſche Wysgeeren niet alleen wegens alle die pligten, welken de ſtervelingen behooren in acht te nemen, maar ook byzonderlyk wegens die ſtoffe waar over wy ſtaan te handelen, den ſtaat der menſchen na dit leven, zo uitmuntend geredeneerd, dat ik vreeze, indien ik hier, by den aanvang van myn onderzoek, derzelver woorden bybrenge, dat ik naderhand niets zo voortreflyks zal kunnen bybrengen. Daar echter deze plaats ten deele kan dienen om het bedrog der Joodſche Schryveren te ontdekken, die op eene zeer kunſtige wyze de gevoelens en inſtellingen van andere volken aan hunne leeraaren toeëigenen, moet ik hier dezelve niet voorbygaan. Volgens Joſephus (*b*) kwam de leer der Esſenen wegens den ſtaat der menſchen na dit

(*a*) De Veritate Religionis Chriſt. L II. § 9. (*b*) L. II. c. 8. § 11.

dit leven, hier op uit: "Zy kleven, (zegt hy) vast
„ aan deze leer, dat de ligchamen verganklyk zyn en
„ dat derzelver ftoffe in 't geheel niet duurzaam is,
„ doch dat de zielen onfterflyk zynde altoos voortdu-
„ ren, en dat zy, uit de allerzuiverfte lucht gekomen,
„ door de ligchamen als door banden omvat worden,
„ door eene natuurlyke drift als 't ware derwaart
„ heen gelokt; dat dezelven, wanneer zy van die
„ vleeschlyke banden ontflagen zyn, als uit eene lan-
„ ge flaverny bevryd, zich verheugen en opwaart ge-
„ voerd worden: voor de vromen ftellen zy, in
„ overeenftemming met de Grieken, dat aan de an-
„ dere zyde des Oceaans een verblyf en woonplaats
„ gelegen is, die door geen fneeuw of regen of hitte
„ gekweld, maar beftendig door een zacht windje uit
„ den Oceaan verfrischt wordt. Doch aan de fnode
„ zielen geven zy een duistere en koude fpelonk ten
„ verblyve, vol onophoudelyke pynigingen. Het
„ fchynt my toe dat de Grieken volgens dezelfde be-
„ grippen, aan hunne dappere en grote lieden, welken
„ zy Helden en halve Goden noemen, de Eilanden
„ der gelukzaligen toeeigenen, doch aan de zielen der
„ godlozen integendeel eene onderaardfche verblyf-
„ plaats voor de bozen gefchikt, alwaar zy ook ver-
„ dichten, dat fommigen met byzondere ftraffen ge-
„ ftraft worden, by voorbeeld, Sifyphus, Tantalus,
„ Ixion en Tityus, ftellende in de eerfte plaats de
„ zielen onfterflyk, en dat leerftuk vervolgens aan-
„ wendende, om de menfchen ter deugd aan te fpo-
„ ren en van de ondeugd aftetrekken. Immers verbe-

te-

„ teren dus de goeden hun leven op hoop van ook „ na den dood beloond te worden, en de ſnode drif- „ ten der bozen worden tegengehouden, door het „ vooruitzigt dat zy, zo zy al by hun leven verbor- „ gen blyven, nogthans na hun dood eenige ſtraffen „ ondergaan zullen. Dit zyn de Godgeleerde gevoe- „ lens der Esſenen wegens de ziel, door welken zy „ die genen, die eens hunne wysheid geproefd heb- „ ben, op eene onwederſtaanbare wyze aanlokken." Indedaad, Joſephus toont hier geenszins van ſchaamte ontbloot te zyn, daar hy niet anders zegt, dan dat de Esſenen *eveneens als de Grieken* over den ſtaat der geſtorvenen gedacht hebben; want, om zich zelven gelyk te zyn, behoorde hy gezegd te hebben, *dat deze leer van de Esſenen tot de Grieken gekomen was.* Doch wie ziet niet dat dit geheele bericht wegens de vermakelyke Eilanden der gelukzaligen, die over den Oceaan gelegen zyn, en door een zachten wind verfrischt worden, en wegens het duiſter onderaardsch verblyf en de eeuwige pynigingen der bozen, byna met dezelfde woorden ontleend is uit de ſchriften der oude Grieken, zo Dichters als Wysgeeren; het welk ten eerſten blyken zal aan ieder, die ſlechts met een weinig aandacht beſchouwt het geen wy terſtond uit de gedachten der Grieken hieromtrent by zullen brengen. En, op dat niemand zulks te roekeloos gezegd achte, zo overwege men alleenlyk, dat in het geheel verhaal van Joſephus, wegens de leer der Esſenen, geen zweemſel van Joodſche denkbeelden gevonden wordt, dat alles in tegendeel in den zuiveren

Griekschen smaak is, en dat men er voor alle anderen Homerus in herkennen kan, met wiens eigen woorden, die wy in 't vervolg zullen bybrengen, het gevoelen der Essenen, wegens de gelukzalige verblyfplaatsen na dit leven is afgeschilderd. De Uitleggers over deze plaats behoefden zich derhalven niet te verwonderen, waarom toch Josephus, daar hy over de drie Joodsche secten, de Pharisseeuwen, Sadduceeuwen en Essenen, handelen moest, van de twee overigen, die veel beroemder waren, zo weinig gezegd, en over de Essenen integendeel zo breedvoerig gesproken heeft. Josephus namelyk, over eene secte handelende, die, schoon zy van de leer en instellingen der Joden in zeer veele zaken afweek, en meestal veeleer de Pythagorische lessen opvolgde, nochtans voor Joodsch gehouden wierd, dacht hier gelegenheid gevonden te hebben, om aan eene Joodsche secte, welke zo veel met de Grieken gemeen had, alle die dingen toe te eigenen, of ten minsten mede te deelen, die als uitvindingen der Grieken met roem bekend waren. Immers hoe verre ook de Essenen, die den tempel niet bezochten, en de offerplegtigheden niet volgens de wet in acht namen, van de schoole der Pharisseeuwen, waarin Josephus onderwezen was, mogten afdwalen, begreep hy echter, wanneer zy slechts onder de Joden gerekend wierden, dat alsdan het geheele Joodsche volk deelen zou in den roem van uitvinding, dien de Essenen door deze leer van de ziel, welke Josephus zelf Godlyk noemt, konden verwerven. Ook was Josephus niet zo zeer een sterk bestryder

der

der andere Joodsche secten, als wel een zedig verdediger van zyne eigene, van wien men zelfs verhaalt, dat hy, terwyl de overige Joden geen onbesnedenen onder zich dulden konden, gezegd zou hebben: "Ieder mensch behoort naar zyne eigene keuze God te dienen, en niet door dwang van anderen." Doch op dat niemand langer er aan twyfele, of de leer der Esſenen is, volgens de denkwyze der Grieken, door Josephus, in de aangehaalde woorden, voorgesteld, zo weete men, dat het gevoelen wegens den staat der doden na dit leven, 't welk Josephus aan de Esſenen toeschryft, by de Grieken, gelyk uit Homerus blykt, reeds algemeen bekend was, lang te voren, eer iemand iets van deze secte der Esſenen gehoord had, welker naam zelfs onder de Joden zo weinig bekend was, dat er in de geheele H. Schrift naauwlyks eenig of liever in 't geheel geen spoor of blyk van voorkoomt, gelyk wy zien kunnen uit het geen Brucker (a) van hun bericht. Wy moeten derhalven zeer zorgvuldig en naauwkeurig zyn, om niet op eenig Schryver, tot het een of ander volk behorende, hoe beroemd hy ook wezen moge, gerust te vertrouwen, eer het ons klaar gebleken is, dat hy, 't geen hy te boek gesteld heeft, niet uit eenige byzondere liefde voor zyne landgenoten, maar naar waarheid der zake geschreven heeft. Gelyk dit altoos noodzakelyk is, zo moet zulks in 't byzonder in acht genomen worden, wanneer men handelt over de schriften

(a) T. II. p. 759. seqq.

ten der Joden en Kerkvaderen, die op eene vreemde wyze, om der Griekſche en Romeinſche Wysbegeerte afbreuk te doen, beweerd hebben, dat dezelve meest uit hunne inſtellingen afgeleid en opgemaakt was. Lactantius echter ſpreekt voorzichtiger dan de overige Kerkvaderen, die ſtyf en ſterk verzekeren, dat de Griekſche Wysgeeren uit de tafelen der wet van Moſes en de gezegden der Propheten, hunne leeringen hebben overgenomen, daar hy zich dus uitdrukt (*a*): "Indedaad, ik verwonder my menigmaal, daar „ Pythagoras en naderhand Plato, door zucht voor „ het onderzoek der waarheid gedreven, tot de Egyptenaren, Indianen en Perſen zyn doorgedrongen, „ om de gewoonten en Godsdienst dier volken te „ vernemen, dewyl zy vermoedden, dat de wysheid „ dier volken in hunnen Godsdienst gelegen was, dat „ zy echter tot de Joden niet gekomen zyn, by wel„ ken alleen de ware wysheid toen gevonden wierd, „ en werwaart zy met minder moeite komen konden." Doch om de zaak naar waarheid te beoordeelen, Juſtinus, van wien wy zo even gewag maakten, en andere Kerkvaderen, hebben tot voorgangers gehad twee voortreflyke Schryvers en zeer geleerde Joden, Philo en Joſephus, die het gevoelen, dat de geleerdheid der Grieken uit de ſcholen der Joden en Chaldeeuwen is voortgekomen, ſtyf en ſterk hebben vastgehouden, en op wier gezag alleen alle de overigen ſteunen, die hetzelfde gevoelen gevolgd hebben, van welken het te

(*a*) Inſtitut. Lib. IV. 2.

te wenſchen was, dat zy niet roeklozer hierin dan hunne leermeesters geweest waren.

Ten anderen heb ik geoordeeld in deze verhandeling het volgende te moeten in acht nemen.

Gyl. myne Heeren! hebt met recht geoordeeld, dat deze ſtoffe byzonderlyk van Thales af opgehaald en tot op de tyden van Seneca gebragt moest worden, dewyl alle de kennis van zedeleer voor dien tyd zeer duister is, als welke alleen berustte by de Dichters, die haar onder verdichte beeldtenisſen en fabelachtige omkleedſelen den volken voorſtelden. Terwyl echter naderhand de Wysgeeren deze zelfde leer der Dichteren, vooral met betrekking op den ſtaat der geſtorvenen, in hunne redeneeringen hebben voorgeſteld, oordeelde ik dat het zeer nuttig zyn zou, indien ik tevens ontvouwde, hoedanig de gedachten geweest zyn, die de Dichters voor den tyd van Thales gevoed hebben, wegens de zaken die den menſchen na hun dood zullen overkomen.

Het is bekend, dat de menſchen in de vroegſte tyden gemeenlyk in bosſchen en velden woonden, en aldaar een woest en onbeſchaafd leven leidden, dat er echter onder hen ook groote mannen geweest zyn, die, eer nog de merken der letteren en de wyze van ſchryven uitgevonden en in gebruik gebragt waren, alle leeringen, welke geſchikt waren om de gemoederen te beſchaven en den menſchen eene betere wyze van leven te leeren, en welke daarom ook der nakomelingſchap moesten overgeleverd worden, in vaerzen en dichtmaat uitdrukten. Want de ongebondene rede of proſa

is eerst uitgevonden ten tyde van Pherecydes, die de leermeester was van Pythagoras. Deze Dichters dan, die tevens Godgeleerden waren, daar zy begrepen dat alle Zedeleer en Godgeleerdheid, of in zekere lessen, of in voorbeelden begrepen was; hebben meest van voorbeelden gebruik gemaakt. Want zy zagen, dat een onbeschaafd volk veel te dom was, om de kracht van lessen wel te bevatten, en wanneer zy derhalven de menschen in liefde tot de deugd ontsteken en van de ondeugd eenen afschrik geven wilden, dan schetsten zy niet de deugden of gebreken zelf af, maar stelden zodanige menschen voor, die daarmede versierd of mismaakt waren, als uitgedrukte beelden van die deugden en gebreken. Onder deze leeraren zyn Amphion en Orpheus de gedenkwaardigsten, gelyk blykt uit het geen Horatius van hun gezongen heeft, (*a*) met wien men Lucretius (*b*) vergelyken kan. Om door het onderwys dezer Mannen meer en meer de menschen tot beschaafdheid te vormen en de oeffening der wysheid te bevorderen, werden er Herderlyke Muzykspelen, waar in naar een' prys gedongen wierd, ingesteld, die wel in het begin ruw en onbeschaafd waren, doch naderhand allengskens tot eenen hoogen trap van bevalligheid en sierlykheid gebragt zyn. In deze spelen wierden gemeenlyk de bevalligheden en genoegens van het landleven afgeschetst:

Koe-

(*a*) De A. P. vers. 391.
(*b*) Lib. V. vers. 1381.

Koele ſpelonken en ruiſchende beeken
Loeijende kudden in lomrige ſtreeken
Lieflyke ſlaap onder ſchaduwryk loof

gelyk Virgilius het afſchildert (*a*). Hieruit is dan ook het Herderdicht en alle die vindingryke beſchryvingen der gouden eeuw voortgeſproten, welke men, indien men dezelven vergelykt met die beeldtenisſen, waarin de Grieken getracht hebben het geluk der Elyſiſche velden, en de Hebreeuwen de vermaaklykheden van het Paradys, den menſchen voor oogen te ſtellen, daaraan zeer gelykende zal bevinden. Gelyk deze gelukzalige ſtaat van zaken, dien de natuur alom in velden en akkers vertoonde, en die nog vervrolykt wierd door het gezang der vogelen, van zelf de menſchen aanſpoorde om van vreugd opteſpringen, te juichen, en te zingen, dus gaf ook de natuur zelve, in die ruwe gedichten en veldzangen, de beste ſtoffe als 't ware aan de hand, den lof namelyk van Goden en doorluchtige Mannen: in welke lofzangen men voornamelyk derzelver onſterflykheid vermeldde, die voor de hoogſte beloning der deugd gehouden wierd. Want zo de gedachtenis van zulke menſchen, die weldaden aan het menschlyk geſlacht bewezen hadden, tot de nakomelingſchap behoorde overgebragt te worden, dan wierd er vereischt dat hun voortreflyke inborst en geest niet met dit leven ophield, maar dat in tegendeel hunne ziel na den dood een heerlyker gedaante aannam, en in den verhevenen blinkenden aether een eeu-

(*a*) Georg. II. vs. 469 ſeqq.

eeuwig leven leidde: daar die genen integendeel, welken zich met ondeugden bezoedeld en hun leven doorgebragt hadden in het plagen en mishandelen hunner medemenfchen, in het ryk der doden yslyke ftraffen ondergaan zouden.

Dat Orpheus, de voornaamfte der oude Godgeleerden, zulks in 't byzonder weleer geleerd hebbe, is volkomen zeker uit de gedenkftukken der oude gefchiedenis. Want, om niet te herhalen 't geen Brucker (*a*) en Andr. Chrift. Efchenbach (*b*) reeds bericht hebben; de roem der geleerdheid van Orpheus was zo groot, dat Athenagoras (*c*) niet fchroomt van hem te zeggen, "dat hy geacht wordt in Godlyke zaken „ het naast aan de waarheid te komen." Wiens gezag, fchoon het op zich zelf niet van veel gewigt is, nochtans fterk bevestigd wordt door het getuigenis van Diodorus Siculus (*d*), die van Orpheus het volgende meldt: "zich bezig houdende in letteroefe„ ningen, en genoegfaam bedreven in de fabelachtige „ leeringen der oude Godgeleerdheid, is hy naar Egyp„ te vertrokken, en, aldaar nog zeer veel aangeleerd „ hebbende, is hy de grootfte man onder de Grieken „ geworden in de geheime plegtigheden en Godge„ leerdheid en Dichtkunde en Muzyk." Op eene andere plaats (*e*) meldt hy, "dat Orpheus door de na„ tuur met eene byzondere begaafdheid tot Dicht„ kunde en Muzyk befchonken zynde, een leerling „ ge-

(*a*) Hift. Crit. Philof. T. I. p. 377 feqq.
(*b*) In Epigen. de Poefi Orphica p 179, 185 feqq.
(*c*) Apol. p. 20. Ed. Steph. (*d*) L. IV, p. 271. (*e*) L. V. p. 381.

„ geweest is van de zogenaamde *Idaei Dactyli*, en „ dat hy het eerst de geheime inwydingen en pleg„ tigheden by de Grieken heeft ingevoerd." Indien men vraagt, welke plegtigheden dit geweest zyn, zo bericht ons dit dezelfde Schryver op eene andere plaats (*a*). Hy meldt ons, "dat Orpheus de meeste „ plegtigheden, die tot de geheime inwydingen be„ horen, en ter gedachtenis der omzwerving van Ce„ res gevierd worden, en zyn fabelleer, wegens den „ ſtaat na dit leven, van daar in Griekenland heeft „ medegebragt, als zynde de plegtigheden der wyding „ van Oſiris en Bacchus dezelfden, en die van Iſis „ en Ceres zeer gelykende naar elkanderen, in naam „ alleen verſchillende: dat hy ook, in navolging van „ de lykplegtigheden der Egyptenaren, de ſtraffen der „ bozen in de hel, de vermakelyke velden der vro„ men, en de overige algemeen aangenomene verdich„ te voorſtellingen daaromtrent, heeft ingevoerd." In welke woorden van Diodorus ik niet zie dat eenige reden gegeven wordt, waarom van Orpheus, hoewel hy eenige gewyde inſtellingen en plegtigheden van de Egyptenaren tot de Grieken heeft overgebragt, met grond gezegd kan worden, dit gevoelen van de onſterflykheid der zielen en derzelver verſchillend lot na dit leven, eerder van de Egyptenaren, dan uit de natuur der dingen zelf geleerd te hebben. Dit heeft vooral plaats, dewyl de gevoelens der oude Egyptenaren zelf wegens die dingen zeer onderſcheiden waren,

(*a*) L. I. p. 107.

ren, waaromtrent wy, dewyl de meermalen aangehaalde Brucker (*a*), in derzelven verklaring en overeenbrenging ons die moeite bespaard heeft, dit alleen aanmerken, dat uit de leer, welke de Egyptenaren volgden, wegens God als de ziel der waereld, uit wien en in wien alles is, en in wien alles weder zal keeren, ligtelyk opgemaakt kan worden, dat zy niet vreemd waren van de mening, waarby gesteld werd, dat de menschen, bevryd van die smetten, waarmede zy zich door hunne gebreken bezoedeld hebben, naar de hemelsche gewesten, de sterren en de zon, als de voornaamste verblyfplaats van de Godheid, of liever tot de Godheid zelf wederkeeren, en met deszelfs Godlyke natuur vereenigd worden. Deze vereeniging stond den snoden later, den goeden spoediger te beurt te vallen, echter niet zonder eenige verhuizing der zielen, die, gelyk by de meeste Wysgeeren en volken, over welken wy naderhand zullen handelen, dus ook byzonderlyk by de Egyptenaren geloofd werd. Indien het vrystaat gissingen te maken in eene duistere zaak, hoedanig alles is wat men over de leer van Orpheus zeggen kan, koomt het ons waarschynlyk voor, dat Orpheus, eer hy naar Egypten vertrok, reeds by zyne landgenoten geleerd had, dat de menschen, welken door de oefening der deugd nuttig aan het menschlyk geslacht geweest waren, na hunnen dood een veel beter lot genieten zouden. Daar hy ondertusschen van de Egyptenaren geleerd had, van welk vermogen de hei-

(*a*) Hist. Crit. Phil. T. I. p. 297.

heilige kerkzeden en plegtigheden zyn, om de gemoederen des volks in Godsdienst te ontsteken, en de deugd te bevorderen, heeft hy eenige heilige en geheime instellingen uit Egypten in Griekenland overgebragt, en dit zelfde algemeen aangenomen volksgevoelen, wegens het verschillend lot, dat de goeden en kwaden na dit leven genieten zullen, onder deze gewyde omkleedsels en geheimen, welker vorm hy van de Egyptenaren ontleend had, bedektelyk voorgesteld. Doch hoe het ook met de leer van Orpheus moge gelegen zyn, het blykt ten minsten, waarop het meest aankoomt, dat hy niet alleen de onsterflykheid der ziele, maar ook de leer, dat er beloningen en straffen den menschen na hun dood bereid zyn, in zyne lofzangen gezongen heeft. Daar zyn veele fragmenten overig, die gezegd worden van hem te zyn, in welken hy voortreflyk handelt over de onsterflykheid der ziele en den staat der menschen na dit leven. Doch dewyl men geene genoegsame zekerheid heeft wegens den waren Schryver dier fragmenten, zullen wy daaruit niets bybrengen. Van meer belang is het voor ons, de heilige plegtigheden, die door hem zyn ingevoerd, wat nader te beschouwen. Van alle de gewyde plegtigheden, die door de Grieken gevierd wierden, waren de Eleusinische geheimnissen, voor welker insteller Orpheus gehouden wordt, verre de vermaardsten. Veele geleerde mannen hebben hunnen arbeid besteed om dezelven te verklaren; wier verschillende gedachten wy hier niet zullen melden. Wy zeggen alleenlyk, dat het ons uit de plaatsen der oude Schryveren

ge-

genoegſaam ſchynt te blyken, dat de gewyde leermeesters in die geheimnisſen, niet zo zeer, gelyk de meesten denken, wegens de natuur der Goden, als wel wegens die der dingen en den ſtaat der menſchen na dit leven, gehandeld hebben. Wat het eerſte betreft, ééne plaats van Cicero (*a*) zal ons hier genoeg zyn: "Ik ſlaa, (zegt hy) het heilig en heerlyk Eleuſin over, „ ik ga Samathracie voorby, welke zaken, indien zy „ verklaard en tot eenen redelyken zin t'huis gebragt „ worden, meer tot de kennis van de natuur der din- „ gen dan der Goden dienen." Welke plaats aan den Heere Warburton moeite verſchaft heeft en zeer verkeerdelyk door hem verklaard is. Wat het andere betreft, het welk meer tot dit onderzoek behoort, wy ſtellen vast dat in die Eleuſiniſche heilige geheimnisſen den vromen de hoop wierd gegeven op de onſterflykheid, en dat den bozen vrees wierd ingeboezemd. Laat ons, behalven het geen de geleerde J. M. Gesner (*b*) byeengebragt heeft, alleenlyk deze plaatſen van oude Schryveren inzien. Sophocles zegt by Plutarchus (*c*), van hun die in deze heiligdommen waren ingewyd:

Gelukkig wien 't gebeurt dees hooge plegtigheid
Te zien, eer zy naar 't ryk der bleeke ſchimmen daalen;
Voor hun, voor hun alleen is 't heilrykst lot bereid;
Maar de andren wacht een reeks van eindeloze kwalen.

En Ariſtophanes (*d*):

Voor

(*a*) De Nat. Deor. L. I. C. 42. (*b*) In Biographia Gottingenſi.
(*c*) In libro de Aud. Poet. (*d*) In Ranis vs. 457.

Voor ons, voor ons alleen,
Die deelgenoten zyn dier heilge plegtigheen,
Die hier by vriend en vreemd, een vlekloos leven leiden,
Zien wy de zon haar heldren glans verspreiden.

Dit wordt nog veel meer versterkt en bevestigd, door de antwoorden van die genen, die, wanneer hun als het grootste voorregt dezer inwyding een altoosduurend geluk na dit leven beloofd wierd, daar uit gelegenheid namen om met deze belofte den spot te dryven. Dus bericht Plutarchus (*a*) van Leotychidas: "Wan„ neer Philippus, een Priester van Orpheus, die zeer „ arm was, tot hem zeide, dat die genen, welke by „ hem waren ingewyd, na het einde huns levens zeer „ gelukkig zouden zyn; gaf hy ten antwoord: O dwaas! „ waarom sterft gy dan niet hoe eer hoe liever, op „ dat gy eens moogt ophouden over uwe elende en „ armoede te klagen?" Van welk gezegde niet veel verschilt, het geen Diogenes Laertius (*b*), wegens Antisthenes bericht heeft. Deze, wanneer hy in de Orphische geheimnissen wierd ingewyd, en de Priester hem zeide, dat zulke gewyden in het ryk der doden veele gelukzaligheden zouden genieten: "Waarom, (gaf hy ten antwoord) sterft gy dan niet?" Nog geestiger is het antwoord van Diogenes, by denzelfden Schryver (*c*). Wanneer deze door de Atheners gevraagd wierd, om zich te doen inwyden, en hem gezegd wierd, dat de ingewyden in het ryk der doden den voorrang van plaats boven de anderen verkrygen:

"Het

(*a*) In Apophthegmatibus. (*b*) Lib. VI. § 4. (*c*) Lib. VI., § 39.

"Het is wel belachlyk, (gaf hy ten antwoord) dat
„ Agesilaus en Epaminondas na hun dood in den slyk
„ zullen leggen, terwyl eenige nietswaardige gewyden
„ zich in de eilanden der gelukzaligen onthouden zul-
„ len." Men zou veel beter kunnen opmaken, hoedanig de staat der goeden en kwaden na dit leven, door Orpheus, het zy in zyne gezangen, het zy in zyne heilige plegtigheden, beschreven was, indien het op zyn naam geschreven boek, onder den tytel van *nederdaling in 't ryk der doden*, nog overig was, waaromtrent men Fabricius (*a*) en Eschenbach (*b*) na kan zien. Eindelyk schynt het geheele verdichtsel wegens Eurydice, de echtgenote van Orpheus, die gezegd wordt, om haar in het leven te herstellen, in het ryk der doden nedergedaald te zyn, en, gelyk Virgilius (*c*) zingt;

In 't diep en gapend hol des afgronds neergestegen,
Daar duisternis en schrik hen toegrimt allerwegen,
Bezocht hy 't schimmenryk, en viel den Vorst te voet,
Die daar den scepter zwaait, wiens yzeren gemoed
Nog nooit door bede of traan van menschen werd bewogen;

Dit verdichtsel schynt (zeg ik) te moeten, t'huis gebragt worden op de leer, welke Orpheus eertyds, wegens den staat der doden, op eene zinnebeeldige wyze, den Grieken had voorgesteld. Want iedereen, die met een weinig aandacht de Orphische leer gadeslaat, zal terstond zien, dat hy en openlyk door verdichtselen geleerd, en byzonderlyk in stilte, door zy-
ne

(*a*) Bibl. Gr. Tom. I. p. 102. (*b*) In Epigene de Poesi Orphica p. 185.
(*c*) Georg. IV. vers 467.

ne geheimnisfen ingefcherpt heeft, dat de zielen der menfchen niet vergaan, maar dat hun, naar mate zy hun leven ingerigt hebben, beloningen of ftraffen na den dood bereid zyn. Het is intusfchen onze zaak geenszins, te beoordeelen, of deze geheimnisfen, waaromtrent men, indien men meer begeert te weten, J. Meurfius (a) en P. Caftellanus (b) na kan zien, door Orpheus ingevoerd zyn, om grotere vernuften te doen ontftaan, gelyk Cicero dacht, of om de gemoederen van het volk te beftieren en den Godsdienst te bevestigen, 't welk de mening van Brucker is. Wy merken alleenlyk aan, dat het de pligt is van een verftandig man, die woeste en ruwe menfchen uit hun onbefchaafd leven tot zagtheid van zeden en menschlykheid wil overbrengen, dewyl zulks op geene andere wyze gefchieden kan, verdichtfelen en allerleie bevalligheden van voorftelling te gebruiken, om zyn oogmerk te beter te bereiken. Immers heeft de wyze Strabo (c) naar waarheid gezegd: "Het is „ niet mooglyk voor een Wysgeer, eene menigte van „ vrouwen, of allerlei foort van volk, door reden te „ leiden en over te halen tot vroomheid, heiligheid „ en trouw, maar hy heeft ook bygeloof nodig, het „ welk zonder verdichtfelen en fchrikbeelden niet „ beftaan kan. Want de blikfem, en het fchild, en de „ drietand, en de fakkels, en de draken, en de thyr„ fen, de wapenen der Goden, en de geheele oude „ Godgeleerdheid zyn allen verdichtfelen. De inftel„ lers

(a) De Eleufiniis. (b) De Feftis Graecorum. (c) Lib. I. p. 36.

„ lers van Staten en Maatſchappyen hebben dezelven „ aangenomen, om als 't ware door verſchriklyke „ momaanzichten de dwazen in vreeze te houden." Hier mede koomt de redeneering van den verſtandigen Hiſtorieſchryver Polybius (a) wel overeen: "Het „ Gemeenebest der Romeinen (zegt hy) overtreft, naar „ myne gedachten, de andere volken het allermeest, „ door hunne mening wegens de Goden, en het geen „ by de overige ſtervelingen als een gebrek wordt „ aangemerkt, ſchynt my toe den ſtaat der Romei„ nen in orde te houden, ik meen het bygeloof. Dit „ is by hen tot zulk eene hoogte geſtegen en, zo in „ hun byzondere handelingen, als in alles wat den „ ſtaat betreft, zo algemeen ingevoerd, dat het niet „ ſterker worden kan. Hier over zullen veelen zich „ verwonderen, doch my koomt het voor, dat de „ Romeinen zulks gedaan hebben om des volks wille. „ Want, indien men een ſtaat oprigtte alleen van wyze „ lieden, dan zou misſchien zulk eene handelwyze „ in 't geheel niet nodig zyn, doch daar het volk in „ 't gemeen wuft en vervuld is met ongeoorloofde „ begeerten, met redelozen toorn en geweldige drift, „ zo blyft er dit middel alleen overig, der menigte „ eenen geheimen ſchrik aan te jagen, en door der„ gelyke vreeslyke voorſtellingen dezelve in orde te „ houden. Hierom ſchynen my onze voorvaderen „ geenszins zonder reden en by toeval de denkbeel„ den van de Goden en de meningen wegens een

„ ſtaat

(a) Lib. VI. cap. 53.

„ ſtaat na dit leven onder het volk te hebben inge-
„ voerd, maar de tegenwoordige beſtierders ſchynen
„ my veeleer dezelven roekloos en zonder reden te
„ verwerpen." Doch het zy Orpheus aldus uit den grond van zyn hart geſproken heeft, het zy hy deze Godsdienſtige vrees nodig geacht heeft om de tomeloze gemoederen der menſchen te bedwingen, en, gelyk Cicero zegt, als 't ware binnen de loopbaan van reden en kennis te houden; wy kunnen dit ten minſten vaſtſtellen, dat niemand onder de geheele Oudheid, voor zo verre dezelve ons bekend is, vroeger dan Orpheus de menſchen geleerd heeft, dat niet alles te gelyk met het ligehaam vergaat, maar dat de ziel na dit leven in wezen blyft, en dat haar, naar mate zy zich in deze aardſche verblyfplaats van ſnode driften bevryd en de deugd betracht heeft, ook een beter lot na den dood des ligchaams te beurt valt. Hoe zeer ook de ſchriften van Orpheus, door het welmeenend bedrog der Christenen, en de ſtoutheid van Ariſtobulus en andere Joden, (waaromtrent men Cudworth (*a*) na kan zien) verbasterd geweest zyn, en daarom ook thans geheel onzeker en byna gansch verloren zyn, kan men echter uit die Wysgeeren, welke hem alleen den naam van Godgeleerden waardig keurden, en zyne leer, wegens de onſterflykheid der zielen, en den ſtaat der menſchen na dit leven, omhelsd hebben, waaronder de Pythagoristen en Platonisten de voornaam-

(*a*) Syſt. Intell. Lib. I. 445.

naamsten zyn, met genoegsame zekerheid de echtheid zyner leere hieromtrent vaststellen.

Orpheus is gevolgd door zynen zoon, of ten minsten zynen leerling Musaeus, uit wiens schriften, volgens het bericht van Pausanias (a), niets zekers overig was dan een' lofzang op Ceres. "Daar is (zegt hy) „ niets dat men met zekerheid aan Musaeus kan toe„ schryven dan alleen de lofzang op Ceres." Tegenwoordig zyn er in 't geheel geene fragmenten van hem overig. Hoe sterk hy verkleefd was aan de leerwyze van Orpheus, en hoe zeer hy die gevolgd heeft, ontdekken wy uit denzelfden Pausanias (b), daar hy de oorzaak opgeeft, waarom, by de eerste viering der Pythische spelen, wanneer men eenen eerprys gesteld had, voor hem die den besten lofzang op Apollo zou gezongen hebben, Orpheus en Musaeus naar dien eerprys niet wilden mededingen. "Men zegt, dat Orpheus, „ trotsch op den roem, dien hy door zyne bedre„ venheid in geheime plegtigheden, en doorzicht in „ andere zaken, verworven had, en Musaeus, dewyl „ hy Orpheus in alles navolgde, geen van beiden zich „ op de proef hebben willen stellen in eenen wed„ stryd van dicht- en zangkunde." Dat Musaeus geheel doordrongen was van de plegtigheden en instellingen van Orpheus, en dat hy dezelfde leer, die zyn voorganger beleden had, wegens den staat der gestorvenen, verder heeft uitgebreid, kan zeer duidlyk bewezen worden, zo uit andere Schryveren, als byzonder-

(a) Lib. I. c. 22. (b) Lib. X. c. 7.

derlyk uit Plato en Virgilius. De eerstgenoemde in zyn werk over het Gemeenebest (*a*), het denkbeeld beschryvende, het welk zich het algemeen gewoonlyk van de rechtvaardigheid vormt, die volgens hunne mening altoos met gemak en voordeel moet gepaard gaan, en op eene aardige wyze, doch niet naar waarheid, de leer van Musaeus bespottende, schildert dezelve zodanig af, als of daarin geleerd wierd, dat men de deugd meer om beloning, dan om haar zelf betrachten moet. "Musaeus (zegt hy) en zyn zoon, „ hebben nog jeugdiger vermaken dan de voorgaan„ den aan de vromen, als van de Goden hun geschon„ ken wordende, toegezegd. Want in hunne rede„ neeringen, de vromen naar het ryk der schimmen „ gebragt, aan de tafel geplaatst, en een gastmaal van „ heiligen aangerigt hebbende, doen zy dezelven, „ met kronen versierd, den ganschen eeuwigen tyd „ in dronkenschap doorbrengen, een eeuwige dron„ kenschap voor de schoonste beloning der deugd „ houdende." Immers heeft Musaeus niet gewild, dat men onder deze uitdrukking (μέθυν αἰώνιον) eene eeuwige dronkenschap, maar wel een eeuwigdurend gastmaal, of liever een eeuwigdurend offerfeest verstaan zoude, het welk op aarde door plenging en drank gevierd wordt. Doch hy volgt hierin de gemeene denkwyze des volks, door welke alle die zaken, welker ware gestalten ver van onze zintuigen verwyderd zyn, onder zekere ligchaamlyke gedaanten en beelde-

te-

(*a*) Lib. II. p. 363. Ed. Serrani.

tenisſen worden voorgeſteld. Muſaeus heeft hier derhalven nergens in misdaan, door zulk eene beſchryving te geven van den eeuwigen gelukſtaat; en althans verdiende hy niet beſchuldigd te worden van Plato, die in de beſchryving van de verblyfplaatſen der gelukzaligen, dikwerf nog veel verder gezochte leenſpreuken en beeldtenisſen gebruikt. Ook blykt het ons, die de leer van Jeſus Christus aanneemen, ten klaarſten, dat er dergelyke leenſpreuken en figuurlyke uitdrukkingen nodig zyn, om deze zaken onder de bevatting onzer zinnen te brengen, daar in onze gewyde boeken zelf het woord ἑορτάζειν, dat eigenlyk betekent *feestvieren*, in eene overgebragte betekenis, genomen wordt (*a*) voor "*God dienen*, *Gode eer bewyzen*; *een Christen zyn*." Wat Virgilius betreft, men kan opmaken, welk eenen roem van kundigheid, met opzicht tot den ſtaat der zielen na dit leven, Muſaeus zich verworven heeft, daaruit, dat Maro hem als den voornaamſten leeraar der heilige geheimnisſen, en den wegwyzer als 't ware in 't ryk der doden, voorſtelt, in die voortreflyke plaats der Aeneade (*b*), daar hy eenen edelen ſtoet van zaligen afſchildert, hun verblyf houdende in de gelukkige eilanden, welke plaats ik met den Heer Heyne gelove, dat niemand, die een edelaartig gemoed bezit, lezen kan, zonder ontvonkt en doorgloeid te worden van yver en liefde voor de deugd.

Daar

(*a*) Ep. I. ad Corinth. c. V. vs. 8. et Erneſti Interpr. N. T. p. 66.
(*b*) Lib. VI. vs. 660—670.

Daar woont de dappre schaar, wiër onvertsaagde hand
Geen wonden schroomde of dood, voor 't lieve vaderland;
Ook Priesters Godgetrouw en onbesmet van leven:
En Dichters, waarlyk vroom, van hooger geest gedreven;
En zy, wier schrandre vlyt, op aller heil bedacht,
De nutte konsten vond voor 't menschelyk geslacht;
Wier deugd en trouw hunn' naam onsterflyk maakt en edel;
Een krans van blinkend loof siert hun gewyden schedel.
De gansche schaar wordt dus door Cumas nimf begroet;
Musaeus boven al, die midden uit dien stoet,
't Onsterflyk hoofd verheft, wien gy eerbiedig hooren:
Volzaalge rei! en gy, Geleider dezer choren!
Verheven Dichter, zeg, waar hier, in beemd of woud,
Van dit volmaakt gewest, Anchides zich onthoudt?

Wy komen tot Homerus en Hesiodus, die wegens de verblyfplaatsen der doden, wegens de eilanden, die de gelukzaligen na dit leven bewonen zullen, en wegens de straffen, die den snoden boven het hoofd hangen, zo klaar en duidlyk gesproken hebben, dat ik twyfele, of die genen, welken naderhand wegens dezelfde zaken gissingen gemaakt hebben, wel iets beters en begryplykers hebben bygebragt. Immers is Homerus die geen, wien onder alle Griekfche Schryvers, die tot ons gekomen zyn, niemand in ouderdom voorgaat (*a*). Niet alleen hebben alle Dichters hem als hun eenig voorbeeld zich ter navolginge voorgesteld, maar ook alle Wysgeeren hebben hem voor den va-

(*a*) Vid. Fabricii B. Gr. T. I. p. 1. et seqq.

vader van alle kunde en wysheid gehouden, en zich zelven geheel gevormd naar zyn voorbeeld, daar hy, gelyk Horatius getuigt (*a*),

Veel beter dan Chrysip of wyze Crantor leert,
Wat schoon, wat schandlyk is, wat regt is, wat verkeerd.

Plato moge hem vry uit het Gemeenebest, welks bestaanbaarheid hy zich in zyne verbeelding voorstelde, verwerpen, hy gebruikt echter zelf, ter bevestiging der waarheid, liefst het getuigenis van Homerus, en is zo geheel van hem ingenomen, dat hy, 't geen Longinus wel heeft opgemerkt (*b*), niet alleen met zeer veele van hem ontleende gezegden en rederykkunstige figuuren zyn reden versierd heeft, maar ook uit deze altoosdurende bron van kundigheid, ontelbaare beekjes in zyn leerstelsel heeft afgeleid. Dit zal nog klaarer blyken, wanneer wy het gevoelen van Plato, wegens dezen zelfden staat der dooden na dit leven, verklaren zullen. Met regt derhalven heeft Dionysius van Halicarnassus gezegd (*c*): "Het hoofd en de bron van alles, waaruit, om zo te „ spreken, alle stroomen en de gansche zee en alle „ fonteinen voortvloeien, mag Homerus met het „ hoogste regt genoemd worden": en in den brief aan C. Pompejus (*d*) schetst hy hem af als den genen, „ door wien, zo wel alle onderrichting, als ook daar„ uit eindelyk de Wysbegeerte in het gemeene leven „ is ingevoerd." Doch het behoort niet tot ons oog-merk

(*a*) Epist. II. vs. 3 et 4. (*b*) Sect. 13.
(*c*) De Composit. verborum p. 51. Ed. Huds. (*d*) P. 203. Ed. Huds.

merk de getuigenisſen van voortreflyke mannen tot lof van Homerus byeen te zamelen: ieder die dezelven begeert te lezen, kan die vinden by Kuster (*a*) en Duportus (*b*). Wy kunnen ondertusſchen niet ontkennen, dat Homerus de menschlyke aandoeningen tot de Goden overgebragt, en de gevechten en wanbedryven der Goden gezongen heeft; doch men moet in 't oog houden, dat hy zulks gedaan heeft, eensdeels, volgens het algemeen gevoelen in die tyden, dat de dapperſte mannen na hun dood onder het getal der Goden zouden aangenomen worden, en ten anderen voornamelyk als Dichter, wiens werk en pligt het is de zaken, die van de beoordeeling der zintuigen verwyderd zyn, in beeldtenisſen voortestellen, en als 't ware onder het bereik der zinnen te brengen. Doch laat ons zien, hoedanig Homerus de verblyfplaats en ſtaat der geſtorvenen na dit leven beſchreven heeft. Indien wy de geſchiedenis aller eeuwen, van de diepſte oudheid af, nagaan, zullen wy ontdekken, dat de menſchen zich altyd liever hebben laten beſtieren door eenige wonderlyke kunstgrepen, en ik weet niet welke vrees inboezemende begoochelingen, dan door de gezonde reden. Nooit zyn er Wetgevers, Wysgeeren, of Dichters geweest, die niet, gelyk wy reeds by Orpheus hebben opgemerkt, in het voortplanten hunner leere van deze zwakheid der ſtervelingen gebruik gemaakt hebben. Want zy zagen vooruit, indien zy hunne lesſen niet met fabelen

(*a*) In Hiſt. Crit. Homeri. (*b*) In Gnomologia Homeri.

len omkleedden, en op eene ongewone wyze voorſtelden, dat dezelven geen gezag by het algemeen zouden verwerven. Zy hebben derhalven, gelyk Plinius (*a*) zegt, "door de aanlokkendſte en wenschlyk„ ſte beloften den Godsdienst krachten bygezet, die „ zelfs nu nog de oogen van het menschlyk geſlacht „ duister houden." Hieruit is de geheele Νεκύια, of beſchryving van her ryk der dooden, by Homerus ontſtaan, welke, gelyk bekend is, door Virgilius is nagevolgd, in het zesde boek der Aeneade, en welke wy nu nader verklaren moeten.

Doch ik houde my mooglyk te lang op, myne Heeren! by de behandeling der Dichteren, daar gy gewild hebt, dat men dit onderzoek met Thales zoude aanvangen. Ik vertrouwe echter, dat ik ligtlyk by U verſchoning verwerven zal, indien ik naderhand geene mindere naauwkeurigheid aanwende in het ontwikkelen van de gevoelens der Wysgeeren, wegens deze zaken, en vooral, indien gy daaruit ontdekt, dat in de volgende tyden alle Wysgeerige leer, wegens den ſtaat der gelukkigen en rampzaligen na dit leven, uit deze fabelachtige en leenſpreukige redeneerwyze der Dichteren, als uit ééne bron is voortgevloeid, welke wyze van voorſtelling dus ook geenszins eigenlyk, of al te fyn en vergezocht, het welk veele geleerden gedaan hebben, of naar de denkwyze der latere Grieken, en nog veel minder naar der heden-

daag-

(*a*) Hiſt. Natur. lib. XXX. c. 1.

daagfche denk- en fpreekwyze moet opgevat worden, indien wy geen onregt willen doen aan de nagedachtenis van die groote mannen, welken Griekenland heeft voortgebragt. Want, om myn gevoelen ronduit te zeggen, het geen Cudworth, Warburton en anderen, niet zonder eenen groten omflag van geleerdheid, hieromtrent verhandeld hebben, is my altoos voorgekomen meer fyn vernuftig, dan naar waarheid, door hen beredeneerd te zyn. Zich verbloemd uit te drukken was van oude tyden af algemeen, en reeds by Orpheus zelven en de oudfte Dichteren in gebruik. Deze gewoonte is van de Dichteren tot de Wysgeeren overgegaan, en by de geheele Griekfche Oudheid in zwang geweest, zo dat ook de verdichtfelen van Plato, wegens den ftaat na dit leven, nergens anders van daan dan uit de oudfte Dichteren ontleend fchynen. Indien men dit uit het oog verliest, vooral in zulk een onderzoek waarin van die zaken gehandeld wordt, wegens welken eene zeer bezwaarlyke, of liever in 't geheel geene kundigheid aan de ftervelingen vergund wordt, hoedanig het onderzoek is over de natuur der ziele en haar' ftaat na dit leven, dan moeten zekerlyk veele gezegden en vindingen der oude Dichteren en Wysgeeren belachlyk voorkomen, daar wy, indien wy derzelver waare inrigting begrypen, het verftand van die mannen niet genoeg roemen kunnen, die door deze zinnebeeldige kunstgrepen het onbefchaafd volk hebben opgewekt om de deugd te omhelzen. Dit myn gevoelen wordt ten fterkften bevestigd door de aanmerkingen van den geleerden Heer

 Hey-

Heyne (*a*), wiens woorden het my lust hier by te brengen. "Alle Uitleggers der oudere Wysbegeerte moeten
„ zich wel overtuigd houden, dat zy onmooglyk iets
„ met vrucht verrigten kunnen, in het verstaan en ont-
„ wikkelen der gevoelens van de oudste Wysgeeren
„ en anderen, die de Ouden gevolgd zyn, indien zy
„ zich niet eerst gemeenzaam gemaakt hebben met de
„ oudste Dichterlyke denk- en zegswyze, die alles,
„ wat zy uitgedacht hadden, door eene verbloemde
„ en leenspreukige zinnelyke voorstelling en afbeel-
„ ding uitdrukten, daar in die tyden de spraak nog niet
„ zo verre verfynd was, dat zy de afgetrokkene en
„ voor het verstand alleen bevatlyke zaken eigenlyk
„ voor konden stellen, en daar zy derhalven zelfs
„ niet dachten zonder eenige zinnelyke voorstelling,
„ kon het niet anders zyn, of zy moesten hunne
„ Wysgeerige denkbeelden verduisteren door zinne-
„ beeldige omkleedselen, niet uit zucht voor eene
„ geheimzinnige leer, het welk te geloven dwaasheid
„ is; maar door de noodzaaklykheid gedwongen.
„ Die zaak ging indedaad met veel lastigheid en on-
„ gemak gepaard. Men kon byna niets met genoeg-
„ same naauwkeurigheid, fynheid en bepaling uitdruk-
„ ken; doch zo weinig geschikt als deze leerwyze
„ was voor de scherpe naauwkeurigheid van begrip,
„ van zo veel te meer kracht en uitwerking moet
„ men dezelve achten om de zielen in beweging te
„ zetten, der verbeelding voortreflyke onderwerpen
„ te verschaffen, den wil te bemachtigen en te bui-
„ gen,

(*a*) Excursu XII. ad Lib. X. Aeneidos.

„ gen, en aldus den harten een gevoel van vroomheid in te boezemen." En een weinig verder: "Daar ondertusschen die genen, welken zich na die „ voornaamste Wyzen en Voorgangers op de Wysbegeerte toegelegd hebben, zelfs, terwyl zy reeds „ eene meer verfynde spraak en denkwyze gebruikten, nochtans volgens die Ouden of tegen hen redeneerden, zo is het geen wonder, dat men in de „ gesprekken van Socrates, in de werken van Plato, „ en in de verdere Wysgeerige schriften, in plaats „ van bewys of opheldering, zo veele voetstappen en „ overblyfselen aantreft van eene Dichterlyke spraak, „ en eene verbloemde of leenspreukige wyze van „ verhaalen. Dit moest nog veel sterker plaats vinden in dat gedeelte, 't welk den staat na dit leven „ betreft, daar zelfs van latere Wysgeeren wegens de „ verblyfplaats, het lot en den staat der zielen na den „ dood, niets fyner, zekerer of bevatlyker heeft kunnen bygebragt worden." Dit gezegd hebbende, brengt hy een voorbeeld van deze zaak by, en toont dat Plato op drie of vier plaatsen eene dergelyke redeneering, wegens den staat na dit leven, heeft voorgesteld, en zulks op onderscheidene wyze, doch dat hy overal zelf bekent, dat hy verdichtselen verhaalt. Eindelyk besluit de Heer Heyne zyn redeneering aldus (a): "De aart der menschen brengt mede, dat zy „ door de duisterheid der toekomende dingen veel „ sterker aangedaan worden dan door de blykbaarheid „ en

(a) Excursu seqq.

„ en duidlykheid van den tegenwoordigen ſtaat; even-
„ eens gelyk het geen tegen den gewonen loop der
„ natuur voorvalt het gros der menſchen veel ſter-
„ ker treft, dan het geen uit de voortreflyke orde
„ der natuur voorvloeit, daar nochtans die orde on-
„ zen gemoederen veel klaarer en beter redenen kon
„ en behoorde aan de hand te geven, om de Godlyke
„ natuur en voorzienigheid te bewonderen en te ver-
„ heerlyken. Doch wy willen liever blindelings naar
„ den wand tasten, in onzekere dingen, dan in de
„ volkomene beſchouwing der zekeren berusten."
Derhalven hebben de Dichters, daar zy zagen dat deze zaak het allergeſchikst was, om de gemoederen in te neemen en te ſtreelen, zich daarvan kunſtiglyk bediend, en aldus hunne beſchryvingen van het ryk der doden (Νεκυιᾶς) opgeſteld. Ik wenschte dat de anders zeer geleerde Uitlegger van Cudworth, de Heer Mosheim, dit beter had ingezien, daar hy (*a*), breedvoerig genoeg handelende over de zielen en over de genoegens der gelukzaligen, ik weet niet welke ſcherpzinnige zaken bybrengt wegens de *gevoelige ziel*, die aan zo veel ſtraffen en lyden niet zou kunnen wederſtaan, en dus in het ryk der doden zo lang zou gepynigd worden tot zy ophield te leven: terwyl de *vrye ziel* naar de vergadering der gelukzaligen zou vertrekken: welke verklaring ook aan Heyne mishaagd heeft. De Heer Mosheim kon ten minſten beter bericht vinden in eene plaats van Cicero (*b*), welke hy zelf

(*a*) Ad. cap. I. Sect. 3. (*b*) Tusc. Lib. I. c. I.

zelf aanhaalt: "Zy konden (zegt Cicero) zich geen „ denkbeeld vormen van door zich zelf bestaande „ zielen, zy zochten eenige zichtbare houding en „ gedaante: van hier ontstond de geheele beschryving „ van het ryk der doden, (Νεκύια by Homerus) immers konden zy zich niets met het verstand alleen „ voorstellen; alles moest by hen voor de oogen „ zichtbaar zyn." Laat ons nu die beschryving des Dichters zelf beschouwen. Eene dergelyke beschryving schynt by zeer veele oude Dichteren gebruiklyk, en reeds voor de tyden van Homerus iets zeer bekends en algemeens geweest te zyn, waaruit men al wederom kan zien hoe oud het gevoelen zy dat de zielen onsterflyk zyn, en dat den menschen in het ryk der doden een gelukkig of rampzalig leven, volgens hunne eigene daden, wordt toegeschikt. Immers zouden de Ouden nimmer zulke breedvoerige en opgesierde verdichtselen saamgesteld hebben, wegens het oproepen en eeren der afgestorvene geesten, indien zy niet by zich zelf waren overtuigd geweest, dat de zielen na dit leven in wezen blyven, hoewel zy niet dan door gissing konden opmaken, welke gedaante zy aannemen, en in welke verblyfplaatsen en op welk eene wyze zy zich daar onthouden zouden: in welk gedeelte wy niet kundiger zyn dan zy. Men merke ondertusschen op, dat de Dichters, wanneer zy hunne Helden in die plaatsen wilden geleiden, alwaar de geesten worden opgeroepen, en dus ook het Paleis van Pluto en Proserpina geopend wierd, altoos zodanige plaatsen uitgekozen hebben, die door hare na-

 tuur-

tuurlyke gesteldheid meest geschikt waren om de gemoederen der menschen met sidderenden eerbied voor den Godsdienst te vervullen. Hoogopgegroeide Cypresfen wiesschen rondom, digte Populieren verduisterden door hunne schaduwryke takken den grond, gelyk Virgilius zingt (*a*):

Geen zonnestraal kan ooit hun somber loof doordringen,
't Zy Titan glansryk ryz' en streef naar hoger kringen,
't Zy hy zyn gloeiend rad in 't westerzout verkoel.

In de nabyheid waren spelonken van grondloze diepte, meeren, waaruit een damp opsteeg van zulk een afgryslyken stank, dat de vogels, indien zy er over heen vlogen, door denzelven gedood wierden. Men zag er diepe kloven in de aarde, die door gedurige schokkingen bewogen wierd, en naby waren bergen, wier steile kruinen vuur en vlam braakten; om geen verdere omstandigheden te melden, in wier uitvinding het vernuft der Dichteren allervruchtbaarst geweest is. Ook wierden meestal die plaatsen uitgekozen, die door weinig menschen bezocht wierden, en welker wonderen door de vertellingen der voorbyvaarende zeelieden op eene zeldzame wyze vergroot waren. Wanneer, volgens de beschryving van Maximus Tyrius (*b*), hy die de doden wilde raadplegen, aldaar gekomen was, zyne gebeden opgezegd, en de offerhande geslacht had, groef hy met een bloot zwaard rondom zich henen in de aarde, plengoffers uitstortende, en ik weet niet welke beloften aan de schim-

(*a*) Georg. Lib. III. vs. 357. (*b*) Diss. XIV. § 2.

ſchimmen doende, indien zy tot hem wilden komen. Wanneer alsdan eene grote menigte van ſchimmen verſcheen, moest hy van het bloed der offeranden, door het welk te drinken zy de gave van voorzegging verkregen, hen allen zo lang afweren tot dat zich die Godin vertoonde, welke de Held wilde raadplegen; gelyk Ulysſes dan ook zyne eigene moeder met den zwaarde van het bloed afweert. De Godin, het bloed gedronken hebbende, doet by Homerus verſcheidene vermaningen aan Ulysſes, wegens het geen hem te vermyden ſtaat, en voorzegt hem zeer veel zaken, die naderhand ſtaan te gebeuren. Vervolgens worden er andere ſchimmen opgeroepen. Anticlea, de moeder van Ulysſes, verſchynt en geeft, van het bloed gedronken hebbende, haren zoon bericht van den ſtaat zyner huislyke zaken, en van zyne echtgenote en zoon. Wanneer Ulysſes haar omhelzen wil, ontglipt zy uit zyne handen, en daar de zoon hier van der ongunste van Proſerpina de ſchuld geeft, antwoordt hem de moeder in de volgende vaerzen (a):

Proſerpina, myn zoon! misleidt uw zinnen niet:
Der doden ſtaat en lot is dus, gelyk gy ziet;
By hen wordt vleesch noch been door ſpier of pees verbonden,
Dat alles wordt weldra door kracht des vuurs verſlonden,
Wanneer de hooge geest het wit gebeent begeeft;
Terwyl de ziel, gelyk een ſchaduw, hene zweeft.

Ty-

(a) Odyſſ. XI. vs. 216.

Tyro, Antiope, Alcmena, Megara, Epicefte, Chloris, Leda, Ephimedia, Phaedra, Procris, Ariadna, Maera, Climene, Eriphyle, en Arete; waar van een groot gedeelte, van het bloed der offerande gedronken hebbende, den Held aanfpreekt, en van welke allen byna de lotgevallen verhaald worden. Deze fchimmen, door Proferpina terug gedreven zynde, naderen de Helden, onder welken Agamemnon de eerfte is, die, na dat hy ook van het zwarte bloed gedronken heeft, Ulysfes herkent, en hem het bedrog van zyne echtgenote Clytemneftra, waardoor hy ellendiglyk omkwam, verhaalt. Ook vertonen zich Ajax, doch flechts van verre, vergramd zynde wegens de hem geweigerde wapenen van Achilles; Patroclus, Antilochus en Achilles, welke laatfte, de voortreflyke daden van zynen zoon Neoptolemus uit den mond van Ulysfes vernomen hebbende, verheugd heengaat. Dit alles verricht zynde, ziet Ulysfes den regtvaardigften der Koningen, Minos, over de doden vonnis vellende, en onderzoek doende naar hunne levens en misdryven. Hy ziet den Reus Orion, in de groene velden jagende op wilde dieren, en Tityus, dien Virgilius befchryft in de volgende vaerzen (a), uit deze plaats van Homerus ontleend, welken een geleerd man voor de fchoonften verklaart die immer gemaakt zyn:

Men zag er ook den zoon der allesteelende aarde
Den woeften Tityus: hy, langs den grond geftrekt,
Hield negen mylen velds met zynen romp bedekt.

Een

(a) Lib. VI. vs. 595—600.

Een havik, fel van sneb, laat nimmer af van knagen
In 't duurzaam ingewand dat groeit voor nieuwe plagen;
Hy woont in de open borst en wroet in long en nier:
Nooit is er rust van pyn voor de afgematte spier.

Ulysses ziet er ook Tantalus, wiens hoofd met vruchtdragende bomen beschaduwd, en wiens ligchaam tot aan de lippen toe met water omgeven is, daar nochtans gelyk Ovidius zingt (*a*);

Daar nooit zyn drooge mond gelaafd wordt, en de vrucht
Die boven 't hoofd hem hangt zyn lippen steeds ontvlugt.

Hy beschouwt er den arbeid van Sisyphus, die, gelyk een oud Dichter by Cicero (*b*) zegt,

eeuwig den steen omwentelt, en zweet, en nimmer iets vordert.

Ook spreekt hy met de schim, of schynbare gedaante van Hercules, het welk Davisius over Cicero (*c*) nader verklaart: en hy zou ook de geesten der Helden Theseus en Pirithous hebben aangesproken, zo hy niet uit vreze voor het hoofd van Gorgo eerder vertrokken was. Op dusdanig eene wyze heeft Homerus ons eene beschryving gegeven van de Νεκύια of oproeping der doden door Ulysses, met welke men behoort te vergelyken de vaerzen van Lycophron, in zyne Cassandra (*d*), en de verklaring van den geleerden Meursius over die plaats. Wy merken hier in 't voorbygaan op, dat eene dergelyke beschryving, wegens

(*a*) Metam. Lib. IV. vs. 458. (*b*) Tusc. Lib. I. c. 5.
(*c*) Ad. Tusc. I. 16. (*d*) Vs. 681 seqq.

gens de verscheidenheid van verhalen, en de onverwachte voorvallen die er in voorkomen, veel aangenaamheid en bevalligheid heeft, en dus ten hoogsten nodig is voor eenen Heldendichter: doch begrypen echter tevens, dat de Dichters dit alles, zo als hun oogmerk en inrichting vereischte, dikwerf in eene andere orde geschikt, sommige dingen achtergelaten, en wederom anderen er bygevoegd hebben, gelyk Virgilius zelf, Homerus navolgende, gedaan heeft. Het zy genoeg hier gezien te hebben, hoe reeds ten tyde van Homerus by het volk die mening was aangenomen, dat voor de menschen na hun dood straffen zyn vastgesteld, die volmaakt overeenkomen met de natuur der ondeugden en misdaden, waaraan zy zich by hun leven hebben overgegeven. Zo iemand derhalven Homerus hierin met Dionysius van Halicarnassus de bron der geleerdheid noemt, zal hy zich geenszins bedriegen. En dit niet alleen, niemand, voor zo verre wy de geschiedenis kunnen nagaan, heeft vroeger en fraaijer, dan dezelfde Homerus, de alleraangenaamste en gelukzaligste levenswyze afgeschilderd, welke den goeden na dit leven zal te beurt vallen, ter plaatse daar hy verhaalt hoe Proklus aan Menelaus voorzeide, dat hy van de Goden naar de Elysische velden zou gezonden worden. (a):

Hoor, wat de Goôn van u in hunnen raad bepalen,
Gy zult in Argos niet ten duistren grave dalen:
't Volmaakt Elysium, aan 's aardryks uiterst end,

Is

(a) Odyss. IV. vs. 561—568.

Is 't heugchelyk gewest, waar hun besluit u zendt.
Vorst Rhadamanthus heerscht in die gewenschte dreven.
Den menschen wacht aldaar een waarlyk zalig leven;
Daar druischt geen hagelbui, daar loeit geen felle orkaan,
Een lieflyk windjen, uit den kalmen Oceaan,
Verfrischt hen dag en nacht en ruischt hen minzaam tegen.

Deze plaats is door alle Dichteren, zo veel er na Homerus gewag van de Elysische velden gemaakt hebben, nagevolgd, en naar de gesteldheid van hun stoffe en oogmerk op verschillende wyze veranderd en opgesierd, waaronder Tibullus alleen ons hier genoegzaam ten voorbeelde strekken kan, die er uit denzelfden Homerus de straffen der bozen in den Tartarus heeft bygevoegd (*a*).

Doch my, die steeds der min myn hulde heb gewyd,
Zal groote Cypris zelve in 't Godlyk oord geleiden,
Daar elk, in zang en spel, volzalige eeuwen slyt;
Der voglen lieve stem doorgalmt er bosch en weiden:
De grond kweekt, onbebouwd, welriekend heilzaam kruid,
Daar geurge roos by roos het vruchtbaar aardryk sieren:
Daar jongeling en maagd op 't juichend vreugdgeluid,
Ten dartlen reie gaan, en blyde feesten vieren.
Gelieven, door den dood te vroeg gescheurd van een,
Zyn daar op nieuw vereend, bekroond met myrteblaren.
Maar 't hol der bozen dekt een nacht vol yslykheên;
Rondom hen bruischt de Styx met ongestuime baaren.
Alecto, om wier hoofd een heir van slangen krult,
Ver-

(*a*) Lib. I. Eleg. III. vs. 57.

Vervaart het boze rot, wien 't hair te berge steigert,
Terwyl aan 's afgronds poort de helhond vreeslyk brult,
Drie slangetongen roert en allen toegang weigert.
Ixion, die geweld op Junos eer bestond,
Moet daar op 't morslend rad de straf dier schanddaad (dragen.
En Tityus, gestrekt langs negen mylen grond,
Voelt steeds in de open borst de wreede gieren knagen.
Daar smacht ook Tantalus in 't midden van den vloed,
Die van zyn lippen vlucht; niets voor zyn dorst kan baten;
Der zustren schaar, waarop de wraak van Venus woedt,
Draagt eeuwig Lethes nat in altoos leege vaten.

In deze vaerzen zou het nieuw en vreemd kunnen voorkomen, dat Venus ingevoerd wordt als geleidster der doden (ψυχοπομπὸς), die, even gelyk anders Mercurius, de ziel naar de onderaardsche plaatsen geleidt. Doch, gelyk de Heer Heyne over deze plaats te regt aanmerkt, Tibullus kon op dit bevallig denkbeeld te eerder komen, dewyl de Romeinen eene *Venus Libitina* eerden, welke geacht wierd het bewind over de doden te voeren. Doch het is niet nodig zo verre te gaan: de Dichters hebben altoos de vryheid gebruikt om zodanige zaken, voor welken zy slechts eenigen schyn zagen, te verdichten en met bevallige versierselen op te schikken. Dus is deze zelve plaats van Tibullus met verschillende kleuren voorgesteld, door den opsteller van het allervoortreflykst lykdicht op Luccejus, te vinden in de verzamelingen van Gruterus, Bonada, Burman (*a*) en anderen.

Schrei,

(*a*) A. L. T. II. l. IV. Ep. 13. p. 9.

Schrei, ſchrei niet meer om my! ter ſterren ingevoerd,
Deel ik in 't heil der Goôn! Ik leef, der aarde ontweken!
Ach! nutloos is de ſmart die uwen geest ontroert;
De tranen zyn vergeefsch, die uit uwe oogen leeken.
Geen helſche ſtroom zal my ontvangen na myn' dood;
'k Zal 't Acherontisch meer of Styx gevreesde baaren,
Niet klieven met den riem in Charons ranke boot,
Zyn hol en woest gelaat zal nooit myn ſchim vervaren.
Daar ik uit Minos mond geen ſchriklyk vonnis wacht,
Kan Tartarus noch Styx my in zyn kerker houden.
Ga, dierbre namaag! ſtil myn moeders bange klagt,
Die om my treurt als Progne om Itys in de wouden.
Meldt haar myn zalig lot; my, my heeft Cypris zelf,
Aan Plutos macht ontrukt, gevoerd naar 't ſtergewelf.

Wy zouden meer plaatſen uit Dichteren kunnen bybrengen, indien wy daarop uit waren om hunne vernuftige vindingen in de beſchryving van de vermaaklykheden der Elyſiſche velden byeen te zamelen. Doch daar ons oogmerk zulks niet toelaat, hebben wy alleenlyk trachten aan te tonen, hoedanig de Schryvers van lateren tyd Homerus ten geleidsman gehad hebben. Op hem volgt in orde van tyd het naast Heſiodus, uit wiens dichtſtuk over de geboorte der Goden, ſchoon het zelve, gelyk Brucker (*a*) te regt heeft aangemerkt, allerduisterst is, nochtans genoegſaam blykt, dat hy wegens die dingen, waarover wy in dit onderzoek handelen, volmaakt met Homerus

(*a*) Hiſt. Crit. Phil. Tom. I. p. 409.

rus in gevoelen overeenstemt. Ik zal hier slechts eene plaats van dien Dichter bybrengen, dewyl ik my spoede om dat geen te onderzoeken, het welk voorname Wysgeeren wegens den staat der menschen na dit leven gedacht hebben. Deze plaats wordt in een ander dichtstuk (*a*) van hem gevonden. Hy spreekt aldaar van die genen die in de belegeringen van Theben en Troje, dapper voor het vaderland strydende, gesneuveld zyn.

Dees heeft de felle wrok van Oedipus' geslacht
Voor Thebes sterken muur al strydende omgebragt.
Die togen, met hun vloot, de breede stromen over,
Om schone Helena te ontrukken aan haar rover.
Hen heeft de schicht des doods geveld voor Trojes vest.
Doch Jupiter schonk hun in een volmaakt gewest,
Aan 't uiterste eind der aarde, een ander beter leven.
Aan Kronus is aldaar 't bewind des ryks gegeven;
Nooit wordt hun Godlyk heil door zorg of leed gestoord,
De kabblende oceaan besproeit den ryken boord,
De grond biedt tweemaal 's jaars de liefelykste vruchten,
En oogsten, nooit vernield door strenge winterluchten.

Zeer opmerkenswaardig is het geen, dat Joannes Tzetzes in zyne verklaring over deze plaats bybrengt: "Gelyk wy (zegt hy) aan de vrome menschen het Pa„ radys toeëigenen, dus eigenden de Grieken aan „ hunne Helden de Elysische velden of eilanden der „ gelukzaligen toe, van welken Homerus, Hesiodus,

„ op

(*a*) Op. et D. vs. 161 — 173.

„ op deze plaats, Lycophron, Plutarchus, Philostratus,
„ Dion, en anderen bericht hebben, dat dezelven in
„ den Oceaan gelegen zyn. Die gewesten zyn zeer
„ gelukzalig, als welken bestendig door zachte wind-
„ jens verfrischt worden, en jaarlyks driemaal vrucht-
„ ten geven, maar welken men ook zegt dat de zielen
„ der gestorvenen vertrekken." Op deze woorden laat
hy een fabelachtig verhaal volgen van sommige men-
schen, levende van de vischvangst, en die eilanden be-
wonende, welken ten Zuiden Brittannië en ten Oosten
Thule tegen zich over zien. De korte inhoud dezer
historie koomt hier op uit: "De visschers, by nacht
„ in hunne hutten rustende, worden uit den slaap
„ gewekt door een geklop op hunne deuren, en een
„ vrolyk gejuich van menschen, van welken zy ech-
„ ter, ontwaakt zynde, niemand zien. Zy vinden al-
„ leenlyk eenige vaartuigen, niet hunne eigene, maar
„ anderen; welken, gelyk zy uit het geluid gewaar
„ worden, vervuld zyn met scheepsvolk. Zo dra zy
„ in die vaartuigen getreden zyn, worden zy, schoon
„ met nederhangende zeilen, echter zeer spoedig naar
„ de kust van Brittannië gevoerd, alwaar die onbe-
„ kende scheepslieden aan land gezet worden. Ter-
„ wyl zy volstrekt niemand zien, bemerken zy ech-
„ ter dat er een sterke toevloed aan den oever is van
„ menschen, die de nieuwgekomenen verwelkomen,
„ en hen met de hoogste blydschap ontvangen. Zy
„ hooren dat dezelven elkaêr op het minzaamst be-
„ groeten, en de een den anderen by hunne eigene,
„ of van hun woonplaats, handwerk, geslacht of ver-
 want-

„ wantschap ontleende namen, aanspreken. De vis-
„ schers vervolgens wederom in dezelfde vaartuigen
„ getreden zynde, welken zy gevoelen dat ligter ge-
„ worden zyn, worden met dezelfde snelheid, waar-
„ mede zy gekomen zyn, naar huis terug gevoerd."
Dit alles is voor het grootste gedeelte ontleend uit Procopius (*a*), het wordt door Isaac Tzetzes over Lycophron byna met dezelfde woorden vermeld, en is door Muretus (*b*), schoon het verhaal zelf hem geheel ongerymd voorkomt, in allervoortreflykst Latyn overgebragt. Ook is deze beschryving niet met stilzwygen voorbygegaan door Plutarchus (*c*). De meesten hebben eertyds geloofd, dat de gelukzalige eilanden door de Ouden ten noorden van de Britannische kust naar den kant van Thule geplaatst zyn, gelyk men kan opmaken uit de bygebragte woorden van Tzetzes. Mooglyk wordt er een of ander van die eilanden onder verstaan, welken *Orcaden* genoemd worden; tot welk gevoelen ik gekomen ben, dewyl by alle Schryvers deze eilanden, wegens de verwonderlyke getemperdheid der lucht, ten hoogsten geroemd, en derzelver bewoners gezegd worden een langdurig en gezond leven te leiden. Immers schryft Buchananus (*d*) daaromtrent op deze wyze, in de volgende zeer fraaje woorden: "Zy genieten byna al-
„ len eenen bestendigen welvaart van ligchaam en ziel,
„ zy sterven zeldzaam door ziekten, doch meest al-
„ len

(*a*) De Bello Gothico Lib. IV. p. 119 in Script. Hist. Byz. Ed. Hoesch. p. 352.
(*b*) Var. Lect. V. 1. (*c*) De Defectu Oracul. Tom. II. p. 419. Zie ook Pelloutier Hist. Celtarum p. 185 et 186. (*d*) Rer. Scotic. Lib. I. c. 46.

„ len door ouderdom, en de onkunde der dartele „ lekkernyen ſtrekt by hen beter ter bewaring der „ gezondheid, dan by anderen de kundigheid der „ Artſen." Doch de meeste Schryvers verſchillen onderling wegens de plaats, alwaar de gelukzalige eilanden gelegen zyn (*a*). Sommigen hebben beweerd dat dezelven aan den uiterſten oever van Africa gelegen, en dezelfden geweest zyn die nu de Canariſche eilanden genaamd worden, terwyl anderen zeggen, dat zy naby Indië gelegen zyn. Terwyl ondertusſchen verre de meesten, waaronder Strabo (*b*) voornaamlyk behoort, in navolging van Homerus, die eilanden aan het einde van Spanje plaatſen, zo zy het genoeg hier te hebben aangewezen, dat alle die gewesten welke door zachte windjens verfrischt worden, daar de vogelen met lieflyke ſtemmen kweelen, daar een nederſtortende beek met een aangenaam geruisch onze ooren ſtreelt, daar de hemel altoos helder is, de boomen altoos groen, en de kruiden altoos jeugdig zyn, daar met een woord alles ons toelacht, dat alle die gewesten, zeg ik, voor gelukzalige eilanden kunnen gehouden worden; en dat zy derhalven niet zonder reden in die zo bekoorlyke uiterſte gedeelten van Spanje geplaatst worden, wier vruchtbaarheid aan Plutarchus (*c*) zodanig behaagde, dat hy niet ſchroomt te zeggen, dat er by de barbaren een beſtendig gerucht ging, dat aldaar de Elyſiſche velden waren. "Zo dat „ er

(*a*) Vid. Iſaac Vosſius ad Pomponium Melam Lib. III. 10.
(*b*) Lib. III. p. 223 ſeqq. (*c*) In vita Senorii p. 213 Ed. Bryani.

„ er (zegt hy) een verzekerd gerucht tot de barba-
„ ren is overgebragt, dat aldaar de Elysische velden
„ en verblyfplaatsen der gelukzaligen zyn, welken
„ Homerus bezongen heeft."

Wy moeten nu van dien leeftyd, waarin alle kundigheid van Godlyke en menschlyke dingen by de Dichters berustte, overgaan tot die tyden, waarin deze oefening tot een hoger trap begon te stygen, en onder den naam van Wysbegeerte beroemd te worden. Men zegt dat de eersten, welken die wetenschap, der wieg als 't ware nu ontwassen, in zekere orde en op eene geregelde wyze behandeld en uitgebreid hebben, geweest zyn Thales van Milete en Pythagoras van Samos; van welken de eerstgenoemde de voorganger geweest is der Wysgeeren van de Ionische secte, en de laatstgenoemde de insteller der Italische secte. Schoon het genoegsaam blykt uit de gedenkstukken der Griekssche vernuften, welken den tyd, waarin Thales en Pythagoras der Wysbegeerte eene nieuwe gedaante gaven, zyn voorgegaan, dat de oudste Dichteren geen geringe kennis der natuur- en zedekunde bezeten, en zich niet weinig op eene gezonde redeneerkunde toegelegd hebben, kan men echter geenszins ontkennen, dat de vorderingen, welke de Wysbegeerte door deze twee mannen gemaakt heeft, zeer aanmerklyk zyn geweest. Want, schoon wy het gantsch ongerymd achten, gelyk wy in het voorgaande reeds gezegd hebben, te geloven dat de Grieken alle hunne kundigheden aan de Chaldeeuwen of Egyptenaren verschuldigd zouden zyn, zo komt het ons ech-

echter ten hoogsten waarschynlyk voor, dat die Wysgeeren, niet zonder eenige vrucht van meerdere kundigheid daaruit getrokken te hebben, zulke groote reizen naar die volken zouden ondernomen hebben. De Egyptenaren hadden eenen groten naam verworven door hunne ervarenheid in de Meet- en Sterrekunde, doch de Grieken schynen echter zelf in deze zaken niet onbedreven geweest te zyn; want, zo het waar is, 't geen van Thales verhaald wordt, dat hy de hoogte eener Pyramide, zonder eenige moeite, en zonder werktuigen te gebruiken, zou gemeten hebben, door een stok regt op te plaatsen aan het einde van de schaduw der pyramide, zo dat als dan de zonnestralen met de pyramide en den stok twee gelykvormige driehoeken maakten, waaruit hy bewees, dat de hoogte van de pyramide tot de lengte van den stok in de zelfde evenredigheid staat, als de schaduw van de eerste tot die van de laatste; indien, zeg ik, dit bericht waar is, dan toont zulks aan, dat de Grieken in de Wiskundige wetenschappen, of zelf reeds vorderingen gemaakt hadden, of dezelve zeer schielyk hebben overgenomen. Dan, hoe het hier ook mede gelegen zy, daar deze beide mannen inzonderheid hunne reizen ondernomen hebben om in die wetenschappen ervaren te worden, zo schynt het ons toe, dat men het aan die wiskundige kundigheden, welken zy van de Egyptenaren overgenomen, en het eerst op de beoefening der Wysbegeerte toegepast hebben, inzonderheid toe moet schryven, dat, op den voorgang dezer twee mannen, de Wysbegeerte by de Grie-

Grieken weeliger gebloeid en ryker vruchten geschonken heeft. Thales heeft althans, door zyne ervarenheid in natuurlyke dingen en Wiskundige wetenschappen, zich een groten roem verworven, en veelen hebben zyne leeringen en instellingen gevolgd, waaronder Anaximander de eerste geweest is, die, hoewel hy niet altoos met zynen leermeester in gevoelen overeenstemde, nochtans de leer van Thales heeft uitgebreid en voortgeplant. Op hem volgde zyn leerling Anaximenes, die zelf weder de leermeester was van Anaxagoras, uit wiens onderwys Diogenes van Apollonia en Archelaus zyn voortgesproten. Alle deze Wysgeeren, navolgers van de Ionische secte, hebben zich meest toegelegd op de nasporing der natuurlyke dingen en de beoefening der Wiskundige wetenschappen, tot eindlyk Socrates, die men zegt dat de lessen van Archelaus gehoord had, de Wysbegeerte uit den hemel als 't ware op aarde nederwaart voerde, en dezelve op de zeden begon toe te passen. Thales, (om tot hem weder te keeren), die, gelyk Cicero van hem zegt (*a*), "het eerst de natuurlyke dingen onderzocht „ heeft," zeide dat het water het eerste beginsel aller dingen is, en dat de Godheid dat verstandlyk vermogen is, 't welk alles uit het water voortbrengt. Welk verstandlyk vermogen in onze gedachten niet anders kan begrepen worden dan als zodanig, dat hetzelve, schoon verspreid en op zekere wyze vereenigd met de stoffe, nochtans dien geheelen klomp vervult en

(*a*) De Natura Deorum I, 11.

en in beweging brengt. Want de ziel werd van Thales genoemd eene zelfſtandigheid die zich zelf beweegt, en met de hoogſte ſnelheid alles doorloopt. Anderen, by voorbeeld Anaximenes, hebben vastgeſteld, dat de lucht het eerſte beginſel aller dingen is, en aan dezelve een Godlyk vermogen van teeling en voeding toegekend, met welk gevoelen onze Dichter (a), zegt Lactantius (b), overeenſtemt.

De almachtige aether nu met eenen milden regen,
In zyner gade ſchoot, het aardryk, neêrgezegen,
Bevrucht haar, daar hy zich door 't groote ligchaam mengt,
En voedt en onderhoudt wat zy te voorſchyn brengt.

Anaximenes is, gelyk wy gezegd hebben, nagevolgd door Anaxagoras, die, terwyl de Ioniſche ſecte in dien tyd zich alleenlyk met het onderzoek der ſtoffelyke oorzaak bezig hield, wederom de werkende oorzaak in zyne Wysbegeerte heeft ingevoerd, ſtellende dat de ganſche chaos der dingen, in eene woeste en ongeregelde beweging zynde, in orde gebragt was door een' oneindigen verſtandigen geest, aan wien hy den oorſprong aller dingen toeſchryft. Ook leerde hy, 't geen nader betrekking heeft op het leerſtuk dat wy behandelen, dat de zielen en der menſchen en der overige dierlyke wezens deelen zyn van dien allerhoogſten en ſcheppenden Geest of Godheid, en dat dezelven dus niet met het ligchaam vernietigd worden. Daar ondertusſchen, dewyl ons echte gedenk-

(a) Georgic. II. 325. (b) De Falſa Religione c. 5.

denkstukken der Ionische Wysgeeren ontbreken, de gansche Wysbegeerte der Ionische schoole zeer duister is, gelyk te regt is opgemerkt door Brucker (a), die tevens daar van de beste redenen gegeven heeft, zo schynen echter die genen niet kwalyk te oordeelen, die met denzelfden Brucker vastftellen, dat Thales en meer andere voorstanders van die secte beweerd hebben, dat God de ziel der waereld is, en dat die waereld op eene byzondere wyze uit God is voortgevloeid, en dat, de stoffe uit God voortgebragt zynde, en God dezelve bezielende, en met het vermogen van beweging beschenkende, op deze wyze alle dingen ontstaan zyn. Op welke woorden wy echter dit aanmerken, dat, wanneer God van Thales de ziel der waereld genoemd wordt, en de waereld gezegd wordt uit hem voortgevloeid te zyn, dit niet zo moet opgevat worden, als of deze Wysgeer zich de natuur van God verbeeld hebbe als uit zekere stoffe saamgesteld: integendeel heeft hy die veeleer gehouden voor enkelvoudig en onligchaamlyk, geschikt om door de kleinste deeltjens der stoffe heen te dringen, die te vervullen en te bezielen, het welk Thales, volgens het bericht van Diogenes Laertius (b), uit den zeilsteen en barnsteen opmaakte. Wy zyn wel niet onbewust, dat Thales van veelen beschuldigd wordt, als of hy dat uitmuntend kunstwerk, de waereld, geenszins aan een' Godlyken verstandigen geest als maker zou toegeëigend hebben: en dat Anaxagoras in 't al-

ge-

(a) Tom. I. p. 470. (b) In vita Thaletis sect. 24.

gemeen gehouden wordt voor den genen, die, naar het getuigenis van Cicero (*a*), het eerst beweerd heeft dat de ordening en beweging van alle dingen door het vermogen en verstand van een oneindigen geest bepaald en uitgewerkt wordt, en die derhalven dien geest van de waereld onderscheiden en buiten dezelve gesteld heeft. Wy weten dat er zeer veele geleerde mannen, zo van oudere als latere tyden, gevonden worden, wier gevoelens in groote menigte door Bayle (*b*) byeengebragt zyn, die allen gedacht hebben, dat Thales wegens de eerste oorzaak, die aan alles het bestaan geeft, van waar alles zynen oorsprong heeft, die aan alles de beweging geeft en alles onderhoudt, op zulk eene wyze zou gesproken hebben, als of hy slechts één beginsel, de stoffe naamlyk, erkende. Doch wy willen liever ons oordeel opschorten in eene zaak, die met zo veele nevelen van onkunde bedekt is, inzonderheid, daar eensdeels slechts een zeer klein gedeelte der leere van zo groot een man, als Thales geweest is, door anderen tot ons overgebragt is, wegens welke wy misschien, indien wy dezelve geheel en volkomen bezaten, gansch anders zouden oordeelen; en daar bovendien, zo uit de getuigenissen van anderen, als uit de gezegden zelf die op 's mans eigen naam doorgaan, een veel waarschynlyker en gezonder leerstelsel kan opgemaakt worden. Dus vinden wy, dat Cicero, schoon hy bevestigt, dat Thales het water den oorsprong aller din-

(*a*) De Nat. D. I. 11. (*b*) Vid. Anaxagore p. 210 et 211.

dingen genoemd heeft, nochtans tevens bericht, dat Thales by dat water een werkzamen geest gevoegd heeft, die magt over het water heeft, en alles daaruit ſchept. Dus zegt Stobaeus (*a*) met uitdruklyke woorden, dat Thales een' Godlyken geest geſteld heeft, die de waereld vervult, beweegt en beſtiert. "Thales „ ſtelt (zegt hy) dat God de ziel der waereld is, en „ dat er door het vochtig beginſel eene Godlyke, „ hetzelve bewegende, kracht verſpreid is." Welk gevoelen niet veel verſchilt van dat geen, 't welk Virgilius (*b*) in deze ſchone vaerzen heeft voorgeſteld:

Het hemelrond, deze aarde, en 't ruime pekelveld,
En heldre maan, en zon, en ſterren, nooit geteld;
't Wordt alles door één' geest vervuld, gevoed, bewogen,
Die 't groot geſtel bezielt, verborgen voor onze oogen.

En op eene andere plaats (*c*):

Een God bezielt het al, doordringt het ruim der aarde,
't Verbazend vlak der zee, onmeetbaar uitgeſtrekt,
't Wyd uitgebreid gewelf des hemels, dat ons dekt:
Viſch, vogel, vee, en menſch heeft hy 't beſtaan gegeven.
't Schept al uit hem alleen, als uit één bronaêr, 't leven.
Zy keeren weer tot hem; ontbonden, niet vergaan;
De dood vindt nergens plaats, zy zweven opwaart aan,
Daar 't hooge hemelrond hun plaats ruimt by de ſterren.

Sommigen zullen oordeelen, dat deze vaerzen meer te kennen geven, dan Thales in 't algemeen gezegd wordt

(*a*) Eclog. Phyſ. Lib. I. p. 2. (*b*) Aeneid. VI. vs. 724. ſeqq.
(*c*) Georg. Lib. IV. vs. 221. ſeqq.

wordt geleerd te hebben. Immers zegt de Dichter niet alleen dat God de ziel der waereld is, die verspreid is, door de gansche natuur, en uit wien alles leven schept, maar hy voegt er nog by, dat alles in dat beginsel te rug keert, en in de hemelsche sterrevieren ontbonden wordt. Welk alles naauw overeenstemt met de leer, welke door de Pythagoristen, Platonisten, als mede door de Stoicynen omhelsd is, en waarop terstond de gedachte gevolgd is, dat de zielen der rechtvaardigen en vromen onder de sterren geplaatst worden. Doch wie verzekert ons dat Thales niet verder voortgeredeneerd hebbe, en niet reeds een voorstander geweest zy van het gevoelen van eene werkende oorzaak, die uit zich de zielen doet ontstaan, en dezelven, na de ontbinding des ligchaams, wederom in zich zelf, als aan haar vermaagschapt zynde, terug ontvangt? Immers heeft hy, volgens het getuigenis van Diogenes Laertius (*a*), gesteld, dat de waereld bezield en vol geesten is, dat is, gelyk men uit dien Schryver en meer anderen kan opmaken, dat er veele zaken in de natuur voor levenloos gehouden worden, die in de daad bezield zyn: en dat er ook geestelyke zelfstandigheden zyn van de ligchamen afgescheiden, en wel van twee soorten, het eene bestaande uit geesten, (*Daemones*) het andere uit helden, (*Heroes*) of uit zielen die reeds te voren in ligchamen geweest zyn. Ook heeft hy gezegd, dat de dood niets van het leven verschilt, en ondervraagd zynde of de mensch, wan-

(*a*) § 27.

wanneer hy fnodelyk handelt, voor de Goden verborgen is, heeft hy geantwoord; "zelfs alsdan niet, wan„ neer hy fnodelyk denkt." Hoewel anderen dit gezegde aan Pittacus van Mitylene toefchryven (*a*); doch het voegt allerbest aan Thales, als welke leerde, dat de mensch bezield wierd door de ziel der waereld, van welke hy een klein deel in zich zelf bezit, welk leerftuk Thales ook op het zedekundig gedeelte der Wysbegeerte heeft toegepast, gelyk men kan opmaken uit Cicero (*b*); ter plaatfe, alwaar hy bericht "dat Thales de menfchen geleerd heeft dat zy behoor„ den te denken, dat alles wat men ziet vervuld is „ met Goden, dewyl deze gedachte hen allen vromer „ van wandel zou doen worden, als bevindende zich „ in heilige tempelen." Welke plaats voortreflyk uit Ariftoteles is opgehelderd door Themiftius (*c*). "Daar „ is (zegt hy) behalven de reeds gemelden, wegens „ de ziel nog een ander gevoelen van die genen, „ welke ftellen dat er eene ziel door alles, wat be„ ftaat, verfpreid is en de geheele waereld doordringt; „ en dat ieder gedeelte der waereld bezield is." Volgens deze zelfde mening geloofde ook Thales dat alles vervuld is met Goden: hier toe behoort ook het gezegde (van Aratus).

Gods volheid woont alom
Waar wyken zyn, waar menfchen famenvergaêren,
Vervult het ftrand, en zweeft op 't vlak der baaren.

"Dit

(*a*) Vid. Theonis Progymn. p. 60 et 70. (*b*) De Legibus Lib. II. c. 11.
(*c*) Lib. I. Paraphraf. in Ariftot. de Animo p. 72 verfo Edit. Aldin.

„ Dit gevoelen koomt mede byna overeen met dat „ der navolgeren van Zeno: welke ftellen dat God „ door de ganfche natuur verfpreid is, dat er overal „ verftand, ziel, eigenfchap en aandoening plaats „ heeft." Hoe weinig lichts ondertusfchen deze leer, dat God de ziel der waereld is, en dat alles door dezelve bezield wordt, aan het onderwerp dat wy behandelen byzet, indien er geene verdere redeneering by gevoegd wordt, kan ieder ligtelyk begrypen.

Wy hebben, althans uit de gevoelens van die Wysgeeren, welken uit deze Ionifche fchole zyn voortgekomen, en die geleerd hebben, dat er een oneindige geest is, die door zich zelven bewogen wordt, alles bezielt, vormt, onderhoudt, groeien doet en vervult; niets kunnen opfporen dat ons eenig licht geeft wegens de gefteldheid en ftaat, waarin zich die onfterflyke zielen der menfchen, na dat zy uit de aardfche ligchamen ontvlugt zyn, bevinden zullen. De Ionifche Wysgeeren ftelden wel, dat de ziel der menfchen een deel is van dien Godlyken geest, die alles doordringt en bezielt, en dat zy om die reden ook na den dood des ligchaams in wezen blyft: doch wegens de gefteldheid der ziel zelve, of zy haare zelfbewustheid behouden zal, dan of zy, in den Godlyken geest ontbonden zynde, haare zelfbewustheid en perfoonlykheid verliezen zal, heeft men geene zekerheid. Veel zekerder is het, dat de latere Wysgeeren en vooral de Stoicynen, uit deze leer van Thales en de Pythagoriften, waarby de menfchen gezegd worden zielen te bezitten die uit den algemenen Godlyken geest

geest ontleend en genomen zyn, de duidlykste en nadruklykste gezegden tot staving van het vermogen en de grootheid van de Godlyke natuur hebben opgezameld. Uit veelen zy Epictetus (a) alleen ons hier ter plaatse genoeg: "Wanneer gy dan (zegt hy) uwe deu-
„ ren en vensters gesloten en uw vertrek duister ge-
„ maakt hebt, zo wacht u wel van te zeggen dat gy
„ alleen zyt; want gy zyt niet alleen, God is by u
„ in uwe binnenkamer, en uw geleigeest is by u:
„ wat hebben dezen het licht van noden om te zien
„ wat gy doet." Intusschen is het met woorden naauwlyks uit te drukken, met hoe veel yver deze leer van Thales en andere groote mannen uit de Ionische secte, wegens de ziel, door veelen, welken naderhand de Wysbegeerte beoefend hebben, verdedigd en voortgeplant is. Immers, hoewel Pythagoras en anderen voornaamlyk vastgesteld hadden, dat de ziel, wanneer zy uit het ligchaam vertrokken is, of terstond, of na veele omzwervingen en verhuizingen in andere ligchamen, eindlyk echter in de ziel van het Heelal overgaat, zal men nochtans bevinden, dat zy in de leere wegens de ziel van het Heelal, als den eersten oorsprong aller dingen, waaruit alles ontstaat en is, veel met Thales gemeen gehad hebben.

Doch wy zullen zo aanstonds gelegenheid hebben om de gevoelens dier Wysgeeren nader te verklaren: dit zy alleen wegens de Ionische Wysbegeerte gezegd, van welke de Italische, wat de natuur en oorsprong der

(a) Differt. ab Arriano collect. Lib. I. cap. 14.

der ziele betreft, niet veel schynt te verschillen. Immers heeft Pythagoras, volgens het bericht van Lactantius (*a*), de volgende bepaling der Godheid gegeven: "God is een geest die door alle de deelen der „ waereld en door de gansche natuur verspreid is, „ uit wien alle dieren, die geboren worden, het leven „ scheppen." Doch eer wy tot dien doorluchtigen oprichter der Italische schole en beroemden leeraar der bekende zielverhuizing overgaan, lust het ons de leerscholen der Scythiërs en Thraciërs in te treden en aldaar te zien, wat die leeraaren der wysheid wegens den staat der menschen na dit leven gedacht hebben: vooral, dewyl Zamolxis, die alle de Scythiërs in wysheid en gezag overtrof, door sommigen, gelyk men vinden kan by Brucker (*b*) en Strabo (*c*), gezegd wordt een slaaf van Pythagoras geweest te zyn, die, met zynen leermeester naar Egypten vertrokken zynde, van hem de leer wegens de onsterflykheid der zielen ontvangen en by de Scythiërs geleerd heeft. Ons echter koomt het waarschynlyk voor, dat deze wyze man reeds vóór den tyd van Solon te Athenen gekomen is, en dus dat geen, 't welk hy wegens de onsterflykheid der zielen geleerd heeft, niet van Pythagoras genomen heeft. Deze man, die door zyne wysheid zich eenen zo groten naam en roem by zyne landgenoten verworven had, dat hy na zynen dood onder de Goden geplaatst is, was gewoon, by gemeenzame gastmaalen, te leeren dat noch hy noch de overigen, die met

(*a*) Lib. I. 5. (*b*) Hist. Crit. Philos. T. I. p. 361. (*c*) Lib. VII. p. 446.

met hem aanzaten, noch de genen, die vervolgens uit hen voortsproten, sterven zouden; maar dat zy allen in eene plaats komen zouden, alwaar zy, eeuwig voort-levende, alle goederen zouden genieten, gelyk Herodotus van hem bericht (a). Hoe groot een vermogen deze leer gehad heeft om de woeste gemoederen der Scythen en Geten in heldenmoed te ontvonken, en hen tot eene betere levenswyze te vormen, bericht ons Keizer Julianus, in de volgende fraaje woorden; daar hy Trajanus dus sprekende invoert (b): "Ook „ heb ik (zegt hy) de Geten te ondergebragt, de „ strydbaarsten onder alle volken die immer geweest „ zyn, niet alleen wegens ligchaamlyke dapperheid, „ maar ook wegens de gevoelens, waarvan Zamolxis, „ dien zy als een God eeren, hen overreed heeft. „ Want daar zy vertrouwen, dat zy geenszins ster- „ ven, maar alleenlyk van verblyfplaats veranderen; „ maakt hen dit bereider tot den dood, als verwach- „ tende eene verhuizing." Met welke woorden men vergelyken moet het geen men daaromtrent vindt by de Keizerinne Eudocia, in haar Mythologisch Woordenboek, onlangs (1781) door den Heer J. B. C. d'Ansse de Villoison te Venetie uitgegeven, op het woord *Zamolxis*; en Irhoven over de zielverhuizing der ouden (c). Waaruit men begrypt, dat die meening, welke stelt dat het yvervuur der ziele, waar door alle groote en dappere mannen ter uitvoering van voortreflyke daden worden aangespoord, niet om-

perkt

(a) Lib. IV. c. 95. (b) In Caesar. p. 327. (c) De Palingen. Vet. p. 326.

perkt is binnen de enge palen van dit leven, dat deze mening, zeg ik, zulke diepe wortelen in de gemoederen aller stervelingen geschoten heeft, dat zelfs in de alleroudste tyden deze leer, by barbaarsche en onbeschaafde volken, de sterkste prikkel geweest is om aan hun vaderland en gemeenebest nuttig te zyn. Dus meldt ook Herodotus het volgende wegens de Geten (*a*): "Hunne gedachten (zegt hy) wegens de onsterf„ lykheid komen hierop uit: zy geloven dat zy niet „ sterven, maar dat ieder, die uit dit leven scheidt, „ naar den Godlyken Zamolxis vertrekt." En, hoewel wy in zaken die zo verre van onze tyden verwyderd zyn, en door Schryvers van geene genoegsame geloofwaardigheid bericht worden, weinig durven vaststellen, geloven wy echter geenszins, dat de Druiden, die beroemde zedeleeraaren onder de Galliers, dat geen, 't welk zy wegens den staat der zielen na dit leven gezegd hebben, van Zamolxis zouden overgenomen hebben, zo min als wy denken, dat Zamolxis zyne leer meestendeels aan Pythagoras zou verschuldigd geweest zyn. Het is wel waar, dat een Schryver, die tegen de ketteryen geschreven heeft, by Origenes (*b*), met uitdruklyke woorden zegt: "Za„ molxis, de knecht van Pythagoras, wordt gezegd „ de Celtische Druiden in de Pythagorische Wysbe„ geerte onderwezen te hebben." Doch ieder, die slechts een weinig bedreven is in de redeneerwyze der kerklyke Schryveren, begrypt voorzeker, hoe ge-

(*a*) Lib. IV. c. 94. (*b*) Philosophum T. I. p. 88. et 906.

geneigd en yverig zy gemeenlyk waren, om deze of gene leer aan eenig byzonder voorganger, als uitvinder, toe te eigenen, niet alleen wanneer het hunne eigene zaak betreft, maar ook in 't algemeen by het melden van vreemde gevoelens, even als of het menschlyk vernuft, by zo veele verschillende natien en volken, niet het zelfde had kunnen uitdenken, vooral in zulke zaken, welken door de natuur in een genoegsaam helder licht geplaatst zyn, hoedanig men bevindt dat de leer wegens de onsterflykheid der zielen en eenen staat der menschen na dit leven by alle volken geweest is. Immers gelyk de vruchten door den weldadigen invloed der natuur byna in alle bebouwde gronden wassen, dus ontstaan ook gemeenlyk in de gemoederen van alle menschen, die maar eenige beschaafdheid en menschlykheid bezitten, die gedachten, dat niet alles te gelyk met het ligchaam vergaat, maar dat voor die menschen, welken zich by het menschlyk geslacht verdienstlyk gemaakt hebben, na hun dood beloningen bereid zyn, hunner deugden waardig. Met regt derhalven zegt Augustinus Steuchius Eugubinus (*a*). "Het is dan zeker, dat er by de „ stervelingen altoos een algemeen en bekend vertrouwen geweest is, dat er na dit leven een ander „ Godlyker soort van leven voor de vrome en regtvaardige zielen bereid is; het is zeker dat dit gerucht bestendig by alle volken in alle eeuwen is „ doorgedrongen, en dat nimmer deze hoop, in de „ ge-

(*a*) De Perenni Philosophia Lib. X. c. 19. p. 684.

„ gemoederen der menſchen uitgedoofd zynde, hen „ in droefenis en treurigheid gelaten heeft." Doch wy herinneren ons by de melding der Druiden, dat wy, eer wy tot Pythagoras overgaan, eenig gewag van hun behoren te maken. Onder andere ſchryveren, welken zeggen dat hun gevoelen, wegens de onſterflykheid der ziele, met de leer van Pythagoras overeenkomt, behoort ook Diodorus de Siciliër (*a*), die wegens de Galliers het volgende bericht: "By hen is „ de leer van Pythagoras aangenomen, welke zegt, dat „ de zielen der menſchen onſterflyk zyn, en dat zy „ binnen een bepaald getal van jaren in het leven te„ rugkeeren, wordende de ziel alsdan bekleed met een „ ander ligchaam." Op welke plaats de Heer Brucker (*b*) zich zeer ten onregte beroept, ſchoon hy voor het overige te regt die genen wederlegt, welken de inſtellingen der Druiden tot veel latere tyden dan die van Pythagoras brengen. Hun gezag was in de daad by de Galliers van groot gewigt, daar zy, volgens het bericht van Strabo (*c*), in byzondere geschillen en openlyke regtsgedingen vonnis gaven, en daar alle kennis van zedeleer by hen berustte; welk gezag zy reeds van de alleroudſte tyden af ſchynen bezeten te hebben. Voortreflyk is, het geen Caeſar (*d*) wegens hen der geheugenisſe heeft overgeleverd; uit het welk wy alleenlyk de volgende woorden zullen bybrengen. "Zy trachten inzonderheid daarvan de menſchen te „ over-

(*a*) Lib. V. p. 352. (*b*) Hist. Crit. Philoſ. T. I. p. 318.
(*c*) Lib. IV. p. 302. (*d*) De Bello Gallico Lib. VI. c. 14.

„ overreden, dat de zielen niet ſterven, maar na den „ dood van dezen tot anderen overgaan, en zy oor- „ deelen, dat hierdoor de gemoederen het ſterkst tot „ dapperheid ontvonkt worden, door de verachting „ van den dood." Schoon deze woorden ten deele ſchynen overeentekomen met het geen Pythagoras geleerd heeft, wegens de verhuizing der zielen, hebben echter twee geleerde mannen, de geleerde Benedictyner geestlyke, die over den Godsdienst der Gaulen geſchreven heeft (a), en G. van Irhoven (b), verſtandiglyk aangemerkt, dat die plaats niet volgens het gevoelen van Pythagoras behoort verklaard te worden. Want hoe duiſter de leer van Pythagoras, in welker verklaring zo veele geleerde mannen geblokt hebben, ook wezen moge, het is ten minſten zeker, dat Pythagoras geſteld heeft, dat de ziel, uit het eene ligchaam geweken zynde, zich in een ander begeeft, en op deze wyze eenen loopkring volbrengt, die haar door het noodlot wordt voorgeſchreven: daar in tegendeel de Druiden, hunne navolgers, niet anders ſchynen geleerd te hebben, dan dat de zielen onſterflyk zyn, en dat de menſchen, die vroom, dapper en matig geleefd hebben, na hun dood naar andere gelukzalige verblyfplaatſen opſtygen, en aldaar, het zy in de maan, het zy in eenige andere planeten, een alleraangenaamst verblyf bewonen, gelyk bevestigd wordt door Pomponius Mela (c), daar hy de wysheid der Druiden verheft, als welken, volgens de gewoonte

der

(a) T. I. p. 189. ſeqq. (b) De Paling. Vet. II. 6. 5. (c) Lib. III. c. 4.

der oude Godgeleerden, hunne leeringen niet openlyk aan iedereen mededeelen. "Eene hunner leeringen „ (zegt hy) is onder het volk uitgelekt, op dat het „ namelyk in den oorlog kloekmoediger zyn zou, „ dat de zielen onsterflyk zyn, en dat er by de schim„ men een ander leven bereid is." Het welk volkomen hetzelfde is 't geen Caesar zegt, dat zy geloofd hebben, dat de menschen na hun dood vertrekken van dezen tot anderen (*ab aliis ad alios*), of tot zeer gelukzalige menschen; of dat hun de weg openstaat naar andere plaatsen, die deze aarde in gelukzaligheid verre overtreffen, dat zy niet naar het onderaardsch ryk der schimmen nederdalen, en den naren kolk des afgronds niet genaken, gelyk Lucanus insgelyks, wegens de leer der Druiden gezongen heeft, in de volgende zeer bekende vaerzen (Boek I. vs. 454—457).

Naar uwe leer bezoeken nooit de zielen
Vorst Plutos duister ryk, der schimmen doodsch verblyf,
Dezelfde geest bewoont, na dit, een ander lyf,
Bestiert het, als voorheen.

En, na tusschenvoeging van eenige weinige woorden (vs. 460, 462).

Dees leer ontsteekt een moed in aller heldenhart,
Die dwars door zwaarden heen den dood kloekmoedig tart;
Geen' prys op 't leven stelt, dat telkens wordt herboren.

Doch! wie meer begeert te weten van de leer der Gallen en Celten, omtrent dit leerstuk, die raadplege met den Heer Brucker (*a*), die de verschillende beeldte-

(*a*) Tom. I. p. 338 seqq.

tenisſen en kleuren opgeeft, met welken de Celten den elendigen of gelukzaligen ſtaat der menſchen na dit leven afſchilderden; welke kleuren van dien aart zyn, dat men terſtond ontdekt, dat dezelven uit hunne byzondere levenswyze en de zucht voor oorlog, die by hen blaakte, ontleend zyn. Immers is het altoos gebruiklyk geweest, dat meest alle volken de wyze en hoedanigheid der beloningen en ſtraffen na dit leven, volgens hunne eigene zeden en leefwyze, beſchreven, zo dat men gemeenlyk by volken, die van een' harden aart en geſtreng in tucht en leefwyze waren, ook de ſtrengere ſtraffen na dit leven voor de bozen, en groter vermaken voor de vromen, vindt vastgeſteld. Dat niemand zich dan verwondere, indien het lot der bozen na dit leven als allerrampzaligst beſchreven wordt by volken als de Celten waren, die zelfs in dit leven alle misdryven van ſnode menſchen met zo veel geſtrengheid ſtraften. Immers, gelyk dezelfde Cæſar van hun bericht (*a*): "Het is „ by hen de gewoonte, wanneer er eenig misdryf be„ gaan is, een moord geſchied is, of wegens erffenis „ of grensſcheidingen eenig geſchil ontſtaat, dat als „ dan de Druiden vonnis vellen, en beloningen of „ ſtraffen vastſtellen. Zo iemand, wie hy zyn moge, „ gemeen of beampt, hun vonnis niet opvolgt, wordt „ hem het bywonen der offeranden verboden. Dit is „ by hen eene allerzwaarſte ſtraf. Zy, op wien dit „ verbod ligt, worden voor eerloos en ſchelmsch ge-

„ hou-

(*a*) Lib. VI. c. 13.

„ houden, ieder ontwykt hen, ieder vermydt hun „ byzyn en gesprek, om zich door hunne besmetting „ geen onheil op den hals te halen: wanneer zy recht „ eischen, wordt zulks hun geweigerd, en zy zyn „ van alle eerbewyzing geheel verstoken." By de Druiden voege men ook de Indiaansche Wysgeeren of Brachmanen, die niet gezegd worden Pythagoras gehoord te hebben, maar door hem gehoord te zyn, gelyk Clemens van Alexandria (*a*) uit Alexander Polyhistor bericht: "Ook beweert hy (zegt Clemens) „ dat Pythagoras bovendien ook de Gaulen en Brach- „ manen gehoord heeft." Wegens deze Indiaansche leeraaren heeft Palladius Gallata veele zaken gemeld, indien het werk over de Brachmanen, het welk op zyn naam doorgaat, waarlyk van hem geschreven is. Hy was een kerklyk Schryver, die onder het tweede Burgemeesterschap van Theodorus den Groten, in het jaar 388 gebloeid heeft. Wy zullen hier het een en ander uit zyn werk bybrengen. Hy verhaalt, dat Alexander de Grote in Indië zou gekomen zyn, en de Brachmanen, de Zedeleeraaren van dat volk, bezocht hebben. Eén onder hen, Dandamis genaamd, wierd inzonderheid in hoge waarde gehouden, van wiens wysheid Alexander zo veele verhalen gehoord had, dat hy begerig was hem te zien. De Indianen wezen Alexander de plaats, alwaar die man zich onthield. Alexander vond hem in een dicht bosch, by eene bron op den grond rustende, en zo dicht met loof

(*a*) Strom. Lib. I. p. 358.

loof en groen bedekt, dat hy hem in 't geheel niet beschouwen kon. Hy zond derhalven Onesicrates, een zyner vrienden; welke, by Dandamis gekomen zynde, hem, volgens het verhaal, op deze wyze aansprake: "Wees gegroet, leeraar der Brachmanen! de Zoon „ van God den groten Jupiter, Koning Alexander, „ die de beheerscher aller menschen is, beveelt u ten „ allereersten tot hem te komen en voortreflyke ge- „ schenken van hem te ontvangen: Zo gy niet koomt, „ zal hy u het hoofd doen afslaan. Dandamis, dit „ hoorende, glimlachte, en gaf, zonder het hoofd „ eenigsins uit de bladeren op te heffen, aan Onesi- „ crates het volgende ten antwoord: God, die alleen „ de grote Koning is, was nimmer de oorzaak van „ eenige belediging, maar hy heeft het licht, den vre- „ de, het leven, het water, het ligchaam en de ziel „ des menschen voortgebragt, welke laatste hy ook „ wederom ontvangt, wanneer het noodlot haar ont- „ bindt. Deze was nimmer de veroorzaker van be- „ geerte, deze is myn Heer, deze is alleen God, „ die, daar hy van alle bloedstorting eenen afkeer „ heeft, nimmer oorlogen voert. Alexander is geen „ God, dewyl hy schielyk sterven kan. Zyne ge- „ schenken weiger ik te ontvangen, en indien hy om „ die reden my het hoofd wil doen afslaan, zal hy „ echter daardoor myne ziel niet dooden: Dit lig- „ chaam alleen zal wel stil blyven liggen, doch my- „ ne ziel zal vertrekken tot haren Heer, het ligchaam „ als eene verachtlyke stoffe op de aarde, waaruit „ hetzelve gevormd is, achterlatende. Ik zal dan,

in

„ in een' geest veranderd, tot mynen God opstygen,
„ die ons wel in dit vleeschlyk verblyf ingesloten en
„ op aarde geplaatst heeft, doch juist door dit middel
„ heeft willen beproeven, of wy, die van hem geko-
„ men waren, zodanig leven zouden, gelyk hy ons had
„ voorgeschreven. Deze zal van alle de genen, die
„ tot hem wederkeren, rekening van hunne verrich-
„ tingen afeischen: als zynde de wreker van alle be-
„ ledigingen. Want de verzuchtingen der verdruk-
„ ten worden tot straffen voor de beledigers. Dat
„ Alexander derhalven, indien hy dreigen wil, die
„ genen met zyne bedreigingen verschrikke, die naar
„ goud en rykdommen haken en den dood vrezen.
„ Immers hebben deze twee zaken by ons allen ha-
„ ren invloed verloren. Want de Brachmanen begee-
„ ren het goud niet en vrezen den dood niet. Wan-
„ neer dit antwoord tot Alexander overgebragt was,
„ werd zyne begeerte, om met dien vrymoedigen man
„ in gesprek te treden, nog sterker. Hy treedt derhal-
„ ven het bosch in, en begint, van zyn Paard ge-
„ klommen zynde, en zyn Koninglyk hoofdsiersel en
„ verdere pracht afgelegd hebbende, met den gry-
„ zaart een gesprek te voeren. Deze vaart met de-
„ zelfde drift en stoutheid, welke hy jegens Onesicra-
„ tes betoond had, tegen Alexander uit, berispt de
„ onmatige begeerlykheid des Konings, die, nimmer
„ verzadigd, altoos naar het bezit van anderen tracht,
„ en, terwyl hy den ganschen aardbodem, waarvan hy,
„ binnen kort stervende, naauwlyks die kleine plaats,
„ welke hy liggende besloeg, vervullen zou, aan zich

„ zoekt te onderwerpen, het menfchlyk geflacht, in „ de zwaarfte rampen ftort, over welke euveldaden „ de Wysgeer zegt, dat God in den hemel gerichte „ houdt, voor welk gericht hy Alexander daagt, al„ waar deze Vorst, in het byzyn van alle de men„ fchen, welke hy door zyne woeste begeerten in 't „ verderf geftort had, te vergeefsch aan de woorden „ van Dandamis gedachtig, niet meer omringd door „ eenen ftoet van gewapende lyfwachten, eindlyk „ ftraffe zou lyden." Doch deze en meer dergelyke zaken, welke by Palladius van Dandamis gezegd worden, zyn zodanig, dat ieder ligtlyk ziet, dat die goede kerklyke Schryver de leer der Indianen met de Chriftelyke leer vermengd heeft. Immers, hoewel het uit Plutarchus, Arrianus en andere Schryveren blykt, dat Alexander met de wyzen der Indianen gefproken heeft, dragen echter de gefprekken, welke Dandamis by Palladius gezegd wordt met den Koning gevoerd te hebben, kenmerken van eene ganfch andere leere. Het is waar dat Strabo, een geloofwaardig Schryver (a), een dergelyk voorval wegens de komst van Alexander by de Indiaanfche wyzen vermeldt, alwaar, het geen aanmerklyk is, de perfoon die door Alexander gezonden wordt, Onesicritus, en het hoofd der Indiaanfche wyzen Mandanis genoemd wordt. Doch het lydt nochtans geenen twyfel of Palladius heeft, in het voorftellen der Indiaanfche leere, gebruik gemaakt van die kennis, welke hy uit de lesfen van den Christlyk-

(a) Lib. XV, pag. 715.

lyken godsdienst verkregen had. Ondertusfchen fchynen de Brachmanen, 't geen Appianus ook van de Druiden getuigt (*a*), door de hoope op een toekomend leven, verachters des doods geweest te zyn, immers zegt Clemens van Alexandria (*b*), "dat zy den „ dood verachten en het leven van geen belang re- „ kenen, dewyl zy overreed zyn van eene herleving;" en Porphyrius bericht (*c*) van hun: "Omtrent den „ dood denken zy zodanig, dat zy dezen leeftyd als „ eene der ziele noodzaaklyk opgelegde dienstbaarheid „ huns ondanks dragen; en zich haasten, om de zie- „ len van de ligchamen te ontbinden, zo dat zy me- „ nigmaal, wanneer zy zich in volmaakten welftand „ bevinden, zonder dat eenig onheil hen daartoe „ dringt, uit dit leven fcheiden, anderen vooraf van „ hun voornemen verwittigende, zonder dat iemand „ hen belet. Integendeel geeft iedereen, de zodanigen „ geluk wenfchende, hun eene of andere boodfchap „ mede aan zyne overledene vrienden en nabeftaan- „ den. Zo vast en zeker geloven zy en al het volk, „ dat de zielen onderling te famen leven en verkee- „ ren." En Strabo (*d*) bericht van hun: "dat zy dik- „ werf over den dood fpreken, achtende dat dit leven „ gelyk is aan den ftaat der menfchen in de ontvan- „ genis; terwyl de dood integendeel voor die genen, „ welke de Wysbegeerte betracht hebben, eene ge- „ boorte is tot een waar en gelukzalig leven; om „ wel-

(*a*) Bello Gall. p. 1192. (*b*) Strom. lib. III. p. 194.
(*c*) De Abftinentia lib. IV. § 18. (*d*) Lib. XV. p. 1039.

„ welke reden zy zich veel oeffenen, om gereed en „ bereid tot den dood te zyn." Dat er ondertusſchen veele volken geweest zyn, die wegens de dagelykſche elenden van het menschlyk leven gewoon waren den dood te verachten, wordt ons door Geſchiedſchryveren en Dichteren bericht. Veele dergelyke voorbeelden zyn byeen verzameld door Daviſius over Cicero (*a*), waaruit wy alleenlyk dat geen by zullen brengen, 't welk van de Traciërs verhaald wordt: "Deze waren „ (zegt Valerius Maximus) (*b*) gewoon, de geboorte „ der menſchen met rouwe, hun uitvaart met vreugdbetoning te vieren." Op hen is een zeer fraai puntdicht van Archias van Mitylene, uit de Griekſche Anthologie (*c*), dus luidende:

Ik prys de Thracen, die hun kinders dan beklagen,
Wanneer hun oog het licht aanſchouwt uit moeders ſchoot,
Daar elk hun heil verheft, wanneer een vroege dood,
Op 't onverwachtst, hen velt in 't opgaan hunner dagen.
Niets wacht ons, dan elende, op 's levens enge baan,
De dood, de dood alleen brengt rust en redding aan.

Doch de Indianen ſchynen niet zo zeer uit een afkeer voor het leven den dood veracht te hebben, als wel, dewyl zy zich overtuigd hielden, dat hunne zielen, van deze aardſche kluisters ontſlagen, en gezuiverd van de beſmetting der ſnode driften, tot God zouden wederkeeren, van wien zy hunnen oorſprong hebben, en met wien zy op het nauwſte vermaagſchapt zyn. Want, hoe verſchillend ook de gevoelens der

(*a*) Tuſc. I. 48. (*b*) Lib. II. c. 6. (*c*) Lib. I. Epigr. 13.

der Ouden geweest zyn, omtrent de wyze waarop de van het ligchaam gescheidene zielen het hoogste geluk verwerven zouden, welke buitensporige verhuizingen door verschillende ligchamen, welke veranderingen dezelven ook, volgens hunne gedachten, noodwendig ondergaan moesten, om van alle snode hebbelykheden gezuiverd te worden, echter schynen zy allen in deze eene zaak te zyn overeengekomen, dat zy toch eindlyk eens, hoe lang de tusschentyd ook zyn moge, met dat opperste beginsel, het welk begin noch einde heeft, door het welk alles ontstaat, alles bewogen en bezield wordt, zouden saamgevoegd worden door eene allergelukzaligste vereeniging.

Om ons niet by de duistere leer van andere vreemde Wyzen op te houden, zy ons hier het voorbeeld van den allervoornaamsten onder hen, Zoroaster, genoegsaam, die zeide, dat er een opperst beginsel bestond, zynde een allervolkomenst vuur, van het welk het zonnevuur een beeldtenis en teken is: hy beweerde dat hetzelve begin noch einde heeft, als bewegende van alle eeuwigheid af zich zelven, en met zich zelven tevens alles, wat is, uit welk wezen, volgens de taal dier Wysgeeren, alles is voortgevloeid en nog voortvloeit. Uit dit beginsel waren twee andere beginselen ontstaan, welken het eerste beginsel zich onderworpen had, het eene was een geest, Oromasdes of Oromazes genaamd, het andere eene stoffelyke zelfstandigheid, die Arimanius genoemd wierd. Deze twee laatstgenoemde beginselen waren onderling met elkanderen strydig: de geest wierd meer en meer volmaakter,

ter, naar mate hy in voortreflykheid en glans nader kwam aan de eerfte bron van licht: de ftoffe was flechter, naar mate zy verder van het eerfte beginfel afweek, en uit haar ontftond al het kwaad. Ook wierd het laatstgenoemde beginfel door Zoroafter voor log en duister gehouden, waarom het ook 'Αΐδης (*duisternis*) genoemd wordt; het andere integendeel voor verlicht, waarom het *Ζεὺς* (*Jupiter*, *God des lichts*) genoemd wordt (*a*). Deze twee beginfelen nu, de geest en de ftoffe, waren onderling in eene beftendige tweedragt: daar nochtans in dezen ftryd altoos de geest de overwinning behaalde, en allengskens, door het beftryden der fchadelyke ftoffe, dezelve deed verminderen, geloofde deze fecte dat het t'eeniger tyd ftond te gebeuren, dat, wanneer al het kwade en alle de duisternis uit de ftoffe zoude verdreven en weggenomen zyn, alsdan het derde beginfel Arimanius insgelyks tot helderheid zou gebragt worden, en met dat eerfte verlichte beginfel, zo wel als de geest, door eene vriendelyke gemeenfchap vereenigd worden, en dat er op die wyze als 't ware eene herftelling en voltojing zou gefchieden van alles wat goed is. Dit heeft ook Plutarchus (*b*) te kennen gegeven in de volgende woorden. "Het bepaalde tydftip nadert, waarin „ Arimanius, pest en hongersnood op de aarde brengende, noodwendig door dezelven geheel vernield „ en vernietigd zal worden, en waarin, het aardryk

„ vlak

(*a*) Vid. Diogenes Laertius prooem. § 8.
(*b*) De Ifide et Ofiride Tom. II, p. 370.

„ vlak en effen gemaakt zynde, ééne famenleving en „ ééne maatfchappy ontftaan zal, uit gelukzalige men„ fchen, die allen ééne taal fpreken, beftaande." Dit is, indien wy ons niet bedriegen, de korte inhoud der duistere leere van Zoroafter, waarover, behalven door Bayle en Brucker, byna op dezelve wyze, als wy gedaan hebben, gehandeld wordt door een geleerd man in eene byzondere verhandeling, waarin hy tracht aan te tonen, wat de Ouden, wegens de opftanding der doden, gedacht hebben, in de Memoires de l'Acad. des Infcr. et Belles Lettres Tom. XIX. p. 311. feqq.

Hoe het ook moge gelegen zyn met die Maatfchappy van gelukzaligen, waarin gezegd wordt dat alle goeden en vromen toegelaaten worden, dezelve wordt van oude Wysgeeren fchier zodanig afgefchetst, dat wy ons daarvan volftrekt geen denkbeeld vormen of ons dezelve voorftellen kunnen: men fpreekt van zekere alleraangenaamfte vereeniging met die eerfte oorzaak aller dingen: doch hoedanig dezelve zy kunnen die genen, welken in deze zaak zo veel aan hunne gisfingen toefchryven, zelfs by gisfing niet opmaken. Aan allen is veeleer dit algemeen eigen, dat zy leeren, dat dit leven vervangen zal worden door een onfterflykheid, die voor de goeden allergelukzaligst, voor de boozen allerelendigst is. Uit deze foort van leeraren zyn er veelen geweest, die onder den naam van Zoroafter hebben willen doorgaan, gelyk wy vinden by Vosfius (*a*) en Stanlei (*b*), zo dat er naauwlyks

(*a*) Theol. Gent. L. I. c. 5. (*b*) H. P. Sect. XIII. c. 2.

lyks een Priester van eenige vermaardheid schynt geweest te zyn, die dezen naam niet aannam: welke zaak alleen, om van geene anderen gewag te maken, de geschiedenis van den echten Zoroaster met zodanige duisternissen bedekt heeft, dat mannen van een allerschranderst vernuft zich daaruit niet hebben weten te redden. Niemand zal my dan vergen, my langer op te houden in het ontvouwen der gevoelens van dien doorluchtigen Persiaanschen Wysgeer. My schynt het toe, wanneer ik zyne leere beschouwe, dat men de zedeleer van Zoroaster op de volgende wyze zou kunnen uitleggen. Daar de Godlyke geest altoos bezig is in de zielen te volmaken en ter deugd te vormen, en daar de stoffe, als de voortbrengster van alle ondeugden en snode begeerten, daarom altoos den geest tegenstaat, zo behoren de menschen met den hoogsten yver hun best te doen, om, terwyl zy in dit leven zyn, de ziel af te trekken van de aanloksels des ligchaams, en te bevryden van de besmetting der stoffe. Want, den genen, die zulks gedaan hebben, is na den dood de toegang gemaklyk tot die eerste en eeuwige bron van licht, en hun is eene allergelukzaligste vereeniging met dezelve bereid: daar die genen integendeel, welken in dit leven, zich overgevende aan de ligchaamlyke wellusten, met de vuilheden der stoffe zich besmet, en met overspel en euveldaden zich bezoedeld hebben, na hun dood geenszins dat eerste eeuwige beginsel des lichts kunnen genaken, maar zo lang daarvan geweerd worden, tot zy, gedurende eene andere reize, door het bewonen van andere verblyf-

plaatsen en het verhuizen in andere ligchamen, gezuiverd van den droesem der stoffe, zich een zodanige gesteldheid verworven hebben, die hen waardig maakt om die allerzuiverste en volmaakste vereeniging en vriendschap van het eerste beginsel te genieten: welk lot men geloofde dat eindlyk eens aan allen te beurt zoude vallen. Ik stel hier echter niets met zekerheid vast: daar ik reeds eenigen tyd met de gevoelens van verschillende Wysgeeren bezig ben, schryf ik mooglyk aan den eenen toe, 't geen tot den anderen behoort, en viere te veel aan myne gedachten den vryen teugel. Dit is ondertusschen van minder gewigt; immers koomt het er hier niet zo zeer op aan, om eigenlyk den persoon te bepalen, die wegens deze zaak iets uitmuntends gezegd heeft, als wel op de gevoelens der uitheemsche Wysgeeren in het algemeen. Ondertusschen heeft zich deze leer, na dat zy, ik weet niet by welke volken en in welke gewesten, eerst ontstaan was, wyd en zyd uitgebreid; of de natuur van alle volken is zodanig gesteld, dat zy ligtlyk op de gedachten koomen van te geloven, dat de ziel der menschen, na dat dezelve van dit ligchaam ontbonden is, in een ander ligchaam verplaatst wordt. Want, niet alleen door byna het geheele Oosten, by de Persianen, Indianen en Arabieren, maar ook by de Egyptenaren, Galliers, Germanen, Geten, en andere volken was het eene algemeen aangenomene mening, dat de zielen uit het eene ligchaam in het andere overgaan: welk gevoelen, volgens de gewone vruchtbaarheid van het vernuft der Grieken, in het

opfieren der dingen, door Pythagoras en Plato fraaier en fierlyker is voorgedragen. Schoon wy de leer van deze beide Wysgeeren terftond befchouwen zullen, kan ik echter niet nalaten, hier de woorden van Plato over deze zaak, door Cicero nagevolgd, by te brengen, dewyl wy uit dezelven in een' opflag zien kunnen, hoe de Wysgeeren van lateren tyd, in hunne redeneringen, denzelfden weg zyn ingeflagen, wanneer zy over de natuur van die verhuizing, welke men, uit dit leven vertrekkende, ondergaat, wilden handelen. Zie hier dan wat Plato, by Cicero (a), wegens den ftervenden Socrates zegt. "Dus dacht en fprak hy „ hieromtrent: dat de uit het ligchaam gefcheidene „ zielen tweederlei wegen infłaan. Voor die genen, „ welken zich met afgryflyke euveldaden bezoedeld „ of geheel overgegeven hebben aan hunne fnode „ driften, en, door die driften verblind, of met huis- „ lyke fchanddaden en misdryven zich befmet heb- „ ben, of, door het Gemeenebest aan te randen, eene „ onuitwischbare fchuld op hun hoofd geladen heb- „ ben; voor dezen is een afgelegen en van de ver- „ gadering der Goden verwyderde weg bereid. Doch „ den genen welken zich zuiver en rein bewaard heb- „ ben, die de befmetting der ligchamen vermyd, en „ van dezelven zich afgetrokken hebben, die eindlyk „ reeds in de menschlyke ligchamen de leefwyze der „ Goden nagevolgd hebben, is de toegang gemaklyk, „ om weder te keeren tot die genen, van waar zy „ ge-

(a) Tufc. Diff. I. 30.

„ gekomen zyn." Door welken afgelegenen weg men niets anders verstaan kan dan eene nieuwe reistogt op aarde, welken de zielen ondergaan moeten, en eene verhuizing in andere ligchamen, gelyk blykt uit denzelfden Cicero (*a*), op eene andere plaats, daar hy over de ziel handelt: "Indien de ziel (zegt hy) onder „ alle dingen de eenige is, die zich zelf beweegt en „ niet geboren is, dan is zy zekerlyk eeuwig. Oefen „ haar dan in de beste zaken. De beste zaken bestaan „ in zorgen voor het welzyn des Vaderlands. Eene „ ziel, die daarin bezig en geoefend is, zal met snel- „ ler vaart in dit verblyf, haare eigene woonplaats, „ aanlanden, en zulks te spoediger, naar mate zy al- „ rede, terwyl zy in het ligchaam is ingesloten, zich „ naar buiten begeeft, en, haare beschouwing vesti- „ gende op het geen buiten het ligchaam is, van het „ zelve zich meer en meer aftrekt. Want de zielen „ van die genen, welken zich overgegeven hebben „ aan de wellusten des ligchaams, en zich als slaven „ dier wellusten gedragen hebben, en, door derzel- „ ver prikkeling aangespoord, de regten van Goden „ en menschen geschonden hebben, worden, uit het „ ligchaam gescheiden zynde, rondom de aarde ge- „ slingerd, en keeren tot deze plaats niet terug, dan „ na dat zy eerst gedurende veele eeuwen omgezwor- „ ven hebben." Over welke woorden Macrobius dit volgende aanmerkt: "De Platonische Er heeft deze „ stoffe breder verhandeld, eindeloze eeuwen tellen- „ de,

(*a*) In Somnio Scipionis c. 9.

„ de, gedurende welken de zielen der ſnoden dik-
„ werf in dezelfde ſtraffen ter nedergeſtort worden,
„ tot hun eindlyk vergund wordt uit den Tartarus
„ zich op te heffen, en ten laatſten, hunne zuivering
„ voleindigd hebbende, tot de beginſelen harer nature,
„ den hemel namelyk, weder te keeren. Immers moet
„ de ziel noodwendig te rug keeren tot de plaats van
„ haaren oorſprong. Doch de zielen, welken het lig-
„ chaam als vreemdelingen bewoonen, keeren, hetzel-
„ ve verlatende, ſpoedig in hun vaderland weder: Die
„ genen integendeel, welken vast kleven aan de ver-
„ leidende ligchamen, als aan een beſtendig verblyf,
„ keeren zo veel te later weder tot de verhevene ge-
„ westen, naar mate zy van die ligchamen op eene ge-
„ weldiger wyze worden afgerukt." Het is waar, dat, by de Grieken en Romeinen, de inrigting van de redenering verſchillend is, dat de wyze van voorſtelling en uitdrukking geheel anders is, doch iedereen ziet echter duidlyk, dat zy hierin met die vreemde volken, waarvan wy geſproken hebben, niet minder overeenkomen, dan alle de leeraren dier volken onder elkander eenſtemmig zyn. Want het geen Zamolxis by de Scythen leerde, leerden ook de Druiden by de Galliers, en het geen Zoroaſter by de Perſianen leerde, leerden de Brachmanen by de Indianen. De zielen werden wel voor onſterflyk gehouden, doch zo lang dezelven met ſnode driften en begeerten beſmet waren, konden zy zo min na den dood als in dit leven gelukkig zyn. De Wyzen van alle volken hebben ingezien, dat de menſchen den ingeſpannenſten yver moesten aanwenden,

om

om daar van bevryd te worden. Om dit einde te bereiken, kwam den eenen eene duisterer, den anderen eene klaarer en eenvoudiger leerwyze, de beste voor, welke wy geenszins, volgens onze tegenwoordige gevoelens, kunnen beoordeelen. Wy merken slechts in het voorbygaan aan, dat de zedeleeraren dier volken niet zo zeer gehandeld hebben over de eigenlyke natuur en gesteldheid van die verblyfplaatsen, welken in hemel of helle bereid zyn, als wel in 't algemeen gezegd hebben, dat die genen, welken de deugd betracht hadden, en daar door nuttig voor het menschdom geweest waren, een' gelukstaat na dit leven verkrygen zouden, die alle verwachting te boven ging, welken zy volgens den smaak van hunnen leeftyd beschreven: terwyl die genen integendeel, welken dit verzuimd hadden, nog veelen arbeid, moeiten en elenden na den dood moeten doorstaan, eer zy eenigen smaak van dat geluk genieten kunnen. Immers was en is het altoos de algemene stem van alle volken, 't geen Dionysius van Halicarnassus, ter gelegenheid van Marcus Coriolanus (*a*), gezegd heeft: "Indien dan, te „ gelyk met de ontbinding der ligchamen, tevens de „ ziel, wat zy dan ook zyn moge, ontbonden wordt, „ en dat er nergens iets van overig blyft, dan weet „ ik niet, hoe ik die genen gelukkig kan achten, die, „ zonder eenige vrucht van de deugd genoten te heb„ ben, nochtans om harent wille zyn omgekomen." Dit zy hier in het voorbygaan gezegd. Laat ons nu,

(*a*) Lib. VIII. p. 509.

nu, affcheidende van die volken, welken, door de beſchaafdere levenswyzen der Grieken en Romeinen, met den naam van Barbaren beſtempeld zyn, Pythagoras beſchouwen. Wy oordeelen het in 't geheel niet nodig hier te herhalen, het geen, behalven Brucker, Bayle en anderen, Windet en Irhoven, met veelen omſlag van geleerdheid, over de leere van dezen beroemden Wysgeer gehandeld hebben. Ten allen tyde byna zyn er veelen geweest, die getracht hebben op deze of gene wyze de leerſtellingen van dezen groten Griekſchen Wysgeer te verklaren: daar ondertusſchen zeer weinigen onder hen gevonden worden, die met grond kunnen zeggen, dat zy de mening van Pythagoras begrepen hebben. En dit is niet te verwonderen: want in de eerſte plaatſe, hoewel Diogenes Laërtius (*a*) de genen, die zulks melden, voor ongeloofwaardig houdt, ſchynt het nochtans dat Pythagoras niets geſchreven heeft, en daarin het voorbeeld van Thales en andere Wysgeeren, naderhand mede door Socrates bekrachtigd, gevolgd heeft: welke Wysgeeren hunne leerſcholen wel voor iedereen open ſtelden, doch niets in geſchrifte te boek ſtelden. Ten anderen was de leerwyze van Pythagoras tweederlei, geheim en openlyk. Tot de eerſte werd niemand toegelaten, die niet zyne leefwyze en zeden, volgens het voorbeeld van Pythagoras zelven, inrigtte: en aan dezen verklaarde hy zyn geheel leerſtelſel. Doch zyne openlyke leerwyze, waarvan iedereen gebruik kon maken,

(*a*) Lib. VIII. Seg. 6.

ken, was voor het volk geſchikt, en beſtond uit vermaningen ter deugd en lesſen, om het leven wel in te rigten, en het Gemeenebest te beſtieren. Den genen, die zich in zyne leerſchole begaven, werd een ſtilzwygen van verſcheiden jaren opgelegd, en het werd als een misdaad aangemerkt, de leerſtellingen van die geheime leer aan andere menſchen mede te deelen. De leermeeſter Pythagoras zelf, of om zyne leerlingen oplettender te maken, of, om het gerucht zynes naams meer te verbreiden, of liever, gelyk Jamblichus (*a*) zegt, hierin de Egyptenaren navolgende, gaf zyne mening in korte en duiſtere ſpreuken te kennen. Men kan ligtlyk opmaken, dat uit zulk eene onderwyzing zeer veele verſchillende gedachten der leerlingen, wegens de ware mening hunnes meeſters, ontſtaan zyn. Wy moeten bovendien in aanmerking nemen, 't geen Doddwell zegt (*b*), dat men eerst eene eeuw na den dood van Pythagoras, toen de van hem ingeſtelde leer alom begon te bloeien, begonnen heeft eene volledige geſchiedenis van dien Wysgeer byeen te zamelen.

En waartoe meerder omſlag van woorden? Immers heeft de beroemde naam van dezen Wysgeer zelf zyne leer onzekerer gemaakt. Naauwlyks was er eenige voortreffelyke zedeles, eenig uitmuntend gezegde, het welk niet aan Pythagoras wierd toegeſchreven. Eindlyk, naauwlyks was er iemand, die boven anderen in wysheid uitmuntte, of hy wierd gezegd Pythagoras

tot

(*a*) De Vita Pythag. c. XXIII. Sect. 103. (*b*) De Aet. Pythag. p. 98.

tot zyn leermeester gehad te hebben. Een ſprekend voorbeeld hieromtrent wordt ons aan de hand gegeven door Clemens van Alexandria (*a*), ter plaatſe waar hy van Numa Pompilius, den tweeden Koning der Romeinen, zegt: "Numa, de Koning der Romei„ nen, was een Pythagorist, en heeft, met behulp „ der ſchriften van Moſes, den Romeinen belet eeni„ ge afbeelding der Godheid, naar de gelykenis van „ mensch of beest, te maken." In welke woorden het eerſte en laatſte even dwaas gezegd is. Immers had Clemens, wegens Numa, als leerling van Pythagoras, ten minſten beter kunnen onderrigt worden uit Cicero (*b*), daar hy zegt: Ik denk dat ook de Koning „ Numa door de nakomelingſchap voor een Pytha„ gorist is gehouden: want, daar hun de leer en in„ ſtellingen van Pythagoras bekend waren, en daar „ zy van hunne voorouderen de billykheid en wys„ heid van dien Koning vernomen hadden, doch van „ de leeftyden en tydrekeningen onkundig waren, „ hebben zy, ter oorzake van de hooge oudheid, ge„ loofd, dat hy, die in wysheid uitblonk, ook een „ leerling van Pythagoras moest geweest zyn." Want, gelyk dezelfde Cicero zegt op eene andere plaats (*c*), "Numa heeft veele jaaren voor Pythagoras geleefd." Doch hoe onzeker ook de leer van dezen Wysgeer zyn moge, waaromtrent een geleerd man (*d*) zegt, dat de geheele oudheid niets heeft, dat meer met duis-

(*a*) Strom. I p. 358. (*b*) Tuſc. Diſp. lib. IV. c. 1.
(*c*) De Oratore lib. II. c. 37. (*d*) Diſſ. de Carm. Aur. Aet. § 7. p. 79.

duisternisſen bedekt en omgeven is, kunnen wy echter, in dit onderzoek, niet nalaten eenige opheldering te geven, wegens de lesſen van dezen vermaarden Wysgeer. Hy ſchynt, om niet alle de byzondere gedeelten van zyn leerſtelſel, die veelvuldig zyn, afzonderlyk door te lopen, in 't algemeen ten oogmerke gehad te hebben, om die deugden aan te pryzen, door welken de menschlyke natuur meer en meer tot volmaaktheid gebragt wordt. Hy roemde derhalven ten hoogſten de geduldigheid in het doorſtaan van arbeid en moeite, de zuinigheid en de onthouding van het vleesch der dieren, waaromtrent het zeer moeilyk is te verklaren, in hoeverre dit bevel betreklyk was op de verhuizing der zielen; ten minſten is zulks veel moeilyker dan gemeenlyk gedacht wordt, wanneer men zegt, dat Pythagoras zulks verboden zou hebben, dewyl het gebeuren kon, dat de menſchen, door het eeten der dieren, de ligchaamlyke leden hunner voorouderen verſlonden. Dit ſchynt ons echter eerder toe, voortgevloeid te zyn uit de kwalyk begrepene mening des Wysgeers, en de verkeerde uitleggingen van anderen, dan uit den waaren aart van de Pythagoriſche leere. Veeleer moet men denken, dat hy alle deze deugden daarom inzonderheid door zyne leerlingen wilde in acht genomen hebben, eensdeels, dewyl dezelven van veel invloed waren, zo ter bewaring en verſterking van de gezondheid des ligchaams, als van de vermogens van den geest, en ten anderen, dewyl dezelven allergeſchikst waren, om hen van de wellusten des ligchaams te bevryden. Immers zeide

Pp 2 hy,

hy, dat het gansche groote oogmerk zyner Wysbegeerte bestond in de bevryding der ziele van de banden des ligchaams, en hare vereeniging met de Godlyke natuur. Want, dit zegt Porphyrius van hem in de volgende woorden (*a*): "Hy beleed eene Wysbegeerte,
„ welker doeleinde was den in ons wonenden geest
„ te ontslaan, en vry te maken van dergelyke kluis-
„ ters en banden; zonder welken geest niemand iets
„ redelyks en waars kan leeren of doorzien, welk
„ zintuig hy ook moge aanwenden; want, naar zyne
„ gedachten is het de ziel alleen, die alles ziet en
„ alles hoort, het overige is doof en blind." Dus
zegt ook Hierocles (*b*) in de volgende schoone plaats:
"Het oogmerk der instelling van Pythagoras is hierin
„ gelegen, dat de getrouwe worstelaars, in het wys-
„ geerig strydperk, als 't ware vleugelen mogen aan-
„ nemen, om tot de gemeenschap der Godlyke goe-
„ deren te geraken; op dat zy, wanneer de tyd des
„ doods zal gekomen zyn, dit sterflyk ligchaam, op
„ aarde achterlatende, en deszelfs natuur uitschud-
„ dende, aangegord en gereed mogen zyn, om de he-
„ melsche reis aan te nemen. Immers zullen zy als-
„ dan in hunnen voorigen staat hersteld en tot den
„ rang van Goden verheven worden, in zo verre het
„ mooglyk is dat menschen tot Goden worden: gelyk
„ de volgende vaerzen te kennen geven.
„ *By 't verlaten van dit ligchaam, wacht u 's Hemels*
vrye lucht.

Daar

(*a*) De Vita Pythag. § 46. (*b*) In Aur. Carm. p. 307, 308.

Daar, daar zult ge onsterflyk leven, voor verderf noch dood beducht.

En hy was gewoon te zeggen, dat hierin het schoonste doeleinde van allen arbeid en moeite, en de volkomenste vrucht der Wysbegeerte gelegen is. Doch, het geen hier byzonderlyk tot ons oogmerk behoort, het zou indedaad te wenschen zyn, dat wy, volgens het gevoelen van Pythagoras, die opstyging ten hemel, die verandering van menschen tot Goden, en dat gantsche hemelsche leven, een weinig nauwkeuriger verklaren konden. Het is wel algemeen bekend, dat hy geleerd heeft, dat de zielen der menschen uit het eene ligchaam in het andere verhuizen: Doch de wyze waarop dit verstaan moet worden, is iets, het welk meer dan eens onder geleerde mannen twist veroorzaakt heeft. Onder anderen heeft Irhoven, in een vry dik boekdeel, trachten te bewyzen, dat deze grove zielverhuizing, gelyk hy die noemt, welke Pythagoras gemeenlyk gezegd wordt vastgesteld te hebben, van de mening des Wysgeers, geheel vervreemd is. Doch in deze poging is hy niet beter geslaagd dan anderen, die insgelyks ondernomen hebben zulks te bewyzen. Hy denkt, dat de Pythagoristen veele leenspreuken, figuurlyke zegswyzen, en ik weet niet welke duistere fynheden van uitdrukking gebruikt hebben. Bovendien is de geheele kracht zyner redeneering daarin gelegen, dat eenige leerlingen of navolgers van Pythagoras, van welken ons niet bewust is, in hoe verre zy de mening hunnes leermeesters begrepen hebben, gezegd zouden hebben,

dat er voor de vrome zielen na dit leven gelukzalige verblyfplaatsen, en voor de snode menschen eeuwige straffen in den Tartarus bereid zyn. Dit is, naar het oordeel van Irhoven, geheel strydig met die mening, welke vastftelt, dat de zielen uit het eene ligchaam in het andere verhuizen. Doch indien wy Brucker (a) gehoor geven, wordt deze schynbare tegenstrydigheid geheel weggenomen. Deze draagt het gevoelen van Pythagoras byna op deze wyze voor, dat er van den beginne af een vast bepaald getal is van zielen, die uit het Godlyk wezen genomen zyn en daaraan deel hebben. Dat deze zielen vervolgens op bestemde tyden in ligchamen gezonden worden, kort daarna, na dat zy van de kluisters des ligchaams ontslagen zyn, opwaart stygen, voorts gedurende eenen bepaalden tyd in het verblyf der schimmen vertoeven moeten om gezuiverd te worden; dat alsdan die genen, welken van de besmettingen der stoffe het meest bevryd zyn, in betere, en integendeel die genen, welken door de aandoeningen der stoffe verlelykt zyn, in slegtere en dierlyke ligchamen geplaatst worden: dat deze loopkring zo lang herhaald wordt, tot dat de zielen, bevryd van de besmetting der stoffe, genoegsaam gezuiverd van aardsche aandoeningen, en telkens beter geworden zynde, eindlyk tot dat beginsel, waaruit zy gekomen zyn, den eersten aether, het allerhoogste vuur en de Godheid, wedergebragt worden: dat dus de leer van straffen en beloningen na den

dood

(a) Tom. I. p. 1094.

dood genoegfaam overeenftemt met de verhuizing der zielen; en dat er dus klaarblykelyke reden kan gegeven worden, waarom Pythagoras zegt, dat de zielen der wyzen onder het getal der Goden worden aangenomen, of waarom, het geen Plutarchus den Pythagoristen toefchryft, de uit het ligchaam gefcheidene zielen in de ziel van het Geheelal overgaan. Immers moet men deze beide zaken, volgens de zielenleer van Pythagoras, alleen toepasfen op zulke zielen, welken gezuiverd, en na het volbrengen der herhaalde noodlottige tydkringen eindlyk van alle kwaad bevryd zyn. Wy hebben geene reden om aan Brucker, aldus over de leer van Pythagoras oordeelende, niet onze toeftemming te geven. Want, indien het gevoelen, wegens de verhuizing der zielen, volftrekt alle onderaardfche verblyfplaatfen, en het ganfche ryk van Pluto omverre wierp, waar dan gebleven met Plato en anderen, die in navolging van Pythagoras, zo wel over de verhuizing der zielen, als over de onderaardfche verblyfplaatfen gehandeld hebben? Deze zelfde plaatfen en de ftrafoefeningen, die aldaar volbragt worden, konden van Pythagoras en zyne navolgeren gehouden worden voor de gefchikfte middelen, waardoor de zielen, die door ondeugden en wellusten al te veel befmet waren, eindlyk gezuiverd en gefchikter wierden om die plaatfen, welken voor betere zielen bereid zyn, te bewonen. Het is waar, dat de woorden van Ovidius hier mede fchynen te ftryden, in de volgende vaerzen, alwaar hy Pythagoras fprekende invoert (*a*): *Wat*

(*a*) Metam. lib. XV. vs. 154 feqq.

Wat vreest gy Styx en Helle en 's afgronds zwarten nacht?
En straffen, daar bereid voor hier bedreven zonden?
Verzierfels door het brein der Dichtren uitgevonden!
Het zy de houtmytvlam uw overschot verslind',
Of kwynende ouderdom uw ligchaam zacht ontbind'
U dreigt daarom geen leed.

Doch dit is gesproken volgens het eigen begrip van den Dichter, die zyne gevoelens aan Pythagoras toeschryft. Immers heeft nooit eenig Wysgeer zo dwaas geweest van te geloven, dat die straffen van den Tartarus en den Styx, niet door de zielen, maar door de ligchamen zelf der bozen, zouden geleden worden. Om de zaak in weinig woorden af te doen, Pythagoras heeft, wanneer hy over Godlyke en menschlyke zaken handelt, veel met Thales gemeen. Want eveneens, gelyk deze vastftelde, dat God de ziel der waereld is, die alles vervult, alles voedt en vormt, en dat de zielen der menschen deelen zyn, uit die Godlyke natuur genomen, en dus door den naauwsten band met dezelve vereenigd; dus stelde Pythagoras vast, dat de denkende zelfstandigheden of zielen gedeelten zyn der Godlyke natuur, die niet vergaan, maar telkens verhuizen, nu door menschlyke, dan door dierlyke ligchamen, en in die kerkers als hunne verblyfplaatsen worden ingesloten. Dit zingt Ovidius in de volgende zeer bekende vaerzen:

Uw ziel blyft altoos leven,
En ziet, voor 't oud verblyf, zich straks een nieuw gegeven.
Ik zelf, dit heugt my, was voor Troje in Priams tyd,
Euphorbus, Pantheus zoon, die sneuvelde in den stryd,

En

En ſtout, in de open borst, de doodwond heeft ontvangen,
Daar hem de zware ſpies van Atreus zoon bleef hangen.
Ik zag het ſchild, dat toen in myne vuisten blonk,
Nog korts, tot Junos eer, in Argos choor te pronk.
't Verandert wat er is, doch niets van alle dingen,
Kan ooit of ooit vergaan; de geest der ſtervelingen
Dwaalt altoos heen en weêr, en komt en gaat van hier,
Trekt uit een dier in ons, verlaat ons voor een dier;
Zelf onverderflyk in verderfelyke leden.
Gelyk het buigſaam wasch zich telkens laat verkneden,
En, altoos leenig, nooit in éénen vorm verſtyft,
Maar, duizendmaal vervormd, nochtans het zelfde blyft,
Dus blyft ook onze ziel, die altoos voort zal duren,
De zelfde, doch verhuist allerlei figuren.

Het blykt ondertusſchen genoegſaam uit het geen de Pythagoristen, wegens de verblyfplaatſen der gelukzaligen gezegd hebben, dat men dat niet aldus begrypen moet, als of die verhuizing uit het eene ligchaam in het andere altoos beſtendig voortduurde. Integendeel, de Pythagoristen beſchouwden dezelve alleenlyk als eene reis, welke de zielen noodwendig ondernemen moesten, om van de vuilheden en beſmetting van alle gebreken rein en zuiver te worden.

Na Pythagoras zyn er mooglyk veele Wysgeeren geweest, die hunne gedachten, wegens den ſtaat der overledenen, te boek geſteld hebben: doch, uit die geſchriften hebben wy geene overblyfſelen kunnen vinden, die ter opheldering van eenig gedeelte dezer ſtoffe ſtrekken. Indien het werk van Democritus, een'

zeer beroemd Wysgeer, *over den staat der gestorvenen*, door Athenaeus (*a*) aangehaald, nog ware overgebleven, wy zouden mooglyk daaruit eenig meerder licht kunnen scheppen. Doch nu is dat boek, met alle de overige schriften van dien uitmuntenden Wysgeer, door de ongenade der tyden, verloren gegaan. Laat ons thans ons bepalen by de leerlingen van Pythagoras, uit welken wy in 't byzonder van twee mannen zullen gewag maken, die, gelyk Cicero (*b*) zegt, niet getwyfeld hebben, of de menschen bezitten zielen, ontleend uit den algemenen Godlyken geest; Empedocles namelyk en Epicharmus, welke beiden, behalven door hunne Wysgeerige kundigheden, eenen groten roem, door hunne Dichterlyke begaafdheid, zich verworven hebben. Eenige fragmenten worden gezegd nog van hun overig te zyn, en, indien het genoegsaam zeker was, dat dezelven waarlyk aan die Schryveren toebehooren, zou ieder gereedlyk erkennen, dat het gevoelen, wegens den allergelukzaligsten staat, waarin brave en vrome menschen na dit leven zich zullen bevinden, reeds ten tyde van Pythagoras algemeen was, en door hem zelf behandeld is. Immers leefden deze beide mannen zeer kort na Pythagoras, waren algemeen beroemd om hunne geleerdheid, en dus ten hoogsten geschikt om de instellingen hunnes meesters te bewaren en der nakomelingschap over te leveren. Van Empedocles is vooral bekend het volgend gezegde:

Op

(*a*) Lib. IV. pag. 168. (*b*) De Senect. 21.

Op hemelspys onthaald aan aller Goden disch,
Bevryd voor 't leed, dat hier het deel des sterylings is.

Met welke woorden, volgens de verzekering van Clemens van Alexandria (*a*), de Ouden ons geleerd hebben, dat wy, indien wy godvruchtig en vroom leven, vooreerst hier gelukkig zullen zyn, doch 'na ons vertrek uit dit leven nog veel gelukkiger, als wanneer ons geluk door geene paalen van tyd omperkt, maar eene eeuwige rust ons bereid zal zyn. Van denzelfden Empedocles worden ons de volgende vaerzen gemeld by Plutarchus (*b*), welken geenen twyfel overlaten, wegens het Pythagorismus van Empedocles:

Naar 't hoog en oud bevel van 's noodlots yzren wet,
In aller Goden raad van eeuwigheid besloten,
Wordt ieder geest, die zich met euveldaên besmet,
Schoon hy onsterflyk blyve, uit zynen rang verstoten;
Voor dertig duizend jaar vervreemd van 't Godendom.
Dus zwerf ook ik nu als verwezen balling om.

"In welke vaerzen" (naar het getuigenis van denzelfden Plutarchus) "Empedocles heeft willen te kennen „ geven, dat de menschen hier ballingen en vreem„ delingen zyn: daar hy de geboorte der ziele, die „ van elders herwaart gekomen is, met eenen ver„ zachten naam eene vreemdelingschap noemt: welke „ ziel hier dwaalt en omzwerft, verstoten door God„ lyke wetten en besluiten, en in de ligchamen ge„ kluisterd, waaruit zy t'eeniger tyd weder tot haar

„ voo-

(*a*) Strom. L. V. p. 607. B. (*b*) De Exilio T. II. p. 607.

„ voorig verblyf zal opftygen." Deze leer wordt bevestigd door de volgende vaerzen van den zelfden Empedocles by Plutarchus: (*a*)

De toornige aether dryft, met yslyk ftormgeluid,
Den Oceaan hen in; dees werpt hen yllings uit
Op 't aardryk, dat, voorlang den last dier bozen moede;
Hen flingert naar de zon; die weêr, met de eigen woede,
Hen van zich ftoot ten prooi voor 's aethers dwarrelwind.
Dus wordt hun fnode ziel die nergens fchuilplaats vindt,
Door d'eenen wreker fteeds den andren toegedreven.

Het is dan op deze wyze, volgens de gedachten der Pythagorifche Wysgeeren, dat de bozen ftraffe lyden voor hunne zonden en misdryven, tot zy, door die ftraffen verzoend en gezuiverd, in hunne voorige natuur en verblyf herfteld worden. En dat dit niet zonder eenige orde gefchiedt, maar dat de zielen, naar mate zy meerder gezuiverd worden, en in meer ligchamen woonen, ook des te beter en volmaakter worden, zo dat zy, reeds meermalen gezuiverd zynde, eindlyk der natuur der Goden deelachtig worden; dit kan men opmaken uit deze vaerzen van Empedocles, welken Clemens van Alexandria (*b*) bewaard heeft:

Dus zyn de Dichters, die den lof der Goden melden,
En Artfen, hier betreurd, en waarlyk groote helden,
Wier trouw het magtloos regt beveiligd heeft voor dwang,
Met glorie daar verhoogd tot Goddelyken rang.

Epi-

(*a*) De If. et Ofir. T. II. p. 361.
(*b*) Strom. L. IV. p. 534.

Epicharmus, die de Wysbegeerte in zyne Blyfpelen voorgefteld en ten toneele gevoerd heeft, en die Plato voornamelyk gevolgd, en als een allergrootst Wysgeer en de voornaamfte Blyfpeldichter geroemd is; deze Epicharmus verdient hier inzonderheid ons geloof; dewyl hy niet alleen gezegd wordt een tydgenoot, maar zelfs een toehoorder en leerling van Pythagoras geweest te zyn. Van hem zyn deze voortreflyke vaerzen by Clemens van Alexandria (*a*).

Vrees, indien gy waarlyk vroom zyt, nimmer voor uw ſtervensuur.
Immers vaart uw ziel ten hemel, zy is eindeloos van duur.

Niet minder wordt deze leer der Pythagorifche Wysgeeren opgehelderd door de gezegden van den zelfden Dichter by Plutarchus (*b*): "Het is faamgevoegd en „ wordt ontbonden, en vertrekt naar de plaats, van „ waar het eens gekomen is; ftof tot ftof, de geest „ naar boven."

Op dat ondertusfchen niemand langer in twyfel trekke, dat, hoe ook Pythagoras hieromtrent gedacht hebbe, die genen althans, welken zyne leer gevolgd hebben, zo wegens de ftraffen der bozen, als de beloningen der zaligen na dit leven, uitmuntende voorftellingen uitgedacht hebben. Pindarus alleen zy hier uit de Pythagorifche fecte ten voorbeelde genoegfaam, die de onfterflykheid der zielen op veele plaatfen bevestigd heeft, en als een voorftander van dat gevoelen dikwerf wordt aangehaald van Plato en Plutarchus.

De-

(*a*) Strom. l. IV. p. 640. (*b*) Conf. ad Apoll. p. 110.

Deze heeft in zeer duidlyke bewoordingen geleerd, dat na den dood voor die genen, welken vroom en regtvaardig geleefd hebben, een gelukſtaat bereid is, doch dat elenden en ſtraffen die genen wachten, welken zich aan de ondeugden hebben overgegeven. Dit heeft hy menigwerf gezongen in zyne Klaagliederen, waarin hy de overgeblevene bloedverwanten van geſtorvenen vertroostte. Ten blyke hiervan behoeven wy ſlechts deze vaerzen, uit een ander ſoort van zyne gedichten (*a*), by te brengen.

Een helder licht! een glans
Om 't hoofd des braven mans!
Wie dien bezit beſchouwt in 't helderst licht
Het ſomber ryk der dooden,
De ſtraffen daar bereid voor godvergeten ſnoden,
Om misdaên hier in 't ryk van Vorst Jupyn verricht;
Hy ziet hen daar verbleken
Voor 't yzren vonnis, dat onkreukbre Rechters ſpreken;
Een vonnis, nooit door bede of traan verligt!

Zalig lot, volmaakte luister,
Die aldaar de vromen wacht!
Altoos weelde, nimmer duister,
Eeuwig zonlicht dag en nacht!
Daar doet de arbeid niemand zwoegen,
Om, met hardvereelde hand,
D'onbebouwden grond te ploegen:
Niemand ſtevent ver van land,

Om

(*a*) Olymp. II. vs. 100 et ſeqq.

Om een' weg door zee te banen.
Wie zich toewydde aan de deugd
Deelt er, vry van zorg en tranen,
In der Goden hemelvreugd:
Daar der bozen wrede elenden
Altoos knagen, nimmer enden.

Hy, die de voorgeschreven baan
Des levens driewerf mogt voltrekken,
Zich driewerf zuiver hield van vlekken,
Heeft dan zyn reistogt afgedaan,
En zal in die gewesten landen,
Alwaar, langs altoos groene stranden,
De Zephyr ruischt in dichte blaên.
Daar kweekt aan levendige stromen
't Gezegend aardryk vruchtbre bomen,
Met bloesem, vrucht en loof belaên.
Men ziet de zaalgen kransen vlechten,
En die om hoofd of handen hechten,
Daar nimmereindend heil hen streelt.
Een heil, hun deugden ter beloning,
Door Cretas hoogstgeregten Koning
Hun naar verdiensten toegedeeld.

En by Plato (*a*): "*De ziel dier genen, van welken Pro-*
„ *serpina, ten zoen hunner oude schulden, straffe ge-*
„ *vorderd heeft, zendt zy in het negende jaar wederom*
„ *omhoog naar de gewesten, die door de zon beschenen*
„ *wor-*

(*a*) In Men. Ed. Serr. Tom. II. p. 81.

„ *worden. Uit hun ontstaan voortreflyke Koningen, mannen van vlugge sterkheid en uitmuntende wysheid; door de volgende eeuwen worden zy doorluchtige helden by het menschdom genoemd.*"

En by Plutarchus (*a*):

De zon, die wy hier in de kimmen zien dalen,
Beschynt hen aldaar met bestendiger stralen;
Daar groeien, voor hagel noch winter beducht,
Alom in de velden welriekende rozen,
Men ziet er bekorelyke appelen blozen,
Aan takken, beladen met bloesem en vrucht;
De bomen verspreiden een' eeuwigen lommer,
Men viert er, beveiligd voor zorgen en kommer,
Den wedloop en renstryd of tokkelt de lier;
Volkomene weelde mag ieder gebeuren;
De lucht is gebalsemd met lieflyke geuren,
Den Goden geheiligd in 't blakende vier.

En in een ander gedicht by denzelfden (*b*):

De dood verlost ter goeder uur
Hen van de rampen van dit leven;
Het ligchaam, sterflyk van natuur,
Wordt aan 't verderf ten prooi gegeven:
De ziel alleen, der eeuwen beeld,
Uit Goddelyk geslacht geteeld,
Heeft nimmer voor vergaan te schromen;
Zy is 't, die, wen de slaap ons streelt,
Schrik-

(*a*) In Conf. ad Ap. p. 209. Ed. Steph. (*b*) Ibid.

Schrikbeelden voor den geest doet komen,
Of ons verrukt door blyde dromen,
Waarin gewis iets Godlyks ſpeelt.

En by Clemens van Alexandria (*a*): "*De zielen der „ boozen zweeven tusſchen hemel en aarde, in doodlyke „ elenden, gedrukt onder den last van onvermydbare on- „ heilen: doch de zielen der vromen wonen boven in den „ hemel, daar zy der zaligen opperhoofd in lofgezangen „ verheffen.*"

Wie deze woorden regt overweegt, zal ligtelyk begrypen, dat Pindarus van de Pythagoriſche leer, welke zegt, dat de zielen der menſchen door verſcheidene ligchamen verhuizen, niet geheel vreemd geweest is, gelyk blykt uit die woorden by Plato in den Menon, alwaar hy uitdruklyk zegt, dat ook de zielen van die menſchen, welke gezuiverd zouden zyn van de vuilheden hun aangekleefd uit de beſmetting dezes levens, in andere ligchamen wederkeren en tot Koningen en weldoeners des menſchlyken geſlachts geboren worden. Wy ontdekken echter uit de overige vaerzen, dat hy niet min duidlyk geſproken heeft van de beloningen en ſtraffen, welken na dit leven den menſchen te wachten ſtaan. Wat hier gedaan? moeten wy denken dat deze zaken volſtrekt niet overeen kunnen gebragt worden? Dezelfde vruchtbaarheid van des Dichters vernuft, waarmede hy de bekoorlykheid en gelukzaligheid der hemelſche gewesten heeft afgeſchilderd, ſpoorde hem aan om te zeggen, dat de zielen dier

(*a*) Strom. lib. IV. p. 640.

dier menschen, welken, door eene volmaakte deugd volmaakt te betrachten, zulke klaarblykelyke proeven van hunnen Godlyken oorsprong gegeven hadden, uit den hemel gekomen, en ten besten des menschlyken geslachts, in de menschlyke ligchamen, als in woningen, zyn ingesloten, waaruit zy naderhand wederom staan te keeren tot hun voorig verblyf en hemelsche woonplaats. Immers, indien het waar is 't geen Cicero zegt (*a*): "Het is in het gemeene leven, en door een „ algemeen gebruik aangenomen, dat men aan lieden, „ die het menschdom uitstekende weldaden bewezen „ hebben, zulke lofspraken gaf, en zo veel genegen„ heid toonde, dat men hen onder de Goden plaat„ ste." Waarom kan men niet zeggen, dat het in dat zelfde gemeene leven, en door dat zelfde algemeen gebruik is aangenomen, dat men zulke lieden, die het menschdom uitstekende weldaden bewezen hebben, uit den hemel acht nedergedaald; byzonderlyk, dewyl er geen gebruik of redenering in den weg is, om welke men het een minder dan het ander zou aannemen. Zodra iemand door een Godlyk vermogen van verstand, door ware deugd uitblonk, was het den stervelingen niet genoeg, dat hem na zynen dood de hemel openstond, maar zy voegden er tevens by, dat die zelfde voortreflyke geaardheid van ziel, welke zy op aarde zo zeer bewonderd hadden, van hemelsche afkomst was. Want het vermogen van de menschlyke ziel, wanneer het zich door wysheid en recht-

vaar-

(*a*) De Natura Deorum lib. II. c. 24.

vaardigheid verheft, heeft by alle menschen billyke hoogachting gevonden, inzonderheid by die genen, welken zich toegelegd hadden op de nasporing van de Godlyke natuur der ziele, onder welken de Stoicynen de voornaamsten waren. Dus zegt Seneca zeer voortreflyk (*a*): "Gy verwondert u, dat een mensch „ tot God gaat? God is tot de menschen gekomen! „ ja, dat nog sterker is, God is in de menschen gekomen!" Waar mede overeenstemmen de woorden van Scipio Africanus, tot zynen neef, by Cicero (*b*): "Doe uw best, en acht het zeker, dat gy niet sterflyk zyt, maar wel dit ligchaam. Want gy zyt geenszins de geen, welke door die uiterlyke gedaante „ voorgesteld wordt, maar dat geen, 't welk ieder „ *zich zelf* noemt, is ieders geest; en niet die gedaante, welke met den vinger kan aangewezen worden. „ Weet dan, dat gy een Godheid zyt, welke leeft, „ en gewaar wordt, en herdenkt, en vooruitziet, en „ dit ligchaam, over het welk zy gesteld is, eveneens regeert, en bestiert, en beweegt, als de opperste Godheid deze waereld regeert; en gelyk de „ eeuwige Godheid zelf deze in zeker opzicht sterflyke waereld, beweegt, dus beweegt de onsterflyke „ geest dit broze ligchaam." Welke woorden genoegsaam te kennen geven, hoe groot een vermogen de Ouden toeschreven aan wel onderwezene en geoefende zielen. Men moet geloven, dat de Dichters, welken voor deze Wysgeeren geleefd hebben, niet minder

(*a*) Epist. LXXIII. (*b*) Somn. Scip. c. 8.

der grootsch, wegens de natuur der ziele, gedacht hebben, daar zy in de zielen van grote mannen niet alleen gewilliglyk zekere Godlykheid erkenden, maar ook geloofden, dat dezelven van de opperste Godheid uit den hemel gezonden waren, om de onervarene menigte te onderwyzen en by te staan. Doch laat ons voortgaan met de beschouwing van Pindarus. Deze leert in zyne gedichten, dat de zielen, welken zich in dit leven niet gebeterd hebben, maar integendeel, den teugel vierende aan de ligchaamlyke wellusten, de regten der menschheid geschonden hebben, niet alleen straffe zullen lyden, maar dat er ook in het ryk der doden een Regter is, die door gebeden noch geschenken kan bewogen worden om een onregtvaardig vonnis te vellen; terwyl eindlyk de Dichter aan brave menschen na dit leven den gelukkigsten staat toeëigent, welken men zich by mooglykheid kan verbeelden. Hen zal de zon altoos bestralen, zy zullen guldene appelen plukken van welriekende bomen, en zich in het weelige gras met dezelfde oeffeningen verlustigen, waaraan zy in hun leven meest gehecht waren. Dit gevoelen van Pindarus, waarin reeds Homerus hem voorgegaan was, gelyk wy boven gezien hebben, is op eene uitmuntende wyze nagevolgd en opgesierd door verscheidene schryvers, in wier gedenkstukken, dewyl de meesten onderling in de beschryving der hemelsche gewesten en onderaardsche kerkers overeenstemmen, wy ons niet langer zullen ophouden, ons voortspoedende naar Socrates en zyne leerlingen. Het is allerbekendst, dat Euripides, Sopho-

phocles en andere voortreflyke Dichters, welken Griekenland heeft voortgebragt, zo wegens de onfterflykheid der ziele, als wegens de eeuwige gelukzaligheid, die haar te beurt valt, indien zy wel geoefend is, uitmuntende gezegden in hunne gedichten ingeweven hebben. Wy kunnen hier echter een allerfraaist griekfch gedicht niet voorbygaan, het welk Juftinus de Martelaar (*a*) en Clemens van Alexandria (*b*) der nakomelingfchap bewaard hebben, en welk fommigen aan Euripides, en anderen aan Diphilus, anderen aan Sophocles, anderen eindlyk aan Philemon toefchryven.

Denkt, gy, Niceratus, dat zy, die in dit leven,
Aan weelde en overdaad zich fchandlyk overgeven,
Gods wraak, ook na hun' dood, fteeds onbemerkt ontgaan?
Daar is een heilig oog, dat alles gaê blyft flaan;
In 't ryk der fchimmen zyn twee onderfcheiden paden,
De vromen kiezen 't eene en 't ander voert de kwaden;
Want, zo de vrome en boze een zelfde lot verwacht;
Hen 't aardryk beiden dekt in d' eindelozen nacht,
Zo roof, bedrieg en fteel; doe alles u ten voordeel!
Doch, mensch! bedrieg u niet! daar is een heilig oordeel,
Dat God hier namaals eens als Rigter vellen zal,
God, die beheerfcher is van 't uitgebreid Heelal,
Wiens naam geen menfchentong kan uiten naar zyn waarde!
Hy rekt, tot 's bozen ftraf, zyn leven hier op aarde.

Het is voor ons van weinig belang, uit den geest van

(*a*) De Monarch. p. 38. (*b*). Strom. lib. V. p. 721.

van welken Dichter dit gedicht is voortgevloeid. Wy erkennen daarin de bevalligheid der oude Grieken, en ontdekken, niet zonder zeker genoegen, dat zy door de goede gesteldheid hunner natuur van zelf begrepen hebben, dat het niet overeenkomt met de Godlyke wysheid en regtvaardigheid, dat de goeden en kwaden na hunnen dood allen in hetzelfde lot zouden deelen. De Apostel Paulus zeide reeds eertyds (*a*), "want, wanneer de Heydenen, die de wet niet en „ hebben, van nature de dingen doen, die der wet „ zyn, deze, de wet niet hebbende, zyn haer selven „ een wet, als die betoonen het werck der wet ge- „ schreven in hare herten, hare conscientie mede ge- „ tuigende, ende de gedachten onder malkanderen „ haer beschuldigende, ofte oock ontschuldigende." Met welke woorden men vergelyken moet het geen Plutarchus zegt, in zyne redenvoering aan een' onkundigen Vorst (*b*): Wie zal dan den Heerscher be- „ heerschen? de wet; welke de beheerscher van ster- „ velingen en Goden is, volgens het zeggen van Pin- „ darus; eene wet, niet in openlyke wetboeken of ta- „ felen gesneden, maar eene in hem levende gezonde „ reden, die altoos byblyft, en de ziel nimmer on- „ bestierd aan zich zelf overlaat." Immers is het een aloud en in aller gemoederen gevestigd en aangeboren gevoelen, dat er zeker Godlyk vermogen is, het welk alles naar de regelen van reden en regt bestiert, en voor menschen na den dood beloningen en straffen vast-

(*a*) Rom. c. II. vs. 14 et 15. (*b*) p. 780.

vastſtelt, naar mate zy hun leven hebben ingericht; het geen zelf de Blyſpeldichters niet nagelaten hebben op het toneel den aanſchouweren in te boezemen; Plautus by voorbeeld (*a*): "*Voorzeker* (zegt hy) „ *is er eene Godheid, die alles wat wy doen, hoort en* „ *ziet.*" Over welke plaats men de noten van Taubman kan nazien, die ook daar ter plaatſe de volgende woorden uit een onbekend Schryver, die onder den naam van Salluſtius doorgaat, (*ad Caeſ. de republ. ord.*) bybrengt: "Ik acht het zeker, dat het leven van alle „ menſchen gezien en opgemerkt wordt door het „ Godlyk wezen, en dat niemands goede of kwade „ daden in den wind geſlagen worden, maar dat de „ goeden en kwaden beloningen hunner werken te „ wachten hebben, die van nature geheel onder- „ ſcheiden zyn." De natuur ondertusſchen dezer beloningen en ſtraffen was ten allen tyde, gelyk zy nu nog is, onbekend, en nimmer heeft het Gode, naar zyne hooge wysheid, tot welker doorgronding alle ſcherpzinnigheid van menschlyk vernuft onbekwaam is, behaagd, om hierin den nevel van de menschlyke gemoederen op te klaren, en hun dat heerlyk toneel te vertonen, waarin zy zich na dit leven bevinden zullen. Hy heeft het dekkleed niet willen wegnemen, dat geſpreid is over den ſtaat van het toekomend leven, en liever gewild, dat wy door de hoop geleid zouden worden, en ſlechts zekere ruwe beeldtenis in onzen geest ontwerpen van dat geen,

(*a*) Captivi Act. II, Sc. 2 vs. 63 et 64.

geen, welks kennisse aller verwachting verre te boven gaat, en van welks aanschouwing onze ziel, gelyk Virgilius zingt (*a*), in dit leven terug gehouden wordt:

Door 't ligchaam, aardsch en log en sterfelyk van aart,
Dat altoos haar weerhoudt en hindert in haar vaart.

Ondertusschen hebben wy nochtans reden om ons te verheugen, dat dezelfde Godheid, aan aller gemoederen zedelyke gevoelens van billykheid indrukkende, door dit middel tevens den weg getoond en aangewezen heeft, welke tot de hemelsche Stad en verblyfplaats der gelukzaligen geleidt, van welken weg nimmer eenig volk of natie onkundig was, en welken Juvenalis in deze weinige woorden zynen landgenoten voorstelde:

de deugd, de deugd alleen
Wyst ons d' onfeilbren weg tot een gelukkig leven.

Dit zo zynde, kan zekerlyk niemand het ongerymd achten, indien het menschlyk vernuft zich zelven toegegeven heeft in de beschryving van die gewesten, welken zo verre van onze kennis verwyderd zyn, en niemand kan te onvreden zyn, wanneer hy by Redenaren en Wysgeeren hier geen beter onderricht ontvangt, dan by de Dichteren, het welk ons nog duidlyker blyken zal, wanneer wy de beroemde leerschole van Socrates intreden. Hoewel de behandeling der zedeleer niet geheel verwaarloosd was door die Wysgeeren, welken voor Socrates geweest zyn; daar zy nochtans byzonderlyk de natuur der dingen, de getalen,

(*a*) Aen. VI. vs. 731, 732.

ken, en de wetten van beweging behandelden, daar zy naarstiglyk de grootheden, afstanden en omlopen der sterren, en alles wat het hemelrond betreft, onderzochten, zo is het hierby toegekomen, dat Socrates voor dien genen gehouden is, die eerst de Wysbegeerte uit den hemel naar beneden voerde, en in het gemeene leven inleidde; of, gelyk Cicero (*a*) zegt, wegens deugd en ondeugd, en in 't geheel wegens goede en kwade dingen onderzoek begon te doen.

Onder alle de genen, die ooit zich door de beoefening der Wysbegeerte beroemd gemaakt hebben, is niemand geweest die ieders oogen meer tot zich getrokken, en, zo by zyne tydgenoten als by de nakomelingschap, groter gezag en hoogachting bezeten heeft dan Socrates. En dit heeft hy niet verworven door zyne vlyt aan het opstellen van werken te besteden, als hebbende niets in geschrifte nagelaten, maar door onderlinge verkering en gemeenzaamheid, welken de leermeesteren waren van deugd en wysheid by zyne vrienden, met welken hy, zelfs onder het wandelen, dagelyks handelde over zulke zaken, die noodzakelyk zyn om het leven deugdsaam en behoorlyk in te rigten. Men moet derhalven alles, wat van de leere dezes groten mans overig is, enkel uit de schriften zyner leerlingen haalen. Twee derzelven zyn inzonderheid als toehorers en navolgers van Socrates bekend, Xenophon en Plato. De eerstgenoemde heeft, vooral in die guldene schriften, *gedenkwaardigheden van*

(*a*) Acad. I. 4.

van Socrates genaamd, de leerwyze zyns meesters naauwkeurig verklaard, doch tevens, naar het voorbeeld van dien zelfden leermeester, liever wegens duistere zaken geheel willen zwygen, dan daaromtrent iets vastſtellen; zo dat men in die ſchriften te vergeefsch eenige melding zoekt, wegens den ſtaat der geſtorvenen. Wat Plato betreft, deze heeft zekerlyk alle de overigen, welke uit de ſchole van Socrates voortgekomen zyn, in vernuft, geleerdheid en gezag verre overtroffen, doch echter niet weinige zaken, die nimmer door Socrates gezegd zyn, der nakomelingſchap overgeleverd. Men vindt by hem eene allerfraaiſte redevoering, door den ſtervenden Socrates gehouden: doch, daar hy zelf by den dood zynes meesters niet tegenwoordig was, en dus dat geſprek uit den mond van anderen vernomen had; welke reden heeft men dus niet om te denken, dat hy veel daar by verdicht en van het zyne bygevoegd heeft? te meer, daar van Socrates reeds lang te voren gemeld wordt, dat hy, den Lyſis van Plato, een geſprek over de vriendſchap, hoorende voorleezen, uitriep: "Grote Goden, welke leugens vertelt de Jongeling van „ my (*a*)." Socrates betuigde dit alleen, dat hy niets wist; hy was afkeerig van de verklaring der oorzaken van duistere dingen, en men moet derhalven van hem denken, dat hy, ook wegens de geſteldheid en den ſtaat van het toekomend leven, zeer voorzichtig en bedachtſaam geſproken heeft. Om deze reden is het my

(*a*) Diogen. Laert. III. 35.

my altoos zeer gepast voor den perſoon van Socrates voorgekomen, 't geen wegens hem van Antonius en Maximus wordt bygebragt: "Socrates gevraagd zynde „ wegens de geſteldheid van het ryk der dooden, gaf „ ten antwoord: Ik ben zelf nooit derwaart gereisd, „ en heb niemand, die aldaar geweest was, ontmoet." Het welk nochtans ook Plato zelf wel gezien heeft, daar hy in zyne verdediging van Socrates, hoe voortreflyk hy hem ook aldaar, wegens den ſtaat der geſtorvenen ſprekende, invoere, nochtans de gewone wyze zyns meesters in acht neemt, niets met zekerheid vastſtellende, gelyk wy terſtond nader zien zullen. Doch het zy deze leer, wegens den ſtaat der menſchen na dit leven, volgens den ſmaak van Socrates, het zy liever naar dien van Plato, afgeſchetst is, (want Xenophon heeft zeer weinig hieromtrent gezegd) wy zullen dezelve hier, gelyk zy van Plato is te boek geſteld, voordragen, dewyl het van weinig belang is, van wien deze leere is voortgevloeid, wanneer wy ſlechts weten, hoedanig zy ten tyde van die mannen geweest is. Daar zyn verſcheiden kleine ſchriften of geſprekken van Plato, in welken hy breedvoerig gehandeld heeft over den verſchillenden ſtaat der overledene menſchen. Indien wy uit die allen de plaatſen zelven, waarin 's mans redenering bevat is, geheel wilden bybrengen, zou onze verhandeling veel te uitgebreid worden. Bovendien achten wy zulks te minder nodig, dewyl de ſtyl van Plato meest altoos, en hier in 't byzonder, met zo veele Oratoriſche bloemen, fabelachtige verhalen, leenſpreuken en

andere duistere verſierſelen van zegswyze als 't ware omwonden is, dat men, al vergelykt men de eene plaats met de andere, nochtans menigmaal, zelfs niet by gisſing, kan opmaken, wat de Schryver heeft willen te kennen geven. Want, wanneer hy over deze zaken handelt, verdicht hy meest altoos ik weet niet welke beeldteniſſen, vreemde en naar dromen gelykende voorſtellingen, zo dat het blykt naar waarheid geſproken te zyn, 't geen hy zegt, daar hy Socrates invoert, handelende over de onſterflykheid der ziele, en haren ſtaat en geſteldheid na dit leven: "Laat ons „ hier, uit alle de verſchillende menschlyke verkla- „ ringen, die gene uitkiezen, welke de beste, zeker- „ ſte en onwederlegbaarſte is, op dat wy met dezel- „ ve, als met een goed vaartuig, de moeilykheden „ en gevaren van dit leven ontzeilen mogen, *ten ware „ iemand veiliger en zekerder overtogt kon vinden op het „ vaster vaartuig van eene Godlyke openbaring* (*a*)." En, op dat wy niet zouden ſchynen dit te onbedachtſaam ter neder geſteld te hebben, laat ons uit het een en ander geſprek, dat geen bybrengen, het welk onder den naam van Socrates, doch in de daad van Plato gezegd wordt, wegens den toekomenden ſtaat der menſchen na dit leven. Onder alle deszelfs geſprekken is geen beroemder dan Phaedon, waarin Socrates, gereed ter dood, zyne vrienden, die by hem tegenwoordig zyn in den kerker, op deze wyze, wegens de onſterflykheid der zielen en haar verſchillend lot na dit leven, onderricht. De

(*a*) Pag. 85 ed. Serr.

De ziel heeft niet alleen bestaan eer zy eene menschlyke gedaante aannam, maar zy was zelfs eer zy met het ligchaam vereenigd wierd, met vermogen van denken begaafd, en dus bezaten wy reeds te voren alle de kundigheden, welken wy door den dienst en het gebruik der zintuigen verkrygen. *Leeren* is derhalven, gelyk de Platonische Socrates dikwerf gewoon was te zeggen, niet anders dan *herinneren*. Het ligchaam is eene woning, waar in de ziel, indien zy redelyk gezuiverd is, voor een' tyd zich begeeft, en het welk zy als eene plaats, daar zy eenigen tyd vertoeft, gebruikt: indien zy onzuiverer is, wordt het haar een gevangenis, alwaar, gelyk hy zich fierlyk uitdrukt, ieder vermaak en ieder smart de ziel als 't ware aan het ligchaam vastnagelt en vastheecht, en ligchaamlyker maakt, zo dat zy alles wat haar het ligchaam voorhoudt, waar acht. Zy kan dus niet dan met veel moeite uit dezen kerker ontkomen, en niet anders dan in eenen onzuiveren staat naar het ryk der dooden gevoerd worden. Het is derhalven een allergewigtigste pligt der ziele, zich van het ligchaam en deszelfs wellusten af te trekken en af te zonderen, en zorg te dragen, van met hetzelve zo weinig te doen te hebben als mooglyk is, op dat zy, met verachting en verwerping van het ligchaam, altoos by zich zelven zy, om de waarheid te beter te doorgronden. De dood wordt genoemd de scheiding van ziel en ligchaam. Het behoort de bezigheid eens Wysgeers te zyn, den dood te bepeinzen, en de ziel zodanig van alle aanloksels des ligchaams te verwyderen, dat zy in staat zy,

om, bevryd van de ligchaamlyke kluisters, een volkomene en volmaakte kennis der wysheid te verkrygen. De ziel gebruikt wel, zo lang zy in het ligchaam vertoeft, deszelfs dienst, en had hier door op het ligchaam eene allernaauwste betrekking, doch bewaart echter haare onsterflyke natuur, en, zodra God haar van die grove en broze banden des ligchaams bevrydt, snelt zy, of tot den eersten en aan haar vermaagschapten oorsprong aller dingen, tot God; of zy wordt op nieuw in een ander verblyf ingesloten. De dood vernielt derhalven dat geen, 't welk aardsch en sterflyk was, te weten het ligchaam: doch de Godlyke en onverderflyke ziel blyft in wezen, en vertrekt naar eene andere plaats. Iets zekers te willen vastftellen, wegens de gesteldheid dezer plaatse, wordt geacht roekloos en het werk van een dwaas en onbedacht mensch te zyn. Doch, in zo verre het vrystaat verder te gissen, kon men dit met eenigen grond opmaken, dat de ziel, indien zy zuiver en zonder aanklevende besmetting uit het ligchaam scheidt, staat te vertrekken tot den zuiveren, onsterflyken, voor onze oogen bedekten, goedertierenen en alwyzen God (p. 80). Wie derwaart gekomen is, zal volkomen gelukkig worden; van dwaling, onkunde, vreeze, woestheid van zeden en andere menschlyke gebreken en onheilen bevryd, altoos de samenleving der Goden genietende. Doch, indien de ziel uit dat ligchaam, waarmede zy geleefd heeft, onzuiver vertrokken is, indien zy, belet door haare begeerten en wellusten, de voortreflykste lessen der Wysbegeerte heeft in den wind geslagen, dan volgt

volgt noodwendig, dat zy eene gedaante aanneemt van hare eigene ſoort, grof, aardsch en beſmet met de vuilheden van den ſtofklomp des ligchaams. Na dat zy deze heeft aangenomen, zwerft zy om by graven en gedenktekenen, ſtraf lydende voor de ſlechte inrichting van haar leven, en zo lang omdwalende, tot zy in een ander ligchaam, geſchikt naar hare vorige levenswyze, verplaatst wordt. Want het is waarſchynlyk, dat die genen, welken zich overgegeven hebben aan lekkerheid en gulzigheid, en zich niet gewacht hebben voor buitenſporigheden en wellusten, verplaatst worden in ezels en dergelyke dieren: dat die genen, welken onregtvaardig gehandeld hebben, en dwingelanden of rovers geweest zyn, veranderd worden in havikken en gieren: en dat dus alle de zielen daarheen gedreven worden, werwaart hen de overeenkomst van denkwyze hene trekt. Gelukkiger zyn die zielen, welken, zonder de beoefening der wysbegeerte, nochtans de matigheid en regtvaardigheid in acht genomen hebben. Dezen verhuizen in een huishoudlyk en tam ſoort van dieren, by voorbeeld in byen, wespen, mieren, of ook in het zelfde menschlyke ſoort, wordende alsdan wyze en deugdzame mannen. Doch tot den rang der Goden te geraken, ſtaat niemand vry, dan alleen aan hem, die in zyn leven de Wysbegeerte behoorlyk beoefend heeft, en, in lust tot leeren ontvonkt, zyn ligchaam geheel zuiver verlaten heeft. Want, dat het met deze zaken op deze of dergelyke wyze gelegen is, blykt ons duidlyk, indien wy niet geheel onbedreven zyn in de kennis der Godlyke

voor-

voorzienigheid. Immers indien de dood eene ontbinding was van den geheelen mensch, zou zulks voor niemand van eenigen dienst zyn, dan alleen voor den booswicht en misdadiger, die, na dat hy zyn lust opgevolgd en zyne euveldaden volbragt had, het zelfde lot zou genieten met vrome en deugdſame lieden. Doch nu, daar de ziel onſterflyk is, en daar, na den dood voor ieder een, volgens de inrichting van zyn leven, beloningen en ſtraffen zyn vastgeſteld, zo is voor de bozen geen ſchuilplaats tegen hunne rampen; en hen zou nooit eenig geluk te wachten ſtaan, indien zy niet, door nu deze dan gene ſtraffe te lyden, en verſcheiden verwisſelingen, door welken zy allengskens van de hun zelf en anderen toegebragte beledigingen, gezuiverd worden, te ondergaan, eindlyk verbeterd wierden, en waardig gemaakt, om aangenomen te worden onder het getal der gelukzaligen. De ziel, in het ryk der doden nederdalende, brengt niets met zich dan het geen zy door onderrichting en opvoeding verkregen had, welke zaken van het grootſte belang zyn voor die genen, welken de verblyfplaatſen der geſtorvenen intreden. Want elk in 't byzonder wordt van zynen geleigeest, die hem by zyne geboorte te beurt viel, naar die plaats geleid, alwaar de dooden geoordeeld worden. Wanneer dat oordeel wettig en in orde volbragt is, krygen zy een anderen Gids, die hen, na het verlopen van veele langdurige tydkringen, te rug brengt langs eenen weg, die veele tweeſprongen en bochten heeft. De bedaarde en met Wysgeerige lesſen vervulde ziel volgt ge-
wil-

willig haren Gids, en is bewust van het geen haar overkomt. Doch de verwilderde en aan de begeerten verslaafde ziel ziet zich met verdriet, haars ondanks, van het ligchaam en deszelfs gemeenschap afrukken; doch wanneer zy, door de noodzakelykheid gedwongen, ter plaatse koomt, alwaar zich ook andere zielen bevinden, dan verfoejen en schuwen die allen deze onzuivere en met veele euveldaden beladene ziel. Zy zwerft dus herwaart en derwaart om, tot dat zy, naar het verloop van zekere tydperken, naar die plaats gebragt wordt, die haar ter woninge is vastgesteld. Wie nu matig en godvruchtig geleefd heeft, koomt, onder het geleide en in gezelschap der Goden, in dat verblyf, het welk den vromen byzonderlyk toegeschikt is. Vervolgens geeft de Wysgeer, niet om iet zekers daaromtrent vast te stellen, maar alleen om het gezegde meer op te helderen, en als 't ware onder het bereik der zintuigen te brengen, eene beschryving van dat gewest. Hy zegt daarin, dat wy menschen, die ons verbeelden dat wy de bovenste gedeelten der aarde bewonen, in tegendeel ons onthouden in diepe holen der aarde. Wy bedriegen ons ten hoogsten, zegt hy, wanneer wy de lucht den hemel noemen, even als of de sterren door dezelve als door den hemel liepen, want wy kunnen, van wegen onze zwakheid, nimmer doordringen tot de bovenste lucht. Immers, indien iemand, even gelyk een visch zich boven de zee verheft en onze gewesten beschouwt, insgelyks uit deze holen der aarde zich op vleugelen tot die verhevener plaatsen kon opheffen, en dezelven

met eigen oogen aanschouwen, dan zou hy zien, dat die bovenste gewesten veel schoner en heerlyker zyn, dan die, welken door ons op de aarde bewoond worden, gelyk dat geen, 't welk hier op aarde gevonden wordt, veel beter en vermakelyker is, dan het geen onder de diepten der zee schuilt. Die hemelsche plaatsen zyn niet alleen gemaald met de schoonste verwen, van purper, goud en zilver, en versierd met verscheiden soorten van de edelste gesteenten, maar zelfs ook de lucht is er zo gematigd, dat de menschen er van ziekten bevryd blyven, en veel langer dan wy leven. Voorts worden de bewoners dier gewesten geacht ons zo ver in voorzichtigheid en wysheid te overtreffen, als de lucht het water, en de aether de lucht overtreft. Aldaar zyn heilige bosschen, welken waarlyk door Goden bewoond worden, wier Godspraken, antwoorden en meningen, door de dagelyksche gemeenzaamheid met hun veel beter begrepen worden. Men kent er de natuur van zon, maan en de overige sterren, en veele andere dingen doen daar ter plaatse zich op, welken ten hoogsten waardig zyn aangehoord en aanschouwd te worden. Eindlyk verdicht Plato nog bovendien eene vreemde beschryving van de onderaardsche rivieren, wegens welken men den geleerden Heyne (*a*) behoort na te zien. Deze worden gezegd zich uit verscheidene holen der aarde uit testorten, en ik weet niet uit welken oorsprong, nu naauwer dan wyder van bedding, te ontspringen. Sommi-

(*a*) Excursu IX. ad Virg. Aen. lib. VI.

migen daarvan voeren heet, anderen koud water; sommigen vuur, anderen flyk met zich. En, gelyk de ziel in het ligchaam adem haalt, dus veroorzaakt de vochtige uit die rivieren opftygende waasfem, terwyl dezelve uitgaat en terug keert, geweldige ftormwinden. Daar zyn verfcheidene ftromen, die met veele bochten en onnafpoorlyke kronkelingen, nu voorwaart dan terugwaart, met een fchrikkelyk geweld nederftorten. Vier van die ftromen worden byzonderlyk genoemd; Oceanus, die de grootfte van allen is en rondom de aarde ftroomt. Acheron, die tegen over Oceanus, tegenftrydig van loop is, en onder de aarde door woeste plaatfen heenftromende, in de Acherufifche moeras uitloopt, alwaar de zielen der meeste geftorvenen aankomen, en, na aldaar eenigen tyd vertoefd te hebben, in een nieuw geflacht van dierlyke wezens ingezonden worden. De derde is de Pyriphlegeton, die niet ver van zynen oorfprong af in eenen poel van vuur valt, en een kokend moeras van water en flyk vormt. Deze ftroom koomt het dichtst by het Acherufifche Meer, zonder zich ooit met het zelve te vereenigen: dikwyls onder de aarde in eenen draaikolk omgevoerd, ftort hy zich uit in het diepfte van den Tartarus. De vierde rivier is de Styx, die, met een' tegenftrydigen en byna regt tegen den Pyriphlegeton aandruifchenden vaart voortftromende, die rivier in het Acherufifche Meer ontmoet, zonder nochtans ooit zyn wateren met die van den Pyriphlegeton te vermengen. Ter plaatfe alwaar hy nederftort in den Tartarus, in wiens draaikolk alle rivieren eerst te

famen vloejen, en waaruit zy vervolgens weder elk byzonder voortvloejen, wordt hy by de Dichters Cocytus genoemd. Dit alles aldus zynde, wanneer de zielen tot die plaats gekomen zyn, werwaart ieder, door den geleigeest, die haar verzelt, gebragt wordt, worden zy, naar een plegtig onderzoek, geoordeeld, zo wel die genen, welken hun leven heilig en regtvaardig hebben doorgebragt, als de overigen. Zo er fommigen zyn, die een middelfoort van leven geleid hebben, klimmen zy, naar den Acheron vertrekkende, op daartoe beftemde voertuigen, waarmede zy naar het meer gevoerd worden, alwaar zy zo lang zich onthouden, tot zy, door de verdiende ftraffe te ondergaan, van de bedrevene misdryven zich gezuiverd hebben. Doch ieder, die in zyn leven uitmuntende daden verricht heeft, verkrygt, gelyk billyk is, beloningen zyner deugden waardig; terwyl die genen, welken wegens de grootheid hunner boosheden ongeneeslyk fchynen, in den Tartarus geworpen worden, waaruit zy nimmer kunnen verlost worden. Die genen, welken zich aan zodanige misdaden fchuldig gemaakt hebben, van welken zy kunnen gezuiverd worden, of over welken zy reeds in hun leven berouw gehad en boete gedaan hebben, wordt wel het noodlottig vonnis opgelegd, van in den Tartarus te ftorten, doch na verloop van een jaar werpt de vloed hun weêr uit. Ook worden de doden, wanneer zy aan den Acherufifchen poel gekomen zyn, elk in 't byzonder met eene fterke ftem aangefproken, fommigen van die genen, welken zy omgebragt, anderen van

wel hy zeer weinig als zeker ſtelt, en in het beſchryven van de verblyfplaats der doden, meer als Dichter dan als Wysgeer gehandeld heeft, op deze wyze zyne redenering eindigt: "De ziel is onſterflyk, en hoe meer zy van de ligchaamlyke wellusten is afgezonderd, en gevoed met de lesſen en oefeningen der ware Wysbegeerte, des te groter is haar geluk. Laat ieder derhalven in dit leven zyne ziel met wetenſchap verſterken, en haar opſieren, niet met ontleende en vreemde ſieraden, maar met zodanigen, die haar eigen zyn, te weten met matigheid, rechtvaardigheid, dapperheid, vryheid, waarheid. Laat hem, die zulks gedaan heeft, den tyd afwachten, op welken hy uit dit leven moet vertrekken, en zich zelf zodanig voorbereiden en aangorden, dat hy, wanneer het noodlottig uur hem roept, geredelyk de reis moge aannemen." Ziet daar de redenering van Socrates, in den Phaedon van Plato, over het lot der geſtorvenen. In dat geſprek worden bovendien nog veele bewyzen bygebragt, waarmede de onſterflykheid der zielen wordt aangedrongen, doch welken een diepzinniger onderzoek zouden vereiſchen, en uit hooge Metaphyſiſche gronden ontleend zyn. Daar nu hier alleenlyk gevraagd wordt wegens den ſtaat, waarin zich de menſchen na dit leven bevinden zullen, hebben wy geoordeeld, die bewyzen niet te moeten aanroeren. Wy hebben, in zo verre zulks tot ons oogmerk behoorde, den korten inhoud van dit geſprek, zo kort ons mooglyk was, opgegeven. Wy hebben gezien dat de Wysgeer in deze zaak niet vreemd geweest is van de leer,
wel-

welke Zoroaster, Pythagoras en anderen voor hem gevolgd hebben. Hy gebruikt verdichtselen, om die gewesten, waar van de ware kennis hem allermoeilykst toescheen, te beter eenigsins af te schilderen; en zulks doet hy niet alleen in dit gesprek, maar ook in allen. In den Phaedrus een allersierlykste inleiding vooraf latende gaan, het welk Plato allerkunstigst wist te doen, en waarin Cicero de eenigste geweest is die hem na kon volgen, verdicht hy weder geheel andere, niet min fabelachtige zaken. Wederom aldaar bewezen hebbende, dat alles, wat van zich zelf bewogen wordt, niet ontstaan of sterven kan, en dat de ziel het beginsel van beweging in zich zelf heeft, en dus onsterflyk en eeuwig is, tracht hy ons zekere gedaante en beeldtenis van de ziel voor oogen te stellen, en schetst haar op de volgende wyze af: "Zy gelykt „ (zegt hy) naar het vereenigd vermogen van een' „ gevleugelden wagen en van eenen wagenmenner." De zielen der Goden worden gezegd goede Paarden en menners te hebben, de onzen tevens goeden en kwaden, waarom zy dan ook zeer moeilyk te bestieren zyn. Hy beschryft den staat der ziele als drievoudig, wanneer zy in haar vaderland is, nog niet vereenigd met het ligchaam; wanneer zy in het ligchaam woont, en wanneer zy uit het zelve gescheiden is. De ziel van ieder levend wezen heeft zekere zorg over zich, en doorloopt den ganschen hemel, nu deze dan die gedaante aannemende. Zo lang zy volmaakt is en hare vleugelen heeft, zweeft zy in de hoogte de geheele waereld door, doch wanneer hare

vleugels afgevallen zyn, wordt zy voortgevoerd tot zo lang dat zy eenige vastigheid bekoomt, alwaar zy, een woonplaats verkrygende, een aardsch ligchaam aanneemt, en het zelve door haar vermogen in beweging brengt, en op die wyze geschiedt de vereeniging van ziel en ligchaam. Dat de ziel hare vleugelen verliest moet men toeschryven aan hare slechtheid. Zo zy nochtans, uit het ligchaam gescheiden zynde, hare vleugelen wederkrygt, mag men haar gelukkig achten; want die vleugelen hebben een natuurlyk vermogen, om dat geen, 't welk zwaar is, om hoog te heffen, naar die plaats, alwaar het geslacht der Goden woont, en hoe nader wy dezen in deugd en wysheid koomen, hoe beter vleugelen wy na dit leven verkrygen. Want de ziel is der Godlyke natuur deelachtig, en wordt voornamelyk om die reden met vleugelen geschilderd, dewyl dat vermogen, het welk haar naar den hemel doet hygen, en haar beter en Godlyk deel uitmaakt, allerbest wordt voorgesteld onder de gedaante van vleugelen. Niemand bestiert den gevleugelden wagen beter dan de vader der Goden en menschen, Jupiter, die alles kunstig vormt en door zyne voorzienigheid bestiert. De voertuigen der overige Goden zyn echter zodanig ingerigt, dat zy, in een juist evenwigt zynde, naauwkeurig de leiding der tomen volgen, en dus gemaklyk voortgaan. Dezen zelf maar te zien voortgaan, is een allerheerlykst schouwspel, daar ieder zyn post bekleedt, en zonder eenigen nayver met den anderen dingt. Moeilyker is de voortgang der zielen, die uit het menschlyk ligchaam ontslagen zyn.

De

De ziel, welke best de Goden volgt, en zich zelve naar hunne zeden vormt, heft wel, op het hoogst van den hemel, het hoofd des wagenmenners omhoog, doch kan echter, door den vaart haars omloops medegevoerd, en door de Paarden in den war gebragt, die hemelſche plaatſen ter naauwernood regt beſchouwen. Van hier ontſtaat een groote wedſtryd onder de zielen die zich trachten op te heffen, en die velden te bereiken, in welken de waarheid woont. In dezen ſtryd worden ſommigen opgeheven, ſommigen nedergedrukt, ſommigen door anderen vertreden, waarom dan ook eenigen kreupel gaan, en veeler wieken gebroken worden. Die ten hoogſten top geraken, houden ſtil op de oppervlakte des hemels, alwaar zy omgevoerd worden, en beſchouwen de dingen die buiten den hemel zyn. Doch deze bovenhemelſche plaats is door niemand der Dichteren genoegſaam geroemd, en zal nimmer door iemand naar waarde geroemd worden. Aldaar woont de waarheid, uit welker kennis de ziel het beste voedſel verkrygt, en de natuur der vleugelen, door welke de ziel ligter wordt, om vlugger naar de hemelſche gewesten te ſtreven, wordt door deze ſoort van ſpyze allermeest gevoed. Hoe meer derhalven iemand zich zal verheven en de waarheid nader beſchouwd hebben, des te edeler zyn de ligchamen waarin hy koomt. In dezelven munt hy uit wegens de kennis van het ware en ſchone, die hy, door zyne onvermoeide vlugt, verkregen heeft. Dus wordt die vervoering der menschlyke ziel, welke ontſtaat uit de herinnering der ſchoonheid, die zy in den

hemel gezien heeft, voor allervoortreflykst gehouden. Doch alle de Paarden, die van hunne menners flecht gevoed waren, zelf flechter geworden zynde, door hunne zwaarte overhellende, neigen ter aarde en worden, zo men hen nog langer verwaarloost, bezwaard zynde met de vuilheden des ligchaams, geheel ftomp. Verfchillend is het lot dat de zielen in dezen wedftryd ondergaan moeten. Sommigen verkrygen, naar verloop van eenige duizenden jaren, andere ligchamen. Sommige zielen, aan het einde van hun eerfte leven gekomen zynde, krygen hun vonnis. Van de geoordeelden lyden fommigen ftraffe, onder de aarde vertrokken zynde, naar eene tot het houden van gericht gefchikte plaats; anderen, volgens den inhoud van hun vonnis, naar zekere plaats des hemels opgeheven, leven aldaar zodanig als het leven, dat zy in menschlyke gedaante geleid hadden, verdiende. Niets is voor de menfchen meer te wenfchen, dan altoos met de Goden te zyn, geheel bevryd van de kluisters des ligchaams. Want, alsdan kunnen zy alle waarheid en fchoonheid volkomen doorgronden, doch nu, aan het ligchaam verkleefd, gelyk een oefter aan zyne fchelp, hebben zy alleen in zo verre gevoel van waarheid en fchoonheid, als zy zich die fchone zaken herinneren, en zich voorftellen, welke de ziel, tot de Goden opgevoerd, weleer gezien had. Hoewel Plato dit alles met veele overbrengingen en leenfpreuken verduistert, en, gelyk hy zelf getuigt, om Phaedrus te gemoet te komen, met Dichterlyke kleuren fchildert, behoudt hy echter altoos dat leerftuk, dat

de

de zielen naar verloop van eenige duizenden van jaren uit het eene ligchaam in het andere verhuizen. Ondertusſchen is die beſchryving der ziel, onder de beeldtenis van eenen gevleugelden wagen, niet zo ongerymd als zy in den eerſten opſlag ſchynt. Dewyl de ziel zich zelf beſtiert, zegt Plato met regt, dat in haar het vermogen van wagen en wagenmenner vereenigd is: en wat de vleugelen betreft, onder dezen moet men verſtaan die allerſnelſte kracht van denken, die alles doordringt, en aan wier ſnelheid en Godlykheid niets groter wederſtand biedt, dan al wat ligchaamlyk is. De korte inhoud der Platoniſche leer ſchynt dan hierop uit te komen: dat alle kwade driften der ziele, ontſtaande uit de beſmetting des ligchaams, met de ſterkſte teugels moeten wederhouden worden, en dat men de ziel, die uit den hemel hare afkomst rekent, bevryden moet van de ſlaverny des ligchaams. Immers, hoe meer iemand de deugd betracht, en dat gedeelte der ziele, waarin de ondeugd huisvest, ondergebragt, en zich zelven onderworpen heeft, des te beter en gelukkiger lot zal hy verwerven. Nochtans maakt die gedurige verhuizing der ziel, die er telkens wordt bygevoegd, dat het allermoeilykst te verklaren is, hoedanig dat lot eigenlyk is, en waarvoor het gehouden wordt. En dit nog alleen niet: Plato, wanneer hy ſpreekt over den ſtaat waarin de geſtorvenen zich bevinden zullen, volgt niet alleen beſtendig die alleroudſte fabelachtige en zinnebeeldige wyze van verklaren, maar zelfs is hy zeer ongelyk in het beſchryven of aftekenen van die plaats, waar zich

de zielen der menschen na den dood bevinden zullen. In den Timaeus handelt hy daarover aldus, naar de navolging van Cicero: "Hy die de loopbaan des levens, „ hem door de natuur voorgeschreven, regt en be- „ hoorlyk volvoerd heeft, zal terugkeeren naar dat „ gesternte, met het welk hy verbonden geweest is. „ Doch hy, die onmatig en spoorloos geleefd heeft, „ zal by zyne tweede geboorte in een vrouwlyk lig- „ chaam overgebragt worden, en, indien hy alsdan „ van zyne gebreken nog geen einde maakt, zal hy „ nog erger geslingerd en in zodanige gedaante van „ beesten vervormd worden, die met den aart zyner „ zeden meest overeenkomen, en hy zal het ein- „ de zyner onheilen niet eer aanschouwen, eer hy „ die bekeering zal ondergaan hebben, waartoe hy „ van de natuur geschikt en voortgebragt was: het „ welk dan gebeuren zal, wanneer hy de woeste en „ redeloze deelen, welke uit vuur, lucht, aarde en „ water hem aangekleefd zyn, door de reden zal uit- „ gedreven hebben, en hy tot de eerste en beste vol- „ maaktheid der ziele zal gekomen zyn." In den Gorgias maakt hy gebruik van verdichtselen, die geheel uit Homerus ontleend zyn, van welken Socrates echter, uit den mond van Plato sprekende, gelooft, dat in dezelven eene ware geschiedenis begrepen zy. Aldus luidt het verhaal, het welk ook Plutarchus in zyne troostreden tot Apollonius heeft overgebragt (*a*): "Jupiter, Neptunus en Pluto beheerschen het ryk

dat

(*a*) pag. 209 et 210. ed. Steph.

„ dat zy van hunnen vader Saturnus ontvangen en „ onderling verdeeld hadden. Reeds ten tyde van „ Saturnus was er deze wet, die nog ſtand houdt en „ altoos ſtand houden zal, dat die geen, welke regt- „ vaardig en vroom zyn leven had doorgebragt, na „ dat hy uit dit leven ſcheidde, tot de eilanden der „ gelukzaligen zou vertrekken en aldaar wonen, het „ volmaakst geluk genietende, vry en beveiligd voor „ alle rampen; doch die onregtvaardig en godloos ge- „ leefd had zou, naar eene plaats van gericht en „ ſtrafoefening, die de Tartarus genoemd wordt, „ gezonden worden. Doch reeds onder de regering „ van Saturnus, en vooral toen Jupiter eerst aan het „ bewind kwam, werden er onregtvaardige vonniſſen „ geveld, dewyl de menſchen met alle de verſierſelen „ des ligchaams, die zy in hun leven gedragen had- „ den, opgeſchikt, voor den Regterſtoel kwamen, „ door welken ſchyn, gelyk ook door de listen van „ andere omſtanderen, die getuigden, dat die lieden „ wel geleefd hadden, de Regters dikwerf bedrogen „ werden. Men beſloot derhalven, dat allen, die ge- „ oordeeld wierden en oordeelden, naakt moesten „ zyn, op dat ieder in den geest elken anderen geest „ kon beſchouwen, zodra die uit het ligchaam ver- „ trokken was. De Regter moest van alle zyne na- „ beſtaanden verwyderd zyn, en al zyn ſieraad op de „ aarde achterlaten, op dat het oordeel volkomen „ naar regt geſchieden mogt. Jupiter had, op dat al- „ les te beter werde nagekomen, eenige zyner zonen „ tot Regters aangeſteld, twee uit Aſia, Minos en

„ Rhadamanthus, en één uit Europa, Aeacus. Dezen „ oordeelden de dooden, wanneer zy aangeland wa„ ren, in een veld, en dat wel op eene plaats daar „ de weg zich in eenen driesprong verdeelde, lopende „ aldaar twee wegen, elk naar eenen verschillenden „ kant, de eene naar de eilanden der gelukzaligen, „ de andere naar den Tartarus leidende. De Asianen „ wierden door Rhadamanthus, de Europeanen door „ Aeacus geoordeeld. Aan Minos werd de waardig„ heid toegeschreven, dat hy volgens zyn eigen ge„ voelen, als de hoogste beslisscher in deze zaken, „ vonnis velde, indien iets aan een ander Regter „ duister voorkwam, om naar de gestrengste regt„ vaardigheid te vonnissen, welken van die twee we„ gen de dooden moesten inslaan. Deze beoordeeling „ der zielen, welke zy, naakt en van alle bedeksel „ ontbloot, ondergingen, werd des te nuttiger ge„ houden, dewyl, even gelyk de ligchaamlyke groot„ heid by denzelfden mensch, levend en dood, de„ zelfde is, en gelyk de lidtekenen en overgeblevene „ indrukselen van wonden, die in het levend ligchaam „ geweest zyn, ook in het doode byblyven, aldus „ ook de ziel geacht wierd dezelfde houding te be„ waren, welke zy door hare aandoeningen en zeden „ in haar leven verkregen had." Men geloofde, dat zy hare kentekenen en hare altoos byblyvende merken had, het zy dezelven haar door meinedigheid en euveldaden toegebragt, of door verwyfdheid en wellusten ingedrukt waren, welke tekenen niemand kon afleggen, en welken, gelyk ook Plutarchus (*a*) zegt, in

(*a*) De Ser. Num. Vind. p. 565.

in het laatfte oordeel voor aller oogen blootgefteld zynde, dikwerf de tot hier toe in 't verborgen fchuilende boosheid aan het licht brengen. Uit dezen wierd derhalven de ware aart der zielen gekend, en wanneer dezelve doorgrond was, onderging de grootfte Koning zo wel als de arme Landman de ftraffen, die ieder verdiend had. Deze ftraffen waren tot dat einde vastgefteld, vooreerst, op dat zy de zielen, die, fchoon befmet met veele misdaden, nochtans genezen en herfteld konden worden, zouden verbeteren: ten anderen, op dat zy, wanneer zy geleden wierden door hen, welken zich met zulke verfchriklyke misdaden bezoedeld hadden, dat zy van die fchuld niet konden bevryd worden, ten gedenkteken en voorbeeld mogten ftrekken voor anderen, die komen zouden. Dezen zouden door de elendige fmart en vreeslyke pyniging dier fnoden worden aangemaand om zelf beter te handelen, zo dat men met regt de vaerzen van Virgilius hierop mag thuis brengen:

Door 't ruim verblyf der fchimmen
Klinkt wyd en zyd hun ftem. Dat u ons voorbeeld leer,
Wees deugdzaam fterveling, en geeft den Goden eer.

Het leven van die genen verdiende dan billyk den hoogften lof, die, terwyl zy veele gelegenheid en vryheid bezeten hadden om anderen onregt te doen, nochtans meer gehoorzaamd hadden aan de wetten van billykheid en regtvaardigheid dan aan hunne eigene driften; en gelyk het leven dezer Menfchen voor anderen heilzaam geweest was, dus was ook hun eigen dood voor hun zelve allergelukzaligst. Want,

ge-

gelyk de bozen door Rhadamanthus in den Tartarus gezonden wierden, om verdiende ſtraffe te lyden, dus wierden dezen, die hun leven vroom hadden doorgebragt, het zy dan, dat zy zelven in zaken, het Gemenebest betreffende, waren bezig geweest, of dat zy onbeampte byzondere perſonen geweest waren, wie zy ook zyn mogten, in de eilanden der gelukzaligen ingeleid, en onthielden zich in die velden, daar waarheid, eerbaarheid en regtvaardigheid wonen. Schoon dit alles wederom met dichterlyke kleuren door Plato is afgeſchetst, begrypen wy daaruit echter, dat de leerlingen der Socratiſche ſchole erkend hebben, dat den menſchen, volgens het geen zy in hun leven verricht hebben, na den dood een beter of ſlechter ſtaat bereid is. Om dit nog meer te beveſtigen, verhaalt Plato, in het tiende boek over het Gemeenebest, eene geſchiedenis van zekeren Her, een' Armenier, van afkomst uit Pamphylie, die in den ſtryd omgekomen zynde op den tienden dag daarna, by het opnemen der lyken, die reeds geheel verrot waren, zelf nog geheel en ongeſchonden van ligchaam, gevonden en naar huis gebragt is om begraven te worden, en den twaalfden dag na zyn dood, toen men hem op de houtmyt leide, herleefde. Deze verhaalde toen, wat hy in het ryk der dooden gezien had. Hy zeide dan, dat hy, na dat zyne ziel van het ligchaam geſcheiden was, met veele anderen naar zekere gewyde plaats gegereisd was, alwaar twee tegen elkander overſtaande kloven in den hemel en in de aarde waren, tusſchen welken de Regters zaten, die, wanneer zy over de

de zielen der dooden genoegſaam onderzoek gedaan hadden, de regtvaardigen bevalen, ter regterhand ten hemel op te ſtygen, de onregtvaardigen, integendeel, ter ſlinkerhand naar de benedenſte deelen der aarde verzonden. Toen hy zelf voor de Regters gekomen was, werd hem de post opgelegd om terug te keeren tot die genen van waar hy gekomen was, en hun alles, wat hy daar gezien had, te verhalen. Hy moest derhalven naarſtig toeluisteren, en alles naauwkeurig aantekenen, wat daar ter plaatſe voorviel. Hy meldde dan, dat hy de zielen had zien komen, en, wanneer het vonnis over haar was uitgeſproken, weder vertrekken door beide de kloven van hemel en aarde. De zielen, die uit de kloof der aarde opklommen, waren ongedaan van ſtof, vuilheid en magerheid. Die genen, integendeel, die uit de kloof kwamen, welke ten hemel ſtrekte, waren ten hoogſten rein en bevallig. Deze zielen, gedurig van overal aankomende, zaten in een veld, als 't ware in een of andere groote byeenkoomst by troepen te ſamen neder. Die genen, welken te vooren eenige gemeenſchap ſamen gehad hadden, begroeten en omhelsden elkander, en ondervraagden naauwkeurig die zielen, die uit den hemel of van de aarde gekomen waren, naar den ſtaat hunner vrienden, en de nieuwgekomenen beantwoordden op hunne beurt die vragen elk in 't byzonder. Daar waren ſommige zielen die geweldig ſchreiden wegens de rampen die zy zelf ondergaan hadden, of anderen hadden zien lyden in die allermoeilykſte en langdurige reistogt onder de aarde, als welke dui-

zend jaren duurde. Daar waren anderen, welke vertelden van de genoegens en de onbeſchryflyk ſchoone vertoningen, waarmede de zielen in den hemel gewoon waren zich te verlustigen. Eindlyk wordt er bygevoegd, dat even gelyk alle de ſtraffen, volgens de grootheid der misdaden, naar eene zekere orde zyn vastgeſteld, aldus ook de beloningen wierden uitgedeeld, volgens de grootheid en uitgeſtrektheid van de deugd. In de beſchryving dezer beloningen en ſtraffen heeft Plato wederom, volgens de gewoonte der Dichteren, verbloemde verdichtſelen en leenſpreuken gebruikt, welken wy hier niet breder ſtaan te melden. Het blykt klaar genoeg, dat hy met deze geheele redeneering dat alleen heeft willen te wege brengen, dat de menſchen met allen yver en naarſtigheid en arbeid zich daarop zouden toeleggen, om aldus, wanneer zy in dit leven hunne ziel met alle vermogens van deugd en wysheid verſterkt hadden, na hun dood voor Regters noch ſtraffen te vrezen, maar zich in die geſteldheid te bevinden, dat zy waardig mogen geoordeeld worden, terſtond tot die vreugd in te gaan, tot welker verkryging veelen, zo veel jaren door de prikkels van het berouw gekweld, in vuilheid en elende, ter oorzake hunner eigene verwaarlozing, hadden moeten omzwerven. Men kan daaruit eene voortreflyke leering trekken, welke Socrates by Plato met allerleie redenen zoekt aan te dringen, en tot welker omhelzing de oude Wysgeeren reeds eertyds gezien hebben, dat men de menſchen met allerleie aanlokſelen van redeneering moest aanſporen, gelyk wy in dit on-

onderzoek reeds dikwyls hebben opgemerkt. Aanmerklyk vooral is hieromtrent ook de redevoering, welke Plato zegt dat door Socrates voor zyne Regteren gehouden is; en welke Cicero in het Latyn uitmuntend heeft nagevolgd: "Myne hoop is zeer groot, „ o Regters! dat het my tot geluk zal verstrekken, „ dat ik ter dood gebragt worde; want een van beiden is noodwendig zeker, dat de dood volstrekt „ alle onze gewaarwordingen wegneemt, of dat wy „ door denzelven uit deze gewesten naar eenige andere „ plaats vertrekken. Derhalven, zo onze gewaarwording verdoofd wordt, en de dood gelyk is aan zodanig een' slaap, die ons somtyds, zonder dat wy „ eenige dromen bemerken, de volmaaktste rust doet „ genieten; goede Goden, welk een gewin is dan het „ sterven! hoe veele dagen zou men kunnen vinden, „ die beter zyn dan zulk een nacht! wie is gelukkiger dan ik, zo de gantsche during van den toekomenden tyd aan zulk eenen nacht gelyk zal zyn. „ Doch zo het waar is, 't geen men zegt, dat de „ dood eene verhuizing is naar die plaatsen, welken „ bewoond worden door hen, die uit het ligchaam „ gescheiden zyn, dan is zulk een lot nog veel gelukzaliger. Ontslagen van hun, die zich hier onder „ de Regters willen geteld hebben, tot hen te komen, „ die naar waarheid Regters genoemd worden, tot „ Minos, Rhadamanthus, Aeacus, Triptolemus? te „ spreken met hun, die regtvaardig en eerlyk geleefd „ hebben? koomt zulk eene reis u van middelmatige „ waarde voor? Hoe veel prys zoudt gy er op stel-

 „ len,

„ len, dat het u vry ſtond te ſpreken met Orpheus,
„ Muſaeus, Homerus, Heſiodus? Indedaad, ik zou
„ meer dan eens willen ſterven, indien zulks moge-
„ lyk ware, om dat heil, waarvan ik ſpreke, te ver-
„ werven. Welk genoegen zou ik gewaar worden,
„ verkeerende met Palamedes, Ajax en anderen, die
„ door onregtvaardige vonnisſen mishandeld zyn? Ik
„ zou de wysheid beproeven van den groten Koning,
„ die de meeste krygsbenden naar Troje gevoerd
„ heeft, van Ulixis en van Siſyphus. En ik zou om
„ die reden, deze zaken onderzoekende, gelyk ik
„ hier gedaan heb, niet ter dood gedoemd worden.
„ Ook gy, myne Regters, zo veelen uwer my heb-
„ ben vrygeſproken, gy hebt den dood niet te vre-
„ zen. Immers kan een braaf man nimmer iets kwaads
„ overkoomen, noch in zyn leven, noch na zyn dood,
„ en nimmer wordt, het geen hem betreft, van de
„ onſterflyke Goden verwaarloosd. En dit myn lot
„ koomt my zelven geenszins by geval over. Ik heb
„ ook geene reden om toornig te zyn op myne be-
„ ſchuldigers of veroordeelaars, dan alleen daarom,
„ dewyl zy geloofd hebben my leed aan te doen.
„ Doch het is tyd van hier te gaan, voor my om te
„ ſterven, voor u om te leven. Wie er het best aan
„ zy weten de onſterflyke Goden, onder de men-
„ ſchen is zulks, geloof ik, nimmer bekend." Onder
de geſprekken van Plato wordt door ſommigen ook
de Axiochus of geſprek over den dood geplaatst, die
nochtans door anderen voor het werk van den Socra-
tiſchen Aeſchines gehouden wordt; terwyl er nog an-
de-

degedeeld was door Gobryas, een geleerd man. Deze meldde hem, dat hy zyn bericht uit zekere koperen tafelen, die uit de Hyperborische bergen door Ops en Hecaergus in het eiland Delos overgebragt waren, ontvangen had. Wanneer namelyk de scheiding van ziel en ligchaam geschied is, vertrekt de ziel in zekere duistere plaats onder de aarde, waarin het paleis is van Pluto, niet minder prachtig gebouwd dan het hof van Jupiter. De aarde is geplaatst in het middenpunt van het Heelal. De hemel is rond van gedaante, deszelfs half gedeelte bewonen de hemelsche en voornaamste Goden, het andere gedeelte bewonen de mindere en onderaardsche Goden, onder welken sommigen broeders, anderen kinderen der eerstgenoemden zyn. Doch de voorhof, door welken de toegang leidt tot het paleis van Pluto, is gesloten, en versterkt met yzeren ketenen. Die dit geopend hebben komen eerst aan de rivier Acheron, verder aan den Cocytus. Deze overgevoerd zynde, worden de zielen gebragt voor Minos en Rhadamanthus, op die plaats, welke het veld der waarheid genoemd wordt. Aldaar zitten de Regters, die naarstig onderzoeken welk leven elk geleid heeft, en in welke zaken hy zich bezig heeft gehouden, terwyl hy zich in het ligchaam onthield, en by dit onderzoek vindt geenerlei logen plaats. Die genen, welken, door eenen goeden geleigeest in het leven ingeleid zynde, hier op aarde de deugden der Goden hebben nagevolgd, worden in het verblyf der gelukzaligen geplaatst, alwaar de aangenaamste en bekoorlykste getemperdheid van

lucht

lucht alle dingen in den rykelykften overvloed oplevert, daar bronnen van het allerhelderst water zagtruifchend vloeyen, daar de fchoonfte weiden, verfierd met bloemen van allerleie kleuren, de oogen der zalige vromen verlustigen. Men vindt er fcholen van Wysgeeren, toneelen van Dichteren, plegtig in het rond gevierde reien, kunftige gezangen, kiesch ingerigte gastmalen, in welken zodanige fpyzen worden voorgedischt, welken de grond van zelf, zonder beploegd te zyn, oplevert: alwaar eene beftendige blydfchap woont, vry van alle vermenging van droefheid, en alwaar eindlyk het ganfche leven dier zaligen van geluk en genoegen overvloeit. Immers heerscht aldaar nooit eene geftrenge koude, of onmatige warmte, maar overal is eene getemperde lucht verfpreid, die vervrolykt wordt door zachte en verkwiklyke zonneftralen. De eerfte plaats wordt den gewyden toegewezen, die er de heiligfte plechtigheden verrichten. Doch zy, wier leven in euveldaden was doorgebragt, worden van de razernyen door den Tartarus weggevoerd naar den Erebus en Chaos, daar het verblyf gevestigd is van godlozen en booswichten, daar men den onophoudelyken arbeid der waterdragende dochters van Danaus, den heeten dorst van Tantalus, de verfcheurde ingewanden van Tityus, en de vruchteloze moeite van Sifyphus, die zynen fteen voortrolt, aanfchouwt. Daar de zielen verfcheurd worden door wilde beesten, die de wonden der godlozen lekken, daar zy gedurig geblakerd worden door de fakkelen der razernyen, daar zy eindlyk allerleie plagen on-

dergaan, en met eeuwige ſtraffen en pynigingen gekweld en geteisterd worden.

Zie daar de wyze, op welke de Wysgeeren, die uit de leerſchole van Socrates zyn voortgekomen, over den ſtaat der uit dit leven geſcheidene menſchen gehandeld hebben. Uit het geen wy tot hier toe bygebragt hebben, met hoe veele verdichtſelen zulks door de Oudheid ook als 't ware omwonden zy, blykt nochtans ten minſten, dat de oude Grieken het waar en eeuwig geluk geſteld hebben in de afzondering der ziele van de aanlokſelen des ligchaams, en in de kennis der waarheid. En daar de Wysbegeerte in dit leven eenigſins den weg baant ter verkryging dier kennisſe, zo is het indedaad niet te verwonderen, dat men aan die genen, welken zich geheel aan die oefening hadden overgegeven, en, met verachting der ligchaamlyke genoegens, hun ganſche leven in het onderzoek van de natuur der dingen beſteedden, dat men, zeg ik, den zulken eenen gereden toegang tot de hemelſche zaligheid en de eerſte plaats in die verhevene gewesten heeft toegewezen. Wy zien derhalven, dat, dewyl deze hemelſche genoegens niet onder het bereik der menschlyke zintuigen konden gebragt worden, indien zy niet opgeſierd werden met eenige bevallige, en volgens de gewoone mening der menſchen geſchikte kleuren (waaruit de geheele fabelachtige en zinnebeeldige wyze van redekavelen is voortgeſproten): Wy zien, zeg ik, dat men, in het beſchryven dier genoegens, altoos derzelver hoogſte toppunt

en

en de volkomenſte trap van geluk geſteld heeft in eene volmaakte, vrugtloos op aarde gezochte, kennis van Godlyke en menschlyke zaken. Eene dergelyke kennis wierd derhalven voornamelyk den gelukzaligen na dit leven beloofd, zo als men giſſen kan uit de volgende vaerzen, welken de Eleatiſche Wysgeer Parmenides, reeds voor de tyden van Socrates en Plato, gezongen heeft, gelyk blykt uit een fragment van hem, te vinden by Clemens van Alexandria (*a*).

Gy zult den hemel en al 't hemelsch leeren kennen,
Naauwkeurig de oorzaak zien, waar alles door geſchiedt,
Zien, hoe de gouden zon gewyde ſtralen ſchiet;
Den aart en loop der maane in haren kring doorgronden,
Beyatten, welke kracht dit alles houdt verbonden,
Daar een onmeetbaar rond het groot geſtel omringt,
De ſterren ſnellen doet en in haar loopbaan dwingt.

Uit de Socratiſche ſchole zyn vervolgens verſcheidene ſecten van Wysgeeren voortgeſproten, onder welke allen er geen één is, behalven de Stoiſche, by welke iets byzonders of nieuws, wegens den ſtaat der menſchen na dit leven, te vinden is. Want, Ariſtoteles, een leerling van Plato, die van zo groot een gezag in de Wysbegeerte is en altoos geweest is, dat het door alle eeuwen heen nimmer aan lieden ontbroken heeft, die in het beſtryden of verdedigen der leere van dezen doorluchtigen Wysgeer, voor hun eigen verſtand, roem en vermaardheid gezocht hebben;

(*a*) Lib. V. c. 731. et apud Henr. Steph. in Poeſ. Philoſ. p. 42.

ben; Ariſtoteles, zeg ik, heeft niet alleen zeer duisterlyk wegens de onſterflykheid der ziele geſproken, maar ook, voor zo verre zulks ter onzer kennisſe gekomen is, haar geene byzondere plaats na hare ſcheiding uit het ligchaam toegewezen. Men bericht alleen van hem, en dit geenszins met algemeene toeſtemming, dat hy gezegd zou hebben dat de ziel onſterflyk, eeuwigdurend en Godlyk is, dat zy van buitenwaart in het ligchaam koomt, en dat de werking des ligchaams met de werking der ziele in het geheel geene gemeenſchap heeft (*a*). Laat ons dan, alle de overige Wysgeerige ſecten voorbygaande, by welken niets byzonder merkwaardigs, wegens het onderwerp dat wy behandelen, gevonden wordt, tot de Stoicynen overgaan. Deze Wysgeeren hebben wel de zedekunde met eene zorgvuldige vlyt beoeffend, doch zy hebben echter, om dezelve by de menſchen te bevestigen en aan te dringen, die redeneerwyze niet aangewend, welke in het algemeen van het grootſte gewigt by de menſchen geacht wordt. Zy wilden de ſtervelingen geenszins, door het beloven van groote beloningen, ter omhelzing van de deugd, aanlokken, en hen door bedreigingen van ſtraffen, die den bozen na dit leven te wachten ſtaan, van euveldaden afſchrikken. Integendeel ſchynen alle de Stoiſche Wysgeeren, niet minder dan de Epicuristen, in die mening geweest te zyn, dat alles wat van den Cocytus, Pyriphlegeton, en andere helſche plaatſen, verhaald wierd, voor oudwyſche fa-

be-

(*a*) Vid. de Animalium generatione II. 3. et G. Vosſius de Idololat. p. 19. L. I. c. 10.

belen en verdichtſelen der Poëten moet gehouden worden (*b*). Zelfs zyn zy zo verre gegaan, dat zy alle die genen, welke den menſchen eenen ſchrik voor ſtraffen en pynigingen inboezemden, voor zeer ſlechte leermeeſteren van deugd en regtvaardigheid hielden. Want zy beweerden, dat men de deugd om haar zelfs wille zoeken moet, dat er niets goed is, dan het geen eerlyk en betamelyk is, dat men de ondeugden om haar zelfs wille vermyden moet, en dat er eindlyk niets kwaad is, dan het geen ſchandlyk en ondeugend is. Wy willen toeſtaan, dat ſommigen, alleen door liefde tot de deugd gedreven, zich zelf hierin voldaan hebben, en wy geloven dat zy zich zelf met den roem van zulk eene wysheid zeer gelukkig geacht hebben; doch, wanneer wy de onbeſtendige menigte, en de onbedachte levenswyze der meeste menſchen gadeſlaan, zien wy, dat zy dergelyke ſchrikbeelden nodig hebben, om de onbedrevene en zwakke gemoederen in toom te houden, en te verſterken door de heilzame vruchten van een beter leven. Daar de voornaamſte voorgangers der Stoiſche Wysgeeren dit geenszins hebben willen toeſtaan, is ook hun gevoelen, wegens de onſterflykheid der zielen en den ſtaat na dit leven, zeer verſchillende geweest. Immers hebben ſommigen, zo als Cleanthes, beweerd, dat de zielen van alle menſchen in wezen bleven tot de verbranding van het Geheelal, anderen integendeel, by voorbeeld Chryſippus, dat alleenlyk de zielen der wyzen in wezen zou-

(*a*) Vid. G. Cortius Excurſ. VII. in Salluſt. Catil. p. 483.

zouden blyven: terwyl de meesten onder hen alleenlyk de ziel der Godlykheid deelachtig maakten, en over de plaats, alwaar zy na dit leven wonen zal, zich weinig bekommerden. In de bevestiging der onsterflykheid zelf zien wy de voornaamsten dezer Wysgeeren onzeker en twyfelachtig. Een doorluchtig voorbeeld van deze onstandvastigheid vinden wy in Seneca, die, schoon hy in later tyd geleefd heeft, nochtans wegens het gezag, het welk hy zich in deze leere verworven heeft, verdient bygebragt te worden, als een Schryver, uit wien men de echte gevoelens van die secte ontdekken kan. Deze vertroost de bedrukte Marcia, over den dood van haren zoon, eerst met deze woorden (*a*): "Denk, dat een gestorvene door „ geene onheilen getroffen wordt, dat alles, wat ons „ den staat na dit leven verschriklyk maakt, een ver„ dichtsel is, dat den gestorvenen geene duisternissen „ te wachten staan, geen kerker, geen rivieren van „ vuur, geen stroom der vergetelheid, geen regtban„ ken en vonnissen, geenerleie tyrannen in die zo „ volmaakte vryheid. De Dichters hebben deze za„ ken speelswyze voorgesteld, en ons door ydele „ verschrikkingen geslingerd. De dood is de verlos„ sing en de eindpaal van alle smarten, waar buiten „ zich onze rampen niet uitstrekken, die ons weder „ in dezelfde rust herstelt, waarin wy lagen eer wy „ geboren wierden. Hy, die de gestorvenen beklaagt, „ moet ook hen beklagen, die nog niet geboren zyn.

De

(*a*) Cap. 19.

„ De dood is geen goed of geen kwaad. Want dat „ geen alleen, 't welk iets is, kan goed of kwaad „ zyn, doch het geen zelf niets is, en alles tot niets „ brengt, geeft ons aan geenerlei goed of kwaad lot „ over. Want geluk en ongeluk vindt alleen plaats by „ eenig voorwerp. Het lot kan geen magt behouden „ over 't geen de natuur verlaten heeft, en hy, die „ niet is, kan niet rampzalig zyn." Vervolgens, om toch geene troostreden over te slaan, voegt hy er de volgende woorden by, van welken ik niet begrype, hoe men die ooit met de eerstvoorgaande gezegden kan overeenbrengen. "Waar toe het graf van uwen „ zoon bezocht? daar ligt niets dan zyn verachtlyk „ en voor hem zelf lastig gebeente en lykasch: wel- „ ken in de daad met geen meer regt voor wezenly- „ ke gedeelten van hem zelven mogen gehouden „ worden dan zyne klederen en andere bedekselen „ der ligchamen. Zuiver, niets op aarde achterlaten- „ de, vlugt hy en wykt geheel en volkomen: eerst „ een' korten tyd boven ons vertoevende, terwyl hy „ gezuiverd wordt, en de aanklevende gebreken en „ de bezoedeling van het sterflyk leven afschudt, „ vervolgens naar omhoog opgevoerd, streeft hy „ voort onder de gelukzalige zielen: de gewyde ver- „ gadering ontvangt hem, Scipios en Catos, verach- „ ters van dit leven, en door den weldadigen dood „ vrygemaakt. Uw vader, Marcia, plaatst aldaar zy- „ nen kleinzoon (hoewel alles daar evenzeer aan el- „ kander vermaagschapt is) plaatst zynen kleinzoon, „ nu met een nieuw vervrolykend licht bestraald,

„ naby zich, en leert hem den loop der naburige „ sterren: niet door gissingen, maar in alles naar „ waarheid ervaren, geleidt hy hem met vermaak in „ de geheimenissen der natuur, en gelyk de aandui- „ ding der merkwaardigheden van onbekende Steden „ den vreemdeling aangenaam is, dus beveelt hem „ zyn bekende gids en uitlegger, daar hy naar de „ oorzaken der hemelsche dingen ondervraagt, het „ scherpziend oog naar de diepten der aarde neder „ te slaan. Hy vindt vermaak in uit die hoogte bene- „ denwaart naar het achtergelatene terug te zien." Daar Seneca Polybius over den dood van zynen broeder vertroost, zegt hy tot hem: "Benyd uwen „ broeder niet, hy rust nu. Eindlyk is hy vry, eind- „ lyk veilig, eindlyk eeuwig. — Hy geniet nu eenen „ geopenden en onbewolkten hemel. Uit een laag en „ benaauwd verblyf heeft hy zich naar dat gewest „ verheven, hoedanig hetzelve ook zyn mag, het „ welk de zielen, uit hare kluisters ontbonden, in zy- „ nen zaligen schoot ontvangt. Nu zweeft hy vry „ rondom, en doorziet met het hoogste genoegen alle „ de volmaaktheden der natuur der dingen." Niet min ernstig en grootsch is zyne taal, wanneer hy het gemoed van Lucilius tegen den dood versterkt, in zynen CIIden brief. En niemand denke, dat deze onbestendigheid alleen by Seneca gevonden wordt, tusschen wiens leeftyd en dien van Zeno, den insteller der Stoische Wysbegeerte, meer dan driehonderd jaaren verstreken zyn. Overal vindt men dezelfde duisterheid van uitdrukking en strydigheid van gezeg-

den

den (*a*). Dus dacht Zeno zelf (*b*): "dat de ziel lig-
„ chaamlyk is, en dat zy wel na den dood in wezen
„ blyft, maar nochtans der verdervinge onderworpen
„ is." Te regt derhalven zegt Cicero (*c*): "De Stoicy-
„ nen geven ons uitſtel van tyd, even als aan de
„ krajen; zy beweren dat het leven der zielen lang
„ van duur zal zyn, doch ontkennen, dat het eeuwig
„ zal zyn." Plutarchus (*d*), over de gevoelens der Wysgeeren, (indien maar dat boek van Plutarchus zelf is) ſtelt het gevoelen der Stoicynen wegens dit ſtuk op de volgende wyze voor: "De Stoicynen den-
„ ken, dat de ziel, uit het ligchaam ſcheidende, rond
„ gevoerd wordt, en dat de zwakkere zielen, hoeda-
„ nig gewoonlyk die der dwazen en onkundigen zyn,
„ der ſaamgeſtelde ligchaamlyke natuur blyven aan-
„ kleven: doch dat de ſterkere zielen, namelyk die
„ der wyzen, voortduren tot aan de verbranding der
„ waereld." Want dit was het berucht gevoelen der Stoicynen, dat alle beſtaande wezens, naar het verlopen van zekeren bepaalden tyd, door het vuur verteren, en tot de ziel der waereld, dat is tot de hoogſte Godheid, wederkeeren zouden (*e*).

Om dan de gedachten der Stoicynen hieromtrent in het kort byeen te zamelen; hoeveel zy ook van elkander verſchillen mogen, zo ſchynt nochtans het grootſte gedeelte dier Wysgeeren geſteld te hebben, dat de zielen niet geboren worden, maar in de ligcha-

(*a*) Vid. Lipſ. Pſychol. Stoic. lib. III. c. 11.
(*b*) Ap. Diog. Laërt. VII. 56. (*c*) Tuſc. Diſp. I. 31.
(*d*) Lib. IV. cap. VII. (*e*) Vid. Corſin. ad Plut. l. l.

chamen ingelyfd, uit die eeuwige lichten, welke wy ſterren noemen; van waar ook het gezegde van Seneca (*a*) voortkoomt: "Dat de mensch een gedeelte „ is van den hemelſchen geest, en dat er als 't ware „ eenige vonken van de ſterren op aarde geſtrooid „ en op die plaats, welke haar natuurlyk vreemd is, „ gebleven zyn." Want, daar zy geloofden, dat de Godlyke natuur uit vuur beſtaat, en door de ganſche waereld verſpreid is; dat uit derzelver tempering alles beſtaan en onderhoud ontvangt; en dat de menschlyke ziel een gedeelte is van dat eeuwige vuur, zo kwamen zy ligtlyk op de gedachten van te geloven, dat de zielen der menſchen, ontſlagen van de banden des ligchaams, wederkeeren tot die vuurbollen, welken wy ſterren noemen, tot welken einde hun meest behaagde die blinkende kring, dien wy den melkweg noemen, die met eene allerhelderſte witheid onder de ſterrelichten uitblinkt. Immers ſpreekt de Dichter Manilius daar van op de volgende wyze (*c*):

Verheven zielen, vry van 't log en ſterflyk lyf,
Der nietige aarde ontvoerd, bewonen dat verblyf,
Den hemel, hun alleen in eigendom gegeven.
Geen meetbaar jarental beperkt hun Godlyk leven;
Hun is 't volmaakt genot van 't gansch Heelal vergund.

De volgende vaerzen van Lucanus (*d*) verdienen hier mede vergeleken te worden, waarin dit inzonderheid zeer aanmerklyk is, dat de ziel van Pompejus,

(*a*) De Otio Sapientis c. 32. volgens de verbeterde leezing van Lipſius.
(*b*) Dit kan men opmaken uit Cicero de Nat. D. II. 9.
(*c*) Lib. I. vs. 756. (*d*) Lib. IX. init.

jus, reeds in die verhevene kringen van hemelsch vuur ontvangen zynde, en zich verlustigende in de beschouwing van het ware licht, nochtans gezegd wordt zich geplaatst te hebben in het hart van Cato en in het gemoed van Brutus; 't welk eensdeels aan het weelig vernuft des Dichters, doch ook tevens aan de onbestendigheid der Stoische leere hieromtrent moet toegeschreven worden. Zie hier die vaerzen:

Hy ryst met snellen vaart ter grafzerke uitgestegen,
Verlaat gebeente en asch, en streeft, langs hoger wegen,
Naar 't heerlyk Godspaleis, alwaar de waereld draait
Om d'omgemeten asch, met sterren ryk bezaaid.
Daar is 't verblyf, van aarde en maankring afgemeten,
Der edle zielen, die de reinheid van geweten
En 't schuldloos leven, hier in zuivre deugd geleid,
Tot burgers vormden voor 't verblyf der heerlykheid.
Zy leven daar, vergood, in luisterryker kringen.
Dat zalig oord ontvangt geen trotsche stervelingen,
Wier houtmyt rookt van myrrhe en schittert voor 't gezicht.
's Mans groote geest, vervuld met waar en Godlyk licht,
Ziet met verbazing thans de wondre hemelbollen:
Ziet die onwrikbaar staan en dezen eindloos rollen.
Hy ziet wat zwarte nacht ons helderst licht bedekt,
En lacht om 't rif, dat hem ten kerker heeft gestrekt.
Zweeft over 't veld, nog rood van 't bloed van duizend zielen,
En Cesars zegevaan, en zyn verstrooide kielen.
Ter wraak van zo veel leeds bezielt hy met zyn gloed
Nu Brutus heilig hart en Catos fier gemoed.

Uit de boven bygebragte woorden van Seneca tot

 Mar-

Marcia, en uit deze laatste vaerzen van Lucanus blykt het, dat de Ouden niet vreemd geweest zyn van die mening, waarby iedereen gezegd wordt niet alleen zyne bekenden na dit leven in den hemel te zullen herkennen, maar ook eenigen invloed te zullen hebben, om het geluk der genen die op aarde leven te bevorderen, of hunne welverdiende onheilen te verzwaren. Dit wordt nog meer bevestigd door de volgende voortreflyke woorden van Dionysius van Halicarnassus (*a*), een uitmuntend en van Wysgeerige gevoelens doordrongen Historiefchryver, die zelf, indien de gedachten van Justus Lipsius (*b*) gegrond zyn, der Stoifche secte was toegedaan. "Indien gy „ dan," (zegt Veturia, daar zy tot haren zoon Coriolanus sprekende wordt ingevoerd, "Indien gy „ dan aan my gehoor geeft, en u voor euveldaden „ wacht, dan zal het u mogen gebeuren uw gemoed „ zuiver en onbesmet te houden van toornige drift, „ en van die benaauwdheden, waarmede u de God„ heid zou verschrikken. En, wat my betreft, de „ achting en hulde myner burgeren en burgeressen, „ by myn leven my verzellende, zal my dit leven „ gelukkig maken, en, gelyk waarschynlyk is, ook „ na mynen dood my bewezen wordende, zal zy my „ eene onsterflyke glorie verwerven. En, zo er eene „ plaats is, die de menschlyke zielen, wanneer zy „ van het ligchaam ontbonden zyn, ontvangen zal,

„ dan

(*a*) Antiquit. Rom. lib. VII. pag. 522. Ed. Sylb.
(*b*) De Physiolog. Stoicorum lib. III. Diss. XI. pag. 171.

„ dan zal geene onderaardsche en donkere plaats, al-
„ waar men zegt dat het verblyf der rampzaligen is,
„ geene nare gewesten van Lethe, gelyk zy genoemd
„ worden, zullen myne ziel ontvangen. Zy zal den
„ verhevenen en zuiveren aether bewonen, alwaar de
„ zonen der Goden gezegd worden zich te onthou-
„ den, een gelukkig en volzalig leven leidende. My-
„ ne ziel, hun meldende, welke liefde gy haar bewe-
„ zen, met wat weldaden gy haar verheerlykt hebt,
„ zal eeuwiglyk van de Goden de voortreflykste be-
„ loningen voor u afsmeeken."

Het was intusschen, om nader tot ons onderwerp terug te keeren, een algemeen aangenomen gevoelen by zeer veele Wysgeeren, dat de zielen der menschen gedeelten zyn van den Godlyken geest; welke Godlyke deelen, zo lang zy in het ligchaam zyn, meesttyds zodanig verduisterd en overstelpt worden van de stoffe, dat men hunnen hemelschen oorsprong niet bespeuren kan. Zy geloofden, dat deze zielen, wanneer zy uit het ligchaam zouden gescheiden zyn, of terstond, of na verloop van eenigen tusschentyd, terug komen tot haren oorsprong, in de ziel der waereld ingelyfd worden, en tot dat eeuwige vuur en de eerste hoofdstoffelyke beginselen, die, gelyk Epictetus (*a*) zegt, harer natuur gelykvormig en overeenkomstig zyn, wederkeeren; het geen ook Manilius in deze woorden te kennen geeft (*b*):

Wie

(*a*) Differt. III. 13. (*b*) Lib. IV. vs. 886.

Wie twyfelt, of in ons een Godheid woont en leeft?
En of ook 's menschen ziel weêr naar den hemel streeft,
En uit den hemel daalt?

Voor hun, die wel geleefd hadden, was die reis naar de sterren allergemaklykst; daar de booze zielen in tegendeel, wat ook de grootsprekende Stoicynen hier tegen mogen inbrengen, volgens hunne eigene gedachten, straffe ondergaan, en in onderaardsche gewesten nederdalen, die afgryslyk naar en duister zyn, in welke plaatsen zy herwaart en derwaart gedreven worden, tot dat de laatste ondergang van het Heelal, de verbranding namelyk aller dingen, hunne elenden doet eindigen, als wanneer alles in éénen Chaos vermengd wordt (a). Wy geven derhalven onze toestemming aan Vossius (b), die de leer der Stoicynen aldus verklaart: "De Stoicynen geloven, dat het na dit „ leven den goeden wel en den boozen kwalyk gaan „ zal. Want, dat de zielen der wyzen, dat is van die „ genen, welke der gezonde reden overeenkomstig „ geleefd hadden, naar die gewesten henen snellen, die „ naast aan de maan gelegen zyn, en dat zy zich „ daar verlustigen in de beschouwing der hemelsche „ dingen; maar dat de zielen der dwazen, dat is „ van die genen, welke hunne lusten en begeerten „ gevolgd hebben, indien uit het leven, 't welk zy „ geleid hebben, nog eenige hoop schynt te wezen „ van toekomende verbetering, dat zy (zeg ik) als „ dan

(a) Vid. Cudworth Syst. Intell. T. I. p. 645.
(b) De Idololatr. Lib. I. cap. 10. p. 29.

„ dan rondom de aarde omzwerven, tot dat zy zelf, „ beter onderwezen en van ondeugden gezuiverd „ zynde, hoger opwaart ſtreven: doch, dat de zie- „ len, die geheel ondeugend en bedorven zyn, neder- „ waart gezonden worden naar die plaatſen, daar zy „ ſtraffen ondergaan, hunner euveldaden waardig." Want, hoe ſterk zy ook trachten ſtaande te houden, dat zy volſtrekt eenen afkeer hebben van die leer, welke de menſchen door eenige beloningen, ter omhelzing van de deugd, uitlokt, en door den ſchrik voor ſtraffen van euveldaden terug houdt, blykt het echter uit Lactantius (*a*), dat volgens hen het lot der vromen en bozen geheel onderſcheiden zyn zal. Deze Schryver bericht volgens Zeno, den voorganger der Stoicynen, het volgende: "De Stoiſche Zeno „ heeft geleerd, dat er een ſtaat na dit leven is, dat „ de verblyfplaatſen der vromen van die der bozen „ zyn afgezonderd, dat de eerſten een gerust en aan- „ genaam geweſt bewonen, doch de laatſten geſtraft „ worden in duistere plaatſen en afgryslyke ſlykpoe- „ len."

Dit is het geen de Griekſche Wysgeeren, wegens den ſtaat der menſchen na dit leven, te boek geſteld hebben, voor zo verre wy zulks hebben kunnen naſporen. Na dat de Wysbegeerte van de Grieken tot de Latynen is overgebragt, hebben de Romeinen, het zy wegens den naam en het gezag, welken zich de Grieken in de wetenſchappen verworven hadden, het zy

(*a*) Lib. VII. cap. 7.

zy om dat zy wanhoopten iets beters hierin voor den dag te kunnen brengen, in de gevoelens der Grieken berust, en niet zo zeer gezocht nieuwe secten te stichten, als wel de verschillende gevoelens der Grieksche Wysgeeren in de Latynsche taal uit te breiden en op te helderen. Daar is zekerlyk niemand, die met meer verstand, geleerdheid en welsprekendheid de bronnen der Griekscke Wysbegeerte geopend, en alle hare byzondere gedeelten sierlyker en keuriger verklaard heeft, dan Marcus Tullius Cicero; die, na dat hy van den arbeid, dien zyne pleitzaken hem verschaften, en van zyne Raadsheerlyke bezigheden, of in 't geheel of voor een groot gedeelte ontslagen was, zich aan de beoefening der Wysbegeerte heeft overgegeven; en, wanneer hy in den verwarden staat van het Gemeenebest niet meer hetzelve van dienst kon wezen, door de Wysgeerige letteroefeningen van de Grieken te ontleenen, zynen medeburgeren zo groot eenen roem verworven heeft, dat de Romeinen, die alle volken in grootheid van heerschappye overtroffen, ook in roem van wysheid en geleerdheid de Grieken, zo al niet te boven gingen, ten minsten evenaarden. Wy hebben van Cicero verscheidene schriften over Wysgeerige onderwerpen opgesteld, met eene wonderbaare fynheid en keurigheid van redeneering, en in eenen ryken en bevalligen styl, in welke schriften hy de gevoelens der oude Wysgeeren of bevestigt of verstandig wederlegt. Wy hebben reeds de eene en andere plaats, waarin hy Plato had nagevolgd, in deze verhandeling bygebragt: nu staat ons te onderzoeken,

wat

wat hy zelf wegens deze zaken gedacht hebbe, welken hy in een ander zo hoog verheven heeft. Daar het den Wysgeeren, die tot de laatste Academie behoren, eigen was om hun oordeel nimmer volstrekt te vellen, maar dat geen toeteftemmen, 't welk hun het waarschynlykste voorkwam, de redenen voor en tegen te wikken en te wegen, en wat van beide kanten kon gezegd worden, voor te dragen, gelyk Cicero zelf het uitdrukt (a), zo schynt hy ook deze leerwyze byzonderlyk goedgekeurd te hebben, en dus, wanneer hy volgens zyne eigene mening spreekt, volgt hy altoos die Wysgeeren, welke denken, dat men over alle onderwerpen voor en tegen schynbare redenen kan bybrengen. Van hier ontstaat het, dat hy menigwerf, en byzonderlyk in die zaken, waarover wy handelen, wankelt, in twyfel staat, en niets, als volkomen zeker, vastftelt. Dit kan nooit beter bemerkt worden, dan uit zyne gemeenzame brieven, als welke meestentyd echte kenschetsen zyn van het menschlyk gemoed. Wanneer hy schryft aan zodanig iemand, welke denkt, dat alles te gelyk met het ligchaam vergaat, dan ontleent hy verscheidene troostredenen, zelfs uit dit gevoelen, dat wy na den dood van niets gewaarwording zullen hebben, en volmaakt in denzelfden staat zullen zyn, waarin wy waren eer wy geboren wierden. Dus schryft hy aan Torquatus (b): "Ik zal, zo ik in „ wezen blyve, nergens door beangstigd worden, in- „ dien ik van alle misdaad zuiver ben; en indien ik „ niet

(a) De Div. lib. II. c. 72. (b) Lib. VI. Ep. 3.

„ niet zal in wezen blyven, zal ik van alle gevoel „ ontbloot zyn." Op eene andere plaats (*a*) zegt hy: "Dewyl de vrees meer ſmart aanbrengt, dan de ge„ vreesde zaak zelve, zo laat ik af met vrezen, voor„ al, daar ons zulk een ſtaat boven het hoofd hangt, „ in welken niet alleen geene ſmart zal plaats hebben, „ maar die zelfs alle ſmart zal doen eindigen." En niemand denke, dat hy alleen zynen goeden vrienden hierin toegegeven, en zich naar hunne meningen geſchikt hebbe: integendeel, men ziet ook op andere plaatſen deze zelfde onſtandvastigheid van Cicero. Somtyds neemt hy den perſoon aan van een' echt' Stoiſch' Wysgeer, ſtellende, dat de deugd van zich zelve genoegſaam is om de menſchen ter harer betrachtinge aan te lokken, en geenszins van noden heeft, dat men nog daarenboven woedende razernyen en pynigingen, die na dit leven den godlozen zouden bereid zyn, afſchetſe. Somtyds maakt hy zelf van alle deze drangredenen gebruik. Hy ſchynt, ten minſten in zyne redevoering voor Cluentius (*b*), zich naar tyd en omſtandigheden te ſchikken, daar hy niet ſchroomt er voor uit te komen, dat alles, wat van de ſtraffen der bozen na dit leven verhaald wordt, onder de oudwyfſche fabelen moet geteld worden, en dat iedereen, die na den dood beloningen wacht of ſtraffen vreest, dwaas en zinneloos is: "Want, (zegt hy) wat heeft de dood „ hem toch voor leeds toegebragt? ten zy wy mis„ ſchien

(*a*) Lib. VI. Ep. 4. (*b*) Pro Cluent. c. 61.

„ ſchien ons laten leiden door buitenſporigheden en „ verdichtſelen, zo dat wy denken zouden, dat hy in „ de hel de ſtraffen der godlozen ondergaat, en al- „ daar nog meerder vyanden gevonden dan hier gela- „ ten heeft: dat hy door de wraakzuchtige ſchimmen „ van zyne ſchoondochter, vrouwen, broeder, kin- „ deren ter nedergeſtoten is in het verblyf en gewest „ der ſnoden: indien dit alles valsch is, het welk ie- „ dereen begrypt, wat heeft de dood hem dan anders „ ontnomen, dan het gevoel van ſmart." Deze woorden zyn in de daad zodanig, dat ieder een, die een weinig doorzicht heeft, zich verwonderen moet, dat Cicero, die zo bedreven was in het beſtier van het Gemeenebest, en die het menschlyk hart zo wel kende, dezelven, ten aanhooren eener groote ſchare des volks, heeft uitgeſproken. My is niet onbewust, dat hy in deze zelfde redevoering (cap. 50) gezegd heeft: "Wie gelooft, dat hy ons getuigenis in onze rede- „ voeringen, die wy voor de rechtbank gehouden „ hebben, bevat kan vinden, dwaalt ten hoogſten. „ Want alle die redevoeringen zyn op de zaak en „ tyd toepaslyk, niet op de perſonen en pleitverzor- „ geren zelf." Doch welke reden heeft hem hier toe kunnen bewegen, om alle die dingen geheel te verwerpen, van welken hy, wat ook anderen zeggen mogen, zeer wel begreep, dat zy, ſchoon zy al niet waar mogten zyn, nochtans noodzakelyk van het volk behoorden geloofd te worden, op dat hetzelve zich van ondeugden onthouden en op de deugd toeleggen mogt. Doch Cicero is, gelyk in zyne redevoeringen,

dus ook in zyne brieven, en overal waar hy wegens deze zaken handelt, byna nergens zich zelven gelyk, ſchikt zyne reden naar de voorkomende gelegenheid, en gebruikt dikwerf dezelfde redenering. "Ik heb" zegt hy in eenen brief (*a*), "zeer dikwerf gelezen en „ gehoord, dat er in den dood geen kwaad is; want „ indien uit denzelven eenig gevoel overblyft, dan „ heeft men zulks eer eene onſterflykheid dan een „ dood te achten. Indien in tegendeel het gevoel ge- „ heel verloren gaat, dan behoort iets, dat niet ge- „ voeld wordt, ons geene elende toe te ſchynen." En nochtans, hoewel deze Redenaar zo twyfelachtig, zo onbeſtendig, wegens de onſterflykheid der ziele, en de beloningen en ſtraffen, die na dit leven den menſchen bereid zyn, geſproken heeft, nochtans is er niemand onder alle de Griekſche en Latynſche Schryveren, die my groter hope op de onſterflykheid ingeboezemd, en myn gemoed in die zaak meer verſterkt heeft, dan deze zelfde Cicero. Of ik dit aan zyne welſprekendheid en begaafdheid, om over alle zaken verſtandig te handelen, moet toeſchryven, dan of de ganſche aart en wyze van ſchryven dezes groten mans my tot de overtuiging gebragt hebbe, dat hy zeer goede hoop op een beter leven gevoed heeft, dit kan ik niet bepalen. Doch dit weet ik, dat er niemand is, welke niet bewogen wordt, wanneer Cicero, in zyn boek over den ouderdom, den ouden Cato op het einde van zyn leven dus ſprekende invoert:

"Ik

(*a*) Lib. V. Ep. 16.

"Ik heb zo geleefd, dat ik my niet te vergeefsch ge-
„ boren rekene, en ik ſcheide uit dit leven als uit
„ eene herberg, niet als uit eene woonſtede. Want
„ de natuur heeft het ons gegeven als eene plaats van
„ vertoeving, niet van woning. O heugchelyke dag;
„ wanneer ik na die Godlyke byeenkomst en verga-
„ dering van zielen vertrekken zal! wanneer ik uit
„ dit gewoel, uit deze gemengde verwarring ſcheiden
„ zal! Immers vertrek ik dan niet alleen tot die man-
„ nen, van welken ik te voren geſproken hebbe,
„ maar ook tot mynen Cato, wien niemand in deugd,
„ niemand in vroomheid ooit overtroffen heeft, wiens
„ ligchaam ik den laatſten pligt bewezen heb, daar
„ hy zulks my had behoren te doen. Doch zyne ziel,
„ my niet verlatende, maar het oog op my geſlagen
„ houdende, is voorzeker naar die plaatſe geweken,
„ werwaart zy zag dat ook ik zelf eens komen zou.
„ Dezen mynen ramp ſcheen ik kloekmoedig te dra-
„ gen, niet dewyl ik eenigzins daaromtrent onverſchil-
„ lig dacht, maar dewyl ik my zelven troostte met de
„ gedachten, dat onze ſcheiding en afwezigheid niet
„ van langen duur zal zyn." En, kort daarop ver-
volgt hy: "Zo ik hier in dwale, dat ik de zielen der
„ menſchen onſterflyk acht, dwaal ik gaarne, en wil
„ niet dat men my deze dwaling, die my vermaakt
„ terwyl ik leef, ontrukke." Doch welk het gevoe-
len van Cicero ook geweest zy, wegens den ſtaat en
geſteldheid der zielen, na dat zy uit de menschlyke
ligchamen geſcheiden zyn, kan nergens beter uit ont-
dekt worden, dan uit het eerſte boek der Tuſculaan-

ſche geſprekken, alwaar hy, 't geen men wel moet opmerken, geenszins een ander invoert, maar uit eigen perſoon over de verachting des doods handelt. Wy zullen hier zo kort als mooglyk is den inhoud van die redenering voordragen, voor zo verre daaruit aan de ſtoffe, welke wy behandelen, eenig licht kan bygezet worden. Schoon hy het gevoelen der Stoicynen in het geheel niet goedkeurt (*a*), die dat geen aannemen, 't welk in de ganſche zaak het allermoeilykſte is, dat namelyk de ziel, buiten het ligchaam zynde, in wezen kan blyven: doch dat geen, 't welk niet alleen ligtelyk geloof vindt, maar zelfs, wanneer men, 't geen zy beweeren, toeſtaat, daaruit voortvloeit, niet willen toegeven; dat namelyk de ziel, na dat zy langen tyd beſtaan heeft, geenszins ten laatſten vergaat: ſchoon Cicero, zeg ik, deze redeneerwyze afkeurt, ſpreekt hy echter breedvoerig volgens het gevoelen van den Stoiſchen Wysgeer Panaetius, over de vurige natuur der ziele, en leidt uit deze zelfde leere der Stoicynen de reden en wyze af, op welke de ziel, van het ligchaam ontſlagen, ten hemel gevoerd wordt, en aldaar zich zelf met verſcheidene alleraangenaamſte en nuttigſte beſchouwingen verlustigt. Zie hier waar zyne redenering op uitkomt (*b*): "Indien dan de ziel, daar zy van eene vurige natuur „ is, onverderflyk en zich zelve gelyk in wezen blyft, „ wordt zy noodwendig zodanig opgevoerd, dat zy „ doordringt en zich een' open weg baant door de-

„ zen

(*a*) c. 32. (*b*) c. 19.

„ zen ganſchen hemel, in welken de wolken, regen-
„ buien en winden worden ſaamgedrongen, die voch-
„ tig en duister is door de uitdampingen der aarde.
„ Wanneer dan de ziel zich boven dat gewest ver-
„ heven heeft, en eene geſteldheid van dezelfde na-
„ tuur als hare eigene aangetroffen en herkend heeft,
„ dan rust zy by die warmte, welke uit eenen dun-
„ nen waasſem en den gloed der zonne getemperd is,
„ en houdt op zich hoger te verheffen. Want alsdan
„ ligtheid en warmte verkregen hebbende die aan de
„ hare gelyk is, in evenwigt als 't ware door gelyke
„ zwaarte, wordt zy nergens heen bewogen, en vindt
„ alsdan eerst hare natuurlyke verblyfplaats, doorge-
„ drongen zynde tot eene geſteldheid gelyk aan hare
„ eigene, waarin zy, zonder ergens gebrek aan te ly-
„ den, zal gevoed en onderhouden worden met het-
„ zelfde voedſel, waar door de ſterren onderhouden
„ en gevoed worden. En daar wy gewoonlyk door
„ de prikkelingen des ligchaams tot ſchier alle begeer-
„ lykheden ontvonkt worden, en te ſterker blaken
„ door den nayver jegens anderen, die dat geen be-
„ zitten, 't welk wy begeren te bezitten: zo zullen
„ wy voorzeker gelukkig zyn, wanneer wy, de lig-
„ chamen verlaten hebbende, geheel bevryd zullen
„ zyn van begeerte en nayver. En, 't geen wy nu
„ reeds doen, wanneer wy ruste van zorgen genieten,
„ dat wy namelyk alsdan iets merkwaardigs wenſchen
„ te beſchouwen en te zien, dat zelfde zullen wy als-
„ dan veel vryer doen, en wy zullen ons geheel over-
„ geven aan de beſchouwing en doorgronding van za-

 ken,

„ ken: eensdeels, dewyl er in onze gemoederen van „ nature een onverzaadbare lust, ter ontdekking van „ waarheid, huisvest, en ten anderen, dewyl de ge- „ fteldheid van die plaatfen zelf, daar wy komen zul- „ len, naar mate zy ons een gemaklyker kundigheid „ van hemelfche dingen verfchaffen zal, ons ook des „ te groter vermaak van kennis zal opleveren." Wy zien dat het hoogfte geluk des menfchen, ook na dit leven, door Cicero gefteld wordt in de kennisfe der waarheid. En welke kennisfe kan hierby in vergelyking komen, welk heerlyker genoegen kan men zich verbeelden, dan wanneer wy de ziel befchouwen, ontflagen van de verleidende aanlokfelen des ligchaams, en bevryd van die duisternisfen, welke haar omvingen toen zy de aarde bewoonde; daar zy nu die zaken doorgrondt, welke zy, terwyl zy in het ligchaam gekerkerd was, met de fcherpzinnigheid van haar vernuft niet doorzien kon! wanneer wy, geheel bevryd van alle de lastigheden, welken wy uit de rampen van onze bloedverwanten of vrienden of andere menfchen, hier op aarde, meestal ondervinden moeten, ons nu voelen voortfnellen door de onbepaalde ruimte des aethers, en aldaar, geftreeld door een Godlyke muzyk, in het kleinfte gedeelte zelf van het Geheelal, Gods wysheid befpeuren, en, naar mate wy verder in kennisfe toenemen, ruimer ftoffe vinden om onze zucht naar waarheid te voldoen. Immers voegt Cicero er by (*a*): "Welk een verrukkend gezicht zal „ het

(*a*) cap. 20.

„ het zyn, wanneer het ons vry zal ſtaan de geheele „ uitgeſtrektheid der aarde, hare gelegenheid, gedaante en omtrek, hier bewoonbare gewesten, ginds wederom ſtreken, die wegens overmaat van koude of „ hitte geheel onbebouwd en onbewoond zyn, te beſchouwen. Want nu bemerken wy eigenlyk niet „ met onze oogen die zaken, welken wy zien. Want „ in het ligchaam is geenerleie gewaarwording, maar „ daar zyn (gelyk niet alleen de Natuurbeſchouwers „ ons leeren, maar ook zelfs de Ontleedkundigen, welke dit alles geopend en bloot gelegd gezien hebben) „ daar zyn als 't ware wegen gebaand van de plaats, „ daar zich de ziel onthoudt, naar de oogen, ooren „ en neus. Van hier koomt het dat wy dikwerf door „ afgetrokkenheid van gedachten, of door eenige geweldige ziekte belemmerd, ſchoon onze oogen en „ ooren geopend en in goeden ſtaat zyn, nochtans „ niet zien of hooren: waar uit men ligtelyk kan afleiden dat de ziel eigenlyk ziet en hoort, en geenszins die uiterlyke deelen, die wel, als 't ware, de „ venſters der ziele zyn, doch door welken de ziel „ echter niets gewaar worden kan, indien zy niet zelf „ daar by tegenwoordig en werkſaam is. Men voege „ hier by, dat wy met hetzelfde denkvermogen de „ alleronderſcheidenſte zaken bemerken, by voorbeeld kleur, ſmaak, warmte, reuk, klank, welken „ de ziel door hare vyf boden nimmer bemerken zou, „ indien alles niet aan haar overgebragt wierd, en zy „ alleen alles beoórdeelde. En dit alles zal gewislyk „ alsdan veel zuiverer en helderer beſchouwd worden,

„ den, wanneer de ziel vry en los daar zal gekomen
„ zyn, waar hare natuur hene ſtrekt. Want nu, ſchoon
„ de natuur die wegen, welke van het ligchaam naar
„ de ziel ſtrekken, allerkunſtigst gevormd en ingerigt
„ heeft, worden zy echter door aardſche en ſaamge-
„ ſtelde ligchamen eenigermate onderſchept: doch
„ alsdan, wanneer er niets, behalven de ziel, zyn zal,
„ dan zal er niets in den weg zyn, dat haar belet de
„ hoedanigheden van ieder ding te doorgronden." Dit
is de redekaveling van Cicero over de geſteldheid en
ſtaat der ziele na dit leven, waardig voorzeker om
met de volgende merkwaardige woorden beſloten te
worden. "Laat ons dan, indien er iets gebeurt, waar
„ door ons van de Godheid wordt aangekondigd uit
„ het leven te ſcheiden, vrolyk en dankbaar gehoor-
„ zamen, en denken, dat wy uit den kerker vrygela-
„ ten en van kluisters ontſlagen worden, om van hier,
„ of naar een eeuwig ons eigen verblyf te vertrekken,
„ of niet meer voor eenig gevoel en ſmertelyke aan-
„ doening vatbaar te zyn. Doch zo ons niets derge-
„ lyks aangekondigd wordt, laat ons echter zo ge-
„ moed zyn, dat wy dien dag, die voor anderen ver-
„ ſchriklyk is, ons gelukkig achten, en niets als een
„ onheil beſchouwen, 't geen of van de onſterflyke
„ Goden, of van ons aller moeder de natuur, vast-
„ geſteld is. Want wy zyn niet zonder een oogmerk
„ en by geval voortgebragt en geſchapen, maar daar
„ is voorzeker een vermogen geweest, het welk zor-
„ ge draagt voor het menschlyk geſlacht, en het
„ geenszins tot dat einde voortgebragt en gevoed

„ heeft,

„ heeft, op dat het, naa alle moeilykheden te hebben
„ doorgeworſteld, eindlyk in het eeuwigdurend on-
„ heil des doods vervallen zou. Voorzeker! Laat ons
„ liever denken, dat er eene haven en toevlugt voor
„ ons bereid is: en och! of wy met opgeſpannen
„ zeilen derwaart konden heneſnellen! Doch al wor-
„ den wy door tegenwinden terug gedreven, wy
„ moeten er toch zekerlyk, hoewel een weinig later,
„ op die zelfde plaats aanlanden. En kan wel iets,
„ dat allen menſchen onvermydbaar te beurt valt,
„ voor iemand in 't byzonder rampzalig zyn?" Schoon
in deze woorden niets bepaaldlyk wordt vastgeſteld,
hebben zy echter zo veel invloed, dat zy my als 't
ware tot een byzondere vertroosting ſtrekken, wanneer ik zie, dat Cicero reeds begrepen heeft, dat ons,
indien wy ons leven vroom inrigten, naa het dooworſtelen van die onheilen, welken met hetzelve
meestal verknocht zyn, een allerzaligſte toevlugt van
God bereid is. My behagen derhalven de woorden,
met welken Camerarius, by gelegenheid van deze
plaats, een zyner vrienden vermaant: "Gy myn vriend
„ (zegt hy) houd dit voor gewis, dat er niets is van
„ alles wat te boek geſteld is in de talen van beide die
„ volken, welken wy weten dat den eerſten rang in
„ wysheid en in welſprekendheid bekleden, uit welks
„ lezing iemand, die zich op deugd en kennis toelegt,
„ meerder, ja zelfs zo veel nut en vrucht kan trek-
„ ken, als uit de ſchriften van Cicero:" en 't geen
aldaar verder volgt.

Naast Cicero is er naauwlyks eenig Schryver onder
 de

de Latynen, die iets byzonder merkwaardigs over dit onderwerp heeft nagelaten. Een hunner nochtans, den uitmuntenden Dichter Virgilius, kunnen wy niet met ſtilzwygen voorbygaan. Deze is in het zesde boek zyner Aeneade, in het beſchryven van die deugden en misdaden, voor welken na dit leven of beloningen of ſtraffen zyn vastgeſteld, met een keurig oordeel te werk gegaan. Want hy maakt niet alleen gewag van die misdaden, op welken in alle welbeſtierde Gemeenebesten door de wetten ſtraffen geſteld zyn, maar ook van die genen, welken in dit leven wel meesal ongeſtraft bedreven worden, maar nochtans des te zwaarer ſtraffe verdienen, naar mate zy den ſtervelingen groter ſchade toebrengen. Deze ſtraffen verdienen inzonderheid zulke ſnoden te ondergaan, die, terwyl zy ſchatten by ſchatten vergaderen, nochtans aan niemand eenig genot daarvan mededeelen, terwyl integendeel dezelfde Dichter het geluk van die genen verheft, welken in hun leven, door het verzachten van onheilen van anderen, hunne gedachtenis by de menſchen in zegening hebben doen blyven. Doch laat ons de plaats in haar geheel beſchouwen (vs. 603.)

De rykverſierde disch is vorstlyk toegericht,
De zetels zyn van goud en ſchittren voor 't gezicht,
De boosſte razerny is met hun aangezeten,
En zwaait haar toorts, en brult, en weert hun hand van ('t eeten.
Hier zyn zy, in wier hart geen broederliefde woont,
Wier wrokkend zelfbelang geen vader heeft verſchoond;
Zy, die in ſchyn van trouw hun mindren ſnood misleidden,
Uit hunn' onmeetbren ſchat der armoê hulp ontzeiden,

Dien

Dien gaerden voor zich zelf (hoe groot is dat getal!)
Het schandlyk overspel bragt anderen ten vall'.
Daar zyn er, die om goud voor 't blykbaar onregt streden;
Wier list hunn' Heer bedroog in spyt van trouw en eeden.
Zy wachten elk hun straf in kluisters hier bekneld.
Doch eisch niet, dat ik u dien poel van rampen meld'
Waaruit geen eeuwigheid hen 't hoofd zal op doen beuren.
Dees voelt op 't morslend rad 't gerekte lyf verscheuren;
Die zweet en zwoegt vergeefsch en rolt den zwaren steen,
Rampzaalge Theséus zit, en, door alle eeuwen heen,
Is 't nimmer hem vergund eens van die steê te wyken;
De stem van Phlegyas klinkt ver door Plutos ryken,
Bezweert en roept tot elk; "dat u myn voorbeeld leer',
„ *Wees deugdsaam, sterveling! en geef den Goôn hunne eer."*
Dees heeft om vuil gewin zyn vaderland verraden,
En 't juk eens dwinglands op den vryen hals geladen;
Die maakte om goud een wet, die hy om goud weêr schond;
Dees trad met zyne telg in 't schandlykst echtverbond:
Hun aller doelwit oogde op snode gruwelstukken;
Zy zagen tot hun straf dàt heilloos wit gelukken:
Indien ik zelfs een stem van 't hardst metaal bezat,
Uit duizend monden sprak, en duizend tongen had,
Nog kon ik geen tafreel van al hun misdaên malen,
Ik kon de namen van hun straffen niet verhalen.

Niet min bevallig is het vernuft des Dichters, daar hy de Elysische velden beschouwt (vs. 638.)

Zy nadren 't bly gewest, het koel en lommrig woud,
Alwaar de zaalge schaar der vromen zich onthoudt.
Daar tintlen beemd en veld van heldre purperglansen,
Daar praalt een schoner zon aan luisterryker transen.

Een deel der zaligen, op 't bloemryk veldtapyt,
Verlustigt zich met ſpel en loop of worſtelſtryd;
Weer andren gaan ten danze en galmen feestgezangen;
De Thraciſche Orpheus zelf, met praalgewaad omhangen;
Beſtiert den vluggen rei, daar hy op d' elpen luit
De zeven tonen van het Godlyk maatgeluid
Volmaakt, naar eisch der kunst, weet onder een te ſlingren,
Of 't gouden ſnaartuig ſpeelt met juist bedreven vingren.

En kort daarna (vs. 656.)

Ter regte en ſlinke zyde aanſchouwt hy allerwegen
De zaligen ter disch in 't malſche groen gezegen,
Hy hoort tot eer der Goôn hunn' blyden lofzang aan,
In lauwrenlommer, daar de bochtige Eridaan,
Door 't lieflykriekend woud zich kronkelt naar beneden.

Hierop volgen die heerlyke vaerzen, welken wy bygebragt hebben, toen wy over Muſaeus handelden, welke Dichter aan Aeneas, die hem vraagt waar de verblyfplaats van Anchiſes is, het volgend antwoord geeft (vs. 673.)

Men kent geen vast verblyf in dit gelukkig oord;
Wy leeven diep in 't bosch of rusten aan den boord
Van een zachtruiſchend beekje in malschbegraasde velden.

Men weet, dat Virgilius hierin meestal Homerus nagevolgd en zyne voorſtelling naar de algemeene volksleer, wegens de beloningen en ſtraffen, die na dit leven den menſchen bereid zyn, gerigt heeft. Ook brengt hy verſcheidene dingen by wegens de vurige natuur der ziele, en hoe zy, even gelyk uit het vuur vonken ontſtaan, dus ook uit de ziel der waereld voortgekomen en in het menschlyk ligchaam overgebragt

bragt is: welke gedachten ontleend zyn uit de fabelachtige en leenſpreukige wyze van voorſtelling, die van Pythagoras en Plato byzonderlyk gebruikt is, zo dat veelen van Virgilius gedacht hebben, dat hy alles, wat Plato in den Phaedon, de verdediging van Socrates, den Gorgias, het werk over de wetten en andere ſchriften over dit onderwerp verhandeld had, byeengebragt en door deze Allegoriſche verhalen zyn dichtſtuk de heerlykſte ſchoonheden bygezet hebbe. Men moet het derhalven daar voor houden, dat Virgilius niet zo zeer iets nieuws gezegd heeft, maar op eene verſtandige wyze de leerſtukken der oude Wysbegeerte, en byzonderlyk die van Plato, tot een nieuw en voortreflyk ſieraad van dit gedeelte zyner Aeneade gebruikt heeft. Daar zyn ook andere Latynſche Dichters, die van den Tartarus en de Elyſiſche velden gewag gemaakt hebben, doch dewyl zy niets hebben dat hun byzonder eigen is, maar alle hunne Dichterlyke begaafdheid ſlechts beſteed hebben aan het opperen van dezelfde zaken, mogen wy hen hier met regt voorbygaan.

Wy komen derhalven thans tot Seneca, dien gewigtigen Schryver over Wysgeerige onderwerpen by de Romeinen, wiens leeftyd de eindpaal is, by welken wy ons onderzoek beſluiten. Doch wy hebben, by de beſchouwing van de leer der Stoicynen, reeds zyne onzekere en twyfelachtige denkwyze over dit onderwerp beſpeurd. Somtyds heft zy zich, in de verhevenſte gedachten, grootmoedig omhoog. Somtyds ontglydt hem alle hoop op de onſterflykheid. Eindlyk,

 al-

alles, wat hy wegens het lot en den ſtaat des menſchen na den dood bybrengt, is of van Cicero of van anderen ontleend. Het is derhalven niet nodig, dat wy, met de leer van dien Wysgeer hieromtrent, ons lang ophouden: zy, die meer daarover begeeren te weten, kunnen de geleerde aantekeningen van Thomas Gataker over Antoninus raadplegen (*a*).

Schoon de leeftyd van Plutarchus tot die tyden behoort, in welken de Christelyke Godsdienst reeds begon verbreid te worden, en ſchoon derhalven zyne ſchriften hier niet van groot belang ſchynen te zyn, dewyl men van hem zou kunnen denken, dat hy met die nieuwe leer, welke Christus en zyne navolgers geleerd hebben, zyne Wysbegeerte verrykt had, nochtans zou deze zaak ons niet beletten, om, zo hy iets nieuws of merkwaardigs, wegens den toekomenden ſtaat des menſchen na dit leven had bygebragt, daarvan bericht te geven, dewyl in de groote menigte der ſchriften van dien Wysgeer niet de minſte ſporen te ontdekken zyn, waar uit men zou kunnen opmaken, dat hy de leeringen van Christus gekend hebbe. Doch hy volgt in deze zaak de gevoelens der oude Grieken zo zorgvuldig, dat hy in die uitmuntende troostreden van Apollonius, naa dat hy eerst alles, wat tot verlichting der droefheid van de wysſte mannen gezegd was, naauwkeurig byeenverzameld had, eindlyk ook het verdichtſel van Plato in den Gorgias bybrengt, 't welk hy zegt, dat hem toeſchynt waar te

zyn.

(*a*) Lib. IV. p. 107, 108.

zyn. Indien wy al aan deze zyne laatſte verzekering geen geloof ſlaan, moeten wy dit echter daaruit opmaken, dat hem dit verhaal, wegens den ſtaat der overledenen, byzonderlyk behaagd heeft, en dat hetzelve zodanig is, dat, indien Plutarchus iets had moeten bepaaldelyk vastſtellen, wegens de zaken die na dit leven zullen plaats hebben, dat hy ons zekerlyk alsdan een beſchryving zou gegeven hebben, welke met die van Plato vry wel overeenkoomt.

Wy hebben derhalven, van de eerſte aankweking der wetenſchappen, en de wieg als 't ware der Wysbegeerte af, ons onderzoek beginnende, gezien hoedanig het gevoelen van de Grieken, de Romeinen, en andere volken, welken by ſommigen geheel van alle beſchaafdheid vervreemd geacht worden, geweest zy wegens dien ſtaat en geſteldheid, in welken de onſterflyke zielen zich na dit leven bevinden zullen. Veele zaken worden door de Schryveren bygebragt, in welken zy onderling overeenſtemmen. Immers getuigen zy allen uit eenen mond, ſchoon zy verſchillende kleuren gebruiken, om ons eenigſins eene afbeelding van het toekomend geluk af te ſchetſen; dat hy, die de Regtvaardigheid en Godvrucht zal betracht hebben, de beloning zyner braafheid verwerven zal; dat integendeel die geen, welke de ondeugd gevolgd heeft, pynigingen en ſtraffen ondergaan zal. En eindlyk, bevinden wy, dat het altoos Gods wil geweest is, dat de ſtervelingen dit alleen weten, en geen naauwkeuriger kennis hierin verkrygen zouden.

BE-

BESLUIT.

Het was, by het opſtellen dezer verhandeling, geenszins myn oogmerk, om den geleerden arbeid van Steuchius, Eugubinus, Brucker, Stanlei, Pfanner, Irhoven, en byzonderlyk van Windet, uit te ſchryven en aan my toe te eigenen. Daar de zaak zelf het vereischte, heb ik hen als medehelpers en voorgangers gebruikt, doch met veele voorzichtigheid. Zo dra ik ondernomen had over deze ſtoffe te handelen, heb ik alle die Griekſche en Latynſche Schryvers, by welken ik meende eenig bericht te kunnen vinden, wegens den ſtaat der menſchen na dit leven, van Homerus af tot op Seneca toe, naarſtig doorzocht, hunne gevoelens byeenverzameld, en volgens den tyd, waarin zy geleefd hebben, in orde geſchikt. Deze handelwyze heeft my naderhand gansch niet berouwd, byzonderlyk, toen ik zag dat Windet, in zyn werkjen over den ſtaat der geſtorvenen, de gevoelens der Grieken, Rabbynen, Talmudisten, Cabbalisten, en andere voorſtanders van weinig bekende ſecten, zodanig ondereen gemengd had, dat er in die ganſche verhandeling niets met meer grond van waarheid gezegd is, dan het geen de Schryver ten beſluite zelf bekent, *dat er geen duidlyke orde in te vinden is*. Men vatte nochtans dit myn gezegde niet aldus op, als of ik der naarſtigheid dezes mans, die zekerlyk in de Hebreeuwſche Oudheden gansch niet onbedreven was, eenig-

eenigſins wilde te kort doen. Integendeel prys ik dezelve ten hoogſten, doch wenschte nochtans, dat ik daarin een naauwkeuriger leerwyze vond, en dat ik die verhandeling zo wel, wegens eene oordeelkundige keurigheid, als wegens uitgebreide geleerdheid, kon aanpryzen. Ook ſchynt de Schryver niet veel ſcherpzinnigheid van oordeel bezeten te hebben. Want, om niet te herhalen al het geen ik in het begin dezer verhandeling gezegd heb, dat zy vergeefſche moeite doen, die beweren dat de leer, wegens de onſterflykheid der zielen, welke zo klaarblyklyk elk in de oogen valt, nochtans de uitvinding zy van den een of anderen byzonderen Wysgeer: ik denk, dat insgelyks die genen vruchtelozen arbeid aanwenden, die, terwyl zy leeren, op wat wyze verſchillende volken dien ſtaat, waarin de menſchen na dit leven zich bevinden zullen, hebben afgeſchetst, niet zo zeer den inborst van ieder byzonder volk, hun luchtgeſteldheid, regeeringsvorm, en andere zaken, welken aan iedere Natie byzonder eigen zyn, en met die beſchryvingen meestal veel overeenkomst hebben, in aanmerking nemen: maar integendeel terſtond uit de onderlinge vergelyking van die beſchryvingen ſtoutlyk beweren, dat het eene volk van het andere hunne voorſtelling van dien ſtaat hebbe overgenomen. Wy ontkennen niet, dat alle Volken en Natien in het ſchilderen van de geſteldheid dier plaatſen, welken de onſterflyke zielen na dit leven bewonen zullen, dikwerf dezelfde kleuren gebruikt hebben, en dat de beſchryvingen van den Orcus en de Gehenna, van het Paradys en de Elyſiſche velden, zeer

veel overeenkomst met elkanderen hebben. Doch dit koomt met den aart der zaken en de natuur zelf volkomen overeen. Welk mensch leeft er, die geen afschrik heeft voor de duisternisſen, en met vermaak het licht aanſchouwt? Dus bedacht men dan ook meer dan Cimmeriſche duisternisſen, in welken de zielen der godlozen gedompeld lagen, terwyl integendeel de helderſte glans der zonne de geſtorvene vromen beſtendig verlichtte. Dat niet alleen de Grieken en Romeinen, maar ook de oude Joden en onze Heiland Jeſus Christus zelf dit geleerd hebben, is zeer wel bewezen door E. Spanheim (*a*). Verſcheidene volken ſtelden geen gering gedeelte van hun geluk in prachtige gastmalen, en een rykelyk, doch betamelyk gebruik van wyn. Van hier ontſtonden die heerlyke beſchryvingen van ryk voorziene gastmalen in de verblyfplaatſen der gelukzaligen. Want het zyn niet alleen de Grieken en Romeinen, die hunnen Helden en doorluchtigen Mannen, na hunn' dood, de aanzitting aan den disch der Goden, als de hoogſte blyk van eere toerekenen, (gelyk Horatius van Augustus (*b*), als ware hy reeds tot den rang der Goden verheven, dus gezongen heeft):

Langs deze glorieryke baan
Mogt Hercules, beroemd door onnavolgbre daên,
En Pollux naar den hemel ſtreven,
Hun gadeloze deugd ten loon:
Daar, nevens hen, August, in 't Godspaleis verheven,
Den purpren nectar drenkt als dischgenoot der Goôn.

Maar

(*a*) Ad Ariſtoph. Ran. vs. 457. (*b*) Od. III. 3, 9.

Maar dat ook dit denkbeeld den Joden byzonderlyk behaagd heeft, blykt uit verſcheidene plaatſen der Heilige Schrift, waarin de hemelſche genoegens, onder de gedaante van een vrolyk gastmaal, beſchreven worden. Want dus zegt Christus zelf, (Matth. VIII. vs. 11.) "dat er veelen zullen komen van het Oosten „ en van het Westen, welken het vergund zal wor„ den aan te zitten in het Ryk der Hemelen met „ Abraham, Iſaac en Jacob;" en op dezelfde wyze, wanneer hy voor de laatſte reize met zyne leerlingen ten avondmaal zat, voorzegt hy hun, dat hy niet wederom wyn drinken zou, voor dat hy met hun den nieuwen wyn zou drinken in het Ryk zynes vaders. Iedereen begrypt ligtlyk, dat dit alles van dien aart is, dat hier toe geen diep onderzoek vereischt wordt, maar dat alle deze ſoorten van vermaken terſtond den menſchen in de verbeelding moeten komen, wanneer zy zich eenige voorſtelling van eenen gelukſtaat maken willen. Nochtans wordt er in deze zelfde beſchryvingen, by verſchillende volken, ook eenig onderſcheid gevonden, waaruit de byzondere geneigdheid en aart van ieder volk bemerkt wordt. Want, daar de Joden in dien gelukzaligen ſtaat, waarin zy na dit leven zich bevinden zouden, hunne woningen wilden verſierd hebben met allerlei kostbare edele geſteentens en zydenen dischbedden; dus beminden de Grieken, in hunne verblyfplaatſen der zaligen, byzonderlyk groene velden, zacht voorbyvlietende waterbeekjens, en eene vrolyke helderheid des hemels; en zy verkozen een' ruimen overvloed van vruchten boven een

ryken ſchat van de kostbaarſte geſteenten. Ook acht ik het opmerklyk, dat, hoewel de wysten der oude Grieken en Romeinen, gelyk Cicero, Plutarchus en anderen, al het geen, wegens de pynigingen der godlozen, en de hemelſche vermaken na dit leven, in het gemeen verhaald wordt, onder de oudwyfſche fabelen ſtelden, en ſchoon de verſtandigſten in 't algemeen met Simmias, by Plato (*a*), wel begrepen: dat „ eene regte kennis van die dingen in dit leven, of on„ mooglyk of allermoeilykst te verkrygen is." Ja zelfs; ſchoon veelen onder hen zo verre gegaan zyn, dat, zo zy al iets wilden zeggen, wegens den gelukſtaat, dien alle vromen na dit leven verwerven zouden, dat zy dien alsdan zodanig voorſtelden, als iets, dat door geen zintuigen van gezicht of gehoor, ja door het verſtand zelf, niet kan bevat worden, volgens de uitdrukking van Empedocles (*b*).

Geen menſchen oog kan zien, geen menſchen oor kan horen,
Ja geen verſtand bevat den heilſtaat hun beſchoren.

Het is, zeg ik, opmerklyk, dat, niettegenſtaande dit alles, nochtans die zelfde uitmuntende Mannen en voorname Wysgeeren zich altyd in deze zaak van eene naar de begrippen van het volk geſchikte leerwyze bediend hebben, en, volgens de gewone mening der menſchen, die gewesten, waarin zy na hunnen dood zich onthouden zullen, op eene Dichterlyke wyze, met verſchillende en luisterryke kleuren hebben afgemaald.

(*a*) In Phaed. p. 85.
(*b*) Ap. Plut. de aud. Poet. p. 15. et ap. Sextum Emp. adv. Logg. p. 396.

maald. Wy oordeelen, dat zy hierin den volke te gemoet gekomen zyn, 't welk er op gesteld is, om dergelyke zaken onder het bereik hunner zintuigen gebragt te zien, en wy vinden tevens, dat deze zelfde wyze van redekavelen aan Jesus Christus zelf, den leeraar eener veel voortreflyker leere, behaagd heeft. Want, om niet te herhalen, 'tgeen hy wegens den plegtigen disch, die in den hemel bereid wordt, tot zyne leerlingen gezegd heeft, om niets te zeggen van dien tweederleien weg tot het verblyf der doden, waarin volmaakt op dezelfde wyze als by Plato en Virgilius, ter regter zyde de vromen, ter slinke de godlozen, geplaatst worden: is niet de gansche historie van den armen Lazarus, rustende in den schoot van Abraham, wien de rykaart, die in zyn leven van schatten overvloeide, doch nu in de Gehenna versmacht, smeekt en bidt, dat hy zyn gloeienden mond toch met eenige droppelen waters besproeien wil: is dit alles niet met zulke levendige kleuren geschilderd, als of de zaak op een toneel voor ons vertoond wierd? Dit was zeer overeenkomstig met de mening der Joden, wegens het verblyf der dooden; want hunne Rabbynen plaatsten het Paradys en de Gehenna zodanig tegen elkander over, dat men uit de eene plaats in de andere zien kon; gelyk de Groot en Wetstein over deze plaats te regt hebben aangemerkt. Men zou nochtans tegenwoordig zeer veele ontmoeten, die met een oprecht welmeenend gemoed de lessen en leerstellingen van den Christelyken Godsdienst volgen, wien zodanig eene plaats van gelukzaligheid gansch

 niet

niet behagen zou, van waar men de elenden en ſtraffen van anderen, hoe godloos ook, altoos aanſchouwde, en alwaar men, van wegen de yslyke pynigigingen, die de bozen ondergaan moeten, altoos het naar gekerm en gejammer dier gepynigden kon hooren: welken derhalven zulk een hemel veel bekoorlyker zou voorkomen, alwaar, gelyk Seneca tot Marcia zegt, "geen openlyk onheil, geene huislyke ramp be„ merkt wordt;" alwaar eene vrolyke ruste woont, alwaar onheilen, rampen en elenden, niet alleen met de oogen niet aanſchouwd, maar ook met de ooren niet gehoord worden, alwaar Gods hoogſte goedheid de vrome zielen altoos nieuwe ſtoffe verſchaft, om zyne oneindige magt en wysheid, die door de geheele natuur verſpreid is, beſtendig te erkennen: welke kennis niet alleen voor de alleraangenaamſte gelukzaligheid, maar ook voor derzelver hoogſte toppunt moet gehouden worden. Dit blyft er dan den ſtervelingen over, waar mede zy zich gelukkig mogen achten, dat, in welk eene onkunde, wegens de toekomende dingen, het Opperwezen de gemoederen der menſchen ook moge gelaten hebben, en hoe zeer hy, in de beſchouwing van dien ſtaat, welke den geſtorvenen te wachten ſtaat, met verſierde ſchilderingen en verdichtſelen hen hebbe willen leiden, dat nochtans ieder braaf mensch in de allerzekerſte hope leeft, dat hem, wanneer hy den loop zynes levens in weldoen doorbrengt, en, om te beter te leven, den Godlyken byſtand afſmeekt, alsdan het heerlykſte lot bereid is, overvloeiende van zulke zaligheden, welken nooit

een-

eenvoudiger, waarachtiger en beter kunnen beſchreven worden, dan met deze weinige woorden des Apoſtels, die zeer veele overeenkomst hebben met de voorheen bygebragte plaats van Empedocles: „ *'t* „ *geen geen ooge gezien, geen oore gehoord heeft, en in* „ *genes menſchen harte is opgeklommen.*"

ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

HOEDANIG WAS HET GEVOELEN DER OUDE WYSGEEREN, VAN THALES EN PYTHAGORAS AF, TOT OP SENECA TOE, WEGENS HET LEVEN EN DEN STAAT DER ZIELEN NA DEN DOOD DES LICHAAMS?

DOOR EENEN ONGENOEMDEN

SCHRYVER.

Wien daarop door de Heeren Directeuren van TEYLERS NALAATENSCHAP de tweede ZILVEREN EERPRYS was toegeweezen.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG

OVER DE GEVOELENS DER OUDE WYSGEREN WEGENS DEN STAAT DER ZIELEN NA DIT LEVEN.

INLEIDING.

Behelzende een plan der denkwyze van onbeschaafde menschen over den staat na dit leven.

Gehele volkeren, ook dezulke, welker beschaaftheid en kundigheden het voorwerp van verwondering en achting der nakomelingen zyn, hebben, even gelyk elk mensch in 't byzonder, eene zedelyke kindsheid moeten doorworstelen, voor en aleer zy by het klimmen der jaren het meer zekere levenspad konden bereiken, waar de heerschappy der zinnen voor de rede begon plaats te maken, en waar tomeloze driften niet alleen den gang bestuurden. Hoewel nu de zedelyke opvoeding en wasdom by alle geensints dezelfde geweest zy, en eene verschillende richting door zeer vele

Gehele volkeren hebben in eene zedelyke kindsheid geleefd.

bykomende oorzaken gekregen hebbe, is er echter in den denkensaart der menschen, op denzelfden trap van beschaafdheid of onbeschaafdheid geplaatst, eene overeenkomst, welke elk oplettend beschouwer verbazen moet, ten zy hy geleert hebbe de geschiedenis der neigingen en vooral der godsdienstige begrippen zyner natuurgenoten met een wysgerig oog gade te slaan.

Welke de maat der redelykheid zy omtrent de uitzichten in eenen toekomenden staat.

Wanneer afgetrokkene stelsels en wysgerige bespiegelingen by een volk begonden ingang te vinden, kon het niet anders zyn, of de redelykheid der uitzichten in een leven hier namaals moest op denzelven voet voortgaan, met de trappen der vorderingen in den natuurlyken Godsdienst; of, het geen hier op het zelfde uitkoomt, de oude Wysgeren moeten des te meer verlicht geacht worden, naar mate zy nader kwamen by de geöpenbaarde waarheid, door welke wy worden bestraalt.

De Godsdiensten zyn niet redelyk naar mate der beschaving.

Ik spreek hier echter alleen van de Wysgeren en de verlichte onder de oude volkeren. Want voor het overige moet men geensints denken, dat de redelykheid van godsdienstige begrippen op gelyken voet staan moest met de vorderingen in kunsten en wetenschappen, welke het beschaafde leven kenmerken. De beroemdste maatschappyen der oudheid, welke onder een geregeld staatsbestuur en zeer wyze wetten leefden, welke uitstaken in alles, 't welk dienstig zyn kan om het menschelyk verstand op te klaren en te verlichten, hadden eenen openbaren erendienst, welke weinig zedelyker was dan die der ruuwste natien. De oplossing dezer in den eersten opslag schynbare

te-

tegenstrydigheid is gemakkelyk te vinden. De volksgodsdienst immers was reeds ingevoert in de eeuwen van onkunde en kindsheid der maatschappy, en wierde hierom in latere dagen alleen eerwaardig geacht door haren hogen ouderdom. Daarby hadden de wetgevers overal zorg gedragen, dat het godsdienstig en burgerlyk staatsgebouw met gemene banden wierde aaneengeklonken, en hierom was het dan ook eene zeer strafbare overtreding der burgerlyke plichten, ja zelfs eene misdaad van staat, zo iemand bestonde den godsdienst zyns vaderlands, hoe uitzinnig dezelve over 't geheel zyn mochte, te verachten en te bespotten, en dus dien gemeenschappelyken band van heilige en burgerlyke plichten van een te rukken. Dog hiervan zal ik naderhand breder moeten handelen. *Rede hiervan.*

Groote hinderpalen waarlyk tegens den gelukkigen voortgang van de zedelyke opvoeding der volken. Daar het licht der wysbegeerte, en meer redelyke begrippen van godsdienst, of zedenkunde, het welk het menschelyk verstand buiten hulp eener goddelyke openbaring konde bereiken, alleen bepaalt bleef by een klein getal van geleerden, en zo weinig invloed hadde op het gemeen, dat men zelfs in de beschaafste dagen van Griekenland en Rome gene volksvergaderingen gehad heeft, waar lessen van deugd en eerlykheid, op godsdienstige beginselen gebouwt, en den burger ingeprent wierden (*a*).

Men-

(*a*) Bayle *Continuat. des Pensées diverses* § 53. Pufendorf *Introd. in histor. p.* 1. *Cap.* 12. § 2.

Menſchen, welker godsdienſtige leiding zo ſlecht was, dat hen enkel uiterlyke plechtigheden en nimmer plichten wierden bygebracht, konden zig zekerlyk gene gedachten van den ſtaat hier namaals vormen, welke wy Kristenen enigſints redelyk zouden durven noemen, daar de grote hoop enkel zinnelyke denkbeelden naliep, en omtrent dit ſtuk in den voortgang der beſchaving des verſtands geenſints deelde. Want wy zullen zo ſtraks zien, dat deze zinnelyke begrippen van den ſtaat na dit leven door de volkeren in de kindsheid van hun beſtaan reeds worden aangenomen. Ze zyn daarna altoos dezelfde gebleven, en noch verfynt noch veredelt geworden, ten zy men hier toe brengen wil de verçieringen van dichters en fabelleeraars, welker vernuft en verbeeldingskracht de aanſtaande plaatſen van geluk en ſmerte omſtandiger hebben uitgeſchildert, en den hemel en hel hunner voorouderen met nieuwe namen en woonplaatſen verrykt. Wy zullen echter in 't vervolg zien, dat de Romeinen, in de dagen hunner grootſte verbastering, het zo verre gebracht hadden, dat zelfs het gros des volks de vaderlyke denkbeelden omtrent den toekomenden ſtaat vaarwel gezegt hadde. Maar gelyk het altoos veel gemakkelyker is af te breken dan op te bouwen, had men ook te gelyk alle uitzichten op een leven hier namaals verloren, daar men het omvergeworpen leerſtelſel met geen ander, het welk beter of redelyker was, wist te vullen. Men moet dus de palen van wysgerige beſpiegelingen der ouden en hunne volksdenkbeelden wel uit een zetten. Dan, daar de Wysge-

De godsdienst gaf geene goede uitzichten in de eeuwigheid.

Verval der Romeinſche zeden.

geren die genoemde ſtelſels vonden, en daar het, gelyk ik zo even aanmerkte, zeer gevaarlyk was, wanneer men dezelve wilde trachten omverre te werpen, hebben velen zig ook gehouden aan de ſpreekwyzen en namen, ten hunnen tyde in gebruik zynde, ofſchoon zy in de zaak zelfs meer verfynde en minder zinnelyke inzichten mochten hebben. En om deze reden achte ik het vermakelyk te gelyk en leerzaam, voor en aleer ik ter naſpeuring der gedachten van de oude Wysgeren nopens den ſtaat der menſchen na dit leven overga, eene geſchiedkundige ſchets op te geven van de denkbeelden by minder beſchaafde menſchen omtrent het genoemde onderwerp te vinden. En hier toe beſluite ik des te gereder, wyl het Edele Genootſchap in het programma den Schryveren de vryheid gelaten heeft, om de palen hunner verhandelingen verder uit te zetten, dan de juiste beantwoording der opgegevene vraag eigentlyk vereischt.

Wysgeren der Ouden volgen de volksbegrippen.

De geſchiedenisſen der ouder' en latere volkeren, welker godsdienſtige ſtelſels tot ons zyn gekomen, bewyzen ten vollen, dat de leer eener voortduuring of van een leven hier namaals, die grote en enige troost tegens de drukkende moeielykheden, welke het menſchelyke leven verzellen, in alle tyden waarvan wy beſcheid hebben, is aangenomen en gelooft geweest. Deze opbeurende hoop van een' toekomſtigen gelukſtaat kan het menſchelyke geſlacht *natuurlyk eigen* worden genoemt, daar wy dezelve overal vinden gevestigt, waar ſlechts *menſchen* wonen, zonder onderſcheid van den zedelyken toeſtand, waarin zy zig bevinden, het zy de-

De leer van een leven hier namaals is overal aangenomen.

dezelve gekenmerkt wordt door dierlyke onkunde en ongevoeligheid, eigentlyke wildheid, welke wy den ſtaat der barbaarsheid noemen, of meer gevorderde beſchaaftheid, welke met eene gelukkige aankweking der redelyke vermogens gepaart gaat. Nooit heeft de ſchelmery van ſpitsvinnige bovennatuurkundigen en beſpiegelende ongodisten het zo verre kunnen brengen, dat deze leer in enig land heeft opgehouden het volksbegrip te zyn; hoewel de grillige bepalingen van den ſtaat der menſchen na dit leven dikwerf oorzaak geweest zyn, dat dezelve veel van haren anderſints zo heilzamen invloed op het geluk der volkeren verloor, gelyk by verderen voortgang dezer naſpeuringen met voorbeelden zal worden bevestigt.

De denkbeelden over den toekomenden ſtaat worden uit de begraafnisplechtigheden opgeheldert.

Om nu de denkbeelden van elk volk in 't byzonder over den toeſtand der menſchen aan de andere zyde des grafs nader te leeren kennen, is er geen korter weg, dan hunne begraafnisplechtigheden naauwkeurig te onderzoeken, welke veelal hierop betrekkelyk zyn (*a*). Men vind, by voorbeeld, dat zeer veele gewoon waren of nog zyn ſpyzen, wapenen, huisraad, geld, en andere dingen, welke den afgeſtorvenen in dit leven van gebruik waren, met de lyken zelfs te begraven. Dit toont ten duidelykſten, dat de menſchen ook na den dood dezelfde aandoeningen en neigingen geoordeelt wierden te behouden, welke hen in dit leven eigen waren. En deze is ook zekerlyk de algeme-

(*a*) CICERO heeft zeer wel aangemerkt, dat deze begraafnis-plechtigheden de algemene overreding des menſchelyken geſlachts aanduiden, dat hun beſtaan met dit leven geenſints eindigen zal. *Tuſc. Quaeſt. I.* 12.

mene gedachte, welke men by alle onbeſchaafde menſchen vind ingevoert, gelyk ik naderhand door voorbeelden zal aantonen.

Vaste regel, omtrent de begrippen van geheel onbeſchaafde volkeren.

Over het geheel is deze regel natuurlyk, en gaat daarom in alle gevallen door: *menſchen, welke zig weinig boven het dierlyke hebben verheven, welke enkel door den invloed der zinnen worden beſtuurt, hebben zig ook gene andere dan zinnelyke begrippen kunnen vormen van hunnen ſtaat na dit leven.*

Hoewel deze ſtelling van niemand zal worden tegengeſproken, zal ik ze echter ter nadere opheldering met enige geſchiedkundige voorbeelden ſtaven. Echter wil ik by voorraad hebben aangemerkt, dat, daar de denkbeelden van zinnelyk vermaak en ongeneugte door verſcheidene bykomende oorzaaken, als daar zyn de luchtſtreek, waaronder de menſchen wonen, en andere worden beſtiert (*a*), men hier ook geenſints de betrachting van dit onderſcheid uit het oog moet verliezen.

Denkbeelden der Americanen.

De ongevoelige, domme, en vadzige Zuid-Americaan zoekt zyn grootſte geluk in eene volſtrekte ledigheid, en rust, beide van lichaam en ziel. Die ſtammen vooral, welke een jagers en visſchers leven leiden, zyn dikwerf onderhevig aan de moeilykheden en ongemakken, dien ſtand natuurlyk eigen; gebrek namentlyk aan het nodige voedzel. Daar nu deze menſchen van zedelyke geneugtens geen den minſten indruk

(*a*) FALCONER on the influence of Climate, ſituation, nature of country &c. p. 148.—

druk hebben, kunnen zy zig ook geen ander denkbeeld van bestaan vormen, dan van dat, het welk zy hier ondervinden, en hunne toekomende zaligheid is dus niet anders dan eene voortduring van dat bestaan, met dit onderscheid echter, dat hetzelve volgens hunne denkbeelden zal ontheven zyn van die moeielykheden, welke hier op aarde het genot der zinnen wederstreefden, en wel voornamelyk van allen arbeid en lastige bezigheden.

Derzelver hemel.

Der Americanen hemel is een aangenaam land, waarin het altoos lente is, waar de bosschen vol wild zyn, en de rivieren van visch krielen, waar nooit honger gevoelt, maar eene onafgebroke overvloed zonder werk of arbeid zal worden genoten (*a*).

Der eilanders door Cook bezocht.

De Heer FORSTER, reisgenoot van den doorluchgen COOK, (wiens ongelukkig uiteinde elk menschenvriend en beminnaar der wetenschappen lang betreuren zal, en wiens ontdekkingen zo veel lichts over den aartkloot, en den natuurlyken en zedelyken mensch hebben verspreit,) verhaalt van de eilanders der zuidzee, de wellustigste en minst tot den arbeid geneigde volkeren der waereld, dat zy overtuigt zyn van een gelukkig leven, hier namaals in de zon te leiden, waar zy zullen worden verzadigt met vruchten en vleesch, welke gene de minste toebereiding of arbeid zullen nodig hebben (*b*).

Soort-

(*a*) ROBERTSON America II, 257.
(*b*) FORSTER Observations faites pendant le second voyage de Mr. Cook dans l'hemisphere Austral sur la Geographie, l'histoire naturelle, & la philosophie morale p. 441, 449.

Nog

Soortgelyke denkbeelden schryft men ook den Sineschen Foe toe, volgens wiens leer de toekomende zaligheid der menschen in enkele rust moet bestaan. En het zoude geensints moeielyk zyn hier meerdere voorbeelden van denzelven aart by te brengen, vooral zo men de Indiaansche godsdiensten wilde doorzoeken, daar deze volkeren van allen tyde voor wekelyk, vadsig en even slap van lichaams als zielsvermogens zyn gehouden.

Leer van Foe, en de Indianen.

De denkbeelden en bepalingen van den toekomenden staat, welke men by de Europische, en vooral by de Noordsche volkeren aantreft, zyn wel even zinnelyk en onredelyk als de zo evengenoemden, dog den hemelingen zelfs word eene meerdere werkzaamheid toegeschreven, en dus is *rust* en *ledigheid* by hen geensints de kenmerkende schets van zaligheid. Zamolxis de Schytier, daar hy volgens het getuigenis der ouden by de onsterflykheid der ziel leerde, dat den zulken de hoogste gelukstaat was beschoren, welke met de wapenen in de hand stierven (*a*), heeft buiten twyfel de aanstaande vreugde ook gezocht in krygsmans verlustigingen, wyn, feesten, en het behandelen der wapenen. En men heeft grond om te ge-

Der oude Europische en vooral Noordsche volkeren.

Nog by de Americanen, nog by de aangehaalde eilanders der zuidzee vind men sporen van denkbeelden der vleeschelyke wellust, in het onbepaalde genot van vrouwen hier namaals te genieten, waarin het voorname geluk van den Turkschen en ouden Noordschen hemel bestaat. Dog en Americanen, en de genoemde eilanders kunnen dezen trek tot verzadiging op deze waereld voldoen. Ook worden de eerstgenoemden gewoonlyk beschuldigt van ongevoeligheid omtrent de schone kunne.

(*a*) Suidas in Zamolx. II, p. 2. Herod. IV. 95.

geloven dat deze denkbeelden by alle die woeste natien zyn doorgedrongen, welke geene andere Goden eerden dan die des krygs en der verwoesting, gelyk de Celten, Geten, Thraciers, en andere, waarom zy dan ook dezelve gewoonlyk voorstelden onder de zinnebeelden van lansſen, zwaarden, ſpiesſen, en andere wapenen (*a*). Ja, by die echte kinderen van Mars, de oude Romeinen, was zelfs dit denkbeeld doorgedrongen (*b*), en 't was hierom, gelyk ik in 't vervolg zal doen zien, dat zy den eersten rang onder de gelukkige onsterfelyken toekenden aan dappere oorlogshelden, welke hun leven voor 't vaderland hadden gelaten.

De Godsdienst van Odin. Nergens echter vind men dezen oorlogszuchtigen trek klaarder tot den gelukstaat van een ander leven uitgestrekt, dan in den eerendienst van den verschrikkelyken Odin. De gesneuvelde helden kwamen na hunnen dood in de *Valhalla*, of zaal der slachtinge, een paleis door Odin zelfs bewoont, alwaar zy zig vermaakten met den wapenhandel, vrolyke feesten, bier drinken uit de hersſenpannen hunner verslagene vyanden, en ook vrouwen (*c*). Bekent is het hiertoe betrekkelyke doodslied of de zielmis van Regner Lodbrog, welk stuk ten Kate vertaalt en met aanmerkingen opgeheldert heeft.

Over

(*a*) HERODOT. IV, 62. AMMIAN. MARC. XXXI, 2. P. MELA II, 1. ARNOB. contr. gent. VI, p. 246.

(*b*) JUSTINUS XLIII, 3. *ab origine rerum pro Diis immortalibus veteres hastam coluere, ob cujus religionis memoriam adhuc Deorum simulacris hastae adduntur.*

(*c*) KEISLER Antiq. select. septentr. et Celtic. 127. BRUCKER Hist. Crit. Phil. lib. II, cap. 9, § 14.

Over dit lach ik immers
Dat ik Baldurs vaders (Odins) *rustbanken*
Voor my bereid weet; in dat hof
Drinken wy in 't korte bier
Uit de holle bekers van bekkenelen.

En wat lager:

Blyde zal ik ael met de ſchikgodinnen
Op de hoogſte zitplaats drinken.
Des levens ſtonden zyn verlopen
Lachende zal ik ſterven.

Deugd of reinheid van zeden komen by die onbeſchaafde volkeren zeer weinig in aanmerking, in de bepalingen van den toekomſtigen gelukſtaat. Een wysgerig beſchouwer der talen weet dat de woorden, welke by meerderen voortgang der kundigheden en aankweking der zielsvermogens de betekenis eener zedelyke rechtheid of volmaaktheid gekregen hebben, in oudere en ruwere tyden enkel en alleen betrekking hadden op lichaamsſterkte en dapperheid, welke waarlyk eniglyk voor deugden gehouden wierden, en daarom ook derzelver beloningen alleen moesten genieten (*a*). Deze aanmerking ſtrookt volkomen met het geen wy zo aanſtonds nopens de denkbeelden van de bedeling des gelukſtaats na dit leven verhaalden. Ook konden menſchen, welke van de ziel gene andere begrippen hadden dan die van een *wind*, een *adem*, of welke gedachten niet anders weten uit te drukken dan door *woorden van den buik* (*b*), zig geen denkbeelden vormen van

By onbeſchaafde menſchen is deugd geenſints de weg ter zaligheid, maar wel dapperheid.

(*a*) ἀρετὴ, virtus, &c. (*b*) FORSTER als boven p. 338.

van hun eigen redelyk gedeelte, deszelfs eigenschappen, of waar zedelyk goed.

Gelyk by de Scandinav. De Scandinavische godsdienst liet ingevolge deze begrippen alle, welke in een gevecht gesneuvelt waren, toe in het paleis van Odin, of de Valhalla, terwyl de zulke, welken aan ziektens of gebreken stierven, veroordeelt wierden tot een jammervol bestaan, als blyvende voor altoos opgesloten in eene plaats van kommer en ellende, alwaar Hela of dood een willekeurig gezag oefende. Haar paleis was droefheid, hare tafel honger, hare dienaren verlangen en te leurstellingen, de drempel harer deur overyling, en haar bed magerheid (*a*). Maar, wat den krygsheld betrof, het scheelde niets of hy om eene rechtvaardige zaak het leven liet, zo hy maar dapper vechtende viel (*b*).

De Noord-Americanen. De meest oorlogzuchtige stammen van America geven in hun land der geesten den voorrang aan den afgerechten jager, den stouten en gelukkigen oorlogsheld, eindelyk aan de zulke welke het grootste getal van vyanden verrascht en verslagen, welke vele hunner gevangenen gepynigt, en hun vleesch verslonden hebben (*c*). *Ylanders.* En dus denken ook de Yslanders, dat het zekerst pad ter zalige onsterflykheid door oorlog, moord, en plondering moet worden gezocht (*d*).

Dog laat ons met deze voorbeelden vergenoegt zyn. Zy betogen immers ten vollen, dat by woeste krygshaf-

(*a*) MALLET North Antiq. Tom. I, p. 121.
(*b*) FALCONER ter aangehaalder plaats p. 506. VAL. MAX. II, 6. no. 11. extern.
(*c*) ROBERTSON Americ. II, 257.
(*d*) Lettres on Iceland 84.

haftige natien de toekomftige gelukftaat niets anders is dan eene voortduring van de grootfte zaligheid, welke zig een ruuw krygsheld konde voorftellen, en dat deugd by hen enkel in dapperheid is gelegen.

Niet zo lang zoude ik by deze verhandeling hebben blyven ftil ftaan, ware my niet gebleken dat die verwisfeling der denkbeelden van *dapperheid* en *deugd*, ook by den meerderen voortgang van befchaving, en gelukkiger aankweking der zielsbekwaamheden, invloed hadde gehad op de bepalingen van toekomend geluk, gelyk ik in 't vervolg met voorbeelden nader zal bevestigen.

Nu moet ik nog een weinig ftilftaan by het betoog eener aanmerking, reets te voren gemaakt; dat namentlyk volkeren, welke door eene meer redelyke wysgeerte geenfints verlicht en beftuurt worden, zig het toekomende leven gewoon zyn voor te ftellen als eene menfchelyke maatfchappy, in dewelke de afgeftorvenen dezelfde betrekkingen zullen blyven behouden, welke zy hier op aarde hadden, en dat hunnen toeftand aan de andere zyde des grafs moet worden afgemeten na den rang, in welken ieder byzonder mensch zig hier geplaatst zag.

Het toekomende leven word voorgeftelt als eene menfchelyke maatfchappy.

De oude Romeinen hadden van de Etruriers, hunne meesters, in veele plechtigheden en godsdienftige begrippen, ook de gruwelyke gewoonte overgenomen, om by de begrafenisfen of houtftapels flaven te offeren, welke men begreep de doorluchtige en edele mannen in de andere waereld te zullen navolgen, om hen aldaar ten dienfte te ftaan. Dog, toen men in de

Oorfprong der zwaardfchermers.

da-

dagen van meerder licht en beschaving de ysselykheid dezer offerhanden begon te bezeffen, zyn de spelen der *zwaardschermers* in gebruike gekomen, welke niet als voorheen door offerpriesteren, maar door elkanders handen wierden vermoort; en dat wel, wat den oorsprong betrof, met hetzelfde godsdienstige oogmerk, hoewel naderhand meer ter verlustiging van een bloeddorstig en wreedaartig volk (*a*).

Der moorden en slachtingen by de lykplechtigheden.

Dezelfde gewoonte, uit eene gelyke stelling, nopens de voortduring der menschelyke betrekkingen en rangen na dit leven oorsprongelyk, kost nog in onze dagen in het Oosten, en wel inzonderheid in Sina, en aan de oevers der Ganges, jaarlyks vele duizenden het leven (*b*).

Wanneer by de Natchez in Louisiana een Vorst of Cacique koomt te sterven, word er te gelyk ook een zeker getal vrouwen, gunstelingen, en slaven omgebracht, om hem in de andere waereld te dienen en gezelschap te houden. Ook gaat de verblindheid dezer menschen zo ver, dat er vele gevonden worden, welke zeer gretig zyn na die zogenaamde eer (*c*).

Ein-

(*a*) TERTULLIAN. de Spect. c. 12. KIRCHM. de funer. IV, 8. GUTHER de iure man. II. 8. Niet alleen de zwaardschermers, en alle die in het beestenperk traden, maar ook vele andere ter doodstraf veroordeelde, waren by de Romeinen eigentlyke *menschenoffers*, welke uit godsdienstige beginzelen den Goden wierden geheiligt. Dit zoude ik, des gevordert, gaarne aannemen te bewyzen.

(*b*) PAUW Recherches sur les Egypt. & les Chinois Tom. II. Sect. 7. Wie kent niet het ysselyke bygeloof, waarvan de Indiaansche vrouwen de slachtoffers zyn? Zie ook P. MELA II, 2. alwaar hy dezelve gedrochtelyke gewoonte van de weduwen der oude Thraciers verhaalt. Zo ongelukkig groot is de overeenkomst der menschelyke dwaasheden, zelfs in de allernaarste begrippen.

(*c*) PAUW Recherches sur les Americ. II, 217. ROBERTS. II, 259. Men moet zekerlyk met *de Pauw* erkennen, dat zelfs die denkbeelden, welke over 't geheel voor het geluk des menschdoms allerheilzaamst zyn, dikwerf een zeer groot

Eindelyk behoren tot dezen rang van woeste begrippen alle die godsdienſtige inſtellingen, volgens dewelke gevangenen in den kryg op de graven der krygshelden wierden geſlacht, gelyk dit de zeden der oude Gallen, Germanen, en andere volkeren medebrachten.

Het onderſcheid der rangen na dit leven volgens de denkbeelden der eilanders der zuidzee.

De zachtaartige bewoners der zuidzee-eilanden begaan wel geen godsdienſtige moorden, om den overlenen groten dienaren in de andere waereld te verſchaffen, dog hebben evenwel den gelukſtaat hier namaals ook afgemeten na den rang der menſchen in dit leven (*a*).

Nu zoude ik, om tot het hooftonderwerp dezer verhandeling te komen, kunnen overgaan ter naſpeuring van minder ruwe gedachten, nopens den ſtaat der men-

groot zedelyk kwaad naar zig kunnen ſlepen, en dat dus ook de hoop van een toekomend leven, welke ons geſlacht hadde moeten troosten tegens de wisſelvalligheden van dit beſtaan, de bron geweest is van oneindig vele misdaden en plechtige geheiligde moorden. Maar wanneer hy gelooft, dat niet het leerſtuk der onſterfelykheid, maar dat eener opſtanding deze gruwelen gewrocht heeft, en wanneer hy verder hieruit beſluit, dat die laatstgenoemde leer veel algemener is aangenomen geweest onder de volkeren van Europa, dan men gemeenlyk gelooft, koomt het my voor, dat er gevolgen worden afgeleid uit oorzaken, welke niet kunnen worden bewezen, of ſchoon de grote MONTESQUIEU hieromtrent in 't zelfde begrip ſtaat. V. l'Eſprit des Loix XXIV, 19. De Grieken by voorbeeld, Romeinen, en andere volkeren begroeven lampen, huisraad enz. by hunne doden, of ſchoon men nergens vind, dat deze volkeren eene eigentlyke opſtanding der doden hebben erkend. Zie CICERO Tuſc. I, 16. In de bygelovigheden van onkundige menſchen worden duizend tegenſtrydigheden gevonden, welke zo groot zyn, dat men ligt zoude overhellen om vele dingen van dien aart in twyfel te trekken, welker gezag enkel op verhalen rust, indien niet de dagelykſche ondervinding ons genoegzaam overtuigde, dat de menſchen ook in de vreemdſte dwaasheden zig zelven gelyk blyven. Ja, de genoemde Schryver heeft dit elders zelfs erkent in het aangehaalde werk Tom. II. pag. 113.

(*a*) Voyages autour du monde, redigeés apres les papiers de Mr. Banks par Hawkesworth Tom. II, 519. FORSTER ter aangehaalde plaats bl. 449.

menschen na dit leven. Maar alvorens dit te doen, wil ik nog kortelyk hebben aangemerkt, dat het denkbeeld van rampzaligheid en plaats van smerte, in de gedachten van geheel onbeschaafde menschen, of gansch niet opgekomen schynt te zyn, of ten minsten op verre na zo duidelyk ons niet afgeschetst is als dat van een zinnelyken gelukstaat. Onder alle de woeste Americaansche stammen, welker natuurlyke en zedelyke eigenschappen door zo vele wysgerige pennen in een helder daglicht zyn geplaatst, heb ik nooit de sporen eener eigentlyke *hel* kunnen ontdekken. Ja, zelfs zal men deze by de Mexicanen te vergeefs zoeken, welk volk echter by de eerste aankomst der Spanjaarden reets in een soort van burgerlyke maatschappy en onderwerping leefde. De rede van dit onderscheid, waarom men namelyk zo veel vroeger een hemel als een hel vind, valt my niet moeielyk te gissen. Menschen, welke of geheel geene, of ten minsten alleronvolmaaktste denkbeelden van zedelykheid hebben, en welke, daar zy in hunne natuurlyke onafhanglykheid omzwerven, althans van burgerlyke deugden of plichten jegens eene maatschappy onkundig zyn moeten, hebben ook zekerlyk geene hel gesticht voor schelmen, of vyanden van een *vaderland*, het welk zy niet kenden. Dog wanneer men by de volkeren de beginzelen van een burgerstaat bespeurt, en vooral wanneer de dichtkunde en derzelver cieraden het hoofd beginnen op te steken, vind men ook eene plaats van straffe of rampzaligheid ingevoert, welke by voortgang des tyds meer en meer met nieuwe namen

Veele volkeren hebben een hemel zonder hel.

Gelyk de Americaanen.

Rede waarom de hel by hen niet zo oud is als de denkbeelden van een hemel.

men en plaatſen verrykt is geworden, naar mate de kundigheden van zedelyke en burgerlyke deugden meer uitgebreid en volkomen wierden (*a*).

Deze is, myns bedunkens, de natuurlyke voortgang der menſchelyke denkenswyze omtrent dit onderwerp, en ik ben er dus zeer verre van af, om met WARBURTON te ſtellen, dat de hoop van beloningen en vrees voor ſtraffen een overblyffel is der zorge, welke den ouden Wetgeveren eigen was, om hunnen burgeren het geloof van een toekomenden ſtaat in te prenten. Want men vind, gelyk ik zo even aanmerkte, vele volkeren, welke geene plaatſen van toekomſtige ſtraffen ſchynen te kennen of te geloven (*b*).

Wat nu de gedachten dier volkeren, in welker ſtelſel reets eene hel of plaats van ſmerte was ingevoert, betreft, dezelve waren niet minder zinnelyk, dan die, welke, gelyk wy te voren zagen, den hemel by hen bepaalden. Het ſchynt, dat de invloed der luchtſtreek hier

Hoe de hel wierde begrepen.

(*a*) CICERO Tuſc. I, 5. *Dic, quaeſo, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento ſummam aquam attingens ſiti enectus Tantalus! — Quid negotii eſt haec poetarum et pictorum figmenta convincere.*

(*b*) WARBURTON Godd. zend. van Mozes, eerſte deel aan het einde. Die zelfde Schryver merkt elders te recht aan, dat de denkbeelden van een toekomenden ſtaat *overal*, zelfs by menſchen, zonder eigentlyken godsdienst levende, van alle tyden zyn aangenomen. En men heeft zekerlyk niet den minſten grond om te geloven, dat de voorouders van *alle* ruuwe volkeren door zulke wetgevers, als hy bedoelt, zyn beſchaaft geweest. Dog deze waarlyk zeer geleerde man heeft dikwerf om zyne hooftzaak, namelyk de onkunde der oude Joden in de leer van een toekomend leven, (eene ſtelling, op zig zelve, buiten opzicht op de plaatſen der H. Schrift onwaarſchynlyk, ja zelfs volgens zyn eige gedachten *onnatuurlyk*,) te betogen, begrippen moeten voorſtaan, welke hem hier en daar verre van den rechten weg afvoerden.

De luchtstreek heeft veel invloed op deze bepaling.

hier veel afgedaan heeft (*a*). De hel van warme gewesten bestond in eene toeneming van hitte, welke hier reets het grootste ongemak des levens uitmaakte. Dus spreekt Homerus van de Titans, als gekluisterd zynde aan brandende rotzen, en zo zullen, volgens de leer van Muhammed, de verdoemden door een lichamelyk vuur worden gebraden en gepynigt (*b*). Maar in koude landen had het tegengestelde denkbeeld plaats. Hier was de Tartarus of hel eene duistere sombere plaats, ontbloot van alle voedzel, en vooral zeer *koud*, welke laatste eigenschap het verschrikkelykste denkbeeld van allen uitleverde. Dit onderscheid van denkwyze is zelfs blykbaar uit de woorden, waarmede noordelyker volkeren hunne hel uitdrukken, gelyk FALCONER heeft aangemerkt (*c*).

(*a*) FALCONER in 't aangehaalde werk I, 225.

(*b*) BRUCKER Hist. Crit. Phil. III, 170. bewyst, dat de Turksche wetgeleerden hunne hel eigentlyk, en niet figuurlyk, verstaan.

(*c*) Ter aangeh. plaats. Dus is ook ταρταρίζειν by PLUTARCHUS *van koude beven*, of *trillen*.

TWE-

TWEDE AFDELING.

Van den overgang van geheel zinnelyke, tot meer wysgerige denkbeelden, omtrent den ſtaat der menſchen na dit leven.

Na in de eerſte afdeling de gedachten van geheel onbeſchaafde menſchen nopens den ſtaat na dit leven te hebben afgeſchetst, kan ik nu overgaan ter naſpeuring van meer wysgerige begrippen, welke wy by de meest verlichte volkeren der oudheid, en wel by de Grieken en Romeinen aantreffen. Men kan hier immers de oude Ooſterſche en vooral de Indiaanſche en Egyptiſche Godgeleerdheid met ſtilzwygen voorby gaan, daar het Edele Genootſchap in het voorgeſtelde programma van Thales begint. Ook wil ik niet ontveinzen dat de ontwikkeling der ſtellingen van die overoude volkeren, van welker godgeleerde en zielkundige begrippen wy zo weinig zeker beſcheid hebben, voor my eene moeielyke taak zoude zyn. Het meeſte dat ons van hen bekent is, moeten wy uit Griekſche Schryveren halen, op welke in verhalen, andere landen betreffende, en vooral wanneer zy ons vreemde godsdienſten beſchryven, ongemeen weinig ſtaat te maken is. Want zy waren veeltyds gewoon

Plan dezer afdeling.

De Egyptenaren en Oosterlingen worden enkel aangeroert.

Zy oordeelden dat het bestaan der menschen na dit leven onder de aarde was.

plechtigheden hadde ter aarde bestelt, (want en Grieken en Romeinen waren in de oudste tyden gewoon hunne lyken te begraven, en niet te verbranden,) hielde men het daar voor dat de plaats van een verder bestaan na dit leven onder de aarde was. In die donkere, koude, benevelde, en bleke gewesten des doods (*a*) was de algemene vergaderplaats van alle menschen. Deze behielden niet alleen de trekken, waaraan zy in hun leven waren kenbaar geweest, maar ook die zelfde neigingen, welke ze hier op aarde gehad hadden. Dit kan uit vele plaatsen der Ouden, en vooral uit HOMERUS bewezen worden. Die zelfde Dichter heeft ons eene breedvoerige en omstandige beschryving nagelaten van de reize van Ulysses na het onderaardsche ryk, en het geen die held daar vond (*b*), welke schets buiten allen twyfel volgens de volksdenkbeelden dier tyden is opgestelt. Ulysses graaft met zyn zwaard een kuil in den grond, plengt er eene bloedige offerhande in, waarom alle de daar omtrent zynde schimmen zig vergaderen, in hoop van zig op deze offerhande te zullen vergasten. Ook kunnen ze zelfs niet spreken voor en aleer zy van dit bloed geproeft hebben. Alle die schimmen of zielen, welke Ulysses by haar leven gezien hadde, worden aanstonds door hem herkent, en elk derzelver heeft die neigingen en driften behouden, welke hen in dit leven kenmerkten. Dog dit on-

Gelyk blykt uit de reis van Ulysses na het onderaardsche ryk.

der-

(*a*) *Acherusia templa, alta Orci, pallida Leti, obnubila, obsita tenebris loca.*
ENNIUS apud CICER. Tusc. Quaest. I, 21.

(*b*) Odyss. λ. passim.

deraardfche ryk van Homerus heeft met dit alles nog geenfints alle die verfchillende woningen en toeftel, welke de verbeelding van latere Dichters heeft uitgevonden. Hoewel de rechtbank van Minos er reeds word gefpannen, en eenige uitftekende fchelmen, gelyk de Titans, Tantalus en Sifyphus ter ftraffe en pyne veroordeelt zyn, fchynt er echter in den toeftant der overigen niet zeer veel onderfcheids plaats te hebben, daar zy alle zwakke, onvermogende, en naargeestige wezens zyn, die het licht, het welke zy genoodzaakt waren te verlaten, ten uiterften betreuren, ja, daar Achilles zelfs liever wenscht een arm daglooner op de waereld te zyn, dan over het gehele onderaardfche ryk te gebieden.

De Elifefche velden van Homerus zyn akelig.

Men zal met my bekennen, dat deze gewesten vry akelig zyn, en zeer veel verfchillen van de bekoorlyke befchryvingen der Elifefche velden, welke wy in latere tyden aantreffen.

Men moet echter uit dit alles niet opmaken, dat deze nare fchimmen van Homerus een enkel wezen zyn, of het eenige blyvende overfchot der menfchen na den dood uitmaken. Die Dichter immers heeft reeds op meer dan eene plaats doen blyken, dat hy, behalven het grovere lichaam, het welke hy wiste dat by den dood gefloopt wierde, en tot zyne hooftftoffen wederkeerde, twe zelfftandigheden of twe *zielen* ftelde, waarvan de eene, de zitplaats der zinnen en der driften, aan de andere, of de redelyke ziel, ten bekleedfel verftrekte. De eerfte word by Homeer na den dood gelykenisfe, afbeeldfel, (εἴδωλον) genaamt, want

Homerus fpreekt reeds van twe zielen.

dit afbeeldſel behield de gelykenis van den mensch, welke op aarde geleeft hadde, en alle deszelfs neigingen en eigenſchappen, gelyk ik zo even aanmerkte (*a*). Maar het andere gedeelte, de *φρην*, (welke in de wysgeerte van Plato ook *ψυχη* en *νους* genaamt word), was eigentlyk de denkende mensch, wiens oorſprong uit de lucht was (*b*), ook de *ἀυτος*, *de mensch zelfs*, gelyk Homerus zig omtrent Hercules uitdrukt, wanneer hy zegt, dat zyne beeltenis [*idolum*] wel tot het onderaardſche ryk was nedergedaalt, maar dat HY ZELF zig by de Goden verheugde met feestelyke maaltyden (*c*).

Zy gingen beide na het onderaardſche ryk.

Beide deze zielen (mag ik ze dus noemen) gaan by den dood, volgens de denkbeelden der oude Grieken, na het onderaardſche ryk. Dus vind men in de aangehaalde elfde Odysſé, dat de afgeſtorvene zig met bloedofferhanden verlustigen, het welk zekerlyk eene zinnelyke aandoening is, en dus geacht wierde tot het onredelyke deel te behoren. Maar die zelfde ſchimmen redekavelen onder elkanderen, verhalen hunne rampen, enz. ten klaren bewyze, dat hun redelyk of denkende gedeelte ook in Plutoos ryk was aangeland.

Uitzondering van deze ſtelling.

Men moet echter van dezen regel uitzonderen eenige grote mannen, of helden, welker redelyk gedeelte aanſtonds na den dood gehouden wierde ten hemel op te

(*a*) *βρωτων εἰδωλα καμοντων*. HOMER. Odyſſ. λ 474. Na de tyden van Homerus heeft men echter het woord *εἰδωλον* ook gebruikt om het redelyke gedeelte uit te drukken. MOSH. ad Cudworthi Syſt. Intell. Tom II. p. 1043.

(*b*) MOSHEM. l. l. 1037, 1040. (*c*) Odyſſ. λ 600.

te varen, zo dat enkel de ſchim of de beeltenis in de onderaardſche gewesten nederdaalde. Dit had by voorbeeld in Hercules plaats, gelyk de zo even aangehaalde plaats van Homerus bewyst. En op deze overoude begrippen is naderhand de Socratiſche wysbegeerte gebouwt, welke den hemel of de hoogſte gelukſtaat, volgens de algemene begrippen der ruwe volkeren, enkel den *dapperen* beſchoren, voor *goeden* en *deugdzamen* opende, gelyk ter zyner plaats nader zal worden betoogt.

Daar nu voorts de Ouden zig geen leven konden voorſtellen zonder lichamelyke aandoeningen, moest niet alleen de *onredelyke mensch*, gelyk ik reets gezegt heb, zyne vorige gedaante, welke hem voor elk kenbaar maakte, behouden, maar ook zelfs de redelyke ziel wierde onder eene menſchelyke gedaante verbeelt (*a*). Waaruit dan te gelyk blykt, waarom de Goden en Helden ons in menſchelyke gedaantens door de Ouden worden afgeſchetst. *Zinnelyke begrippen omtrent de ziel.*

Deze oudſte Griekſche wysgeerte, omtrent de twe zielen der menſchen, heb ik niet onaangeroert kunnen laten voorbygaan, wyl dezelve naderhand, na dat ze door Plato en zyne ſchool was verfynt geworden, eindelyk zelfs tot in de kristelyke kerk is doorgedrongen.

Men mag voorts uit de aangehaalde begrippen van Homerus met recht beſluiten, dat het ſtelſel der zielsverhuizing te dier tyde onder de Griekſche volkeren nog *Stelſel der zielsverhuizing ten tyde*

(*a*) THESPESIUS apud Plut. de his qui ſero a numine puniuntur p. 564.

van Homerus nog niet ingevoert. nog niet schynt te zyn doorgedrongen; althans nergens vind men by hem gewag gemaakt van dat wanschepsel, het welk, uit Egypte en het Oosten afkomstig, naderhand bykans de gehele waereld overstroomt heeft, tot een altoos blyvend gedenkteken der menschelyke dwaasheid, en grilligheid der volksbegrippen (*a*).

Wat onlichamelyk en onstoffelyk volgens de Ouden was. Uit het geen wy van de twederlei ziel, door de oudste Grieken reeds gestelt, gezegt hebben, en uit de menschelyke gedaante, welke zy zelfs het redelyke deel toekenden, blykt genoegzaam, dat men geen eigentlyke *onstoffelykheid* aan het zelve heeft toegeschreven. En hier dienen wy vooral zorg te dragen, dat de wysgerige denkbeelden onzer dagen niet overgebracht werden tot die aloude tyden, van welke wy nu handelen. Hoewel de ziel zelfs by de oudste Schryveren eene *onlichamelyke zelfstandigheid* word genoemt (*b*), moet men echter hieruit geensints tot de *onstoffelykheid* besluiten, wyl *onlichamelyk* in de taal der Ouden verscheidene betekenissen hadde, en voornamelyk gebezigt wierde van alles 't welk van een grover lichaam was ontbloot (*c*).

Waar uit de redelyke ziel volgens Homerus genomen was. Homerus stond reeds in 't begrip, dat de *redelyke* ziel zynen oorsprong uit de *aether*, dat is de *lucht*, of wel het verhevenste gedeelte des hemels hadde, en de-

(*a*) Ook word aan Pherecydes, Thales of Pythagoras het invoeren dezer leer onder de Grieken toegeschreven, gelyk naderhand zal worden getoont. Ik zeg onder de Grieken, want in Egypte en het Oosten was het stelsel der zielsverhuizing zeer veel ouder.

(*b*) ἀσώματα.

(*c*) Mosh. ad Cudw. Syst. intell. Tom. I, 36, 37. Tom. II, 1019, 1020.

deze *aether* was volgens de denkbeelden der Ouden niet geheel onstoffelyk, hoewel echter onverderfelyk (*a*).

Wat volgens de taal der Ouden onsterfelykheid betekende.

Voorts wil ik tot beter verstand der oude Wysgeren en derzelver manier van denken hebben aangemerkt, dat men door *onsterfelykheid* niet altoos eene eigentlyke en eeuwige voortduring, volgens onze denkbeelden, verstaan moet, maar somtyds er niet meer onder begrypen moet, dan een bestaan, welks tyd niet bepaalt is. Dus noemen by voorbeeld de Stoicynen de Goden *onsterfelyk*, hoewel ze dachten, dat dezelve eindelyk in de algemene verwoesting van 't geheelal zouden delen. Eene eeuwigheid zonder opvolging, waar de denkbeelden van voorleden en toekomend blyven buitengesloten, schynt niemand voor Plato onder de Grieken te hebben gestelt, volgens het oordeel van den groten Mosheim (*b*).

Dan, alhoewel het begrip van eeuwige voortduring by de oude Grieken zekerlyk niet door afgetrokke redeneringen gevestigt en verfynt was, (daar het zelfs in het grootste en helderste licht der wysbegeerte voor ons kortziende menschen altoos onvolmaakt blyven moet,) vind men echter reeds in de vroegste tyden de denk-

(*a*) *Aether est ultimus et a domiciliis nostris altissimus omnia cingens et coercens coeli complexus, extrema ora et determinatio mundi, in qua cum admirabilitate maxima igneae formae cursus ordinarios definiunt.* CICERO de Nat. Deor. II, 40. Αἰθὴρ is van *αἴθω branden, blinken.* By vele Griekſche Wysgeren is deze *aether* voor God zelfs gehouden, waaruit dan die godloze stelling var zelfs voortvloeide, dat de ziel een afgescheurt deel der Godheid was. Dus hielde b. v. Chrysippus, een der voornaamste Stoicynen, den aether voor den opperſten God. DIOG. LAERT. 137, 138. En de ziel der menschen was volgens hem afkomstig uit *vuur*, dat is uit de aether of de bovenlucht zelve. CICERO Tusc. I, 9.

(*b*) Ter aangehaalde plaals II, 780.

denkbeelden van een *altoosdurenden staat* in tegenover-stelling van een *tydelyken* ingevoert.

De onredelyke ziel en derzelver bestemming na dit leven.

De grove ziel, of die, welke de zitplaats der zinnen en begeerlykheden was, moest volgens de begrippen der oude Grieken eindelyk worden vernietigt (*a*); maar ze bracht in het onderaardsche ryk lidtekenen en wonden mede, getuigen en kenmerken van smetten, waarmede ze in dit leven was bezoedelt, welke van dien aart waren, dat ze door de scherpziende oogen der helsche Richteren zeer ligt wierden ontdekt. Deze vlakken moesten worden gezuivert, en, zo dit onmogelyk was, wierd de ziel tot den Tartarus veroordeelt, gelyk ons PLATO (*b*) in zyn Gorgias leert, in welk werk hy vooral de volksbegrippen zyner tyden gewoon is te volgen, gelyk door Warburton en anderen reeds is aangemerkt. En deze straffen van den Tartarus waren zonder einde, gelyk de Ouden eenstemmig getuigen. Dog, of de zielen, welke de woningen der Elisesche velden betrokken, ook gehouden worden altoos daar te blyven, kan met geen volle zekerheid worden gezegt. Ik wil echter dit liefst met MOSHEIM (*c*) bevestigender wyze beantwoorden, en geloven, dat, volgens de oudste Griekshe begrippen, het de reeds gezuiverde zielen waren, welke die velden betrokken, om ze nooit te verlaten. Want, volgens deze vinden wy niet dat menschelyke zielen den hemel konden bereiken, uitgezondert alleen

Straf van den Tartarus.

Of de Elisesche velden voor altoos wierden betrokken.

(*a*) MOSHEIM als boven II, 1046.
(*b*) In Gorgia p. 313. edit. ann. 1590.
(*c*) Ter aangehaalde plaats II, 1044.

leen zeer uitſtekende en dappere mannen, welken, volgens de denkbeelden, by alle onbeſchaafde volkeren aangenomen, en door ons te voren reeds breder verhandelt, de hoogſte gelukſtaat was beſchoren, zo dat zy, verre boven den kring der menſchelykheid verheven, *Daemons* wierden (*a*). VIRGILIUS ſtaat hieromtrent echter in een ander begrip, daar hy de zielen, in de Eliſeſche velden wonende, afſchetst, als zynde in eene plaats van zuivering, welke zy, na een bepaalden omloop van jaren, wederom ſtaan te verlaten, om weder tot deze waereld op te klimmen, en andere lichamen te betrekken. Dog, die overſchone zesde Eneide, in welke van deze zaken gehandelt word, ſchetst ons geenſints de oude volksbegrippen nopens den ſtaat der menſchen na dit leven af, maar behelst eene zinnebeeldige nederdaling ter helle, gelyk dezelve in de Eleuſiniſche verborgenheden gebruiklyk was (*b*), en dus ſpreekt ook de Dichter volgens de leer dier verborgenheden, welke de zielsverhuizing ſtelde, en dus de eeuwigheid van dit onderaardſche verblyf ontkende, gelyk in 't vervolg nader zal worden aangewezen.

Gedachten van Virgilius.

Dit zy ons genoeg om de oude Griekſche volksbegrippen te leren kennen. Dezelve zyn door dichterlyke cieraden allengskens opgeſmukt, en hoewel in zommige opzichten veredelt, over het geheel echter meer

De Dichteren hebben de aanſtaande plaatſen van

(*a*) De Daemons waren eigentlyk menſchen, welke om hunne uitſtekende deugden ten hemel voeren. PLATO in Cratyl. 263.

(*b*) WARBURTON G. z. van Mozes I, 333. COURT DE GEBELIN Hiſt. du Calendrier 310.

geluk en smerte door hunne fabelen uitgebeelt. meer en meer verwart, en duister gemaakt. Deze Dichters zyn het, welke het onderaardsche ryk met vele nieuwe woonplaatsen hebben verrykt, en aan welken wy die volledige aardrykskunde van het ryk van Pluto te danken hebben. Zy hebben ons behalven dezen Pluto ook een Cerberus gelevert, eene onderaardsche rechtbank, door Minos, Aeacus en Rhadamantus gespannen, en eindelyk der dwalende zielen Mercurius ten leidsman toegevoegt.

Oorsprong van alle deze Griekſche volksbegrippen. Wat nu den eersten oorsprong en herkomst van alle deze Griekſche volksdenkbeelden betreft, dezelve moet, immers voor 't grootste gedeelte, niet op hunnen bodem zelfs, nog ook in één land of plaats worden gezocht. Want, daar het blykt, dat Griekenland door vele volkplantingen uit Thracie, Fenicie, en Egypten is bewoont geworden, is het meer dan waarschynelyk, dat alle deze volkeren eenige deelen van hunnen vaderlyken godsdienst in die nieuwe woonplaats hebben voortgeplant (*a*). Wyl echter de Egyptische godsdienst den toekomenden staat der menschen vooral naaukeurig bepaalde, is het te denken, dat de stellingen van dit volk wel den meesten opgang zullen hebben gemaakt. Ja, vele geleerden denken de gehele Griekſche hel in den Egyptischen doolhof (Labyrinthus) te kunnen vinden. *Deze moet vooral in Egypten worden gezocht.* Ook is het onbetwistbaar, dat de Elisesche velden eigentlyk by het oude Memphis moeten worden gezocht, alwaar eene vruchtbare weide was, na welke de dode lichamen wier-

(*a*) Brucker Hist. Crit. Phil. Tom. I, 364.

wierden vervoert over een drabbig en kwalykriekend meer. Zie daar den Styx. Charon vind zig van zelfs, want de naam is Egyptisch. Dog dit alles is door de plaatsen van HERODOTUS, DIODORUS, SERVIUS over de zesde Eneide en anderen te klaar, dan dat ik er langer by zoude behoeven stil te staan.

De Wysgeren schikten zig na de volksbegrippen.

Deze gehele onderaardsche toestel, uit Egypte overgebracht, en door het vruchtbare Grieksche vernuft opgesiert, heeft zelfs de beroemdste Wysgeren onder het laatstgenoemde volk tot een grondslag gestrekt, om er hunne eigene stellingen voorts op te bouwen. Zulk eene manier van voorstellen, waarby alles zyne oude namen behield, was zekerlyk de veiligste. Want ik merkte reeds te voren aan, dat het eene zeer misdadige en gevaarlyke onderneming gehouden wierde, wanneer iemand bestond de algemeen aangenomene begrippen van den godsdienst aan te tasten. Dit had vooral plaats wat betrof het leerstuk van den toekomenden staat der menschen, wyl dit altoos voor den vasten grondslag der burgerlyke maatschappy, en der volksdeugden wierde gehouden. Want, daar de godgeleerde stelsels der oude volkeren meestal staatkundig waren, of (het geen op het zelfde uitkoomt) met de burgerlyke wetten zeer naauw verbonden, was het hoog verraad in eenen eigenlyken en volstrekten zin, wanneer iemand derzelver grondslagen bestonde te ondermynen, of iets te leren het geen er tegen streed (*a*).

Dan,

(*a*) By de Atheniensers was eene wet tegens de zulke, welke op natuurkundige of bovennatuurkundige gronden over de Goden zintwisteden. PLUT. Pericl. 169. in NICIA 538.

Dog de meesten onder hen hadden twederleie leer, eene geheime en openbare.

Dan, behalven dezen godsdienst *van ſtaat*, vinden wy by alle meer beſchaafde volkeren ook eene *geheime leer*, welke men zorgvuldig voor 't gemeen verborg, wyl dezelve van dien aart was, dat er de gevestigde begrippen van den godsdienst door wierden tegengeſproken.

Dus hadden de meeste Griekſche Wysgeren twederleie manier van onderwys, waarvan de eene voor 't volk, maar de andere voor meer gevorderde of getrouwe aanhangeren hunner meesters geſchikt was (*a*).

Tot de eerſte kunnen de verborgenheden worden betrokken.

Inzonderheid breng ik tot die dubbele leer de zogenaamde verborgenheden of myſterien, by de gehele beſchaafde waereld eertyds ingevoert, van welke hier iets gezegt dient te worden, om dat ze te beſchouwen zyn als wysgerige inſtellingen, van de volksbegrippen zeer veel verſchillende; om dat vele onder de Griekſche Wysgeren ingewyden waren, en dus de denkbeelden, door dezelve hen bygebracht, verder hebben kunnen voortplanten; en eindelyk, en wel voornamelyk, om dat ze zeer beroemt waren wegens de meer uitgeſtrekte en redelyke uitzichten, welke die ingewyden kregen in den ſtaat der menſchen na dit leven.

Oorſprong derzelver.

Warburton heeft zeer breedvoerig zoeken te betogen, dat de verborgenheden, uit Egypten oorſpronгelyk, en daarna van de wetgevers zelfs in de landen welke zy beſchaafden ingevoert zyn, ten einde het ge-

(*a*) Dit onderſcheid is door niemand breedvoeriger en geleerder betoogt dan door Bisſchop WARBURTON, hoewel hy hier en daar zekerlyk te verre gaat.

geluk der Maatſchappy op deugd en hoop eener toekomſtige gelukzaligheid te veſtigen. Hoewel de bewyzen, voor het laatſte gedeelte dezer ſtelling ingebracht, my niet allezints voldoende voorkomen, ſchynen zy echter genoegzaam te tonen dat de verborgenheden *onder het opzicht* der overheid waren. Ook wil ik niet tegenſpreken, dat de oudſte, van welke wy beſcheid hebben, in Egypten moeten worden gezocht. Voorts is het bewezen, dat dezelve eene onmiddelyke betrekking op den landbouw hadden (*a*), waarom dan ook in Egypte die van Iſis, en Oſiris, den uitvinder der ploeg, en in Griekenland die van Bacchus en Ceres de oudſte en de voornaamſte waren. En hieruit ſchynt men te mogen beſluiten, dat geene verborgenheden by de oude volkeren voor den landbouw, die ware bron van beſchaaftheid, kunſten en wetten (*b*), waren ingevoert. Daar dan de wetten en landbouw zulk eene naauwe betrekking op elkander hebben, maakt deze omſtandigheid zekerlyk het gevoelen van Warburton allerwaarſchynelykst, wanneer hy de eerſte wetgevers en ſtichters der burgerlyke maatſchappyen ook voor de inſtellers dezer verborgenheden houde. *Zy hadden betrekking op den landbouw.*

Wat nu het oogmerk dezer inſtellingen betreft; het zelve was, gelyk ons de Ouden uit eenen mond verklaren, om de ingewyden tot een heilig leven te verplichten, waaraan dan ook de hoop eener toekomende *Oogmerk der verborgenheden.*

de

(*a*) Court de Gebelin Hiſt. religieuſe du Calandrier 310.
(*b*) Cicero in Verr. Lib. Ult. cap. ult. Hierom word Ceres by de Grieken en Romeinen met den bynaam van Wetgeefſter vereert, wyl er geene wetten waren voor den landbouw.

de zaligheid wierde gehecht. Maar wat verftond men door dezen aanftaanden gelukftaat? Ik antwoorde, dezelve beftond hierin, dat de ingewyden, of door uitmuntende oefeningen en deugden het zo verre brachten, dat ze na dit leven van alle fmetten gezuivert, aanftonds na de woonplaats der Godheid (want de verborgenheden leerden de eenheid van het Opperwezen) opvoeren, gelyk de grote helden, volgens de volksdenkbeelden hier boven aangehaalt; of ten minften, dat ze die reinigingen en zuiveringen van lichaams en zielsfmetten, welke in 't onderaardfche ryk na den dood moesten worden ondergaan, ontgingen, of draaglyker maakten. Men hoopte de ziel te herftellen tot die eerfte en oorfpronglyke zuiverheid, welke ze gehad had voor en aleer lichaamlyke befmettingen (want de verborgenheden leerden eenen voorgaanden ftaat voor dit leven, en dus ook de zielsverhuizing) er wonden hadden ingedrukt, welke getuigen en kenmerken waren van onreine daden, in het leven begaan (*a*). En hierom was het, dat de ingewyden *wedergeborene* genoemt, en in den gewonen ftyl gezegt wierden een *nieuw leven* te beginnen, zo ras ze de godsdienftige geheimen dezer inftellingen kenden, en begonnen te beoefenen.

Aan welke betrachtingen de gelukftaat wierde gehecht. Maar waarin beftond nu deze zuivering der ziel, welke den ingewyden hoop gaf op een aanftaanden gelukftaat, en wel zulk eenen, dat andere menfchen diergelyken na dit leven nimmer konden bereiken? Er wierden

(*a*) Is. Casaub. Exerc. Antibaron. XVI, 43.

den zekerlyk deugd en betrachting der wetten toe vereischt (*a*). Maar deze *zedelyke* reiniging konde echter niet alleen of ten vollen doen hopen op de voorgestelde beloning. Want de Ouden spreken ook eenparig van *lichamelyke* reinigingen, welke, volgens alle heidensche godsdiensten, en wel vooral in het Oosten, gehouden wierden invloed te hebben op de zedelyke zuiverheid. Men stelde namentlyk, dat de ziel indruksels of vlakken behielde, kenmerken van ongeregelde driften en begeerlykheden, van welke vlakken of smetten de Platonische wysbegeerte zeer veel spreekt, gelyk wy ter zyner plaatse zien zullen. En om deze vlakken volkomen kwyt te raken was het dat vele wysgeren zig in alle by hen bekende verborgenheden deden inwyen. Ja, uit deze zelfde bron zyn ook die lichamelyke onthoudingen voortgekomen, welke men dagt invloed op de ziel, en het herstel van derzelver oorspronglyke zuiverheid te hebben. Alle welke dingen verklaart moeten worden uit de stoffelyke denkbeelden, door de ouden aan de menschelyke ziel gehecht, gelyk wy te voren aanmerkten. Hier van daan was het ook dat de onheilige, of de zulke die niet waren ingewyt, in het onderaardsche ryk in slyk en drek zouden moeten omwroeten, dat is eene veel moeielyker zuivering ondergaan, dan die gene welke door hunne inwying in dit leven zig reeds hadden gereinigt (*b*).

Reinigingen in de verborgenheden gebruikelyk.

Welke menschen nu volgens de leer der verborgenhe-

(*a*) WARBURTON II, 208 en volg.
(*b*) MOSHEM. ad Cudworth. Tom. II, 1048.

De zesde Eneide schetst de leer der verborgenheden. heden op een toekomend geluk hopen konden, of straffen moesten verwachten, en eindelyk welke bepalingen in de toekomstige uitdeling plaats hadden, vind men nergens zo breedvoerig en naaukeurig verhandelt als in de zesde Aeneide van VIRGILIUS, welk dichtstuk eene eigenlyke nederdaling tot het ryk der doden, zo als dezelve in de verborgenheden gebruiklyk was, afschetst (*a*). De toekomende plaatsen van beloningen en straffen zyn driederlei, een vagevuur of plaats der reiniging, eene eigenlyke hel, of plaats van smerte, en eindelyk de gelukkige velden, voor de zalige zielen geschikt. Het vagevuur was voor zelfs-moordenaren, buitensporige minnaars, eerzuchtige krygslieden, en eenige anderen, van dewelke de rede, waarom zy juist hier moesten belanden, niet zeer gemakkelyk valt te bepalen. Tot den Tartarus wierden veroordeelt geheime schelmen, welke de straffen der wetten op de waereld hadden weten te ontduiken, ongodisten, verachters van, en spotters met heilige zaken, verraders van hun vaderland, echtbrekers, bloedschendige, en eindelyk overtreders van zulke plichten, welke, hoewel in de menschelyke natuur gevestigt, niet behoorden tot de zorg en bepalingen van burgerlyke wetten; by voorbeeld alle, welke de natuurlyke liefde jegens ouders en bloedverwanten niet gekent of geoefent hadden, gierigaarts, welke met de schatten die zy bezaten de behoeftens hunner mede-men-

(*a*) Dit word in het eerste deel van WARBURTON Godd. zend. van Mozes uitvoerig geleerd, en naaukeurig bewezen.

menſchen hadden geweigert te hulp te komen. Eindelyk onder de bewoners der gelukkige gewesten was de eerſte plaats geſchikt voor wetgevers, en ſtichters der maatſchappyen, de twede voor beminnaars van hun vaderland, en die voor het zelve den dood hadden ondergaan, en de derde of laatſte voor uitvinders van nuttige kunſten en wetenſchappen.

Hoewel deze bepalingen van geluk en ongeluk over 't geheel genomen vry redelyk kunnen genaamt worden, vinde ik echter hier geene beloningen voor de ſtille, en op de waereld onberoemde deugd, daar echter by de inwyingen wel vooral op een heilig levensgedrag wierde aangedrongen, gelyk wy zo even zagen. Misſchien heeft Virgilius alleen treffende carakters voor zyn heldendicht geſchikt geoordeelt. Of, (en dit koomt my wel het waarſchynlykst voor), men moet hem verklaren uit het by alle minder beſchaafde maatſchappyen eertyds aangenomen denkbeeld, dat het verſchil namentlyk van rang en beroemtheid, in deze waereld plaats hebbende, zynen invloed ook uitſtrekt op de toekomſtige bedeling (*a*). Het was alleen Socrates, welke de innerlyke waarde der deugd zo wel kende, dat hy dezelve in het toekomende leven even grote beloningen toekende, zonder onderſcheid waar ze gevonden wierde, en welke de zedelyke plichtsbetrachting die vergelding dede hopen, welke men eertyds alleen voor helden en beroemde mannen dacht bewaart te zyn. Maar van deze leer zal ik ter zyner plaats nader handelen.

Enkele deugd krygt geenſints de hoogſte beloningen.

Nu

(*a*) Zie de eerſte afdeling.

Overgang tot de eigenlyk gezegde wysgeren. Nu ga ik over tot de eigenlyk genoemde Griekſche Wysgeren, welke een min of meer uitgebreid zamenſtel van de natuur, God, en de ziel der menſchen hebben gevormt en voortgeplant.

Maar hier neem ik eene zeer moeielyke taak op my. Denkbeelden en ſtelſels te ontwarren, welke dikwerf zo weinig zamenhangen, dat ze door de uitvinders zelfs op zeer losſe ſchroeven geſtelt, en zelfs niet altyd op dezelve wyze worden voorgedragen! Want, dat dit het geval was der oude Wysgeren, *Moeilykheden welke de uitlegging hunner begrippen verzellen.* wanneer zy over den ſtaat der menſchen hier namaals redeneerden, zal ſtraks genoegzaam blyken (*a*). En waarlyk, die doolhof van verſchillende gevoelens en onzekere leerſtelſels is zo groot, dat men nooit de kracht der verklaring van den Apostel PAULUS ſterker zal gevoelen, dat het namentlyk Jeſus Christus is, die het leven en de onverderflykheid heeft aan den dag gelegt (*b*), dan, na die oude ſcholen, en derzelver vlottende begrippen te hebben doorwandelt. En dit wil ik tot myne eigene verontſchuldiging hebben aangemerkt, indien er gapingen en duisterheden na deze myne verhandeling mogen overſchieten.

Deze worden nog groter, wanneer men de twederleie leer in overweging neemt. Nog groter word deze zwarigheid, daar vele onder de oude Wysgeren twe leerſtelſels hadden, waarvan het eene voor het volk en den ſtaat, maar het andere voor byzondere leerlingen en aanhangeren geſchikt was. Het was immers by de Grieken gevaarlyk, denkbeel-

(*a*) Rem gratam promittentium magis quam probantium. SENECA Epiſt. 102.
(*b*) 2 Timoth. I, vs. 10.

beelden, welke den openbaren godsdienst omverre wierpen of ondermynden, openlyk voor te ſtellen, gelyk ik te voren heb bewezen. In het betoog dezer twederleie leer der oude Wysgeren is niemand breedvoeriger dan WARBURTON, dog hy beſchouwt ook volgens zyne gewoonte alles uit het oogpunt dezer eens aangenomene ſtelling, in zo verre, dat hy dezelve by alle oude Wysgeren, Socrates alleen uitgezondert, denkt aan te treffen. Gaarne wil ik met den uitmuntenden man gelôven, dat vele onder hen anders dachten, dan zy in 't openbaar ſpraken, en dit is ons onder anderen door Brucker breedvoerig getoont. Dog alle tegen elkander aanlopende gevoelens, welke men ſomtyds by denzelfden Wysgeer aantreft, tot deze twevoudige leer te betrekken, ſchynt my niet nodig te zyn, daar de dobbering van twyfelingen, welke een leerſtuk op onzekere, ja valſche gronden rustende, natuurlyk medebracht, zig buiten dien gemakkelyk en zeer ongedwongen laat verklaren.

Men moet niet alle verſchillende of tegenſtrydige gevoelens tot die tweederlei leer brengen.

Eer ik verder ga, wil ik hier nog eenige aanmerkingen ter neder ſtellen, welke dienen zullen ter opheldering en beter verſtand der leerſtelſels van elk Wysgeer in 't byzonder.

Vooraf-gaande aanmerkingen ter beter verſtand der wysgerige ſtellingen.

I. De meeste, zo niet alle Griekſche Wysgeren, ook dezulke, welke op de ſtelligſte wyze over een toekomend leven hebben geſproken (*a*), waren gewoon een ſtoffelyk denkbeeld aan de menſchelyke ziel te

Stoffelyke denkbeelden door

(*a*) Ik moet hier Socrates uitzonderen, want deze liet zig over diergelyke zaken nooit uit, gelyk wy ter zyner plaatſe zien zullen.

de Wysgeren aan de ziel gehecht.

te hechten. Van deze begrippen heb ik te voren reeds iets gezegt, en men moet dezelve wel in 't oog houden, wyl er de denkbeelden van een toekomenden staat zeer door kunnen worden opgeheldert. Het is ten overvloede bekent, dat dit leerstuk van de stoffelykheid der ziel zelfs in de oude Christelyke kerk is doorgedrongen, en van vele onder de zogenaamde Oudvaders is voorgestaan en geloofd geworden. Ja, het is zeer duister, of wel een enkel oud Wysgeer, Plato zelfs, de fynste en scherpzinnigste van allen niet uitgezondert, van onlichamelyke wezens in een eigentlyken zin heeft gesproken. (a).

Of de zielsverhuizing met den staat van beloningen en straffen bestaanbaar konde zyn.

II. De Grieksche Wysgeren (byzonderlyk Plato en zyne school) welke of van eene enkele voortduring der ziel na dit leven, of van een staat van beloningen en straffen spraken, hebben veelal te gelyk het stelsel der zielsverhuizing voorgestaan. Dog men zal zeggen, deze zielsverhuizing konde immers onmogelyk bestaan met den staat van beloningen en straffen, en vooral niet met een toekomend leven, het welke van de huishouding van deze waereld of van dit leven geheel was afgezondert. En dus zal het besluit zyn, dat hier eene openbare tegenstrydigheid moet plaats hebben. Ook is by velen de onbestaanbaarheid dezer twe stellingen zeer in 't oog lopende, waarom dan by voorbeeld de Indiaansche Braminnen van de uiterste ongerymdheid worden beschuldigt, daar zy, de zielsverhuizing lerende, echter de ongelukkige weduwen aan-

(a) Mosh. ad Cudworth. Tom. I. p. 24.

aanzetten om zig op de houtſtapels harer overledene mannen te doen verbranden, en dat wel met oogmerk om hen in de andere waereld te volgen en te dienen (*a*). Maar wat zal men van de Griekſche Wysgeren denken? Zyn zy zig zelven zo ongelyk geweest, dat ze twe ſtellingen hebben byeen gevoegt, van welke de eene de andere omverre ſtoot, en wel zo, dat deze onbeſtaanbaarheid zonder diepe redeneringen of ſchrandere betogen bemerkt word. MOSHEIM denkt de zwarigheid weg te nemen, wanneer men de verhuizingen, van welke de Wysgeren ſpreken, enkel van het edele deel, of de denkende ziel verſtaat, terwyl het andere, het Idolum, of de zitplaats der zinnen na dit leven wierde beloont of geſtraft (*b*). Maar, hoewel dit antwoord in den eerſten opſlag vry aannemelyk moge voorkomen, gaat het echter niet door. Want zo de Griekſche Wysgeren, welke de zielsverhuizing ſtelden, eenen toekomenden ſtaat van beloningen en ſtraffen gelooft hebben, moest die zekerlyk gelegen zyn in de verſchillende, of meer dan min gelukkige bedeling, welke de ziel in eene nieuwe woonplaats, dat is in een ander lichaam, te beurte viel. En dus moeten de aanſtaande beloningen en ſtraffen (geſtelt zynde, dat de Griekſche Wysgeren dezelve hebben geleert) zekerlyk betrokken worden tot het *redelyke* deel, wyl dit de verhuizingen onderging, en niet op het zinnelyke, of het

(*a*) PAUW Recherches ſur les Americ. II, 213.
(*b*) MOSHEM. l. l. Tom. II, 1042.

het fyne bekleedzel der eigentlyke ziel, gelyk Mosheim gegist heeft. Maar deze gehele zaak is zeer duister, wyl het betwist word, of wel een enkel Grieksch Wysgeer de zedelyke zielsverhuizing geleert heeft, dat is zulk eenen toekomenden ſtaat, waarin de voorzienigheid de ongelyke bedelingen van een vorig leven zoude te recht brengen; en of ze niet in tegendeel alle eene noodlottige of noodzakelyke verhuizing in hun hart hebben gelooft, hoewel ze de eerſte by het volk uit ſtaatkundige beginzelen voorſtonden. Dit laatſte gevoelen, het welk dat van Bisſchop WARBURTON is (*a*), doorgaande, is de gehele vraag overtollig, wyl eigentlyke beloningen en ſtraffen, of dezulke, welke opzicht hebben op een wetgever en op redelyke wetten, door zulk eene noodlottige of noodzakelyke verhuizing worden omverre geſtoten.

Dog dit zelfde moeielyke verſchilpunt zal naderhand in de behandeling der gevoelens van Pherecydes, Thales, en andere Wysgeren wederom voorkomen, en alsdan breder worden verklaart.

De toekomende ſtaat kan op twederleie wyze worden verſtaan.

Uit het gezegde word reeds gedeeltelyk opgeheldert de III. Aanmerking, welke ik in 't verklaren der gedachten der oude Wysgeren wil hebben in 't oog gehouden; namentlyk, dat men den toekomenden ſtaat, volgens hunne denkwyze, op twederleie wyze kan begrypen, of als eene enkele voortduring, welke uit den aart en natuur der ziel van zelfs volgen moest, zonder opzicht op beloningen of ſtraffen hier namaals te ko-

(*a*) Godd. zend. van Moſes II, 207.

hopen of te vrezen, of als een zedelyk gevolg van het gedrag der menſchen na dit leven. Tot de dryvers der eerſte ſtelling kan men brengen alle dezulke, welke onze ziel voor een afgeſcheurt deeltje der Godheid hielden, en by dewelke wel de zelfſtandigheid der ziel, maar niet de *menſchelyke* ziel onſterflyk was, daar ze leerden, dat dezelve natuurlyk moeste wederkeren tot het wezen, waarvan ze was genomen.

Volksbegrippen door de wysgeren aangenomen.

IV. Moet ik hier nogmaals aanmerken dat de Griekſche Wysgeren, en vooral de ſchool van Pythagoras en Plato, van den toekomenden ſtaat ſprekende, zig veelal bedienden van de begrippen en namen, welke ze by het volk vonden aangenomen. Waarom ik dan in 't vervolg niet zal behoeven te herhalen, het geen ik hier boven reeds van deze volksdenkbeelden hebbe gezegd.

Het zal niet nodig zyn de gevoelens van alle Wysgeren te onderzoeken.

V. Eindelyk zal het niet nodig zyn alle ſcholen der Griekſche wysbegeerte te onderzoeken. Velen, ja zeer velen kunnen wy voorbygaan, die, of de ſloping van den *gehelen mensch* by den dood leerden, of ſtelden, dat de ziel aanſtonds wederkeerde tot de zelfſtandigheid, waaruit ze volgens hunne begrippen genomen was, zonder eenig verder uitzicht op beloningen of ſtraffen.

Verdeling tusſchen de twee Griekſche hoofdſecten.

Twe waren de Griekſche hoofdſecten, de Ioniſche namentlyk, en de Italiſche. De eerſte begint, volgens het algemeen gevoelen, met Thales. De onderdelen zyn de Socratiſchen, Cyrenaiſchen, Academiſchen, Peripatetiſchen, Megariſchen, Cyniſchen, en eindelyk de Stoicynen. Van de Cyrenaiſchen, van dewelke de

hoffelyke Ariſtippus het hooft, en Theodorus en Euhemerus de voornaamſten waren, valt niets te zeggen. Deze ſchool beſtonde uit godlochenaren, en van hunne gedachten van 's menſchen ziel weten wy zeer weinig, althans wy vinden in 't geheel niet dat ze over den toekomenden ſtaat hebben geredeneert. Ariſtoteles, het hooft der Peripatetiſchen, leert de ſterfelykheid der ziel klaar genoeg; daar echter de gevoelens van dien Wysgeer op verſchillende wyzen worden uitgelegt, zal beneden iets nader van hem worden gezegt. Van de ſtellingen der Megariſche ſchool, waar van Euclides, die yverige leerling van Socrates, het hooft was, is ons bykans niets bekent, en de weinige ſtellingen, door de Ouden tot ons overgebracht, kunnen, volgens het gevoelen van Bayle, met geen mogelykheid worden ontwart. Waaruit dan volgt, dat er ook niets te melden valt van de gevoelens dezer ſchool omtrent den toekomenden ſtaat der menſchen, indien zy al denzelven mochte gelooft en geleert hebben. Even hetzelve kan men, wat dit ons onderwerp betreft, van de Cyniſchen zeggen. Ook maakten dezen eigentlyk geen byzondere ſchool uit, welke kenmerkende ſtellingen dreef, maar onderſcheidde zig voornamentlyk in het uiterlyke levensgedrag, het welke zy na zekere by hen aangenome regels inrichteden; en ze hebben ons verder niets nagelaten dan eenige zedelyke ſpreuken, welke geene de minſte betrekking op de hoofdzaak dezer verhandeling hebben.

Welke wysgeren Dus ſchiet hier, behalven het hooft der ſchool of Thales, zelfs niemand over behalven Socrates en Plato,

to, met zyne Academisten. Van Ariſtoteles en de Stoiſchen moet echter ook iets worden gezegd, wyl, gelyk ik ſtraks reeds omtrent den eerstgenoemden aanmerkte, men over hunne gevoelens zeer getwist heeft. *voornamentlyk onze aanmerking verdienen.*

De twede hooft- of moederſchool, te weten de Italiaanſche, is door Pythagoras geſticht. Voorts heeft zy tot takken de Electiſche, Epicuriſche, en Pyrroniſche ſecten. Het ſtelſel der Eleatiſchen liep, zo wy de getuigenisſen van anderen mogen geloven, (want van hen zelfs hebben wy geene Schryvers) op ongodistery uit. Verder vinden wy niet dat deze menſchen zig veel met zielkundige beſchouwingen hebben opgehouden, dan alleen, dat Democritus, een der voornaamſte meesters dezer ſecte, oordeelde, dat de ziel uit ondelen was t'zamengevoegt, en deszelfs ſloping na den dood ronduit ſtelde (*a*). De Heraclitiſche leertrant is zo duister, dat ze door de Ouden zelfs niet wierde verſtaan, daar derzelver hooft verkoos alle zyne voorſtellingen met leenſpreukige, raadzelachtige, en weinig bekende woorden te omzwachtelen. Het ſchynt echter genoegzaam te blyken, dat Heraclitus zelfs de menſchelyke ziel voor een afgezondert deel der Godheid hielde, en ſtelde, dat dezelve ſtraks na den dood van het lighaam tot haren oorſprong wederkeerde. Want wy lezen niet, dat hy van verhuizingen en omdolingen ſprak (*b*). *Twede voorname of hooftſchool. Heraclitus.*

Wat

(*a*) CICERO Tuscul. Diſp. I, 11. PLUTARCH. plac. philos. : IV, 7.
(*b*) BRUCKER Tom. I, p. 1222.

Epicurus. Wat Epicurus betreft, niets is bekender, dan dat hy leerde, dat de ziel, als uit ondeeltjes (*atomi*) bestaande, hoewel niet vernietigt, echter met het lichaam ontbonden en verstrooit wierde, zo dat de gehele mensch by den dood ophielde te bestaan.

Pyrrho en de Sceptischen. De Pyrrhonischen of Sceptischen eindelyk waren afstammelingen van de Eleatischen, hielden zig alleen bezig met te ondermynen en omverre te werpen het geen anderen zochten op te bouwen, en hadden zelfs eigentlyk geen wysgerig stelsel.

Uit deze korte beschouwing der Italische school blykt, dat dezelve zeer ras zal kunnen worden afgehandelt, wyl, behalven Pythagoras en eenige weinige anderen, welke tot zyne navolgeren gemeenlyk gebracht worden, niemand over de bestemming der menschen na dit leven iets zekers of verstaanbaars, voor zo verre wy weten, geleert heeft.

Aanmerking over de Wysgerige Stelsels in 't algemeen. Elk, wie deze wysgerige stelsels, onder de Grieken ingevoert, over 't geheel beschouwt, zal zekerlyk in verzoeking komen om te geloven, dat ze meer kwaad dan goed in de waereld hebben gewrocht. Die spitsvinnigheid in 't redekavelen, welke den Griekschen volkeren zo byzonderlyk eigen was, heeft de meeste Wysgeren onder hen in hunne eige fyn uitgesponne redeneringen verwart, tot dat zy eindelyk alle grondslagen van natuurlyken godsdienst en zedekunde omver wierpen, zonder eenige andere genoegzame steunsels van deugd en hoop in derzelver plaats te kunnen stellen. Ook is het myns bedunkens onbetwistbaar, dat ze door deze verfynde dwaasheden eerst de zeden

den van hun eigen vaderland, en naderhand ook die der Romeinen hebben bedorven. Dog de natuurlyke voortgang der menſchelyke vermogens en denkwyze, wanneer ze aan zig zelven word overgelaten, leert, dat twyfelary en ongodsdienſtigheid onmiddelyk en overal op grove onkunde volgen. En de ondervinding getuigt ook, dat dit zal, niet alleen by elk byzonder mensch, maar zelfs by gehele volkeren plaats hebben; ten zy het Gode behage (gelyk het hem dan ook goedgunſtig behaagt heeft) onze zedelyke opvoeding, wanneer wy tot dien trap gekomen zyn, op eene onmiddelyke wyze, of door eene byzondere openbaring te beſturen en te bevorderen.

Gedachten van Thales en Pherecydes. De eerſten onder de Grieken (of ten minſten onder die volkeren, welke Grieks ſpraken) die, zo veel wy weten, over de natuur der ziel geredeneert, en ſtellingen, van de boven afgeſchetſte volksbegrippen onderſcheiden, gedreven en voortgeplant hebben, zyn Thales, de ſtichter der Ioniſche ſchool, en ook volgens het algemeen gevoelen de vader van de eigentlyke Griekſche wysbegeerte, en Pherecydes, afkomſtig van Syrus, een eiland tot de zogenaamde Cycladen behorende. Deze mannen worden gemeenlyk gelooft tydgenoten te zyn geweest, en moeten omtrent de Babyloniſche gevangenis hebben geleeft. Ik heb dezelve hier byeengevoegt, niet zo zeer wegens die gelyktydigheid van hun leven, als om de overeenkomst hunner wysgerige ſtellingen, in zo verre ze 's menschen ziel betroffen. Niemant moet hier echter een volkomenen en zekeren uitleg van dezel-

ve verwachten. Want, wat Thales betreft, Brucker en anderen klagen met recht over de allerdikste duisternisfen, waarmede de begrippen der oude Ionifche fecte, van welke hy de insteller word gehouden, zyn bedekt. En van zynen tydgenoot Pherecydes weten wy nog minder. Suidas verhaalt uit een oud Schryver, (*a*) dat hy de geheime schriften der Feniciers bezeten heeft, zonder voor 't overige een meester te hebben gehad. Men zoude hier uit kunnen opmaken, dat deze geschriften de voorname bronnen zyner stellingen geweest zyn. Maar welke leer die geheime boeken mogen hebben bevat, hieromtrent kan men gene gissingen maken, die eenigsints gegrond zyn. Voor 't overige getuigen de Ouden, dat hy ook zyne leer heeft voorgedragen met die zelfde duisterheid van woorden, en raadzelachtige spreuken, in welke de godsdienstige stelsels door het Oostersch en Egyptisch Priesterdom van alle tyden zyn omzwachtelt geworden (*b*).

De plaatsen der oude schryveren omtrent de leer van Thales en Pherecydes worden by een verzamelt.

Diogenes Laertius (*c*) verhaalt, dat er sommige waren, welke Thales hielden voor den eersten invoerder van het leerstuk der *onsterfelykheid* onzer ziel; en Plutarchus (*d*) zegt dat Thales de eerste was, welke leerde dat de ziel een *eeuwig bewegend* of *van zelfs bewegend* wezen is.

Maar Cicero (*e*) getuigt, dat, zo verre de oude ge-

(*a*) In Φερεκύδης.
(*b*) Clement Alexandr. Strom. V., 676. Aristot. Metaph. XII, 4.
(*c*) Lib. I, Segm. 24.
(*d*) Placit. Philof. IV, 2.
(*e*) Disput. Tuscul. Lib. I, cap. 16.

gedenkschriften konden reiken, Pherecydes voor alle anderen gesteld had, dat de menschelyke ziel *altoosdurende* was, hoewel het, volgens de aanmerking, welke hy er op volgen laat, te denken zy, dat anderen voor dien Wysgeer het zelfde reeds gesteld hebben. Voorts verklaart HESYCHIUS MILESIUS (*a*), dat Pherecydes de eerste was, welke de *zielsverhuizing* dreef. En eindelyk verschilt MAXIMUS TYRIUS (*b*) weer van alle deze Schryveren, zeggende dat Pythagoras de eerste leeraar der onsterfelykheid was.

Dan, deze getuigenissen, hoe zeer zy onder elkanderen verschillen omtrent den eersten invoerder van de leer der onsterfelykheid, en der zielsverhuizing, komen echter hier in overeen, dat dezelve onder de *Grieken* moet worden gezocht. Maar HERODOTUS (*c*) is het weer met hun allen oneens, daar hy denkt dat de oudste sporen van die wysgeerte niet in Griekenland, maar in Egypte te vinden zyn. En eindelyk zyn het, volgens PAUSANIAS (*d*), noch de Grieken, noch de Egyptenaren, maar de Chaldeen en Indianen, welke voor alle andere volkeren de ziel voor *onsterfelyk* hebben gehouden.

Wat uit dezelve kan worden besloten.

Wanneer men nu alle deze plaatsen by een voegt, blykt er uit:

I. Dat men het gansch niet eens was, waar de eerste oorsprong van de leer der *onsterfelykheid* en *zielsverhuizing* moeste worden gezocht.

II.

(*a*) Apud SUIDAM l. cit. (*b*) Dissert. XXVIII.
(*c*) Lib. II, cap. 123. (*d*) In Messeniac. p. 277.

II. Dat men het ſtelſel van *onſterfelykheid* en *zielsverhuizing*, zo als het by de Grieken, Egyptenaren, Chaldeen, en Indianen was ingevoert, voor een en het zelfde heeft gehouden.

III. En vooral dat die Schryveren van *altoos voortduren* der ziel, *onſterfelykheid* en *zielsverhuizing* ſpreken, als van denkbeelden welke of geheel niet verſchillen, of ten minſten zeer naauw aan elkanderen verknocht zyn.

Wy zullen ons nu niet inlaten in de oploſſing der eerſte zwarigheid, of in die allermoeielykſte naſpeuring, waar de eerſte oorſprong van het leerſtelſel der zielsverhuizing moet worden gezocht. Bekent is het, dat het zelve door het gehele Oosten en Egypte was aangenomen, en dat wel zedert onheuchelyke tyden. Waarom dan ook de eerſte uitvinders voor altoos door de dikſte duiſterniſſen der Oudheid blyven bedekt. Maar de rede, waarom de Grieken de eerſte bronnen dezer leer in hun eigen land dachten aan te treffen, moet gezocht worden in die uitnemende volksverwaantheid, welke zelfs de beste Schryvers beſmet heeft, en welke hen dede loochenen van anderen iets te hebben geleert. Dit ging zelfs zo verre, dat zy niet wilden geloven, dat de Wysgeerte der *Barbaren* ouder was dan de hunne (*a*).

Hoe men de gevoelens van Thales en Pherecydes om-

Dog wat zal men nu eindelyk uit de bygebragte getuigeniſſen, omtrent de gevoelens van Thales en Pherecydes opmaken? Zeker is het, dat men dezelve niet dus kan verſtaan, (hoe zeer deze ook de aange-

no-

(*a*) DIOGEN. LAERT. Prooem. § 3.

nomene verklaring is) dat deze Wysgeren de eerste waren, welke een leven na dit leven, of eenen toekomenden staat stelden; want dit was reeds van de oudste tyden in Griekenland zo wel als in alle andere gewesten der waereld, volgens het geen wy te voren betoogden, de algemene, of de doorgaande volksleer. *trent de ziel zal verklaren.*

De ware verklaring is dan deze: *Thales en Pherecydes waren de eersten, welke de eigentlyke eeuwigheid der ziel, en de daar mede verbondene zielsverhuizing, onder de Grieken leerden, en door wysgerige redenkavelingen zochten te bewyzen.*

Maar welke was nu die eeuwigheid der ziel volgens hunne denkbeelden? Ik antwoorde; zy hielden het daar voor, dat de ziel een afgescheurt of afgezondert deel der Godheid zelve was, en zyn de eerste onder de Grieken geweest, welke de leer van het eene wezen, waartoe de menschelyke ziel ook behoorde, hebben voorgestaan (*a*). *Zy hielden de ziel voor een afgescheurt deel van God.*

Deze godloze stelling heeft zo veel opgang gemaakt, dat *onsterfelykheid*, in een wysgerigen zin genomen, dezelve in volgende tyden zeer dikwyls insloot. En niets anders wil CICERO zeggen, wanneer hy getuigt, dat Pherecydes de eerste was, welke leerde, dat de ziel *eeuwigdurend* is; en dien zelfden zin moet men ook aan de woorden van Plutarchus geven, wanneer

(*a*) God of Jupiter was volgens Pherecydes de *Aether purus*. BRUCKER I, 985. waaruit dan volgt, dat de ziel een gedeelte van dezen aether was, gelyk Pythagoras, welke voor zyn leerling gehouden word, ook stelde, zo als wy ter zyner plaatse zien zullen. En dit denkbeeld kwam met de oude volksbegrippen, van welke wy te voren spraken, volstrekt overeen.

neer Thales voorkoomt als de eerste die de ziel een *altoos* of *van zelfs bewegend* wezen noemde (*a*). Ik wil deze verklaring voor de myne niet opgeven, wyl ze reeds door BUDDEUS (*b*) en anderen voorgestelt, en door WARBURTON met zeer groten toestel van geleerdheid is aangedrongen (*c*), dog echter zal ik dezelve staven met eenig nieuw bewys, getrokken uit de eigentlyke betekenissen der woorden, door de Ouden hier gebruikt (*d*).

Of die stelling door hen zelven is uitgedacht.

Of nu dit stelsel, waarvan wy spreken, door de Grieken zelfs is uitgedacht, of wel van anderen, en in 't byzonder van de Egyptenaren overgenomen zy, valt gansch niet gemakkelyk te bepalen. WARBURTON denkt het eerste gevoelen te kunnen bewyzen, en geeft zig zeer vele moeite om de Egyptenaren van deze slechte begrippen vry te pleiten (*e*). Maar IAMBLICHUS (*f*) getuigt met ronde woorden, dat ook dat

(*a*) Zie de boven aangehaalde plaatsen.
(*b*) Thes. de Atheismo & superstit. p. 150. Ed. Lulofs.
(*c*) Godd. zend. van Moses II, 314 en volg.
(*d*) Cicero zegt ter aangehaalde plaats, dat Pherecydes de eerste was die stelde, dat 's menschen ziel *altoosdurend* (Sempiternus) was. Warburton haalt eene plaats van Donatus aan, uit welke blykt, dat het woord *Sempiternus* eigentlyk van de Goden word gebruikt, waaruit dan volgt, dat Pherecydes de ziel volgens Cicero voor Goddelyk verklaarde. LACTANTIUS drukt dit byna op dezelve wyze uit, daar hy zegt, dat Pherecydes redekavelde de *aeternitate animorum*. LACT. D. Instit. *aeternus* en *sempiternus* komen van *aevum*, een woord, dat volgens CENSORINUS, een zeer goed kenner van godgeleerde spreekwyzen, betekende, het geen zonder oorsprong en zonder einde was, het geen altoos bestaan zoude, gelyk het altoos bestaan hadde. CENSORIN. de die natal. c. 16. SERVIUS, mede een zeer goed letterkundige, ad *Aen.* VI. *Aevum* (zegt hy) *proprie aeternitatis est, quod non nisi in Deos venit.* Het *αὐτοκινηδον* (van zelfs bewegende) van Thales moet verklaart worden uit de plaats van CICERO Tusc. Disp. I, 23. *Quod semper movetur aeternum est.*
(*e*) Ter aangehaalde plaats.
(*f*) De Mysteriis Sect. VIII. c. 8.

dat volk de ziel voor een afgescheurt deeltje der Godheid hielde, en het zelve geven Porphyrius en andere mede niet onduidelyk te verstaan (*a*). Men moet echter bekennen, dat de begrippen der oude Egyptenaren omtrent dit stuk zo duister, ja zelfs tegenstrydig zyn, dat ik liefst met MOSHEIM zoude geloven, dat niet alle Wysgeren en Godgeleerden onder dat volk een en het zelfde stelsel gevolgt hebben (*b*).

Dan van de Egyptenaren ontleent.

Daar het nu genoegzaam bewezen is, dat Pherecydes en Thales de zielsverhuizing stelden, en de ziel zelfs hielden voor een afgescheurt deel der Godheid, zoude men hieruit eenigsints by gevolgtrekking kunnen opmaken, welke hunne denkbeelden waren, omtrent derzelver staat na dit leven. Want stellige plaatsen, welke hunne gedachten onmiddelyk verklaren, ontbreken ons. Maar een gedeelte der Godheid zelfs scheen zekerlyk niet vatbaar voor beloningen of straffen te moeten worden gehouden, althans, wanneer men die woorden in eenen volstrekten zin neemt. Misschien hebben zy gesteld, dat der ziel smetten en vlakken door mededeling van een onrein lichaam bybleven, en dat deze, naar mate zy groter of minder waren, de verhuizing en omwentelingen moeilyker of gemakkelyker, langer of korter konden maken, voor en aleer dezelve tot het wezen, waarvan ze genomen waren, wederkeerden. Het is ook mogelyk, dat zy den

De gedachten van Thales en Pherecydes over den toekomenden staat zyn duister.

(*a*) JABLONSKI Panth. Aegypt. I, cap. 2. § 12.
(*b*) MOSH. ad Cudworth I, 366. Zie ook BRUCKER Hist. Crit. Phil. Tom I, 293, 287, 297.

den mensch twe zielen toefchreven, van welke de eene zinnelyk, en de andere redelyk was, volgens de denkbeelden, by Homerus reeds te vinden, en hier boven aangehaalt (*a*). Maar van dit alles, zeg ik nog eens, kunnen wy, by gebrek van genoegzame berichten, niets ftelligs verzekeren.

Pythagoras.

Nu zoude ik, wilde ik volgens de gewone order der Griekfche fcholen, hier boven gemeld, voortgaan, tot de Socratifche wysbegeerte moeten koomen. Maar wyl de zo evengenoemde Pherecydes, volgens het algemeen gevoelen, de onderwyzer van Pythagoras geweest is, en deze ook, zo als ftraks blyken zal, gelykfoortige begrippen heeft voortgeplant, heb ik het meer gefchikt geoordeelt hem hier aanftonds te laten volgen.

Groote zwarigheden, welke de ontwikkeling van zyne leer verzellen.

Maar het geen ik te voren aanmerkte, omtrent de dikke duisternisfen, waarmede de leerftelfels der oude Wysgeren over 't algemeen omringt zyn, is op niemand meer toepasfelyk dan op Pythagoras. Alles wat dien ongemenen man betreft, is aan twyfelingen onderhevig, en men heeft niet alleen over zyne ftellingen getwist, maar ook over zyn vaderland, levensloop, reizen, den tyd in welken hy bloeide; eindelyk, niets word van hem algemeen gelooft, dan dat hy eens geleeft heeft. Men kan zonder te veel te zeggen verzekeren, dat zyn echte ftelfel met hem zelfs is verloren. Ja Lyfis, een zyner leerlingen, verklaart,

(*a*) Van deze *vlakken der ziel* zal naderhand by de Wysgeerte van Plato worden gehandelt.

klaart, dat er toen reeds waren, welke, zig valschelyk voor Pythagoristen uitgevende, hem stellingen opdrongen, die hy niet gehad hadde, en betuigt er by, dat wat hem zelfs betreft, hy geensints gezint is om aan iemand de ware beginselen zyns meesters te openbaren (a). Het zelfde bericht ons ook PORPHYRIUS, in het leven van Pythagoras, er by voegende, dat niet alleen deze Lysis, maar ook alle andere zyner leerlingen allerzorgvuldigst acht gaven, dat er niets van onder 't gemeen wierde verspreid. En hierom was het, dat de oude Pythagorische school niets in geschrifte uitgaf, maar alles by mondelinge overleveringen wierde voortgeplant; welke overleveringen zekerlyk volgens den algemenen regel minder geloof verdienden, naar mate zy verder van de eerste bron afwaren. Hier van daan dan ook dat wonderbare en raadzelachtige, het welke de Pythagorische wysgeerte zo zeer kenmerkt, en dat bykans altoos zaken, op overleveringen rustende, verzelt. Vooral moet men deze aanmerking toepassen op 's mans geheime onderwyzingen, welke slechts by zeer weinigen berusteden, en dus te gemakkelyker konden worden vervalscht. Want wy zullen zo aanstonds zien, dat Pythagoras, zo wel als de meeste andere Priesteren en Wysgeren der oudheid, zyne ware gevoelens enkel aan zeer gevorderde en beproefde leerlingen ontdekte.

Rede hier van.

Niemand zal dan na dit betoog vorderen, dat wy hier het echte stelsel van Pythagoras zelfs voordragen.

De gedachten van Pythago-

(a) Epist. Lysid. In Opusc. Myth. Galaei 736.

ren zelfs zyn onverklaarbaar.

gen. Men zal zig moeten vergenoegen met eene korte verhandeling over de leer van die Wysgeren, welke zig Pythagoristen noemden, en deze zelfs zal hier en daar, by mangel van genoegzame getuigenissen, gebrekkig moeten blyven.

Maar voor en aleer wy tot de denkbeelden dezer school, over den staat der menschen na dit leven, overgaan, zullen de begrippen, welke dezelve van God en de ziel voedde, vooraf dienen te worden ontvouwt.

Het opperste wezen der Pythagoristen.

Het opperste Wezen was de *aether*, dat is eene zeer verfynde lucht, of zuiver licht, van eene vurige zelfstandigheid, hoewel van het aardsche vuur geheel onderscheiden (*a*). Van dezen aether hebben wy te voren reeds iets gezegt, en aangemerkt, dat Homerus denzelven gekent, en in zyne gedichten heeft ingevoert. Men hielde dit wezen eigentlyk voor stoffelyk, hoewel de stoffe zelfs, volgens de begrippen, te voren aangehaalt, in de wysgerige taal der Ouden *onlichamelyk* genoemt word, en het was, volgens het uitdrukkelyke getuigenis van CICERO (*b*), door de gehele natuur verspreid, en bezielde dus het geheelal (*c*).

Wie ziet niet hoe na dit aan de zogenaamde Spinosistery grenst, en hoe gemakkelyk dus de overgang is van dit stelsel tot eene volslage godlochening! En alhoewel er geen latere Schryveren ontbreken, welke

Py-

(*a*) BRUCKER Hist. Crit. Phil. Tom. I, 1076.
(*b*) De Natura Deorum I, 9.
(*c*) Dus in dit opzicht onderscheiden van den *aether* der oudste Dichteren, welke denzelven alleen in het hoogste gedeelte des hemels plaatsten.

Pythagoras veel gezonder denkbeelden willen hebben toegeschreven, spillen deze echter hierin hunne moeite te vergeefs (*a*).

Meervoudigheid der menschelyke ziel. Voorts was de ziel, volgens de Pythagorische begrippen, overeenkomstig met de aloude leer, van welke wy te voren spraken, redelyk of onredelyk. Het redelyke deel wierde, in navolging van de reeds voor lang ingevoerde taal, Φρην genaamt, en het andere, dat is de zitplaats der zinnelyke gewaarwordingen θυμος. Ja Laertius en Plutarchus (*b*) verhalen ons, dat Pythagoras er nog eene derde zelfstandigheid by voegde, welke in zyne taal νους genaamt wierde, en welke men ook voor minder edel hielde.

Van waar de redelyke ziel kwam. De redelyke ziel kwam uit den hemel, of uit de hoogste plaatsen der waereld, om lichamen te bewonen, gelyk Plotinus in een boek, over deze stoffe geschreven, heeft zoeken te betogen (*c*). Maar of ze nu verder voor het zelfde wezen met God, of (het geen op het zelfde uitkoomt) voor een afgescheurt gedeelte der Goddelyke zelfstandigheid, volgens de Pythagoreers, gehouden moet worden, dan niet, valt, volgens veler gevoelens, niet zeer gemakkelyk te beantwoorden. Daar evenwel dit onderscheid in de bepaling van den toekomenden staat der menschen van het uiterste aanbelang is, dient er hier iets van te worden gezegt.

Py-

(*a*) Mosh. ad Cudw. p. 28. Brucker Tom. I, 1089.
(*b*) De Placit Phil. IV, 2. (*c*) Kusterus ad Iambl. vit. Pythag. p. 178.

Of Pythagoras onderscheid maakte tusschen God en de ziel.

Pythagoras zelfs betuigde, volgens PLUTARCHUS (*a*), dat hy het zelfde onderscheid maakte tusschen God en de ziel, als tusschen het werk of het gewrocht, en den werkmeester. En hierom hebben vele onder de latere Schryveren, CUDWORTH, BUDDEUS, en andere zyne gedachten in een gunstiger licht zoeken te stellen. Dog de plaatsen, welke hier toe gebracht worden, behelzen enkel schoonschynende spreekwyzen, en spitsvinnige onderscheidingen; by voorbeeld, dat God niet de ziel is, gelyk men de lichtstralen geen zon kan noemen, en diergelyke; en dus heeft CICERO zeer wel aangemerkt, dat Pythagoras met zyne leer van het eene wezen *God van een rukte en verscheurde* (*b*). Eindelyk betuigt ons ook IAMBLICHUS zelfs met ronde woorden, dat de gezuiverde ziel ten laatsten God zelfs moeste worden, dat is, zy moeste wederkeren tot dat wezen, waarvan ze genomen of afgezondert was (*c*).

Deze was dan de redelyke ziel volgens de denkbeelden der Pythagoreers. Wy willen nu niet herhalen, dat het er verre van daan schynt, dat dezelve het eerst door Pherecydes of Pythagoras zoude zyn voorgestelt, gelyk Warburton heeft zoeken te betogen.

De onredelyke ziel van Pythagoras,

Maar om nu den staat der menschen na dit leven wel te bepalen, moet men ook weten, welke de onredelyke of zinnelyke ziel dezer Wysgeren was. Deze

(*a*) De Placit Phil. IV, 7.

(*b*) Discerpebat et dilacerabat Deum. CICERO de nat. Deor. I, 9. Zie ook LAERT. VIII, 28. (*c*) In Aur. Carm. in f.

ze dan bestonde uit de hooftstoffen der waereld (*a*), zo dat men dus de gehele mensch voor een kort zamenstelsel hielde van alles, wat in de natuur wierde gevonden. *en der Pythagoristen.*

De redelyke ziel moeste onsterfelyk zyn, en wel om deze rede, wyl het Goddelyke wezen, waaruit zy haren oorsprong hadde, onsterfelyk was (*b*). Maar de overige delen, den mensch uitmakende, waren sloping en verderf onderhevig (*c*).

Dit kortelyk vooraf gezegt zynde, zal men nu de vraag, welke denkbeelden de Pythagorische leer aan den staat der menschen na dit leven hechtte, gemakkelyker kunnen behandelen. Het blykt, gelyk ik zo aanstonds zeide, dat de redelyke ziel geacht wierde ten laasten weder te keren tot het wezen, waaruit zy genomen was, dat is tot God zelf. Dit was zekerlyk een zeer natuurlyk besluit uit de voorafgaande stelling. Dog van de redenen, waarmede deze leer bekleed wierde, zouden wy misschien meer kunnen zeggen, indien het boek van Porphyrius, over de hereniging der zielen geschreven, tot ons was gekomen (*d*).

Voor en aleer echter de redelyke ziel tot dat geluk konde geraken, moeste zy vele lastige dolingen en ommevoeringen ondergaan. Wie weet niet dat Pythagoras de zielsverhuizing stelde? Dog aan den anderen kant is er ook veel over de rechte bepaling van dat leerstuk getwist; in welken twist ik my nu niet zal in- *Pythagorische zielsverhuizing.*

(*a*) PLUTARCH. Plac. Phil. IV. 4. (*b*) DIOGEN. LAERT. VIII, 28.
(*c*) BRUCKER I, 1091. (*d*) KUSTER ad Iamblich. l. cit.

inlaten. Volgens het gevoelen van BRUCKER (*a*) koomt dit ſtelſel hier op neer: Er is maar een zeker gedeelte zielen (dat is redelyke zielen) van den geest der Waereld afgezondert. Deze zyn beſtemt, om op zekere tyden lichamen te gaan bewonen, en na de ſloping dezer lichamen (welke men voor gevangenisſen of kluisters van het Goddelyke deel hielde) keren zy door hare natuurlyke eigenſchap weder naar boven, dat is na de hoogſte lucht; of indien ſmetten en wonden, medegedeelt door de onzuiverheid des lichaams, het welke zy hadde moeten bewonen, dien hogen vlucht beletteden, daalt ze tot donkere en akelige plaatſen neder, om aldaar de zuivering te ondergaan. Dog in beide gevallen moet ze, den noodlottigen tydkring omgelopen zynde, al wederom nieuwe lichamen betrekken. Deze latere woonplaatſen zyn meer of min edel, naar mate de ziel van te voren gekregene ſmetten gereinigt is. En deze ommewentelingen, of op een volgende lichaamsverwisſelingen, duren zo lang, tot dat eindelyk het edele deel, of die afgezonderde Goddelyke zelfſtandigheid, tot het wezen, waaruit zy genomen is, wederkeert, om er voor altoos te blyven.

Volgens dit plan hebben de meeste Schryveren de Pythagoriſche zielsverhuizing te gelyk als natuurlyk en als zedelyk beſchouwt; *natuurlyk* namentlyk, in zo verre de zuivering, van welke hy ſprak, een noodzakelyk gevolg was der ſmetten en vlakken; maar *zede-*

(*a*) Tom. I. p. 1094.

delyk, wyl ondeugden, dat is zedelyke onreinheden die smetten veroorzaakten.

Maar deze verklaring der zielsverhuizing heeft ook zyne zwarigheden, wyl ze in alle delen geensints op oude en echte bronnen kan worden gevestigt. En hierom denkt WARBURTON (*a*), dat die leer, volgens welke de zielsverhuizing tot *zuivering* geacht wierde te verstrekken, niet van Pythagoras, maar van Plato is. Hoewel nu ook dit gevoelen, wegens het gebrek aan oude echte Pythagoristen, niet kan worden bewezen, moet men nogthans toestaan, dat de latere Wysgeren, welke zig Pythagoristen noemden, de denkbeelden van anderen, en vooral die van Plato, met de oude stellingen hebben vereenigt, waaruit dan een mengzel geboren is, het welk door geene menschelyke wetenschap hedendaags uit elkanderen kan worden gezet. Waarom dan alle arbeid te vergeefs zyn zal, welke besteed word in het zoeken van de ware begrippen van Pythagoras zelfs. En om deze rede durf ik ook geensints, met den zo evengenoemden geleerden Bisschop, het onderscheid tusschen de geheime en openbare leer van Pythagoras stellig verklaren, (ofschoon de zaak zelfs, dat hy namentlyk dusdanige twederleie leer gehad heeft, klaar genoeg is,) en met hem verzekeren, dat de Wysgeer, de voetstappen zyns meesters Pherecydes drukkende, de zedelyke zielsverhuizing, of de zulke, welke betrekking hadde op beloningen en straffen, opentlyk leerde, daar hy

Gedachte van Warburton over dezelve.

(*a*) WARBURTON II, 220.

hy echter de natuurlyke of noodzakelyke voor zig zelven geloofde (*a*). De plaatsen, bygebracht om dit onderscheid te vestigen, zyn onvoldoende, en ook die van TIMAEUS (*b*), welke, volgens Warburton, de zaak geheel moet afdoen, daar hy, volgens zyne gedachten, alle zedelyke schikking buiten het stelsel der zielsverhuizing sluit, kan ook dus worden uitgelegt, dat dezelve meer ziet op de verciersels, met welke de Dichters de Wysgerige stellingen bekleedden, (want Timaeus spreekt van een oud Dichter, welke de bozen met vreemde pynigingen en verschrikkingen na dit leven dreigde,) dan wel op de leer van toekomende beloningen of straffen zelfs. En dus is het my nog niet gebleken, dat Pythagoras zelfs geen het minste onderscheid stelde tusschen den staat der menschen na den dood, van welk onderscheid zyne latere volgeren zo veel spreken. Intusschen wil ik met dit alles gaarne toestemmen, dat uit de stelling, welke de redelyke ziel der menschen voor een afgezondert deel der Godheid hielde, noodzakelyk eene onvatbaarheid volgen moeste voor eigenlyk gezegde beloningen of straffen, ja zelfs, dat deze gevolgtrekking zo klaar is, dat ze niet verder behoeft te worden betoogt.

Zyn gevoelen is niet klaar bewezen.

Maar konde nu een mensch, welke den hoogsten trap van wysgerige deugd bereikt hadde, het zo verre brengen, dat hy die verhuizingen, van welke wy gespro-

(*a*) Dezelfde II, 206.
(*b*) TIMAEUS LOCR. de rerum natura, sub fin. Men vind dit stukje achter den Timaeus van Plato, en ook in de Opuscula Galaei.

ſproken hebben, ontgaande, aanſtonds na den dood tot zyn beginſel, God namentlyk, wederkeerde? CUDWORTH denkt ja, maar MOSHEIM houd het daar voor, dat Pythagoras zelfs deze ommedolingen noodzakelyk en onvermydelyk achtte. Dog het is zeker, dat zyne navolgeren hieromtrent anders dachten, gelyk blykt uit eene plaats van de zogenaamde Gulde Spreuken (*a*), alwaar gezegt word, dat de geoefende Wysgeer, na aflegging des lichaams, ten hemel zal varen, en *een God* worden.

Of de deugd toegang had tot het hoogſte geluk.

Dit zy genoeg van de beſtemming, welke, volgens de Pythagoriſche leer het redelyke gedeelte der menſchen was beſchoren. Er blyven zekerlyk nog zwarigheden over, dog dezelve zyn, ten minſten voor my, onoplosbaar. Ik wil dit liever erkennen, dan uit kwalyk zaamgevoegde plaatſen een ſtelſel opmaken, het welk de proef van onderzoek niet kan doorſtaan. Laat ik er echter dit nog byvoegen, dat de vlakken of ſmetten der ziele, van welke de Pythagoristen zeer veel ſpreken (*b*), geenſints, alleen door deugd of zuiverheid van zeden, konden worden uitgewischt. Ten minſten, dit ſchynt beſloten te moeten worden uit alle die onthoudingen en reinigingen, welke men den beoefenaren voorſchreef, om tot het toppunt van wysgerige volmaaktheid te geraken (*c*) Niets is bekender dan

(*a*) Aur. Carm. Pyth. in fine.

(*b*) Ik zal nu niet onderzoeken of die leer van de ſmetten der ziel van Plato en niet van Pythagoras zy, gelyk Warburton denkt. Genoeg is het dat latere Pythagoristen er van ſpreken.

(*c*) V. HIEROCL. Comm. in Aur. Carm. 216. *Ille qui ſolam mentem purgare nititur, nulla corporis ratione habita, toti homini non proſpicit.*

dan die Pythagorische onthoudingen, dog derzelver oorzaken in 't byzonder na te gaan, zoude verre buiten de palen dezer verhandeling moeten lopen.

Nu nog een woord van de onredelyke ziel der menschen, of die, welke voor de zitplaatsen der zinnen en driften wierden gehouden, en welke de Pythagoreers νους en θυμος noemden. Deze dan waren volgens het bericht van DIOG. LAERT. (a) sterfelyk, dog of dezelve nog eenigen tyd na den dood overbleeven, word ons niet verhaalt.

Van de opvolgers van Pythagoras in de Italiaansche school kan zeer weinig worden gezegt.

De leer van Pythagoras dus afgehandelt zynde, in zo verre de onoplosbare zwarigheden, waarmede dezelve omringt is, het toelieten, zoude ik verder moeten overgaan tot zyne opvolgers, of de Wysgeren der Italiaansche school. Dog ik heb te voren reeds aangemerkt, dat men by dezen zeer weinig vind, het welk tot de bestemming der menschen na dit leven betrekkelyk is. Er zal dan enkel iets gezegd worden van twe of drie mannen, welke gewoonlyk onder de naaste opvolgers van Pythagoras worden geteld.

Zaleucus en Charondas.

Het bykans algemeen gevoelen van ouder en latere Schryveren brengt hier toe Charondas, den wetgever der Thuriers, en Zaleucus, dien der Locrensen. Ik weet wel, dat deze overlevering heden ten dage zeer betwist word; dan, daar het ons hier meer op de leer en zaken zelfs, dan op derzelver uitvinders en dryvers aankoomt, zal dit geschil onaangeroert kunnen worden voorby gegaan. Nog minder wil ik onder-

(a) DIOG. LAERT. VIII, Segm. 30.

derzoeken of die inleidingen en wetten, welke DIODORUS SICULUS en STOBAEUS ons bewaart hebben, en voor echt worden opgegeven, tot latere tyden moeten worden gebracht, en van anderen verciert zyn, gelyk BENTLEI ons zeer breedvoerig heeft zoeken te betogen (a). Want nog eens, de zaak uit ons oogpunt beschouwt zynde, is het genoeg, dat deze stukken ten minsten ouder zyn dan de Christelyke openbaring, en wysgerige gedachten, rakende den staat der menschen na dit leven, bevatten.

Voorrede der wetten van Zaleucus. Vooral verdient de inleiding der wetten van Zaleucus (of die, welke door DIODORUS SICULUS (b) aan Zaleucus word toegeschreven,) onder de schoonste stukken, door de oudheid ons nagelaten, te worden geplaatst. Hy eischt in dezelve van zyne burgeren, dat zy voor alles van het aanwezen der Godheid, en de zedelyke besturing der waereld zig overtuigt houden, en daarom deugd en rechtvaardigheid betrachten, daar de Godheid niet met offerhanden en plechtigheden, maar enkel door een zuiver hart en reine zeden kan worden gedient. Deze leer is zekerlyk van zulk eene eenvoudige grootsheid, dat de verlichtste Kristen niet verstandiger zoude kunnen spreken. Daarby hecht Zaleucus beloningen en straffen, aan deugden en ondeugden, in dit leven gepleegt, gelyk ons door WARBURTON (c) word betoogt. Die zelfde Schryver echter brengt dit stuk tot de gewone voor- *Gevoelen van Warburton over dezelve.*

(a) Dissert. de Phalaride 185 Ed. Lennep. Maar de bewyzen van BENTLEI heeft WARBURTON zoeken te wederleggen. Godd. z. van M. I, 167.
(b) Lib. XII, cap. 20. (c) Eerste D. bl. 192.

voorredenen, welke de oude Wysgeren voor hunne wetten voegden, om, door de leer van voorzienigheid en toekomende beloningen of ſtraffen, welke er in wierde voorgedragen, de burgeren tot een braaf gedrag, ten besten der maatſchappy, op te leiden; of ſchoon zy voor 't overige niets geloofden van die lesſen, welke aan anderen wierden gegeven. Maar of de opſteller van dit overſchone overblyfſel der oudheid, hy zy dan wie hy zy, zulk een dubbelhartig mensch was dan niet, dit zal noch Warburton noch iemand anders ons kunnen betogen. Ook behoeven diergelyke naſpeuringen hier niet te worden in 't werk geſtelt, en het is genoeg voor ons onderwerp, dat wy hier een oud Wysgeer kunnen bybrengen, welke den toekomenden ſtaat der menſchen enkel afmat na hun gedrag in dit leven, en daarby de beſtiering der waereld toeſchreef aan eene wakende voorzienigheid, welke de daden der menſchen zag en vergold. Men zal zekerlyk erkennen, dat dit ſtuk verre boven de dromen en losſe of ook ondeugende ſtellingen der oude Griekſche ſcholen verheven is; ja ik zoude zelfs in verzoeking kunnen komen om te geloven, dat de opſteller zyne verhevene beginzelen uit de Christelyke openbaring geput hadde, waren zy niet onbetwistbaar zeker van een hoger ouderdom.

Timaeus de Locrier. TIMAEUS de Locrier word ook algemeen voor een oud Pythagoreer gehouden, ſchoon men over den juisten tyd, waarin hy bloeide, het niet eens is. Wy hebben van hem een klein ſtukje *over de ziel der waereld*

reld, het welk achter den Timaeus van Plato, en ook afzonderlyk is uitgegeven (*a*).

Zommige vellen een zeer gunstig oordeel over de denkwyze van dien Wysgeer, en houden het daar voor, dat hy de zedelyke besturing der waereld, en den staat van beloningen en straffen na dit leven geloofde, en zig hieromtrent op het einde van zyn geschrift zeer klaar uitlaat (*b*). Dan, wy hebben reeds te voren gezien, dat WARBURTON die zelfde plaats gebruikt om te betogen, dat deze Timaeus alle zedelyke uitzichten buiten zyn stelsel der zielsverhuizing sloot, en geloofde, dat de leer van beloningen en straffen enkel dienstig was om 't gemeen in teugel te houden, en het welzyn der maatschappy te bevorderen. Nogmaals heb ik de betwiste woorden by herhaalde reizen gelezen, zonder iets zekers nopens het ware gevoelen van dien Wysgeer te durven besluiten, of hy namentlyk alle beloningen en straffen zonder onderscheid verwerpt, dan alleen de zulke voor valsch houd, welke de door hem aangehaalde Dichter den gemenen man had voorgedragen. Dus ben ik genoodzaakt de zaak onbeslist te laten, wyl voor 't overige in dit boekje, veelal voor ons onverstaanbare taal behelzende, niets word gevonden, waaruit men, omtrent ons onderwerp, iets met meerdere zekerheid zoude kunnen besluiten.

Of zyn stelsel van zielsverhuizing enkel natuurlyk is.

Voorts heb ik verder niets merkwaardigs voor te dragen omtrent de gedachten der oude Pythagoreers.

Nog

(*a*) Opuscula Mythol. Galaei 566. (*b*) CUDWORTH I, 475.

Nog iets zoude men kunnen zeggen van Empedocles den Agrigentiner. Maar zyne begrippen, nopens de ziel en derzelver verhuizingen en omdwalingen, komen na genoeg overeen met dat stelsel van 't welk te voren in 't brede gehandelt is, en behelzen dus geene byzondere gevoelens, betreffende den staat der menschen na dit leven.

Ook kunnen wy alle de volgende hoofdstecten der Italiaansche scholen, om die redenen, hier boven gemelt, gerust daar laten.

Van de Ionische school. Wy keren dan weder tot de eerste, of tot de Ionische school, welke wy na de verhandeling der gevoelens van Thales, die er de stichter van was, hadden verlaten. Van zyne eerste opvolgers in die school weten wy wederom niets, het welke tot ons hoofd-onderwerp zoude kunnen worden betrokken; althans het weinige, dat wy hieromtrent vinden, is niet van dien aart of byzonderheid, dat het verdienen zoude hier te worden bygebracht.

Socrates. Ik kan dan overgaan tot dien man, welke niet alleen door de godspraak van Apollo, maar ook door de bykans vereenigde stemmen van vroegere en latere Wysgeren, voor de verlichtste en deugdzaamste aller Grieken verklaart is. Hy was de eigentlyke stichter der zedelyke Wysgeerte, en hielde alle wetenschap, welke niet tot deugd en waar geluk leidde, voor loutere ydelheid. En hoewel hy zig door deze leer den allerbittersten haat der Sofisten zyner tyden op den hals haalde, daar hy hunne buitensporige begrippen overal aantastte, waar hy dezelve strydig vond met ware deugdsbetrach-

ting

ting en het heil des menschdoms, stonde hy echter in zyne beginselen pal, verachtende het geschreeuw des bygeloofs en der waanwysheid, tot dat hy eindelyk door een geweldigen dood deze grootmoedigheid moeste bezuren. De voorname oorzaak van dezen haat was zyn minder gunstig oordeel over boven-natuurkundige, en vooral natuurkundige wetenschappen; op welke hy wilde dat de menschen zig alleen zouden toeleggen, in zo verre zy tot het gebruik des gemenen levens van dienst konden zyn (*a*). En deze stelling verdient, ten opzichte der tyden, in welke die Wysgeer leefde, onze hoogste goedkeuring, daar wy reeds te voren zagen, hoe halfgeleerde Natuurkenners, en Bovennatuurkundigen, hoedanige voor hem, en ook na zyne tyden leefden, hunne wetenschap gebruikten om de gronden van zedelykheid en deugd te ondermynen, en zig zelven in doolhoven te verwarren, welker uiteinde zy niet konden vinden. En om die rede dan heeft Socrates, volgens het getuigenis van CICERO (*b*), de wysgeerte van den hemel afgetrokken, dezelve in de steden en huizen geplaatst, en ter onderzoek

Zyne gedachten over de ware wysgeerte.

Sofisten.

(*a*) XENOPHON Memorab. IV, p. 814. Ed. Leunclavii.

(*b*) Tuscul. Disp. V, 4. Er word zeer getwist welke de ware zin dezer woorden van Cicero zy. Dog hy verklaart zig zelf zeer duidelyk op eene andere plaats: *Socrates primus a rebus occultis, et ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerant, avocavit philosophiam, et ad vitam communem adduxit, ut de virtute et vitiis omninoque de bonis rebus et malis quaereret, caelestia autem vel procul a nostra cogitatione abesse censeret, vel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum.* — De oudste Wysgeren hadden alleen op zig zelfs staande spreuken, tot de zedekunde betrekkelyk, nagelaten, hoedanige men aan de zogenoemde zeven Wyzen van Griekenland toeschryft, dog Socrates was de eerste onder de Grieken, die de zedekunde op vaste beginselen bouwde.

zoek van goed en kwaad, ter reiniging der zeden, en tot het algemene heil des menschdoms bepaalt.

Socrates konde redelyker uitzichten in den staat hier namaals verkrygen dan andere Wysgeren.

Door dusdanig eene beoefening van zedekunde, gegrond op de onderlinge betrekking tusschen God en het geschapene, en met achterlating van alle verstand verbysterende spitsvinnigheden, konde hy zekerlyk tot een beter en redelyker inzien in de ware bestemming des menschelyken geslachts geraken, dan iemand voor hem gehad hadde, ja dan eenig Griek of Romein voor de tyden onzer Goddelyke openbaring heeft mogen genieten.

Zuiverheid zyner oogmerken.

De zuiverheid zyner oogmerken, en de innerlyke overreding van die lessen, welke hy anderen gaf, is zo ongetwyfelt, dat zelfs Bisschop WARBURTON, die de leer van alle andere Wysgeren, wanneer zy van een toekomenden staat van beloningen en straffen spreken, voor geveinst verklaart, het daar voor houd, dat Socrates waarlyk de taal van zyn hart sprak (*a*).

Zyne twyfelende voorstellen moeten uit de tyden in welke hy leefde worden verklaart.

Maar voor en aleer ik zyne denkbeelden, nopens de bestemming der menschen na dit leven, ga ontvouwen, moet ik kortelyk een gevoelen te keer gaan, het welk, hoewel zeer ongegrond, nogthans van velen omhelst is; dat Socrates namentlyk nooit iets stelligs, omtrent het bestaan na dit leven, zoude hebben geleert, maar altoos tot zyn einde toe dit stuk met een twyfelachtig geloof voor en tegen beschouwde en beredeneerde. Deze gedachte konde licht opkomen by dezulke, welke enkel eene oppervlakkige kennis had-

(*a*) II. Deel, 336.

hadden van het leven van den Wysgeer, en de tyden, in welke hy zyne leer voordroeg. De waanwyze Sofisten en bovennatuurkundige, met welke hy zyn geheele leven lang te ſtryden hadde, droegen hunne begrippen voor met dien beſlisſenden toon, welke van alle tyden het kenmerk van onkunde of valſche wetenſchap geweest is. Tegens deze Sofisten dan moeste zig Socrates verzetten, en daarom voerde hy de manier in, van door redentwisten, en vragen en antwoorden achter de waarheid te komen, welke manier van onderwys naderhand de Socratiſche genoemt is. Hoewel hy dan dezelve tot den laatſten levensſnik volgde, moet men er echter geenſints uit beſluiten, als of toen nog twyfelingen en onzekerheden zyne ziel hadden beſtormt, of dat hy niet redelyk overtuigt was van de onſterfelykheid der ziele, in zo verre dit leerſtuk buiten hoger gezag door 't menſchelyk verſtand kan worden verklaart (*a*).

Zyne leerlingen hebben zyne gedachten kwalyk verklaart en toegepast.

Men moet echter bekennen dat de leerlingen van Socrates al vroeg die onzekere voorſtellingen van hunnen meester in een eigentlyken zin hebben beginnen op te vatten en uit te leggen, en dat hier door het twyfelend ſtelſel der zogenaamde Academisten is in de waereld gekomen.

Laat ons nu zyne gedachten, betreffende den ſtaat der menſchen na dit leven, nader onderzoeken. Wie kent niet dien welſprekenden Phaedon, door Plato ons nagelaten? waarin hy Socrates in de gevangenis over de

(*a*) Zie CICERO Tuſcul. Diſp. I, 42. WARBURTON II Deel 171.

de onsterfelykheid der ziel doet redekavelen, en wel met die kracht van welzeggen, dat zommige dwepers, door de voortreffelykheid der toekomende beloningen, welke er in worden voorgestelt, bekoort, de handen aan zig zelfs hebben geslagen (*a*), en met die kunst, om zyne lezeren in het harde lot des Wysgeers te doen delen, dat het stuk alle gevoelige menschen de tranen uit de ogen perst (*b*).

Plato is geen geloofwaardig geschiedschryver van de gevoelens van Socrates.

Voorts komen er ook buiten den Phaedon, ja in vele werken van Plato, plaatsen voor, in welke die Wysgeer over den toekomenden staat der menschen spreekt als uit den mond en volgens de beginselen zyns meesters. Maar wy moeten ons wel wachten van Plato hierin altoos op zyn woord te geloven. Het is bekent, dat deze vernuftige man alles, wat hy onder handen nam, met zyne eige gedachten en begrippen vermengde, en dat hy vooral de leer van Pythagoras met die van Socrates en de zyne in elkanderen smolt, waaruit dan dikwerf stelsels voortkomen, welke een kwalyk aaneenhangend geheel van strydige gedeeltens uitmaken (*c*). Socrates klaagde reeds, dat hem by zyn leven gevoelens, welke de zyne niet waren, door Plato wierden aangewreven (*d*). Ook deed hy zynen meester niet enkel als leeraar der zedekunde, maar van alle toen beoefent wordende takken der wysgeerte voorkomen, om dus zyne byzondere gevoelens met een groter gezag te dekken en te staven. Vooral moet de-

(*a*) DACIER Argum. Phaedon. (*b*) CICERO Tuscul. I, 40.
(*c*) BRUCKER Tom. I, 464, 666, 1041.
(*d*) BRUCKER I, 631. Zie ook DIOG. LAERT. III, 35.

deze aanmerking in acht genomen worden omtrent den zo evengenoemden Phaedon, daar de Ouden zelfs getuigen, dat er vele dingen in gevonden worden, welke enkel uit het brein van den Schryver waren voortgekomen (*a*).

Gelukkig zyn wy dan, daar wy, behalven de werken van Plato, ook die van Xenophon zynen tydgenoot en medeleerling mogen bezitten. In deze word ons de leer van Socrates voorgedragen met die grootsche eenvoudigheid, welke hem zo zeer kenmerkte, en om welke met die zelfde overredende klaarheid uit te drukken, zekerlyk geen beter pen konde worden gevonden, dan die van den adelyken staatkundigen Wysgeer, van welken wy spreken. Jammer is het echter, dat wy zo weinig by hem vinden, betreffende de leer van Socrates omtrent de bestemming der menschen hier namaals. Ik denk echter, dat hier toe moet worden gebracht dat beroemde afscheid van Cyrus aan zyne zonen, het welk door Cicero waardig geacht is om in een Latynsch kleed door zyne handen te worden gestoken (*b*). Dit stuk draagt immers alle kenmerken van den Socratischen leertrant, en beschouwt het leerstuk der onsterfelykheid aan beide zyden, volgens het zo aanstonds verklaarde gevoelen van Socrates. Ook haal ik het daarom aan, wyl er geene stellingen, de zielsverhuizing betreffende, in voor-

Lof van Xenophon.

(*a*) MENAG. ad Diogen. III, 35. BRUCKER I, 658.

(*b*) XENOPH. Cyroped. VIII, 236. Het is genoegzaam bewezen dat deze Cyropedie een wysgerige Roman is, waar van de grond meest waar, dog de byvoegselen ciersaden des Schryvers zyn.

Hy verhaalt ons de gedachten zyns meesters veel eenvoudiger. voorkomen (*a*), welke men anders in den Phaedon van Plato zeer duidelyk vind, en wel hier en daar op eene zeer duistere wyze voorgeſtelt, welke zekerlyk de leertrant van Socrates niet was. Dog van dit, zeg ik, vind men niets by Xenophon; waarom dan Brucker te recht oordeelt, dat alles, het geen Plato Socrates aanwryft, als of hy een voorgaanden ſtaat en zielsverhuizing voorgeſtaan hadde, geen het minſte geloof verdient (*b*).

Dit nu vooraf aangemerkt zynde, moet de leer van Socrates omtrent den toekomenden ſtaat, zo veel mogelyk, van de byvoegſelen van Plato afgezondert, en alleen de eenvoudige beginſelen, welke hy zynen meester toeſchryft, voorgedragen worden.

Socrates geloofde beloningen en ſtraffen. De denkbeelden van Socrates waren zekerlyk op God en de voorzienigheid gegrond; hieromtrent nemen ons de ſchriften van Xenophon allen twyfel weg. Hy beſchouwde dan het Opperwezen als de uitdeler van beloningen en ſtraffen na dit leven, en beweerde dus die leer in een volſtrekten zedelyken zin. In de beſchryving der plaatſen van toekomend geluk of rampzaligheid, heeft hy de namen, van ouds door de Dichteren ingevoert, behouden, zo men Plato in de-

zen

(*a*) Aeſchines, een ander waardig leerling van Socrates, ſpreekt ook in 't geheel niet van zielsverhuizing, in een brief aan Xenophon geſchreven, waarin hy hem over den dood van zyn zoon Gryllus met Socratiſche troostgronden zoekt op te beuren. Ja hy zegt duidelyk, dat, gelyk het begin des menſchelyken wegs de geboorte was, alzo ook het einde de dood is, na welke by deugdzamen de gelukzaligheid volgen moet. Dezen brief vind men by Stobaeus, en achter de werken van Xenophon.

(*b*) Brucker Tom. I, 563. Socrates toont overal, dat hy diergelyke beſpiegelingen met al zyn hart verachtte. Zie Mosh. ad Cudw. I, p. 184.

zen mag geloven. Want in den Phaedon en elders ſpreekt hy van den Cocytus, Acheron, Tartarus, enz. gelyk de Ouden gewoon waren te doen. Dog een ander Schryver verhaalt ons, dat Socrates, wanneer hem gevraagd wierd, waar die toekomende woningen waren, en hoe ze er uit zagen? geantwoord heeft, dat hy er noch zelfs was geweest, noch ook iemand anders geſproken hadde, welke er van daan kwam (*a*). *Of hy de fabelleer geloofde.*

Wat nu den weg tot de plaatſen van zaligheid betreft: dezelve moeste gezocht worden door de betrachting van wysheid, aftrekking der ziel van zinnelyke begeerlykheden, ontvlieden van alles, het welke de verkryging van waarheid en licht zoude kunnen hinderlyk zyn, en eindelyk door het beoefenen van matigheid en rechtvaardigheid (*b*). *Welke is volgens hem de weg ter zaligheid?*

Het geluk des toekomenden levens beſtaat niet uit goederen dezer waereld, uit welke men niets mede draagt, behalven de verkregene kennis (*c*), maar in de gemeenſchappelyke verkering met God (*d*), en met afgeſtorvene deugdzame menſchen (*e*), in eene toeneming van wysheid en wetenſchap, in ontheven te zyn van dwalingen, onkunde, vrees, en andere aandoeningen der zinnen (*f*). En zal dan, (dus ſprak Socrates) daar het gemene volk dikwerf na den dood reikhalst, uit hoop van vrouwen, kinderen, en vrienden weer te vinden, de Wysgeer niet nog veel meer den uitgang uit dit leven blyde te gemoet zien, daar aan *Waarin zal het geluk des toekomenden levens beſtaan?*

(*a*) Brucker I, 564. (*b*) Phaedon p. 379, 400. Ed. Ficini.
(*c*) Phaedon 398 init. (*d*) Ibid. p. 386.
(*e*) Plato Apolog. Socrat. 369 fin. (*f*) Phaedon 386.

deelde (*a*); en daar hy eindelyk niet alleen wyze en groten poogde tot zig te trekken, maar zelfs geringe burgeren en handwerkslieden in hunne winkels bezochte (*b*).

Maar zyne leerlingen hebben wederom zulke scholen opgerecht.

Maer na den dood van Socrates hebben zyne voornaamste en meest geoefende leerlingen (Xenophon en weinige andere uitgezondert) wederom het oude pad beginnen in te slaan, en van de wysgeerte een kunststelsel gemaakt, tegens welk gedrag de meester zo zeer zyn gehele leven lang geyvert hadde (*c*). En dus was de leer van Socrates een enkele blixemstraal, te midden in den donkersten nacht voorby snellende. Hy was te verheven boven zyne tydgenoten, dan dat zy ryp zouden geweest zyn voor die grootsche eenvoudigheid, welke enkel den hoogsten trap van beschaving en kundigheden kenmerkt (*d*). Ook beminden de Grieken over 't geheel de afgetrokkene en spitsvinnige redekavelingen te veel, dan dat zy de by hen onkunstige en weinig verfynde Socratische wysgeerte op den duur zouden volgen.

Cebes de Thebaner.

CEBES was een der getrouwste en meest-geliefde leerlingen van Socrates, welke hem ook in de gevangenis tot het einde zyns levens bleef aanhangen, gelyk uit den Phaedon blykt. Men gelooft in 't algemeen, hoewel er zommige aan twyfelen, dat hy de Schryver was van een klein en zeer bekend werkje, welks opschrift is, *tafereel des menschelyken levens;* na ze-

(*a*) PLUTARCHUS num seni sit gerenda Resp.
(*b*) DIOGEN. LAERT. II, Segm. 21. (*c*) CICERO Acad. quaest. I, 4.
(*d*) ISELIN uber die geschichte der menscheit B. III, H. 16.

zeker oud ſchilderſtuk, in den tempel van Saturnus te Athene geplaatst. In dit ſtukje word het beſtaan der menſchen voor dit leven geſtelt, en geleert, dat de weg tot toekomend geluk langs de paden van deugd en kennis moet worden gezocht, maar dat de zulke integendeel, welke dit pad voorbygaan, zig wederom in nieuwe dwaalwegen verwarren, en dus ook weer op nieuws moeten worden gezuivert. Over 't geheel is het werkje volgens de denkbeelden van Pythagoras opgeſtelt, wiens leer ook door het genoemde tafereel wierde uitgebeelt, en bevat voor 't overige geene bepalingen omtrent den toekomenden ſtaat der menſchen, byzonder genoeg om hier breder te worden afgeſchetst. *Zyn tafereel.*

Wy gaan dan over tot PLATO en zyne ſchool, van welke hier eenigſints omſtandiger zal moeten worden gehandelt, wegens den ongemenen opgang, welke dezelve gemaakt heeft, in zo verre, dat ook zelfs de oude Christelyke Kerk er door beſmet en verbastert geworden is, gelyk een ieder weet. *Plato.*

Groot en onoverkomelyk zyn ondertusſchen de moeielykheden, met welke de ontwikkeling der Platoniſche leer verzelt gaat, daar deze Wysgeer, het voetſpoor en de lesſen des groten meesters verlatende, zyne leer wederom ging omzwachtelen met raadzelachtige ſpreuken, duistere voorſtellingen, en ook nieuwe woorden, van welke enkel de beproefde en meest gevorderde leerlingen den ſleutel hadden (*a*). *Moeielykheden, welke de ontwikkeling zyner gedachten verzellen.*

Niet

(*a*) DIOGEN. LAERT. III, Segm. 25.

Hy ging reizen, en verdonkerde zyne verkregene wysheid.

Niet te vreden met de wetenschap, welke t'huis was te vinden, dede hy geleerde reizen na Italie en Egypte, om zig in de geheimen der wysgeerte van Pythagoras en het Egyptisch Priesterdom te doen onderwyzen, van welke meesters hy dan ook leerde zyne, met zo vele moeite verkregene wetenschap, te verdonkeren, en voor zig en zyne school te bewaren. Want t' huis komende, ging hy wederom zulk eene afgezonderde school aanleggen, waar van de deur alleen voor geoefenden openstond, en in welke hy niet alleen van zedelyke plichten, zo als Socrates gewilt had, handelde, maar ook de beginzelen der redeneerkunst en de geheimenissen der natuur voor zyne leerlingen poogde te ontvouwen (*a*). Het konde dus niet anders zyn, of dit spitsvinnig en zeer fyn vernuft moeste zig wederom gaan verwarren in die dwaalwegen van onzekere stellingen en geleerde brabbelary, welke zyne wysgeerte zo zeer kenmerkt. Waarom hem dan ook te recht wierde verweten, dat hy den weg, door Socrates zo gelukkig gevonden, verlatende, roem in ydelheden zochte, en, na de wonderspreuken van Pythagoras en de Egyptenaren te hebben aangenomen, tot die verwaande Sofistische geleerdheid verviel, welke geheel niet geschikt was om ware kennis en wysheid te bevorderen (*b*).

Men kan reeds uit het gezegde besluiten, (en de Ouden getuigen het ook eenstemmig) dat de voorname

(*a*) CICERO Acad. quaest. I, 5.
(*b*) Zie den brief aan Aeschines, welke men gewoonlyk Xenophon toekent, achter de werken van den laatstgenoemden.

me grondslagen der Platonische wysgeerte by de Egyptenaren en Pythagoras moeten worden gezocht, hoewel derzelver leer, door de bewerking van dit vruchtbaar vernuft, zekerlyk een ander aanzien kreeg (*a*). Voorts brachte hy ook de byzondere stellingen van Heraclitus, Parmenides, en anderen in zyne wysgeerte over, welk mengsel van gevoelens, gevoegt by zommige Socratische grondstellingen, en zyne eigene uitvindingen een zeer kwalyk zamenhangend, onverstaanbaar, ja in vele opzichten tegenstrydig geheel moest uitmaken (*b*).

De grondslagen der Platonische wysgeerte zyn Egyptisch en Pythagorisch.

Daar nu de duisternis, in welke Plato zyne wysgeerte bedolven heeft, zo ondoordringbaar dik is, hebben vele reeds onder de Ouden gelooft, dat hy zelfs eigentlyk geen stelsel hadde, en zig alleen moeide met omverre te werpen, het geen andere hadden zoeken op te bouwen (*c*); en hierom heeft hy dan ook (zegt men) de manier, om zyne gedachten by wyze van zamenspraken mede te deelen, boven alle andere verkozen, wyl volgens dezen trant de ingevoerde personen de voorgestelde zaken op alle kanten kunnen beschouwen, zonder dat ze eindelyk tot een zeker besluit behoeven te komen. WARBURTON meent het ware karakter van Plato te hebben getroffen, door hem te gelyk voor een *stellig* en een *twyfelend* Wysgeer te verklaren; stellig namentlyk, in zo ver-

Sommigen hebben gedacht, dat hy geen eigen stelsel hadde.

Gevoelen van Warburton hier over.

(*a*) BRUCKER Hist. Crit. Phil. Tom. I, p. 1041.
(*b*) BRUCKER ter aangehaalder plaats 664.
(*c*) DIOGEN. LAERT. III, Segm. 51. en de noot.

verre hy de ſtichter was eener nieuwe ſchool, dog twyfelend, wanneer men hem beſchouwt als geſchiedſchryver van Socrates, en deszelfs gevoelens (*a*).

Het welk gansch niet beweezen is. Maar het bewys, genomen uit de plaatſen van CICERO, door welke hy dit onderſcheid denkt te zyn gevestigt, koomt my alleſints onvoldoende en verre gezocht voor, en ik twyfel niet of de lezer zal, die nagaande, hieromtrent het zelfde oordeel vellen. Dan, de rede, waarom Warburton zig de moeite gegeven heeft om dit met opzet te willen betogen, was zekerlyk deze, om vervolgens te kunnen bewyzen, dat Plato (gelyk meest alle de Wysgeren der oudheid volgens zyne ſtelling deden) leerde, het geen hy niet geloofde; het welk men van hem in dien beſliſſenden toon niet konde zeggen, indien hy in alle opzichten een volſlagen twyfelaar was.

Men kan niet bepalen waarin het onderſcheid tusſchen de geheime en openbare leer van Plato beſtonde. Men moet echter met dit alles den geleerden Bisſchop toeſtaan, dat Plato het voorbeeld zyner meesteren, de Egyptenaren namentlyk en Pythagoras volgende, niet altoos op gelyken voet redeneerde, en zig niet op dezelve wyze by geoefende leerlingen als voor 't gemeen uitdrukte (*b*). Maar waarin nu eigentlyk dit onderſcheid beſtaan mag hebben, valt zeer moeielyk te bepalen, hoewel het vry zeker ſchynt, dat de volksgevoelens omtrent de Goden en de fabelen der Dichteren, welke in zommige geſchriften, gelyk den Phaedon, Timaeus, Gorgias en andere worden

(*a*) WARBURTON II deel, p. 173 in de noot.
(*b*) BRUCKER Tom. I, 660.

den voorgeſtaan, in de geheime onderwyzingen wierden verworpen. Want dit konde by de Athenienſers zekerlyk niet in 't openbaar worden gewaagt, gelyk het ongelukkig lot van Socrates nog zo onlangs hadde geleert. Dog of Plato nu verder in zyne byzondere onderwyzingen geheel omverre wierp, het geen hy over 't gemeen leerde, dan of het onderſcheid der geheime lesſen van de openbare hierin voornamentlyk beſtonde, dat hy de bekleedſelen, waarmede de volksbegrippen God en den toekomenden ſtaat der menſchen hadden omwonden, in dezelve zochte weg te nemen, is my, ook na de naaukeurigſte naſpeuringen omtrent dit ſtuk te hebben in 't werk geſtelt, onmogelyk te bepalen. En wie begrypt niet hoe moeielyk het zy te bewyzen, dat deze plaats tot de openbare, en die wederom tot de geheime leer van Plato behoort? Ik weet wel dat WARBURTON (*a*) zyne ſtaatkundige geſchriften volgens het gezag van ALBINUS optelt, en in dezelve die openbare leer meent te vinden, in tegenoverſtelling der *geheime*, door den Wysgeer in andere werken voorgeſtelt. Dog toegeſtaan zynde, dat deze onderſcheiding gegrond is, zal daarom die geheime leer uit de overige ſchriften van Plato niet klaarder worden. De aangehaalde geleerde Man, welke nooit gist, maar altoos verzekert, verklaart rond uit, dat alles, wat hy van den toekomenden ſtaat van beloningen en ſtraffen heeft geſchreven, geenſints de taal van zyn hart was, maar dat hy veel eer

(*a*) II Deel bl. 216.

eer met Pythagoras de ziel voor een afgescheurt deel der Godheid hielde; waaruit dan volgen moest, dat dezelve voor dusdanige straffen, in een zedelyken zin, of met opzicht op een hoger wetgever genomen, geheel onvatbaar was; maar in tegendeel enkel natuurlyke verhuizingen en zuiveringen moeste ondergaan, voor en aleer eene wederkering konde plaats hebben tot dat wezen, waarvan zy was afgezondert.

Warburton wederlegt. Dan, wanneer men de bewyzen, voor dit zo stellig aangedrongen gevoelen, bygebracht, wil onderzoeken, blykt het er verre van af te zyn, dat dezelve voor voldoende zouden kunnen worden gehouden. Dat Plato alle de vertellingen der Dichteren en volkssprookjes, omtrent de zielsverhuizing, en den staat of woonplaatsen der menschen na dit leven, onder de Grieken bekent, niet geloofde, wil ik gaarne toestemmen. Maar de gevolgtrekking van het niet aannemen dezer fabelen tot het lochenen van toekomende beloningen en straffen gaat immers niet door, (hoewel het my in het opstellen dezer verhandeling meermalen is voorgekomen, dat deze twe by uitstek verschillende zaken onvoorzichtig met elkanderen verwisselt worden;) en echter zyn de meeste plaatsen, door Warburton, ter staving van zyn gevoelen, bygebracht, van dien aart, dat ze alleen het ongeloof van Plato aan de sprookjes der Dichteren betogen, niet tegenstaande hy deze dikwerf in zyne werken voordraagt (a).

Laat

(a) De plaats uit den Epinomis in f., in welke Warburton wel inzonderheid zyn gevoelen omtrent de geheime leer van Plato denkt gevestigt te vinden, moet hem ontvallen, wanneer men op de volgende aanmerkingen acht geeft:

(1) be-

Laat ons nu verder, na de redenen, op welke Warburton het onderſcheid der geheime en openbare leer van Plato wilde vestigen, te hebben ontzenuwt, zien, of wy kunnen vinden dat hy in de zaak zelfs gelyk of ongelyk hadde, dat is, of Plato waarlyk op het voetſpoor van Thales en Pythagoras geleert heeft, dat de ziel een afgeſcheurt deel der Godheid was. Want zo hieromtrent eenige zekerheid konde worden bekomen, zouden er zyne bepalingen, omtrent den toekomenden ſtaat der menſchen, zeer door worden opgehelderdt.

Dan, onder alle de duisternisſen, met welke de Platoniſche ſchriften bezet zyn, is geene dikker en ondoordringbaarder, dan die, waarin zyne gedachten omtrent 's menſchen ziel zyn bedolven. Het is wel vry zeker, dat hy dezelve, wat het redelyk deel betrof, (want wy zullen zo ſtraks zien dat de Platoniſche wysbegeerte de leer der Ouden, omtrent de meervoudigheid der menſchelyke zielen, voorſtaat,) oorſpronkelyk hielde te zyn uit de algemene ziel der waereld (a). Maar of nu deze *ziel der waereld* iets was, het welk

De gedachten van Plato over 's menſchen ziel allerduisterst.

(1) behoort die Epinomis tot het boek der wetten, en is eigentlyk het ſlot van dat werk, zo dat niet alleen de draad der verhandeling zelfs word opgenomen, waar hy by het vorige boek gelaten was, maar ook dezelfde perſonen blyven voortredeneren. Maar dat zelfde boek der wetten behoort, volgens de verklaring van Warburton zelfs (bl. 216), tot de uitwendige, en niet tot de geheime leer van Plato. (2) Ik zal nu niet aandringen dat het geenſints zeker is, of die gehele Epinomis wel aan Plato zelfs moet worden toegekent. Zie de verhandeling van den Abt SALLIER, Memoires de l'Academie des inſcript. et des belles lettres Tom. III. (3) Maar de plaats, van wien hy dan ook zyn moge, zegt uitdrukkelyk, dat de beloningen van het leven hier namaals van *God* of de *Goden* te wachten zyn. (4) ἀισθησις betekent by de Grieken eigentlyk de gewaarwording door middel der zintuigen, en dus zegt de Epinomis niets meer, dan dat *de gezaligden de gewaarwording door middel van uiterlyke zintuigen zullen misſen.*

(a) BRUCKER Tom. I, 713.

Ziel der waereld van Plato

welk in een volstrekten zin van God onderscheiden konde worden genoemt, hieromtrent ben ik niet in staat iets zekers te bepalen, hoewel BRUCKER (*a*), BUDDEUS (*b*) en vele anderen, op het voetspoor van PLUTARCHUS (*c*), dit liefst willen bevestigen. Zyne taal is, gelyk ik zo even zeide, omtrent dit onderwerp, met zo vele zinnebeeldige uitdrukkingen en spreekwyzen, van welke enkel de getrouwste leerlingen den sleutel schynen gehad te hebben, vervult, dat het my onmogelyk voorkoomt zekere en onbetwistbare gronden te vinden, om het stelsel der Platonische zielkunde op te bouwen. Hoe zeer dit stuk altoos is betwist geweest, kan men uit de dromen van vroegere en latere uitleggeren van Plato best opmaken, onder welke sommige die ziel der waereld voor de derde zelfstandigheid (ὑποςασις) des Goddelyken wezens hielden, en voorts ronduit beweerden, dat hy de leer der drieëenheid zoude hebben gekent en gelooft. Laat ik er dit nog byvoegen, dat zwarigheden van dien aart een noodzakelyk gevolg zyn moesten van alle zulke wysgerige stelsels, welke de *schepping uit niets* geensints kenden. En dat Plato zo wel als andere Wysgeren van deze leer onkundig geweest is (hoewel zeer velen het tegendeel gestelt hebben) is ons door MOSHEIM (*d*) duidelyk genoeg bewezen.

is ook zeer moeielyk te bepalen.

Daar

(*a*) Ter aangehaalder plaats.
(*b*) Thes. de Atheism. et Superst. p. 152. volgens de uitgaaf van Lulofs.
(*c*) Placit. Phil. IV, 7.
(*d*) Dissert. de Creatione ex nihilo § 15.

Daar wy dan nu genoodzaakt zyn de hoop van het ware onderscheid der geheime en openbare leer van Plato te vinden, op te geven, en daar het buiten dien zo moeielyk is om zyne ware begrippen omtrent den aart en oorsprong der menschelyke ziel te ontwarren, zullen wy ons nu verder moeten vergenoegen met zyne gedachten omtrent den staat der menschen na dit leven, voor zo verre dezelve in zyne werken voorkomen, te verzamelen, en voor te stellen.

Gedachten van Plato over den toekomenden staat worden eenvoudig voorgesteld.

Onbetwistbaar zeker is het, dat Plato het stelsel der zielsverhuizing hadde aangenomen, hoewel het te gelyk met recht voor hoogst waarschynlyk word gehouden, dat hy, by de leer van Pythagoras en de Egyptenaren niet berustende, dezelve met nieuwe bepalingen en byvoegselen vermeerdert en verandert heeft. WARBURTON (a) brengt hier toe, dat die verhuizingen volgens Plato dienen moesten tot zuivering der onreine zielen, welke, ter oorzaak harer smetten, door de inwoning in het lichaam veroorzaakt, onbekwaam waren om weder op te klimmen tot die plaats, van waar zy waren gekomen, en om zig weder te verenigen met dat wezen, van 't welke zy waren afgezondert; en dat by gevolg geheel zuivere en onbesmette zielen van deze verhuizing bevryd bleven.

Zuivering der ziel.

In hoe verre deze gissing grond heeft wil ik nu niet onderzoeken. Dit is ten minsten zeker (gelyk uit den Timaeus, Phaedon, Gorgias en andere schriften

(a) II Deel bl. 220.

ten van Plato blykt) dat deze zuiveringen eindelyk eene gehele reiniging moesten bedoelen, ten einde de ziel, van alle stoffelyke besmettingen ontslagen, wederkeren konde tot die hoge plaatsen, van waar zy gekomen was, het zy men dan deze ziel der wereld voor God zelfs houden wil dan niet. En hieruit volgt dan ook van zelfs, dat Plato, hoewel eene oneindige voortduring der ziel na dit leven stellende, echter de *menschelyke* ziel in een eigentlyken zin niet voor onsterfelyk houden konde, daar zy tot de ziel der wereld, gelyk gezegt is, wederkeerende, niet voor altoos een afgezondert bestaan bleef behouden.

Plato stelde eene redelyke en onredelyke ziel.

Om nu vervolgens van den staat na het leven, volgens de Platonische begrippen, wel te oordelen, moet men vooral acht geven op het onderscheid tusschen het redelyke en onredelyke beginsel, of tusschen die twe of meer zielen, welke hy op het voetspoor van anderen den mensch toekende. Cicero spreekt van drie zielen, van welke elke haren byzonderen naam hadde (*a*). De laatste of het onredelyke gedeelte word door de Platonisten, (welke by uitstek veel van dit onderscheid spreken) een *bekleedsel* of *bekleedsels* der ziel genoemt, en men heeft dezelve ook niet onaardig *den wagen der* (redelyke) *ziel* geheten, van welken wagen het redelyke deel als 't ware de voerman was;

De onredelyke waarby vergeleken.

of ook wel by een Paard vergeleken, het welk op zig zelven driftig, en geneigt tot hollen, door bekwame

Rui-

(*a*) Volgens Mosheim ad Cudworth II, 1046, 1051, is dit twederleie onderscheid eene uitvinding van latere Platonisten, daar de meester maar van een enkel fyn bekleedsel der ziele sprak.

Ruiters moeste worden bestiert (*a*). Veelal word uit den Timaeus van Plato besloten, dat dit bekleedsel der ziel, volgens zyne begrippen, sterflyk was. Maar men schynt echter te moeten geloven, dat het zelve ten minsten eenigen tyd na den dood gehouden wierde voort te duren. Althans dan laten zig die smetten en vlakken gemakkelyker verklaren, welke men dacht dat de ziel ook na den dood bybleven, gelyk wy zo aanstonds zien zullen; ten zy dezelve het denkende wezen zelfs moeten worden toegeschreven, het welk, gelyk wy te voren zagen, uit den geest der waereld genomen was. Want deze geest der waereld bevatte, volgens Plato, ook de fynste en eerste beginselen der hoofdstoffen, en was dus niet geheel onlichamelyk (*b*).

Of dezelve na den dood bleve voortduren.

Uit deze begrippen moet men nu van den staat der menschen na dit leven oordelen. Dat het grove lichaam na den dood, volgens Plato, voor altoos ontbonden bleef, hieraan twyfelt niemand. Dog het stelsel der zielsverhuizing eischte dat deze gereinigt of gezuivert wierden, het zy men dan deze reiniging *natuurlyk* of *zedelyk* wil noemen, volgens de te voren gestelde bepalingen. Plato heeft die reinigingen bekleed met alle de fabelen der oudheid, want hy spreekt van den Cocytus, Phlegeton, en andere onderaardsche plaatsen, even gelyk de Dichteren. Deze taal koomt zo dikwerf by hem voor, dat ik de plaatsen, hiertoe behorende, uit den Phaedon, Timaeus, Gorgi-

Reiniging der zielen, of zedelyk verstaan moet worden.

(*a*) Porphyr. περὶ ἀποχ. τῶν ἐμψύχ. Lib. I, § 43.
(*b*) Mosheim ad Cudw. Tom. I, p. 32.

gias, en andere schriften niet zal behoeven byeen te verzamelen. De besmette zielen brachten, gelyk ik zo even zeide, *vlakken* mede, welke als ingedrukte liktekenen waren van schelmstukken, in het leven bedreven, of wel van zinnelyke geneigdheden, blindelings op de waereld opgevolgt. Deze vlakken waren zo kenbaar, dat ze aanstonds in 't oog liepen (*a*), ja dit ging zo verre, dat de lichaamsgebreken zelfs, ten minsten enigen tyd na het overlyden, zichtbaar bleven (*b*).

Vlakken der ziel.

De meeste zielen wierden wel eindelyk gezuivert, en bereikten de hogere gewesten des hemels, om naderhand met de hoop van een gelukkiger bestaan wederom neer te dalen, en nieuwe lichamen te bewonen (*c*); dog voor eenige weinige was, uit hoofde der uitnemend diepe wonden, gevolgen van grote schelmstukken, in 't lichaam begaan, geen hulpmiddel, waarom zy dan voor altoos in eene plaats van smerte en rampen bleven opgesloten (*d*).

Staat der ziel na de zuivering.

Hel van Plato.

Eindelyk zommige (dog dezer getal was, in tegenoverstelling der overigen, zeer gering) keerden, zonder diergelyke zuivering, welke zy namentlyk niet nodig hadden, te ondergaan, aanstonds na den dood terug na die ziel der waereld, van welke zy afgezondert waren geworden. Dit geluk was niet den helden (gelyk de oude volksbegrippen stelden) maar den wyzen en deugdzamen beschoren. Wy hebben reeds hier [illegible] bo-

Hoogste geluk-staat.

(*a*) Plato Gorg. 313.
(*b*) Plato ibid. Lucianus heeft dit denkbeeld der Platonisten zeer geestig bespot in zyne Dialogi mortuorum Dial. XXII, en elders.
(*c*) Brucker I, 716.
(*d*) Plato in Gorgia l. cit. in Phaedro 113.

boven gemeld, dat Socrates in den Phaedon door Plato word ingevoert, als onderſcheid makende tusſchen het lot der wyzen, en dat der deugdzamen, dog er is te gelyk by aangemerkt, dat dit byvoegſel van hem zelfs, en niet van den meester is. Dit zelfde onderſcheid blykt ook uit het ſlot van den *Epinomis*, (geſtelt zynde dat dit ſtuk van Plato zelfs is) alwaar verzekert word, dat zeer weinigen het hoogſte geluk verkrygen, wyl, om het zelve te bereiken, niet alleen uitmuntende deugd, maar ook byzondere oefeningen worden vereischt. Maar dan zal 't verder om 't even zyn, waar, of in welke betrekking de mensch mag hebben geleeft (*a*).

Geluk der zaligen.

Eindelyk, wat het geluk der zaligen betreft, in den Philebus word verklaart, dat het zelve beſtaan zal in de genieting van wysheid en kennis (*b*), in 't beſchouwen der wonderen van het geheelal uit de hoogſte plaatſen (*c*).

Over de zogenaamde Academisten.

Na de afhandeling der gevoelens van Plato zelfs, zouden zyne zogenaamde Academisten nu moeten volgen. Dan, daar het kenmerk dezer ſcholen volſtrek-

(*a*) Ter aangehaalder plaatſe. Deze leer is geſtelt tegens de oude volksbegrippen, van dewelke wy te voren geſproken hebben, en volgens welke het onderſcheid van rangen ook invloed hebben zoude op het leven hier namaals.— Verder ſchynt het onderſcheid tusſchen enkel *deugdzame* menſchen, en dezulke, welke te gelyk *wys* en *geoefent* waren, van Plato te zyn overgenomen uit de leer der Egyptenaren en der Pythagoreers. Zie het geene wy hier boven by Pythagoras aanmerkten. Hierom hebben de jongere Platonisten zeer veel gedroomt van die *oefeningen*, welke, ter bereiking van het hoogſte geluk, worden vereischt. CUDWORTH 1033, 1034, 1055. En deze hoogſte gelukſtaat was dezelfde, welke volgens de oude volksleer der Goddelyke naturen wierde toegeſchreven.

(*b*) M. FICINUS in arg. Philebi.

(*c*) PLATO apud Origen. contr. Celſum II, p. 159. Ed. Spenceri. Voeg hier by de plaatſen uit den Phaedon, te voren aangehaalt.

ſtrekte twyfeling was, en wy geene byzondere ſtellingen omtrent den toekomenden ſtaat der menſchen by dezelve aantreffen, behoeven zy in deze verhandeling ook maar enkel te worden genoemt. Laat ons dan in 't gemeen aanmerken, dat de gedachten van Plato door deze Academisten op verſchillende wyzen uitgelegt, met byvoegſelen vermeerdert, en ook met andere wysgerige ſtelſels vermengt zyn geworden, en dat eindelyk, toen het Christendom de waereld begonde te verlichten, ook deze oneindig meer verheven leer invloed op hunne begrippen en bepalingen gehad heeft, gelyk onder anderen genoegzaam blyken kan uit de werken van Celſus, den tegenparty van den ouden kerkvader Origenes. Echter moet men er by bekennen, dat ook integendeel vele onder de oude Christenen (daar niet weinige der kundigſten in de Heidenſche ſcholen waren onderwezen) al zeer vroeg de Goddelyke leer met de dromen van Plato en zyne navolgeren hebben zoeken te paren. Dog dit ſtuk breder te verhandelen zoude buiten myn beſtek lopen.

Leer van Ariſtoteles. Aristoteles, de leerling van Plato, en naderhand zyn grootſte mededinger, die man, welke zo vele eeuwen lang de denkende waereld aan zyne begrippen gekluistert, en dus den voortgang van ware kunde en wetenſchap zo lang vertraagt heeft, zal ons hier maar zeer korten tyd kunnen ophouden. Hy ſtelde namentlyk dat de ziel ſterfelyk was, en na den dood niets hadde te wachten of te vrezen. Want, ofſchoon er onder ouder zo wel als latere uitleggers en leerlingen van Ariſtoteles oneindig veel getwist is over

zy-

zyne ware gevoelens omtrent de menſchelyke ziel, van welke hy over 't geheel zeer duiſter ſpreekt, is er echter in de Nicomachiſche zedekunde eene zo beſliſſende uitdrukking te vinden, dat men dit ſtuk voor afgedaan houden mag. *Niets is verſchrikkelyker* (zegt hy) *dan de dood. Dit is het einde van alles, niets blyft na dezelve over, noch goed noch kwaad* (*a*). *Loochent de onſterfelykheid.*

Deze was de Wysgeer, welke by zommige zogenaamde Scholaſtiken niet alleen in den hemel geplaatst, maar ook voor een voorloper der Euangelieleer wierde gehouden, en, om welken van zulke flechte beginſelen vry te pleiten, men alles heeft in 't werk geſtelt, ja gehele boeken geſchreven, zo dat er tyden geweest zyn, in welke het gevaarlyk was te verklaren, dat men Ariſtoteles hielde voor een loochenaar der onſterfelykheid.

Dit vooraf gezegt zynde, behoeven wy ons nu niet verder op te houden met de vraag, wat hy namentlyk van den oorſprong en natuur der menſchelyke ziel dachte? Ik heb nog niemand onder meer redelyke en kundige Schryveren kunnen vinden, die zeggen dorst, dat hy die vraag volkomen en voldoende wilde beantwoorden.

Ariſtoteles dus kort afgehandelt zynde, gelyk hy verdiende, zullen ook zyne zogenaamde Peripatetiſchen ons niet lang ophouden, daar men onder de oudſten niemand vind, welke over de toekomende beſtemming der menſchen iets van belang heeft voorge- *Van de Peripatetiſchen valt niets te zeggen.*

(*a*) Ethic. ad Nicomach. III, 9.

gedragen. Ja, Dicaearchus, een der voornaamste leerlingen van Aristoteles, en volgens Cicero een zeer groot man, lochende, op het voetspoor zyns meesters, de onsterfelykheid met klare woorden, en zochte zelfs dit zyn gevoelen in geschrifte te betogen (*a*).

Stoïschen. Wy gaan dan over tot de Stoïschen, welke ook gemeenlyk voor afstammelingen der Socratische school worden gehouden. De begrippen dezer Wysgeren omtrent God, de ziel, en den toekomenden staat der menschen, worden in vele opzichten voor zeer duister gehouden, inzonderheid hierom, wyl hunne taal, voor zo verre zy de genoemde onderwerpen betreft, gansch niet eenstemmig is. Daarby zyn de werken hunner eerste Oudvaderen Zeno, Chrysippus en anderen verloren, en het is dus uit latere Schryveren, (welke, volgens den gewonen trant der Griekfche scholen, de kenmerkende stellingen hunner meesteren met die van anderen vermengden) dat wy de Stoische leer moeten opmaken. Met dit alles echter denk ik, dat men, ter bepaling van ons hooftonderwerp, of der begrippen omtrent den toekomenden staat, lichts genoeg by hen zal vinden. De opperste God of de Jupiter van Zeno en zyne leerlingen was een zeer zuiver licht, of eene vurige zelfstandigheid, gelyk andere zig uitdrukken. Deze God wierde wel van hen voornamentlyk in den sterrenhemel geplaatst. Dog zo, dat hy te gelyk de gehele waereld doordrong en bezielde, ja, dat de stof en God zo naau en innerlyk met elkan-

Hunne leer moet uit de beginselen worden verklaart.

God der Stoïschen, uit welken de ziel was.

(*a*) Cicero Tusc. Quaest. I, 31. de Offic. II, 5.

kanderen verbonden waren, dat er met geene mogelykheid ſcheiding konde plaats hebben. De gehele denkende natuur, en dus ook de menſchelyke ziel, ja zelfs ook de mindere Goden, (van welke de navolgeren van Zeno veel meer ſpraken dan geloofden) waren ten allernaauſten verenigt met dat wezen, of dien Jupiter, gelyk het in hunne taal wierde genoemt.

Men zal reeds uit het gezegde beginnen te gisſen, welk een lot der menſchelyke zielen na dit leven, volgens de Stoischgezinden, beſchoren was. Zy moesten namentlyk na de ſloping geheel verenigt worden met dien Jupiter, van welken zy een deel waren, en dus ophouden een afgezondert beſtaan te genieten. Dan, offchoon dit een zeer natuurlyk gevolg der voorafgaande ſtelliug was, hebben echter hunne voornaamſte Schryveren zeer van elkanderen verſchillende denkbeelden, omtrent den ſtaat na dit leven, voorgeſtelt. Want geene ſchool heeft zig meer na de volksdenkbeelden zoeken te voegen, in zo verre, dat de meesten, de aangenomene taal volgende, ſpreekwyzen en uitdrukkingen gebruikten, welke volſtrekt met de eerſte beginſelen hunner wysgeerte ſtreden (*a*). Men zal hen dan volgens deze wysgeerte zelfs, en niet volgens zommige ſchoonſchynende gezegden en ſpreuken, moeten beoordelen, om niet te vervallen in de dwalin-

Hoewel zy zig na de volksdenkbeelden voegden, moet men echter geheel anders van hen oordeelen.

(*a*) Mosheм. ad Cudworth. I, 517. De Stoiſchen waren by uitſtek Staatsmannen, gelyk dan ook de voornaamſte Romeinſche Rechtsgeleerden, en de beste Keizeren in de ſchool van Zeno waren onderwezen. Hieruit verklaart zig de rede van zelfs, waarom zy de hand hielden aan de volksgevoelens omtrent toekomende beloningen en ſtraffen.

lingen van dezulke, welke, door dit klatergoud bekoort, de leer van Zeno bykans ter zyde van het Christendom hebben durven ſtellen (*a*).

Aanmerking van Mosheim.

MOSHEIM (*b*) heeft zeer wel aangemerkt, dat de gronden, op welke de begrippen van God by de Stoiſchen gebouwt wierden, van dien aart zyn, dat zy alle gezonde denkbeelden van deszelfs almacht, goedheid, en rechtvaardigheid den bodem moeten inſlaan, en dat wel in 't byzonder de leer van toekomende beloningen of ſtraffen met dezelve niet beſtaanbaar zyn kan, hoewel SENECA en andere, de taal des volks volgende, hier van vry ſtellig ſpreken.

De ziel wierde met God verenigt, maar omtrent den tyd, wanneer dit moeste geſchieden, waren de Stoiſchen het niet eens.

Dan, hoewel nu, gelyk ik zo aanſtonds zeide, het natuurlyk gevolg der Stoiſche leer was, dat de ziel met Jupiter volmaakt en volkomen moeste worden vereenigt, waren echter deze wysgeren het onderling niet eens omtrent den tyd, wanneer die hereniging ſtonde te geſchieden, althans zo men op hunne gezegden in dezen ſtaat mag maken. Zommige hielden het daar voor, dat ſtraks na den dood de ziel in dien ſtaat gebracht wierde, waarin zy geweest was voor de geboorte des lichaams (*c*). Maar volgens anderen bleven of eenigen derzelven, (die der deugdzamen namentlyk, en der heldhaftigen,) of wel alle voortduren tot

(*a*) *Stoici noſtro dogmati in plerisque concordant*, zegt HIERONYMUS. Zie de DACIERS in de voorredens voor Antoninus. LIPS. Manud. ad Phil. Stoicam, en vele andere.

(*b*) Ter aangehaalder plaats. Ik wil nu niet onderzoeken of de Stoiſchen voor echte Godlochenaren moeten worden gehouden, waarover zo veel getwist is. De naaukeurige behandeling dezer vraag eischt verſcheidene voorafgaande bepalingen, welke zeer noodzakelyk zyn om niet te vervallen in een ſtryd van woorden. Maar deze zouden my te verre van myn beſtek afbrengen.

(*c*) ARRIAN. III, Diſſ. 13. M ANTONINUS IV, 13 et ibi Gataker.

tot die algemene verbranding der waereld, welke zy, gelyk wy zo ſtraks zien zullen, dachten te zullen plaats hebben (*a*). De zulke, welke het laatſte gevoelen aankleefden, ſpraken niet alleen van zuiveringen en reinigingen, welke in dien tusſchentyd zouden plaats hebben (*b*), maar ſchilderen ons ook den ſtaat der zulken, welke reeds die zuiveringen ondergaan hadden, met bekoorlyke verwen af, gelyk men voornamentlyk zien kan uit de zogenaamde vertroostingen van SENECA. Dus geniet by voorbeeld volgens hem de vader van Marcia *een nieuw en zeer ongewoon licht, hy vermaakt zig met de ſterren in haren loop na te ſpeuren, en doorziet de binnenſte geheimenisſen der natuur* (*c*). Dog op welke losſe gronden diergelyke hoogdravende uitdrukkingen by Seneca rusten, en welk eene nietige bron van troost er uit voortvloeide, betuigt hy ons zeer klaar, en wel in dat zelfde boek, (*d*) waarin hy de zaligheid des toekomenden levens pryst. De mensch, zegt hy, is na den dood in denzelfden ſtaat als toen hy geboren wierde. Dog van Seneca zal ik beneden nog nader ſpreken.

Zy ſpraken van toekomenden geluk-ſtaat, dog op wankelende gronden.

Eindelyk, dat alle zielen in de algemene verbranding der waereld volkomen met God wierden vereenigt, hierin ſtemmen alle de Stoiſche Wysgeren overeen, daar zelfs de mindere Goden door dien ſchok der

Alle de zielen moesten vernietigt worden in de algemene ver-

(*a*) En dit ſchynt wel het meer algemeen gevoelen geweest te zyn, ten minſten in de tyden van CICERO. Want deze zegt, dat de Stoiſchen den mensch een *Krajen leven* toeſchreven. Tuſc. Diſp. I, 31.
(*b*) SENECA Conſol. ad Marc. 25.
(*c*) Ter aangehaalder plaats.
(*d*) Conſol. ad Marciam c. 19.

branding der waereld.

der natuur, welke de waereld tot een woesten romp (chaos) maken zoude, moesten omkomen, of verdelgt worden (*a*). Het is hier de plaats niet, om van deze zo beroemde Stoifche verbranding der waereld breder te handelen. Laat ons alleen aanmerken, dat men dezelve voor noodlottig hielde, (want ook Jupiter zelfs was het noodlot onderworpen) en dat ze volgens noodzakelyke tydperken al oneindige reizen gefchied was, en nog oneindige malen gefchieden moeste, en wel zo, dat, na het ontwarren der chaos, telkens wederom dezelfde gedaante der dingen plaats zoude hebben, zo dat er by voorbeeld weer een Socrates moeste geboren worden, wiens lotgevallen en leven volmaakt gelyk zouden zyn met die van den beroemden Athenienfer. Zy noemden deze opvolging μετενσωματωσις. Maar of nu de volgende Socrates juist *dezelfde* zyn zoude met den vorigen, dan liever hem in alles volmaakt *gelyk*, hieromtrent fpreken alle *Stoicynen* niet op dezelfde wyze (*b*). Dit is zeker, dat men op deze drogredenen de leer der onfterfelykheid dachte te vestigen (*c*).

Of zy na die verbranding wederom in 't vleesch kwamen is duister.

Befluit dezer afdeling.

Met de Stoifchen kunnen wy onze verhandeling, zo verre zy de ftellingen der oude Griekfche Wysgeren verklaren moeste, befluiten, volgens het geen wy hier boven omtrent de oude fcholen en derzelver ken-

(*a*) PLUTARCH. adverf. Stoic. 1075.
(*b*) ORIGEN. Contr. Celfum IV, 209. Ed. Spenceri.
(*c*) SENECA Epift. 36. *Veniet iterum qui nos in lucem reponet dies.*

kenmerkende gevoelens hebben aangemerkt. En dus zullen wy overgaan tot de Romeinen, welke afdeling echter vry korter zal kunnen zyn dan deze geweest is.

DERDE AFDELING.

Bevattende eene schets der Romeinsche begrippen en wysgeerte, omtrent den staat der menschen na dit leven.

De krygshaftige zonen van Mars hebben in de tyden hunner opkomst geene de minste genegenheid betoont tot enige wetenschappen, en wel vooral niet tot het beoefenen der fyne en afgetrokkene wysgerige stelsels der Grieken. Ook by meerderen voortgang der beschaving ontbrak hen dat spitsvinnig vernuft, het welk de Grieken kenmerkt, en by hen tot redekavelingen en bespiegelingen zo natuurlyk overhelde. Daarby waren onder de Romeinen de voornaamste beoefenaren der wetenschappen, en wel der wysgeerte in 't byzonder, mannen van den hoogsten rang in den staat, Laeliussen, Scipioos, en Varroos, welke zig nooit voor leeraren of hoofden van eene school zochten op te werpen. Ja de oude Romeinen, welke ge-

De oude Romeinen ontbalen de Grieksche wysgeerte niet gunstig.

woon waren de Grieken te verachten als een volk van kwade trouwe, en zeer flechte beginfelen, hielden de Wysgeren voor de voorname oorzaken van zedenbederf, en van begrippen, tot verderf van den ftaat uitlopende. Ook moet men bekennen, dat Karneades, de ftichter dier nieuwe Academie, (welke, in gezandfchap na Rome gezonden zynde, de lust tot de Griekfche wysgeerte aldaar onder de jeugd eerst begon op te wekken,) juist die man niet was om die ongunftige denkbeelden weg te nemen, of om zyne leer by hoofden van het gemenebest aangenaam te maken. Want, daar hy openlyk voor de rechtvaardigheid geredekavelt, en die deugd met zeer veel kracht van welzeggen aangedrongen hadde, haalde hy den volgenden dag alle zyne grondflagen omverre, en toonde dat er geene rechtvaardigheid was (*a*). Waarom dan de geftrenge Cato, na den Raad te hebben befchuldigt, dat men deze Griekfche gezanten, of liever bedervers der jeugd, zo lange in de Stad hadde laten verblyven, een befluit doordrong, waarby zy met zachte woorden gelast wierden te vertrekken, en hunne wetenfchap elders ten toon te fpreiden, terwyl men oordeelde, dat de Romeinfche jeugd, gelyk te voren, zig enkel moeste bevlytigen om de wetten en de voorfchriften der Overheden wel te verftaan (*b*). Omtrent die zelfde tyden is er ook een ander raadsbefluit gemaakt, volgens het welke de Griekfche Wysgeren ter Stad wierden uitgedreven (*c*). En deze voorzorg van Ca-

Raadsbefluit tegen de Wysgeren.

(*a*) QUINCTIL. Inft. Orat. XII, 1.
(*b*) PLUTARCHUS in Catone Maj. 632. (*c*) GELLIUS N. A. XV, 11.

Cato en anderen heeft ten gevolge gehad, dat de Griekſche ſcholen tot omtrent de tyden van Cicero geenen den minſten opgang maakten, en dat zy zelfs de laatſte onder alle de toen bekende wetenſchappen het hoofd opbeurden (*a*).

De volksgedachten der oude Romeinen omtrent den ſtaat hier namaals.

Daar nu de Romeinen zo vreemd waren van de buitenlandſche geleerdheid, zyn zy ook zekerlyk zeer lang onkundig gebleven van de begrippen der Griekſche Wysgeren omtrent 's menſchen ziel en den ſtaat na dit leven. Zig houdende aan de overleveringen en denkbeelden hunner vaderen, ſtelden zy een leven hier namaals, hoewel met die ruuwe en zinnelyke bepalingen, welke men van een onkundig en onbeſchaaft volk natuurlyk moeste verwachten. En offchoon er onder de geleerden getwist word over de bronnen en oorſprong van den openbaren godsdienst onder de oudſte Romeinen (*b*) is het echter klaar, dat die der Grieken met deszelfs fabelen en toeſtel van hen is overgenomen. Waarom ik dan omtrent de oude volksbegrippen der Romeinen, in zo verre dezelve den toekomenden ſtaat der menſchen betreffen, hier niets te voegen heb by 't geen ik te voren in 't algemeen breder heb behandelt. Laat ik dit echter aanmerken, dat de eerſte rang onder de gelukkige onſterfelyken, by dit oorlogzuchtig volk, zekerlyk den krygshelden, en denzulken, welke voor 't vaderland ſneuvelden, wierde toegezegt, daar men ook in de oudſte tyden de

De hoogſte gelukzaligheid was voor helden weggelegt.

(*a*) CICERO Tuſc. Diſput. I, 3.
(*b*) BEAUFORT Republ. Romaine, ou plan general de l'ancien gouvern. de Rome, Tom. I, p. 4.

de Godheid zelfs onder het zinnebeeld van een piek eerde (*a*). Ja, deze aloude denkbeelden, volgens welke uitmuntende vaderlandsliefde, met hogen rang gepaart, tot een gelukſtaat na dit leven opklom, welke voor de rest van 't menschdom ontoeganglyk was, zyn ten allen tyde by de Romeinen gevestigt gebleven, zo dat wy zelfs by hunne Wysgeren, en wel byzonder by Cicero, er ſporen van aantreffen, gelyk men ſtraks zien zal. Ook was de zogenaamde vergoding der Keizeren op geenen anderen grond gebouwt; want deze wierden geacht tot den rang der helden op te klimmen, en by hunne verbranding ten hemel op te varen (*b*).

Vergoding der Keizeren.

De vrydenkery breekt by de Romeinen eensklaps door.

Maar wanneer nu eindelyk de Romeinen, niet alleen hunnen ouden haat vergetende, de Griekſche Wysgeren langzamerhand meer en meer begonden te achten, en in hunne hooftſtad wel te onthalen, maar ook hunne kinderen na Griekenland zelfs zonden, om aldaar door beroemde meesters te worden onderwezen, brak de vrydenkery zo veel te ſterker door, naar mate zy langer was wederhouden geweest, of onbekend

(*a*) Justinus Lib. XLIII, cap. 3.

(*b*) De ziel wierde *by de verbranding* van het lichaam afgeſcheiden, volgens de begrippen der Romeinen. En om deze rede, of om de ziel zo veel te ſchielyker los te maken, hadden zy die verbranding in plaats van het begraven der lyken ingevoert. Servius ad Virg. III, Aen. 67. *Aegyptii periti ſapientiae condita diutius reſervant corpora, ſcilicet ut anima multo tempore perduret, et corpori ſit obnoxia, nec cito ad alia tranſeat. Romani contra faciebant comburentes cadavera, ut ſtatim anima in generalitatem, id eſt in ſuam rediret naturam.* En hierom wierde er by de verbranding van de lyken der Keizeren een Arend op den houtſtapel geplaatst, welke de losgemaakte ziel ten hemel op moeste voeren, gelyk ons Dion. Cassius verhaalt by de beſchryving van de lykſtatie van Augustus en Pertinax, en Herodianus by die van Servius.

kend gebleven. Ja, daar de Grieken, gelyk wy boven zagen, nog wetten hadden, by welke het verboden was op natuurkundige of bovennatuurkundige gronden over de Goden te redekavelen, vinden wy niet, dat de Romeinen (hoewel zy het invoeren van vreemde plechtigheden, welke den ſtaat konden beroeren, tegenſtonden) de vryheid van denken, en wysgerige ſtellingen voor te dragen hebben beteugelt, althans niet ten tyde wanneer de ſtaat in den grootſten bloei was. In tegendeel, lezen wy, dat elk te Romen ſpreken mochte wat hem goeddacht, zo zyne daden maar met de wetten overeenſtemden (*a*). Zelfs ſchynt men te Rome de leer der verborgenheden vry te hebben mogen voordragen, het welke in Griekenland op zware ſtraffen verboden was; althans wy vinden geene wetten hier tegen (*b*). Waarom dan ook VIRGILIUS die verborgenheden klaar genoeg dorst te beſchryven, (want wy hebben te voren gezien, dat de zesde Aeneis hier toe behoort) het welke hy in Griekenland zekerlyk niet zoude hebben gewaagt. Eindelyk hadde de uitheemſche geleerdheid, en vooral de ſtellingen van Epicurus te Rome zo veel velds gewonnen, dat het gemene volk zelfs de oude leer van beloningen en ſtraffen na dit leven begonde te verwerpen (*c*), ja, dat Caeſar in den vollen raad ſtaande houden dorst, dat

Vond minder tegenſtand dan by de Grieken.

Verborgenheden waren te Rome niet geheim.

Losbandigheid der begin-

(*a*) TACITUS Annal. I, 72. SENECA Contr. I, non longe ab initio.

(*b*) De Romeinen deden zig elders inwyen, want te Romen zelfs hadde men geene eigentlyke verborgenheden voor de tyden van Keizer Hadriaan. MOSHEM. Comm de rebus geſt. Chriſtian. ante Conſtant M. Cap. I, § 13.

(*c*) *Quae anus tam excors inveniri poteſt, quae illa, quae quondam apud inferos timebantur, extimeſcat.* CICERO de nat. Deorum II.

felen ten tyde van Caesar en Cicero. dat er na den dood noch vreugde noch fmerten te wachten waren (*a*), en eindelyk dat dit gevoelen van Caefar door niemand zyner Mede-Raadsheren wierde tegengefproken (*b*).

Dusdanig was de gefteltenisfe der tyden, en der Romeinfche zeden, toen een der grootfte vernuften der waereld M. T. Cicero onder hen leefde en fchreef. *M. Tullius Cicero en zyn karakter.* Men kan reeds uit het zo aanftonds gezegde befluiten, dat geen vrees voor wetten zyne pen behoefde te wederhouden; en dat hy ook van deze vryheid gebruik gemaakt heeft, blykt uit zyne wysgerige fchriften in 't algemeen, in welke hy den volksgodsdienst zonder de minfte achterhoudenheid durft aantetasten.

Men zoude dan volgens dit alles mogen hopen, dat niemand zyne gedachten omtrent den ftaat der menfchen na dit leven klaarder zoude hebben opengelegt dan Cicero. En hoe verre het evenwel hier van daan zy zal zo ftraks blyken.

Het kenmerkend karakter van den wysgerigen Staatsman en Redenaar zyn een zeer fchitterend vernuft, *Weifelend in zyne beginfelen.* en verwonderlyke verbeeldingskracht, met een min vast oordeel gepaart, waarin de bron was van die onbeftendigheid, welke, zo in zyn leven en gedrag als in zyne beginfelen, overal even fterk doorftraalt. Hier kwam de opvoeding by. Wel verre van zig aan eenen meester, of eene fchool te houden, hoorde hy, behalven de Academifchen, ook zulke Stoifche, Peripa-

(*a*) Oratio Caefaris apud SALLUSTIUM de bello Catil. Cap. 50, fect. 20.
(*b*) CICERO in Catilin. IV, 5. CATO apud SALLUST. l. l. cap. 54.

patetifche, en Epicurifche Wysgeren, welker namen in dien tyd de beroemdfte waren (*a*). Maar, daar hy zig wel voornamentlyk op de wysbegeerte toeleide, ter verkryging van volkbehagende welfprekenheid, welke den weg konde banen tot eerampten en aanzien, (gelyk uit zyne eigene bekentenis blyken kan) (*b*) moeste de Academifche leertrant hem wel het meest voldoen, wyl de middelfte en nieuwe Academie enkel beftonde uit twyfelaars, welke zig voornamentlyk bezig hielden met beurtelings op te bouwen en af te breken, en hunne fcherpzinnigheid en kracht van welzeggen toonden, door alle zaken voor en tegen te befchouwen, en met bewyzen, gegrond op zulke ftellingen, welke algemeen aangenomen waren, te bevestigen. Hoe zeer de redenaar die beginfelen hadde ingezogen, blykt uit zyn eigen zeggen, wanneer hy, zig verzettende tegen de zulke, welke zyne vlottende denkwyze berispten, antwoord, dat hy, offchoon niet van *zekere* en *onzekere* zaken fprekende, echter de *waarfchynelyke* van *onwaarfchynelyke* onderfcheidde (*c*).

Leert de wysgeerte als een hulpmiddel ter verkryging van welfprekenheid.

Nu zal men reeds klaar genoeg bemerken, dat wy by Cicero te vergeefs ftellige beginfelen zouden zoeken omtrent den ftaat der menfchen na dit leven. En zekerlyk zyne begrippen zyn in dit ftuk zo vlottende en onzeker, dat men, dezelve over het geheel befchouwende, naaulyks zoude durven beflisfen, of de leer van een leven hier namaals by hem *waarfchynlyk* geweest

Men vind by Cicero geene ftellige begrippen omtrent den ftaat na dit leven.

(*a*) Cicero de Offic. II, 1. ad diverfos XIII. Epift. 1, et 16.
(*b*) In Paradoxis init. Vid. etiam de Offic. II, 1, et ibi not.
(*c*) Cicero de Offic. II, 2. Zie ook Tufc. quaeft. II, 2.

weest is dan niet. Den Academifchen redeneertrant volgende, brengt hy gemeenlyk de gevoelens van anderen by, zonder het zyne te uiten, ja, verklaart den zulken, welke ook dit weten wilden, dat zy zig nieuwsgieriger toonden dan nodig was (*a*). Men zal dan uit de boeken, welke by wyze van zamenfpraken gefchreven zyn, en vooral uit de eerfte Tusculaanfche niets kunnen bybrengen, het welk enigfints de ware gevoelens van den Schryver kan ophelderen. Hy befchouwt niet alleen in deze, maar ook in andere werken, de leer der onfterfelykheid op beide kanten, en befluit met eene bekentenis van onzekerheid (*b*). De fchone gedachten, welke men over den ftaat der gezaligden by hem vind, dat zy, in onderlinge gemeenfchap levende, een licht en kennis zullen genieten, welke deze waereld niet kan geven (*c*), zyn uit de fchool van Socrates, en het is moeielyk om te bepalen, of Cicero er zelfs zyn zegel aan hing. Dit fchynt echter klaar, dat hy het oude denkbeeld, waarby den dapperen en heldhaftigen beloningen worden toegezegt, tot welke de ftille en onberoemde deugd nooit konde geraken, heeft gevolgt, gelyk uit meer dan eene plaats, in zyne werken voorkomende, kon worden bewezen (*d*).

Hy befchouwt dit ftuk als een Academisch Wysgeer aan beide zyden.

Maar zoude men misfchien ook meer licht uit de ge-

(*a*) De Natura Deorum I, 5.
(*b*) Tufcul. quaeft. I, in f. de Seneɛt. in fine.
(*c*) De Seneɛt. Cap. ult.
(*d*) De *clari viri* Tufc. I, 13, zyn befchermers of uitbreiders van hun vaderland. Op eene andere plaats noemt hy dezelve *beneficiis excellentes viri*, dat is, mannen, welke uitftekende weldaden aan 't vaderland hadden bewezen. De N. D. II, 24. De denkbeelden der Ouden omtrent de vaderlandsliefde waren zo uitgeftrekt, dat dezelve onder alle de deugden by hen den eerften rang befloeg.

gemeenzame brieven van Cicero hebben te wachten, daar in deze, gelyk hy zelfs aanmerkt (*a*), dikwerf ernſtige gedachten worden gevonden, welke men echter niet begeert ruchtbaar te hebben gemaakt? WARBURTON denkt ja (*b*), en gelooft klaar te kunnen bewyzen dat Cicero in dezelve de onſterfelykheid der ziel met duidelyke woorden ontkent, en voor een volſlagen Epicurist uitkoomt. Dog de plaatſen, door hem bygebracht, bewyzen, wanneer men dezelve recht beſchouwt, niets meer dan *dat alle gevoel van angst en ſmerte, welke een braaf burger by de rampen van zyn vaderland aandoet, na den dood moet ophouden*, en deze gedachte is beide Socratisch en Platonisch, gelyk wy te voren gezien hebben (*c*).

Of men uit zyne brieven mag beſluiten dat hy de onſterfelykheid der ziel of den ſtaat na dit leven loochende.

Zie daar dan alles het geen wy omtrent de gevoelens van Cicero, betreffende den ſtaat der menſchen na dit leven, kunnen zeggen. Men kan er uit beſluiten, dat hy, veel voor de onſterfelykheid der ziele ſprekende, zig nergens ſtellig tegen dezelve verklaart heeft. Waaruit dan zoude mogen worden opgemaakt, dat deze leer by hem onder de *waarſchynlykheden* behoort heeft. Laat ons intusſchen den man zelfs beklagen, welke, daar hy met een plechtigen eed betuigt, van

(*a*) Phil. Orat. II, 5.
(*b*) II Deel bl. 246.
(*c*) Vid. Epinomis in f. Alle de brieven, door Warburton aangehaald (V, 21, VI, 3, en VI, 21.) zyn door Cicero geſchreven aan zulken, welke in den burgerkryg de party van Pompejus hadden omhelst. Hy troost dezelve over het leed, het welke de ongelukkige tyden in hen verwekten, met aan te merken, dat dit gevoel (*ſenſus*) met den dood zoude ophouden. Cicero noemt elders dat woord, om by uitſtek die aandoeningen aan te duiden, welke de rampen van den ſtaat by deugdzame burgeren verwekten. Orat. pro domo c. 36.

van zucht ter ontdekking der waarheid te branden (*a*), met dit alles het gewichtigste onderwerp van alle naspeuringen niet verder heeft kunnen brengen.

Ten tyde van Augustus was de Epicuristery op den troon.

Na den dood van Cicero, en toen Augustus het Romeinsche ryk in eene volstrekte en vaste slaverny gebracht hadde, was de leer van Epicurus wel meest getrokken by zyn bedorven en gansch zedenloos hof. In de naastvolgende tyden echter begonde de Stoische wysgeerte het hooft meer en meer op te steken, welke school zekerlyk grote Staatsmannen en de beste Keizeren aan Rome gelevert heeft (*b*).

Naderhand wonnen de Stoischen veld.

In die dagen bloeide ook te Rome een groot meester dezer wysgeerte, namentlyk

Seneca. Of hy Stoicyn was.

SENECA. Want offchoon hy voor een zelfdenker wil doorgaan, welke zig aan geene begrippen van andere verslaafde (*c*), blykt het echter genoegzaam, dat de eerste beginselen zyner leer, omtrent God, de stof, en het noodlot, volstrekt Stoisch zyn. De mensch is dan by

(*a*) Academ. IV, 4.

(*b*) De Schryver van het slechte boekje *Abregé de l'histoire Ecclesiastique de Fleury* zoekt ons in de voorrede te beduiden, dat de schielyke voortgangen van het Christendom nergens anders aan moeten worden toegeschreven, dan aan die overeenkomst, welke er was tusschen de leer van Zeno en Christus. Hoewel nu de Abt Raynal in het laatste deel van zyne *Histoire Philosophique et Politique* en andere Schryveren van dien aanleg deze gedachte goedkeuren, is zy echter zeer ongegrond, en duid grote onkunde aan, zo in de Romeinsche geschiedenissen, als in die van het Christendom. Want, om nu niet aan te dringen, dat die geroemde gelykenis enkel in woorden en spreekwyzen bestaat, waren de grootste dryvers der Stoische wysgeerte juist de bitterste vyanden van 't Christendom, gelyk uit de werken van M. Antoninus blyken kan. En het geen alles afdoet, de grootste begunstigers der Stoische wysgeerte waren Staatsmannen en Rechtsgeleerden, maar de eerste Christenen niet veele wyze, niet veele machtige, niet veele edele, PAULUS 1 Corinth. I, 26. Waarom dan ook de Romeinen zelfs het Christendom hielden voor den godsdienst van 't gemene volk. Dog laat ik niet te ver buiten myn bestek treden.

(*c*) SENECA de vita beat Cap. 3. Epist. 45.

by hem, volgens die leer, een gedeelte van God (*a*). Dog of hy de ziel voor eeuwig moeste houden (want eigentlyke onsterfelykheid kan in het Stoisch stelsel geen plaats vinden) hierover schynt hy hier en daar vry twyfelachtig te spreken (*b*). Maar op andere plaatsen vergelykt hy die gedachten van eeuwige voortduring by zoete dromen, welke schier zo ras vervliegen als zy opkomen (*c*). Waarom dan ook de doden, volgens hem, niets hebben te vrezen (*d*), wyl de dag des doods hen in dien zelfden staat brengt, waarin zy waren voor de geboorte (*e*); ja, daar zelfs de heldhaftige zielen zekerlyk niet langer zullen bestaan dan tot de algemene verbranding der waereld (*f*).

Plinius loochent een bestaan na dit leven.

Plinius de oude, of de Schryver der natuurlyke geschiedenis, leefde in denzelven tyd, en wat later. Hy word van de meesten onder de Epicureers geplaatst, dog andere hebben te recht aangemerkt, dat men de kenmerkende stellingen van enige der Griekfche scholen te vergeefs by hem zoude zoeken. Wat er van zy, dit is zeker, dat men by Plinius geene gedachten omtrent den toekomenden staat der menschen vinden zal, daar hy ons met ronde woorden verklaart, dat ziel of lichaam na den dood zo min enige gewaarwording hebben zullen als zy voor de geboorte hadden (*g*).

Plu-

(*a*) Epist. 40, 74, 92. (*b*) Epist. 63, et 117.
(*c*) Epist. 102. (*d*) Epist. 82.
(*e*) Epist. 102. Consol. ad Marciam, c. 19.
(*f*) Consol. ad Marc. in f. (*g*) Histor. Natur. VII, 55.

Gedachten van Plutarchus.

PLUTARCHUS de Chaeroneer bloeide onder de Romeinen omtrent die zelfde tyden, tot aan de regering van Hadriaan. Zyne begrippen omtrent 's menschen ziel waren, gelyk wy uit zommige plaatsen kunnen opmaken, meest Pythagorisch en Platonisch. Althans hy spreekt, van de vlakken der ziel en derzelver zuivering, volmaakt volgens de denkbeelden van Plato (*a*). Ook stelt hy elders de oude leer voor, volgens welke enige weinige menschen, boven den kring hunner natuur verheven, helden, ja eindelyk Goden moesten worden; en deze leer (voegt hy er by) behoort niet alleen tot de instellingen van den burgerlyken of uiterlyken godsdienst, maar schynt zelfs alle kenmerken van waarheid, ten minsten van de hoogste waarschynlykheid te hebben (*b*). Dog op welken lossen voet alle deze beginselen by hem stonden, kan uit zyn werkje *over het bygeloof* blyken, alwaar de leer van toekomende straffen onder de uitvindingen van het domme bygeloof word geplaatst (*c*).

(*c*) PLUTARCH. de his qui sero a Numine puniuntur 564, 565 Opp. Tom. 2.
(*d*) In vita Romuli p. 36. Opp. Tom. I.
(*e*) De Superstitione 166. 167. Tom. II.

BE-

BESLUIT.

Nu houde ik de voorgestelde taak, volgens het programma, voor afgedaan. Ook is de rede, waarom het edele Genoodschap de naspeuringen der Schryveren by of omtrent de tyden van Seneca bepaalt heeft, zeer gegrond. Latere Wysgeren (zegt het programma) hebben veelligt eenig voordeel van de Christelyke openbaring kunnen ontvangen, en dus is het zeer mogelyk, dat zulke betere en meer redelyke begrippen, omtrent den staat der menschen na dit leven, als wy by hen zouden mogen aantreffen, geene vruchten van eige vinding waren, maar stralen van een hoger licht, uit de Goddelyke bron zelfs geschept.

De Wysgeren hebben van de Christenen geleert.

Niet alleen hebben de Stoicynen, welke na de verspreiding der Euangelieleer leefden, van de Christenen geleert hunne wysgeerte te veredelen (*a*), maar vooral ook heeft het Platonische stelsel, met het welke de meeste oude kerkvaderen zo buitensporig veel op hadden, door den invloed der Goddelyke leer eene aanmerkelyke verandering ondergaan (*b*). Dog daar de-

(*a*) Brucker I, 910, 927.
(*b*) Warburton II, 208.

deze zaak door veele geleerde Schryveren, en wel byzonder door de verhandeling van den groten MOSHEIM, opzettelyk over dit onderwerp geschreven, in een zeer klaar daglicht geplaatst is, zal ik er hier niet verder by blyven stilstaan. — De lezer heeft uit deze verhandeling zelfs genoegzaam kunnen zien, hoe ongegrond de grootspraak der Heidenen was, wanneer zy beweerden dat het Goddelyk licht, waarop de Christenen roemden, niet onlangs van den hemel was gedaalt, daar het reeds voor veele eeuwen hunne wyzen bestraalt hadde (*a*). Laat ons echter aan den anderen kant zorg dragen, dat het licht, het welk God buiten de openbaring aan ons geslachte heeft willen schenken, (hoe gering het dan ook zyn mag, inzonderheid wanneer men ziet op het door ons behandelde onderwerp) niet moetwillig werde verdonkert, gelyk veele dit hebben trachten te doen, daar zy de grootheid van Gods goedheid dachten te verheffen, naar mate de krachten der rede wierden verzwakt (*b*).

Hoewel zy het tegendeel beweerden.

De volheid des tyds, in welke Christus in 't vleesch kwam.

Die volheid des tyds, in welke Jesus Christus op aarde verscheen, was (zo verre wy een eerbiedig oog durven slaan op het aanbiddelyk plan, door het Opperste Wezen in de zedelyke opvoeding der menschen gevolgt) juist deze, in welke de waereld beschaaft genoeg

(*a*) KORTHOLT de Origine Christianismi ex sententia paganorum.

(*b*) De meeste oude Kerkvaderen hebben reeds deze stelling te ver getrokken, als of de menschelyke rede niets goeds, en geene de minste gronden van natuurlyken godsdienst zoude hebben kunnen vinden zonder behulp der openbaring. Waarom dan volgens hen Plato, Pythagoras en anderen noodzakelyk van Mozes en de Propheten moesten hebben geleert. JUSTIN. MART. Apol. I, § 57. Ed. Oxon. AUGUSTIN. de Civ. Dei XXVIII, 2. MINUCIUS FELIX p. m. 330. VALESIUS ad Eusebium Orat. ad S. coetum cap. 9 &c.

noeg en voorbereid was, om de leer des toekomenden levens en der onverderflykheid, door den Goddelyken meester aangekondigt, met nut aan te hooren en te ontvangen. Het meest beſchaafde gedeelte des menschdoms was in dien algemenen ſtaat van twyfeling, en onſtandvastigheid der beginſelen, welke altoos den overgang van domme onkunde tot eene op redelyke bewyzen ſteunende overtuiging maken moet. — De ſtaat der kindsheid was voorbygegaan, en de jongelingſchap genaakte. — De wyste onder die volkeren hadden lichts genoeg om den onredelyken, en by de eerſte inſtelling der maatſchappy vastgeſtelden godsdienst te verachten. — Zy wierpen dan die oude gedenktekens van bygeloof omverre, maar verwarden zig te gelyk in de doolhoven van verwaande geleerdheid, welke, wel verre van het heil hunner natuurgenoten te bevorderen, hen alle gronden van troost ontrukte, en dat wel zulke, op welke de allernuttigſte waarheid rusten moeste, waarin zy ooit belang ſtellen konden. *Staat der menſchelyke kundigheden.*

Toen wierde er een Goddelyk bouwmeester vereischt, om die zo jammerlyk omverre gehaalde grondſtutten van hoop en troost op te rechten, om het licht der onſtervelykheid op den kandelaar te plaatſen.

Het waare Christendom zal enkel de godsdienst der beſchaafde waereld zyn. — Hoe ellendig zyn de uitzichten in de eeuwigheid verdonkert geworden, naar mate de volkeren, na de komst van Christus in 't vleesch, in onkunde, en tot deszelfs onafſcheidbaren

medgezel, het bygeloof, vervielen (*a*)! — Toen begon men niet alleen de hoop eener gelukkige, of vrees eener rampzalige onstervelykheid te hechten aan willekeurige instellingen, welke op deugd en godzaligheid of geen de minste betrekking hadden, of ook wel tegens dezelve regelrecht aanliepen; maar ook de plaatsen van toekomend geluk of smerte met die trekken af te malen, welke den zinnelyken en onbeschaafden mensch zo natuurlyk eigen zyn. — Toen wierden de Elysesche velden, de Tartarus en Acheron weer van nieuws geopent en ingevoert, alleen met verandering der namen. — Ik wil deze, voor het menschdom zo vernederende aanmerkingen, niet verder uithalen en betogen, anders zouden my de zogenaamde legenden van zommige bedriegers of dwepers, welke men heiligen noemt, de grollen van een Caesarius, en andere Schryveren van dit soort, hiertoe overvloedige gelegenheid verschaffen. — En och dat ook in die eeuw, welke wy beleven, het verband tusschen de deugd, op de voorschriften van den allerheiligsten godsdienst gegrond, en de hoop eener aanstaande zaligheid over 't algemeen beter wierde begrepen! Dat onze natuurgenoten niet voortgingen met te denken gelyk de kinderen, maar als mannen de neigingen der jeugd lieten varen!

Verbastering der Euangelieleer.

Nog eens; het echte Christendom is niet de godsdienst

(*a*) Ik zoude gemakkelyk kunnen bewyzen, dat men zelfs onder de oudste Kerkvaderen zeer grillige denkbeelden, betreffende 's menschen ziel en derzelver bestemming na dit leven aantreft. Dog dit zoude my te ver van myn bestek afvoeren.

dienst der volkeren, welke in eene zedelyke kindsheid leven. — Neemt dit ter harten gy alle, welke de verhevene beſtemming hebt, om uwe medemenſchen te kunnen beſchaven, en verlichten. Gy groten der aarde, welken het beſtuur en de opvoeding uwer burgeren is toevertrouwt, ſlaat een medelydend oog neder op die afgelegene gewesten der waereld, in welke men nu reeds eeuwen gearbeit heeft om de leer des Euangeliums voortteplanten, zonder aanmerkelyke vrucht. Denk dat vooraf de *mensch* moet worden beſchaaft, zal de Christen worden gevormt.

Gave God, dat de wensch van alle beminnaren van den godsdienst, welke hunne medemenſchen voor broeders en kinders van denzelfden vader erkennen, eindelyk werde vervult. — Dat de klachte van Profeet JEREMIAS (*a*), *de kinderkens eiſchen brood, daar en is niemand die het hen mededeele*, nergens op aarde toepasſing vinden mochte!

(*a*) Klaagl. van Jeremia IV, 4.

DANIELIS WYTTENBACHII

IN ILLUSTRI AMSTELAEDAMENSIUM ATHENAEO
PHILOSOPHIAE PROFESSORIS

DISPUTATIO

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT
ANNO MDCCLXXXIII.

DE QUAESTIONE PUBLICE PROPOSITA.

"QUAE FUERIT VETERUM PHILOSOPHORUM,
„ INDE A THALETE ET PYTHAGORA, USQUE
„ AD SENECAM, SENTENTIA DE VITA ET STA-
„ TU ANIMORUM POST MORTEM CORPORIS."

AD VIROS
NOBILISSIMOS ET ERUDITISSIMOS LEGATI
TEYLERIANI CURATORES.

DISPUTATIO DE QUAESTIONE,

QUAE FUERIT VETERUM PHILOSOPHORUM, INDE A THALETE ET PYTHAGORA, USQUE AD SENECAM, SENTENTIA DE VITA ET STATU ANIMORUM POST MORTEM CORPORIS.

Nulla facile est res, quae mentem humanam aut propius attingat aut vehementius commoveat, quam cogitatio de ipsius post hanc vitam conditione et statu. Nam, et praecipuum ac proprium hominis est, non brutorum instar praesentibus moveri, sed in futurum prospicere, ac res absentes mentis cogitatione repraesentare: et habet rerum post hanc vitam obscuritas eam vim, ut mentem incertâ rerum exspectatione sollicitet ac suspensam teneat. Igitur reperiemus, inde ab incunabulis studii Philosophici, ita quemque Philosophum plus operae in hoc loco tractando posuisse, ut quisque ipse aut humanae naturae aut Philosophiae majorem excellentiam tribuisset. Ergo sint fortasse, qui putent, ab innumerabilibus Philosophis, qui post hominum memoriam fuerunt, hunc locum tandem vel pertractatum vel ita tractatum esse, ut operae pretium factum sit. Immo vero, moverunt multum, promoverunt parum. Nam in eam quidem partem profecerunt, ut rationibus aut certis aut verisimilibus efficerent, esse aliquid post hanc vitam, neque cum corpore Animum exstingui: hoc tamen *aliquid* quale esset, quae vita et actio Animi a corpore soluti ac veluti nudi, nullâ etiamnum humani ingenii acie pervestigari potuit. Neque tamen hoc eo valere debet, ut totam hanc quaestionem tamquam inexplicabilem relinquamus: contra, magis etiam studia nostra incitari par est, ut, nisi perveniamus ad ejus exitum, saltem aliquot gradus proferamus. In primis vero utile et jucundum est cognoscere, quantum in hoc spatio profecerint Veteres, qui plurimos in Philosophia progressus habuerunt. Nam, aut aliquantum promovebimus erroribus illorum cavendis, verisque inven-

tis, veluti veſtigiis, perſequendis: aut, certe ipſa progreſſuum obſervatio voluptatem nobis pariet atque ignorantiae ſolatium adferet. Quare, quum audiviſſem de quaeſtione a Vobis, Clariſſimi Viri, ad disputandum propoſitâ, ejus elegantia me continuo invitavit, ut experirer, ſi forte in ejus tractatione aliquid efficere poſſem, quod Veſtris judiciis probarem. Ceterum, antequam disputationis initium faciam, committere nequeo, quin de ipſâ ratione ac viâ breviter dicam, ac leges recenſeam, quas ipſe in disputando ſequar.

I. In memorandâ quâque Philoſophi ſententiâ probe animadvertendum eſt, utrum ea ex communi opinione, an ex Philoſophicâ doctrinâ, ſeu quod ajunt, Syſtemate, pronunciata ſit. Multa enim dicta ſcriptaque ſunt a Philoſophis, quae non continuo pro partibus doctrinae eorum habenda ſunt, veluti Apophthegmata, Epiſtolae, et alia. Et librorum ab iis ſcriptorum duo ſunt genera: alii ſunt Eſoterici, in quibus interiorem ſuam doctrinam expoſuerunt; alii ſunt Exoterici, in quibus communem aliorum ſententiam ſecuti ſunt. Itaque diſtinguendum eſt, quid Philoſophus, tamquam Philoſophus, quid tamquam unus ex multis tradiderit.

II. Quum Philoſophi ſit *demonſtrare*; non modo videndum quid ſtatuerit, ſed etiam quibus argumentis illud, quod ſtatuit, demonſtraverit.

III. Igitur Philoſophi ſecundum aetatem et ſectas recenſendi, et a triplici parte ſpectandi ſunt: primum, *an ſtatuerint*, *Animum ſupereſſe corpori*: deinde, *qualem illum ſtatum informaverint*: denique, *quibus argumentis hanc ſententiam ſuperſtruxerint*.

IV. Et quandoquidem tota haec Veterum cognitio unice petenda eſt ex Veteribus, nos quoque hanc disputationem ab eorum fontibus ducemus. Non quod recentiores contemnamus; ſed quod judicemus praeſtare, iis tanquam ſociis potius, quam tamquam ducibus, uti. Ita integriores ab alienâ auctoritate ac praejudicatis opinionibus noſtrum ipſi judicium ſequemur.

V. Ergo primum, materia congerenda, et loci nondum ab aliis prolati excitandi ſunt, quoad quidem ejus fieri poteſt. Multa enim adhuc latent in Veterum monumentis, nec omnia ex iis protulit recentiorum diligentia.

VI. Criticâ quoque animadverſione opus eſt, in auctoritate locorum, quibus pro teſtimoniis utimur, aeſtimandâ. Itaque videndum de libro, in quo locus exſtat, ſit necne auctoris illius, cujus nomine fertur, et ſitne auctor ipſe fide dignus.

VII. Porro auctorum locis adhibenda eſt juſta interpretatio, ut verus eorum ſenſus appareat. Quae quidem interpretatio duplicis eſt generis: altera, verborum, quae a Grammaticâ ratione et linguae cognitione ducitur:

al-

altera, rerum, quâ loci vis aperitur, ex auctoris vel sectâ, vel peculiari ratione ac consuetudine.

VIII. Harum autem legum ita rationem habebo, non ut ad eas singulas unumquemque locum explicem, quod, profecto, infinitum sit, et mihi scribenti, et Vobis legentibus, sed ut eas tacite quidem semper observem, diserte vero locis difficilioribus adhibeam. Ordinem denique hunc sequar, ut secundum temporis seriem sectarum succesſiones notentur: et primum de Thalete et Ionicis usque ad Socratem exponam: deinde de Pythagoricis, et, qui ab iis profecti sunt, Eleaticis: tum de Socrate, quique ab eo fluxerunt, Academicis, Peripateticis, Cynicis, Stoicis, Epicureis, et aliis, usque ad Ciceronem: tum disputationem deducam a Cicerone ad Senecam.

SECTIO I.

De Ionicis Philosophis.

Opinionem, de vitâ quadam Animi corpori superstitis, antiquissimâ aetate apud Graecos viguisse constat ex Homero et omnibus veteris aevi monumentis. Causſae, quibus factum est ut illa opinio mature in Graecâ gente dominaretur, fuerunt et naturales et civiles. Quare, qui eam solâ monente naturâ in hominum mentibus exstitisse dicunt, mihi quidem multo magis probantur, quam ii, qui ejus originem vel ab Aegyptiis, vel a Chaldaeis, vel aliunde petunt. Sed ego totam hanc quaestionem praetermitto, quam Vos Iudices ab hac disputatione exclusistis. Satis habeo auctoritatis in Cicerone, qui (Tusc. I. 13. 14.) ait, *opinionem de animorum immortalitate non a doctrinâ, sed ab ipsâ naturâ, proficisci, et legis naturalis vim obtinere.* Sect. I. IONICI.

Sed, quum doctrina de Animorum immortalitate, ut reliqua naturae cognitio, a Poetis, ac Theologis, seu Orphicis, rudi Minervâ tractata fuisset, exstitit circa Olympiadem XL. THALES Milesius in Ioniâ, qui majore valeret rerum naturalium scientiâ, eamque ad viam ac rationem, id est Philosophicam methodum, exigeret. Hic quid senserit de Animi post hanc vitam statu, operae pretium est accuratius et uberius quaerere; nam et auctor Philosophiae habetur, et ab initio disputationis patebit, quam difficile sit in tantâ monumentorum jacturâ de Veterum placitis statuere. Eum statuisse Animos esse immortales, proditum est apud Diogenem Laërti- THALES.

Sect. I. IONICI. THALES.

tium I. 24. *ἔνιοι δὲ καὶ αὐτὸν πρῶτον εἰπεῖν φασιν ἀθανάτους τὰς ψυχάς· ὧν ἐστι Χοίριλος ὁ ποιητής·* i. e. "*nonnulli etiam dicunt, eum primum dixisse animas esse immortales: in quibus est Choerilus poëta.*" Huic adjungendus est scriptor de Placitis Philosophorum, qui falso Plutarchi nomine fertur, IV. 2: quem, ut solet, descripsit Stobaeus in Eclog. Physic. p. 93: ejus haec sunt verba: *Θαλῆς ἀπεφήνατο πρῶτος τὴν ψυχὴν φύσιν ἀεικίνητον ἢ αὐτοκίνητον·* i. e. "*Thales primus pronunciavit animam esse naturam quae semper moveatur, vel quae se ipsa moveat.*" Retulit idem exiguâ varietate Nemesius in libro de Naturâ Hominis. cap. II. *Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν ἔφησεν ἀεικίνητον καὶ αὐτοκίνητον·* i. e. "*Thales enim primus dixit, animam esse quid, quod semper moveatur et se ipsum moveat.*" Theodoretus vero Serm. V. p. 83., in cujus verbis referendis falsam lectionem secutus est Menagius ad Diog. Laërt. VIII. 83., *Θαλῆς τοίνυν κέκληκε τὴν ψυχὴν ἀκίνητον φύσιν·* igitur Theodoretus ex iisdem fontibus hausisse et *ἀεικίνητον* scripsisse videtur; ut hoc dixerit "*Thales igitur vocavit animam naturam quae semper moveatur.*" His ergo testimoniis quis non credat, de Thaletis sententiâ constare? Nam Animam dixit esse immortalem: rationes adjecit, Animam nimirum esse naturam (id est, ut hodie loquuntur, *substantiam*) quae se ipsa moveat, semperve moveatur, vel utrumque. Verum enim auctoritas illorum testimoniorum gravissimis dubitationibus, nisi tollitur, tamen minuitur. Et primum quidem Choerilus, quem auctorem sequitur Diogenes Laertius, unde hanc de Thalete notitiam habuit? utrum ex scriptis Thaletis, an ex traditione memoriae? Atqui antiquis jam temporibus dubitatum est, an quod scriptum reliquisset Thales, et an ea, quae tum sub ejus nomine ferebantur, ab ipso conscripta essent: ut refert Diogenes Laërt. I. 23. Eum nil de Philosophiâ scriptum reliquisse affirmant Alexander Aphrodisiensis in Comment. in Aristot. Metaph. p. 12: Themistius Orat. XXVI. p. 317: et Simplicius in Comment. in Aristot. Physica p. 6. At vero ex ejus libro *de Principiis* locum excitat Galenus Tom. VIII. p. 513. Et alii quoque mentionem faciunt ejus librorum *de Naturâ*: de quibus alia etiam cognosci possunt ex Fabricio Bibl. Gr. Vol. I. p. 239, et Bruckero Historiâ Crit. Philos. Tom. I. p. 462. Nos vero sequamur Aristotelem, auctorem et antiquum et gravem, qui, ab initio disputationum, fere antiquorum sententias referre solet, atque hoc nomine in praecipuis fontibus Historiae Philosophicae celebrandus est. Hic igitur *de Animâ* lib. I. cap. II. § 22. inquit: *ἔοικε δὲ καὶ Θαλῆς ἐξ ὧν ἀπομνημονεύουσι, κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνειν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ* i. e. "*Videtur vero etiam, ex iis quae de eo memorantur, Thale-*

le

les putasse, animam esse quiddam movendi vi praeditum; siquidem dixit lapidem (s. magnetem) animâ esse praeditum, quia ferrum moveat." Iam videtis, Clarissimi Viri, quo numero habenda sit illa, quae fertur, Thaletis sententia de Animorum immortalitate, siquidem existimare debemus ex Aristotele, gravissimo et antiquissimo eorum qui de Thalete prodiderunt. Quare ita statuamus: Thaletem Animae movendi vim tribuisse: cumque ex hâc movendi vi alii postea Philosophi immortalitatem duxissent, factum esse ut Thaleti non solum illud tribueretur, quod diserte statuerat, Animam habere vim movendi, sed illud etiam quod inde consequi videbatur, Animam esse immortalem. Ceterum ex verbis Aristotelis apparet, eum Thaletis sententiam non ex ipsius scripto sed ex famâ memorasse; quo magis intelligitur verisimile esse quod monuit Simplicius, Aristotelis aetate nullum Thaletis scriptum exstitisse.

Neque vero hoc eo valet, ut arbitremur, sententiam immortalitatis a Thalete aut neglectam prorsus aut repudiatam fuisse. Immo etiamsi eam non peculiariter ac disertis verbis celebravit, tamen tenuisse eam et probâsse affirmamus. Primum enim, minime nova erat illâ aetate sententia immortalitatis, sed dudum prodita, vel in Mysteriis, vel a Theologis et Poetis. Deinde non modo non repugnare doctrinae, s. systemati, Thaletis, sed cum eâ convenire, atque adeo locum in eâ habuisse, videtur. Nam hoc quidem constat, auctore Aristotele, loco laudato, Thaletem statuisse *animam habere vim movendi*, id est, ut cum recentioribus loquar, *eam habere principium agendi ipsam in se.* Porro statuit *eam non esse corpus;* quod patet ex eodem capite Aristotelis § 29. ubi, ut de aliis, ita de Thalete dicitur, *eos Animae naturam tribus proprietatibus definivisse;* κινήσει, id est *actione propriâ:* αἰσθήσει, *sensu:* ἀσωμάτῳ, *absentiâ corporeae concretionis.* Atqui, si Animâ movendi vim habet, neque corporeae est naturae, nulla ratio apparet quare cum corporis morte intereat. Deinde, ut est apud eundem Aristotelem de Animâ lib. I. cap. VIII. statuit omnia plena esse Deorum, propterea quod Anima in universo permixta esset: quod confirmatur auctoritate Ciceronis de Legib. II. 11: et Diogenis Laërt. I. 27: ad quos locos consulendi sunt interpretes, Davisius et Menagius. His omnino addendum est luculentum testimonium Stobaei Eclog. Phys. I. p. 2. Θαλῆς, νοῦν τοῦ κόσμου τὸν θεόν· τὸ δὲ πᾶν ἔμψυχον ἅμα καὶ δαιμόνων πλῆρες· διήκειν δὲ καὶ διὰ τοῦ στοιχειώδους ὑγροῦ δύναμιν θείαν κινητικὴν αὐτοῦ· i. e. "*Thales dixit, mundi mentem esse Deum: universum autem animatum et plenum daemonibus esse: et per humorem, qui rerum elementum est, permeare vim Divinam quae illum moveat.*" Denique a Plutarcho

in

Sect. I. IONICI. THALES.

in Septem Sapientum Convivio T. II. p. 163. Thales ita loquens inducitur, ut ei tribuatur ejusmodi sententia: "*in maximis et praecipuis Mundi partibus habitare animam, quâ Deus utatur tamquam instrumento; igitur Deum animalibus quoque uti tamquam instrumentis, quippe quae suspensa sint a vi Divinâ.*"

Atque ex his omnibus arbitror colligi, hanc fuisse Thaletis sententiam, *Animas hominum esse partes animae mundi, quae totum universum moveat: igitur non cum corpore exstingui.* Et cum hâc sententiâ congruit alia, quae ipsi tribuitur a scriptore operis de Placitis Philosoph. I. 8. "*Thales, Pythagoras, Plato, Stoici, statuunt Daemones esse substantias animatas: esse quoque Heroas, animas quae ex corporibus discesfisfent, bonos quidem bonas, malos vero malas.*" Hoc igitur placitum nihil habet quod conciliari nequeat cum iis placitis, quae Thaleti omnium consensu vindicantur: neque posfum asfentiri Bruckero, qui Hist. Crit. Phil. T. I. p. 474. suspicatus est, illud a ratione Thaletis abhorrere.

EPIMENIDES. Eâdem fere aetate exstiterunt duo clari viri, quos silentio praetermittere non posfumus. Alter est EPIMENIDES Cretensis, de quo pervulgata fuit fabula, eum per multos annos in Iovis Dictaei antro dormivisse, et cum Diis immortalibus degisse. Quâ fabulâ nil aliud significavit, judice Maximo Tyrio doctisfimo Platonico, Disfert. XVI. § 1. quam, *Animis nostris hanc vitam esse somnium, nec veram vitam.* Quam sententiam

PHERECYDES. postea celebravit Heraclitus. Alter est PHERECYDES ex Syro insulâ ortus, Pythagorae magister, qui, ut ait Cicero Tusc. I. 16. *primum dixit, quod quidem literis exstet, animos esse hominum sempiternos.* Quod ita accipiendum est, eum primum fuisse eorum qui hanc sententiam diserte literis consignàsfent. Sed eam an argumentis confirmaverit, et quae fuerint illa argumenta, quum Pherecydis liber perierit et auctores taceant, ignoramus.

ANAXIMANDER. Thaletis discipulus fuit ANAXIMANDER qui, ut quidem perhibet eruditus scriptor Themistius, primus fuit, qui de Rerum natura librum

ANAXIMENES. scriberet: Or. XXVI. p. 317. Huic succesfit ANAXIMENES, cujus nullum scriptum fuisse videtur: neque de Epistolis ad Pythagoram, quae sunt apud Diogenem Laërt. II. 4. 5. dubitari debet, quin ex Sophistae officinâ prodierint. Hi de Animâ quidem Thaletis sententiam retinuisse videntur. Nam veteres scriptores, ut fere aliorum, ita horum ea in primis placita memorarunt, quibus a magistris disfentiebant.

ANAXAGORAS. Anaximenis discipulus fuit ANAXAGORAS, qui, ut de Divinâ naturâ praeclarius veriusque sensit quam priores, ita de Animorum immortalitate di-

Sect. I. IONICI. ANAXAGORAS.

differtius ftatuisfe videtur. Dicimus, *videtur*; nam certa ejus rei monumenta non exftant. Sint forte quoque, qui negent eum praeclare de hoc loco fenfisfe. Nam primum quidem Plato eum in Dialogo Phaedone, qui eft de immortalitate, reprehendit, quod quum egregie ftatuisfet, Univerfum a mente gubernari et conftitutum esfe optimâ ratione, tamen in explicando demonftrandoque hoc placito nil effecerit, quod operae pretium esfet; vid. Plat. Phaed. p. 393. Deinde Scriptor de Placitis Philof. IV. 3. et V. 25. ejusmodi Anaxagorae fententias refert, quae Animorum immortalitatem tollant. Sed hae dubitationes facile folvuntur: et quae ex Platonis reprehenfione ducitur dubitatio haud difficilem habet responfionem. Hic enim Anaxagoram reprehendit de aliâ re, non de negatâ aut labefactatâ immortalitate: quam fi negasfet aut labefactasfet, Plato, in hoc ipfo argumento et in ipfâ Anaxagorae reprehenfione verfans, illud addere et commemorare non omifisfet. Quod autem ex Scriptore de Plac. Phil. repetitur dubium, criticâ animadverfione diluitur. Prior locus eft IV. 3: οἱ δ' ἀπὸ Ἀναξαγόρου ἀεροειδῆ ἔλεγόν τε καὶ σῶμα· i. e. "*Anaxagorei autem dixerunt animam esfe aëream et corpus.*" Atqui Stobaeus in Eclog. Phyfic., qui ex iisdem fontibus fua haufit, *corpus* omittit, ita quidem ut appareat eum habuisfe veterem codicem pleniorem: ita enim refert pag. 93. Ἀναξαγόρας, Ἀναξιμένης, Ἀρχέλαος, Διογένης, ἀεροειδῆ· i. e. "*Anaxagoras, Anaximenes, Archelaus, Diogenes, dixerunt animam esfe aëream.*" Porro Ariftoteles de Animâ I. 2. 29. eum in eorum genere ponit, qui Animam tribus illis proprietatibus definierunt, *motu*, *fenfu*, et ἀσωμάτῳ i. e. *abfentiâ corporeae concretionis*. Et hoc quidem fatis eft ad refellendum priorem locum, quo traditur, Anaxagoram dixisfe *animam esfe corpus*. Pofterior locus operis de Placit. Phil. V. 25. hic eft ubi Anaxagorae opinio de fomno refertur, et hoc adjungitur εἶναι δὲ καὶ ψυχῆς θάνατον τὸν διαχωρισμόν· Haec verba torferunt cum interpretes doctos ejus operis, tum Stanlejum Hift. Phil. T. I. p. 104: et Bruckerum Hift. Crit. Phil. T. I. p. 514. Accedit alia difficultas, a viris illis non obfervata, quod compilator operis de Placitis Phil., qui fub nomine Galeni latet, idem iisdem verbis de Anaxagora prodit., Tom. IV. pag. 437. Edit. Bafil. Sed utroque loco aliquid corruptelae fubesfe, facile vident qui ufum habent Graecae dictionis. Neque hoc alius quisquam veterum de Anaxagora perhibuit, neque conciliatur cum reliquis ejus placitis, *feparationem esfe animae mortem*. Haec enim eft fententia horum verborum, quae contra Graecae orationis leges in aliam fententiam interpretari conatus eft Bruckerus. Nos vero ipfâ totius loci ratione et connexione in eam conjecturam inducimur,

Sect. I. IONICI. ANAXAGORAS.

ut putemus, vocem *σώματος*, quae mox ſequitur, a librario vetere omiſſam eſſe, ac ſcriptorem ita reliquiſſe, *εἶναι δὲ καὶ τὸν θάνατον ψυχῆς διαχωρισμὸν καὶ σώματος* i. e. *et vero mortem eſſe ſolutionem animae a corpore.* Iam ergo, confutatis dubitationibus iſtis, videamus ex certioribus monumentis, quae fuerit Anaxagorae ſententia. Ariſtoteles, idem graviſſimus et antiquiſſimus auctor, Libro I. cap. II. de Animâ, haec ejus placita memorat, quae nos Latine referamus: "*Anaxagoras* (inquit § 9) "*animam dixit eſſe illud quod moveat; et alii ſimiliter ſtatuunt, quibus quidem placuit Univerſum moveri a mente.* Porro (§ 10) "*Anaxagoras non magnopere mentem ab animâ diſtinguit: multis enim locis mentem appellat cauſſam Boni et Recti: aliis vero locis perhibet mentem idem eſſe atque animam; mentem enim in omnibus animalibus ineſſe, et magnis et parvis, et vilioribus et honeſtioribus.* Deinde (§ 32) "*Unus Anaxagoras mentem dicit eſſe expertem patiendi, et nihil commune habere cum reliquis elementis.*" Conjungatur alia Anaxagorae mentio eodem capite § 21. et Lib. III. cap. V. § 4. et 12. Denique Stobaeus Eclog. Phyſ. pag. 93. eum in iis ponit, qui ſtatuunt "*mentem extrinſecus in corpus inſeri.*" Notandum vero eſt, *mentem* et *animam*, *νοῦν* et *ψύχην* a Graecis Philoſophis ita diſtingui, ut haec ſit pars deterior animi, illa pars praeſtantior; haec animalis, illa rationalis habeatur. Notandum etiam, abjudicandam eſſe Anaxagorae a Pſeudo-Plutarcho et Stobaeo tributam opinionem, *animam eſſe ἀεροειδῆ: aërei generis*: quippe gravior eſt Ariſtotelis auctoritas, quâ conſtat Anaxagoram ſtatuiſſe, *animam nihil commune habere cum reliquis elementis.* Et illa opinio *de animae aëreâ naturâ* falſo ad eum relata eſt ab aliis, qui in hunc errorem inducti ſunt pravâ concluſione, quum cogitarent Anaximenem ſtatuiſſe *Deum eſſe infinitum aërem*, Anaxagoram autem ejus diſcipulum *animas* dixiſſe *partes Divinae mentis eſſe.* Verum quidem utrumque: ſed perperam inde collegerunt, Anaxagorae, ut Anaximeni, placuiſſe, Deum eſſe infinitum aërem, et animas proinde aërii generis eſſe.

Summa ſententiae Anax.

Quod ſi ergo ex iis, quae protulimus, concluſionem ducamus: quod ſi etiam reputemus, nil monitum eſſe a Veteribus de diſſenſu Anaxagorae a Thalete in ſententiâ de Animorum immortalitate: hoc omnino videtur ejus placitum fuiſſe "*animas et hominum et reliquorum animantium partes eſſe mentis illius ſummae et creatricis, ſeu Dei; igitur non cum corpore exſtingui.* Poſſit quis huc revocare dictum ejus quod eſt apud Diog. Laërt. II. 7. *Interrogatus a quodam*, "*nulla ne tibi cura patriae eſt? mihi vero, inquit, et maxima quidem: monſtrans digito coelum.*" Sed apophthegmatum incerta eſt fides, et plerumque ad vulgi captum, non ex doctrinâ,

ſeu

ſeu ſyſtemate, pronunciantur. Quare malim, ſi quid praeterea opus ſit auctoritate, discipulum ejus Euripidem, de ſcenâ Philoſophum, adhibere; apud quem frequentes ſunt ſententiae *de animâ poſt corporis mortem vigente et cogitante.* De quo quidem argumento nobis non dicendum eſt poſt egregiam disputationem Valckenarii, viri ſummi, in Diatribe ad Euripidis Fragmenta cap. VI. p. 54 et ſequ.

Sect. I. IONICI.

EURIPIDES.

Alter fuit Anaximenis discipulus DIOGENES Apolloniates, qui, magiſtri exemplo, aërem pro rerum principio ac Deo habuit. Itaque et Animam aërem eſſe ſtatuit: ut diſerte testatur Ariſtoteles de Animâ Lib. I. cap. II. § 23. "*Diogenes, ut alii quidam, ſtatuit animam eſſe aërem; quippe qui putaret, aërem eſſe cum omnium ſubtilisſimum, tum principium: et propterea animam praeditam eſſe cognitione et motu: cognitione quidem, quia aër omnium primum esſet: motu autem, quia aër ſubtilisſima esſet omnium rerum.*" Hunc locum non memoravit Bruckerus. Hiſt. Crit. Phil. T. I. p. 517. ubi de Diogenis placitis agit: contra ex Scriptore de Placitis Phil. IV. 5. et V. 15. refert Diogenem ſtatuiſſe "*Animam habitare in arterioſâ cordis caveâ, quae ſit ſpiritualis: et animalia nasci inanimata, atque inſitum calorem, ſimul atque natum ſit animal, animam in pulmones attrahere.*" Horum igitur poſterius perperam redditum eſt; nam nec in Graecis hoc eſt verbis, et ea ex Pſeudo-Galeno corrigenda eſſe, recte monuit Corſinus, ita ut ſenſus ſit, non *animam* τὴν ψύχην, quod nec in Plutarcho legitur, ſed *frigidum* τὸ ψυχρὸν *in pulmonem attrahi.* Et cum Pſeudo-Plutarchus non ſignificet, cujus Diogenis hae ſint opiniones, eaedemque minime abhorreant a Stoicorum doctrinâ, contra quam putavit Bruckerus, ut infra videbimus: haec igitur cum ita ſint, arbitror has opiniones potius Diogenis Babylonii Stoici, quam hujus Apolloniatae fuiſſe. Ergo et ex reliquâ Diogenis doctrinâ et loco Ariſtotelis colligitur, hanc fuiſſe illius ſententiam, "*animam, quia movendi et cogitandi vim habeat, partem eſſe aëris illius, qui principium rerum ac Deus esſet; igitur non cum corpore exſtingui.*"

DIOGENES APOLL.

Summa ſententiae Diog.

Ultimus in hac Ionicorum ſucceſſione fuit Socratis magiſter ARCHELAUS, qui quid peculiariter de hoc argumento ſenſerit, a certis quidem auctoribus non traditum eſt. Nec tamen repugnem Bruckero, qui ex Pſeudo-Origene hanc ei tribuit opinionem, *mentem omnibus innatam eſſe animalibus; nam et corpora omnia uti mente, alia citius alia tardius:* vid. Origen. Philoſophumen. cap. IX. p. 890. Convenit enim hoc cum reliquorum Ionicorum doctrinâ. De Animae vero poſt hanc vitam ſtatu, non disſenſiſſe videtur a magiſtro Anaxagora; quippe nec reliqua ipſius placita

ARCHELAUS.

Sect. I. IONICI. ARCHELAUS.

eum dissentire cogebant, nec Veteres hujus dissensûs mentionem fecerunt.

Itaque, si ex iis, quae hactenus disputavimus, certâ conclusione Ionicorum de Animae post mortem statu opinionem colligere velimus, reperiemus eam huc redire. "*Animam hominum esse partem mentis illius divinae, quae omnia permearet atque animaret; igitur Animam post corporis mortem superesse propterea quia pars sit illius mentis divinae.*" De ipsâ vero conditione vitae post hanc mortem, aut nil prodiderunt, aut nil proditum ad nostram memoriam venit. Illud tamen, quamquam non diserte pronunciatum est ab illis, tamen et consequitur et intelligitur ex iis quae pronunciata sunt, *Animabus conscientiam sui et quasi personam constituram, nec eam absumtum iri reditu earum ad divinam naturam.* Ceterum Ionici non, prouti postea Pythagorici et Platonici, Animae immortalitatem tanquam fundamentum doctrinae suae celebrarunt. Sed tamen eam tenuerunt, quippe quae consequeretur ex ipsorum doctrinâ de Principiis naturae, in quâ potissimum elaborabant.

Summa sententiae Ionicor.

Atque haec quidem, deperditis omnibus Ionicorum scriptis, ex posterioribus auctoribus collecta, et, quoad ejus fieri potuit, ad probabilem fidem adducta sunt.

SECTIO II.

De Pythagoricis Philosophis.

Sect. II. PYTHAGORAS.

Sequitur ut videamus de PYTHAGORA, qui doctrinam de Animorum immortalitate ad summam auctoritatem celebravit. Et quandoquidem vetustissimorum Pythagoreorum de hoc argumento scripta perierunt, et, quae de ipsorum et magistri placitis feruntur, ita turbata sunt a posterioribus scriptoribus, ut fabulis quam vero similiora videantur; operam dabimus, ut ea, quae ad immortalitatem Animorum pertinent, criticâ ratione delecta, breviter exhibeamus. Primum omnium sectae hujus consilium significandum est ex ipsius origine. Habuit Pythagoras magistros duplicis generis in Philosophiâ; alios, Theologos, Pherecydem et forte Epimenidem: alios, Ionicos Philosophos, vel Thaletem vel Anaximandrum. Atque ex his duabus disciplinis eum suam disciplinam constituisse, haud difficile est ad animadvertendum. Videamus quid inter Theologos et Ionicos intercesserit, atque hoc discrimen patefaciamus ex Plutarcho, prudentissimo auctore, qui ita pronunciat in libro de Oraculorum Defectu,

Tom.

Tom. II. pag. 436. "*Omnino, quum duae ſint omnis ortûs cauſſae, (ſc. mens agens et materia patiens) antiquisſimi Theologi (ſc. Orphici) et Poëtae ſolam praeſtantiorem celebrarunt, et omnibus rebus explicandis hoc pervulgatum dictum (ſ. Orphicum) adhibuerunt:* Ζεὺς ἀρχὴ, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ᾽ἐκ πάντα πέλονται· i. e. "*Principium Iupiter, medium Iovis, omnia ab ipſo;" ad naturales autem ac neceſſarias cauſſas numquam acceſſerunt. Qui vero poſtea fuerunt, et Phyſici (i. e. Ionici) dicti ſunt, a pulcherrimo illo et divino cauſſarum principio aberrarunt: omnia corporibus eorumque affectionibus, colliſionibus, mutationibus, mixtionibus tribuerunt. Quo fit, ut utrorumque ratio imperfecta ſit: quum hi (Phyſici) cauſſam efficientem ac finalem, illi (Theologi) cauſſam materialem et inſtrumentalem, ignorent vel negligant*". Igitur Pythagoras utrorumque et bona ſequi et mala fugere ſtuduit; ita quidem maxime, ut utroque cauſſarum genere uteretur. Et a Theologis quidem retinuit Deorum ac Daemonum in rebus humanis vim et efficaciam, eorumque placandorum rationem, divinationem, Animi purgationem, praemia et poenas poſt hanc vitam: a Phyſicis autem aſſumſit naturae explicationem, ut in rerum cauſſis reddendis non Deum ex machinâ induceret, ſed vim rationemque materiae et rerum cogitantium aperiret. Ceterum hac etiam ratione Pythagoras a Thalete diverſus fuit: quod hic proprie Phyſicus fuit, et in rebus exiſtentibus, corporeis, et ſingularibus verſatus eſt: hic Metaphyſicus, et ab univerſalibus ideis et remotis a corporeâ naturâ notionibus ad interiorem naturae cognitionem proficiſceretur. Immortalitatem quidem Animorum a Pherecyde celebratam Ionicorum rationibus accommodavit et confirmavit. Cicero ſolum nominat Pherecydem: quod, ut jam diximus, Ionici in hoc loco non praecipuam operam poſuisſent, nec inde famam conſecuti esſent: "*Quod literis exſtet* (inquit Tusc. I. 16.) *Pherecydes Syrius primum dixit animos esſe hominum ſempiternos. — Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras maxime confirmavit*". Sed Ionicae doctrinae veſtigia ſponte apparent. Nam Pythagoras, quum ſtatueret esſe Animum aethereum igneumve per totam naturam diffuſum, hoc ſimul ſtatuit, *animos rerum cogitantium ex eâdem divinâ naturâ decerptos.* Auctores hujus ſententiae habemus cum alios tum Ciceronem: veluti de Senect. 21. "*audiebam Pythagoram, Pythagoreosque, incolas paene noſtros, qui esſent Italici philoſophi quondam nominati, numquam dubitasſe, quin ex univerſâ divinâ mente delibatos animos haberemus.*" De Nat. Deor. I. 11: "*Pythagoras cenſuit (Deum) animum esſe per naturam rerum omnem intentum et commeantem, ex quo noſtri animi carperentur.*" ad quem locum videndus

Sect. II. PYTHAGORAS.

 Da-

Sect. II. PYTHAGORAS.

Davisius, qui plura protulit. Non est, quod de Pythagorae doctrinâ de Deo multa dicamus; satis est ad nostrum institutum, *animos esse immortales, siquidem sint partes substantiae divinae:* conferatur Diogenes Laërtius VIII. 28. ad eumque locum Menagius. Sed Anima humana non ex solâ substantiâ divinâ constat: nam duas habet partes, meliorem ac rationalem, deteriorem atque irrationalem: ut Pythagorae sententiam memorat Cicero Tusc. IV. 5. et alii quos ibi laudat Davisius. Quibus adjungendus Pythagoreus Timaeus Locrus in libello de Animâ Mundi p. 555. (edit. Platon. Lugdun.) qui ait "*animae humanae alia pars est melior, rationalis, intelligens: alia pars deterior, irrationalis, insipiens. Melior est* τᾶς ταυτῶ φύσιος, *id est ex substantiâ naturae immutabilis sibi semper constantis: ea in capite collocata est, ut ei reliquae partes serviant. Deterior est* ἐκ τᾶς τῶ ἑτέρω, *id est ex substantiâ naturae mutabilis et inconstantis: ejusque duae sunt partes: altera irascens, quae circa cor habitat: altera concupiscens, quae circa jecur habitat.*" Hujus igitur duplicis materiae temperamento et harmoniâ constitutam Animam definiverunt *numero, qui se ipse moveat.* Nam et alias res rerumque principia numeris significabant: Deum quidem, tamquam primam caussam agentem, vocabant *monadem;* materiam vero, tamquam secundo loco positam patientem causam, appellabant *dyadem* i. e. dualitatem. Ita prodidit Scriptor de Placit. Phil. I. 7. et disertius etiam Diogenes Laërt. VIII. 25. qui ejus rei testem laudat Alexandrum Polyhistorem, gravem et antiquum, sed deperditum, Historiae Philosophicae auctorem. Sed non est quare de Pythagoricis numeris alia adferamus: videamus de Animae post hanc vitam statu. Igitur Animae pars melior est immortalis, deterior vero mortalis; non quidem ita, ut post mortem statim exstinguatur, sed ut exstingui tamen possit et post multos annorum circuitus intereat, melioremque partem vivam puramque relinquat: videatur Iamblichus ap Stob. Eclog. Phys. p. 144. et sequ. Proclus Comment. in Plat. Tim. p. 311. Ex eâque Pythagoreorum opinione fluxit illud Virgilii egregium dictum Aen. VI. 745.

Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium sensum, atque auraï simplicis ignem.

Iam vero Anima ex corpore excedens similitudinem retinet et figuram corporis: ut de Pythagoreis refert idem Alexander Polyhistor apud Diog. Laërt. VIII. 31. Et haec figura adhaeret non meliori parti, quae intelligibilis

est,

eſt, ſed deteriori, quae crasſior eſt et ſub ſenſus corporis cadit. Ceterum opinionem, de Animâ corporis figuram retinente, quae jam antiquisſimis temporibus in vulgi ſuperſtitione valebat, Pythagoras non ita ſimpliciter et ἀφιλοσόφως accipiebat, ſed cum doctrinâ ſuâ conciliabat. Nam primum, hanc Animae partem ex materiâ volebat propterea conſtare, ut ejus interventu pars melior cum corporibus agere posſet. Deinde, haec ipſa deterior et irrationalis atque adeo materialis pars per totum corpus erat distenta, atque ita ejus figuram asſumebat: quale poſtea Democritus, magnus pro illâ aetate phyſicus, ſtatuit; et ad Philoſophiae rationem explicare tentarunt Veteres, quos de hac opinione memorat Editor Libelli Plutarchei de Serâ Numinis Vindictâ pag. 97. et ſequ. Sed videamus reliqua Alexandri dicta apud Diog. Laërtium "*anima ex corpore expulſa* (hic enim eſt ſenſus verbi ἐκριφθεῖσα, de quo fluctuarunt Aldobrandinus et Bruckerus T. I. pag. 1091) *in terrâ per aërem vagatur, figuram corporis retinens: Mercurium autem cuſtodem esſe animarum, et propterea vocari Ductorem, Ianitorem, et Terrenum: quod is adducit animas a corporibus terrâ marique. Et puras quidem in locum altisſimum deduci: impuras autem nec puris nec invicem appropinquare, ſed a Furiis adſtringi vinculis, quae nullo modo perfringi posſent.*" Ita vertendus hic locus, quem nonnullis partibus male cepit Interpres. Neque vero hic unus eſt ſtatus impurarum Animarum, nam migrandum iis eſt per varia deinceps corpora vel hominum vel animalium, donec temporis conſtitutum circuitum expleverint. Haec eſt celebrata illa *Metempſychoſeos* nomine Pythagorae opinio, quam frequenter memorant Veteres. Refert ipſius cum Leonte Phliaſio colloquium Cicero Tusc. V. 3. quod habet locum qui ad hanc opinionem pertineat, quum ait "*nos quaſi in mercatûs quandam celebritatem ex urbe aliquâ, ſic in hanc vitam ex aliâ vitâ profectos esſe.*" Quis porro adeo a literis remotus eſt, ut ignoret nobilem illum Ovidii locum, Metam. XV. 152. quo Pythagoras ad discipulos dicens inducitur.

O genus attonitum gelidae formidine mortis!
Quid Styga, quid tenebras, quid nomina vana timetis,
Materiem vatum, falſique piacula mundi?
Corpora ſive rogus flammâ, ſeu tabe vetuſtas
Abſtulerit, mala posſe pati non ulla putetis!
Morte carent animae: ſemperque, priore relictâ
Sede, novis habitant domibus, vivuntque receptae.
Ipſe ego, nam memini, Trojani tempore belli

Pan-

Sect. II. PYTHAGORAS.

Panthoides Euphorbus eram: cui pectore quondam
Sedit in adverſo gravis haſta minoris Atridae:
Cognovi clypeum, laevae geſtamina noſtrae,
Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.
Omnia mutantur, nihil interit, errat et illinc
Huc venit, hinc illuc, et quoslibet occupat artus
Spiritus: eque feris humana in corpora tranſit,
Inque feras noſter: nec tempore deperit ullo.
Utque novis fragilis ſignatur cera figuris,
Nec manet ut fuerat, nec formas ſervat easdem,
Sed tamen ipſa eadem eſt: animam ſic ſemper eandem
Esſe, ſed in varias doceo migrare figuras.

Locum, quamvis notum, attuli, cum auctoritatis, tum animadverſionis, cauſſâ. Nam primum quidem animadvertendum, eam ab Ovidio tribui ſententiam Pythagorae, *vanas esſe Poëtarum fabulas de Styge et Inferis.* Asſentior, Eſoterice ita ſenſisſe Pythagoram: Exoterice ita ſtatuisſe, non asſentior. Nam et ipſe narravit, ſe apud inferos fuisſe, poenasque ac ſupplicia malorum vidisſe: quod apud Diog. Laërt. produnt auctores minime contemnendi Hieronymus et Hermippus, VIII. 21. 41. Et Pythagoreos reliquos ab his fabulis non alienos fuisſe, videbimus infra, ubi de Empedocle ac Timaeo dicemus. Et prudens ſcriptor Plutarchus in libro de Genio Socratis T. II. p. 580. notat, "*Philoſophiam a Pythagora repletam et quaſi inflatam fuisſe fabulis, apparitionibus, et ſuperſtitione.*" Deinde illud etiam animadvertendum, Ovidium in eo a Pythagorae ſententiâ aberrare, quod hanc Animarum per corpora migrationem ſempiternam esſe ſtatuit, ita ut nullae ſint Animae quae aliquando ab eâ cesſent. Atqui conſtat, eam fuisſe Pythagorae opinionem, *puras animas non amplius in corpora incluſum iri, ſed in altisſimum locum vel in deorum genus abituras.* Testes habemus cum alios, tum Alexandrum Polyhiſtorem ſupra laudatum, et Auctorem aurei carminis, vulgo ad Pythagoram relati; qui Auctor, quisquis tandem fuit, certe ab antiquitate haud exiguum habet momentum: Ejus haec eſt ſententia in fine carminis:

Ἢν δ᾽ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ᾽ ἐλεύθερον ἔλθῃς,
Ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς, ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός·

i. e. "*Si autem, relicto corpore, in liberum aetherem perveneris, eris immortalis Deus, ſine labe, nec morti obnoxius.*" Denique, ut diximus, aucto-

ctoritatis causſâ protulimus Ovidii locum: in quâ quidem parte duo ſunt probe diſtinguenda: alterum, *de ipſa opinione Metempſychoſeos:* alterum, de illo mirabili Pythagorae commento, quo pronunciavit *ſe recordari in quibus antea hominum corporibus habitasſet.* Ac de hoc quidem commento operae pretium eſt videre, quâ auctoritate tribuatur Pythagorae. Igitur non putandus eſt Ovidius ipſe hoc, poëtarum more, finxisſe; quippe fuit haec pervulgata fama, et paulo ante eum Horatius eam ſecutus erat, Carm. I. Od. 28. Scriptores autem ejus rei antiquisſimi, quod quidem conſtet, Ariſtotelis fere aequales fuerunt. Sunt quippe deperditi, et ex poſteriorum tantum mentione cogniti: Dicaearchus et Clearchus, apud Gellium Noct. Att. IV. 11: et Heraclides Ponticus, apud Diog. Laërt. VIII. 4. Priores duo prudentes fuerunt et eruditisſimi auctores: poſterior ipſe quoque magnopere eruditus, ſed fabulis ac ſuperſtitioni deditus. Apparet ergo, hanc famam fuisſe valde antiquam; nec enim ſine antiquitatis auctoritate ſcripto eam prodidisſent Dicaearchus et Clearchus; ſed, quum non conſtet, utrum eam retulerint tamquam *quae vulgo feratur*, an tamquam *quae certo referenda ſit ad Pythagoram;* non posſumus ipſi ſtatuere, tribuendumne ſit illud commentum ipſi Pythagorae, an poſteriores Scriptores de ipſo finxerint. Neutrum abhorret a veriſimilitudine. Nam nec Pythagoras omnem ab Inſtitutis ſuis repudiavit ſuperſtitionem, ut ſupra monuimus. Et ſimilia de ſuâ ipſe transmigratione poſtea jactavit Empedocles, quae fortasſe, ut alia Empedoclis, per errorem poſteritatis in Pythagorae nomen translata ſunt. Videamus jam de ipſâ opinione *Transmigrationis Animarum*, quam quin tenuerit Pythagoras, nullo modo dubitari debet: adeo conſtans eſt totius antiquitatis conſenſus. Sed an ipſe ejus ſit inventor nec ne, non ſatis convenit inter Scriptores. Diog. Laërt. inventionis laudem Pythagorae tribuit VIII. 14. *πρῶτον τέ φασι τοῦτον ἀποφῆναι, τὴν ψυχὴν, κύκλον ἀνάγκης ἀμείβουσαν, ἄλλοτε ἄλλοις ἐνδεῖσθαι ζώοις·* i. e. "*Dicunt eum primum pronunciasſe, Animam, quum per circulum necesſitatis deinceps permeet, variis vario tempore illigari animantibus.*" Ita vertendus hic locus, quem non accurate reddidit Interpres. Herodotus hanc laudem Aegyptiis vindicat: cujus verba Latine referamus: II. 123. "*Fuerunt quoque primi Aegyptii, qui dicerent, Animam hominis esſe immortalem, poſt corporis vero interitum in aliud deinceps naſcens animal immigrare: cumque per omnia terreſtria, marina et volucria animalia circuitum fecisſet, eam iterum nascentem in hominis corpus immigrare: et hunc ab eâ circuitum confici trium millium annorum ſpatio.*" Herodoti auctoritatem praeferendam esſe auctoritati Diogenis, praeſertim teſtes nullos excitantis, non eſt dubium. Addit enim ip-

Sect. II. PYTHAGORAS.

Sect. II. PYTHAGORAS.

ipse Herodotus, tamquam testimonium sententiae suae, "*Hoc placito, tamquam suo et proprio, quidam Graeci usi sunt, alii antiquiore alii recentiore tempore: quorum ego nomina, quamquam scio, tamen non memoro.*" Sit igitur Herodoti potior sententia; tamen caveamus ne plus ei tribuamus quam ipse voluit. Si quid enim video in Grammaticâ interpretatione, non necesse est, ut hic sit sensus, *Aegyptios singulas has opiniones primum protulisse*; sed *universas ab illis ad hanc doctrinam conformatas esse*: ut adeo illud voluerit Herodotus, "*Aegyptios primos dixisse, Animam, quum sit immortalis, in alia deinceps corpora immigrare atque iterum in humanum corpus redire; et hunc circuitum absolvi trium millium annorum spatio*:" et sint Aegyptii non tam Immortalitatis quam Metempsychoseos auctores. Sed hoc, utcumque accipiatur, non magnopere ad hujus quaestionis caput pertinere arbitror. Illud magis quaerere convenit, utrum Esoterica an Exoterica fuerit haec Pythagorae sententia. Mihi quidem Esoterica et ad systema, s. interiorem doctrinam, pertinuisse videtur; quamquam Exotericum quoque usum habuit, veluti ad homines cogitatione statûs futuri meliores reddendos, et opinione communionis, quae inter hominum brutorumque genus intercederet, ab animalium esu absterrendos. Quare, si cognoverimus quomodo haec sententia cum reliquis Pythagorae placitis conjuncta fuerit, non dubitabimus quin fuerit Esoterica. Est vero ejusmodi conjunctio et consequentia sententiarum: "*Deus est animus per totam rerum Naturam diffusus: Ipse est omnium primus, causa efficiens, intelligens: Materia est, secundo loco, causa patiens, bruta et cogitationis expers: Animae hominum compositae sunt ex parte rationali et irrationali; rationalis desumta est a Dei substantiâ, irrationalis a materiâ. Animae non cum corporibus pereunt: sed partim, ad divinam substantiam, unde venerant, redeunt: partim, poenas solvunt malefactorum, vel apud inferos, vel in aliis corporibus cum hominum tum brutorum: Nam et brutorum animae ex duabus partibus, rationali et irrationali, constant; quippe apparent in eorum factis non tantum iracundia et concupiscentia, sed intelligentia quoque ac ratio. Igitur, rationalis et intelligens Animae pars, postquam purgata fuerit, tandem ex corpore humano ad Deum redibit, eritque ipsa divini generis.*" Et haec quidem sunt, quae, vetustissimorum Auctorum fide, Pythagorae tribui possint. Nam potest illa sententia aliis quoque rationibus ad majorem verisimilitudinem explicari: sed hoc a posterioribus demum, in primis a Platone, factum est. Et quae in hanc rem a recentioribus Veterum, veluti Iamblicho et similibus, dicta sunt, noluimus promiscue adhibere huic disputationi; quandoquidem

Summa sententiae, quam Pythagoras tenuit.

dem

dem constat, eos Pythagorica et Platonica placita confudisse. Itaque satis apparere arbitror, quae fuerit Pythagorae sententia, et quibus partibus ab Aegyptiorum ratione dissenserit. Sect. II. PYTHAGOREI.

Expositâ ipsius Pythagorae sententiâ, videamus breviter de discipulis ejus ac successoribus.

ALCMAEON, Crotoniates, qui juvenis senem Pythagoram audivit, primus φυσικὸν λόγον, i. e. *librum de naturâ rerum*, scripsisse dicitur a Favorino apud Diog. Laërt. VIII. 83. et Clemente Alexandrino Stromat. VIII. p. 308. Quod ita videtur accipiendum, *ut ex Pythagoreis hic primus fuerit, qui talem scriberet librum;* siquidem vera sunt quae supra observavimus de Pherecyde et Anaximandro, qui idem argumentum scripto mandasse dicuntur. Ex hoc libro servatus est locus de Animae immortalitate. Dictum Alcmaeonis memoratur a Diogene Laërtio VIII. 83. ἔφη δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον, καὶ κινεῖσθαι αὐτὴν συνεχῶς ὡς τὸν ἥλιον· i. e. "*dixit etiam animam esse immortalem et semper moveri, ut Solem.*" Consentit Stobaeus Eclog. Phys. p. 93. "*Alcmaeon Animam dicit esse naturam, quae se ipsa moveat et semper moveatur: propterea eam immortalem et Diis simillimam esse putat.*" His duobus auctoribus solis nititur Bruckerus H. Crit. Phil. T. I. p. 1133: quorum fides profecto non ab omni parte firma haberi potest, quum ipsi hujus sententiae nullos adducant testes. Quare confirmemus eam graviorum Scriptorum testimoniis. Aristoteles de Animâ Lib. I. Cap. II. § 25. παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ Ἀλκμαίων ἔοικεν ὑπολαβεῖν περὶ ψυχῆς· φησὶ γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι διὰ τὸ ἐοικέναι τοῖς ἀθανάτοις· τοῦτο δὲ ὑπάρχειν αὐτῇ, ὡς ἀεὶ κινουμένῃ· κινεῖσθαι δὲ καὶ τὰ θεῖα ἅπαντα συνεχῶς ἀεὶ, σελήνην, ἥλιον, ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανὸν ὅλον· i. e. "*Similiter his de Animâ sensisse videtur Alcmaeon: dicit enim eam esse immortalem, propterea quod similis sit immortalibus: idque in eo positum esse, quod semper moveatur; nam et Divina omnia continuo semper moveri, Lunam, Solem, stellas, et totum coelum.*" Boëthus, cujus locum memorat Porphyrius apud Eusebium Praep. Euang. XI. p. 555. εἰς ὅπερ ἀπιδὼν καὶ ὁ Κροτωνιάτης φυσικὸς εἶπεν ἀθάνατον αὐτὴν οὖσαν, καὶ πᾶσαν ἠρεμίαν φύσει φεύγειν, ὥσπερ τὰ θεῖα τῶν σωμάτων· i. e. "*Huc etiam respiciens Crotoniates Physicus dixit, Animam esse immortalem, et naturâ suâ omnem quietem fugere, prouti Divina corpora.*" Theodoreti verba, memorata Menagio ad Diogenem Laërtium, supra in Thalete monuimus corrupta esse: quod idem nunc monendum de parte eâ, quae ad Alcmaeonem pertinet: Ἀλκμὰν δὲ αὐτὴν αὐτοκίνητον εἴρηκεν· Legendum Ἀλκμαίων: i. e. "*Alcmaeon autem dixit Animam vi praeditam esse se ipsam movendi.*" Ceterum hanc Alcmaeonis sen- ALCMAEON.

Sect. II. PYTHAGOREI. ſententiam pervertit, ut ſolet, Vellejus Epicureus apud Ciceronem Nat. Deor. I. 11: et reprehendit Clemens Alexandrinus in Protreptico p. 43. D.

ALCMAEON. Haec de Alcmaeone. Nam qualem ſtatum Animae poſt hanc vitam informaverit, non proditum reperimus; ut haud vana ſit conjectura, eum non a Pythagorâ disſenſisſe.

HIPPASUS. Nec video, quare non eandem conjecturam ſequar de HIPPASO, Metapontino, qui ipſe quoque Pythagoram audivit. Ceterum ejus doctrina magnopere conſenſit cum Heracliteâ, quae fuit patrona immortalitatis. Videatur Bruckerus T. I. p. 1136.

EMPEDOCLES. Magnum eſt nomen EMPEDOCLIS, qui Pythagoream doctrinam carminibus illuſtravit et ad plurimorum notitiam celebravit. Sunt, qui eum auctorem esſe velint aureorum Carminum, quae ipſius Pythagorae nomine feruntur: de quo non ſtatuimus. Sed, ut reliqua ejus Opera perierunt, ita ſatis fragmentorum ſupereſt, unde Viri ſententia cognoſcatur. Hunc forte quis putet Animum mortalem ſtatuisſe, inductus loco Ciceronis Tusc. I. 9. "*Empedocles animum esſe cenſet cordi ſuffuſum ſanguinem.*" At hoc non de ipſo Animo, ſed de ejus ſede, accipiendum esſe, erudite oſtendit Daviſius ad illum locum. Et vero cum ipſius reliqua doctrina tum ſuperſtites Carminis partes evincunt, eum in primis vindicem immortalitatis fuisſe. Nam primum quidem in eo conſenſit cum Pythagora, *Animam noſtram esſe partem divinae ſubſtantiae.* Audiamus Sextum Empiricum Adverſus Math. L. IX. § 127. "*Pythagoras, Empedocles, et reliqua multitudo Italicorum, dicunt, non ſolum esſe nobis inter nos aliquam et cum Diis conjunctionem, ſed etiam cum brutis animantibus; Esſe enim unum ſpiritum, qui animae inſtar totum Mundum pervadat et nos cum iis conjungat.*" Ad quem locum conſulendus eſt doctisſimus Interpres. Hinc ſequebatur, *Animos et antea fuisſe, et poſtea futuros: nec quidquam interire, tantummodo mutari res, congregatione vel ſegregatione partium:* quod diſerte teſtatus eſt verſibus iis, quos ſervavit Plutarchus in Libro Adverſus Colotem T. II. p. 1111. F. et 1113. D. *Sed, ut Anima, quum apud Deos degeret, ab iis in generationem et corpus veniat, cauſa eſt peccatum, cujus luendi cauſâ ex coelo in exilium Terrae ejicitur, ibique per multa corpora migrans, diuturno aevi ſpatio in coelum tamquam in patriam redit:* Atque ita ipſe prodebat Empedocles, *ſe exulem in Terrâ degere.* Locus exſtat apud Plutarchum in Libro de Exilio T. II. p. 607.

"Ἔστι ἀνάγκης χρῆμα θεῶν ψήφισμα παλαιόν,
Εὖτέ τις ἀμπλακίῃσι φόνῳ φίλα γυῖα μιήνῃ.
Δαίμονες οἵτε μακραίωνες λελάγχασι βίοιο,

Τρὶς

Τρὶς μὶν μυρίας ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλάλησθαι·
Τῆ καὶ ἐγὼ νῦν εἰμὶ Φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης·

i. e. "*Est hoc Necessitatis Fatum, Deorum antiquum decretum: ut, si quis Daemonum, qui longam vitae aeternitatem sortiti sunt, se ipse peccato, caede, inquinaverit, is triginta millia annorum, exul beatorum concilio, oberret. Ita et ego nunc a Diis exul oberro.*" Quae proxima sunt Plutarchi verba explicationem habent hujus opinionis ductam ex ipsius Empedoclis aliis locis; quod vulgo non attenderunt Interpretes. Quare adferamus ea: "*Non se ipsum modo, sed ab ipso omnes reliquos homines, hic peregrinos et exules esse pronunciat. Nam dicit: Non sanguis vobis, o homines, non spiritus admixtus, substantiam ortumque Animae praebuit: sed ex his corpus concretum est terrenum. Nativitatem autem Animae, quae aliunde huc venit, leniore nomine peregrinationem vocat: re verà autem exulat et oberrat, Divinis Decretis Legibusque agitata.*" Alium excitemus locum Empedoclis ex eodem Plutarcho de Iside et Osiride T. II. pag. 361. C. *Ἐμπεδοκλῆς δὲ καὶ δίκας Φησὶ διδόναι τοὺς δαίμονας ὧν ἐξαμάρτωσι καὶ πλημμελήσωσιν·*

Αἰθέριον μὲν γάρ σφε μένος ποντόνδε διώκει,
Πόντος δ' ἐς χθονὸς οὖδας ἀπέπτυσε, γαῖα δ' ἐσχῦθις
Ἠελίου ἀκάμαντος, ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις·
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται, συγέουσι δὲ πάντες·

ἄχρις οὗ κολασθέντες οὕτω καὶ καθαρθέντες, αὖθις τὴν κατὰ Φύσιν χώραν καὶ τάξιν ἀπολάβωσι· Quae ita vertit Xylander, "*Empedocles genios etiam poenas peccatorum delictorumque luere affirmat:*

In mare namque illos adigit vis aetheris urgens,
Exspuit in terrae pontus sola: terraque in almi
Lampada propellit solis: sol aetheris illos
Vorticibus celer immittit. Sic ordine longo
Unus post alium exosos scelerum excipit ultor.

Donec suppliciis expiati ac lustrati pristinae Naturae locoque suo restituantur." Idem Poëtae locus a Plutarcho in alio libro profertur, T. II. p. 830. Atque forte hinc Virgilius duxit illam in variis elementis purgationem Animae, Aen. VI. 740.

aliae panduntur inanes
Suspensae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

His alia Empedoclis dicta de Animarum in corpora lapsu addere in promtu est: veluti apud Clementem Alexandr. Strom. L. III. p. 537. B.

Sect. II. PYTHAGOREI. EMPEDOCLES.

et L. IV. p. 479. C. et apud Hieroclem in Commentario in Aurea Carmina Pythag. p. 248. Sed haec significasse satis est. *Animam vero non solum in brutorum corporibus, sed in plantis, oberrare*, neque hoc suo exemplo intestatum reliquit. Ita est in dicto ejus, quod memorarunt cum alii tum Diogenes Laërtius VIII. 77: καὶ τὴν ψυχὴν παντοῖα εἴδη ζώων καὶ φυτῶν ἐνδύεσθαι· φησὶ γοῦν

> Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε
> Θάμνος τ' οἰωνός τε καὶ ἐξ ἁλὸς ἔμπυρος ἰχθύς·

i. e. "*Et statuit, Animam variorum animalium plantarumque corpora ingredi: ait enim*

> *Nam, memini, fueram quondam puer atque puella*
> *Plantaque et ignitus piscis, pernixque volucris.*"

Ceterum, *Animas eorum, qui bene pieque vixerunt, ad Deos redire eorumque commercio ac consuetudine uti*, disertis pronunciavit verbis, quae servavit idem doctissimus Patrum Clemens Alexandrinus Strom. L. IV. p. 534. C. φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς τῶν σοφῶν τὰς ψυχὰς θεοὺς γίνεσθαι, ὧδέ πως γράφων·

> Εἰς δὲ τέλος μάντεις τε καὶ ὑμνοπόλοι καὶ ἰητροὶ
> Καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλονται·
> Ἔνθεν ἀναβλαστοῦσι θεοὶ τιμῇσι φέριστοι·

i. e. "*Dicit autem Empedocles, sapientum animas Deos fieri, ita scribens:*

> *Postremo vates, et qui hymnos carmine cantant,*
> *Et medicique, ducesque viris mortalibus adsunt.*
> *Hinc existunt Dii, sunt quorum maxime honores.*"

Atque, ut viri sapientes, vates, poëtae, medici, civitatum gubernatores, in Deorum genus abeunt, et adeo Dii fiunt, ita *reliqui homines, qui juste sancteque vixerunt, fiunt convivae Deorum:* ut est apud eumdem Clementem Alex. Str. L. V. p. 607. B. ἢν δὲ ὁσίως καὶ δικαίως διαβιώσωμεν, μακάριοι μὲν ἐνταῦθα, μακαριώτεροι δὲ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, οὐ χρόνῳ τινὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἔχοντες, ἀλλὰ ἐν αἰῶνι ἀναπαύεσθαι δυνάμενοι,

> Ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι ἔν τε τραπέζαις
> Ἐόντες ἀνδρείων ἀχέων ἀπόκληροι ἀτηρεῖς·

ἡ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλέους λέγει ποιητική· i. e. "*Quod si vero etiam sancte justeque vitam peregerimus, erimus cum hic beati, tum illic beatiores post mortem, participes beatitudinis, non tempore sed aeternitate, quiescentes, convivae reliquorum Deorum mensis accumbentes, liberati et immunes ab humanis calamitatibus: ut est in philosophico Empedoclis carmine.*"

Ex

Sect. II. PYTHAGOREI. EMPEDOCLES. Summa sententiae Emped.

Ex his igitur apparet, Empedoclem Pythagorae quidem placita tenuisse, in explicandâ vero conditione et ratione vitae futurae et Metempsychoseos nil magnopere novi attulisse, magis poëtam quam philosophum egisse, et veluti in loco poeticae licentiae accommodato exultasse; ut probemus docti scriptoris, Simplicii, judicium, qui in Comment. ad Aristot. de Coelo p. 129. dixit, *Empedoclem docuisse μυθικώτερον ὡς ποιητής, fabulosius ut poëtam.*

PHILOLAUS.

PHILOLAUS, Crotoniates, cui tribuitur inventio systematis, quod a Copernico celebratum est, magnus fuit in omni doctrinae genere vir, multaque scripta reliquit, quae postea Plato coëmisse dicitur. Haec quamquam ad unum omnia perierunt, non tamen est, quod dubitemus, quin de Animae immortalitate et migratione prodiderit. Nam et ipsa res verisimilis est, et conjecturam confirmat ejus mentio, quae exstat apud Clementem Alex. Str. III, p. 433 A. ἄξιον δὲ καὶ τῆς Φιλολάου λέξεως μνημονεῦσαι· λέγει γὰρ ὁ Πυθαγόρειος ὧδε· Μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντεις, ὡς διά τινας τιμωρίας ἁ ψυχὰ τῷ σώματι συνέζευκται, καὶ καθάπερ ἐν σάματι τούτῳ τέθαπται· i. e. "*Operae vero pretium est memorare sententiam Philolai. Ita enim pronunciat Pythagoreus ille: Testantur autem veteres quoque Theologi et Vates, animam luendae poenae caussâ conjunctam esse cum corpore, et in corpore veluti sepulchro sepultam esse.*" Ex ejus libro *de Animâ* fragmentum egregium servavit Stobaeus Eclog. Phys. Lib. I. p. 44. sed minus illud ad nostram disputationem accommodatum, quippe est de Animâ mundi, non de Animâ hominis.

OCELLUS.

OCELLUS, Lucanus, quoque in hac scholâ excelluit; cujus an sit libellus *de Naturâ Universi*, qui hodieque ejus nomine fertur, sunt qui dubitent. Mihi quidem nil in eo esse videtur, quod ab illâ aetate et personâ Ocelli alienum sit, exceptâ Dialecto: quam si a recentiore quodam homine ex Doricâ in communem versam esse dicamus, nil profecto dicamus, quod a verisimilitudine abhorreat. Ceterum de Animae immortalitate nulla magnopere est in libello mentio; nisi forte quis Caput secundum cum loco Philolai de Mundi Animâ comparare et ad hoc argumentum torquere velit. Minus quidem obscura, nec tamen satis manifesta, hujus sententiae vestigia exstant in loco non integro ejusdem Ocelli ex Libro deperdito *de Lege:* quem locum servavit Stobaeus in Eclog. Phys. L. I. p. 32. Argumentum eo redit. "*Animam, quia semper moveatur, Divinitatis esse participem, et propterea Caussae et Gubernatricis auctoritatem obtinere.*"

TIMAEUS.

TIMAEUS quoque, Locrus, nobilitatus est cum suâ doctrinâ, tum Platonis studio, qui illius libello, *de Animâ Mundi*, suum ipse de hoc argumen-

Sect. II. PYTHAGOREI. TIMAEUS.

mento Dialogum accommodavit ac Timaei nomine inscripsit. Ejus placitum de duabus Animae partibus, Divinâ ac Terrenâ, supra memoravimus, quum de Pythagorâ diceremus. Sed hoc repetere nil attinet. Illud minime praetermittendum est, quid *de poenis post hanc vitam* senserit. Nam de hac opinione ita pronunciavit, ut *eam non ipse pro verâ habuisse, sed ad terrendos malos inventam*, putasse videatur. Excitemus locum Latine versum, quippe longiorem; interjectâ unicâ observatione ad emendandam corruptam vocem Graecam. "*Quod si vero quis durus et contemtor legum fuerit; is cum coërcendus erit poenis Legum, tum terrendus iis terroribus, per quos et a superis et ab inferis poenae denunciantur inexpiabiles improbis mortuis, aliaeque calamitates portenduntur: quas Ionicus poëta, Homerus, sceleſtos perpeti fingit* (ἐκ παλαιᾶς ποιεῦντα τὼς ἐναγέως· plerique Editores mendum subodorati sunt, novissimus vero eorum Batteuxius de hoc ne suspicatus quidem est: puto corrigendum ἐκπλᾶσαι ποιεῦντα i. e. *perpeti fingentem*). *Cujus ego consilium magnopere laudo. Nam, ut corpora sanamus asperis ac duris remediis, nisi vis morbi lenibus ac mollibus remediis cedere velit; ita quoque Animi falsis opinionibus coërcendi sunt, nisi veris sanisque obtemperent rationibus. Itaque necessario commemorandae sunt novae et inauditae poenae; Animas nimirum eorum in alia corpora immigrare; timidorum et delicatorum in corpora mulierum ad turpitudinem prostitutarum: crudelium vero et sanguinariorum Animas in corporibus ferarum punitum iri: libidinosorum, in formas suum vel aprorum: levium et vanorum, in avium volucrium species: pigrorum, inertium, imperitorum, stultorum Animas in piscium genus abire. Haec omnia in secundo Animarum circuitu a judice Nemesi decerni: quae ipsa ad hoc officium adhibeat terrenos daemones, vindices peccatorum, rerum humanarum inspectores, quibus Deus, omnium supremus, administrationem tradidit mundi compositi ex Diis, hominibus, et reliquis animalibus; quae omnia facta sunt ad optimam imaginem formae increatae et aeternae.*" Quis non putet, Timaeum Metempsychosin posuisse in fabulis, quae ad coërcendos vulgi animos inventae essent? Atque ita statuerunt non tantum alii, quos sequuntur nuperrimi Gallici Interpretes Dargensius ac Batteuxius, sed qui hos doctrinâ multum superat Bruckerus Hist. Crit. Phil. T. I. p. 1093. Mihi vero aliter videtur. Nam primo, supra ostendimus, doctrinam de Metempsychosi apud Pythagoreos, non tantum Exotericam, sed Esotericam quoque fuisse, eamque a Platone et posterioribus probatam, subtilioribusque etiam rationibus confirmatam esse: quas verisimile est Platonem ex deperditis Pythagoreorum scriptis hausisse. Et si quis forte nobis oppone-

nere velit Ariſtotelem, qui opinionem *de Animâ in quodvis corpus ingrediente* vocat *Fabulas Pythagoreorum*, de Anim. Lib. I. Cap. III. § 25: nos hunc locum ita accipere debemus, ut Ariſtoteles, non, ut Pythagorei hanc opinionem pro fabulâ habuerint. Deinde, quum ipſa Timaei verba diligenter conſidero et ad Grammaticam interpretationem exigo, reperio, *falſas opiniones* dici, non Metempſychoſim, ſed Homeri figmenta de Inferis. Nam Timaeus, laudato demum Homero, progreditur ad Metempſychoſim, his verbis: λέγοιντο δ' ἀναγκαίως καὶ τιμωρίαι ξέναι &c. i. e. *Dicantur vero etiam neceſſario novae poenae.* Itaque hic tranſitus diſtinguit antecedentia a ſequentibus. Denique animadvertenda eſt ſignificatio vocis ἀναγκαῖος, quæ late patet, nec tantum complectitur illud *ad quod faciendum cogimur*, ſed illud etiam *ad quod ſtatuendum ipſa vi veritatis ducimur.* Ut adeo ſenſus ſit, *dicantur vero etiam ex re et veritate novae poenae.*

Sect. II. PYTHAGOREI. TIMAEUS.

Sed quid reliquos deinceps Pythagoreos, celeberrimos homines, enumerem, quorum cum ſcriptis dicta quoque de Animae immortalitate perierunt? quam quidem ſententiam ab iis et retentam et illuſtratam fuiſſe, non eſt quod dubitemus. Defungamur Theanus, uxoris Pythagorae, ſententiâ, quae exſtat apud Clementem Alexandrinum Stromat. L. IV. p. 492. A. Θεανὼ γὰρ ἡ Πυθαγορικὴ γράφει· Ἦν γὰρ τῷ ὄντι τοῖς κακοῖς εὐωχία ὁ βίος, πονηρευσαμένοις, ἔπειτα τελευτῶσιν, εἰ μὴ ἦν ἀθάνατος ἡ ψυχή: i. e. "*Theano Pythagorica ſcribit: Eſſet enim re verâ vita convivium improbis, qui moriuntur poſtquam omni malitiae dediti fuerunt; niſi anima eſſet immortalis.* Igitur videmus, hoc etiam immortalitatis argumentum apud eos valuiſſe, quod ducitur a Providentiâ Divinâ, quae bonis praemia, malis poenas, poſt hanc vitam ſtatuiſſet.

THEANO.

Neque tamen praetermittendi ſunt nobis alii ex eâdem ſcholâ Poëtae, qui hanc ſententiam carmine prodiderunt. Primus ſit EPICHARMUS, patriâ Côus, ſed Siculus appellatus, quod juvenis in Siciliam delatus, ibi ſapientiae laude floruiſſet. Hic ex Pythagorae ſcholâ profectus, quum nefas haberetur illius placita vulgare, invenit novum poëſeos genus, quod Comoediae nomine celebratum eſt: ejusque poëſeos opportunitate uſus, Philoſophiam in Theatro exhibuit. Statuit, *omnem, non tantum cogitandi, ſed et ſentiendi vim in ſolo Animo poſitam eſſe: Corpus ipſum ejusque ſenſus nil ſentire.* Dictum ejus frequentatum eſt ab Antiquis: Νοῦς ὁρῇ καὶ νοῦς ἀκούει, τ' ἄλλα δὲ τυφλὰ καὶ κωφά· i. e. "*Mens videt, Mens audit, reliqua ſunt caeca et ſurda*". Vid. Plutarch. T. II. p. 336. B. Huc reſpexit Cicero Tusc. I. 20 "*ut facile intelligi poſſit, Animum et videre et audire, non eas partes,*

EPICHARMUS.

Sect. II. PYTHAGOREI. EPICHARMUS.

tes, quae quasi fenestrae sint animi": ad quem locum consulendus est Davisius. Reprehendit illam opinionem Lucretius, III. 36.

Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
Sed per eos Animum ut foribus spectare reclusis,
Desipere est.

Huic igitur placito consequens erat, *ut Animus ad vivendum adeo non corpore opus haberet, ut post illius mortem in Aetherem abiret ibique vigeret.* Verba Poëtae, quibus haec sententia continetur, servavit Plutarchus in Consolatione ad Apollonium T. II. p. 110. A. Καλῶς οὖν ὁ Ἐπίχαρμος· Συνεκρίθη καὶ διεκρίθη, καὶ ἀπῆνθεν ὅθεν ἦνθε πάλιν· γᾶ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω· τί τῶνδε χαλεπὸν; οὐδὲ ἕν· ita enim bene hunc locum constituit Th. Gatakerus ad M. Anton. p. 225. qui plura aliorum in eandem sententiam collegit. Addamus aliud simile dictum servatum a Clemente Alexandrino, Stromat. L. IV. p. 541. C. ἄγαμαι τὸν Ἐπίχαρμον, σαφῶς λέγοντα· Εὐσεβὴς νῷ πεφυκὼς οὐ πάθοις γ' οὐδὲν κακὸν κατθανών· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐρανόν· i. e. "*Placet mihi Epicharmus dicens: Si fueris animo pius, nil mali patieris mortuus, nam spiritus supra in coelo permanet.*"

PINDARUS.

PINDARUM quoque Pythagoricam philosophiam secutum esse, constat cum ex ipsius scriptis tum aliorum testimoniis, in quibus sunt ubi diserte Pythagoreus vocatur: veluti apud Clementem Alexandr. Strom. L. V. p. 598. B. Quare non possumus facere, quin de eo dicamus, uti de Euripide quoque diximus: quamquam neutri vulgo in Philosophis locus datur. Ejus fuit in primis unum Carminis genus ad consolandos defunctorum amicos compositum, Θρῆνοι dictum, in quo plurimas de Immortalitate sententias prodidit. Atque hoc est genus, de quo Horatius in divinâ illâ Ode II. Libri IV. canit:

Flebili sponsae juvenemve raptum
Plorat, et vires animumque moresque
Aureos educit in astra, nigroque
Invidet orco.

Sed ipsum Pindari in hoc genere opus quum perierit, colligamus quaedam ejus fragmenta, quae ad hanc sententiam pertinent. Et primo quidem, *hominum ac Deorum genus ex eadem origine prognatum*, ait in loco, quem servavit Clemens Alex., supra notato: Ἓν ἀνδρῶν, ἓν Θεῶν γένος· ἐκ μιᾶς δὲ ματρὸς πνέομεν ἄμφω τῆς ὕλης· i. e. "*Unum est, et hominum et Deorum, genus; et ex unâ materiâ, tamquam matre, utrique spiritum ducimus.* Deinde *Animae migrationem* celebravit, ut testis est Plato, qui ejus verba excitavit in Menone p. 16: quem nos locum Latine referamus: "*Pronun-*

nunciant poëtae, qui quidem divini sunt, et in iis quoque Pindarus, Animam hominis esse immortalem, et modo abire ex hac terrâ, quod vulgo MORI *vocamus, modo iterum redire in terram, quod* NASCI *appellamus, numquam vero interire: et propterea sancte justeque vitam esse degendam. Nam, ut ait Pindarus, a quibus Proserpina poenas exegerit antiqui peccati, post novem annos animos eorum denuo in vitae restituit lucem: inde nascuntur reges praeclari, fortes viri atque sapientes, quosque mortalis turba veneratur, Genii et magnanimi heroës.*" Multi exstant alii Poëtae loci, ubi piorum felicitatem impiorumque supplicia, poetico more, describit: quos locos non referamus, sed notemus. Videatur igitur Ode Olympica II: Fragmentum apud Plutarchum T. II. p. 120: et apud Clementem Alexandr. Strom. L. III. p. 433. B. L. IV. p. 541. D. Quae fere imitando expresſit Virgilius in libro sexto Aeneidis. Sect. II. PYTHAGOREI. PINDARUS.

Dicitur etiam Pythagoreus fuisse AESCHYLUS, Tragicus, ut est apud Ciceronem Tusc. II. 9: de quo non est quod dicamus; quandoquidem, magis etiam quam Pindarus, in hoc argumento vulgarem opinionem et Poëtarum morem secutus est. AESCHYLUS.

Constat Pythagoreos in primis fuisse Orphei studiosos, ad ejusque auctoritatem multa ex suis placitis retulisse. Atque in hoc genere fuit CERCOPS, qui sub Orphei nomine carmen conscripsit, de ejus *Descensu* ad *Inferos*: quo in carmine poëticae fabulae cum Pythagoreâ doctrinâ conjunctae fuisse videntur. Conferatur Cicero de Nat. Deor. I. 38. Clemens Alexand. Strom. L. I. p. 333. A. Fabricius Bibl. Graec. T. I. p. 119. 120. CERCOPS.

Itaque si ex sententiis dictisque Pythagoreorum, hactenus commemoratis, universae illius sectae placitum de Animarum Immortalitate constituere velimus; reperiemus illud fluxisse ex iisdem principiorum fontibus, quibus Ionici utebantur, a quibus Pythagorei in aliis quidem partibus dissenserunt, in hac fere cum iis consenserunt: *Deum esse caussam et efficientem et materialem Animarum, igitur et Animas permanere post mortem, quia originis essent praestantioris quam corpora et Divinae, et quia ipsae se moverent actionumque principium in se haberent: Totam rerum naturam esse animatam et permeari a substantiâ Divinâ; cujus quasi partes essent Animae nostrae.* Ceterum de statu et conditione futurae vitae, nil fere Ionici, multa Pythagorei prodiderunt; *transmigrationem quippe Animarum per varia corpora animalium, reditumque ad Divinum fontem statuerunt: eique sententiae Poëtarum de Inferis fabulas accommodarunt.* Porro, *rationem illam antiquissimam, et a Providentiâ Divinâ ductam, huic placi-* Summa sententiae Pythagoreorum.

Sect. II. PYTHAGOREI. *cito adhibebant, bene maleque factorum praemia poenasque post hanc vitam statutas esse.* Credibile est haec placita subtilius explicita confirmataque fuisse a Pythagoreis: sed rationum notitiam, cum ipsis eorum scriptis, temporum nobis injuria praeripuit.

SECTIO III.

De Eleaticis Philosophis.

Sect. III. ELEATICI. XENOPHANES. Ex Pythagorae disciplinâ quaedam quasi propago exstitit secta Eleatica: cui nomen inditum est ab Eleâ, Graecâ Italiae urbe, quam Latini Veliam dixerunt. Auctor ejus sectae fuit XENOPHANES, ex Ioniae urbe Colophone in Siciliam ac Pythagorae disciplinam delatus, quum antea Anaximandrum audivisset; ut quidem haud sine verisimilitudine perhibetur. Nam ex utriusque sectae placitis novam ipse doctrinam confecisse videtur, quae paulatim deinceps ab ejus succesforibus ad Ionicam et Physicam rationem traducta est. In primis in eo placito confirmando elaboravit, *Omnia esse unum*; in quo eum studio Parmenides ac Zeno secuti sunt. De Animâ quid senserit, non satis constat. Unam reperio brevissimam hujus rei mentionem apud Diogenem Laërtium IX. 19. "*Animam esse πνεῦμα*": quae vox non accipienda est ex usu Alexandrinorum et Christianorum, qui postea invaluit. Neque etiam apertum est, nec monuit Diogenes, quid Xenophanes voce πνεῦμα significaverit. Ceterum, quum cogito de convenientiâ Xenophanis cum Ionicis, et cum Heraclito ac Stoicis, qui Animam similiter definiverunt; videtur mihi πνεύματος nomine significasse, motum aëris, seu naturam ex Universi Animâ decerptam, movendi facultate praeditam: ut adeo huic placito consequens fuerit *Animam non cum corpore interire.* Diserta quidem de Immortalitate sententia Xenophanis non exstat, et ex multis ejus de Philosophiâ carminibus non nisi paucissima fragmenta servata sunt.

PARMENIDES. Hujus discipulus PARMENIDES acceptam a magistro doctrinam paucis locis immutavit, ceterum ipsius exemplo carminibus illustravit: quorum nulla pars integra ad nostram venit aetatem. Sed nos, omissis reliquis Viri placitis, videamus de iis, quae ad nostram disputationem pertinent. Diogenes Laërtius IX. 21. 22. refert eum statuisse "*Duo esse Elementa, Ignem ac Terram: Ignem opificis, seu, caussae efficientis,*

Ter-

Terram materiae locum obtinere". Hactenus omnia plana: et consentit cum hoc *Igne Opifice* definitio *Dei*, quae est apud Ciceronem de Nat. Deor. I. 11. *continens ardore lucis orbis, qui cingit coelum.* Quae sequuntur apud Laërtium sunt obscura et corrupta: γένεσίν τε ἀνθρώπων ἐξ ἡλίου πρῶτον γενέσθαι· αὐτὸν δὲ ὑπάρχειν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, ἐξ ὧν τὰ πάντα συνεστάναι· καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν ταὐτὸ εἶναι· i. e. "*Generationem hominum ex Sole primum esse ortam. Solem ipsum calidum esse atque frigidum, ex quibus constant omnia. Animam ac Mentem idem esse.*" Ita est in Latinâ versione. Sed primum quidem assentiendum est viris doctis pro ἡλίου legentibus ἰλύος, *luto*. Deinde, *Solem ipsum et calidum et frigidum esse*, cum per se mirum est, tum connexionem loci turbat; quare pro αὐτὸν legam αὐτῶν, ut referatur ad ἀνθρώπων· Ita sensus loci hic erit, "*Homines primum ex luto esse ortos: eorumque partes esse Calorem et Frigus, ex quibus omnia constent: Animam et Animum unum idemque esse.*" Mericus Casaubonus non animadvertit differentiam *Animi* et *Animae*, multaque ad hunc locum argutatur. Atqui ex pervulgatâ apud Philosophos loquendi consuetudine, νοῦς est *Animus, pars intelligens ac praestantior:* ψυχὴ vero est *pars deterior, quâ vita animalis continetur.* Utramque pro unâ eademque a Parmenide habitam esse, certum est: nam Theophrastus, ex quo haec Parmenidis placita protulit Diogenes Laërtius, ipsos versus Philosophi servavit atque ita explicuit, *cogitationem et sensum eandem esse rem, eamque oriri ex justo temperamento Caloris et Frigoris.* Locum Theophrasti exhibuit H. Stephanus in Poësi Philosophicâ p. 46. Cui adjungendi sunt Aristoteles Metaphys. IV. 5. et qui memorantur ab Aldobrandino ad Diogenem Laërtium. Ceterum ex his omnibus hanc fuisse colligo Parmenidis opinionem: "*Animam constare non ex duabus partibus peculiaribus, prouti Pythagorei volebant, sed ex duabus partibus inter se commixtis, Calore et Frigore: quorum, Calor ab elemento venit eo, quod Caussa Efficiens ac Deus est, Frigus vero, seu Terra, ab elemento venit eo, quod materia et Caussa Patiens est. Itaque in cogitando idem est munus partis melioris, quae a Deo est, et partis deterioris, quae a materia est; atque adeo* νοῦς et ψυχὴ, *seu Animus et Anima, idem sunt. Facultas haec cogitandi sentiendique, quae una eademque est, ita melior deteriorque fit, prouti in hac mixturâ vel Calor vel Frigus abundaverit: melior quidem si Calor, deterior vero si Frigus abundaverit.*" Quae vero sit Principalis pars, quam in pectore habitare dixit, ut refert Plutarchus aut scriptor de Placitis Phil. IV. haud facile est ad animadvertendum. Sed quum de ipsâ Animae Immortalitate nullum ad nostram aetatem proditum sit Parmenidis dictum; ex his quae exposita sunt, et

Sect. III. ELEATICI. PARMENIDES.

Summa sententiae Parmen.

Sect. III. Eleatici. et ex reliquâ Viri doctrinâ ac famâ, mihi quidem probabile videtur, eum *Animae immortalitatem tenuiſſe*; ſiquidem ejus meliorem partem ex Deo profectam eſſe ſtatuit.

Zeno. Parmenidis discipulus Zeno, Eleates, qui motum ex rerum naturâ ſuſtulit, Animam, exemplo magiſtri, propius etiam ad corpoream naturam adduxit. Sententiam ejus de Animae naturâ prodidit Diogenes Laërt. IX. 29. "*Hominum genus ex terrâ natum eſt; et, ut univerſa rerum natura conſtat Calido et Frigido, Humore et Siccitate; ità Anima eſt harum quatuor partium mixtura et temperamentum, ità ut nulla earum ceteras ſuperet.*" Utrum vero Calorem pro principio agente et Divinâ ſubſtantiâ habuerit, et adeo hanc Animae partem, corpori exſtincto ſupereſſe voluerit, et omnino quid de Animae Immortalitate ſenſerit; in tanto veterum monumentorum naufragio ſtatuere non licet.

Leucippus. Zenonis fuit auditor idemque Democriti magiſter Leucippus, qui plura etiam in hujus ſectae placitis mutavit, et omnia ad Atomos revocavit. Ejus de Animae naturâ ſententiam memoravit Ariſtoteles de An. Lib. I. Cap. II. § 4. "*Ajunt quidam, Animam praecipue et maxime illud eſſe quod moveat: cumque putarent, illud, quod ipſum non moveatur, nec alias res movere poſſe, exiſtimarunt Animam eſſe ex eo genere rerum quae moverentur. Unde Democritus eam eſſe dixit Ignem quendam et Calorem: quum enim infinitae figurae et Atomi eſſent, eas, quae ſint rotundae, vult eſſe Ignem et Animam; cujusmodi ſunt in aëre pulviſculi et ramenta, quae cernuntur in radiis Solis per foramen in obſcurum locum immiſſis. Horum farraginem dicit eſſe elementa totius naturae. Et ita quoque Leucippus.*" Quomodo vita, ſecundum horum ſententiam, continuetur reſpiratione atomorum, exponit deinceps Ariſtoteles. Quod ſi ex convenientiâ doctrinae Leucippi cum doctrinâ Democriti conjectura facienda eſt, minime in patronis Immortalitatis ponendus videatur. Quod ſi vero Scriptorem de Placitis Philoſ. V. 25, audiamus, non videatur ſtatuiſſe *Animam cum corpore exſtingui.* Nam hic Leucippi ſententiam *de cauſſis mortis* exponens, hoc adjicit: ταῦτα δὲ εἶναι πάθη σώματος, οὐ ψυχῆς· i. e. "*has vero affectiones eſſe corporis, non Animae.*" Sed hujus Scriptoris, in reliquorum ſilentio, non magna eſſe poteſt auctoritas. Quare ego quidem judicium meum cohibeo.

Democritus. Susceptam a Leucippo doctrinam auxit, plurimisque illuſtravit ſcriptis, Democritus; quae ſcripta diu quidem ſervata, nec tamen ad noſtram aetatem propagata ſunt. Magnus fuit in omni doctrinae genere vir, magnamque habuit auctoritatem; unde, quum ipſe ſtatueret *Animam cum*

Sect. III. Eleatici. Democritus.

corpore interire, plurimi sententiam ejus secuti sunt. Et primum quidem, quum de Divinâ Naturâ non magnifice sentiret, factum est, ut de Animâ non magis praeclare statueret. Vidimus, omnes hactenus a nobis memoratos Philosophos, qui quidem Animae Immortalitatem vel tuerentur vel probarent, hanc in primis rationem secutos esse, *Animam humanam esse partem Animae Universi, sive Dei*. At vero Democritus, neque Mundum a Divinâ Mente permeari animarique statuit: et Deos, ut postea fere Epicurus, verbis quidem reliquit, re ipsâ sustulit, quum iis nullam in condendo, perexiguam in gubernando mundo partem tribuisset, eosque magna simulachrorum corpora nec ab interitu immunia esse pronunciasset. Et hoc quidem, ut satis notum, praetermittimus, eum totam naturam ad Atomos revocasse, quas minutissimas corporum partes et ipsas corporeas esse voluit. Iam si Animam unâ Atomo constare dixisset, poterat Immortalitatem ejus tueri. Ille vero *Animam* statuit esse *congregationem et compagem Atomorum*. Unde consequebatur, *Atomorum compage dissolutâ, Atomos quidem superesse, Animam vero ipsam dissolvi*. Sed adferamus testes. Scriptor de Plac. Phil. IV. 3. "*Democritus statuit Animam esse igneam compagem ex partibus, quae sola ratione intelligi possent (id est, ex Atomis) quae figuras quidem haberent rotundas, vim vero igneam; itaque Animam esse corpus.*" Et hujus quidem testis auctoritas hoc loco eo minus potest repudiari, quod assentientem habet Stobaeum Eclog. Phys. L. I. p. 93. et Aristotelem, cujus verba modo de Leucippo excitavimus. Quibus addendus alius locus, non minus luculentus, ex Ejusdem Libro I. de Anima. Cap. II. § 20. "*Democritus vero, magis etiam distincte quam alii, rationem reddidit, quare Anima utrumque esset, (scilicet, et ignea et movens:) Nam Animam* (ψυχὴν) *idem esse atque Animum* (νοῦν)*: hunc autem constare ex primis et individuis corporibus: movendi vim autem in eo inesse propterea, quod constaret parvis partibus et figurâ rotundâ; nam hanc ex omnibus unam figuram maxime mobilem esse.*" Igitur, Xenophanis exemplo et Parmenidis, sensum, cogitationem et omnino vitam, pro unâ eademque facultate habuit. Consentit cum Aristotele hac in parte Diogenes Laërtius IX. 44. "*Democrito placuit, Animam ex rotundarum atomorum compage consistere: et Animam Animumque* (ψυχὴν καὶ νοῦν) *unum idemque esse.*" Hic est sensus hujus loci, in quo ceterum aliquid labis inest. Cum igitur hinc manifestum certumque sit, rationalem irrationalemque partem, unam fuisse, secundum Democritum; haud scio an nulla fides habenda sit Scriptori de Placitis Phil. IV. 3. ubi ait "*Democritus et Epicurus Animam bipertitam esse dicebant, rationalem et ira-*

ra-

Sect. III. Eleatici. Democritus.

rationalem: illam in pectore habitare, hanc per totam corporis compagem dispersam esse. Nam primo, ipse sibi repugnat, quum proximi capitis initio dicit., "*Plato et Democritus principem Animae partem in toto capite posuerunt.*" Deinde fuit quidem Epicuri haec opinio, *Animam per totum corpus diffusam esse, sed principem ejus partem in pectore habitare*; ut constat ex Lucretio III. 136. At ab hac opinione alienum fuisse Democritum, constat ex eodem Lucretio ib. v. 371.

Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
Corporis atque Animi primordia singula primis
Apposita alternis variare ac nectere membra.

Porro Epicurus Animum, s. νοῦν, et Animam, ψυχὴν, non unam eandemque rem esse voluit, sed conjunctas inter se partes, ut unam rem constituant: vid. Lucretius ibid. v. 397—440. Sed, ut de hoc non adeo laborandum est, utrum idem senserit Democritus atque Epicurus, nec ne; ita hoc in primis quaerere convenit, quae fuerit ejus opinio de Animae post hanc vitam conditione. Atqui ex iis ejus placitis, quae hactenus exposuimus, efficiebatur *Animam morte Corporis extingui.* Quod eum statuisse, non est quod dubitemus. Scriptor de Placitis Philos. IV. 7. Δημόκριτος, Ἐπίκουρος, φθαρτὴν, τῷ σώματι συνδιαφθειρομένην· i. e. "*Democritus et Epicurus Animam statuerunt corrumpi et simul cum Corpore interire.*" Hoc uno testimonio fretus hanc opinionem Democrito tribuit Bruckerus Hist. Crit. Phil. T. I. p. 1195. Verum, ut mox videbimus, sunt quaedam, falsae illae quidem, sed tamen, rationes, quibus quis in eam opinionem induci possit, *remanere aliquem sensum post mortem* placuisse Democrito. Quare Pseudo-Plutarchi testimonium confirmandum est consensu aliorum Auctorum. Itaque Cicero Tusc. I. 11. ubi Veterum opiniones de Animâ ejusque immortalitate recenset, ita de Democrito loquitur, ut nullum in eo praesidium immortalitatis ponat: "*Nisi quae me forte fugiunt, hae sunt fere omnium de Animo sententiae. Democritum enim, magnum quidem illum virum, sed levibus et rotundis corpusculis efficientem Animum concursu quodam fortuito, omittamus. Nihil enim apud istos est, quod non atomorum turba conficiat.*" Huic addatur Lucianus in Philopseude, § 32. T. III. p. 59. "*Firmiter credebat Democritus, Animas nihil amplius esse, posteaquam a corpore discessissent.*" Quod autem dixi, rationes esse, quibus quis in eam inducatur opinionem, Democrito placuisse *sensum in animo remanere post mortem*, hoc ejusmodi est. Cicero Tusc. I. 34. talem Democriti facit mentionem. "*Fac enim, sic Animum interire ut Corpus. Num igitur aliquis*

quis dolor, aut omnino post mortem sensus in Corpore est? Nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus, Democritici negant. Ne in Animo quidem igitur sensus remanet: ipse enim nusquam est." Ergo si quid ejusmodi dixit Democritus, de Corpore hoc intelligendum est, non de Animo. Causfam vero hujus opinionis ipse praebuit placito eo, quod memorat Scriptor de Placit. Phil. IV. 4. "*Democritus autem dicit, omnes res participes esse cujusdam Animae, ipsa etiam mortua corpora; propterea quod semper retineant aliquid caloris atque adeo facultatis sentiendi, quum jam major hujus caloris pars dispersa fuerit.*" Quod ita est accipiendum: "Si nonnullae rotundae Atomi, et nonnihil caloris in corpore mortuo remaneat; consequi, ut etiam quaedam obscura vestigia facultatis sentiendi exstent: non autem, ut ipsa sentiendi actio et ipse Animus supersit, quippe qui dissolutione compagis Atomorum ipse dissolutus sit. Scripsit vero Democritus libros *περὶ τοῦ ᾅδου*, i. e. *de Inferis*, quibus etiam eorum historiam tractavit, qui ex morte ad vitam rediisse dicerentur; quibus quidem libris non illud egisse videtur, ut Animis immortalitatem vindicaret, sed ut pervulgatam de Inferis superstitionem confutaret, atque ostenderet quomodo tales reviviscentes, quum jam vita defecisset, denuo vivere coepissent; nimirum caussis naturalibus, vel medicis, vel physiologicis, redeunte ad eandem compagem eodem numero earundem Atomorum rotundarum. Sed de his Democriti libris videatur Fabricius Bibl. Graec. T. I. p. 804. et Wyttenbachius ad Plutarchum de Sera Numinis Vindicta p. 89. sequ. Ex his libris fuit ea pars de reviviscendi promisso, quam memorat Plinius Hist. Nat. VII. 55: a cujus reprehensione eum recte vindicat Bruckerus T. I. p. 1195. Ceterum finem faciamus huic disputationi de Democrito, commemorandâ ipsius sententiâ, quam servavit Stobaeus Serm. CXIX. p. 603. "*Quidam ignorantes dissolutionem naturae mortalis* (id est Animi), *conscientiâ vitae male actae, vitam in terroribus ac timoribus misere transigunt, mendacia sibi fingentes de futuro post mortem tempore.*" Sententia igitur Democriti haec fuit: "*Animam constare compage Atomorum rotundarum fortuito concursu coëuntium; hanc compagem morte solvi, itaque Animum interire, nec extra Corpus subsistere posse: non tamen naturae rerum repugnare, ut eaedem Atomi eâdem compage in aliquod Corpus redeant, atque adeo Animus reviviscat.*

Sect. III. ELEATICI. DEMOCRITUS.

Summa sententiae Democriti.

Ejus fuit discipulus PROTAGORAS, Abderites, magnus Sophista, quem, verisimile est, magistri opinionem secutum esse; si quidem teste Diogene Laërtio IX. 51. statuit "*Animam nihil aliud esse nisi sensus.*"

PROTAGORAS.

***** His

Sect. III. ELEATICI. HIPPON.

His denique subjungo HIPPONEM, Rheginum, qui a nonnullis in Atheis numeratur. Hic, secundum alios, duo rerum principia statuit, Aquam et Ignem; secundum alios unum, Aquam. Certe Animam voluit esse semen genitale et ex principio Aquae existere, ut est apud Aristotelem de Animâ Lib. I. Cap. II. § 26. Aliorum testimonia retulit Fabricius ad Sextum Empiricum Pyrrhon. III. 30. et Bibl. Graec. T. I. p. 819: ex quibus fere sua habet Bruckerus. Hippon, quid de Animae immortalitate senserit, non quidem diserte proditum reperio: *negasse eam potius quam statuisse videtur*, si quidem ex illis, quae dixi, et aliis ejus placitis conjectura facienda est.

HERACLITUS.

Memorandus est quoque hoc loco HERACLITUS, Ephesius, non quidem ille quod ex successoribus scholae Eleaticae fuerit, sed quod cum ea et tempore et quibusdam placitis conjunctus est; quippe qui magistros Hippasum et Xenophanem habuit. Liber ejus *de Naturâ rerum* valde obscurus dudum periit: sententiae tamen ex eo desumtae exstant apud Veteres, unde Viri doctrina colligatur. Voluit igitur: "*Rerum principium esse Ignem: minimas esse corporum particulas, easque igneas: ex quibus alia elementa deinceps nasci: Simplicem hunc et principem Ignem esse Deum ac Fatum, quo Mundus animetur ac regatur. Igitur Mundos esse duos: alterum, Ignem illum principem, ac Deum: alterum, hanc adspectabilem Universitatem ex Igne principe confectam: illum aeternum esse, nec initium nec finem habere, et per adspectabilem Universitatem diffusum esse, ut Mentem: hunc mortalem, et crebris incendiis mutatum iri.*" Et haec quidem, ut fundamenta et praecipua ejus doctrinae capita, generatim notavimus, ut peculiariter quaereremus, quomodo ex iis de Animâ statuerit. Primum igitur statuit: *Omnia esse plena Daemonum et Animarum*, vid. Diog. Laërt. IX. 7. quae fere sententia erat eorum, qui Mentem Divinam per Mundum extensam esse volebant; veluti Thaletis, Pythagorae, et aliorum. *Animae Naturam nullâ viâ pervestigari posse*, ibidem. Et tamen multa de Animâ statuit. Nam *Animam exhalatione oriri*, ut est apud Aristotelem de Anim. L. I. Cap. II. 24: *aliter quidem Animam Mundi, aliter Animos animalium*, ut refert Pseudo-Plutarchus de Plac. Phil. IV. 3. *Anima igitur, quo magis ad Naturam ignis accedit et quo siccior est, eo est intelligentior:* quod hoc dicto enunciavit, Ξηρὰ ψυχὴ σοφωτάτη. *Sicca Anima est sapientissima*; de quo docta est disputatio P. Wesselingii, Viri egregii, in Observat. Misc. Belg. Volum. V. T. III. Porro *Anima per se ipsa non est immortalis, sed quoad illam siccitatem servat*; nam Animae humore contracto pereunt: caussa est elementorum inter se conversio,

quo-

Sect. III. ELEATICI. HERACLITUS.

quorum aliud ex alio fit: quod ex Orpheo ſumtum eſſe monet Clemens Alexandrinus Strom. VI. p. 624. C. Ἡράκλειτος ἐκ τούτων συνιστάμενος τοὺς λόγους, ὧδέ πως γράφει· Ψυχῇσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι· ὕδατι δὲ θάνατος, γῆν γενέσθαι· ἐκ γῆς δὲ ὕδωρ γίνεται, ἐξ ὕδατος δὲ ψυχή· i. e. *Ex his Orphicis Heraclitus ſuam ipſe ſententiam compoſuit, quum ita dixit: Animabus mors eſt, aquam fieri: aquae autem mors eſt fieri terram: ex terrâ vero fit aqua, et ex aquâ Anima.*" Porphyrius in libello de Antro Nympharum memorat Numenii diſputationem, quâ dicitur Heraclitus non θάνατον ſed τέρψιν ſcripſiſſe: vid Cap. X. Quod mihi quidem a Numenio magis ad Philoſophicam correctionem, quam ad Grammaticam auctoritatem, dictum videtur. Nam apud alios Auctores eandem lectionem exſtare meminimus: quorum nonnullos nominat H. Stephanus in Poëſi Philoſ. p. 131. Igitur *Anima mori et renasci denuo poteſt:* vid Plutarchus T. II. p. 392. C. Et ut omnium rerum eſt continuus fluxus et viciſſitudo, ita *aliud ex alio continuo fit, ex vitâ mors, et ex morte vita:* vid. Plutarchus T. II. p. 106. E. et Clemens Alex. Strom. IV. p. 530. D. *Haec vero vita, in quâ nunc degimus, mors eſt:* quam ſententiam variis modis expreſſit: veluti apud Euſtathium ad Iliad. A. p. 31. τῷ οὖν βίῳ ὄνομα μὲν βίος, ἔργον δὲ θάνατος. "*Vita quidem ita vocatur, ſed re verâ mors eſt.*" Quod Euripides imitatus eſt, monente Cel. Valckenario ad Phoeniſſ. v. 1168, quocum conferendus Daviſius ad Cic. Tuſc. I. 31. Alius in eandem ſententiam locus exſtat apud Clementem Alexandr. Strom. III. p. 434. A. Ἡράκλειτος θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ — ἐν οἷς φησί· Θάνατός ἐστιν ὅκοσα ἐγερθέντες ὁρέομεν, ὅκοσα δὲ εὕδοντες ὕπνος. i. e. "*Heraclitus ait, Generationem eſſe mortem, quum ita dicit, mors eſt quaecumque experrecti videmus, quaecumque autem dormientes, ſomnus.*" Similiter apud eundem Strom. V. p. 600. A. ὕπνον δὲ καὶ θάνατον. τὴν εἰς τὸ σῶμα κάθοδον τῆς ψυχῆς, κατὰ ταὐτὰ Ἡρακλείτῳ· i. e. "*prouti Heraclitus, Animae deſcenſum in Corpus ſomnum et mortem vocavit.*" Itaque homines ita cum Diis, ſeu Daemonibus, comparavit, ut *Deorum mors eſſet hominum vita, hominum vero vita eſſet mors Deorum*; id eſt, ut *Dii mortui in eam conditionem abirent, qualis eſſet hominum vita; Homines autem morientes in eam conditionem abirent, qualis eſſet Deorum vita:* quod Heracliti dictum memoravit Heraclides de Allegoriis Homeri p. 443. Edit. Galei: Θεοὶ, θνητοὶ τ᾽ ἄνθρωποι, ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, θνήσκοντες τὴν ἐκείνων ζωήν· cui addendi ſunt, qui eandem ſententiam Heraclito tribuunt: Porphyrius de Antro Nymphar. Cap. X. et Hierocles Commentario in Aurea Carmina. p. 248. Ergo *hominibus alius poſt hanc vitam ſtatus ſupereſt, cujus bona ſi noſſent, nemo lubens in hac vitâ maneret:* ſic in

Sect. III. ELEATICI. HERACLITUS.

loco Plutarchi dicitur, quem ad calcem libri de Serâ Num. Vindictâ edidit Wyttenbachius p. 147. *τήνγε πεισθεῖσαν ὅσα ἀνθρώπους περιμένει τελευτήσαντας, καθ' Ἡράκλειτον, οὐδὲν ἂν κατάσχοι* i. e. "*Anima, quae quidem certo ſciat, qui ſtatus defunctis paratus ſit, nullâ vi retineretur in vitâ.* Huc reſpexit etiam Clemens Alexandr. Strom. IV. p. 532. B. et Theodoretus, quem unum hujus Heracliteae ſententiae auctorem habet H. Stephanus in Poëſi Philoſ. p. 134. *Neque vero Animas omnes felix manet ſtatus: ſunt enim quoque, quae igne puniantur ac purgentur*: ita idem Clemens Alex. Strom. V. p. 549. D. cujus verba Latine referamus: "*Quin etiam mendaciorum fabros ac teſtes Iuſtitia corripiet, ut inquit Epheſius* (ſcil. Heraclitus); *nam hic etiam ex barbarâ Philoſophiâ cognoverat, eos qui male vixisſent expurgari igne: quam poſtea Stoici ἐκπύρωσιν vocarunt: quo Auctore etiam ſtatuunt, unumquemque ſingularibus ſuis qualitatibus reſuscitatum iri.*" Ita vertendus eſt hic locus, cujus ſenſum interpres pervertit. Eandem ſententiam idem protulit Adhortat. ad Gentes p. 13. D. "*Hos poſt mortem manent ea, quae nec ſperant nec exſpectant: quibus Heraclitus Epheſius, utpote Magis, Sacrificulis vanis, et Incantatoribus, ignem vaticinatur.*" Ceterum de modo, quo Animae extra corpus res externas percipiant, ita ſenſiſſe videtur Heraclitus, ut *reliquis ſenſibus exſtinctis, unus remaneat Odoratus*: quod haud obſcure ſignificat Plutarchus in libro de Facie in Orbe Lunae. T. II. p. 943. D. *καλῶς Ἡράκλειτος εἶπεν, ὅτι αἱ ψυχαὶ ὀσμῶνται καθ' ᾅδην* i. e. "*Bene Heraclitus dixit, Animas odorari in orco.*" Heracliti quidem libri, de Orco, Zoroaſter, de Phyſicis Difficultatibus, qui memorantur a Plutarcho T. II. p. 1115. A, non ſunt hujus antiqui, ſed recentioris Peripatetici Heracliti; ut recte contra Menagium monuit Fabricius Bibl. Graec. T. I. p. 801. Antiquus non ſcripſit niſi unum librum, et obſcurum, nec ad multorum intelligentiam vulgatum; ut eo minus dubitari poſſit, quin omnia in eo tradita ex animi ſententiâ et propriâ doctrinâ, id eſt Eſoterica, fuerint. Igitur Heraclitus ſtatuit: *eſſe vitam quandam Animae, Corpore mortuo, eamque multo evidentiorem et efficaciorem ſenſu et rerum perceptione; adeo ut praeſens vita mortis inſtar ſit. Eſſe poenas et praemia.* Mortem Animarum, quam vocavit, non aliam niſi hanc vitam ſignificaſſe videtur. An quasdam Animas penitus exſtingui, ſive humore, ſive conflagratione mundi, quod Stoicis poſtea placuit, judicaverit; in tantâ Veterum librorum jacturâ, ſtatuere non poſſumus. Cum vero ſtatueret, totam rerum Naturam continuo fluere et mutari, inductus eſt quoque in eam ſententiam, ut *Animas modo mori, id eſt corporibus inditas eſſe, modo vivere, id eſt extra corpora degere ac vigere*, cenſeret.

Summa ſententiae Heracliti.

Et

Et quandoquidem Heraclitum commemoravimus, ne praetermittamus ejus, in Philosophiâ, discipulum, eundemque medicorum principem HIPPOCRATEM, Coum. Qui quidem de Animorum immortalitate non prodidit, et in eam partem statuit, in quam fere plerique medici procliviores fuerunt, ut Animum corporeae concretionis esse diceret. Quamquam eum diversam a corpore naturam substantiamque esse, nec oriri aut interire, sed ut reliquas res omnes augeri et minui vicissim, voluit. Referamus ipsius viri verba Latine, quae exstant libro primo de Diaeta p. 342. "*Omnia constant Igne et Aquâ: et ignis quidem habet calorem et siccitatem; Aqua vero humorem et frigus. Haec quum vario motu semper agitentur, necesse est, varias formas viresque animalium nasci. Neque eorum quidquam oritur e nihilo, aut abit in nihilum; sed dissolvitur et componitur. Homines vero perperam loquuntur, quum nasci dicunt illud, quod eousque auctum est, ut sub sensuum perceptionem cadat: et interire illud, quod eousque imminutum est, ut a sensuum perceptione fugiat. Sed isti quidem oculis potius quam rationi fidem habent. Ego vero haec ratione ductus pronuncio: Nil moritur, nec mori potest, quod vivit, nisi si omnia simul in nihilum abeant: Neque enim nasci quid potest, nisi aliud sit ex quo nascatur — Ceterum, augetur majus a minore, cum alia omnia, tum Anima, et Corpus quod ab eâ gubernatur; nam similia similibus se adjungunt. Et Anima in corpus irrepit, illudque occupat, et se cum eo conjungit, concretione partium. Est quippe ipsa Anima composita ex Igne et Aquâ, prouti Corpus.*" Sect. III. ELEATICI. HIPPOCRATES.

Ex his igitur dictis in neutram partem de Hippocratis opinione concludi potest. Neque enim impedit, Animam esse immortalem, etiamsi sit ex Igne et Aquâ composita. Et licet non in nihilum abeat, tamen, secundum eandem sententiam, eousque minui ac debilitari possit, ut ejus conditio ab omni fere actione vacet, neque multum differat a morte.

SECTIO IV.

De Socrate.

Venio ad eum virum, qui Philosophiam ad meliorem ac saniorem rationem redegit, et, cum suis ipse sermonibus, tum discipulorum studiis, per universam Graeciam proseminavit, ut jure parens Philosophiae diceretur: SOCRATEM dico, Atheniensem. Cujus reliquae res et doctrina quum Sect. IV. SOCRATES.

Sect. IV. SOCRATES.

in vulgus celebratae sint, de hac unâ parte videamus, quae ad Animorum Immortalitatem pertinet. Quum Philosophi, quos hactenus commemoravi, fere omnes in Philosophiâ tractandâ deflexissent ab illâ simplici naturae viâ, quae ad Animi perfectionem felicitatemque ducit: cumque vel adhaesissent ad physicam partem et elementorum indagationem, veluti Ionici, vel mysticam quandam ac fanaticam rationem sequerentur, veluti plerique Pythagorei: Socrates Philosophiam revocavit ad moralem partem, a contemplatione ad actionem, a rerum vanarum indagatione ad cognitionem studiumque rerum humanarum ac necessariarum. Sed ex magno discipulorum numero, qui magistri dicta factaque scripto consignarunt, duo soli ad hanc aetatem servati sunt, Plato et Xenophon; quum ipse nullum librum scripsisset Socrates. Nam Aeschinis Dialogi, Cebetis Tabula, et Socraticorum Epistolae, feruntur quidem hodieque; sed, quin falso nominibus illorum inscribantur, non est dubitandum. Atqui Socratem egregie de Animorum Immortalitate sensisse, et ita mortuum esse, ut non ad Inferos sed ad Deos immortales abire videretur, et Plato tradit, et omnis Antiquitas consentit. Neque tamen nobis hoc uno testimonio defungi licet: et praesertim in ejusmodi disputatione, quae ad Vos, doctissimos Judices, fit, res accuratius repetenda et ab omni reprehensione vindicanda est. Igitur, Plato frequenter Socratem facit disputantem de iis rebus, quas non tractaverat: velut in Timaeo, de Mundi Ortu: in Parmenide, de Ideis. Et omnino, solet fere Plato sub Socratis personâ suam ipse sententiam proferre. Contra, Xenophon ita inducit Socratem, ut non nisi de iis rebus disserat, quas, tamquam Philosophiae argumentum, a Socrate probatas fuisse, modo dixi. Iam vero apud Xenophontem obscurius et rarissime de Animorum Immortalitate loquitur Socrates: apud Platonem, frequenter et copiose. Et vero, in judicio de factis placitisque Socratis, major est Xenophontis quam Platonis auctoritas: certe cavendum est, ne ita temere omnia Socrati tribuamus, quae in Platonis ei tribuuntur Dialogis. Quare sint fortasse qui contendant, Socratem Philosophiae partem eam, quae est de Animorum Immortalitate, intactam reliquisse, et quidquid de hoc argumento disputasse perhibeatur, id omne Platonis ingenio deberi. Hoc ergo si qui dicant, dicant profecto aliquid quod primo obtutu magnam veri speciem habere videatur. Ego tamen quo minus iis assentiar, multae sunt gravissimaeque rationes. Et primo quidem, non est credibile, Philosophum, qui totam Philosophiae disciplinam ad morum ac Virtutis studium revocasset, hoc ejus fundamentum, quod positum est in Animorum Immortalitate, neglexisse. Nam disciplina morum, quaeso, qualis tandem

Sect. IV. Socrates.

dem esse potest, quae non curet, utrum Animus cum Corpore intereat nec ne? Deinde sunt apud Xenophontem ejusmodi Socratis dicta, quae, nisi disertam Immortalitatis affirmationem contineant, tamen eo valeant: veluti de Providentiâ Divinâ, de Animi humani excellentiâ et similitudine cum Divinâ naturâ: quae profecto ita dicta sunt, ut plane abhorreant ab ejus personâ, qui nil post hanc vitam superesse statuat. Porro, Xenophontis silentium fortasse repetendum est ex ejus cum Platone simultate et aemulatione: quâ, ut factum est, ut alias quoque Socratis res diverse traderent, ita fieri potuit, ut Xenophon Socratem raro et obscure de Immortalitate dicentem faceret; quod Plato in Phaedone Dialogo sub Socratis personâ ita de hoc argumento disputasset, ut omnium consensu monumentum aere perennius exegisse judicaretur. Denique, quum multos, apud posteros, reprehensores nacti sint et Socrates et Plato; nemo tamen, quod sciam, inventus est, qui, aut Socratem de Animorum Immortalitate tacuisse, aut Platonem ei illam sententiam falso tribuisse, contenderet: Neque vero reliqui Socratici, quorum scripta perierunt, levem, ut Xenophon, hujus sententiae mentionem fecisse videntur; quippe eam et Cicero et omnes Veteres, qui Socraticorum scripta habebant et de his rebus judicare poterant, diserte Socrati tribuerunt, nec ullam dubitationis suspicionem injecerunt. Quare, ut facile concedo, Platonem in Phaedone multas tribuisse Socrati argumentorum conclusiones, quae a Socratis ingenio abhorrerent, veluti eas, quae a Metempsychosi et ab Idearum aeternitate ductae sunt: ita minime iis assentior, qui omnia in illo Dialogo ficta, nil ejusmodi a Socrate ultimo vitae die disputatum esse, putant. Sed tamen, ne reprehensioni locum relinquamus, age, colligamus Socratis sententiam in primis ex Xenophonte: nec a Platone quid assumamus nisi Apologiam, quâ Socratem ad judices loquentem facit eo quidem modo, qui modus maxime et personae Socratis et veritati consentaneus sit, ut Cicero non dubitaverit hac in parte auctoritatem sequi Platonis. Igitur apud Xenophontem, ubi Socrates diserte de Animorum Immortalitate statuat, nullum locum, ubi ea dicat, quae valeant ad Immortalitatem, duos tantum locos, reperi. Alter est in Memorabilibus Socratis Lib. I. Cap. IV. ubi de Divinâ Providentiâ et Humani Animi praestantiâ disseritur: § 8 et 9 docetur, ita nostrum Animum ex quâdam Animâ Mundi ortum esse, prouti Corpus suas partes habeat ex materiâ Mundi: *Σὺ δὲ σαυτὸν φρόνιμόν τι δοκεῖς ἔχειν· ἄλλοθι δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲν οἴει φρόνιμον εἶναι· καὶ ταῦτα εἰδὼς ὅτι γῆς τε μικρὸν μέρος ἐν τῷ σώματι, πολλῆς οὔσης, ἔχεις, καὶ ὑγροῦ βραχὺ πολλοῦ ὄντος, καὶ τῶν ἄλλων δήπου μεγάλων ὄντων ἑκάστου μικρὸν μέρος λαβόντι τὸ σῶμα συνήρμοσταί σοι·*

νοῦν

Sect. IV. SOCRATES.

νοῦν δὲ μόνον ἄρα οὐδαμοῦ ὄντα σὲ εὐτυχῶς πῶς δοκεῖς συναρπάσαι, καὶ τάδε ὑπερμεγέθη καὶ πλῆθος ἄπειρα δι' ἀφροσύνην τινὰ οὕτως οἴει εὐτάκτως ἔχειν· i. e. "*Tune vero putas, te quidem habere aliquid prudentiae, alibi vero nil quidquam esse prudentiae: quum tamen probe scias, te ex magnâ illâ terrae mole parvam particulam in tuo corpore habere, et ex magna illa copiâ humoris et reliquorum elementorum maximorum parvam accepisse partem, ex quâ corpus tuum compositum est. Mentem vero scilicet solam, quum nusquam in rerum naturâ sit, putas te casu quodam corripuisse? et haec magna et infinita numero opera putesne sine prudenti caussâ tam bene ordinata esse.*" Huic loco adjungenda est pars ejusdem disputationis in eodem capite § 17. κατάμαθε, ὅτι καὶ ὁ σὸς νοῦς ἐνὼν τὸ σὸν σῶμα, ὅπως βούλεται, μεταχειρίζεται· οἴεσθαι οὖν χρὴ καὶ τὴν ἐν παντὶ φρόνησιν τὰ πάντα, ὅπως ἂν αὐτῇ ἡδὺ ᾖ, οὕτω τίθεσθαι· i. e. "*Disce igitur et animadverte, quod Animus tuus, qui in te est, Corpus tuum gubernet, ut ipse vult: igitur existimandum est, prudentiam, quae in Universo est, res omnes ad suam voluntatem gubernare.*" Alter locus est in eodem Opere, Memorabilium Socratis. Lib. IV. Cap. III. § 14. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀνθρώπου γε ψυχὴ, εἴπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ἀνθρωπίνων, τοῦ θείου μετέχει· ὅτι μὲν γὰρ βασιλεύει ἐν ἡμῖν, φανερὸν, ὁρᾶται δ' οὐδ' αὐτή· i. e. "*Atqui hominis Anima, si quae alia rerum humanarum, Divinitatis particeps est: manifestum enim est, ab eâ Corpus gubernari, neque tamen ipsa conspicitur.*" Ex his colligitur ejusmodi sententia: *Esse quandam in rerum Naturâ Mentem summâ prudentiâ et efficiendi potestate praeditam; quae Mens Mundum ita regat et gubernet, prouti hominis Anima suum quaeque Corpus. Atque, ut Corpus constat ex partibus materiae, quae in hoc Mundo est: ita Animam ductam et profectam, tamquam particulam Mentis illius, quae Mundum regat, atque adeo participem esse Divinitatis.*" Ergo si quaeramus, utrum huic sententiae consequens sit ex duobus, Animamne cum Corpore exstingui, an ei superesse? eam superesse, profecto, omnibus partibus probabilius est, quam eam interire. Et verisimile est, cum hoc in placito magistrum Anaxagoram et Ionicos secutum esse. Porro Cicero, qui non ex Platone et Xenophonte solum, sed ex reliquorum scriptis, de Socrate judicare poterat, ita pronunciat, ut ejus auctoritas omni exceptione major habenda sit: De Amicitia Cap. IV. *Plus apud me Antiquorum valet auctoritas, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt — vel eius (Socratis) qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus: qui non tum hoc tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, Animos hominum esse Divinos, iisque, cum e corpore excessissent, reditum in coelum patere,* op-

optimo et justissimo cuique expeditissimum." Cumque apud Platonem in Apologiâ de futurâ Animae conditione ad judices disseruisset Socrates, et in fine illud adjecisset: "*Sed tempus est jam hinc abire: me, ut moriar: Vos, ut vitam agatis. Utrum autem sit melius, Di immortales sciunt: hominem quidem scire arbitror neminem.*" Huic igitur dictioni hoc subjungit judicium Cicero Tusc. I. 42. "*Etsi, quod praeter Deos negat scire quemquam, id scit ipse utrum sit melius: nam dixit ante: sed suum illud, nihil ut adfirmet, tenet ad extremum.*" Sed age, audiamus hanc partem Socraticae Apologiae, quae est apud Platonem p. 368, ex versione Ciceronis Tusc. I. 41. "*Magna me spes tenet, Iudices, bene mihi evenire, quod mittar ad mortem. Necesse est enim, sit alterum de duobus; ut aut sensus omnino omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem, sive sensus extinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam sine visis somniorum placatissimam quietem adfert; Di boni! quid lucri est emori! aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur: cui si similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis, quis me beatior? Sin vera sunt quae dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui e vitâ excesserunt, incolunt; id multo jam beatius est. Tene, cum ab his, qui se judicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire qui vere judices appellentur, Minoëm, Rhadamantum, Aeacum, Triptolemum? convenireque eos, qui juste et cum fide vixerint? Haec peregrinatio mediocris vobis videri potest? Ut vero colloqui cum Orpheo, Musaeo, Homero, Hesiodo, liceat, quanti tandem aestimatis? Equidem saepe emori, si fieri posset, vellem; ut ea, quae dico, liceret mihi invenire. Quantâ delectatione autem adficerer, cum Palamedem, cum Ajacem, cum alios judicio iniquo circumventos convenirem. Tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, et Ulixi Sisyphique prudentiam. Nec ob eam rem, cum haec exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Ne vos quidem, Iudices, hi qui me absolvistis, mortem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quid evenire potest, nec vivo, nec mortuo. Nec umquam ejus res a Diis Immortalibus negliguntur: nec mihi ipsi hoc accidit fortuito.*" Haec Socrates in Apologia. Alium de illo locum apud eundem Ciceronem Tusc. I. 29, 30. lubens praetereo quippe ex Platonis Phaedone sumtum. Omitto etiam Xenophontis locum in fine Operis de Cyro Majore, quippe non e Socratis sed Cyri personâ pronunciatum. Ex his igitur, quae exposuimus, quaeque omnium consensu Socrati vindicanda sunt, apparet, eum subtiliora illa argumenta Immortalitatis non attigisse: hoc unum ex Anaxagorae disciplinâ te-

Sect. IV. SOCRATES.

Summa sententiae Socratis.

Sect. IV. Summa sententiae Socratis.

tenuisse. *Animam humanam esse divinitatis participem et quasi ortam ex Mente, quae totum mundum gubernat. Et quamquam in morte, si quidem sit cum interitu Animae conjuncta, nil sit mali; tamen multo esse probabilius Animas ad Deum ac Mentem Universi, unde natae essent, redituras, maxime quidem justorum Animas; nam res humanas a Divinâ Mente gubernari, quae in primis bonorum hominum et vivorum et mortuorum curam gerat. Itaque, sive quaedam sit societas mortuorum et habitatio in aliis regionibus, ut erat vulgaris opinio a Poëtis et Theologis tradita: sive quaecumque Animi esset vita et conditio: bono viro male esse non posse, nec eum umquam a Deo negligi.*"

Socratici.

Magnâ floruit Socrates frequentiâ discipulorum, qui ejus philosophiam per totam Graeciam propagarent, eamque ad suum quisque ingenium conformarent; unde multae exstiterunt sectae philosophorum, Academicorum, Peripateticorum, Cynicorum, Stoicorum, aliorum, qui omnes se Socraticos dici haberique voluerunt. Sed proprie tamen Socraticorum nomine appellati sunt illi, qui, cum ipsum audivissent, ejus quoque doctrinam integre sincereque tradiderunt: veluti *Xenophon*, *Aeschines*, *Phaedon*, *Euclides*, *Criton*, *Simon*, *Glaucon*, *Simmias*, *Cebes*. Horum multi extiterunt Dialogi, qui omnes, exceptis Xenophonteis, perierunt. Nam *Cebetis* Tabulam, quae hodieque sub ejus nomine fertur, falso ad illum auctorem referri, cum alia produnt, tum ratio disserendi et oratio, quae non germanum habent Socraticum colorem. *Aeschinis* autem duo priores Dialogi, manifesto ex Platone compilati sunt, a recentiore quodam homine: Axiochus vero, qui ex nonnullis fragmentis cognoscitur, abhorret ipse quoque a Socratis consuetudine; huc accedit quod quaedam ejus partes a Veteribus Grammaticis memoratae, in eo, qui nunc est, Axiocho, non exstant; ut minime dubitandum sit, quin diu postea ex Sophistae cujusdam officinâ prodierit: quod partim notatum a Fabricio Bibl. Gr. T. II. p. 29, non negligendum erat a Bruckero T. I. p. 576, qui horum Dialogorum auctoritatem bonâ fide secutus est. Quare nos unum excitemus Xenophontem; cujus locum, in oratione Cyri morientis, modo significavimus, quemque ex ipsâ Xenophontis sententiâ pronunciatum esse, non dubito. Equidem haud ignoro, ultimam hanc partem Cyropaediae a quibusdam Xenophonti abjudicari; quod ita de Animi naturâ et Immortalitate disseratur, ut argumenta proferantur quae abhorreant a Xenophontis ingenio, nimisque subtilia videantur. Quod mihi quidem aliter se habere videtur. Nam primo, nil est in iis alienum ab iis sententiis, quas supra ex Xenophontis libro Memorabilium retulimus. Deinde ipsa stili ora-

Xenophon.

orationisque forma plane Xenophontea est. Denique non dubitavit Cicero, cujus gravis est auctoritas, totam illam Cyri adhortationem Xenophonti tribuere, de Senectute Cap. XXII. Non nego, illa argumenta non satis cum Cyri personâ convenire: sed ea cum Xenophontis sententiâ convenire, id vero teneo et affirmo; quandoquidem tota Cyropaedia ad Socraticam disciplinam composita est. Sed videamus locum Xenophontis. Cyrop. L. VIII. Cap. VII. § 19. — *οὐδὲ τοῦτο πώποτε ἐπείσθην, ὡς ἡ ψυχὴ. ἕως μὲν ἂν ἐν θνητῷ σώματι ᾖ, ζῇ· ὅταν δὲ τούτου ἀπαλλαγῇ, τέθνηκεν· Ὁρῶ γὰρ ὅτι καὶ τὰ θνητὰ σώματα, ὅσον ἂν ἐν αὐτοῖς χρόνον ᾖ ἡ ψυχὴ, ζῶντα παρέχεται· Οὐδέγε ὅπως ἄφρων ἔςαι ἡ ψυχὴ, ἐπειδὰν τοῦ ἄφρονος σώματος δίχα γένηται, οὐδὲ τοῦτο πέπεισμαι· ἀλλ᾽ὅταν ἄκρατος καὶ καθαρὸς ὁ νοῦς ἐκκριθῇ, τότε καὶ φρονιμώτατον εἰκὸς αὐτὸν εἶναι· Διαλυομένου δὲ ἀνθρώπου δῆλά ἐςιν ἕκαςα ἀπιόντα πρὸς τὸ ὁμόφυλον πλὴν τῆς ψυχῆς· αὕτη δὲ μόνη οὔτε παροῦσα οὔτε ἀπιοῦσα ὁρᾶται·* Quae ita vertit Cicero. "*Mihi quidem numquam persuaderi potuit, Animos, dum in Corporibus essent mortalibus, vivere: cum exissent ex iis, emori: nec vero tum Animum esse insipientem, cum ex insipienti Corpore evasisset: sed, cum omni admixtione Corporis liberatus, purus et integer esse coepisset, tum esse sapientem. Atque etiam, cum hominis natura morte dissolvitur, ceterarum rerum perspicuum est, quò quaeque discedant: abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt: Animus autem solus, nec cum adest, nec cum discedit, apparet.*" Haec hactenus. Iam vero in reliquâ hujus loci parte, Socraticam illam bipertitam argumentationem, et mortis cum somno comparationem, quoque exstare deprehendemus. Quam partem ex ejusdem Ciceronis interpretatione referamus. "*Iam vero videtis, nil esse morti tam simile quam somnum. Atqui dormientium Animi declarant Divinitatem suam. Multa enim, cum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum se plane Corporis vinculis relaxaverint. Quare si haec ita sunt, sic me colitote ut Deum. Sin unà est interiturus Animus cum Corpore, Vos tamen Deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur et regunt, memoriam nostri pie inviolateque servabitis.*"

SECTIO V.

De Platone.

Sect. V. Plato.

Omnium, qui ex Socratis scholâ prodierunt, plurimum in Philosophiâ excelluit, plurimumque famae et auctoritatis nactus est PLATO, Atheniensis. De quo Viro uberius copiosiusque exponendum est, propter duas caussas. Primum enim, hic est Plato, qui ex omnibus Philosophis maximum studium in Animorum Immortalitate demonstrandâ illustrandâque posuit. Deinde ipsius scripta ad nostram venerunt aetatem, ut de Doctrinâ placitisque ejus eo plura certioraque documenta proferre possimus. Quod quidem secus fuit in iis, quos hactenus memoravimus, Philosophis; quippe quorum, exceptis paucissimorum, scripta perierunt; ut eorum sententiae non nisi ex raris vestigiis ac reliquiis, multo labore collectis et digestis, verisimiliter constitui possent. Sed videamus summatim doctrinae principia, a quibus ad Animorum Immortalitatem profectus est." Tria sunt rerum principia eaque aeterna, *Deus*, *Ideae*, *Materia*: Materiam vago et incerto motu fluctuantem, Deus in ordinem redegit, ad Idearum exemplum conformavit, et Mundum ex eâ composuit; Mundo *Animam* (ψυχὴν) Animaeque *Mentem* (νοῦν), indidit: vid. Timaeo p. 527. A. B. Haec Anima mixta est ex Materiâ duplici; alterâ, *simplici et immutabili*: alterâ, *corporeâ*, *dividuâ*, *et mutabili*: est etiam per totum Mundum extensa, et, quamvis creata a summo Deo, tamen intelligens ac Divina, et quasi secundus Deus: (vid. ib. p. 528.) Porro, summus Deus opifex Deos coelestes creavit, qui sunt astra ignea (p. 530. C. D.): immortales, non quidem suâ naturâ, sed summi Dei voluntate. Deinceps, summus Deus effecit Animas Animalium, eâdem ratione quâ effecerat Animam Mundi, non tamen ita perfectas ut Deos coelestes, sed secundo ac deteriori gradu; quippe quae minorem partem haberent Materiae illius simplicis et immutabilis: vid. p. 531. A. B. sequ. Has Animalium Animas idem summus opifex Deus Diis coelestibus distribuit, ut ipsi illis Corpora fabricarentur, iisque corporibus illas includerent: in quibus si bene vixissent, redirent quaeque in naturale suum astrum: sin minus bene vixissent, iterum in generationem abirent, viri in muliebria Corpora; post mille annorum spatium redirent, et ipsae sibi vitas eligerent; ubi fit, ut humana quoque Anima in bruti Corpus immigret, atque in brutorum genere per multas deinceps generationes maneat, donec pravitatem, quae ei ex corporeâ con-

contagione, ignis, aquae, aëris, et terrae, adhaeſerit, penitus effuge- Sect. V.
rit, atque ita in primum ſtatum, in quo fuerat quum ex ſummi Dei officinâ Plato.
prodiret, reſtituatur (vid. ibid. p. 531. ſequ.)"

Haec ex Dialogo, Timaei nomine inſcripto, ubi Plato ſententiam ſuam de rerum principiis et ortu explicat. Videamus jam peculiares de Immortalitate diſputationes, ita quidem ut eas a Fabulis diſtinguamus. Nam tribus Dialogis, Gorgiae, libro ultimo de Republicâ, et Phaedoni, Plato ejusmodi epilogos adjecit, ubi de conditione Animarum apud Inferos ex populari opinione et poëtarum Fabulis exponeret. Quos locos nil attinet referre; et ſi quid habent ex propriâ et interiore Philoſophi doctrinâ, hoc poſtea notabimus. Illud et in primis et maxime quaerendum, quibus rationibus et argumentis Plato Animorum Immortalitatem conficere ac demonſtrare ſtuduerit. Quae quidem argumenta in pluribus prodita ſunt Dialogis, Timaeo, Menone, Phaedro, decimo de Republicâ, et maxime in Phaedone.

Arg. ex Timaeo.

Et in Timaeo quae exſtant, modo protulimus. Sunt vero illa non conclusionibus demonſtrata, ſed probabili explicatione ad Doctrinam de rerum principiis et ortu accommodata. Quare progrediamur continuo ad reliqua.

Arg. ex Menone.

In Menone oſtenditur: omnem diſciplinam esſe recordationem, homines nil novi diſcere, ſed vetera recordari; nam, ſi quis de rebus incognitis recte interrogetur, eum ita reſpondere ut appareat, ſe harum rerum notionem in Mente involutam tenuisſe; ſed hanc notionem quum in praeſenti vitâ numquam acceperit, necesſe esſe ut eam in priori quadam vitâ acceperit. Igitur effici, Animos noſtros, anteaquam in hanc vitam venirent, in aliâ vitâ degisſe, ex eâque rerum notionem attulisſe, quae nunc ratione diſciplinae, id eſt, recto interrogandi modo inſtaurentur. Sed Animi, ut ante hanc vitam fuerunt, ita poſt eam quoque erunt: quod in Phaedone demonſtrare conatur Plato. Vid. Menon. p. 16. et Cicero Tusc. I. 24.

Arg. ex Phaedro.

In Phaedro, quem juvenis ſcripſit, ingenio veluti luxurianti obſecutus, miram quandam Animi informat imaginem; quum dicit "eum ſimilem esſe aurigae jugum equorum regenti: alis quoque inſtructum, cum Diis per totum coelum vehi; amisſis alis, in terram labi, corpori includi: ita deinceps naſci, et hanc migrationem tribus millenorum annorum intervallis abſolvere." In quibus quidem figmentis, ſi quid latet veri et philoſophicae ſententiae, hoc poſtea explicabimus. Nunc exordium illius loci referendum eſt, quod demonſtrationem Immortalitatis habet. Hoc igitur ejusmodi eſt p. 344. "*Oportet primum de naturâ Animae cum divinae*

Sect. V. PLATO. Arg. ex Phaedro.

tum humanae, ejus actionibus passionibusque veram notionem consequi. Initium autem demonstrationis hoc est: Omnis Anima est Immortalis. Nam, quod se ipsum movet, Immortale est: quod autem non modo aliam rem movet, sed ipsum quoque ab aliâ re movetur, quia movendi finem habet, finem etiam habet vitae. Solum vero illud quod se ipsum movet, quia se ipsum non relinquit, numquam desinit moveri: sed omnibus reliquis rebus, quae moventur, fons et principium movendi est. Principii autem nulla est origo. Nam omne, quod fit, a principio debet nasci, ipsum autem principium ex nullâ re aliâ potest nasci; principium quippe omnino non esset, si ipsum ex aliâ re natum esset. Sed quandoquidem principium nullam habet originem, consequitur, ut nec interitum habeat. Nam principio exstincto, nec ipsum aliunde, nec ex ipso alia res amplius oriri poterit; si quidem omnia a principio debent oriri. Ergo motûs principium est in eâ re quae se ipsa movet: haec vero nec interire nec oriri potest; hoc enim si accideret, consequeretur ut coelum ac terra collaberentur et a motû cessarent, nec ullâ ratione ad motum redigi possent. Igitur quum appareat, Immortale esse illud quod se ipsum moveat, minime a verâ ratione aberraverit, qui hanc essentiam et naturam Animae esse dixerit. Omne enim Corpus, quod extrinsecus movetur, inanimatum est: quod autem intrinsecus ex se ipsum movetur, animatum: quia in hoc proprio motu posita est Animae natura. Atqui, cum ita se res habeat, ut nulla res, exceptâ Animâ, se ipsa movere possit; necessariò consequitur, ut Anima nec ortum nec interitum habeat. Hoc est celebratum illud Immortalitatis argumentum, quod inde a Thalete cognitum quidem, neque tamen accuratius explicitum erat: quod, Platonis auctoritate, secuti sunt plerique postea Veteres, in primis Cicero: qui illud egregiâ laude ornavit et vertit, Tusc. I. 23. Quod si hanc argumentationem ad Dialecticam brevitatem revocemus, reperiemus, eam his fere Syllogismis constare "*Quod se ipsum movet, non habet initium: Anima se ipsa movet: Ergo Anima non habet initium.*" Assumtionem, quâ dicitur *Animam se ipsam movere*, nemo facile in dubium vocaverit, qui quidem libertatem agendi tueri voluerit. Ergo propositio, quâ dicitur, *quod se ipsum moveat, non habere initium*, probanda est. Quod ita probat Plato: "*Quod se ipsum movet, Principium est: Anima se ipsa movet: Ergo Anima est Principium.* Pergit: *Principium non habet originem: Anima est Principium: Ergo Anima non habet originem.*" Concludit denique argumentationem ita: "*Quod originem non habet, illud nec interitum habet: Anima non habet originem: Ergo Anima nec interitum habet.*" Sed, ut brevius etiam demonstra-

ſtrationis connexionem complectamur, tribus illa continetur his Enunciationibus: "*Anima eſt principium, quia ſe ipſa movet: Principium nec originem nec interitum habet: Ergo, Anima ſemper fuit et ſemper erit.*" Equidem et ipſe miror, et alios miraturos arbitror, quae ſit neceſſitas, ut illud, quod ſeipſum movet, ſemper fuerit. Nam qui acerrime Animi libertatem defendunt, eamque in propriâ internâque agendi facultate, id eſt, ut Veteres loquuntur, in *facultate ſe ipſam movendi*, ponunt; idcirco minime negant Animam a Deo esſe creatam. Forte ſint quoque, qui Platonem hoc nomine reprehendant, quod ſibi ipſe repugnet, quum in Timaeo pronunciaverit Animas a Deo creatas esſe. Sed haec quidem reprehenſio ita dilui poteſt, ut dicamus *Animas hominum ex eâdem ſubſtantiâ compoſitas esſe atque Animam Mundi, eam vero ſubſtantiam ab omni aeternitate ſemper in motu fuisſe:* vid. Tim. p. 327. A. 328. et 331. A. Neque necesſe eſt eam adhibere machinam, qua uſi ſunt nonnulli Platonicorum, qui contenderunt, Mundum, ſecundum Platonem, non esſe in tempore, ſeu a quodam initio, a Deo factam: de qua opinione eorum conſulatur Cudworthus et ad eum Moshemius Syſtem. Intell. T. I. p. 368. Quare, ſi quis hoc teneat, Animae ſubſtantiam ſemper et fuisſe et in motu fuisſe, eamque â Deo non ex nihilo creatam, ſed tantummodo conformatam esſe, is haud aegre Platonem a repugnantiae crimine abſolvet. Ergo apparet, totam hanc in Phaedro expoſitam demonſtrationem parum habere firmitatis, niſi ſi cum aliis placitis in Timaeo expoſitis conjungatur. Atque haud ſcio an Plato ipſe poſtea de hujus argumenti firmitate dubitaverit; quippe illud non asſumſit ad diſputationem in Phaedone conſignatam, quâ rationes, quae ad ſtabiliendam Immortalitatem valere viderentur, diligenter expromſit. Ceterum poterat aliâ ratione, ex illâ proprietate et facultate Animae ſe ipſam movendi, argumentum duci minime contemnendum, quo efficeretur, Animam non esſe corporeae naturae, igitur corruptione diſſolutioneque partium non interire. Nam quum in Corporibus mutationes exiſtant certis legibus ponderis ac motûs, et fere neceſſitate machinae; Anima, ſi quidem ſit corporea, quam partem libertatis habeat, intelligi nequit.

Sect. V. PLATO. Arg. ex Phaedro.

Decimum de Republicâ librum Plato concludit narratione fabulae de Here quodam Armenio, qui ex morte in vitam rediisſet, ac de praemiis poenisque defunctorum retulisſet. Sed antequam ad fabulam accedit, praemittit graviſſimam diſputationem, quâ Animae Immortalitatem demonſtrare ſtudet. Quare fabulam nunc quidem praetermittamus, demonſtrationem vero conſideremus: eamque, quandoquidem longiuſcula eſt, non ip-

Arg. ex Rep. X.

Sect. V. PLATO. Arg. ex Rep. X.

ipſis Philoſophi verbis referamus, ſed ſummatim exhibeamus, ut ejus tamen vis et conſecutio appareat. Haec igitur ſumma eſt diſputationis quae habetur p. 516. et 517. "In rerum naturâ ſunt res vel bonae, vel malae, vel indifferentes. Bonae ſunt quae eas res, quibus inſunt, ſervant: Malae, quae eas deſtruunt: Indifferentes, quae neutrum faciunt. Ita corporibus animantium malum eſt morbus, frugibus aerugo, ligno putredo, ferro rubigo, aliis alia; quibus malis res affectae pereunt. Atqui Animae malum eſt Injuſtitia, Intemperantia, Timiditas. Inſipientia: de quibus nullo pacto oſtendi poteſt, ea talem vim habere, ut Animae mortem adferant. Porro res omnes, quae non interno ſuo morbo et malo, ſed externâ vi, pereunt, non tamen ita pereunt, ut externa cauſa ſola ſufficiat ad interitum: ſed fons et origo interitus eſt in malo interno, quod anſam praebet atque cedit vi externae. Sed Animae malum non ejusmodi eſt, ut vel ipſum ſolum Animae mortem adferat, vel ab externâ vi ad *Animae interitum* converti poſſit. Ergo Anima nec ab internâ nec ab externâ cauſâ ad interitum deduci poteſt. Praeterea illud animadvertendum eſt: Animarum numerum nec augeri nec minui. Nam nec pereunt, ut vidimus: nec plures fiunt, quia ex naturâ mortali numerus earum augendus eſſet, et ita paulatim omnia mortalia ad Immortalitatem traducerentur. Anima quoque, ſi quidem eſt aeterna, ut profecto eſt, ita debet conſtituta eſſe, ut nullus ſit partium ejus diſſenſus, ſed maximus conſenſus." Hactenus pertinet hoc argumentum. Ejus duae partes poſtremae, de numero Animarum nec augendo nec minuendo, et de partium ipſius conſenſu, adjectae ſunt veluti ex abundanti: et uberius explicantur in Phaedone, ut mox videbimus. Prior vero pars omnino acuminis laudem habet, et ad magnam veriſimilitudinem explicari poteſt; ſi quidem ex comparatione rerum corporearum oſtenditur, non habere Animam in ſe ejusmodi Malum, neque extrinſecus accipere poſſe, quô exſtinguatur ipſa et pereat.

Arg. ex Dialog. Phaedon.

Videamus jam de Phaedone; qui ab omni antiquitate is habitus eſt liber, in quo rationes Immortalitatis Animorum graviſſime luculentiſſimeque expoſitae eſſent. Quae quidem libro laus et auctoritas conciliata eſt, non tam firmitate argumentorum, quam eloquentiâ Platonis. Habetur enim diſputatio ex perſonâ Socratis, qui ultimo vitae die in carcere ad amicos diſſerit, tantâ animi tranquillitate ac magnitudine, tantâ fide ac perſuaſione futurae felicitatis, ut, non ad mortem, ſed ad Deorum Immortalium domicilium abire videatur. Quare, quod dico, ſi quid eſt in ipſâ argumentatione vel erroris vel obſcuritatis, hoc apud legentes cogitatione et veluti conſpectu Socratis, atque orationis Platonicae gravitate ac ſuavita-

tate obruebatur. Ceterum, quum ipsa Platonis disputatio haud parum habeat difficultatis ad intelligendum; operam dedi, ut eam in compendium redigerem et argumentorum summis breviter ac perspicue exhiberem. Sect. V. Plato. Dialog. Phaedon.

Primum igitur hoc est (p. 377.) "Mortis tempus exspectandum est; nec cuiquam licet se ipsum interficere. Homines enim, tamquam servi, a Diis, tamquam Dominis, in hac vitâ collocati sunt: nec abeundum est, nisi si Dii ipsi nos ex hac veluti custodiâ liberent. Itaque et ego mortem aequo animo fero: Dii enim me jam ex hac custodiâ revocant. Ac spero me ad meliores homines venturum: certe, ad optimos dominos, nimirum Deos, me perventurum, hoc vero, si quid aliud, summâ asseveratione affirmo". Hoc deinceps demonstratur."

Pergit (p. 378 — 380. fin.) "Philosophia est commentatio ac studium mortis. Philosophi enim munus in eo positum est, ut Animum a rebus corporeis et fluxis avocet, et ad res intelligibiles ipsamque puram ac sinceram veritatem eum convertat. Atqui quam diu in hac vitâ et in Corpore degimus, huic muneri satisfieri nequit. Animus enim tum maxime viget cogitando, quum se maxime a Corpore segregaverit et in se ipsum collegerit: unde apparet, eum ad cogitandi vim ac praestantiam adeo non opus habere Corpore, ut potius illius vinculis solutus et per mortem liberatus, naturae suae perfectionem obtineat. Corpus nos avocat a purae sinceraeque veritatis indagatione: sensus eorumque vicaria phantasia continuo Animi cogitationem turbant, eumque in falsas opiniones erroresque inducunt. Corpus inimicum et contrarium est Virtuti. In Corpore fons est omnis labis et corruptelae. Corporis nutrimento et voluptati servire cogitur Animus: illiusque sollicitatione ad vitia et scelera abducitur. Igitur verisimile est, Animum, post Corporis mortem, Veri cognitionem pleniorem consecuturum, et cum Diis habitaturum; si quidem jam in hac vitâ se, quoad ejus fieri potuit, a Corporis contagione purgaverit commentatione veritatis et studio Sapientiae, Iustitiae, ac Fortitudinis." Arg. I.

"Ne vero quis objiciat, Animum extra Corpus non subsistere posse, his moneatur argumentis, Animum jam fuisse anteaquam in Corpus veniret, p. 380 — 384. In totâ naturâ rerum haec dominatur lex, ut, quidquid fit, id ex sui contrario fiat. Veluti, quod majus fit, id ex minori fit majus, velox fit ex tardo, firmum ex infirmo, calor ex frigore: ita quoque contra, ex majore fit minus, ex firmo infirmum, ex veloci tardum, ex calore frigus. Eadem necessitate conjunctae sunt vita et mors: atque, ut ex vivo fit mortuus, ita ex mortuo fit vivus. Nisi forte putemus, hac unâ in parte naturam deficere, et ex omnibus rebus duas ab hujus legis Arg. II.

Sect. V. PLATO. Dial. Phaedon. vi exemtas esse, vitam et mortem. Quod argumentum ut accuratius etiam percipiatur, animadvertendum est, omnem mutationem triplici contineri statu. Primus est, ex quo res mutata discedit: secundus, quem permeat res mutata: tertius, ad quem pervenit res mutata. Veluti, si quis dormit, is ex vigilia in somnum transit: duo sunt status: primus *vigiliae*; tertius *somni*: inter hos medius interjectus est secundus status et transitus a primo ad tertium, nimirum *obdormiscere*. Ita si quis a somno ad vigiliam redit, is interjectum permeat statum, quem vocamus *expergisci*. Quare, ut quis vivat, necesse est eum permeet statum, quem vocamus *nasci*: et ut quis mortuus sit, necesse est eum permeet statum, quem vocamus *mori*. Ergo moriundo non exstinguitur Animus, sed in alium transit statum."

Arg. III. "Porro, si generatio haberet viam directam, non in orbem: id est, si omnes vivi continuo in mortem abirent, neque flexu viae ex morte in vitam redirent; tota paulatim natura moriundo consumeretur, et somno veternoque opprimeretur multo graviore quam ille in fabula Endymion. At vero natura sui ipsa est conservatrix. Igitur se non consumit pariundo, sed instaurat ex morte vitam, producit ex mortuis vivos. Ex his argumentis efficitur, post hanc vitam aliam fore vitam, qua bonis melius, malis pejus futurum sit."

Arg. IV. "Deinde, Animum fuisse antequam in Corpus veniret, magis etiam apparebit, si ad originem notionum nostrarum attenderimus. Nam quod *discere* vocamus, nihil aliud est quam recordari; quippe, qui recta ratione de rebus incognitis interrogantur, ita respondent, ut perspicuum sit se rerum earum notiones jam antea Animo involutas tenuisse. Quod facile patebit, si animadverterimus, quid fiat recordatione et judicio rerum. Itaque nimirum quotidie experimur, nos in unius ex alterius rei cogitationem deferri. Veluti si quis videt Cebetem, is quoque in Simmiae cogitationem incidat: et si quem videmus hominem similem Cebeti, eum cogitando comparamus cum Cebete, et judicamus tacite, quam prope vel accedat ad ejus similitudinem, vel ab ea deficiat. Neque hoc in iis tantum fit rebus, quas Corporis sensu percipimus: sed in iis etiam, quae sunt intelligibiles (i. e. abstractae) et a corporea natura remotae. Nam, ut hoc utar, si rem pulchram videmus, unde oritur illa cogitatio, *rem esse pulchram?* Non aliunde profecto nisi hinc, quod illam rem tacite cum ipsa pulchritudinis idea comparamus, et judicamus quam prope illa res ad hujus ideae exemplum accedat. Ita, si quod factum judicamus esse pium vel impium, hoc factum sensu Corporis perceptum referimus ad ideas universales pietatis vel impietatis. Iam vero unde hausimus ideas universales? Non quidem, ut non-

nul-

nulli volunt, sensibus Corporis. Nam his quidem haurimus ideas rerum singularium, quas ad ideas rerum universalium exigimus et dijudicamus. Et vero, nisi prius habeamus ideas universales, ne intelligere quidem possimus ideas singulares. Nil enim haberemus ad quod, tamquam ad exemplum, eas referremus, et ex quo eas agnosceremus. Unde efficitur, non per sensus Corporis primum notitias rerum in Animum inferri; sed in eo jam antea fuisse: igitur Animum prius viguisse at vixisse quam Corpus nasceretur." Sect. V. PLATO. Dial. Phaedon.

"Sed quandoquidem plerisque alte hic scrupulus infixus est, ut putent Animum morte Corporis dissolvi, et sub discessum ex Corpore evanescere ac veluti vento dispergi, videndum est quid sit illud *dissolvi*, et in quam naturam cadere possit (p. 384 — 387.) Atqui *dissolvi* nil aliud est, quam partibus suis ita privari, ut hae discedant a se invicem, et ut illud totum, quod his partibus constabat, non amplius sit. Igitur dissolvi nil potest, nisi quod ex partibus constat. Porro animadvertamus, rerum omnium duo esse genera: horum alterum ex partibus est compositum, continuo mutationum turbine agitatur, nec umquam eodem statu manet: alterum simplex, quod nullis constat partibus, neque propterea tantis mutationibus subjectum est, sed suum statum obtinet. Compositum contrectatur Corporis sensibus: simplex sub nullum cadit Corporis sensum, sed solâ Animi cogitatione intelligitur. Iam Animus ipse quin ad simplicium rerum genus pertineat, non est quod dubitemus. Animus enim nullo Corporis sensu contrectatur, sed sui ipse actione et cogitatione sibi innotescit: Animus, quantumvis Corpus continuo mutetur, ipse idem manet: Animus, quamvis Corpus mutiletur et sensibus eorumque instrumentis corporeis privetur, ipse tamen cogitandi vim non amittit. Animus notitiam simplicis et immutabilis naturae consequitur: Corpus non nisi fluxarum et mutabilium rerum notiones haurit. Animus puram sinceramque veritatem tum maxime assequitur, quum se maxime in se collegerit et a Corpore avocaverit; atque ita in sui similem naturam concedit, ac pascitur certâ veritatis contemplatione. Animus imperat, Corpus obedit: hoc servi, ille domini, partes tenet; ut hinc etiam intelligi possit, quae sit divinior hominis pars, Animusne an Corpus. Atqui contrariarum rerum contraria sunt attributa; itaque consequitur, Animum esse indissolubilem, si quidem Corpus dissolubile est. Ergo, ut post mortem partes Corporis dissolvuntur, ita Animus subsistit atque in purum et invisibilem locum abit, ad sapientem Deum: ad quem ita quisque certius citiusque perveniet, ut se in hâc vitâ maxime purum castumque servaverit a Corporis voluptatibus. Qui vero in Arg. V.

Sect. V. PLATO. Dial. Phaedon.

hâc vitâ Corpori servierunt ejusque contagione affecti sunt, hi post mortem alia quaerunt Corpora in quibus denuo nascantur."

Arg. VI. "Quod si vero quis hanc opinionem tueri velit, *Animum esse harmoniam*, et cogitandi vim esse Corporis qualitatem, quae oriatur ex justo temperamento humoris et siccitatis, caloris et frigoris; huic ita occurritur (p. 390 — 392.), ut ostendatur, tali temperamento sanitatem quidem Corporis effici; cogitatio autem quomodo hinc efficiatur, intelligi non posse. Repugnare quoque communi experientiae, cogitationem consistere in tali temperamento et harmoniâ; quippe in plurimorum hominum cogitatione potius discrepantiam quam harmoniam inesse."

Arg. VII. "Denique animadvertendum est, Animi eandem esse naturam ac rerum intelligibilium, id est, Idearum atque Essentiarum (p. 394 — 396.) Nam, ut res quaedam sit pulchra, requiritur pulchritudinis praesentia: ut calida sit res, requiritur caloris praesentia: ut animata sit res et vivat, requiritur Animi praesentia: atque ita in omnibus aliis rebus est. Iam vero res, verbi caussâ, calida potest frigida fieri; ipse calor numquam potest frigus fieri. Res pulchra potest turpis fieri: ipsa pulchritudo numquam potest fieri turpitudo. Nam superveniente frigore, calor abit, nec ipse in frigus mutatur: superveniente turpitudine, pulchritudo abit, nec ipsa in turpitudinem mutatur. Ita superveniente morte, Animus abit, nec ipse in mortem mutatur; nam Animi praesentiâ Corpus fit animatum et vivum; et est Animi natura eadem atque Idearum Essentiarumque, quae semper subsistunt, nec umquam a suâ vi secedunt. Ergo Animus est Immortalis."

Argumentorum dijudicatio. Haec est argumentorum in Phaedone explicitorum summa, brevi et perspicuo, quoad ejus fieri potuit, compendio designata. Sed de singulis deinceps verbo monendum est.

Primum nititur Providentiâ Divinâ et reprehensione Corporis. "Animus in Corpore non potest Consequi Veritatem et Virtutem. Atqui res humanae gubernantur a Divinâ Providentiâ, quae in primis curam ac tutelam eorum gerit, qui in hâc vitâ Veritati ac Virtuti studuerunt. Qui quidem haec bona post Corporis mortem consequentur." Habet omnino Argumentatio magnam verisimilitudinem.

Secundi Argumenti haec est vis, ut ex comparatione omnium, quae in naturâ fiunt, ostendatur, mortem non esse transitum in nihilum, sed transitum in alium statum. Hujus rationis efficaciam egregie perspexit atque explicuit Mendelsohnus, elegantissimus philosophus, in libello de Immortalitate, Phaedonis nomine appellato. Nam quum omnis in rerum naturâ mutatio fiat paulatim et successione graduum; mutatio quidem ea, quae

fit

fit ex vitâ in mortem, id eſt, ex *re* in *nihilum*, non fit ſucceſſione graduum: et quantumvis rem minuas, ſemper eodem intervallo a nihilo diſtabit. Igitur Animus naturae viribus exſtingui nequit." Sect. V. PLATO. Dial. Phaedon.

Tertium ſuperſtructum eſt duobus fundamentis, certo et incerto. Certum eſt et a Philoſophis cum Veteribus tum Recentioribus probatum, in naturâ nil novum oriri nec interire quidquam: interitum et ortum non fieri ex nihilo et in nihilum, ſed compoſitione ac diſſolutione partium. Incertum eſt, Animos omnes jam antea fuiſſe quam in Corpora venirent, nec vel ab ipſo Deo creari novos Animos, nec exiſtere quadam compoſitione materiae. Sed Animos, ſi quidem a Deo creentur continuo, non interire cum Corporibus, conſequitur cum ex reliquâ Platonis doctrinâ, tum ex eâ ejus parte, quae eſt de Providentiâ. Igitur, ut hoc fundamentum ex incerto certum fiat, demonſtrandum eſt, Animi vim cogitandi non poſſe oriri ex compoſitione partium materiae. Quod ſexto Argumento conficere ſtudet Plato.

Quartum eo valet, ut oſtendatur, Animos jam antequam in Corpora venirent, notiones rerum univerſales habuiſſe: quod quidem ejusmodi eſt, ut vehementer dubitem an recentiores idearum innatarum patroni acutius quid et ſubtilius ad hanc cauſſam obtinendam excogitaverint. Nam de fonte et initio notionum duae ſunt eaeque contrariae Philoſophorum ſententiae: altera Ariſtotelis et Lockii, qui ſtatuunt cognitionis initium poſitum eſſe in ſenſibus Corporis, per quos primum notiones rerum externarum inferri in Animum nudum et vacuum ab omni notione: altera eſt Platonis, qui tuetur fuiſſe jam notiones in Animo antequam in Corpus veniret: quippe qui non poſſit ſuſcipere et veluti agnoſcere imagines rerum externarum ſenſibus oblatarum, niſi alias prius habeat notiones, ad quas illas imagines extrinſecus oblatas referat atque exigat. Haec eſt Platonici argumenti vis, quam vulgo non ſatis perceperunt Interpretes. Platonis ſententiam ſecutus eſt Leibnitius, eamque ſub nomine *doctrinae de Ideis innatis* celebravit. Sed Plato quidem conficere hinc voluit, Animum antea in aliis Corporibus fuiſſe. Leibnitio hoc unum ſatis fuit, Animum notiones habuiſſe antequam in Corpus veniret.

Quinti argumenti efficacia repetenda eſt ex univerſâ Platonis diſtributione, quâ omnem rerum ſubſtantiam in duo contraria genera dividit, *Simplex* et *Compoſitum*: quorum, hoc diſſolvitur et continuo mutatur, illud diſſolvi nequit et ſibi ſemper conſtat. Hujus diviſionis veritatem negant quidem Stoici, Epicurei, et ex recentioribus qui vocantur *Materialiſtae*. Sed, ſi hoc concedatur Platoni, nulla erit ratio quare non concedatur illud quod inde ſequitur, Animum eſſe ſimplicem nec morte Corpo-

Sect. V. PLATO. Dial. Phaedon.

ris dissolvi. Hoc enim Plato diligenti comparatione Animi cum Corpore conficit. Revocat denique hoc Argumentum ad Divinam Providentiam, ut doceat Animos ad Veritatem ac Virtutem factos esse a Deo: igitur, ut quisque in hâc vitâ Divinae huic legi paruerit, ita cujusque futurum statum fore. Nam qui Veritati ac Virtuti studuissent, eos ad Deum perventuros auctorem Veritatis et Virtutis: qui vero Corporis voluptatibus serviissent, eos denuo Corpus quaerere in eoque nasci.

Sextum Argumentum pertinet ad confutandam eorum opinionem, qui Animum in quâdam Corporis affectione, et humoris calorisque, siccitatis ac frigoris, temperamento posuerunt; veluti Parmenides, Zeno, et alii. In hoc Argumento magna est vis, quam uberius explicuerunt posteriores, qui Platonis vestigia persecuti sunt, atque egregiam nobis demonstrationem pepererunt, quâ efficitur, *Cogitandi vim non posse inesse Corpori; quippe cujus omnes actiones passionesque contineantur partium mutatione ac motu.*

Septimum Argumentum equidem probare non possum, ac verbo notandum est. Hoc eo debet valere: "Essentias rerum esse constantes et immutabiles: atqui, Animi Essentiam positam esse in cogitatione; ergo fieri non posse, ut Animus umquam cogitationem amittat. Itaque effici, Animum esse Immortalem." Haec, inquam, argumenti conclusio mihi non probatur. Nam, ut nil dicam de aliis partibus quae reprehendi possint, Plato confundit genus rerum *existentium* cum genere rerum *possibilium*. Etenim, ut res, quae movetur, non potest intelligi nisi ita, ut locum suum mutet: nulla tamen hinc necessitas consequitur, ut res illa semper moveatur, aut semper existat. Itaque concedo, Animum non posse intelligi, nisi ita, ut vivat: neque tamen propterea concedo, hinc necessario consequi, ut Animus semper vivat aut semper existat. Sed nimirum Plato in hanc opinionem suis ipse initiis obsecutus venit. Nam, quum statueret, Ideas existere et aeternas esse, quumque Animos ad Idearum naturam retulisset; consequens erat, ut statueret, Animos non magis vitâ posse privari, quam, v. c. triangulum tribus lateribus privari, et tamen triangulum manere.

Vidimus de Philosophicâ hujus loci parte, quâ demonstratur, *Animos esse Immortales.* Altera pars, quâ ostenditur, *qualis sit ille post hanc vitam status*, fabulose ac poëtice a Platone tractata est; ut eam totam referre alienum sit ab hujus disputationis consilio. Sunt vero quatuor loci ubi Plato, hunc quasi fingendi campum nactus, in eo excurrit, eumque poëticâ facultate exornat: in Phaedro, Phaedone, Gorgiâ, et decimo de Repu-

publicâ. Ne vero mihi quis objiciat, Platonem has narrationes non ut fabulas, sed ut veras res, retulisse; quippe ipsum in Gorgia p. 312. E. et Rep. X. p. 518. F. has narrationes ordiri ejusmodi introitu, quo dicat, se non fabulam sed verum referre. Nam primo quidem, haec non serio, sed ex Socraticâ ironiâ dicta esse, facile quivis unus non alienus a Platonis consuetudine intelligit. Deinde in eâ narratione de regionibus apud Superos et Inferos, quae est in fine Phaedonis, Socrates diserte pronunciat p. 401. A. "*Statum vero Animi post mortem eo modo se reverâ habere, quo ego narravi, non decet affirmare sanae mentis virum: eum autem vel talem vel similem debere esse, quandoquidem Animi nostri Immortales sunt, hoc decet et affirmare et huic persuasioni fidere.*" Quare videamus, quid in his fabulis insit, quod ipse Plato probare potuerit, et cum ejus Philosophicâ sententiâ conveniat.

Sect. V. Plato.

Ex Gorgiâ igitur haec sunt: "Anima post mortem ad Inferos abiens judicatur nuda, ut nil possit impedire quominus eam judices interius inspiciant. Nam Animae peccatis ac sceleribus in hac vitâ commissis ulcera et vibices contrahunt. Iudices, perspectâ ulcerum ratione, judicant, utrum sint sanabiles Animae, nec ne. Sanabiles corriguntur ac purgantur multis doloribus. Insanabiles puniuntur in aeternum vehementissimis cruciatibus, quibus ipsae nullam utilitatem percipiunt, sed aliis in exemplum proponuntur."

Ex Phaedone: "Unaquaeque Anima suum habet ductorem Genium: hic eam ex Corpore discedentem ducit ad Inferos; prudentem quidem voluntariam, stultam et Corpori deditam vero invitam. A Geniis in certum locum conductae, ibi judicantur. Qui mediocriter se in vitâ gesserunt, malefactorum poenas ita dant, ut simul purgentur ac sanitati restituantur, benefactorum autem praemia accipiunt. Qui majora sed sanabilia tamen peccata commiserint, veluti homicidae et parentum violatores, gravioribus suppliciis vexantur: a quibus non antea liberantur, quam iis, quos injuriâ affecerint, satisfecerint ac persuaserint. Qui vero insanabilia peccaverint, multis et injustis caedibus patrandis, hi in Tartarum conjiciuntur, ex quo numquam liberantur. Denique ii, qui sancte vixerunt, veniunt in coelestem regionem: et in primis ii, qui vere philosophati sunt, semper ibi habitant, nec umquam in Corpora redeunt. Ceterum haec beatorum habitatio est quidem in ipsâ hac terrâ, sed in sublimi ac coelesti loco. Nam quod nobis aqua est, hoc ipsis est aër: quod vero nobis aër est, hoc ipsis est aether: ibi omnia sunt puriora, dilucidiora, ac subtiliora: acutioribus sensibus sunt praediti, majore intelligentiâ valent,

Sect. V. Plato.

lent, et propiore Deorum consuetudine fruuntur. Nos vero, tamquam pisces in profundo mari, ita in infimo aëre degimus: pauci caput efferunt in puriorem aetherem; omnia apud nos crassa ac terrena sunt, hebetes sensus, tarda intelligentia, nil vere sincereque bonum."

Ex Rep. X. "Duo sunt in terrâ, iisque e regione oppositi duo in coelo, hiatus, per quos Animae adscendunt ac descendunt. In horum medio sedent Iudices, qui de Animabus judicant, iisque signa addunt bene vel male factorum: pias ad dexteram sursum, impias ad sinistram deorsum ablegant. Circuitus Animarum fit mille annis: quae mala commiserunt, centenis quibusque annis puniuntur; ut malefacta decies luant, si in alios caede injustitiâque saevierint: eadem ratione boni benefactorum praemia decies accipiunt. Sed sunt insanabiles quoque malefici, quorum poena mille annorum circuitu non absolvitur, sed deinceps instauratur, veluti sacrilegi, tyranni, et similes. Ceterum, expletis *mille annis*, Animae ducuntur ad sortitionem novarum vitarum; ubi maxime opus est prudenti consilio, ne specie deceptae pejorem vitam meliori anteponant: pleraeque tamen studia prioris vitae sequuntur in electione novae vitae. Posteaquam vitas elegerunt, abducuntur a suo quaeque Genio in Corpora, prius permeant Lethes campum ac fluvium, ex quo ut magis minusve biberunt, ita rerum ante actarum memoriam amittunt. Nec vero tantum hominum vitas sibi eligunt Animae, sed brutorum quoque. Genius autem suus cuique permanet, custos et effector earum rerum, quae in novâ vitâ constituta sunt."

Ex Phaedro: "Anima similis est naturae alatae, quae constat aurigâ et duobus equis, meliore ac pejore. (Hae sunt tres ejus partes; auriga, τὸ λογικὸν, *pars rationalis*: equi, *pars irrationalis*, τὸ ἄλογον: melior, θυμὸς: pejor, ἐπιθυμία.) Quaelibet Anima pertinet ad chorum ac tutelam unius ex undecim Diis, qui in coelo versantur. Nam Vesta domi manet. Animae, quae in cujusque Dei choro sunt, non possunt omnes Deum suum aequali modo sequi. Quae quidem sequi potest, extulit caput supra coeli verticem, et conspexit ibi sinceram aeternamque veritatem, atque incolumis manet usque ad secundum Deorum circuitum; in quo, si iterum bene Deum suum secuta fuerit, et si idem sequentibus circuitibus semper fecerit, semper incolumis manet. Nam in domicilio illo sincerae aeternaeque veritatis nutriuntur alae et corroborantur. Sed Animae, quarum equi aurigam turbarunt, in terram delabuntur fluentibus fractisque alis, et in Corpora ingrediuntur, non quidem brutorum primo, sed hominum; ceterum in varia ingrediuntur Corpora, pro vario gradu modoque sapientiae

qua

quâ praeditae sunt. Optima et quae plurimum viderit in sincerae aeternaeque veritatis domicilio, venit in Corpus Philosophi: quae minus vidit, in Corpus inferioris generis venit. In eundem statum, in quo primo fuerunt, non redeunt ante expletum decem mille annorum tempus; nam hoc intervallo redeunt iis alae. Eae solae, quae vere philosophatae fuerint tribus deinceps generationibus, trium mille annorum spatio alas recipiunt, et in primum statum abeunt. Reliquae Animae, finitâ primâ vitâ, judicantur; et partim poenas daturae mittuntur sub terram, partim praemia accepturae tolluntur in coelestem locum. Mille annis praeterlapsis, utraeque redeunt ad electionem secundae vitae, quam sibi quaeque libero judicio eligit. Ubi fit, ut humana saepius Anima in bruti Corpus ingrediatur, et ex bruto in humanum Corpus Anima quae ab initio fuit humana." Sect. V. PLATO.

Haec fere sunt, quae ex his fabulis ad philosophicam sententiam revocari possint, omissis pluribus figmentis et nominibus poëticis, veluti Minöis, Rhadamanti, Stygis, Acherontis, et similibus. Ceterum, si quis ea, quae exhibuimus, conferat cum iis, quae Plato disputat in Timaeo p. 531, is verisimiliter hanc sententiam Philosopho de statu post hanc vitam tribuat. "Animas, ut antea fuerunt, ita postea futuras. Post mortem Corporis, judicium earum fieri apud Inferos, poenas et praemia constitui. Poenas proprie in medicinae locum iis adhiberi, exceptis insanabilibus, quae semper in Tartaro manent in exemplum, quo aliae a sceleribus absterreantur. Quae Animae in hâc vitâ Philosophiam vere tractarunt, seque in veritatis contemplatione exercuerunt, et a corporearum voluptatum contagione puras castasque servaverunt, hae igitur manent apud Deos, nec in Corpora redeunt. Quae vero magis affectae fuerunt peccatis et voluptatum contagione, hae purgantur primum et poenas dant; praemia tamen quoque accipiunt, si quid bene fecerint in hâc vitâ: sed post longum annorum circuitum ad nova Corpora redeunt, ita ut optio cuique detur quodnam vitae genus eligere velit. Hanc vitam prouti vel cum virtute vel cum vitiis degerit, ita denuo post Corporis mortem ei fiet. In primum et antiquum felicitatis statum nulla redit Anima, nisi quae per Philosophiam se ab omni rerum corporearum contagione purgaverit." Summa sententiae Platonis.

De numero annorum, quo circuitus Animarum absolvatur, Plato sibi non constat; nam aliis mille, aliis tria millia, aliis decem millia tribuit; ut facile appareat, eum de numero nil certi constituisse. Rationes autem quibus Metempsychosin confirmavit, intelliguntur cum ex totâ doctrinâ et systemate Platonis, tum ex peculiaribus locis. Neque enim ita nude et sim-

Sect. V. Plato.

ſimpliciter poſuit illam ſententiam, prouti Pythagorici: ſed ejus cauſſas ex ipſâ naturâ Animi explicare ſtuduit." Nam Anima, prioris vitae conſuetudine ad voluptatum cupiditatem adſtricta, ſponte quaerit ejusmodi Corpus, quod maxime accommodatum ſit ad cupiditates illas explendas: fallitur etiam ignorantiâ boni, ut, in electione novae vitae, meliori pejus anteponat." Atque ita Platonis ſententiam poſteriores acceperunt: ut monuit Wyttenbachius ad Plutarchi librum de Serâ Num. Vind. p. 113.

Ergo vidimus Platonem egregie meritum eſſe de doctrinâ Immortalitatis, eamque non tantum eloquentiâ ad pluſimorum aſſenſum celebraſſe, ſed argumentis quoque confirmaſſe: quorum argumentorum, nonnulla ſunt valde probabilia, nonnulla obſcuriora, ſed quae tamen quaſi ſemina contineant, quibus excolendis poſteriores Philoſophi huic doctrinae majorem firmitatem adjunxerunt. Ceterum qualis eſſet ille poſt hanc vitam ſtatus, ab eâ quidem parte probabiliter ſignificavit, ut intelligatur, bonis bene, malis male, futurum eſſe: felicitatem conſiſtere in Veritate et Virtute, in earum contrario poſitam eſſe infelicitatem: quae vero peculiariter praeterea de hoc ſtatu prodidit, ea quamquam ad veriſimilitudinem adducere ſtuduit, valde tamen et incerta ſunt et obſcura.

Academici.

Sequitur, ut de Platonis ſucceſſoribus dicam. Igitur ex ejus diſcipulis duo praecipui doctores exſtiterunt. Alter Speuſippus, quem heredem doctrinae in Academiâ reliquit. Alter Ariſtoteles, qui a magiſtro diſſentiens novam ipſe ſcholam in Lyceo conſtituit. Sed Academiae doctores non omnes in eadem ſententiâ permanſerunt; unde variae numerantur ac nominantur Academiae. Prima fuit a Speuſippo ad Crantorem, qui in Platonis doctrinâ floruerunt, eamque tenuerunt. Secunda exſtitit auctore Arceſilâ; tertia, auctore Carneade; qui omnino nil ſtatuerunt, ſed contra omnia diſputarunt, omnisque cognitionis fundamenta dubiis labefactarunt. Carneadem audivit Clitomachus: Clitomachum Philo, Ciceronis magiſter, qui multum ex illâ dubitatione remiſit, propiusque ad antiquam Platonis rationem acceſſit; unde quarta numeratur ab eo Academia. Denique fuit Antiochus, qui multis partibus Stoicos ſecutus eſt; unde quintae Academiae auctor perhibetur. Sed horum omnium ſcripta quum perierint; breviter notabimus, quod fuerit de Animorum Immortalitate placitum Primae Academiae. Nam de hac unâ ex quibusdam aliorum mentionibus conjicere licet.

Speusippus.

SPEUSIPPUS in Platonis doctrinâ permanſit, et ſcripſit quoque de Animâ; ut eſt apud Diogenem Laërtium IV. 1. et 4.

Hunc

Hunc doctrinae laude ſuperavit ſuccesſor XENOCRATES, qui Platonis ſententiam ſcriptis illuſtravit multis, in quibus fuit unum *de Animâ*, ut refert Diogenes Laërt. IV. 13. Fuit quoque liber ejus *de morte*; ut eſt apud eundem IV. 12. Hunc Marſilius Ficinus, et poſt eum alii, eundem esſe voluerunt atque *Axiochum*, qui hodieque ſub Aeſchinis nomine fertur. Perperam. Nam potius Sophiſtae ſtilum redolet, nec cum Xenocratis ſententia ſatis convenit. Hic quidem, Pythagoreorum more, *Animam dixit esſe numerum, qui ſe ipſe moveat:* eamque ab omni figurâ et corporeâ concretione remotam esſe ſtatuebat: ut refert Cicero Tusc. I. 10. ubi plura dedit Io. Daviſius: cum quo conjungendus eſt Plutarchus, de Animi Procreatione ſecundum Platonem in Timaeo, T. II. p. 1012. D. De naturâ Daemonum et Animalium quoque Pythagoreos ſecutus eſt; ut conſtat ex Clemente Alex. Strom. V. p. 590. C. cui addatur Bruckerus T. I. p. 739. Sect. V. ACADEMICI. XENOCRATES.

Magnam in Philoſophiâ auctoritatem habuit CRANTOR, cum ob reliquam rerum ſcientiam, tum ob editum librum plane egregium de Conſolatione, quem Veteres frequenter et laudarunt et imitati ſunt, veluti Cicero, Seneca, Plutarchus, et alii: qui dubitare nos non ſinunt, quin plurimae conſolandi rationes ab Animorum Immortalitate repetitae fuerint. Sententiam ejus de ſubſtantiâ Animae, quam ex ſenſibili et intelligibili parte conſtare voluit, ut ante eum Plato, refert Plutarchus l. cit. T. II. p. 1012. D. F. Fragmentum ex Conſolatione exſtat apud eundem Plutarchum T. II. p. 104. C: quo hac etiam in parte cum Platone conſentit, ut Animorum corruptionem ex corporeorum ſeminum contagione oriri dicat. CRANTOR.

Sed, ut dixi, horum omnium libris perditis, cum eorum, tum Philonis ſententiam ex Cicerone plenius intelligemus: de quo infra peculiariter dicendum erit.

SECTIO VI.

De Ariſtotele.

Proximus Platoni aetate atque auctoritate fuit ARISTOTELES; qui utrum Animam immortalem an mortalem ſtatuerit, acerrimae antiquitus fuerunt Philoſophorum disſenſiones. Quod ſi verum esſet, quod pluribus locis dixit Cicero, nil differentiae fuisſe inter Veteres Academicos et Peripateticos (Academ. I. 9. Offic. III. 4.); non erat quod hanc quaeſtionem Sect. VI. ARISTOTELES.

 mor-

Sect. VI. ARISTOTELES.

moraremur. Nunc Ciceronis judicium valet tantummodo de methodo et quibusdam capitibus utriusque sectae. Neque negari potest, Aristotelem a Platone dissensisse, cum aliis multis locis, tum de Animae naturâ. Utrum de Immortalitate quoque ab eo dissenserit, jam nobis videndum est. Equidem hac quaestione ita defungi poteram, ut secundum eos pronunciarem, qui novissimâ aetate eam tetigerunt, vel secundum Cudworthum ejusque Interpretem Moshemium Syst. Intell. T. I. p. 88., vel secundum eum, qui melius in hac re versatus est, Bruckerum Hist. Crit. Phil. T. I. p. 824. Verum enim in ejusmodi Disputatione, quae ad Vos fit, Doctissimos Iudices, hoc a me postulari arbitror, non ut Vobis reponam dicta dudum ab aliis ac pervulgata, sed ut rem ab ipsis principiis ac Veterum fontibus repetam. Et spero, me hac ratione aliquid allaturum, quod Vestris judiciis probem.

Ergo Aristotelem de Immortalitate cum Platone consentire contendunt, Hierocles de Provid. et Fato, apud Photium Biblioth. Cod. CCXIV: Anonymus de Vitâ Pythagor. Sect. XIV. Edit. Kusteri: disertius etiam, nec verbis tantum, sed rationibus, Simplicius ad Aristotel. de Anim. L. III. p. 69. Fuit hoc Alexandrinorum plerorumque, qui etiam Iuniores Platonici et Eclectici appellantur, studium, ut Aristotelem cum Platone in concordiam redigerent. Nec tamen omnes hoc egerunt: quippe Plotinus ac Porphyrius Aristotelis opinionem, de Animae substantiâ in Entelechiâ positâ, reprehenderunt, apud Eusebium Praep. Evang. XV. 10, 11: Iamblichus item, aliâ de caussâ, apud Stobaeum Eclog. Phys. I. p. 107. Pro Immortalitate quoque facere videtur Scriptor de Placitis Phil. V. 25, qui prodit hanc Aristotelis opinionem: "Mortem pertinere ad Corpus, non ad Animam; nam Animae nullum esse interitum." Sed hic locus omittitur apud compilatorem ejusdem operis, qui falsô Galeni nomine fertur; ut haud dubitem assentiri Corsino, statuenti, eum temere in Pseudo-Plutarchi contextum irrepsisse.

Medium quoddam tenere voluit Pseudo-Origenes in Philosophumenis Cap. XX. cujus hic est locus: "*Plato Animam statuit Immortalem; Aristoteles vero putat, eam quidem remanere post Corporis mortem: sed postea tamen evanescere in quintum elementum, quod praeter quatuor reliqua esse vult, subtilius illud aëre et veluti spiritum.*". Nec dissimilis est huic sententiae ea, quam prodit Pseudo-Plutarchus de Placit. Phil. V. 1. "*Aristoteles et Dicaearchus dicunt, Somnium divinitationem habere propter Enthusiasmum; quippe putant, Animam, non quidem Immortalem, sed tamen Divinam esse.*" Consentit hâc in parte Sextus Empiricus Advers.

Ma-

Mathem. IX. 20. ubi dicit. "Homines Dei notionem per Somnia quoque accepisse, atque eo inductos esse, ut putarent, Deos Animae nostrae similes esse." Sect. VI. Aristoteles.

Mortalem Animam ex Aristotelis sententiâ esse, diserte prodidit Alexander Aphrodisiensis, cujus auctoritatem posteriores plerique secuti sunt, ut recte monent Moshemius et Bruckerus locis memoratis. Iam Iustinus Martyr. Cohort. ad Gentes p. 7. E. in notandâ Platonis et Aristotelis discrepantiâ ait: *Et Plato quidem diserte pronunciat, omnem Animam esse Immortalem. Aristoteles vero, Entelechiam eam vocans, non immortalem, sed mortalem esse vult. Plato eam semper moveri dicit: Aristoteles immobilem, sed omni motui praeire vult.*" Huic adjungendus est Atticus, doctissimus Platonicus, cujus locum servavit Eusebius in Praepar. Evang. XV. 9: qui non quidem affirmat, Aristotelem diserte pronunciasse Animam esse mortalem; sed tamen contendit, hoc ex reliquis Philosophi placitis consequi.

Ceterum haec quaestio, de verâ sententiâ Aristotelis, Ciceronis quidem aetate nondum agitata fuisse videtur. Hic enim ita illius sententiam de naturâ Animae memorat, ut non dubitet eam in confirmationem Immortalitatis assumere. Tusc. I. 10. "*Aristoteles longe omnibus, Platonem semper excipio, praestans et ingenio et diligentiâ, cum quatuor nota illa genera principiorum esset complexus, e quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse e quâ sit mens. Cogitare enim et providere, et discere, et docere, et invenire aliquid, et tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, laetari; haec et similia eorum in horum quatuor generum inesse nullo putat. Quintum genus adhibet vacans nomine, et sic ipsum Animum appellat, ἐντελέχειαν. novo nomine, quasi quandam continuatam motionem et perennem.*" Porro eodem libro Cap. 27. hinc concludit, eandem esse Deorum et Animorum naturam; ubi ait: "*sin autem est quinta quaedam natura, ab Aristotele inducta primum, haec et Deorum est et Animorum.*" Deinde, Aristoxeni opinionem reprehendens, qui Animum Harmoniam et proinde mortalem volebat esse, haec addit: "*Sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, haec magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat.* Conf. Fragm. Ed. Ern. p. 1097. Ex his profecto apparet, Ciceronem judicasse, Aristotelis sententiam valere ad Animorum Immortalitatem stabiliendam.

Longa et fuit et etiamnunc est quaestio, quid proprie Aristoteles significaverit voce illâ ἐντελεχείας: eaque conjuncta est cum reliquâ Viri doctrinâ, ita quidem, ut, si ea explananda sit, magna pars totius Aristotelicae Philosophiae explicari debeat. Quod quum longius sit quam pro hu-

jus disputationis finibus; illud agam, quod propius ad nostrum consilium pertinet, ut ostendere studeam, quae fuerit sententia Aristotelis de vitâ et statu Animae post Corporis mortem.

Et primum quidem, quum scripta Philosophi haud pauca ad nostram aetatem venerint, ex his potius quam aliunde ipsius sententiam indagemus. Fuit autem duplex genus librorum Aristotelis, *Esotericum* et *Exotericum*. Ex *Esoterico* genere sunt plerique omnes ii, qui hodieque exstant; certe ii, in quibus de Animae naturâ et qualitatibus proditum est. *Exotericus* fuit Eudemus, Dialogus de Animâ, qui periit. Et perierunt omnes fere Exoterici libri, magno literarum damno; quod hic error vulgo invaluisset, in solis Esotericis veram Aristotelis sententiam consignatam esse. De hâc differentiâ si cogitassent ii, qui de Philosophi sententiâ in argumento Immortalitatis disputarunt, certiorem disputationis exitum invenissent. Iam vero in Opere *de Animâ*, et in aliis, qui supersunt, libris, fere nullam facit mentionem Immortalitatis Animorum; sed in Dialogis perditis hoc peculiariter egerat. Luculentum est testimonium Procli, cujus aetate Dialogi Aristotelis nondum perierant. Sic igitur ille in Commentario in Tim. Plat. Lib. V. p. 338: nam satis est locum Latine reddidisse: "*Aristoteles in opere de Animâ*, *physice*, (*id est*, *ex naturae observatione*,) *hoc argumentum tractans*, *nil dixit de Animae in Corpus descensu*, *nec de ejus sorte ac statu*: *nam de hac parte praeparationis caussâ disputaverat in Dialogis*." Eudemum Dialogum Veteres bene multi memorarunt: ut monet Fabricius Bibl. Gr. T. II. p. 190. Ex eoque elegantissimum locum servavit Plutarchus T. II. p. 115: ubi graviter pronunciatur, *Mortuos divinâ quadam sorte frui ac felices beatosque esse*.

Sequitur ut videamus, an forte in Esotericis, iis quae ad nostram aetatem venerunt, ejusmodi prodiderit principia, ex quibus Immortalitas Animorum consequatur. Voluit igitur Animam tribus facultatibus constare, *vegetabili*, *sentiente*, *intelligente*. Hanc postremam Νοῦν, *Mentem* seu *Animum*, appellat, et si quid, ex Aristotelis sententiâ, in homine est Immortale, hoc in Mente solâ esse potest. Atqui Νοῦν in solis hominibus inesse dicit, et si quae forte sint Animalia homine praestantiora, de Anim. Lib. II. Cap. III. Porro Νοῦν *non cum Corpore permixtum esse* affirmat Lib. III. Cap. V. Mox Cap. VI. Νοῦν agentem a Νῷ patiente distinguit: dicit quoque "*Eum segregabilem esse a Corpore*, *Purum*, *ejusque essentiam positam esse in actione*: *segregatum vero a Corpore*, *eum solum esse illud quod est*, *et solum esse ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον*, *immortalem et aeternum*: *non autem recordari nos*, *propterea quod recordatio in solum patientem νοῦν*

ca-

cadat, qui perit, et sine hoc nil cogitat." Hic locus, ut verbis luculentus, ita re obscurus est; unde non satis ad eum attenderunt ii, qui de Aristotelis sententiâ scripserunt. Ego non video quare non sequar doctissimos interpretes, Themistium p. 88—92, et Simplicium p. 69. seq. quorum huc redit sententia: "unam Animae humanae partem, νοῦν πρακτικὸν, esse aeternam et Immortalem: nec tamen illam reminisci earum rerum, quae ei obtigerint in priori vitâ; quippe solutam a νῷ παθητικῷ, in quo solo versetur recordatio, quia est passio. Simplicius quidem non male Aristotelicum hoc argumentum e Platonico de Animi propriâ movendi facultate repetit: ceterum νοῦν πρακτικὸν non interire, sed cum νῷ παθητικῷ conjungi in eumque abire, contendit; credo, ut ita magis Aristotelem cum Platone conciliet. Themistius vero hunc locum cum alio ex eodem opere Lib. I. 4. confert, unde efficit, νοῦν πρακτικὸν solum relictum vacare ab omni passione, memoria, voluptate, dolore, et omnino cogitatione eâ, quae posita sit in patiendo. Videatur etiam Ammonius in Arist. de Interpret. haud procul ab initio. Sect. VI. ARISTOTELES.

Accedunt ex aliis Aristotelis libris alia testimonia. De Animal. Generatione Lib. III. Cap. III. quum de ortu partium Animae exposuisset, addit: "*Ergo patet, solum* Νοῦν *extrinsecus in hominem ingredi, eumque solum esse divinum.*" Hunc locum non reprehendere debebat Moshemius adferendâ parte proximâ, ubi dicit Aristoteles, "omnem Animae facultatem praestantioris esse naturae, quam naturam quatuor elementorum: et spiritum vitalem, qui in semine latet, esse similem elemento astrorum." Hoc enim cum dicit Aristoteles, nil dicit quod Animi Immortalitatem tollat. Nam primo quidem, quamquam omnem Animae facultatem ex illo quinto elemento esse vult, tamen, ut vidimus, solum Νοῦν, praestantioris etiam naturae, Divinum et Immortalem esse statuit. Et Astrorum natura, secundum Peripateticos, praestans ac Divina est. Denique in aliis libris ejusmodi exstant sententiae, quae Immortalitatem confirmare videantur: Metaphys. Lib. XII. Cap. IX. in disputatione valde obscurâ, illud tamen perspicue dicitur "*mentem hominis*, (Νοῦν) *non dividi posse nec materiam habere:*" Physic. Auscult. Lib. VI. Cap. III. "*omne quod mutatur, dividi potest.*" Ibid. Lib. VII. Cap. IV. § 14. "*Mutatio non fit nisi in sentiente parte Animae.*" Haec igitur dicta, si ad justam interpretationem exigantur, efficiunt ejusmodi conclusionem, quâ statuatur Animus Immortalis esse; ut, etiamsi non diserte dictum esset ab Aristotele, tamen haec inde sententia consequatur.

Ut omnis Esoterica Aristotelis doctrina obscurius tradita est, ita magis eti-

Sect. VI. ARISTOTELES.

etiam loci de Animâ ac Deo. Itaque jam antiquitus caussam reprehensioni praebuit, ac si de Deo, Providentiâ, et Animorum Immortalitate, non satis magnifice sensisset. Sed tamen acerrimi etiam reprehensores non eum hoc nomine accusarunt, quasi omnino negasset illarum rerum veritatem, sed quod obscurius ac levius de iis pronunciasset. Itaque Atticus apud Eusebium Praep. Evang. XV. 9. hoc quidem concedit, "*Aristotelem* Νοῦν *Immortalem statuisse:* sed addit, *haec Immortalitas, quomodo menti* (νῷ) *tribui possit, quis etiam ejus sit post mortem status, omnino ab Aristotele non explicitum esse.*"

Summa sententiae Aristotelis.

Ergo Aristoteles, ut obscure, sed tamen statuit Animum esse Immortalem, ita de conditione vitae futurae nil diserte dixit: ceterum, ut videtur, Animo vitam quidem Immortalem tribuit, sed eam vacuam a rerum singularium cogitatione, memoriâ, appetitu, voluptate, dolore.

THEOPHRAST.

Aristoteli successit THEOPHRASTUS, cujus ex multis scriptis quaedam servata sunt, nec tamen ea, in quibus de Animâ prodiderat, veluti Θέσις περὶ ψυχῆς, quam memorat Diogenes Laërtius V. 26. Eum vero in loco de Animâ non dissensisse ab Aristotele, colligitur cum inde, quod nulla apud Antiquos hujus dissensionis mentio facta est, tum quod nonnulli etiam diserte produnt, eum magistri sententiam secutum esse eamque adeo explicuisse: veluti Themistius in Paraphrasi Aristot. de Animâ L. III. p. 91. a. et Stobaeus Eclog. Phys. L. I. p. 108. fin.

STRATO.

Theophrasti successor fuit STRATO, qui magistri doctrinam multis partibus innovavit, et fere sola Physica tractavit, unde *Physicus* cognominatus est. Hic, quum Democritum sequeretur, omnemque in naturâ actionem ex Corporum affectionibus, gravitate, pondere, ac motu, repeteret, de Animae Immortalitate non magnifice sensisse videtur. Scripta quidem ejus, ut reliquorum omnium, qui a Theophrasto ad Ciceronem fuerunt, omnia perierunt. Exstant tamen quaedam apud Veteres indicia, unde sententia ejus colligatur. Sextus Empiricus Adv. Mathem. VII. 350. *οἱ μὲν διαφέρειν αὐτὴν τῶν αἰσθησέων, ὡς οἱ πλείους· οἱ δὲ αὐτὴν εἶναι τὰς αἰσθήσεις, καθάπερ διὰ τινῶν ὀπῶν τῶν αἰσθητηρίων προκύπτουσαν· ἧς στάσεως ἦρξε Στράτων τε ὁ Φυσικὸς καὶ Αἰνεσίδημος·* i. e. "*Alii quidem putant, ut plerique, Animam differre a sensibus: alii autem statuunt, ipsam Animam esse sensus, et per sensuum instrumenta, tamquam per foramina, se proferre. Cujus sectae auctor fuit Strato Physicus et Aenesidemus.*" Locum descripsi, quo magis de verâ ejus significatione existimari posset. Et patet, eum nullo modo aliter accipi posse, nisi ut haec fuerit Stratonis opinio, *Animam nil aliud esse quam sensus.* Atqui doctissimus Bruckerus

T. I.

Seƈt. VI. ARISTOTELICI. STRATO.

T. I. p. 850, Sexti Empirici verba in eam ſententiam pervertere voluit, ut Strato Animam a ſenſibus diſtinxerit. In quem errorem, niſi me omnia fallunt, potisſime inductus eſt duobus locis, quos a Fabricio allatos viderat. Alter eſt Lucretii, reprehendentis eos, qui ſtatuunt, oculos nil videre, ſed Animam per oculos videre: quae quidem reprehenſio non pertinet ad Stratonem, ſed potius ad Epicharmum et ſimiles, ut ſupra obſervavimus. Alter eſt Tertulliani de Animâ, ubi Strato iis opponitur, qui cum Dicaearcho et aliis *ita abſtulerunt principale, dum in Animo ipſo voluerunt esſe ſenſus.* Sed primo quidem, major in referendis Philoſophorum ſententiis eſt auctoritas Sexti quam Tertulliani. Deinde vero, posſunt Stratonis et Dicaearchi opiniones ita ſibi invicem opponi, ut ille dixerit, *Animam nil aliud esſe quam ipſos ſenſus*, hic putaverit, *non ſenſus ſed Animam esſe eam partem quae in nobis ſentiat.* Sed de hoc, utcumque accipiatur, non magnopere laboramus. Illud in primis animadvertendum, Sexti, cujus haud contemnenda eſt auctoritas, verba nullam aliam admittere ſignificationem niſi hanc, *Animam ipſam esſe ſenſus.* Huc accedit, quod Strato in primis Democritum ſecutus eſt, qui Animam mortalem ſtatuebat, cujusque diſcipulus Protagoras, ut ſupra vidimus, hoc ipſum volebat, Animam nil aliud esſe niſi ſenſus. Pertinet quoque ad Stratonis opinionem quod tradit Plutarchus ille, ut habetur, Scriptor de Placitis Philoſ. IV. 5: "*eum Animae domicilium poſuisſe ἐν μεσοφρύῳ, id eſt, ea capitis parte interiore, quae ſuperciliis interjecta eſt.*" Atque ex his omnibus mihi probabile videtur, Immortalitatem Animorum a Stratone negatam fuisſe.

Iam, qui deinceps in hac Lycei ſuccesſione floruerunt, Lycon, Ariſton, Critolaus, Diodorus, propius denuo ad Ariſtotelis ac Theophraſti doctrinam accesſerunt; ut, quoad quidem in tantâ Veterum monumentorum jacturâ conjicere licet, non videantur in doctrinâ etiam de Animorum Immortalitate diſcrepasſe ab auctoribus hujus ſcholae.

HERACLIDES.

Fuerunt praeter hos alii, non quidem in Lyceo ſuccesſores, ſed tamen Ariſtotelicae Philoſophiae magiſtri, celebres ingenii doctrinaeque laude. Primus eſt HERACLIDES, Ponticus, doctus profecto vir, ſed idem valde ſuperſtitioſus, qui primum Platonem, poſtea Ariſtotelem audivit. Vitam ejus, more ſuo, prodidit Diogenes Laërtius V. 86, et ſequentibus: qui eum Pythagoricis quoque operam dedisſe perhibet. Hujus quoque ſcripta, quae multa fuerunt, omnia perierunt. Nam libellus de Allegoriis Homeri, qui Heraclidis Pontici nomine fertur, alium habet auctore . Enimvero, quum reputo, eum et Pythagoreos et Platonem audivisſe, haud

Sect. VI. ARISTOTELICI.

dubitem, quin uberius etiam quam Aristoteles de Animorum Immortalitate prodiderit. Scripsit duo opera *de Animâ*, ut refert Diogenes Laërt. V. 87. Denique, ne quis de nostrâ conjecturâ dubitet, statuit etiam de Animarum post mortem migratione, quas, antequam in Corpora redeant, in Viâ Lacteâ coeli habitare dixit: ut refert Iamblichus in deperdito libro de Animâ, unde partes quasdam protulit Stobaeus Eclog. Phys. L. I. p. 113.

DICAEARCHUS.

Ab Heraclide multum dissensit DICAEARCHUS, cujus fuit singularis quaedam doctrinae copia et elegantia, ut cum Cicero delicias suas appellaret. Hic vero diserte etiam Immortalitatem Animorum impugnavit. Audiamus Ciceronem Tusc. I. 31. "*Acerrime autem, deliciae meae, Dicaearchus contra hanc Immortalitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mitylenis sermo habetur, in quibus vult efficere Animos esse mortales.*" Idem ib. Cap. 11. "*Quid de Dicaearcho dicam, qui nihil omnino Animum dicat esse?* Idem ib. Cap. 18. inquit "*Dicaearchum ne condoluisse quidem umquam videri, qui Animum se habere non sentiat.*" Sextus Empiricus Adv. Math. VIII. 349. *Dicaearchus nil esse vult Animam nisi quandam affectionem et qualitatem Corporis.*" Atticus apud Eusebium Praep. Evang. XV. 9. p. 810. A. inquit: "*Dicaearchus totam substantiam Animae sustulit.*" Scripsit quoque *Descensum in Antrum Trophonii*, quo libro opinionem Immortalitatis ad vulgi superstitionem amandasse videtur. Sed non est quod plura dicamus, post Fabricium Bibl. Graec. T. I. p. 796. seq. et Bruckerum Hist. Crit. Philos. T. I. p. 854.

ARISTOXENUS.

Hujus fuit aequalis et amicus ARISTOXENUS, qui Animam non peculiarem substantiam, sed Corporis qualitatem et harmoniam esse statuit. Cicero Tusc. I. 10. inquit: "*Aristoxenus Musicus, idemque Philosophus, ipsius Corporis intentionem quandam, Animam esse dixit, velut in cantu et fidibus, quae harmonia dicitur: sic ex Corporis totius naturâ et figurâ, varios motus cieri, tamquam in cantu sonos.*" Conferatur idem Cap. 18. Hanc tamen opinionem non modo confutaverat Plato in Phaedone, sed ipse Aristoxeni magister Aristoteles de Anim. L. I. Cap. IV. Hinc vero consequi, ut Anima cum Corpore moriatur, et sponte intelligitur, et monuit Cicero, libro memorato Tusc. I. 11.

De reliquis Peripateticis, qui floruerunt usque ad Ciceronem, veluti *Clearcho*, *Demetrio Phalereo*, *Hieronymo Rhodio*, *Phania Eresio*, *Andronico Rhodio*, *Boëtho Sidonio*, *Cratippo*, quid de Immortalitate quisque statuerit, non proditum est in iis, quae supersunt, Veterum libris.

Ergo Aristoteles quum in Esotericis libris, in quibus doctrinae Philo-

losophicae principia accuratius explicantur, rarisfime et obscurius de Animi Immortalitate statuisset, factum est ut ejus studiosi vel ipsi negarent Immortalitatem, vel simul ab ipso Aristotele eam negatam fuisse pronunciarent. Huc accedebat cogitatio differentiae, quae inter Platonis et Aristotelis doctrinas intercedit. Illius unum gravissimum ac firmissimum fundamentum est Immortalitas. In hac vero Immortalitas non nisi locum habet consectarii, et ejusmodi quidem, quod et obscurius positum sit, quoque negato reliquae tamen doctrinae nexus non turbari videatur. Porro, Moralem Philosophiae partem praecipue placito Immortalitatis superstruxit Plato; non item Aristoteles. Deinde, hic negavit quaedam fundamenta Immortalitatis, quibus ille usus erat: veluti, quum Plato statueret *Animam se ipsam movere*, hic voluit *Animam omnino non moveri:* de qua disputatione videndus est etiam Macrobius in Somn. Scipion. L. II. Cap. XIII — XVI. Plato et νοῦν et ψυχὴν volebat esse Immortales, easque duas naturas numquam separari: Aristoteles eas separari, et solum νοῦν Immortalem, dixit. Denique, de duabus rebus magnopere cum Immortalitate conjunctis, de Divinâ naturâ et Providentiâ, non satis perspicue pronunciaverat Aristoteles. Enimvero, quum statuisset, Deum esse Naturam (i. e. substantiam) intelligentem et Immortalem, eamque omnis motûs esse principium, quamquam ipsa motu careat: cumque eadem attributa tribueret menti humanae; non profecto ponendus est in eorum numero, qui Animorum Immortalitatem negarunt.

Sect. VI ARISTOTELICI. Summa sententiae Aristotelicae.

SECTIO VII.

De Cynicis.

Ex Socratis discipulis fuit etiam ANTISTHENES, qui praecipue partem Socraticae doctrinae eam est amplexus, quae ad duritiem et voluptatum contemtum pertinet, atque Cynicorum sectae auctor exstitit. Et Cynici quidem ex tribus, in quas Antiqui Philosophiam distribuebant, partibus solam Moralem sequebantur, Dialecticam et Physicam repudiabant; ut recte prodit Diogenes Laërtius VI. 103. Sed hoc, ut alia, postea demum in Cynicâ ratione constituta sunt. Nam Antisthenes quidem ipse omnes tres partes tractavit, ut intelligitur ex scriptis ejus, quorum indicem prodidit idem Diog. Laërt. VI. 15 — 18. Ac fuerunt omnino in his

Sect. VII. CYNICI. ANTISTHENES.

Sect. VII. CYNICI. ANTISTHENES. ſcriptis nonnulla, in quibus de futuro Animae ſtatu pronunciare debuerit: veluti libri, *de Moriundo*, *de Vitâ et Morte*, *de Inferis*. Ceterum, quid ſtatuerit de his rebus, in tantâ monumentorum jacturâ affirmare non licet. Unam reperi ſententiam ejus memoratam ab Euſtathio ad Homer. Iliad. Ψ p. 1788. Ed. Rom. *ἐντεῦθεν ὁ Ἀντισθένης κατὰ τοὺς παλαιοὺς ὁρμηθεὶς, ὁμοιοσχήμονας ἐδόξασεν εἶναι τὰς ψυχάς·* i. e. *hinc, ſecundum Veteres, profectus Antiſthenes Animas Corporis figuram habere arbitratus eſt.*" Hoc igitur quum eo loco dicatur, ubi ſententiae quaedam Philoſophorum de Animae poſt hanc vitam habitu recenſentur, intelligitur Antiſthenem ſtatuiſſe, Animam Corpori ſuperſtitem eſſe. Huc accedit, quod nemo Veterum prodidit, eum hac in parte a Socrate diſſenſiſſe. Quod argumentum a ſilentio deſumtum non eſt nullius momenti; quippe plerumque Veteres, qui ſuperſunt, Hiſtoriae Philoſophicae Scriptores, diligentes fuerunt in memorandis placitis, quibus a magiſtris diſſenſere diſcipuli.

DIOGENES. Antiſthenem ita ſecutus eſt DIOGENES, Sinopenſis, ut, relictâ Phyſicâ et Dialecticâ Philoſophiae parte, ſolam Moralem retineret, eamque ad victûs duritiem, patientiam, veram Animi libertatem, voluptatum opinionumque contemtum, referret. De hoc viro quum multa mirabilia, nec tamen omnia certâ fide, memorentur dicta et facta, nil tamen ejusmodi proditum exſtat, unde certâ ratione colligatur, quae fuerit ejus ſententia de Animorum futuro ſtatu. Riſit ille quidem ſuperſtitionem, quâ vulgo ferebatur, initiatos poſt mortem meliori fore conditione quam eos qui non eſſent initiati. vid. Diog. Laërt. VI. 39. Nec tamen hinc efficitur, eum ſtatuiſſe Animum cum Corpore exſtingui. Si vere ita ſenſit, ut ejus dictum memoratur ab eodem Diogene Laërt. VI. 68, *Interrogatus, an mors malum eſſet, reſpondit, Quomodo malum ſit cujus praeſentis nullus eſt ſenſus:*" hoc quamvis verbis quidem proxime videtur accedere ad eorum opinionem, qui Animum morte Corporis interire ſtatuerent, re tamen aliam capit interpretationem; ſi quidem de Corpore tantum ſermo ſit. Igitur fere redit eodem, quô aliud ejusdem dictum apud Ciceronem Tusc. I. 43, ubi moriens dixiſſe fertur, *nil ſuâ intereſſe utrum ſepeliatur an a feris lanietur, quippe nil ſentiri a mortuo.* Scripſit etiam librum *de Morte*, ſi vere tribuuntur ei ſcripta, quae recenſet Diog. Laërt. VI. 80. Fertur etiam hoc ejus dictum: "*Omnia eſſe Deorum; Sapientes eſſe amicos Deorum; Amicorum omnia communia; E. omnia eſſe Sapientum.*" Haec igitur et ſimilia haud minus ab eo poſſunt pronunciari, qui Animos mortales, quam ab eo, qui eos Immortales ſtatuat. Nam et Stoici, a Cynicis profecti, multa magnifice et ſimiliter de humanae naturae cum Diis con-

conjunctione praedicabant, neque tamen hoc eos impediebat, quominus Sect. VII.
Animos mortales eſſe dicerent. Neque vero magis conſtat, quid alii Cynici.
Cynici de hac parte ſenſerint. Nam quod de Menedemo prodidit Diogenes Laërtius VI. 107, eum furiae habitu aſſumto circumiiſſe ac dixiſſe, ſe ex Inferno miſſum, ut hominum peccata cognoſceret eaque Inferni Daemonibus nunciaret: hoc igitur facile apparet, non ex ſectae ſententiâ, ſed ex vulgari opinione accipiendum eſſe. Et Menippus ſcripſit Νεκυΐαν, id eſt, *Deſcriptionem Inferni*, ut refert idem Diogenes Laërt. VI. 101. quod ſcriptionis genus in primis feliciter imitatus eſt Lucianus. Nec tamen hinc ſequitur, Menippo magis placuiſſe Animorum Immortalitatem quam vel Luciano, qui eam diſerte negavit, vel cuivis alî, qui Mortuorum Colloquia finxit.

SECTIO VIII.

De Stoicis.

Diogenis Cynici diſcipulum Cratetem audivit Zeno, Cittieus, auctor Sect. VIII.
Stoicae ſectae: qui cum magiſtro in ea quidem parte conſenſit, ut finem Stoici.
Philoſophiae poneret in verâ libertate ac virtute Animi: ceterum ab eo ita diſſenſit, ut hunc finem non ſolâ voluntatis inductione et exercitio, quod fere Cynicis placebat, ſed ratione quoque et rerum doctrinâ conſequendum eſſe ſtatueret. Igitur et de Morali parte ſubtilius diſputavit, et duas reliquas partes Dialecticam et Phyſicam aſſumſit, easque ita explicare ſtuduit, ut perfectum et omnibus numeris abſolutum Philoſophiae Corpus, ſ. Syſtema, conſtitueret. Et de hujus quidem doctrinae laudibus vitiisve uberius exponere, et longum, nec hujus loci, eſt. Quare veniamus in rem praeſentem.

Conſtat inter omnes, hanc fuiſſe Stoicorum ſententiam, *Animas eſſe mortales*. Quam ſententiam licet alii aliâ ratione alioque modo ſecuti ſunt, omnes tamen in eo conſenſerunt, *Animos non eſſe ſempiternos*. Atque hoc eo magis mirandum eſt in Stoicis, qui ſummum bonum in Virtute ponebant, Virtutem ipſam ſtudio et labore comparari ſtatuebant, humanam naturam magnifice extollebant, et cum Divinâ fere naturâ aequiparabant. Illi vero ad ſtabilienda graviſſima Philoſophiae capita adeo non opus eſſe Immortalitate putabant, ut cenſerent ſummum bonum per ſe

Sect. VIII. STOICI.

ipsum absolvi et compleri, non vero augeri tempore ac diuturnitate. Itaque hac utebantur similitudine: ut optimus esset tibicen non qui diutissime, sed qui maxime ex legibus artis cecinisset, ita optime vixisse non eum, qui diutissime, sed qui maxime convenienter cum vivendi legibus vixisset: ut histrio optimus esset, non qui diutissime, sed qui optime, egisset, ita in hoc quasi Mundi theatro unicuique tributam esse personam, nec referre utrum quis eam diu, sed an bene convenienterque, egisset. Sed de ipsa conditione et duratione Animorum post hanc vitam non omnes idem senserunt: aliter Antiquiores, qui Animos aliquantum remanere volebant: aliter recentiores, qui fere in eam opinionem concesserant, ut Animos cum corpore exstingui putarent. Igitur quum scripta Antiquiorum omnium, qui ante Senecam fuerunt, veluti Zenonis, Chrysippi, Cleanthis, Posidonii, aliorumque perierint, nec nisi trium fere in hoc argumento libri Stoicorum supersint, Senecae, Epicteti, et Marci Antonini; operam dabimus, ut ne Antiquiorum Recentiorumque placita temere confundamus, nec Stoicis promiscue omnibus tribuamus omnia, quae a tribus illis, quorum scripta servata sunt, pronunciantur.

Primum igitur Stoici ab Aristotele et Platone in eo dissenserunt, ut Animum corporeum esse statuerent; non quidem ut eum vim quandam et attributum Corporis animalis, sed, ut substantiam corpoream esse dicerent. Nam quum res omnes in *corporeas* et *incorporeas* distribuerent, incorporeas tantum quatuor faciebant: λεκτὸν (i. e. *terminum s. ideam*) *spatium*, *locum*, *tempus*: reliquas omnes Corpora esse volebant. Ergo, secundum eorum sententiam, pleraeque omnes res corporeae erant, quae hodie *Substantiae* et *Accidentia* vocantur, exceptis quatuor illis: vid. Sextus Empiricus Adv. Mathem. X. 718. Sed de ipsa Animi natura non omnes idem sentiebant: alii ex aëre, alii ex igne, alii ex spiritu calido, confectum esse dicebant: vid. Diogenes Laërt. VII. 156, 157. Cicero Academ. I. 12. Pseudo-Plutarchus de Placit. Phil. IV. 3. In hoc tamen convenerunt, ut Animum Divinitatis participem facerent, quippe Animalium Animos partes esse Animae Mundi; et tamen hanc Immortalem, illos mortales statuebant: vid. Diog. Laërt. l. c. Nimirum ignis ille rerum opifex (πῦρ τεχνικὸν) qui est Deus et Anima Mundi, penetrat sanguinem, cujus spiritu et vapore constat Animus hominis. Ergo Animus initium habet vitae; quippe qui tum demum existit, quum sanguinis temperamentum in Animali nascente eam vim nactum est, ut a Divino igne penetretur. Et Zeno quidem semen virile particulam ab Animi facultatibus delibatam, unde in utero matris Animus infantis cum Corpore simul procresceret, esse pronun-

nunciavit: vid. Plutarch. T. II. p. 467. F. et Eusebius Praep. Evang. XV. 20. Chrysippus vero post Corporis nativitatem demum existere Animum affirmabat; ut refert idem Plutarchus T. II. p. 1053. D. Et omnino Chrysippus hac una in re similis fuit Epicuro, ut omnem operam daret, quomodo Animi actiones ex natura corporea duceret: quod prudenter observat praestantissimus scriptor Longinus apud Eusebium Pr. Evang. XV. 21. Sect. VIII. Stoici.

Animos autem interire, commune Stoicorum erat decretum. Videamus Auctorum testimonia, ut intelligatur, qua varietate consenserint tamen Stoici. Cicero Tusc. I. 32. "*Stoici autem usuram nobis largiuntur tamquam cornicibus: diu mansuros ajunt animos: semper, negant.*" Diogenes Laertius VII. 156, 157. "*Animam sensibilem esse Stoici perhibent, eamque esse nobis ingenitum spiritum: propterea corpoream esse, et remanere post mortem, quamquam possit interire. Zeno autem Citticus, Antipater in libris de Anima, et Posidonius, Animam spiritum calidum esse volunt; per hunc enim nos et spirare et moveri. Et Cleanthes quidem omnes Animas usque ad mundi exustionem perdurare, ait: Chrysippus vero solas sapientum Animas.*" His addatur gravissimus auctor Arius Didymus, ex cujus deperditis libris partem servavit Eusebius in Praepar. Evang. XV. 20. "*Statuunt Stoici esse Animam in Universo, quam vocant Aetherem et Aërem, qui ambit terram et aquam, earumque exhalationes: huic vero Universi Animae adhaerere reliquas Animas, cum eas, quae sunt in Animalibus, tum eas, quae in circumfuso aëre sunt; nam et permanere mortuorum Animas. Quidam vero Stoicorum dicunt, Animam Universi quidem esse sempiternam, reliquas autem ita perire ut cum illa commisceantur. — Porro, Animum et nasci et interire ajunt: non autem continuo post discessum ex Corpore perire, sed permanere per se ipsam aliquod tempus: sapientum quidem Animas usque ad illud tempus, quo omnes res igne dissolventur: stultorum vero Animas breviori spatio. Quod autem ajunt, Animas permanere, hoc ejusmodi habet sententiam: nos, quum solae et nudae Animae fuerimus, Corpore discedente et Animae substantiam minuente, permanere: stultorum vero et brutorum Animalium Animas cum ipsis Corporibus mori.*" Rationem addidit Panaetius, qui, ut refert Cicero Tusc. I. 37, *ceterum cum Platone consentiens, ejus hanc unam de Immortalitate Animorum sententiam non probabat. Vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autem Animos, quod declaret eorum similitudo qui procreentur: quae etiam in ingeniis, non solum in Corporibus appareat. Alteram autem adfert rationem: nihil esse quod doleat, quin id aegrum esse quoque possit; quod autem in morbum*

Sect. VIII. Stoici.

bum cadat, id etiam interiturum: dolere autem Animos, ergo etiam interire."

Satis est in his locis documenti, unde intelligatur, hanc fuisse Stoicorum sententiam "*Animos non semper duraturos, et eos adeo, qui diutissime durarent, tamen fatali illâ Mundi combustione exstingui, ita quidem ut in Divinum ignem et Deum opificem abirent, et suam ipsi conscientiam cogitationemque, in quibus vita Animorum posita est, amitterent.*

Sequitur ut videamus, qualem statum hunc Animi a Corpore soluti informaverint. Ac, deperditis quidem Antiquiorum Stoicorum scriptis, difficile est de hac quaestione ita pronunciare, ut non recentiores veluti Senecam et reliquos consulamus. Sed tamen conandum est, si quid forte probabile adferre possimus. Lucanus, qui Stoicorum doctrinam secutus est, nobis primum commemoretur. Neque vero quis nos reprehendat, quod auctoritatem sequimur non satis firmam, quippe Poëtae, et, quamvis Stoici, tamen recentioris. Nam videbimus, ejus auctoritatem consensu vetustiorum Stoicorum confirmari. Igitur Lucanus, sub initium libri IX. Pharsalicorum, ita depingit Animum Pompeji ex corpore in coelestes regiones abeuntem:

Prosiluit busto, semustaque membra relinquens,
Degeneremque rogum, sequitur convexa Tonantis.
Quâ niger astriferis connectitur axibus aër,
Quodque patet Terras inter Lunaeque meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vitae patientes Aetheris imi
Fecit, et aeternos Animam collegit in orbes.
Non illuc auro positi, nec thure sepulti
Perveniunt. Illic postquam se lumine vero
Implevit, stellasque vagas miratur et astra
Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.
Hinc super Emathiae campos, et signa cruenti
Caesaris, ac sparsas volitavit in aequore classes;
Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
Sedit, et invicti posuit se mente Catonis."

Non opus habet explicatione hic locus. Observabimus quô valeat, posteaquam aliorum dicta protulerimus. Prodeat igitur Cicero, cujus gravissima est auctoritas ad cognoscendam Antiquorum Stoicorum doctrinam

nam. Hic igitur non disſimili modo pronunciat de Animis e Corpore diſcedentibus, Tusc. I. 17, 18: "*perſpicuum debet eſſe, Animos, cum e Corpore exceſſerint, ſive illi ſint animales, id eſt ſpirabiles, ſive ignei, ſublime ferri: ſi vero aut numerus quidam ſit Animus, quod ſubtiliter magis quam dilucide dicitur, aut quinta illa non nominata magis quam non intellecta natura; multo etiam integriora ac puriora ſunt. — Is autem Animus, qui, ſi eſt horum quatuor generum ex quibus omnia conſtare dicuntur, ex inflammatâ Animâ* (i. e. πνεῦμα πυροειδὲς) *conſtat, ut potisſimum videri video Panaetio, ſuperiora capeſſat neceſſe eſt: nihil enim habent haec genera proni, et ſupera ſemper petunt. Ita ſive disſipantur, procul a terris id evenit: ſive permanent et conſervant habitum ſuum, hoc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad coelum et ab his perrumpatur et dividatur craſſus hic et concretus aër, qui eſt terrae proximus; calidior eſt enim vel potius ardentior Animus, quam eſt hic aër, quem modo dixi craſſum atque concretum: quod ex eo ſciri poteſt, quia corpora noſtra terreno principiorum genere confecta ardore Animi concaleſcunt. Accedit, ut eo facilius Animus evadat ex hoc aëre, quem ſaepe jam appello, eumque perrumpat, quod nihil eſt Animâ velocius, nulla celeritas quae posſit cum Animi celeritate contendere. Qui* (*Animus*) *ſi permanet incorruptus ſuique ſimilis, neceſſe eſt ita feratur, ut penetret et dividat omne coelum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod et humidum et caliginoſum eſt propter exhalationes terrae. Quam regionem cum ſuperavit Animus, naturamque ſui ſimilem contigit et agnovit, junctis ex Anima tenui* (λεπτομερὲς πνεῦμα) *et ex ardore Solis temperato ignibus inſiſtit, et finem altius ſe efferendi facit. Tum enim ſui ſimilem et levitatem et calorem adeptus, tamquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur, eaque ei demum naturalis eſt ſedes, cum ad ſui ſimilem penetravit, in quo nullâ re egens aletur et ſuſtentabitur iisdem rebus quibus aſtra ſuſtentantur et aluntur.*" Haec igitur tota oratio, forte quoque proxima, quae eſt de felicitate Animorum ab affectibus liberatorum et in contemplatione coeleſtis regionis verſantium: haec igitur tota oratio, quin Stoica ſit, non eſt quod dubitemus. Quamquam fuit aliquando cum dubitarem. Nam Iuſtus quidem Lipſius, Phyſiolog. Stoic. III. 14, ubi affirmat, illam ſententiam a Cicerone ut Stoicam expreſſam eſſe, nulla ejus rei ſatis manifeſta protulit indicia. Et recordabar, eundem Lipſium nonnunquam negligentem fuiſſe in ſuâ cuique ſectae ſententiâ tribuendâ, ut Stoicis addiceret aliena. Poſtea tamen cognovi, eum hac quidem in parte non erraſſe. Nam primum quidem, Cicero de Animi naturâ ita loquitur, ut appareat, eum ex Stoico- Sect. VIII. Stoici.

Sect. VIII. Stoici.

Platone fuisse Stoicorum sententiam, δαίμονας ὑπάρχειν οὐσίας ψυχικάς, εἶναι δὲ καὶ ἥρωας τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων, καὶ ἀγαθοὺς μὲν τὰς ἀγαθὰς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας· i. e. "*Genios esse substantias Animales, heroës etiam esse Animas corporibus solutas, bonos quidem bonorum Animas, pravos pravorum.*" Sed, quod omnino est notandum, quamquam felicitatem sapientum post hanc vitam statuerunt, hanc tamen non in praemii sed naturalis consectarii loco ponebant. Ergo nec poenas improborum memoratas reperimus. Nam vulgares quidem de Inferis fabulas repudiabant. Ita Stoicus Balbus apud Ciceronem de Nat. Deor. II. 2. *Quis enim Hippocentaurum fuisse et Chimaeram putat? quaeve anus tam excors inveniri potest, quae illa, quae quondam credebantur, apud Inferos portenta extimescat? Opinionum enim commenta delet dies, naturae judicia confirmat.*" Et consentiunt recentiores Stoici: Seneca Consol. ad Marciam, Cap. XIX: et Epictetus Diss. XIII. Lib. III. "*Nullus*" inquit "*est Acheron, nullus Cocytus, nullus Pyriphlegethon: sed omnia plena sunt Deorum et Geniorum.*" Neque tamen hoc uno argumento fretus, arbitror nil statuisse Stoicos de poenis post hanc vitam. Nam potest quis, spretis vulgi opinionibus, tamen rem ipsam saniore ratione tenere. Sed, quod dico, nec eas memoratas reperimus in Stoicorum monumentis, nec etiam ex reliquâ eorum doctrinâ consequuntur. Refert quidem Lactantius, Instit. Lib. VII. Cap. VII. § 13. "*Esse Inferos Zeno Stoicus docuit, et sedes piorum ab inpiis esse discretas: et illos quidem quietas ac delectabiles incolere regiones: hos vero luere poenas tenebrosis locis atque in coeni voraginibus horrendis.*" Nec multum dissentit Tertullianus, Christianus doctor ex Stoâ profectus, de Anima Cap. 54. dicens "*Stoicorum esse sententiam, impiorum Animas ad Inferos detrudi.*" Sed neutrius auctoritas probari potest, in reliquorum silentio. Et Lactantius quidem Zenonem manifestô confudit cum Platone: cujus hanc fuisse opinionem supra vidimus: et qui illud, *in coeni voraginibus versari impios*, diserte pronunciaverat dicto ab Orphicis desumto, in Phaedone p. 380. T. ὃς δ' ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος εἰς ᾅδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται· Conferatur Orphicum fragmentum in editione Gesneri p. 409, et Spanhemius ad Aristophanis Ranas, vs. 145. Tertullianus vero vel suam ipse sententiam Stoicis tribuit, vel Stoicos quosdam ignotos secutus est, qui hac in parte a suae sectae placitis desciverant. Poteramus hoc loco alia monere: veluti opinionem Chysippi, *Animos post Corporis mortem accipere figuram rotundam*, ut est apud Eustathium ad Homer. Il. Ψ. p. 1288. Sed quae diximus, satis esse putamus ad consilium quaestionis propositae.

Sect. VIII. Stoici. Summa sententiae Stoicorum.

Apparet igitur, Stoicos statuisse, Animos non esse sempiternos; nam eos etiam, qui maxime essent longaevi, tamen fatali rerum combustione interire et in principium suum, nimirum Ignem opificem ac summum Deum, qui solus est sempiternus, resolvi, nec iterum vitam accipere novâ rerum instauratione a summo Deo factâ. Immortalitatem apud eos non locum necessarii fundamenti, ut apud Platonem, sed consectarii, habuisse; ita quidem, ut Animos longius breviusque permanere statuerent, longius bonos, brevius malos, et quidem circa Lunam, utpote locum eorum subtilitati maxime accommodatum. Feliciores ac diuturniores esse bonorum Animos, infeliciores et minoris aevi malorum, ex ipsâ Virtutis et Pravitatis naturâ volebant consequi; nec tamen hanc diversitatem praemii vel poenae vim habere.

SECTIO IX.

De aliis hac aetate Sectis.

Sect. IX. Aliae Sectae. Megarici.

Antequam de Cicerone dicamus, monendum est breviter de aliis in hâc aetate sectis Philosophorum. Ab EUCLIDE igitur, Socratis discipulo, profecti sunt MEGARICI: horum sententia de naturâ Boni, quam eandem atque Deum, Mentem, ac Prudentiam esse volebant, memorata est a Cicerone Academ. II. 42. et Diogene Laërt. II. 106. Quae attributa utrum etiam cum Animis hominum communicaverint, difficile est dictu. Ceterum, ut in Dialecticâ parte, ita in multis Physicae locis secuti sunt Parmenidem, Zenonem, et Eleaticos, cum quibus illud quoque placitum *de Bono* convenit.

Eliaci. Eretriaci.

A PHAEDONE, Eliensi, Socratis discipulo, orta est secta ELIACA, ex eâque postea per Menedemum secta ERETRIACA. Et de Menedemo, ut nec de aliis, proditum nil reperimus quid de Immortalitate senserit. Ceterum, non abhorret â verisimilitudine, illum eam tenuisse; si quidem verum est, quod ex Heraclide refert Diogenes Laërt. II. 135, illum Platonis placita retinuisse.

Cyrenaici.

Ab ARISTIPPO, Cyrenaeo, item Socratis discipulo, profecta est secta CYRENAICA: cujus quae fuerit de Immortalitate opinio, non memoratum ab Antiquis reperi. Et, quum Aristippus Physicam et Dialecticam Philosophiae partem repudiaverit, intelligitur quidem hinc, eum rationes Immortalitatis, quas Physica pars praebet, simul repudiasse.

Nam

Nam, quod eſt apud Diogenem Laërt. II. 97, hanc ſectam ſtatuiſſe, *ſatis eſſe praeſidii, ad bene dicendum ac ſuperſtitionem metumque mortis fugiendum, in ſcientiâ bonorum et malorum, ſeu, in morali parte:* hoc igitur non minus ab eo dici potuit, qui Immortalitatem tuetur, quam ab eo qui illam negat. Profectus eſt ex eâdem diſciplinâ HEGESIAS, πεισιθάνατος dictus, qui, vitae humanae moleſtiis et calamitatibus deſcribendis, multos ad voluntariam adegit mortem: vid. Cicero Tusc. I. 34. Nec tamen hoc eo valet, ut putemus, eum in hac diſputatione ſpem melioris futurae vitae adhibuiſſe. Nam Veteres hanc unam ejus memorant rationem, quae deſumta erat ab humanae vitae calamitatibus. Prodiit ex eâdem diſciplinâ THEODORUS, cognomine Atheus, a quo multum profecit Epicurus: vid. Diogenes Laërt. II. 97; ut vel hinc intelligi poſſit, quae fuerit ejus de Immortalitate opinio. Proditum eſt hoc ejus dictum, ibidem, 98: *Non eſſe rationi conſentaneum, ut ſapiens pro patriâ mortem obeat: non enim decere ſuam prudentiam perdere, propter imprudentium utilitatem.*" Quod Graece acutius eſt: ἀποβαλεῖν τὴν φρόνησιν ἕνεκα τῆς τῶν ἀφρόνων ὠφελείας· Igitur ſi quis ſtatuat, morte φρόνησιν exſtingui, hic quid de Animorum Immortalitate ſentiat, facile eſt ad exſtimandum. Hujus fuit diſcipulus BION, Boryſthenites, cujus feruntur acute quidem, ſed impie, dicta multa: qui cum totam hanc Philoſophiae partem, quae eſt de Divinâ naturâ et Animorum Immortalitate, acerbe exagitaſſet, ipſe tamen morbo correptus ad anilem deſcendit ſuperſtitionem, nec fere ullum intentatum reliquit genus incantationis, quâ Deorum iram placaret. Vid. Diogenes Laërt. IV. 46. ſeq.

Sect. IX. ALIAE SECTAE. CYRENAICI.

Igitur ex ejusmodi doctrinae fontibus fluxit EPICURUS, qui novam ipſe condidit ſectam, cujus maximam partem ſumſit a Democrito, in Morali vero diſciplinâ retinuit multa ab Ariſtippo et Theodoro Atheo. Hujus ergo ſectae placitis Divina Providentia et Animorum Immortalitas penitus tollebatur atque explodebatur. Quare mihi eo minus dicendum eſt de Epicureorum Pſychologiâ: cum, quia propoſita quaeſtio refertur ad eos Philoſophos, qui remanere aliquid poſt hanc vitam ſtatuerunt; tum quia peculiaris diſputationis argumentum eſt, rationes Epicureorum commemorare: tum denique, quia eorum placita adeo ſunt in vulgus nota, ut nemo facile ab Antiquitatis cognitione ita ſit remotus, ut ea ignoret. Ceterum, rationes, quibus Immortalitatem convellere ſtudebant, complexus eſt Lucretius libro tertio.

EPICUREI.

bitratur. Omnes enim illae Orationes causfarum et temporum funt, non hominum ipforum ac patronorum." Sect. X. CICERO.

II. Deinde, nec ex Epiftolis promiscue omnibus argumenta placiti Philofophici repetenda funt. Nam in Epiftolis frequenter ita agitur, non ut interior de Philofophiae locis fententia aperiatur, fed ut proferatur aliquid quod accommodatum fit ad perfonam et ingenium ejus, ad quem fcribitur. Ergo in confolandis amicis Epicureis, rationibus utitur ex illâ fcholâ ductis: veluti ad Torquatum Ad. Diverf. VI. 3. "*Sed haec confolatio levis eft: illa gravior, quâ te uti fpero, ego certe utor: nec enim, dum ero, angar ullâ re, cum omni vacem culpâ: et fi non ero, fenfu omnino carebo.*" Ita ad eundem, Epiftolâ proximâ. Similiter ad Titium utitur notâ illâ disjunctâ conclufione, V. 16. — "*faepisfime et legi et audivi, nihil mali esfe in morte, ex quâ fi refideat fenfus, Immortalitas illa potius quam mors ducenda fit: fin fit amisfus, nulla videri miferia debeat, quae non fentiatur.*"

III. Cum igitur Ciceronis fententia Philofophica ex fcriptis ejus Philofophicis haurienda fit; ante omnia conftare debet, quod confilium, quam fectam, fecutus fit. Atqui eum fuisfe Academicum, dubitari nequit. Igitur in hoc Academici nomen ftatim involant, et contendunt, Ciceronem nihil omnino de ullâ re ftatuisfe. Enimvero, an hoc eft omnium Academicorum commune, de omnibus rebus dubitare? Arcefilas, qui fuit acerrimus dubitator, contra Stoicos quidem ita disputabat ut nihil percipi posfe diceret: folus tamen fecum placita tenebat et cum discipulis communicabat: vid Cicero Acad. II. 18, ibi Davif. et Fragment. apud Auguftinum Contra Acad. III. 2: cui adjungatur Sextus Empir. Pyrrhon. Hypotyp. I. 33. Ab iftâ dubitandi vehementiâ fequentes Academici paulatim defecerunt: aliquantum Carneades: plus Clitomachus: plus etiam Philo Ciceronis magifter, qui propius ad Platonis fententiam rediit. Porro Ciceronis Academica ratio in eo pofita erat, ut libenter in utramque partem disputaret, non quod omnia aeque falfa ac vera esfe putaret, fed quod ex fententiarum comparatione maxime elici putaret quod ad Verum proxime accederet. Itaque nec omnia negabat quae ab aliis fectis ftatuebantur, fed quae ab iis *certa* dicebantur, ille *verifimilia* vocavit: conf. De Offic. II. 2. Ipfe Plato veritatem ex rebus corporeis et creatis tollebat, atque eam in folis Ideis ponebat: neque tamen minus egregie de Divinâ Providentiâ et Animorum Immortalitate pronunciavit. Itaque Cicero, quum et esfet et haberi vellet Academicus, in Phyficâ et Morali Philofophiae parte Platonem maxime fecutus eft. Hunc Philofophorum Deum ap-

bere, quippe quae omnium gentium consensu stabilita sit: Cap. 12 — 15. Sed, ut in eo consentiunt gentes *permanere Animos post mortem*, ita dissentiunt *de conditione status futuri:* Cap. 16. Enimvero, cujuscumque substantiae sit Animus, non est terrenae vel humidae, sed potius vel aëreae vel igneae naturae, prouti Stoicis placuit; si quidem ex uno vel pluribus quatuor illorum elementornm constat. Igitur post discesfum ex Corpore sursum fertur. Idem valet, si, secundum Aristotelem, ex quinto quodam elemento constet. Nam idem quoque valere, si, ex Platonis sententiâ, ab omni corporeâ compositione remotus et simplex sit, per se intelligitur. Ergo sursum elatus pervenit in subtilioris aëris regiones, ibique felicitate fruitur. Quae felicitas duabus fere continetur partibus: alterâ, quiete ac vacuitate cupiditatum et perturbationum: alterâ, contemplatione rerum coelestium, quae quasi pabulum Animorum est: Conf. Cap. 17—20.

Sect. X. CICERO.

Quamvis igitur sunt Philosophi qui contendant, Animum Corpore solutum omnino nihil esse, ac subsistere non posse: horum sententia repudianda est. Nam si omnia ea, quorum nos rationem perspicere non possumus, neganda sint: negetur quoque Deum esse, negetur Corpus ab Animo gubernari, negentur plurima alia, quae sunt tamen, quamvis eorum rationes modumque non intelligamus. Sed Animos esse sempiternos, quia suâ nec alienâ vi moventur, Plato tam eleganter ac subtiliter explicuit, ut nil supra fieri posfit: Conf. Cap. 21 — 23. Hoc est illud argumentum a Platone in Phaedro expositum: de quo in Sectione V. diximus.

Quod si porro consideremus facultates Animi humani, quae versantur in reminiscendo, judicando, inveniendo, artibus ac disciplinis; nullo modo concedi potest, Animum esse corporeum. Sed cujuscumque tandem est naturae, certe est divinus, et idcirco aeternus. Vid. Cap. 24—29.

Ergo, quae ex his initiis exstitit, Socratis sententia probabilis haberi debet: eos, qui hac in vitâ pie casteque degisfent, ad Deos redire, eorumque consuetudine beatos fore: qui vero vitiis flagitiisque se inquinavisfent, his devium esse iter seclusum a concilio Deorum. Stoici autem, amici nostri, non sibi constant, nec consequenter agunt, dum concedunt Animam post Corporis mortem permanere, sed tamen aliquando interire. Nam haec una est difficultas, quomodo Animi sine Corporibus degere ac vivere posfint: sed hoc semel concesso, nulla causfa est, quare aliquando intereant: Vid. Cap. 30 — 33.

Ceterum illud firmiter manet, mortem non esse malum. Nam, quod diximus, si per eam Animus exstinguitur, status ille omnino nihil erit: ergo nec bonus nec malus: si vero Animus sensumac vitam retinet, felix po-

nae mentis ortum ac sortem exposuit, ita futuram piorum conditionem descripsit, ut inhumanus et plane ferreus sit qui libelli lectione non melior fiat, nec, spretis terrenis et fragilibus rebus, coelestia et divina consectetur. Quo difficilius est rationes illo libro expositas in compendium redigere. Huc accedit, quod plurima interjecta sunt ex Veterum Astronomiâ et Physicâ, quae ad sedes beatorum coelestes accommodantur. Quibus quidem omissis, quippe partim ad ornatum potius quam ex vero assumtis, partim longius a nostro instituto remotis, videamus tantum de iis, quae proxime ad statum Animorum post hanc vitam referuntur. Sect. X. CICERO.

Hominum Animi ex sideribus, quae divinis animata sunt mentibus, a principe Deo, hujus Mundi gubernatore, in hanc terram collocati sunt. Hujus voluntati si obtemperaverint, abeunt post mortem in locum beatorum, qui est in orbe lacteo. Et illa demum vera est vita; nam ea, quam nunc degimus in corpore, mors est. Nil autem Deo gratius est, quam homines civitatibus ac jure contineri. Quare, qui de statu civili maxime meriti fuerint, his maxime reditus patet ad locos unde venerunt ac Deos. Conf. Cap. 3.

Terra infimum eundemque medium Universi locum obtinet, in eamque suo nutu et pondere deferuntur omnia mortalia et caduca; superius, inde a Lunâ, omnia sunt divina. Et motu corporum coelestium oritur suavissimus concentus, qui ab hominibus exaudiri nequit; quippe quorum aures hoc ipso sonitu obsurduerunt: a beatis vero exauditur. Conf. Cap. 4 et 5.

Quum ergo terrena omnia sint caduca, illi homines qui in coelestes locos redire student, non se vulgi sermonibus dare debent, nec in praemiis humanis spem rerum suarum ponere: suis eos illecebris oportet ipsa virtus trahat ad verum decus. Conf. Cap. 7.

Animi hominum sunt divini. Nam, ut Deus ipse viget, sentit, meminit, providet, moderatur et movet hoc Mundi Corpus, ita hominis cujusque Animus viget, sentit, meminit, et suum Corpus moderatur ac movet. Hinc etiam consequitur, Animos hominum esse aeternos. Nam, quod se ipsum movet, semper in actione et vitâ est. Conf. Cap. 8 et 9. Hoc est argumentum ex Platonis Phaedro, quod in Tusculanâ primâ memoratur.

Igitur Animus jam in hâc vita optimis rebus exercendus est. Sunt autem optimae, curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus Animus velocius in hanc coelestem sedem et domum suam pervolabit: idque ocyus faciet, si, jam in Corpore degens, maxime se ab eo abstrahere et ad contemplationem rerum divinarum convertere studuerit. Eorum vero Animi,

 qui

Sect. X. CICERO.

qui se Corporis voluptatibus dediderunt, et impulsu libidinum jura Deorum hominumque violaverunt, Corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur: nec hunc in locum coelestem, nisi multis exagitati seculis, revertuntur. Conf. Cap. 9.

Haec igitur sunt, quae ex hoc libello ad nostrum institutum pertinere videantur. Ceterum, ne quis forte harum sententiarum auctoritatem hoc nomine repudiet, quod tamquam *Somnio* continentur, animadvertendum est, earum auctoritati nil quidquam derogari nomine et narratione somnii. Nam et ipsa disputatio gravis ac seria est, et ejus partes consentiunt cum reliquis Ciceronis placitis, quae supra exposuimus. Et Cicero secutus est exemplum Platonis, qui decimum de Republicâ librum simili finivit somnio, in quo sub fabulae involucro plurimae verae rationes sententiaeque proditae sunt; ut suo loco monuimus. Quare non dubito, quin ea, quae ex Somnio Scipionis protulimus, serio et *ex Animi* sententiâ a Cicerone pronunciata sint.

Summa sententiae Ciceronis.

Apparet igitur, Ciceronem de Immortalitate sententiam Platonis secutum esse; ita quidem, ut ex illius argumentis maxime uteretur iis, quae ab Animi divinâ origine, Dei providentiâ, et Animorum propriâ vi agendi, ducuntur: adjumenta ab aliis Philosophis, veluti Peripateticis ac Stoicis, sumeret atque in eundem finem converteret: praemia poenasque probaret, illa in reditu ad Divinum locum poneret, has in absentiâ illius boni et commoratione circum terram, ita ut improbis tamen poenarum finis ac reditus ad Divinum locum aliquando concessus sit.

SECTIO XI.

De aliis ante Senecam Philosophis.

Sect. XI. DE ALIIS PHILOS.

Quamquam Philosophiae apud Romanos stator fuit Cicero, et ex iis, quorum scripta servata sunt, ei sit proximus aetate et auctoritate Seneca, fuerunt tamen et inter utrumque et ante illum haud pauci Philosophi, qui vel nomine ac sectâ memorandi sunt; ut intelligatur, quos qualesque patronos haec ipsa, de quâ agimus, Immortalitatis sententia habuerit.

Igitur qui primi Romanorum philosophati sunt, fere Stoici fuerunt. Nam nobili illâ Atheniensium legatione, Olympiade CLVI. anno 2. s. A. U. C. 598, Romam missâ, cujus duces fuerunt tres trium sectarum prin-

principes, Diogenes Stoicus, Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus: his igitur Legatis Romae Philosophiam docentibus, C. Laelius in primis Diogenem Stoicum audivit, illiusque studium imitatus est amicissimus ejus P. Scipio Africanus; postea ambo familiariter usi sunt Panaetio, clarissimo Stoico. Itaque eandem secuti sunt disciplinam generi Laelii, C. Fannius, et Publ. Mucius Scaevola Augur, princeps Iurisprudentiae Romanae: Q. Tubero, Scipionis ex sorore nepos: P. Rutilius Rufus. Veteri autem Academiae deditus fuit L. Lucullus. Magis etiam Philosophia frequentari coepit aetate Ciceronis: ex cujus vel aequalibus vel amicis, Stoici fuerunt M. Cato Uticensis, Quintus Cicero, Lucilius Balbus, Ser. Sulpicius. Platonicus, Ciceronis exemplo, fuit M. Brutus. Peripateticus, M. Piso. Plurimi vero Epicurei fuerunt, veluti amicissimus Ciceronis Atticus, Trebatius, Torquatus, Vellejus, L. Calp. Piso, C. Cassius, Lucretius, Amafanius, Catius: Academici, Cotta et Varro: Pythagorici, Appius, Nigidius Figulus, Vatinius. Sect. XI. DE ALIIS PHILOS.

Augusti aetate plerosque Philosophos Epicureos fuisse, vulgo fertur; non satis vere. Valeat hoc de multis principibus viris et Augusti amicis, qui magis tamen voluptatum studio quam professione fuerunt Epicurei. Nam et aliarum sectarum multi secuti sunt placita: et ex ipsius Augusti in Philosophiâ magistris, Athenodorus fuit Stoicus, Areus Academicus, Nicolaus Damascenus Peripateticus.

Poëtarum princeps memoretur VIRGILIUS, qui de Immortalitate Animorum sexto Aeneidis libro divine cecinit, ita tamen ut magis Poëtae quam Philosophi officio fungeretur. Nam tractavit hunc locum, partim Homeri exemplo, qui similiter Ulissem ad Inferos deduxerat, partim quia materia erat accommodata Poëtae consilio et opportuna ad fictionis ornatum. Atque, ut hoc in loco in primis Platonem secutus est, ita aliis locis alios: veluti Stoicos de Animâ Mundi, Georg. IV. 220: Epicureos in Cosmogoniâ, Eclog. VI. et Fati Inferorumque contemtu, Georg. II. 490. Ipse quoque fatetur, se Athenis Epicureorum scholas frequentasse, in Ciri. Igitur, non puto hujus esse disputationis, locum illum sexti Aeneidis libri exponere: cum quia fabulosus ac poëticus est, tum quia ejus Platonicae partes supra explicitae sunt, tum quia non ex ipsius Virgilii propriâ sententiâ accipiendus est. Neque vero HORATIUS ad certam sectam referri debet, minus etiam ad solam Epicuream: vid. Lib. I. Ep. I. Quin modo hanc modo illam sequitur sectam. Est adeo ubi de Animo ex Platonis et Stoicorum doctrinâ loquitur, eumque *divinae particulam Aurae* vocat, Lib. II. Sat. II. vs. 79. VIRGILIUS. HORATIUS.

Sect. XI. DE ALIIS PHILOS. OVIDIUS.

OVIDIUS item, dum in Opere Metamorphoseon, de Mundi hominisque opificio, et de Animorum Immortalitate canit, magis ut Poëta quam ut Philosophus audiendus est. Ejusmodi quid exstat in ipso fine Operis: *Parte tamen meliore mei super alta perennis astra ferar*": quod fere ad solam nominis perennitatem refertur. Ac libro eodem, ubi de Animorum Immortalitate atque migratione dicitur, non ex suâ sed Pythagorae personâ loquitur: cujus tamen sententiam non vere accurateque significavit. Neque enim hoc fuit Pythagorae placitum, nullos esse Inferos, et Animos semper in novis Corporibus oberrare nec umquam ad divinum fontem redire. Majorem auctoritatem habere videtur, quod ab initio libri primi, creationem Mundi Platonicâ Stoicâque ratione exponens, Animos humanos divino coelestive semine ortos et ad Deorum similitudinem conformatos esse pronunciat.

In Pythagoricâ doctrinâ clari exstiterunt, Moderatus Gaditanus, Sotion, Senecae magister, qui eam cum Stoicis placitis conjunxit. Duo in primis ex hac doctrinâ profecti eam artibus magicis ac praestigiis infamem reddiderunt: Anaxilaus Larissaeus, magiae caussâ ab Augusto Italiâ ejectus, et Apollonius Tyaneus, eodem fere, quo Servator, tempore, vel paulo post, natus. Qui, ut Animorum Immortalitatem tenuerunt, ita auctores fuerunt, ut sequentium aetatum Philosophia magicâ superstitione repleretur.

Praecipue tamen Stoicae doctrinae studium invaluit, ac per hoc et proximum saeculum dominatum est. Satis habeo nomina celebriorum, qui ante Senecam fuerunt, memorasse. Fuerunt igitur Iason, Posidonii ex filiâ nepos: Q. Sextius: Strabo, Geographus: Manilius, Poëta: C. Musonius, cujus egregia quaedam Moralia fragmenta servata sunt apud Stobaeum: Chaeremon, Neronis praeceptor: Canius Iulus, Caligulae jussu interfectus: Thraseas Paetus, singularis sanctitatis vir, a Nerone primum magno in honore habitus, postea occisus.

Peripatetici, praeter supra memoratos, inclaruerunt Boëthus, Sosigenes, Andronicus, Xenarchus, Athenaeus, Adrastus, et Neronis praeceptor Alexander Aegeus: Platonici, in primis, Onosander, et Thrasyllus a Tiberio interfectus.

Haec igitur praemittenda videbantur, ut ne aetas, quae a Cicerone ad Senecam est, vacua relinqueretur: sed ex notatione sectarum, quarum fuerunt Philosophi, coniectura fieri posset, quae fuerit plerorumque sententia de Animorum futurâ conditione.

SEC-

SECTIO XII.

De Seneca.

Ergo sit mihi SENECA is, in quo hanc disputationem finiam. Fuit hic omnium, qui post Ciceronem Latine de Philosophiâ scripserunt, princeps cum eloquentiâ tum doctrinae copiâ. Constat, eum in primis Stoicos secutum esse; quamquam ipse nulli sectae nomen dedisset, et Platonica quoque placita assumsisset. Sed videamus Viri sententiam ex ipsius verbis. Sect. XII. SENECA.

Et primum quidem de ipsâ naturâ Animi, Quaest. Nat. VII. 24, varias Philosophorum opiniones memorat, easque inter se dissentientes; unde conficit, neminem dubitare quin Animus sit, sed, qualis sit, id vero ignorari. Quod quidem non eo valet, ut ipse de Naturâ Animi dubitet; sed ut appareat, magis constare de Animi existentiâ quam de ejus attributis. Nam Epist. L. breviter naturam Animi significat "*Quid enim est aliud Animus, quam quodammodo se habens spiritus?*" Hoc ex Graecâ definitione expressum est, πνεῦμα πῶς ἔχον: i. e. Aërea substantia certis qualitatibus praedita. Porro affirmat Animos nostros esse partes et quasi membra Dei, Epist. XCII. "*Quid est autem cur non existimes, in eo divini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc, quo continemur, et unum est et Deus. Capax est noster Animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Socii sumus Dei ac membra.*" Haec igitur plane Stoica. Partim Stoica partim Platonica sunt, quae de Corpore tamquam Animi domicilio fragili dicuntur, Ep. CXX. "*Habebat perfectum Animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex quâ pars et in hoc pectus mortale defluxit: quod numquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, et scit, in hoc natum hominem, ut vitâ defungeretur: nec domum esse hoc Corpus, sed hospitium, et quidem breve hospitium, quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas.*"

Ex hac Animi naturâ consequitur, eum non interire Corporis morte. Ergo vani sunt ex Stoicis ii, qui putarunt, Corpore gravi pondere oppresso et exstincto, Animum quoque exstingui; Ep. LVII. Animus enim ipso igne subtilior est; et si superstes est Corpori nec perit, hoc eam habet vim, ut nulla exceptio locum habeat, qua cum Corpore exstinguatur. Ita locus hic difficilis exponendus videtur. Etiam in consensu gentium est argumentum Immortalitatis: Epist. CXVII. "*Cum de Animarum aeternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium Inferos, aut colentium.*" Nam, ut paulo ante dixerat, "*Apud*

Sect. XII. SENECA. "*Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tamquam Deos, inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam adeo est extra leges projecta, ut non aliquos Deos credat.*" Ceterum ex solâ divinâ Animi origine ejus aeternitas colligitur, in Consolat. ad Helviam, Cap. XI. — "*sincerus Animus, ac naturae suae memor, levis ipse et exsertus et quando emissus fuerit, emicaturus ad summa: interim quantum per moras membrorum et hanc circumfusam gravem sarcinam licet, celeri et volucri cogitatione divina perlustrat. Ideoque nec exulare umquam potest, liber, et diis cognatus, et omni aevo par. Nam cogitatio ejus circa omne coelum et in praeteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia et vinculum Animi, huc atque illuc jactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer et aeternus est, et cui non possunt injici manus.*" Ergo post hanc vitam demum clarâ luce fruetur, quum in coelum redierit Animus unde venerat: conf. Epist. LXXIX. Nam Corpore solutus tamen videt res terrenas, et intelligit quanto nunc ipse sit beatior: conf. Consolat. ad Marciam, Cap. XXVI. ubi Pater defunctus filiam ita alloquens inducitur "*Coimus in unum omnes, videmusque vos altâ nocte circumdari. Nihil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum, sed humilia cuncta, et gravia, et anxia: et quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam! nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus perstrepere dies perpetuos; nihil in obscuro, detectas mentes, et aperta praecordia, et in publico medioque vitam, et omnis aevi prospectum eventumque?*" Similiter in Consolat. ad Polybium, Cap. XXVIII. "*ne itaque invideris fratri tuo: quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem aeternus est. — Fruitur nunc aperto et libero coelo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: et nunc libere vagatur, omniaque rerum naturae bona cum summâ voluptate perspicit. Erras: non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. Omnibus illô nobis commune est iter. Quid fata deflemus, non reliquit ille nos, sed antecessit.*"

Orcus vero et Inferi, quales vulgo putantur, nulli sunt: conf. Epist. XXIV. et Consolat ad Marc. Cap. XIX. "*Cogita, nullis defunctum malis affici, illa, quae nobis inferos faciunt terribiles, fabulam esse: nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia et reos, et in illâ libertate tam laxâ ullos tyrannos. Luserunt ista poëtae et vanis nos agitavere terroribus.*" Ita qui-

quidem et Stoici et plerique omnes alii ſtatuerunt Philoſophi: quae vero ſubjungit Seneca, plane ſunt Epicurea, et cum iis, quae ſupra ex eodem libro protulimus, repugnantia: "*Mors omnium dolorum ſolutio eſt et finis, ultra quam mala noſtra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in quâ, anteaquam naſceremur, jacuimus, reponit. — Mors nec bonum nec malum eſt. Id enim poteſt aut bonum aut malum esſe, quod aliquid eſt: quod autem ipſum nihil eſt, et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam verſuntur materiam. Non poteſt id fortuna tenere, quod natura dimiſit: nec poteſt miſer esſe, qui nullus eſt.*" Equidem neminem facile putem tam vel obliviosſum vel imprudentem esſe posſe, ut in eodem libro prorſus contraria ſtatuat, et primo dicat morte exſtingui Animos, deinde eosdem affirmet poſt Corporis mortem vigere et beatos esſe cognitione naturae. Ergo animadvertendum eſt, Senecae conſilium non fuisſe, ut philoſophicam disputationem, ſed ut Conſolationem ſcriberet. Atqui is, qui conſolatur alterum, ſe ad illius perſonam accommodat, quod ſupra notavimus exemplo Ciceronis. Itaque Seneca varias rationes Marciae admovet, ut illa, quamcunque tandem rationem ſequatur, tamen intelligat non esſe dolendum: atque expoſitâ Epicureorum ratione, finem Conſolationi imponit ratione Stoicorum. Nam, licet ipſe Stoicorum more ſtatuerit, tamen illo ſaepius memorato Dilemmate, *mortem nil esſe mali, ſive remaneat Animus ſive exſtinguatur*, et uti potuit, et frequenter uſus eſt: veluti Epiſtolâ XXIV, LXV, LXXI, CII. Conſolat. ad Polybium, Cap. XXVII. Quare, ſi de Immortalitate fluctuavit nec ſibi conſtitit Seneca, hoc non locis modo memoratis conficitur: ſed ex aliis ſuſpicio duci posſit, de quibus jam videamus. Nam Stoica Platonicis miſcet eodem libro Conſolat. ad Marciam. Tale eſt Cap. XXV. "*Integer ille nihilque in terris relinquens fugit, et totus exceſſit: paullumque ſupra nos commoratus, dum expurgatur et inhaerentia vitia ſitumque omnis mortalis aevi excutit, deinde in excelſa ſublatus inter felices currit Animas, excipitque coetus ſacer, Scipiones Catonesque, utique contemtores vitae, et mortis beneficio liberi. Parensque tuus, Marcia, illic nepotem ſuum, quamquam illic omnibus omne cognatum eſt, applicat ſibi novâ luce gaudentem, et vicinorum ſiderum meatus docet: nec ex conjecturis ſed omnium ex vero peritus, in arcana naturae lubens ducit: cet.*" Haec igitur partim Stoica partim Platonica ſunt. Quod vero in fine libri additur, Animum exſtingui ἐκπυρώσει, ſeu fatali conflagratione Mundi, plane Stoicum eſt. "*Et cum tempus advenerit, quo ſe mundus renovaturus exſtinguat, viribus iſta ſe ſuis caedent, et ſidera ſideribus incurrent, et, omni flagrante materia, uno igne, quidquid nunc*

Sect. XII. SENECA.

ex

Sect. XII. SENECA.

ex dispofito lucet, ardebit. Nos quoque felices Animae et aeterna fortitae, cum Deo visum erit, iterum ista moliri, labentibus cunctis, et ipsae parva ruinae ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista jam novit!" Eandem sententiam prodidit Epist. LXXI. *Quid enim mutationis periculo exceptum? Non terra, non coelum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur, non semper tenebit hunc ordinem; sed illum ex hoc cursu aliquis Dies dejiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, exstingui. Quaecunque vides supra nos currere, et haec quibus innixi et impositi sumus, veluti solidissimis, carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inaequalibus ista spatiis eodem natura dimittit. Quidquid est, non erit: nec peribit, sed resolvetur. Nobis solvi, perire est.*

Hactenus ergo fatis fibi conftitit Seneca; neque enim is in placito ipfo fluctuat, qui illud diverfarum fectarum rationibus accommodare et confirmare ftudet. Quod autem praecipue a multis objicitur Senecae tamquam defultoriae inconftantiae crimen, filentio praeterire nequeo. Epiftolà CII. ita de Animorum aeternitate disferit, ut eam pro fomnio habuisse videatur. Scribit ad Lucilium: "*Iuvabat de aeternitate Animarum quaerere, imo mehercule credere: credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quam probantium. — cum subito experrectus sum Epistolà tuà acceptà, et tam bellum somnium perdidi: quod repetam, si te dimisero, et redimam.*" At vero progresfu ejusdem Epiftolae multa egregie prorfus et graviter de ftatu poft hanc vitam pronunciat: "*Cum venerit ille dies, qui mixtum hoc divini humanique secernat, Corpus hoc, ubi inveni, relinquam, ipse me Diis reddam: nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras illi meliori vitae longiorique praeluditur.*" — *Aliquando naturae tibi arcana retegentur: discutietur ista caligo, et lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit. — Quid tibi videbitur divina lux, cum illam suo loco videris?*" Quis non credat Senecam omnia illa egregie dicta ipfo exordio confutasfe? Enimvero ne fimus adeo iniqui, ut eum indictà causfà condemnemus. Et primo quidem, ne quem *somnii* nomen moveat, cogitet quam graviter et ferio in ejusdem nominis libello disputaverit Cicero: atque fi diligenter totam Epiftolae rationem indagemus, reperiemus Senecam cogitationem Immortalitatis fomnium vocare potuisfe, etiamfi eam non vanam et inanem reputaverit. Deinde, quum ait, viros magnos rem gratisfimam promittere magis quam probare, non Stoicos fuos fignificat, apud quos Immortalitas Animorum non funda-

men-

menti ſed confectarii locum habebat, quique propterea in eâ demonſtrandâ nullam fere operam ponebant: quod contra erat apud Platonicos, quos hoc loco ſignificat Seneca: qui, quamquam ſententiam Platonis de Animorum poſt hanc vitam ſtatu ſubinde ſecutus, argumentis tamen ejusdem nusquam uſus eſt. Quod idem etiam hinc intelligitur, quod in exordio Immortalitatem vocat non modo Aeternitatem, ſed etiam *posſesſionem totius aevi:* in progresſu vero Epiſtolae tantum *Aeternitatem* vocat, et Stoicorum more disſerit. Iam vero Platonicorum Immortalitas eſt aeternitas quae nullum finem habeat et in omne aevum duret: Stoicorum vero Immortalitas, quamquam et ipſi eam Aeternitatis nomine appellent, non tamen ultra conflagrationem Mundi extenditur. Denique ipſis illis verbis, "*ſomnium perdidi quod redimam, ſi te dimiſero, ac repetam*" diſerte ſignificat, ſe hac ipſâ Epiſtolâ hoc ſomnium non narrare. Unde manifeſto conficitur, eum *Somnium* appellasſe non deſcriptionem Stoicam ſtatus futuri, quae continetur ſequente Epiſtolae parte, ſed rationes ac deſcriptiones aliorum Philoſophorum. Sect. XII. Seneca.

Quod ſi ergo ea, quae ex Senecâ protulimus, comparentur cum iis quae Sect. VIII. expoſuimus, apparebit, eum cum Stoicis veteribus conſenſisſe. Nam et naturam Animi Stoice definivit, et cum usque ad conflagrationem Mundi perdurare ſtatuit: porro Animum, poſt mortem Corporis, ſurſum ferri in purum lucidumque aetherem, ibique beatum degere aevum usque ad Mundi conflagrationem, cum conſuetudine et ſocietate piorum bonorumque, tum cognitione naturae. De malorum poenis nihil dicit. Nam Furiae quidem, Styx, Cerberus, et ſimilia, ſunt Poetarum commenta. Purgationem autem Animi esſe, qua poſt mortem in ſuperioribus aëris regionibus a vitiis et terrenarum rerum reliquiis liberatus in ſublimem aetherem abeat: hoc igitur a Platonicis asſumſit. Sed, ut reliqui Stoici, ita ipſe, nullas protulit demonſtrationes Immortalitatis peculiares; nec rationem attulit, quare Animi, quamquam extra Corpus diu perdurasſent, tamen Mundi conflagratione perire et in antiquum ſuum elementum Ignis Divini reſolvi debeant. Summa ſententiae Senecae.

CONCLUSIO.

Igitur, Doctisſimi Viri, apparuit verum esſe quod ab initio dixi, Philoſophos profecisſe in eam quidem partem, ut efficeretur, Animum poſt Corporis mortem remanere; qualis autem ſit ſtatus et conditio Animi a Corpore ſoluti, tentatum ab iis, non item oſtenſum, esſe. Ex omnibus autem patronis Immortalitatis plurima protulit argumenta Plato: a quo ſe-

cundus haberi debet Cicero, deperditis quidem scriptis Philosophorum reliquorum Veteris Academiae, veluti Xenocratis, Crantoris, et similium, qui Platonis sententiam uberius explicuerunt. Argumenta vero duplicis generis fuerunt: vel a praemiis et poenis post hanc vitam desumta, quae jam ante Thaletem fuerunt quidem, nec tamen perspicue, tractata: vel ex ipsâ naturâ Animi repetita, quae inde demum inventa sunt. Iam, ut de Platonis argumentis satis suo loco dictum est, universe notemus, omnes, qui Animum Corpori superesse statuerent, in his fere rationibus consensisse: eum esse vel participem Divinae naturae vel partem ipsius Dei, propterea quod cogitandi vi praeditus esset, et principium suarum actionum in se ipse haberet; igitur eum Corporis morte non destrui, sed vel semper manere, quod Pythagoricis et Platonicis placebat, vel diu manere et tandem in divinam naturam tanquam suum elementum dissolvi, quod Stoicis videbatur. Animum vero Corpore solutum adhuc certo loco et domicilio uti et res externas percipere, statuebant quidem, sed nullis certis utebantur argumentis, et potius vel vulgaribus opinionibus vel imaginationis luxuriei obsequebantur.

In ipsâ disputatione operam dedi, ut me a conjecturae temeritate abstinerem, neque Philosopho cuiquam placitum tribuerem, quod non certâ niteretur auctoritate Veterum; quorum locos diserte vel notavi vel retuli. Dixi tantum de Graecis, et, qui ab iis profecti sunt, Latinis; cum, quod aliarum nationum, de quibus constat eas Animorum Immortalitatem tenuisse, veluti Aegyptiorum, Getarum, Thuscorum, Celtarum, philosophica monumenta nulla ad nostram aetatem venerunt: tum, quod Vos, Doctissimi Viri, hanc partem ab hujus disputationis spatio exclusistis.

Et, quamquam haec quaestio non pertinet ad nostrum propositum, tamen ex iis, quae exposita sunt, patet, in ipso Senecâ nihil esse, quod non ex prioribus Philosophis duci potuerit. Et omnino Christiana doctrina sero demum et diu post haec tempora aliquam vim in Philosophorum disciplinis nacta est. Ceterum, quo magis ego semper delectatus sum hac Philosophicâ Historiâ opinionum de statu post hanc vitam, eo majore voluptate audivi, Societatem Eruditissimorum Virorum nuper Harlemi in Batavis constitutam, in hac mecum sententiâ convenire, et dignam censuisse illam quaestionem, quae ad disceptandum proponeretur. Quare cum libenter de hac quaestione dissererem, delectûs Vestri ratio et elegantia effecit, ut libentius etiam ad Vos Iudices dissererem. Quibus ego si hanc scriptionem probavero, tum demum operae pretium fecisse mihi videbor.

